C. JULII CÆSARIS

DE

Bellis Gallico et Civili Pompeiano;

NEC NON

A. HIRTII, Aliorumque

DE

Bellis Alexandrino, Africano, et Hispaniensi,

COMMENTARII;

Ex optimis atque accuratissimis FRANCISCI Ou-DENDORPHI et SAMUELIS CLARKE editionibus expressi.

EDINBURGI:
Impensis J. Dickson.
M.DCC,LXXI.

Exception of about the contraction of the

endant. Ourself. The Section is a conservation

I.

tro Be cia co ne R Q ce te e G di gR G ff fo te ff

OP

C. JULII CÆSARIS COMMENTARIORUM DE BELLO GALLICO

LIBER 1.

non set pro-ferrible signs and modern to mes habers street treet, on in longitud bear Produce To reference the surface and a sound

ALLIA est omnis divisa in partes tres; quarum unam incolant Belgæ; aliam Aquitani; tertiam, qui ipsorum lingua Celtæ, noftra Galli, appellantur. Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona et Sequana dividit. Horum omnium fortissimi sunt Belga: propterea quod a cultu atque humanitate provinciz longistime absunt, minimeque ad eos mercatores sæpe commeant, atque ea, quæ ad effeminandos animos pertinent, important: proximique funt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt. Qua de caussa Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt; quod fere quotidianis præliis cum Germanis contendunt; quum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit a flumine Rhodano; continetur Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarum; attingit etiam ab Sequanis et Helvetiis flumen Rhenum; vergit ad Septemtriones. Belga ab extremis Galliæ finibus oriuntur; pertirent ad inferiorem partem fluminis Rheni; spectant in Septemtriones, et orientem folem. Aquitania a Garumna flumine ad Pyrenzos montes, et eam partem Oceani, que est ad Hispaniam, pertinet; spectat inter occasium Solis et Septemtriones.

II. Apud Helverios longe nobilissimus et ditissimus suit Orgetorix Is. M. Messala et M. Pisone Cost. regni cupiditate inductus, conjurationem nobilitatis fecit; et civitati persuasit, ut " de sinibus suis cum omnibus copiis exirent: persacile esse, quum virtute omnibus præstarent, totius Galliæ imperio potivi." Id hoc facilius eis persuasit,
quod undique loci natura Helvetii continentur; una ex
parte, slumine Rheno latissimo atque altissimo, qui agrum
Helvetium a Germanis dividit; altera ex parte, monte
Jura altissimo, qui est inter Sequanos et Helvetios; tertia, lacu Lemanno, et slumine Rhodano, qui provinciam
nostram ab Helvetiis dividit. His rebus siebat, ut et
minus late vagerentur, et minus facile sinitimis bellum inferre possent; qua de caussa homines bellandi cupidi magno dolore assiciebantur. Pro multitudine autem hominum, et pro eloria belli atque fortitudinis, angustos se sines habere arbitrabantur, qui in longitudinem millia pas-

fuum cex L, in latitudinem cL x x x patebant.

III. His rebus adducti, et auctoritate Orgetorigis permoti, constituerunt ea, que ad proficiscendum pertinerent, comparare; jumentorum et carrorum quam maximum numerum soëmere; sementes quam maximas facere, ut in itinere copia frumenti suppeteret; cum proximis civitatibus pacem et amicitiam confirmare. Ad eas res conficiendas biennium fibi fatis esse duxerunt; in tertium annum profectionem lege confirmant. Ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur. Is fibi legationem ad civitates susce-In co itinere persuadet Castico, Catamantaledis filio, Sequano, cujus pater regnum id Sequanis multos annos obtinuerat, et a s. P. Q. R. amicus appellatus erat, ut regnum in civitate sua occuparet, quod pater ante habuerat: itemque Dumnorigi Æduo, fratri Divitiaci, qui eo tempore principatum in civitate obtinebat, ac maxime plebi acceptus erat, ut idem conaretur, persuadet : eique filiam fuam in matrimonium dat. " Perfacile factu effe," illis probat, " conata perficere; propterea quod ipse suz civitatis imperium obtenturus effet : non effe dubium, quin totius Galliæ plurimum Helvetii possent : fe suis copiis, suoque exercitu, illis regna conciliaturum," confirmat. tione addecti, inter fe fidem et jusjurandum dant, et, regno occupato, per tres potentissimos ac firmissimos populos, totius Galliæ sese potiri posse sperant.

IV. Ea res ut est Helvetiis per indicium enunciata, moribus suis Orgetorigem ex vinculis caussam dicere coegerunt. Damnatum pœnam sequi oportebat, ut igni cremaretur. Die constituta caussæ dictionis, Orgetorix ad judicium omnem suam familiam, ad hominum millia decem, undique coegit; et omnes clientes, ober tosque suos,

avorne

qu

rel

di

T

111

quorum magnum numerum habebat, eodem conduzit : pet eos, ne caussam diceret, se eripuit. Quum civitas, ob eam rem incitata, armis jus suum exsequi coneretur, multitudinemque hominum ex agris magistratus cogerent, Orgetorix mortuus est : neque abest suspicio, ut Helveti arbitrantur,

quin ipse fibi mortem consciverit.

exi-

to-

afit,

ex

rum

nte

ter-

iam

et

in-

ma-

mi-

fi-

oaf-

er-

ent,

um

in

ati-

K1-

um

das

ce-

lio,

nos

re-

at:

m-

ebi

am

roatis

ius

que

rare-

pu-

no-

ge-

re-

de-

os,

V. Post ejus mortem nihilominus Helvetii id, quod constituerant, facere conantur, ut e sinibus suis exeant. Ubi jam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt, oppida sua omnia, numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, reliqua privata ædiscia incendunt: frumentum omne, præter quod seçum portaturi erant, comburunt; ut. domum reditionis spe sublata, paratiores ad omnia pericula subeunda essent: trium menssum molita cibaria sibi quemque domo essere jubent. Persuadent Rauracis, et Tullingis, et Latobrigis sinitimis, uti eodem usi consilio, oppidis suis vicisque exustis, una cum iis proseciscantur: Boiosque, qui trans Rhenum incoluerant, et in agrum Noricum transierant, Noreiamque oppugnarant, receptos ad se, socios sibi adsciscunt.

VI. Erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent : unom per Sequanos, angustum, et difficile, inter montem Juram et flumen Rhodanum, vix qua finguli carri ducerentur; mons autem altissimus impendibat, ut facile perpauci prohibere possent : alterum per provinciam nostram, multo facilius, atque expeditius; propteres quod Helvetiorum inter fines. et Allobrogum, qui nuper pacati erant, Rhodanus fluit, isque nonnullis locis vado tranfitur. Extremum oppidum Allobrogum eft, proximumque Helvetiorum finibus, Geneva; ex co oppido pons ad Helvetios pertinet. Allobrogibus sese vel persuasuros, quod nondum bono animo in populum Romanum viderentur, existimabant, vel vi coacturos, ut per suos fines eos ire Omnibus rebus ad profectionem comparatis, paterentur. diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes convenient. Is dies erat, a. d. v. Kal. Apr. L. Pisone, A. Gabinio Cost.

VII. Cæsari quum id nunciatum esset, eos per provinciam nostram iter sacere conari, maturat ab urbe prosicisci, et, quam maximis potest itineribus, in Galliam ulteriorem contendit, et ad Genevam pervenit. Provinciæ toti quam maximum militum numerum imperat; (erat omnino in Gallia ulteriore legio una); pontem, qui erat ad Cenevam, jubet rescindi. Ubi de ejus adventu Helvetii certiores sacti sunt, legatos ad eum mittunt, nobilissimos civitatis; cujus legationis Nameius et Verudoctius principem

eipem locum obtinebant: qui dicerent, "fibi esse in animo, fine ullo malesicio, iter per provinciam facere, propterea quod aliud iter haberent nullum: rogare, ut ejus voluntate id sibi facere liceat." Cæsar, quod memoria tenebat L Cassium Consulem occisum, exercitumque ejus ab Helvetiis pulsum, et sub jugum missum, concedendum non putabat: neque homines inimico animo, data facultate per provinciam itineris faciundi, temperaturos ab injuria et malesicio existimabat. Tamen, ur spatium intercedere posset; dum mi ites, quos imperaverat, convenirent, legatis respondit, "diem se ad deliberandum sumpturum;

fi quid vellent, a. d. Idus Apr. reverterentur."

VIII. Interea ea legione, quam secum habebat, militibusque, qui ex provincia convenerant, a lacu Lemanno, qui in flumen Rhodanum influit, ad montem Juram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit, millia passuum decem novem, murum, in altitudinem pedum fedecim fofsamque perducit Eo opere perfecto, præsidia disponit, castella communit; quo facilius, fi se invito transire conarentur, prohibere possit. Ubi ea dies, quam constituerat cum legetis, venit, et legati ad eum reverterunt, negat se more et exemplo populi Romani posseiter ulli per provinciam dare; et, si vim facere conentur prohibiturum, osten-Helvetii, ea spe dejecti, navibus junctis, ratibusque compluribus factis; alii, vadis Rhodani, qua minima altitudo fluminis erat, nonnunquam interdiu, fapius noctu, si perrumpere possent, conati, operis munitione, et militum concursu et telis repulii, hoc conatu destiterunt.

IX. Relinquebatur una per Sequanos via, qua, Sequanis invitis, propter angustias ire non potuerant. His quum sua sponte persuadere non possent. legatos ad Dumnorigem Æduum mittunt, ut eo deprecatore a Sequanos impetrarent. Dumnorix gratia et largitione apud Sequanos plurimum poterat, et Helvetiis erat amicus: quod ex ea civitate Orgetorigis siliam in matrimonium duxerat; et, cupiditate regni adductus, novis rebus studebat, et quamplurimas civitates suo sibiliam in matrimonium impetrat, ut per sines suos ire Helvetios patiantur; obsidesque uti inter sesse dent persicit: Sequani, ne itinere Helvetios prohibeant; Helvetii, ut sine malessicio et injuria transcant.

X. Cæsari renunciatur, Helvetiis esse in animo per agrum Sequanorum et Æduorum iter in Santonum sines facere, qui non longe a Tolosatium sinibus absunt; quæ civitas est in provincia. Id si sieret, intelligebat magno cum periculo

provinciæ

prov

inin

mos

T.

neri

qua

qua

cun

et

itin

pro

tre

fep

gib

cia

fua

rai

qu

tu

R

pi

ne

he

n

re

el

d

P

mo,

erea lun-

ebat

Hel-

non

tate

uria dere

ım:

liti-

no, qui

de-

fof-

ca-

erat

t te

7in-

en-

que

al-

ctu,

ua-

um

ori-

nos

ca

et,

am-

vo-

ut

ater

hi-

um

ere,

est

ulo

ciæ

provinciæ futurum, ut homines bellicosos, populi Romani inimicos, locis patentibus maximeque frumentariis finitimos haberet. Ob eas caussas ei munitioni, quam secerat, T. Labienum legatum præsecit: ipse in Italiam magnis itineribus contendit; duasque ibi legiones conscribit; et tres, quæ circum Aquileiam hiemabant, ex hibernis educit; et qua proximum iter in ulteriorem Galliam per Alpes erat, cum his quinque legionibus ire contendit. Ibi Centrones, et Graioceli, et Caturiges, locis superioribus occupatis, itinere exercitum prohibere conantur. Compluribus his præliis pulsis, ab Ocelo, quod est citerioris provinciæ extremum, in sines Vocontiorum ulterioris provinciæ die septimo pervenit: inde in Allobrogum sines: ab Allobrogibus in Segusianos exercitum ducit. hi sunt extra provinciam trans Rhodanum primi.

XI. Helvetii jam per angustias, et fines Sequanorum, fuas copias transduxerant, et in Æduorum fines pervenerant, eorumque agros populabantur. Ædui, quum se suaque ab iis defendere non possent, legatos ad Casarem mittunt, rogatum auxilium : " Ita se omni tempore de populo Romano meritos effe, ut, pane in conspectu exercitus nostri agri vastari, liberi eorum in servitutem abduci, oppida expugnari non debuerint." Eodem tempore, Ædui Ambarri, necessarii et consanguinei Æduorum, Cæsarem certiorem faciunt, " fefe, depopulatis agris, non facile ab oppidis vim hostium prohibere." Item Allobroges, qui trans Rhodanum vicos possessionesque habebant, suga se ad Casarem recipiunt, et demonstrant, " fibi, præter agri solum, nihil esse reliqui." Quibus rebus adductus Cæsar non exspectandum fibi statuit; dum, omnibus fortunis sociorum consumptis, in Santonos Helvetii pervenirent.

XII. Flumen est Arar, quod per sines Æduorum et Sequanorum in Rhodanum insluit, incredibili lenitate, ita ut orulis, in utram partem sluat, judicari non possit. id Helvetii ratibus ac lintribus junctis transibant. Ubi per exploratores Cæsar certior sactus est tres jam copiarum partes Helvetios id slumen transsduxisse, quartam vero partem citra slumen Ararim reliquam esse; de tertia vigilia cum legionibus tribus e castris prosectus, ad eam partem pervenit, quæ nondum slumen transierat. Eos impeditos, et inopinantes aggressus, magnam eorum partem concidit: reliqui sugæ sese mandarunt, atque in proximas silvas abdiderunt. Is pagus appellabatur Tigurinus. nam omnis civitas Helvetia in quatuor pagos divisa est. Hic pagus unus, quum domo exisset, patrum nostrorum memoria L.

A 3 Caffium

Cassium consulem intersecerat, et ejus exercitum sub jugum miserat. Ita, sive casu, sive consilio deorum immortalium, quæ pars civitatis Helvetiæ insignem calamitatem populo Romano intulerat, ea princeps pænas persolvit. Qua in re Cæsar non solum publicas, sed etiam privatas injurias ultus est; quod ejus soceri L. Pisonis avum, L. Pisonem legatum, Tigurini eodem prælio, quo Cassium, intersecerant

XIII Hoc prœlio facto, reliquas copias Helvetiorum ut confequi posset, pontem in Arare faciundum curat, atque ita exercitum transducit. Helvetii, repentino ejus adventu commoti, quum id, quod ipfi diebus xx ægerrime confecerant ut flumen transirent, uno illum die fecisse intellegerent, legatos ad eum mittunt : cujus legationis Divico princeps fuit qui bello Cassiano dux Helvetiorum fuerat. Is ita cum Cæfare agit : " Si pacem populus Romanus cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros, atque ibi futuros Helvetios, ubi eos Cæsar constituisset, atque esse voluisset: fin bello persequi perseveraret; reminisceretur et veteris incommodi populi Romani, et pristinæ virtutis Helvetiorum. Quod improvifo unum pagum adortus effet, quum ii, qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent; ne, ob eam rem, aut suæ magno opere virtuti tribueret, aut ipsos despi eret Se ita a patribus majoribusque suis didicisse, et magis virtute, quam dolo contenderent, aut infidiis niterentur, Quare, ne committeret, ut is locus, ubi constitisfent, ex calamitate populi Romani et internecione exercitus nomen caperet, aut memoriam proderet."

XIV. His Cæsar ita respondit: " Eo sibi minus dubitationis dari, quod eas res, quas legati Helvetii commemoraffent, memoria teneret : atque co gravius ferre, quo minus merito populi Romani accidiffent. qui fi alicujus injuriæ fibi conscius fuifiet, non fuise difficile cavere : sed eo deceptum, quod neque commissum a se intelligeret, quare timeret; neque fine caussa timendum putaret. Quod si veteris contumeliæ oblivisci vellet; num etiam recentium injuriarum, quod, eo invito, iter per provinciam per vim tentaffent, quod Æduos, quod Ambarros, quod Allobroges vexaffent, memoriam deponere posse? quod sua victoria tam insolenter gloriarentur, quodque tam din se impune injurias tulisse admirarentur, eodem pertinere. Consuelle enim deos immortales, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere corum ulcisci velint, his secundiores interdum res, et divturniorem impunitatem concedere. Quum ea ita fint, tamen fi oblides ab

115

iis

ga

in

pa

H

111

CI

F

e

(

tali-

po-

Qua

juri-

nem

ece-

n ut

tque

entu

con-

itel-

vico

erat.

cum

uros

let:

sin-

um.

qui

, ob

pfos

, et

lite-

itif-

rci-

ita-

rai-

nus

de-

ve-

In-

en-

ges

oria '

une êste

nu-

ve-

pu-

ab iis iis sibi dentur, uti ea, quæ polliceantur, facturos intellegat; et si Æduis de injuriis, quas ipsis sociisque eorum intulerint; item si Allobrogibus satis saciant, sese cum iis pacem esse facturum." Divico respondit: "Ita Helvetios a majoribus suis institutos esse, uti obsides accipere, non dare, consuerint: ejus rei populum Romanum esse testem." Hoc responso dato, discessit.

XV. l'ostero die castra ex eo loco movent. Idem facit Cæstr, equitatumque omnem, ad numerum quatuor milium, quem ex omni provincia et Æduis atque eorum sociis coactum habebat, præmittit; qui videant, quas in partes iter faciant. Qui cupidius novissimum agmen insecuti, alieno loco, cum equitatu Helvetiorum prælium committunt; et pauci de nostris cadunt. Quo prælio sublati Helvetii, quod quiugentis equitibus tantam multitudinem equitum propulerant, audacius subsistere, nonnunquam et novissimo agmine prælio nostros lacessere cæperunt. Cæsar suos a prælio continebat, ac satis habebat in præsentia hostem rapinis, pabulationibus, populationibusque prohibere. Ita dies circiter quiudecim iter secerunt, uti inter novissimum hostium agmen, et nostrum primum, non

amplius quinis aut senis millibus passuum interesset. XVI. Interim quotidie Cæfar Æduos frumentum, quod essent publice polliciti. flagitare; nam propter frigora quod Gallia sub Septemtrionibus, ut ante dictum est, posta est, non modo frumenta in agris matura non erant, fed ne pabuli quidem fatis magna copia fuppetebat. co autem frumento, quod flumine Arare navibus fubvexerat, propterea uti minus poterat, quod iter ab Arare Helvetii averterant, a quibus discedere nolebat. Diem ex die ducere Ædui ; conferre, comportari, adesse dicere. Uhi fe diutius duci intellexit, et diem instare, quo die frumentum militibus metiri oporteret; convocatis eorum principibus, quorum magnam copiam in castris habebat, in his Divitiaco, et Lisco, qui summo magistratu præerat, (quem Vergrobretum appellant Ædui, qui creatur annuus, et vitæ necisque in suos habet potestatem), graviter eos accusat: quod, " quum neque emi, neque ex agris sami posset, tam necessario tempore, tam propinquis hostibus. ab iis non fublevetur; præsertim quum magna ex parte corum precibus adductus bellum fusceperit;" multo etiam gravius, " quod fit destitutus;" queritur.

XVII. Tem demum Liscus oratione Cæsaris adductus, quod antea tacuerat, proponit: "Esse nonnullos, quorum auctoritas apud plebem plurimum valeat, qui privatim plus possibilità.

possint, quam ipsi magistratus; hos seditiosa atque improba oratione multitudinem deterrere, ne frumentum conserant; quod præstare dicant, si jam principatum Galliæ obtinere non possint, Gallorum, quam Romanorum. imperia perferre: neque dubitare debeant, quin, si Helvetios superaverint Romani, una cum reliqua Gallia Æduis libertatem sint erepturi. Ab eisdem nostra consilia, quæque in castris gerantur, hostibus enunciari; hos a se coerceri non posse. Quin etiam, quod necessario rem coactus Cæsari enunciarit, intelligere sese, quanto id cum periculo secetit; et ob eam caussam, quam diu potuerit, tacuisse."

XVIII. Cæfar hac oratione Lisci, Dumnorigem, Divitiaei fratrem, designari sentiebat : sed quod pluribus præsentibus eas res jactari nolebat, celeriter concilium dimittit; Liscum retinet. Quærit ex solo ea, quæ in conventu dixerat. Dicit liberius, atque audacius. eadem fecreto ab aliis quærit: reperit esse vera: " psum esse Dumnorigem, summa audacia, magna apud plebem propter liberalitatem gratia, cupidum rerum novarum, compluris annos portoria, reliquaque omnia Æduorum vectigalia, parvo pretio redempta habere: propterea quod illo licente, contra liceri audeat nemo. His rebus et suam rem familiarem auxisse, et facultates ad largiendum magnas comparâsse; magnum numerum equitatus suo sumtu semper alere, et circum se habere : neque solum domi, sed etiam apud finitimas civitates largiter posse; atque hujus potentiæ caussa, matrem in Biturigibus, homini illic nobilissimo, ac potentissimo, collocaffe: ipsum ex Helvetiis unorem habere: sororem ex matre et propinquas suas nuptum in alias civitates conlocasse. Favere, et cupere Helvetiis, propter eam affinitatem : odisse etiam suo nomine Cæsarem, et Romanos : quod eorum adventu potentià ejus diminuta, et Divitiacus frater in antiquum locum gratiz atque honoris sit restitutus. Si quid accidat Romanis, summam in spem per Helvetios regni obtinendi venire: imperio populi Romani iion modo de regno, sed etiam de ea, quam habeat, gratia desperare." Reperiebat etiam in quærendo Cæfar, quod prœlium equestre adversum paucis ante diebus esset factum; initium ejus fugæ factum a Dumnorige, atque ejus equitibus; (nam equitatu, quem auxilio Cæfari Ædui miserant. Dumnorix præerat.) Eorum fuga reliquum esse equitatum perterritum.

XIX. Quibus rebus cognitis, quum ad has suspiciones certissimæ res accederent: quod per sines Sequanorum. Helvetios transduxisset; quod obsides inter eos dandos curasset; quod ea omnia non modo injussu suo et civita-

tis,

tis, fe

Ædu

re in

verte

quod

dium

tiam

vitia

quid

quot

lum

fum

quit

cilic

fep.

tatu

cog

obf

feir

dol

mu

ad

ne

pe

et

pı

ta

d

lı

fi

pro-

nfe-

npe.

tios

ber-

e in

non

fari

ece-

itia-

fen-

tit;

ixe-

aliis

ma

tia,

eli

pta

leat

fa-

nuha-

ita-

in

no,

em

on-

ni-

os:

cus

tu-

ve-

no-

e."

ue-

jus

e-

TIX

m.

nes

mu

los ta-

tis,

tis, sed etiam inscientibus ipsis fecisset; quod a magistratu Aduorum accusaretur, satis esse caussa arbitrabatur, quare in eum aut ipse animadverteret, aut civitatem animadvertere juberet. His omnibus rebus unum repugnabat, quod Divitiaci fratris fummum in populum Romanum studium, fummam in se voluntatem, egregiam sidem, justitiam, temperantiam cognoverat: nam, ne ejus supplicio Divitiaci animum offenderet, verebatur. Itaque, prius quam quidquam conaretur, Divitiacum ad se vocari jubet, et quotidianis interpretibus remotis, per C. Valerium Procillum, principem Galliæ provinciæ, familiarem suum, cui fummam omnium rerum fidem habebat, cum eo colloquitur : simul commonefacit, quæ ipso præsente in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta, et ostendit, que separatim quisque de eo apud se dixerit. Petit, atque hortatur, ut fine ejus offensione animi, vel ipse de co, caussa

cognita, statuat, vel civitatem statuere jubeat.

XX. Divitiacus multis cum lacrimis Cæfarem complexus obsecrare copit, " ne quid gravius in fratrem statueret: scire se, illa esse vera: nec quemquam ex eo plus, quam se, doloris capere: propterea quod, quum ipse gratia plurimum domi, atque in reliqua Gallia, ille minimum propter adolescentiam posset, per se crevisset. Quibus opibus ac nervis, non folum ad minuendam gratiam, fed pæne ad perniciem suam uteretur : sese tamen et amore fraterno, et existimatione vulgi commoveri. Quod si quid ei a Czfare gravius accidiffet, quum ipfe eum locum amicitiæ apud eum teneret, neminem existimaturum non sua voluntate factum; qua ex re futurum, uti totius Galliæ animi a se averterentur." Hæc quum pluribus verbis slens a Cæsare peteret, Cafar ejus dexteram prendit; consolatus rogat, finem orandi faciat : tanti ejus apud se gratiam esse ostendit, uti et reipublicæ injuriam, et suum dolorem ejus voluntati ac precibus condonet. Dumnorigem ad se vocat, fratrem adhibet; quæ in eo reprehendat, oftendit; quæ ipse intelligat, quæ civitas queratur, proponit: monet, ut in reliquum tempus omnes suspiciones vitet; præterita se Divitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi custodes ponit: ut, quæ agat, quibuscum loquatur, scire posit.

XXI. Eodem die ab exploratoribus certior factus, hostes sub monte consedisse, millia passum ab ipsius castris octo; qualis esset natura montis, et qualis in circuitu adscensus, qui cognoscerent, mist. Renunciatum est, facilem esse. De tertia vigilia T. Labienum legatum pro prætore cum duabus legionibus, et iis ducibus, qui iter cognoverant,

fummum .

fummum jugum montis adscendere jubet: quid sui consilii sit, ostendit. Ipse de quarta vigilia eodem itinere, quo hostes ierant, ad cos contendit; equitatumque omnem ante se mittit. P. Considius, qui rei militaris peritissimus habebatur, et in exercitu L. Sullæ, et postea in M. Crassi

fuerat, cum exploratoribus præmittitur.

XXII. Prima luce, quum summus mons a T. Labieno teneretur, ipfe ab hostium castris non longius mille et quingentis passibus abeslet; neque, ut postea ex captivis comperit, aut ipfius adventus, aut Labieni cognitus esset; Considius, equo admisso, ad eum accurrit : dicit, " montem, quem a Labieno occupari voluerit, ab hoshibus teneri: id se a Gallicis armis atque infignibus cognovisse." Cæfar suas copias in proximum collem subducit; aciem instruit. Labienus, ut erat ei præceptum a Cæsare, ne prælium committeret, nisi ipsius copiæ prope hostium castra visæ essent, ut undique uno tempore in hostes impetus fieret; monte occupato, nostros exspectabat, prælioque abstinebat. Multo denique die per exploratores Cafar cognovit, et montem a suis teneri, et Helvetios castra movisse, et Considium, timore perterritum, quod non vidisset, pro viso sibi renunciasse. Eo die, quo consuerat intervallo, hostes sequitur, et millia passuum tria ab eorum castris ca-Ara ponit.

XXIII Postridie ejus diei (quod omnino biduum supererat, quum exercitui frumentum metiri oporteret; et quod a Bibracte, oppido Æduorum longe maximo et copiosissimo, non amplius milibus passuum xv111 aberat) rei frumentariæ prospiciendum existimavit, iter ab Helvetiis avertit, ac Bibracte ire contendit. Ea res per sugitivos L. Æmilii, decurionis equitum Gallorum, hostibus nunciatur. Helvetii, seu quod timore perterritos Romanos discedere a se existimarent, eo magis, quod pridie, superioribus locis occupatis, prælium non commissient; sive eo, quod re frumentaria intercludi posse considerent, commutato consilio, atque itinere converso, nostros a no-

vissimo agmine infequi ac lacessere coperunt.

XXIV. Postquam id animum advertit, copias suas Crfar in proximum collem subducit; equitatumque, qui suftineret hostium impetum, mist. Ipse interim in colle
medio triplicem aciem instruxit legionum quatuor veteranarum, ita, uti supra se in summo jugo duas legiones,
quas in Gallia citeriore proxime conscripserat, et omuia
auxilia collocaret; ac totum montem hominibus compleri, et interea sarcinas in unum locum conferri, et eum ab

his, vetii num nostr em f

ctu r gæ to e lo perfi fecer quo et c nequ mul emil defe M fucc libu pra circ fefe cat prii

rur
ad
mo
pu
jec
co
ras
qu
tit

tert

tun

pot

THI

fu te pe filii ho-

ha-

raffi

ieno

min-

flet;

non-

ffe."

n in-

n ca-

eab-

gno-

ville,

ralio.

is ca-

m fu-

t; et

t co-

erat)

lelveugiti-

tibus

oma-

e, fu-

ient;

erent, a no-

s CP-

i fuf-

colle

etera-

iones,

mui2

mple-

ım ab

his,

pro

his, qui in superiore acie constiterant, muniri justit. Helvetii cum omnibus suis carris secuti, impedimenta in unum locum contulerunt. ipsi, confertissima acie rejecto nostro equitatu, phalange sacta, sub primam nostram aciem successerunt.

XXV. Cafar, primum suo, deinde omnium ex conspechu remotis equis, ut, aquato omnium periculo, spem fugæ tolleret, cohortatus fuos, prælium commitit. Milites, e loco superiore pilis missis, facile hostium phalangem perfregerunt; ea disjecta, gladiis districtis, in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quod, pluribus eorum scutis uno ictu pilorum transfixis et colligatis, quum ferrum se inflexisset, neque evellere, neque, finistra impedita, satis commode pugnare poterant; multi ut, diu jactato brachio, præoptarent scutum manu Tandem, vulneribus emittere, et nudo corpore pugnare. defessi, et pedem referre, et, quod mons suberat circiter M passuum, eo se recipere cœperunt. Capto monte, et succedentibus nostris, Boii, et Tulingi, qui hominum millibus circiter xv. agmen hostium claudebant, et novissimis prasidio erant, ex itinere nostros latere aperto agressi, circumvenere: et id conspicati Helvetii, qui in montem sese receperant, rursus instare, et prælium redintegrare coperunt. Romani conversa figna bipartito intulerunt: prima, et secunda acies, ut victis, ac submotis resisteret; tertia, ut venientes exciperet.

XXVI. Ita, ancipiti prœlio, diu atque acriter pugnatum est. Diutius quum nostrorum impetus sustinere non possent; alteri se, ut coeperant, in montem receperunt, alteri ad impedimenta et carros suos se contulerunt: nam hoc toto prœlio, quum ab hora septima ad vesperum pugnatum sit, aversum hostem videre nemo potuit. Ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est: propterea quod pro vallo carros objecerant, et e loco superiore in nostros venientes tela conjiciebant, et nonnulli inter carros rotasque, mataras ac tragulas subjiciebant, nostrosque vulnerabant. Diu quum esset pugnatum, impedimentis castrisque nostri potiti sunt. Ibi Orgetorigis filia, atque unus e filiis captus est. Ex eo prœlio circiter hominum millia cxxx superfuerunt: eaque tota nocte continenter ierunt: nullam partem noctis itinere intermisso, in fines Lingonum die IV pervenerunt, quum et propter vulnera militum, et propter sepulturam occisorum, nostri triduum morati, eos sequi non potuissent. Cafar ad Lingonas litteras, nuncios-

que

que misit, ne cos frumento, neve alia re juvarent : qui si juvissent, se codem loco, quo Helvetios, habiturum. Ipse, triduo intermisso, cum omnibus copiis cos sequi

cœpit.

XXVII Helvetii, omnium rerum inopia adducti, legatos de deditione ad eum miserunt. Qui quum eum in itinere convenissent, seque ad pedes projecissent, suppliciterque locuti, slentes pacem petissent, atque eos in eo loco, quo tum essent, suum adventum exspectare justisset, paruerunt. Eo postquam Cæsar pervenit, obsides, arma, servos, qui ad eos persugissent, poposcit Dum ea conquiruntur, et conferuntur, nocte intermissa, circiter hominum millia v r ejus pagi, qui Urbigenus appellatur, sive timore perterriti, ne, armis traditis, supplicio afficerentur, sive spe salutis inducti, quod, in tanta multitudine dedititiorum, suam sugam aut occultari, aut omnino ignorari posse existimarent; prima nocte, e castris Helvetiorum egressi, ad Rhenum sinesque Germanorum contenderunt.

XXVIII. Quod ubi Cæsar rescivit, quorum per fines ierant, his, uti conquirerent, et reducerent, si sibi purgati esse vellent, imperavit; reductos in hostium numero habuit: rcliquos omnes, obfidibus, armis, perfugis traditis, in deditionem accepit. Helvetios, Tulingos, Latobrigos in fines suos, unde erant profecti, reverti justit; et, quod, omnibus fructibus amissis, domi nihil erat, quo famem tolerarent, Allobrogibus imperavit, uti iis frumenti copiam facerent: ipsos oppida, vicosque, quos incenderant, restituere justit. Id ea maxime ratione fecit, quod noluit eum locum, unde Helvetii discesserant, vacare; ne, propter bonitatem agrorum. Germani, qui trans Rhenum incolunt, e suis finibus in Helvetiorum fines transirent; et finitimi Galliæ provinciæ Allobrogibusque etent. Boios, petentibus Æduis, quod egregia virtute erant cogniti, ut in finibus suis collocarent, concessit: quibus illi agros dederunt; quosque postea in parem juris libertatisque conditionem, atque ipsi erant, receperunt.

XXIX. In castris Helvetiorum tabulæ repertæ sunt litteris Græcis confectæ, et ad Cæsarem relatæ; quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo existe eorum, qui arma serre possent; et item separatim pueri, senes, mulieresque. Quarum omnium rerum summa erat, capitum Helvetiorum millia cclxiii, Tulingorum millia xxxvi, Latrobrigorum xiv, Rauracorum xxiii, Boiorum xxiii. ex his qui arma serre possent, ad millia xcii. Summa omnium sucrunt ad millia cccxviii.

Ecrum,

Eori

pera

gati,

runt

inju

men

puli

rent

Gal

don

lia

qua

bi (

Cæ

res

re

ne

tur

qu

ut

bo

ef

te

m

X

Eorum, qui domum redierunt, censu habito, ut Cæsar im-

peraverat, repertus est numerus millium c et x.

qui

um.

qui

atos

nere

que

que

unt.

i ad

on-

ejus

ne,

icti,

aut

ima

que

ie-

gati

uit:

edi-

ines

bus

ent,

nt:

flit.

nde

ro-

bus

vin-

uis,

col-

po-

1 C-

lit-

s in

mo

tim

ma

um

11,

ad

TI.

ım,

XXX. Bello Helvetiorum confecto, totius fere Galliælegati, principes civitatum, ad Cæfarem gratulatum convenerunt. "Intelligere sese, tametsi, pro veteribus Helvetiorum injuriis populi Romani, ab iis pænas bello repetiflet, tamen eam rem non minus ex usu terræ Galliæ, quam populi Romani accidifie: propterea quod co concilio, florentissimis rebus, domos suas Helvetii reliquissent, uti toti Galliæ bellum inferrent, imperioque potirentur : locumque domicilio ex magna copia deligerent, quem ex omni Gallia opportunissimum ac fructuosissimum judicassent, reliquasque civitates stipendiarias haberent." Petierunt, uti "fibi concilium totius Galliæ in diem certam indicere, idque Casaris voluntate facere, liceret; sese habere quasdam res, quas ex communi confensu ab eo petere vellent." Ea re permissa, diem concilio constituerunt; et jurejurando, ne quis enunciaret, nist quibns communi concilio manda-

tum effet, inter se sanxerunt.

XXXI. Eo concilio dimisso, iidem principes civitatum, qui ante fuerant, ad Cæsarem reverterunt, petieruntque, uti fibi fecreto [in occulto] de fua omniumque falute cum eo agere liceret. Ea re impetrata, sese omnes slentes Cæsari ad pedes projecerunt: " Non minus se id contendere, et laborare, ne ea, quæ dixissent, enunciarentur, quam uti ea, quæ vellent, impetrarent: propterea quod, si enunciatum effet, summum in cruciatum se venturos viderent." Locutus est pro his Divitiacus Æduus: " Galliæ totius factiones esse duas: harum alterius principatum tenere Æduos, alterius Arvernos. Hi quum tantopere de potentatu inter se multos annos contenderent, factum esfe, uti ab Arvernis Sequanisque Germani mercede arcesserentur. Horum primo circiter millia xv Rhenum transisse: posteaquam agros, et cultum, et copias Gallorum homines feri ac barbari adamassent, transductos plures: nunc esse in Gallia ad cet xx millium numerum: cum his Æduos, eorumque clientes, semel atque iterum armis contendisse; magnam calamitatem pulsos accepisse; omnem nobilitatem, omnem senatum, omnem equitatum amisisse. Quibus præliis calamitatibusque fractos, qui et sua virtute, et populi Romani hospitio atque amicitia plurimum ante in Gallia potuissent, coactos esse Sequanis obsides dare nobilistimos civitatis, et jurejurando civitatem obstringere, sese neque obsides repetituros, neque auxilium a populo Romano imploratu-30s, neque recusaturos, quo minus perpetuo sub illorum ditione

ditione atque imperio essent. Unum se esse ex omni civitate Æduorum. qui adduci non potuerit, ut juraret, aut liberos suos obsides daret. Ob eam rem se ex civitate profugisse, et Romam ad senatum venisse, auxilium postulatum, quod folus neque jurejurando, neque obfidibus teneretur. Sed pejus victoribus Sequanis, quam Æduis victis accidisse: propterea quod Ariovistus, rex Germanorum, in eorum finibus consedisset, tertiamque partem agri Sequani, qui effet optimus totius Gallia, occupavisset, et nune de altera parte tertia Sequanos decedere juberet; propterea quod, paucis mensibus ante. Harudum millia hominum xxiv ad eum venissent; quibus locus ac sedes pararentur. Futurum esse paucis annis, uti omnes ex Galliæ finibus pellerentur, atque omnes Germani Rhenum transirent : neque enim conferendum esse Gallicum cum Germanorum agro, neque hanc confuetudinem victus cum illa comparandam. Ariovistum autem, ut semel Gallorum copias prœlio vicerit, quod prœlium factum fit Amagetobriæ, superbe et crudeliter imperare, obsides nobilissimi cujusque liberos poscere, et in eos omnia exempla cruciatusque edere, si qua res non ad nutum, aut ad voluntatem ejus facta sit. Hominem esse barbarum, iracundum, temerarium: non posse ejus imperia diutius suftineri: nisi si quid in Casare populoque Romano sit auxilii, omnibus Gallis idem esse faciendum, quod Helvetii fecerint, ut domo emigrent; aliud domicilium, alias fedes, remotas a Germanis, petant; fortunamque, quæcumque accidat, experiantur. Hæc si enunciata Ariovisto sint, non dubitare, quin de omnibus obfidibus, qui apud eum fint, gravissimum supplicium sumat ; Cesarem vel auctoritate fua atque exercitus, vel recenti victoria, vel nomine populi Romani deterrere posse, ne major multitudo Germanorum Rhenum transducatur, Galliamque omnem ab Ariovisti injuria posse defendere."

XXXII. Hac oratione ab Divitiaco habita, omnes, qui aderant, magno sletu auxilium a Cæsare petere cœperunt. Animadvertit Cæsar, unos ex emnibus Sequanos nihil earum rerum facere, quas ceteri facerent; sed tristes, capite demisso, terram intueri. Ejus rei caussa quæ estet, miratus, ex ipsis quæsivit. Nihil Sequani respondere, sed in eadem tristitia taciti permanere. Quum ab iis sæpius quæreret, neque ullam omnino vocem exprimere posset; idem Divitiacus Æduus respondit; "Hocesse miseriorem, gravioremque fortunam Sequanorum, quam reliquorum; quod soli ne in occulto quidem queri, neque auxilium implorare

auderent;

aude ram fugæ Ariov ejus e

verbi

futur

Hac mult dam fratre tos, intel piffir aute liam no parceliam

gato med blic oni fefe fe v

in p

dan

tant

tur.

qui om eur tan

un

con

auderent; absentisque Ariovisti crudelitatem, velut si coram adesset, horrerent: propterea quod reliquis tamen sugz facultas daretur; Sequanis vero, qui intra sines suos Ariovistum recepissent, quorum oppida omnia in potestate cius essent, omnes cruciatus essent perferendi."

XXXIII. His rebus cognitis, Cæfar Gallorum animos verbis confirmavit : pollicitusque est, " fibi eam rem curæ futuram : magnam se habere spem, et beneficio suo, et auctoritate adductum Ariovistum, finem injuriis facturum." Hac oratione habita, concilium dimifit. Et secundum ea multæ res eum hortabantur, quare fibi eam rem cogitandam et suscipiendam putaret : inprimis, quod Æduos, fratres consanguineosque sæpenumero a senatu appellatos, in servitute atque in ditione videbat Germanorum teneri; eorumque obsides esse apud Ariovistum, ac Sequanos intelligebat : quod, in tanto imperio populi Romani, turpissimum sibi et reipublicæ esse arbitrabatur Paullatim autem Germanos confuescere Rhenum transire, et in Galliam magnam corum multitudinem venire, populo Romano periculofum videbat : neque fibi homines feros ac barbaros temperaturos existimabat, quin, quum omnem Galliam occupaffent, ut ante Cimbri, Teatonique fecifient, in provinciam exirent, atque inde in Italiam contenderent; præsertim quum Sequanos a provincia nostra Rhodanus divideret : quibus rebus quam maturrime occurrendum putabat. Ipse autem Ariovistus tantos sibi spiritus, tantam arrogantiam sumpserat, ut ferendus non videre-

XXXIV. Quamobrem placuit ei, ut ad Ariovistum legatos mitteret, qui ab eo pastularent, uti "aliquem locum medium urriusque colloquio diceret: velle sese de republica et summis utriusque rebus cum eo agere." Ei legationi Ariovistus respondit; "Si quid ipsi a Cæsare opus esset, sese ad eum venturum suisse: si quid ille se velit, illum ad se venire oportere. Præterea, se neque sine exercitu in eas partes Galliæ venire audere, quas Cæsar possideret, neque exercitum, sine magno commeatu atque emolimento, in unum locum contrahere posse: sibi autem mirum videri, quid in sua Gallia, quam bello vicisset, aut Cæsari, aut omnino populo Romano negotii esset."

XXXV. His responsis ad Cæsarem relatis, iterum ad eum Cæsar legatos cum his mandatis mittit: "Quoniam tanto suo populique Romani beneficio affectus, (quum in consulatu suo rex atque amicus a senatu appellatus esset), hanc sibi populoque Romano gratiam referret, ut in col-

B 2

loquium :

qui erunt, iil eacapite miran eaquæidem
avioquod
orare
rent;

civi-

ut li-

pro-

ftula-

us te-

15 VI-

nano-

a agri

et, et

eret;

millia

fedes

Gal-

enum

cum

s cum

fallo-

fit A-

5 no-

exem-

ut ad

, ira-

s fuf-

auxi-

lvetii

is fe-

fint,

eum

ucto-

loquium venire invitatus gravaretur, neque de communi re dicendum sibi et cognoscendum putaret; hæc esse, quæ ab eo postularet: primum, ne quam hominum multitudinem amplius trans Rhenum in Galliam transduceret; deinde obsides, quos haberet ab Æduis, redderet; Sequanisque permitteret, ut, quos illi haberent, voluntate ejus reddere illis liceret; neve Æduos injuria lacesseret; neve his sociisve eorum bellum inferret. Si id ita secistet, sibi populoque Romano perpetuam gratiam atque amicitiam cum eo suturam: si non impetraret, (quoniam M. Messala, M. Pisone Coss. Senatus censuisset, uti, quicumque Galliam provinciam obtineret, quod commodo reipublicæ facere posset, Æduos ceterosque amicos populi Romani desenderet), se Æduorum injurias non neglecturum."

XXXVI. Ad hæc Ariovistus respondit : " Jus esse belli, ut, qui vicissent, iis, quos vicissent, quemadmodum vellent, imperarent : item populum Romanum victis non ad alterius præscriptum, sed ad suum arbitrium imperare confuesse. Si ipse populo Romano non præscriberet, quemadmodum suo jure uteretur; non oportere se a populo Romano in suo jure impediri. Æduos sibi, quoniam belli fortunam tentassent, et armis congressi, ac superati estent, Ripendiarios esse factos. Magnam Casarem injuriam facere, qui suo adventu vectigalia sibi deteriora faceret. A. duis se obsides redditurum non esse; neque iis, neque evrum fociis, injuria bellum illaturum, fi in co manerent, quod convenisset, stipendiumque quotannis penderent : fi id non fecissent, longe iis fraternum nomen populi Romani abfuturum. Quod sibi Cæsar denunciaret, se Æduorum injurias non neglecturum; neminem secum sine sua pernicie contendisse. Quum vellet, congrederetur : intellecturum, quid invicti Germani, exercitatissimi in armis, qui inter annos xiv tectum non subissent, virtute posfent."

XXXVII. Hæc eodem tempore Cæsari mandata referebantur; et legati ab Æduis et a Treviris veniebant. Ædui, questum, "quod Harudes, qui nuper in Galliam transportati essent, fines eorum popularentur: sese, ne obsidibus quidem datis, pacem Ariovisti redimere potuisse." Treviri autem. "pagos centum Suevorum ad ripas Rheni consedisse, qui Rhenum transire conarentur: iis præesse Nasuam, et Cimberium fratres." Quibus rebus Cæsar vehementer commotus, maturandum sibi existimavit, ne, si nova manus Suevorum cum veteribus copiis Ariovisti sese conjunarisset, minus facile resisti posset. Itaque, re frumentaria,

quam

quai

Aric

el,

Vef

con

ne :

mal

ran

fic t

cult

CITC

fpa

me

rad

Hu

jun

cor

tar

no

ger

ato

TO

OC

er

nii

mi

fa,

no

liu

ce

lic

Vi

au

ft:

li

b

n

d

nuni

xup

udi-

de-

nif-

red-

his

po-

cum

Mef-

que

ıbli-

ma-

elli,

vel-

n ad

con-

iem-

pulo

belli

Tent,

n fa-

e en-

rent,

t: ti

Ro.

duo-

e fua

intel-

rmis,

pol-

efere-

tranf-

blidi-

Tre-

onie-

fuam,

enter

a ma-

njun-

itaria,

quam

Æ-

quam celerrime potuit, comparata, magnis itineribus ad Ariovistum contendit.

XXXVIII. Quum tridui viam processisset, nunciatum est ci, Ariovistum cum suis omnibus copiis ad occupandum Vefontionem, quod est oppidum maximum Sequanorum, contendere, triduique viam a suis finibus processisse. Id ne accideret, magno opere fibi præcavendum Cæfar existi-Namque omnium rerum, quæ ad hellum ufui erant, summa erat in eo oppido facultas: idque natura loci fic muniebatur, ut magnam ad ducendum bellum daret facultatem: propterea quod flumen Dubis, ut circino circumductum, pæne totum oppidum eingit : reliquum fpatium, quod est non amplius pedum oc, qua flumen intermittit, mons continet magna altitudine, ita ut radices montis ex utraque parte ripæ fluminis contingant. Hunc murus circumdatus arcem efficit, et cum oppido conjungit. Huc Cæfer magnis nocturnis diurnisque itineribus contendit; occupatoque oppido, ibi præsidium collocat.

XXXIX. Dum paucos dies ad Vesontionem, rei frumentariæ, commeatusque caussa, moratur, ex percunctatione nostrorum, vocibusque Gallorum, ac mercatorum, (qui "ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute, atque exercitatione in armis elle" pradicabant; "fapenume-10 sese cum iis congressos, ne vultum quidem, atque aciem oculorum ferre potuisse"); tantus subito timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium mentes animosque perturbaret. Hic primum ortus est a tribunis militum præfectis, reliquisque, qui ex urbe, amicitiæcausla, Cæfarem fecuti, magnum periculum miserabantur, quod non magnum in re militari usum habebant. Quorum alius, alia caussa illata, quam sibi ad proficiscendum necessariam esse diceret, petebat, ut ejus voluntate discedere liceret; nonnulli, pudore adducti, ut timoris suspicionem vitarent, remanebant. Hi neque vultum fingere, neque interdum lacrimas tenere poterant : abditi in tabernaculis, aut suum fatum querebantur, aut cum familiaribus suis commune periculum miserabantur. Vulgo totis castris testamenta obsignabantur. Horum vocibus ac timore paullatim etiam ii, qui magnum in castris usum habebant, milites, centurionesque quique equitatu præerant, perturbabantur. Qui se ex his minus timidos existimari volebant, non se hostem vereri, sed angustias itineris, et magnitudinem silvarum, quæ intercederent inter ipsos atque Ariovistum, aut rem frumentariam, ut satis commode supportari posset, timere dicebant Nonnulli etiam Czsari B 3 renunrenunciabant, quum castra moveri, ac signa fetri justisset, non fore dicto audientes milites, neque, propter timorem,

figna laturos.

XL. Hæc quem animadvertiffet, convocato confilio, omniumque ordinum ad id concilium adhibitis centurionibus, vehementer eos incufavit: " Primum, quod aut quam in partem, aut quo concilio ducerentur, fibi quærendum aut cogitandum putarent. Ariovistum, se consule, cupidissime populi Romani amicitiam appetisse. Cur hunc tam temere quisquam ab officio discessurum judicaret? Sibi quidem persuaderi, cognitis suis postulatis, atque æquitate conditionum perspecta, eum neque suam, neque populi Romani gratiam repudiaturum. Quod fi furore atque amentia impulsus bellum intulisset, quid tandem vererentur? aut cur de sua virtute, aut de ipsius diligentia desperarent? Factum ejus hostis periculum patrum nostrorum memoria, quum Cimbris et Teutonis a C. Mario pulsis, non minorem laudem exercitus, quam ipse imperator, meritus videbatur. Factum etiam nuper in Italia, fervili tumultu; quos tamen aliquid ufus ac disciplina, quam a nobis accepissent, sublevaret : ex quo judicari posset, quantum haberet in se boni constantia: propterea quod, quos aliquandiu inermos fine caussa timuissent, hos postea armatos, ac victores superassent: denique hos esse eosdem, quibuscum sæpenumero Helvetii congressi, non solum in suis, sed etiam in illorum finibus plerumque superarint, qui tamen pares esse nostro exercitu non potuerint. Si quos adverfum prœlium, et fuga Gallorum commoveret, hos, fi quærerent, reperire posse, diuturnitate belli defatigatis Gallis, Ariovistum, quum multos menses castris se ac paludibus tenuisset, neque sui potestatem fecisset, desperantes jam de pugna, et dispersos subito adortum, magis ratione ac confilio, quam virtute, vicisse. Cui rationi contra homines barbaros atque imperitos locus fuiffet, hac, ne ipfum quidem sperare, nostros exercitus capi posse. Qui fuum timorem in rei frumentariæ simulationem, angustiafque itinerum conferrent, facere arroganter; quum aut de officio imperatoris desperare, aut ei præscribere, viderentur. Hac fibi effe cura: frumentum Sequanos, Leucos, Lingones subministrare : jamque esse in agris frumenta matura: de itinere ipsos brevi tempore judicaturos. Quod non fore dicto audientes milites, neque figna laturi dicantur, ni-. hil se ea re commoveri: scire enim, quibuscumque exercitus dicto audiens non fuerit, aut, male re gesta, fortunam defuisse; aut, aliquo facinore comperto, avaritiam ese convetion gioren ma no mum um, a tamen bitare legion confid

victal

X funt li ger nos I feciff firma prim facer nequ exist quifi habe pert prof abe ftris

> fe f peri Cæf quu tur liqu fore ex e gati ped infi

> eum

nire neg falt con bus qua

victam: fuam innocentiam, perpetua vita; felicitatem, Helvetiorum bello esse perspectam. Itaque se, quod in longiorem diem collaturus effet, repræsentaturum, et proxima nocte de quarta vigilia castra moturum, ut quamprimum intelligere posset, utrum apud eos pudor atque officium, an timor plus valeret. Quod si præterea nemo sequatur, tamen se cum sola decima legione iturum, de qua non dubitaret, sibique eam prætoriam cohortem futuram." Huic legioni Cæfar et indulserat præcipae, et propter virtutem

confidebat maxime.

let.

em,

lio,

ni-

lam

um

ipi-

unc

et?

æ-

que

at-

ere-

de-

tro-

ario

era-

fer-

nam

ffet,

10d,

stea

em,

n in

qui

luos

h05,

gatis

pa-

ran-

ra-

con-

, ne

Qui

tiaf-

t de

tur.

Lin-

atu-

non

ni-

erci-

nam

con-

m:

XLI. Hac oratione habita, mirum in modum conversa funt omnium mentes, summaque alacritas et cupiditas belli gerendi innata est: princepsque decima legio per tribunos militum ei gratias egit, quod de se optimum judicium fecifiet; feque effe ad bellum gerendum paratiffimam con-Deinde reliquæ legiones per tribunos militum et primorum ordinum centuriones egerunt, uti Cæsari satisfacerent : " se neque umquam dubitasse, neque timuisse; neque de summa belli suum judicium, sed imperatoris esse, existimavisse." Eorum satisfactione accepta, et itinere exquinto per Divitiacum, quod ex aliis ei maximam fidem habebat, ut millium amplius quinquaginta circuitu locis apertis exercitum duceret, de quarta vigilia, uti dixerat, profectus est. Septimo die, quum iter non intermitteret, ab exploratoribus certior factus est, Ariovisti copias a no-

stris millibus passuum tv et x x abesse.

XLII. Cognito Cæfaris adventu, Ariovistus legatos ad eum mittit : " quod antea de colloquio postulasset, id per se sieri licere, quoniam propius accessisset; seque id sine periculo facere posse existimare." Non respuit conditionem Cæsar: jamque eum ad sanitatem reverti arbitrabatur; quum id, quod antea petenti denegasset, ultro polliceretur: magnamque in spem veniebat, pro suis tantis. populique Romani in eum beneficiis, cognitis suis postulatis, fore uti pertinacia desisteret. Dies colloquio dictus est, ex eo die quintus. Interim, quum sæpe ultro citraque legati inter eos mitterentur, Ariovistus postulavit, " ne quem peditem ad colloquium Cæsar adduceret vereri se, ne per infidias ab eo circumveniretur: uterque cum equitatu veniret : alia ratione se non esse venturum." Cæsar quod neque colloquium, interpolita caussa, tolli volebat, neque salutem suam Gallorum equitatui committere audebat; commodissimum esse statuit, omnibus equis Gallis equitibus detractis, eo legionarios milites legionis decimæ, cui quam maxime confidebat, imponere; ut præsidium quam amicistimum, amicissimum, si quid opus facto esset, haberet. Quod quum sieret, non irridicule quidam ex militibus decima legionis dixit, " Plus, quam pollicitus esset, Casarem ei facere: pollicitum se in cohortis prætoria loco decimam

legionem habiturum; nunc ad equum rescribere."

XLIII. Planities erat magna, et in ea tumulus terreus fatis grandis. Hic locus æquo fere spatio ab castris utrisque aberat. Eo, ut erat dictum, ad colloquium venerunt. Legionem Cæsar, quam equis devexerat, passibus cc ab eo tumulo constituit : item equites Ariovisti pari intervallo constiterunt. Ariovistus, ex equis ut colloquerentur. et præter fe, denos ut ad colloquium adducerent, postulavit. Ubi eo ventum est, Cæsar, initio orationis, sua senatusque in eum beneficia commemoravit; quod rex appellatus esfet a senatu, quod amicus, quod munera amplissima missa; quam rem et paucis contigisse, et pro maximis hominum officiis confuesse tribui," docebat: " illum, quum neque aditum, neque caussam postulandi justam haberet, beneficio'ac liberalitate fua ac fenatus, ea præmia consecutum." Docebat etiam, " quam veteres, quamque justæ caussæ necessitudinis ipsis cum Æduis intercederent; quæ senatus consulta, quoties, quamque honorifica in eos facta effent; ut omni tempore totius Galliæ principatum Ædui tenuissent, prius etiam, quam nostram amicitiam appetissent: populi Romani hanc esse consuetudinem, ut socios, atque amicos non modo sui nihil deperdere, sed gratia, dignitate, honore auctiores velit esse. Quod vero ad amicitiam populi Romani attulissent, id iis eripi, quis pati posset?" Postulavit deinde eadem, quæ legatis in mandatis dederat, " ne aut Æduis, aut eorum sociis bellum inferret; obfides redderet; si nullam partem Germanorum domum remittere posset, at ne quos amplius Rhenum transire pateretur."

XLIV. Ariovistus ad postulata Cæsaris pauca respondit: de suis virtutibus multo prædicavit; "Transisse Rhenum sesenon sua sponte, sed rogatum, et arcessitum a Gallis; non sine magna spe, magnisque præmis domum propinquosque reliquisse: sedes habere in Gallia, ab ipsis concessas; obsides, ipsorum voluntate datos; stipendium capere jure belli, quod victores victis imponere consuerint; non sese Gallis, sed Gallos sibi bellum intulisse: omnes Galliæ civitates ad se oppugnandum venisse; ac contra se castra habuisse: eas omnes copias a se uno prælio susas cuperatas esse. si iterum experiri velint, iterum paratum sese decertare; sin pace uti velint, iniquum esse de stipendio re-

cufare,

cufare

miciti

detrin

popul

trahai

manı

mano

Galli

effe,

intul

popu

popu

bi ve

am l

cedi

Heru

mus

ret;

rum

duo

tion

2UX

mu

bea

que

pro

fec

ni

OS

m

et

Ve

10

r

I

Quod ecimæ rem e i cimam

erreus utriferunt. cc ab ervalentur, postuua seex apmplifo maillum, m haræmia ue juerent; in eos patum m aput fod graro ad is paman-

ndit; enum; non quofeffas; e jure n fefe iæ cira haperafe deio reufare,

m in-

orum

enum

cufare, quod fua voluntate ad id tempus pependerint. Amicitiam populi Romani fibi ornamento, et præfidio, non detrimento, esse oportere: idque se ea spe petisse. Si per populum Romanum stipendium remittatur, et dedititii subtrahantur, non minus libenter sese recusaturum populi Romaniamicitiam, quam appetierit. Quod multitudinem Germanorum in Galliam transducat, id se sui muniendi, non Galliæ impugnandæ, caussa facere; ejus rei testimonium esc, quod, nisi rogatus, non venerit, et quod bellum non intulerit, sed defenderit. Se prius in Galliam venisse, quam populum Romanum; numquam ante hoc tempus exercitum populi Romani Galliæ provinciæ fines egreffum. Quid fibi vellet? cur in suas possessiones veniret? provinciam suam hanc effe Galliam, sicuti illam nostram. Ut fibi concedi non oporteret, si in nostros fines impetum faceret; sic iterum nos esse iniquos, quod in suo jure se interpellaremus. Quod fratres a senatu, Æduos appellatos diceret; non se tam barbarum, neque tam imperitum esse rerum, ut non sciret, neque bello Allobrogum proximo, Æduos Romanis auxilium tulisse, neque ipsos in his contentionibus, quas Ædui secum, et cum Sequanis habuissent, auxilio populi Romani usos esse. Debere se suspicari, simulata Cæfarem amicitia, quod exercitum in Gallia habeat, sui opprimendi caussa habere : qui nisi decedat, atque exercitum deducat ex his regionibus, sese illum non pro amico, sed pro hoste habiturum; quod si eum interfecerit, multis se nobilibus, principibusque populi Romani gratum esse facturum. Id se ab ipsis per eorum nuncios compertum habere; quorum omnium gratiam atque amicitiam ejus morte redimere posset. Quod fi decessisset, et liberam possessionem Galliæ sibi tradidisset, magno se illum præmio remuneraturum; et quæcunque bella geri vellet, fine ullo ejus labore et periculo confecturum."

XLV. Multa ab Cæfare in eam sententiam dicta sunt, quare "negotio desistere non posset, et neque suam, neque populi Romani consuetudinem pati, uti optime meritos socios desereret; neque se judicare, Galliam potius esse Ariovisti, quam populi Romani. Bello superatos esse Arvernos, et Rutenos ab Q. Fabio Maximo, quibus populus Romanus ignovisset, neque in provinciam redegisset, neque stipendium imposuisset. Quod si antiquissimum quodque tempus spectari oporteret, populi Romani justissimum esse in Gallia imperium: si judicium senatus observari oporteret liberam debere esse Galliam, quam bello victam

fuis legibus uti voluisset."

XLVI

XLVI. Dum hæc in colloquio geruntur, Cæsari nunciatum est, equites Ariovisti propius tumulum accedere, et ad nostros adequitare; lapides telaque in nostros conjicere. Cæsar loquendi sinem fecit; seque ad suos recepit; suisque imperavit ne quod omnino telum in hostes rejicerent. nam, etsi sine ullo periculo legionis delectæ, cum equitatu prælium fore videbat, tamen committendum non putabat, ut. pulsis hostibus, dici posset, eos ab se per sidem in colloquio circumventos. Posteaquam in vulgus militum elatum est, qua arrogantia in colloquio Ariovistus usus, omni Gallia Romanis interdixissi t, impetumque in nostros ejus equites feeissent, eaque res colloquium ut diremisset; multo major alacritas, studiumque puguandi

majus exercitui injectum est.

XLVII. Biduo post Ariovistus ad Casarem legatos mittit, " velle se de his rebus, que inter cos agi cæptæ, neque perfectæ essent, agere cum eo: uti aut iterum colloquio diem constitueret; aut si id minus vellet, ex suis legatis aliquem ad se mitteret." Colloquendi Cæsari caussa visa non est, et eo magis, quod pridie ejus diei Germani retineri non potuerant, quin in nostros tela conjicerent. Legatum ex suis sese magno cum periculo ad eum missurum et hominibus feris objecturum, existimabat. Commodissimum visum est, C. Valerium Procillum, C Valerii Caburi filium, summa virtute et humanitate adolescentem (cujus pater a C. Valerio Flacco civitate donatus erat), et propter fidem et propter linguæ Gallicæ scientiam, qua multa jam Ariovistus, longinqua consuetudine, utebatur, et, quod in eo peccandi Germanis caussa non esset, ad eum mittere, et M. Mettium, qui hospitio Ariovisti usus erat. His mandavit, ut, quæ diceret Ariovistus, cognoscerent, et ad se referrent. Quos quum apud se in castris Ariovistus conspexisset, exercitu suo præsente conclamavit: " Quid ad fe venirent? an speculandi caussa?" conantes dicere prohibuit, et in catenas conjecit.

XLVIII. Eodem die castra promovit, et millibus passuum vi a Cæsaris castris sub monte consedit. Postridie ejus diei, præter castra Cæsaris suas copias transduxit, et millibus passuum ii ultra eum castra secit; eo consilio, uti frumento, commeatuque, qui ex Sequanis et Æduis supportaretur, Cæsarem intercluderet. Ex eo die dies continuos v Cæsar pro castris suas copias produxit, et aciem instructam babuit; ut, si vellet Ariovistus prælio contendere, ei potestas non deesset. Ariovistus his omnibus diebus exercitum castris continuit: equestri prælio quoti-

exercuse pedites guli fu prœliis quid e accepte gius p horum levati,

XL

diatius
loco C
ffris id
eum I
effe, t
citer
homir
Ariov
tione
erat,
juffit
tem a

ubi r
ridier
ovifte
pugn
pugn
et ill:
ex c:
lio n
Gern

forti

comi

fas

L.

copia

aciem

conte quod fped nus mer

plic

ınci-

e, et

cere.

fu-

cum

non er fi-

lgus

ovi-

ium

andi

mit-

eque

quio

gatis

vifa

re-

ent.

mif-

Va-

ado-

atus

am,

eba-

ad

ufus

no-

fris

ma-

ian-

paf-

idie

, et

, u-

duis

con-

iem

on-

bus

oti-

die

die contendit. Genus hoc erat pugnæ, quo se Germani exercuerant. Equitum millia erant v1, totidem numero pedites velocissimi, ac sortissimi; quos ex omni copia singulis versabantur: ad hos se equites recipiebant: cum his in quid erat durius, concurrebant: si qui, graviore vulnere accepto, equo deciderat, circumssstebant; si quo erat longius prodeundum, aut celerius recipiendum, tanta erat horum, exercitatione, celeritas, ut, jubis equorum sublevati, cursum adæquarent.

XLIX. Ubi eum castis sese tenere Cæsar intellexit, ne diatius commeatu prohiberetur, ultra eum locum, quo in loco Germani consederant, circiter passus de ab eis, castris idoneum locum delegit; acieque triplici instructa, ad eum locum venit. Primam et secundum aciem in armis esse, tertiam castra munire jussit. Hic locus ab hoste circiter passus sexcentos, uti dictum est, aberat eo circiter hominum numerum xvi millia expedita cum omni equitatu Ariovistus missit; quæ copiæ nostros perterrerent, et munitione prohiberent. Nihilo secius Cæsar, ut ante constituerat, duas acies hostem propulsare; tertium opus persicere justit. Munitis castris, duas ibi legiones reliquit, et partem auxiliorum; quatuor reliquas in castra majora reduxit.

L. Proximo die, instituto suo Cæsar ex castris utrisque copias fuas eduxit: paullumque a majoribus progressus aciem instruxit; hostibusque pugnandi potestatem fecit. ubi ne tum quidem eos prodire intellexit, circiter meridiem exercitum in castra reduxit. Tum demum Arioviltus partem fuarum copiarum, quæ caltra minora oppugnaret, misit. Acriter utrimque, ufque ad vesperum, pugnatum est. Solis occasu suas copias Ariovistus, multis ct illatis et acceptis vulneribus, in castra reduxit. ex captivis quæreret Cæfar, quamobrem Ariovistus prælio non decertaret, hanc reperiebat caussam: Quod apud Germanos ea consuetudo esset, ut matresfamilias eorum fortibus et vaticinationibus declararent, utrum prælium committi ex usu esset, nec ne : eas ita dicere, " Non esse fas Germanos superare, si ante novam Lunam prælio contendiffent."

LI. Postridie ejus diei Cæsar præsidio utrisque castris, quod satis esse visum est, reliquit: omnes alarios in conspectu hostium pro castris minoribus constituit; quod minus multitudine militum legionariorum, pro hostium numero, valebat, ut ad speciem alariis uteretur. Ipse, triplici instructa acie, usque ad castra hostium accessit. Tum

demum

demum necessario Germani suas copias castris eduxerunt, generatimque constituerunt, paribusque intervallis, Harudes, Marcomanos, Triboccos, Vangiones. Nemetes, Sedufios, Suevos: omnemque aciem suam rhedis et carris circumdederunt; ne qua spes in fuga relinqueretur. Eo mulieres imposuerunt, quæ in prælium proficiscentes milites passis crinibus slentes implorabant, ne se in servitu-

tem Romanis traderent.

LII. Cæsar singulis legionibus singulos legatos, et qua. storem præfecit; uti eos testes suæ quisque virtutis habe-Ipse a dextro cornu, quod eam partem minime firmam hostium esse adverterat, prœlium commisit. nostri acriter in hostes, signo dato impetum fecerunt. Itaque hostes repente celeriterque procurrerunt; ut spatium pila in hostes conjiciendi non daretur. Rejectis pilis, comminus gladiis pugnatum est. At Germani celeriter, ex confuetudine sua, phalange facta, impetus gladiorum exceperunt. Reperti funt complures nostri milites, qui in phalangas infilirent, et scuta manibus revellerent, et defuper vulnerarent. Quum hostium acies a finistro cornu pulsa, atque in fugam conversa esset; a dextro cornu vehementer multitudine fuorum nostram aciem premebant. Id quum animadvertiffet P. Crassus adolescens, qui equitatu præerat, quod expeditior erat, quam hi qui inter aciem versabantur, tertiam aciem laborantibus nostris subfidio mifit.

LIII. Ita prælium restitutum est, atque omnes hostes terga verterunt; neque prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum millia passuum ex eo loco circiter quinquaginta pervenerint. Ibi perpauci, aut viribus confifi, transnatare contenderunt; aut lintribus inventis, sibi salutem repererunt. In his fuit Ariovistus, qui, naviculam deligatam ad ripam nactus, ea profugit : reliquos omnes consecuti equites nostri interfecerunt. Duz fuerunt Ariovisti uxores; una Sueva natione, quam ab domo secum eduxerat; altera Norica, regis Vocionis foror, quam in Gallia duxerat, a fratre missam. Utræque in ea suga pen-Duæ filiæ harum, altera occifa, altera capta est. C. Valerius Procillus, quum a custodibus in fuga trinis catenis vinctus traheretur, in ipsum Cæsarem, hostis equitatu persequentem, incidit. Quæ quidem res Cæsari non minorem, quam ipfa victoria, voluptatem attulit: quod hominem honestissimum provinciæ Galliæ, suum familiarem, et hospitem, ereptum e manibus hostium, sibi restitutum videbat : neque ejus calamitate de tanta volu-Ptate

fe præfe igni sta fortium pertus, LIV ad ripa

otate e

Ubii, magnu duobu tempu dedux Gallia

444

mor fieba tem obfi mu exe Ga Ga

> pai de bu re in

em

te I 9 luxerint, is, Haruietes, Seet carris etir. Eo entes mifervitu-

et quæ. tis habenime firfit. Ita nt. Itafpatium. tis pilis, celeriter, ladiorum s, qui in , et dero cornu o cornu emebant. qui equiui inter

Aris fubes hostes quam ad er quinconfifi, fibi faviculam s omnes nt Arioo secum uam in ga periapta est. ga trinis nostis e-Cæfari attulit : ium faum, sibi ta volu-

ptate

prate et gratulatione quidquam fortuna diminuerat. Is, se præsente, de se ter sortibus consultum dicebat, utrum igni statim necaretur, an in aliud tempus reservaretur: sortium benesicio se esse incolumem. Item M. Mettius re-

pertus, et ad eum reductus eft.

LIV. Hoc prælio trans Rhenum nunciato, Suevi, qui ad ripas Rheni venerant, domum reverti experunt; quos Ubii, qui proxime Rhenum incolunt, perterritos infecuti, magnum ex his numerum occiderunt. Cæfar, una æstare duobus maximis bellis confectis, maturius paullo, quam tempus anni postulabat, in hiberna in Sequanos exercitum dedaxit; hibernis Labienum præposuit: ipse in citeriorem Galliam, ad conventus agendos, prosectus est.

LIBER H.

I Oum effet Cæsar in citeriore Gallia in hibernis, ita uti supra demonstravimus, crebri ad eum rumores afferebantur, litterisque item Labieni certior fiebat, omnes Belgas, quam tertiam esse Galliæ partem dixeramus, contra populum Romanum conjurare: obsidesque inter se dare. Conjurandi has esse caussas : primum, quod vererentur, ne, omni pacata Gallia, ad eos exercitus noster adduceretur: deinde, quod ab nonnullis Gallis follicitarentur; partim qui, ut Germanos diutius in Gallia versari noluerant, ita populi Romani exercitum hiemare, atque inveterascere in Gallia, moleste ferebant; partim qui, mobilitate et levitate animi, novis imperiis studebant: ab nonnullis etiam, quod in Gallia a potentioribus, atque iis, qui ad conducendos homines facultates habebant, vulgo regna occupabantur; qui minus facile eam rem in imperio nostro consequi poterant.

II. iis nunciis litterisque commotus Cæsar, duas legiones in citeriore Gallia novas conscripsit, et inita æstate, in interiorem Galliam qui deduceret, Q. Pedium legatum misit. Ipse, quum primum pabuli copia esse inciperet, ad exercitum venit. Dat negotium Senonibus, reliquisque Gallis, qui finitimi Belgis erant, uti ea, quæ apud eos gerantur, cognoscant: seque de his rebus certiorem faciant. Hi constanter omnes nunciaverunt, manus eogi, exercitum in unum locum conduci. Tum vero dubitandum non existimavit, quin ad eos [x11 die] prosicisceretur. Refrumentaria.

frumentaria provisa, castra movet, diebusque circiter xy

ad fines Belgarum pervenit.

III. Eo quum de improvifo, celeriusque omnium opinone venisset. Remi, qui proximi Galliæ ex Belgis sunt, ad eum legatos Iccium et Antebrogium, primos civitatis miserunt : qui dicerent, " se suaque omnia in sidem atque potestatem populi Romani permittere; neque se eum Beigis reliquis consensisse, neque contra populum Romanum omnino conjurasse; paratosque esse, et obsides dare, et imperata facere, et oppidis recipere. et frumento ceterisque rebus juvare: reliquos omnes Belgas in armis esse: Germanosque, qui cis Rhenum incolunt, sese cum his conjunxisse: tantumque esse corum omnium furorem, ut. ne Suessiones quidem, fratres consanguineosque suos, qui eodem jure, iisdem legibus utantur, unum imperium, unumque magistratum cum ipsis habeant, deterrere potue-

rint, quin cum his confentirent."

IV. Quum ab his quæreret, quæ civitates, quantæque in armis effent, et quid in bello possent, sic reperiebat: Plerosque Belgas esse ortos ab Germanis, Rhenumque antiquitus transductos, propter loci fertilitatem ibi consedisse; Gallosque, qui ea loca incolerent, expulisse; solosque esse, qui, patrum nostrorum memoria, omni Gallia vexata, Teutones, Cimbrosque intra fines suos ingredi prohibuerint : qua ex re fieri, uti earum rerum memoria magnam fibi auctoritatem, magnosque spiritus in re militari sumerent. De numero corum, omnia se habere explorata Remi dicebant; propterea quod propinquitatibus affinitatibusque conjuncti, quantam quisque multitudinem in communi Belgarum concilio ad id bellum pollicitus fit, cognoverint. Plurimum inter cos Bellovacos et virtute, et auctoritate, et hominum numero valere : hos posse conficere armata millia centum, pollicitos ex eo numero lecta millia Lx; totiusque belli imperium fibi postulare. Suessiones suos esse finitimos; latissimos, ferocissimosque agros possidere: apud eos fuisse regem nostra etiam memoria Divitiacum, totius Galliæ potentissimum; qui quum magnæ partis harum regionum, tum etiam Britanniæ, imperium obtinuerit : nune effe regem Galbam : ad hunc propter justitiam, prudentiamque, totius belli summam omnium voluntate deferri: oppida habere numero x11; polliceri millia armata quinquaginta: totidem Nervios, qui maxime feri inter ipsos habeantur, longissimeque absint; xv millia, Atrebates; Ambianos, x millia; Morinos, xxv millia; Menapios, 1x millia; Caletos, x millia; Velocasses et Veromanduos, totidem ! dem; ræfos, arbitra

V. profect liberos ligente gno o comm cum t fieri] trodu datis, pias i longe Rem Rem que i ripis holti civit bat. inal VI C vall

> abe Bel eft. Ub dic for ru ta

> > fi P 1 f

fe

dem; Atuatucos, xxx millia; Condrusos, Eburones, Czrxsos, Pæmanos, qui uno nomine Germani appellantur, arbitrari ad xL millia.

V. Cæsar Remos cohortatus, liberaliterque oratione profecutus, omnem senatum ad se convenire, principumque liberos obfides ad se adduci justit; quæ omnia ab his diligenter ad diem facta funt. Ipfe Divitiacum Æduum magno opere cohortatus, docet, quanto opere reipublicæ communisque falutis interfit, manus hostium distineri, ne cum tanta multitudine uno tempore confligendum fit. fieri posse, si suas copias Ædui in fines Bellovacorum introduxerint, et eorum agros populari cœperint. His mandatis, eum ab se dimittit. Postquam omnes Belgarum copias in unum locum coactas ad se venire vidit, neque jam longe abesse, ab his, quos miserat, exploratoribus, et ab Remis cognovit; flumen Axonam, quod est in extremis Remorum finibus, exercitum transducere maturavit, atque ibi castra posuit. Quæ res et latus unum castrorum ripis fluminis muniebat, et post eum quæ erant, tuta ab hostibus reddebat; et commeatus ab Remis, reliquisque civitatibus, ut fine periculo ad eum portari poslet, esficiebat. In eo flumine pons erat; ibi præsidium ponit; et inaltera partefluminis Q Titurium Sabinuum legatum cum vi cohortibus relinquit. Castra in altitudinem pedum XII vallo, fossaque duodeviginti pedum, munire jubet.

VI. Ab his castris oppidum Remorum, nomine Bibrax, aberat millia passuum viii. Id ex itinere magno impetu Belgæ oppugnare cæperunt. Ægre eo die sustentatum est. Gallorum eadem, atque Belgarum, oppugnatio est. Ubi circumjecta multitudine hominum totis mænibus, undique dapides in murum jaci cæpti sunt, murusque desenforibus nudatus est; testudine sacta, portas succedunt, murumque subruunt. Quod tum sacile siebat; nam quum tanta multitudo lapides ac tela conjicerent; in muro consistendi potestas esset nulli. Quum sinem oppugnandi nox secisset, Iccius Remus, summa nobilitate et gratia inter suos, qui tum oppido præerat, unus ex iis, qui legati de pace ad Cæsarem venerant, nuncios ad eum mittit, "Nisi subsidium sibi mittatur, sese diutius sustinere non pos-

VII. Eo de media nocte Cæsar, (iisdem ducibus usus, qui nuncii ab Iccio venerant), Numidas et Cretas sagittarios, et sunditores Baleares, subsidio oppidanis mittit: quorum adventu, et Remis cum spe defensionis studium propuguandi accessit, et hostibus eadem de caussa spes potiun-

C .

di

er Iv

opinifunt,
vitatis,
atque
n Belnanum

cete-

m his m, ut, s, qui

m, upotuetæque

ebat: ne anediffe; ofque exata, nibuem fibi t. De

bant; coni Belerint,

te, et nillia ufque

apud totius

m re-

lentierri : Jui**n-**

ipios ates ; mil-

toti-

di oppidi discessit. Itaque paullisper apud oppidum morati, agrosque Remorum depopulati, omnibus vicis, ædisciisque, quo adire poterant, incensis, ad castra Cæsaris omnibus copiis contenderunt: et ab millibus passuum minus 11 castra posuerunt: quæ castra, ut sumo, atque ignibus significabatur, amplius millibus passuum v111 in latitudis

nem patebant.

VIII. Cæsar primo, et propter multitudinem hostium. et propter eximiam opinionem virtutis, prælio supersedere statuit : quotidie tamen equestribus prœliis, quid hostis virtute posset, et quid nostri auderent, periclitaba-Ubi nostros non esse inferiores intellexit, loco pre castris ad aciem instruendam natura opportuno atque idoneo; quod is collis, ubi castra posita erant, paullulum ex planicie editus, tantum adversus in latitudinem patebat. quantum loci acies instructa occupare poterat, atque ex utraque parta lateris dejectus habebat; et frontem leniter fastigiatus paullatim ad planiciem redibat : ab utroque latere ejus collis transversam fossam obduxit circiter pasfuum co; et ad extremas fossas castella constituit, ibique tormenta collocavit : ne, quum aciem instruxisset, hostes (quod tantum multitudine poterant) ab lateribus pugnantes suos circumvenire possent. Hoc facto, duabus legionibus, quas proxime conscripserat, in castris relictis, ut si quo opus esset, subsidio duci possent, reliquas sex legio nes pro castris in acie constituit. Hostes item suas copias ex castris eductas instruxerant.

1X. Palus erat non magna inter nostrum atque hostium exercitum: hanc si nostri transirent, hostes exspectabant; nostri autem, si ab illis initium transeundi sieret, ut impeditos aggrederentur, parati in armis erant. Interim prælio equestri inter duas acies contendebatur. Ubi neutri transeundi initium faciunt, secundiore equitum prælio nostrorum, Cæsar suos in castra reduxit. Hostes protinus ex eo loca ad stumen Axonam contenderunt, quod esse post nostra castra demonstratum est. Ibi vadis repertis, partem suarum copiarum transducere conati sunt; eo consilio, ut, si possent, castellum, cui præerat Q. Titurius legatus, expugnarent, pontemque interscinderent: sin minus potuissent, agros Remorum popularentur, qui magno nobis us sui ad bellum gerendum erant; commeatuque nostros prohiberent.

X. Cæfar certior factus a Titurio, omnem equitatum, et levis armaturæ Numidas, funditores, fagittariosque pontem transducit, atque ad eos contendit. Acriter in eo lo-

CO

co pi

grefli

corp

dine

tu c

gnar

fe,

gred

ria

opti

in i

def

in :

me

cau

ato

Ve

211

in

re

CI

d

9

n mora, ædifi-Cæfaris num miignibus atitudi-

fuperfeuid hoclitabaoco proque idoallum ex patebat, que ex leniter oque laer pafibique hostes

ugnans legiotis, ut,
t legiocopias
nostium
abant;

abant; impeprœlie tranfnostroeo loce nostra n fuatt, fi is, exporuifobis uos pro-

e poneo loco pugnatum est. Hostes impeditos nostri in flumine aggressi, magnum eorum numerum occiderunt; per eorum corpora reliquos audacissime transire conantes, multitudine telorum repulerunt ; primos, qui transierant, equitatu circumventos interfecerunt. Hostes, ubi et de expugnando oppido, et de flumine transeundo spem se fefellisfe, intellexerunt, neque nostros in locum iniquiorem progredi pugnandi caussa viderunt, atque ipsos res frumentana deficere copit; confilio convocato, constituerunt, optimum effe, domum suam quemque reverti; et quorum in fines primum Romani exercitum introduxissent, ad eos defendendos undique convenire; ut potius in suis, quam in alienis finibus decertarent; et domesticis copiis rei frumentariæ uterentur. Ad eam sententiam, cum reliquis caussis, hæc quoque ratio eos deduxit; quod, Divitiacum atque Æduos finibus Bellovacorum appropinquare, cognoverant. His persuaderi, ut diutius morarentur, neque suis auxilium ferrent, non poterat.

XI. Ea re constituta, secunda vigilia magno cum strepitu ac tumultu castris egressi, nullo certo ordine, neque imperio, quum sibi quisque primunt itineris locum peteret, et domum pervenire properaret decerunt, ut confimilis fuge profectio videretur. Hac restatim Cæfar per speculatores cognita, infidias veritus; quod, qua de caussa discederent, nondum perspexerat, exercitum, equitatum. que castris continuit. Prima luce, confiemata re ab exploratoribus, omnem equitatum, qui novissimum agmen moraretur, præmisit. His Q. Pedium, et L. Aurunculeium Cottam, legatos præfecit. T. Labienum legatum cum legionibus tribus subsequi justit: Hi novissimos adorti, et multa millia paffuum profecuti, magnam mukitudinem eorum fugientium conciderunt: quum ab extremo agmine, hi quos ventum erat, confisterent, fortiterque impetum nostrorum militum sustinerent; priores, quod abesse a periculo viderentur, neque ulla necessitate, neque imperio continerentur, exaudito clamore, perturbatis ordinibus, omnes in fuga fibi præfidium posuerunt. Ita fine ullo periculo tantam eorum multitudinem nostri interfecerunt, quantum suit diei spatium : sub occasumque Solis sequi destiterunt, seque in castra, ut erat imperatum, receperunt.

XII. Postridie ejus diei Cæsar, prius quam se hostes ex terrore ac suga reciperent, in fines Suessionum, qui proximi Remis erant, exercitum duxit; et, magno itinere consecto, ad oppidum Noviodunum contendit. Id ex itinere oppugnare conatus, quod vacuum ab defensoribus esse audiebat, propter latitudinem sossie, murique altitudinem, paucis defendentibus, expugnare non potuit. Castris munitis, vineas agere, quæque ad oppugnandum usui erant, comparare cœpit. Interim omnis ex suga Suessionum multitudo in oppidum proxima nocte convenit. Celeriter vineis ad oppidum actis, aggere jacto, turribusque constitutis, magnitudine operum, quæ neque viderant ante Galli neque audierant, et celeritate Romanorum permoti, legatos ad Cæsarem de deditione mittunt, et, petentibus Remis, ut conservarentur, impetrant.

XIII. Cæsar, obsidibus acceptis, primis civitatis, atque ipsius Galbæ regis duobus filiis, armisque omnibus ex oppido traditis, in deditionem Suessiones accepit, exercitumque in Bellovacos duxit. Qui quum se, suaque omnia in oppidum Bratuspantium contulissent, atque ab eo oppido Cæsar cum exercitu circiter millia passuum v abesset, omnes majores natu ex oppido egressi, manus ad Cæsarem tendere, et voce significate cæperunt, sese in ejus sidem ac potessatem venire; neque contra populum Romanum armis contendere: item, quum ad oppidum accessisset, castraque ibi poneret, pueri, mulieresque ex muro passis

manibus, suo more, pacem ab Romanis petierunt.

XIV. Pro his Divitiacus (nam post discessum Belgarum, dimiss Aduorum copiis, ad eum reverterat) facit verba. Bellovacos omni tempore in side, atque amicitia civitatis Adua fuise: impulsos ab suis principibus, qui dicerent, Aduos, a Casare in servitutem redactos, omnes indignitates contumeliasque perferre, et ab Aduis desecisse, et populo Romano bellum intulisse. Qui hujus consilii principes suissent, quod intelligerent, quantam calamitatem civitati intulissent, in Britanniam prosugisse. Petere non solum Bellovacos, sed etiam pro his Aduos, ut sua clementia ac mansuetudine in eos utatur. Quod si secerit, Aduorum auctoritatem apud omnes Belgas amplisicaturum; quorum auxiliis atque opibus, si qua bella inciderint, sus

tentare confuerint."

XV. Cæsar honoris Divitiaci, atque Æduorum caussa, s' sese eos in sidem recepturum, et conservaturum," dixit: sed, quoderat civitas magna inter Belgas auctoritate, atque hominum multitudine præstabat, Dc obsides poposcit. His traditis, omnibusque armis ex oppido collatis, ab eo loco in sines Ambianorum pervenit, qui se, suaque omnia, sine mora, dediderunt. Eorum sines Nervii attingebant: quorum de natura moribusque Cæsar quum quæreret sic reperiebat?

hil pa tium, rum, magn Belga virtui furos

reperi

venice plius vios una nam experatqui pugi

X

recu capt noft atqu mer qua que ado ut:

præ

ex d

qui ten val pra bo mi ut

cor

de m fli

qu

CC

reperiebat: "Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati vini, reliquarumque rerum ad luxuriam pertinentium, inferri: quod iis rebus relanguescere animos eorum, et remitti virtutem existimarent: esse homines seros, magnæque virtutis: increpitare, atque incusare reliquos-Belgas, qui se populo Romano dedidissent, patriamque virtutem projecissent: consirmare, sese neque legatos missuros, neque ullam conditionem pacis accepturos."

XVI. Quum per eorum fines triduum iter fecisset; inveniebat ex captivis, Sabim flumen ab castris suis non amplius millia passum x abesse: trans id slumen omnes Nervios consedisse; adventumque ibi Romanorum exspectare una cum Atrebatibus, et Veromanduis, sinitimis suis. nam, his utrisque persuaserant, uti eandem belli fortunam experirentur: exspectari etiam ab his Acuatucorum copias, atque esse in itinere: mulieres, quique per ætatem ad pugnam inutiles viderentur, in eum locum conjecisse, que

propter paludes exercitui aditus non esiet.

us effe

linem,

is mu-

erant,

mul-

ter vi-

onsti-

Gal-

ti, le-

is Re-

atque

x op-

itum-

nia in

ppido

et, 0-

farem

fidem

anum

liffet,

passis

rum,

erba.

itatis

rent,

igni-

e, et

prin-

atem

non

cle-

, Æ-

um;

fuf-

uffa,

xit:

tque

His

10-

nia,

ant:

fic

oat?

XVII. His rebus cognitis, exploratores, centurionesque præmittit, qui locum idoneum castris deligant. Quumque ex dedititiis Belgis, reliquisque Gallis, complures Cæsarem secuti, una iter facerent; quidam ex his, ut postea ex captivis cognitum est, corum dierum consuetudine itineris nostri exercitus perspecta, nocte ad Nervios pervenerunt, atque iis demonstrarunt, inter fingulas legiones, impedimentorum magnum numerum intercedere; neque effe quidquam negotii, cum prima legio in castra venisset, reliquæque legiones magnum spatium abessent, hanc sub sarcinis adoriri: qua pulsa, impedimentisque direptis, suturum, ut reliquæ contra consistere non auderent. Adjuvabat etiam corum consilium qui rem deserebant; quod Nervii antiquitus, quum equitatu nihil possent, (neque enim ad hoc tempus ei rei student, sed, quidquid possunt, pedestribus valent copiis), quo facilius finitimorum equitatum, fi prædandi caussa ad eos venissent, impedirent, teneris arbombus incisis, atque inslexis crebrisque in latitudinem ramis [enatis] et rubis sentibusque interjectis, effecerant, ut instar muri hæ sepes munimenta præberent : quo non modo intrari, sed ne perspici quidem possit. His rebus quam iter agminis nostri impediretur, non omittendum fibi confilium Nervii æstimaverunt.

XVIII. Loci natura erat hæc, quem locum nostri castris delegerant. Collis ab summo æqualiter declivis, ad slumen Sabim, quod supra nominavimus, vergebat : ab co sumine pari acclivitate collis nascebatur adversus huic, et

contrarius,

contrarius, passus circiter ce; infima apertus, ab superiore parte silvestris; ut non facile introrsus perspici posset. Intra eas silvas hostes in occulto sese continebant: in aperto loco, secundum silves, paucæ stationes equitum videbantur. Fluminis erat altitudo pedum circiter 111.

XIX. Cefar, equitatu præmisso, subsequebatur omnibus copiis: fed ratio, ordoque agminis aliter fe habebat, ac Belgæ ad Nervios detulerant. Nam quod hostis appropinquabat, consuetudine sua Cæsar vt legiones expeditas ducebat : post eas, totius exercitus impedimenta colocabat: inde dux legiones, qux proxime conscriptx erant, totum agmen claudebant, præsidioque impedimentis erant. quites nostri cum funditoribus fagittariifque flumen transgressi, cum hostium equitatu prælium commisserunt. Quum se illi identidem in silvas ad suos reciperent, ac rursus er filva in nostros impetum facerent; neque nostri longius, quam quem ad finem porrecta ac loca aperta pertinebant, cedentes insequi auderent; interim legiones sex, quæ primz verlerant, opere dimenso, castra munire cœperunt. Ubi prima impedimenta nostri exercitus ab his, qui in silvis abditi latebant, visa sunt; quod tempus inter eos committendi prœlii convenerat, ita ut intra filvas aciem ordinesque constituerant, atque ipsi sese confirmaverant; subito omnibus copiis provolaverunt, impetumque in nostros equites His facile pulsis ac proturbatis, incredibili celeritate ad flumen decucurrerunt; ut pene uno tempore et ad filvas, et in flumine, et jam in manibus nostris hostes viderentur. Eadem autem celeritate adverso colle'ad nostra castra, atque cos qui in opere occupati erant, contenderunt

XX. Cæfari omnia uno tempore erant agenda: vexillum proponendum, quod erat insigne, quum ad arma concurri oporteret: signum tuba dandum: ab opere revocandi milites: qui paullo longius, aggeris petendi caussa, processerant, accersendi: acies instruenda: milites cohortandi: signum dandum. Quarum rerum magnam partem temporis brevitas, et successus et incursus hostium impediebat. His difficultatibus duæ res erant subsidio, scientia atque usus militum; quod superioribus prœliis exercitati, quid sieri oporteret, non minus commode ipsi sibi præscribere, quam ab aliis doceri, poterant et quod ab opere singulisque legionibus singulos legatos Cæsar discedere, nis munitis castris, vetuerat. Hi, propter propinquitatem et seleritatem hostium, nihil jam Cæsaris imperium spectabant;

sed per se, quæ videbantur, administrabant.

IXI

X

dos :

ad le

tion

retir

forti

quar

dedi

prof

igui

gale

pus

ven

ctu

tari

g10

der

im

qui

qu

CO

gn

ire

to

fa

m

ip

tr

k

n

u

t

XXI. Cæsar necessariis rebus imperatis, ad cohortandes milites, quam in partem fors obtulit, decucurrit: et ad legionem decimam devenit. Milites non longiore oratione cohortatus, quam uti suæ pristinæ virtutis memoriam retinerent, neu perturbarentur animo, hostiumque impetum fortiter sustinerent; quod non longius hostes aberant, quam quo telum adjici posset, prælii committendi signum dedit. Atque in alteram partem item cohortandi caussa prosectus, pugnantibus occurrit. Temporis tanta suit exiguitas, hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, ut, non modo ad insignia accommodanda, sed etiam ad galeas induendas, scutisque tegmenta detrahenda tempus desuerit. Quam quisque in partem ab opere casu devenit, quæque prima signa conspexit, ad hæc constitit; ne, in quærendis suis, pugnandi tempus dimitteret.

XXII. Instructo exercitu, magis ut loci natura, dejectusque collis, et necessitas temporis, quam ut rei militaris ratio atque ordo postulabat: quum diversis locis legiones aliæ alia in parte hostibus resisterent, sepibusque densissimis, ut ante demonstravimus, interjectis, prospectus impediretur; neque certa subsidia collocari, neque quid in quaque parte opus esset provideri, neque ab uno omnia imperia administrari poterant. Itaque in tanta rerum iniquitate, fortunæ quoque eventus varii sequebantur.

XXIII. Legiones nonæ et decimæ milites, ut in sinistra parte aciei constiterant, pilis emissis, cursu ac lassitudine exanimatos, vulneribusque confectos Atrebates (nam his ea pars obvenerat) celeriter ex loco superiore in flumen compulerunt; et transire conantes, insecuti gladiis, magnam partem eorum impeditam interfecerunt. Ipfi tranfire flumen non dubitaverunt; et in locum iniquum progrelli rursus regressos ac resistentes hostes, redintegrato prœlio, in fugam dederunt. Item alia in parte diveriz duz legiones, undecima, et octava, profligatis Veromanduis, quibuscum erant congressi, ex loco superiore in ipsis fluminis ripis prœliabantur. At tum totis fere a fronte, et ab finistra parte nudatis castris: quum in dextro cornu legio duodecima, et non magno ab ea intervallo septima constitisset; omnes Nervii confertissimo agmine, duce Boduognato, qui fummam imperii tenebat, ad eum locum contenderunt : quorum pars aperto latere legiones circumvenire, pars fummum castrorum locum petere copit.

XXIV. Eodem tempore equites nostri, levisque armatura pedites, qui cum iis una suerant, quos primo hosti-

MIN.

XXL

periore

et. In-

aperto vide-

mnibus

bat, ac

appro-

peditas ocabat:

totum

nt. E-

tranf-

Quum

irfus ex

longius,

nebant,

e primæ

t. Ubi

in filvis

ommit-

inesque

ito om-

equites

bili ce-

tempore

is hostes

d nostra

derunt.

rexillum

concurri

ndi mi-

a, pro-

ortandi:

m tem-

ediebat.

ia atque

ti, quid

scribere,

re fingu-

nisi mu-

m et ce-

um impetu pulsos dixeram, quum se in castra reciperent. adversis hostibus occurrebant, ac rursus aliam in partem fugam petebant : et calones, qui ab Decumana porta, ac fummo jugo collis, nostros victores flumen transisse, conspexerant, prædandi caussa egressi, quum respexissent, et hostes in nostris castris versari vidissent, præcipites fuga sese mandabant: simul eorum, qui cum impedimentis veniebant, clamor fremitusque oriebatur : aliique aliam in partem perterrici ferebantur. Quibus omnibus rebus permoti equites Treviri, quorum inter Gallos virtutis opinio est singularis, qui, auxilii caussa ab civitate missi, ad Cafarem venerant, quum multitudine hostium castra nostra compleri legiones premi, et pene circumventas teneri, calones, equites, funditores Numidas, diversos dislipatosque in omnes partes fugere vidissent, desperaris nostris rebus, domum contenderunt : Romanos pulfos superatofque, castris impedimentisque corum hostes potitos, civitati renunciaverunt.

XXV. Cæsar ab decimæ legionis cohortatione ad deatrum cornu profectus: ubi suos urgeri, signisque in unum locum collatis, duodecimæ legionis confertos milites fibi ipsos ad pugnam esse impedimento; quartæ cohortis omnibus centurionibus oceisis, signiferoque interfecto, signo amisso; reliquarum cohortium omnibus fere centurionibus aut vulneratis, aut occisis; in his, primopilo, P. Sextio Baculo, fortissimo viro, multis gravibusque vulneribus confecto, ut jam se sustinere non posset; reliquos esse tardiores, et nonnullos ab novissimis desertos prælio excedere, ac tela vitare; hostes neque a fronte ex inferiore loco subeuntes intermittere, et ab utroque latere instare, et rem esse in angusto vidit, neque ullum esse subsidium, quod submitti posset; scuto ab novissimis uni militi detracto (quod ipse eo fine scuto venerat), in primam aciem processit; centurionibusque nominatim appellatis, relíquos cohortatus, milites signa inferre, et manipulos laxare justit, quo facilius gladiis uti possent. Cujus adventu spe iliata militibus, ac redintegrato animo, quum pro se quisque in conspectu imperatoris, etiam in extremis suis rebus, operam navare cuperet, paullum hostium impetus tardatus eft.

XXVI. Cæsar, quum septimam legionem, quæ juxta constiterat, item urgeri ab hoste vidisset, Tribunos militum monuit, ut paullatim sese legiones conjungerent, et conversa signa in hostes inferrent. Quo sacto, cum alius alii subsidium serrent, neque timerent, ne aversi ab hoste

re cœ novisi nunci spicie ex lo consp quum fet, c rator liqui

fe ci

cta e fent, perte curre lerer ferre virtu

X

pug fupe pila virt fimi do

gen una lect nih um rum cal Lx div

on cia

Ite

n:

fer

ni

se circumvenirentur, audacius refistere, ac fortius pugnare coperunt. Interim milites legionum duarum, quæ in novissimo agmine præsidio impedimentis fuerant, præsio nunciato, cursu incitato, in summo colle ab hostibus conspiciebantur: et T. Labienus, castris hostium potitus, et ex loco superiore, quæ res in nostris castris gererentur, conspicatus, decimam legionem subsidio nostris mist : qui, quum ex equitum et calonum fuga, quo in loco res efset, quantoque in periculo et castra, et legiones, et imperator versaretur, cognovissent, nihil ad celeritatem sibi re-

liqui fecerunt.

XXVII. Horum adventu tanta rerum commutatio facha est, ut nostri, etiam qui vulneribus confecti procubuisfent, scutis innixi, prælium redintegrarent; tum calones, perterritos hostes conspicati, etiam inermes armatis occurrerent : equites vero, ut turpitudinem fugæ virtute delerent, omnibus in locis pugnæ fe legionariis militibus præferrent. At hostes, etiam in extrema spe salutis, tantam virtutem præstiterunt, ut, quum primi eorum cecidissent, proximi jacentibus infisterent, atque ex eorum coporibus pugnarent: his dejectis, et coacervatis cadaveribus, qui superessent, ut ex tumulo, tela in nostros conjicerent, et pila intercepta remitterent; ut non nequicquam tantæ virtutis homines judicari deberet, ausos esse transire latiffimum flumen, adscendere altissimas ripas, subire iniquisfimum locum : quæ facilia ex difficillimis, animi magnitudo redegerat.

XVIII. Hoc prœlio facto, et prope ad internecionem gente ac nomine Nerviorum redacto; majores natu, quos una cum pueris mulieribusque in æstuario ac paludes collectos dixeramus, hac pugna nunciata, quum victoribus nihil impeditum, victis nihil tutum arbitrarentur; omnium, qui supererant, consensu, legatos ad Cæsarem miserunt, seque ei dediderunt: et in commemorando civitatis calamitate; ex Dc ad rrr fenatores; ex hominum millibus Lx, vix ad D, qui arma ferre possent, sese redactos esse dixerunt : quos Cæsar, ut in miseros ac supplices usus misericordia videretur, diligentissime conservavit; suisque sinibus atque oppidis uti justit; et finitimis imperavit, ut

ab injuria et maleficio se suosque prohiberent.

XXIX. Atuatuci, de quibus supra scripsimus, quum omnibus copiis auxilio Nerviis venirent, hac pugna nunciata, ex itinere domum reverterunt; cunctis oppidis castellisque desercis, sua omnia in unum oppidum, egregie natura munitum, contulerunt. Quod quum ex omnibus in

artem ta, ac , connt, ct s fuge tis veam in is peropinio d Cænostra teneri, liffipanostris

eratof-

erent.

civitati ad dein umilites ohortis Ao, iinturioilo, P. vulneeliquos prælio nferioe insta-

fubfidii militi mam aatis, reulos laadven-

mis fuis impetus æ juxta

am pro

os milirent, et cum aliab ho-

fte

circuitu partibus altissimas rupes despectusque haberet; una ex parte leniter acclivis aditus, in latitudinem non amplius c c pedum, relinquebatur: quem locum duplici altissimo muro munierant; tum magni ponderis saxa, et præacutas trabes in muro collocarant. Ipsi erant ex Cimbris, Teutonisque prognati; qui, quum iter in provinciam nostram, atque Italiam facerent, iis impedimentis, quæ secum agere ac portare non poterant, citra slumen Rhenum depositis, custodiæ ex suis ac præsidio vi millia hominum una reliquerunt. Hi, post eorum obitum, multos annos a finitimis exagitati, quum alias bellum inferrent, alias illatum desenderent, consensu eorum omnium pace sacta, hunc sibi domicilio locum delegerunt.

XXX. Ac, primo adventu exercitus nostri, crebras ex oppido excursiones faciebant, parvulisque prœliis cum nostris contendebant postea, vallo pedum x11, in circuitu xv millium, crebrisque castellis circummuniti, oppido ses continebant. Ubi, vineis actis, aggere exstructo, turrim procul constitui viderunt; primum irridere ex muro, atque increpitare vocibus, quo tanta machinatio ab tanto spatio instrueretur? quibusnam manibus, aut quibus viribus, præsertim homines tantulæ staturæ (nam plerisque hominibus Gallis, præ magnitudine corporum suorum, brevitas nostra contemptui est) tanti oneris turrim in mu-

ros fese collocare confiderent?

XXXI. Ubi vero moveri, et appropinquare mœnibus viderunt, nova atque inustitata specie commoti, legatos ad Cæsarem de pace miserunt; qui ad hunc modum locuti: "Non se existimare, Romanos sine ope Deorum bellum gerere; qui tantæ altitudinis machinationes tanta celeritate promovere set ex propinquitate pugnare] possent; se, suaque omnia eorum potestati permittere," dixerunt. "Unum petere, ac deprecari; si sorte pro sua elementia ac mansuetudine, quam ipsi ab aliis audirent, statuisset Atuatucos esse conservandos, ne se armis despoliaret: sibi omnes fere sinitimos esse inimicos, ac sua virtuti invidere; a quibus se desendere, traditis armis, non possent: sibi præstare se in eum casum deducerentur, quamvis sortunam a populo Romano pati, quam ab his per cruciatum interseci, inter quos dominari consuessent."

XXXII. Ad hæc Cæsar respondie; "Se magis consuctudine sua, quam merito eorum, civitatem conservaturum, si prius, quam murum aries attigisset, se dedidissent; sed deditionis nullam esse conditionem, nisi armis traditis: se id, quod in Nerviis secisset, sacturum; sinitimisque im-

eraturum.

pera

ferre

dixe

fam,

mur

et ta

celat

pace

ex o

bus

eft)

duc

part

part

fubi

xera

nitie

opp

imp

fiell

criti

loco

pug

con

opp

quu

nof

Ab

mil

ont

lita

CIV

mn

ni i

1115

nih

Cæ

lice

lyr

ve

CIV

leg

et; u-

n am-

lici al-

xa, et

Cim-

rovin-

nentis,

Humen

millia

multos

errent,

m pace

ras ex

ım no-

ircuitu

do fefe

turrim

ro, at-

tanto

us viri-

erifque

uorum,

in mu-

œnibus

atos ad

locuti:

lum ge-

eleritate

fe, fu-

"Unum

ac man-

Atuatu-

i omnes

; a qui.

bi præ-

ortunam

n inter-

onfuctu-

aturum,

ent; fed

tradius:

fque im-

raturum,

Ob

peraturum, ne quam dedititiis populi Romani injuriam inferrent." Re nunciata ad suos, quæ imperarentur, facere dixerunt. Armorum magna multitudine de muro in soffam, quæ erat ante oppidum, jacta, sic, ut prope summam muri aggerisque altitudinem acervi armorum adæquarent: et tamen circiter parte tertia, ut postea perspectum est, celata, atque in oppido retenta: portis patefactis, eo die pace sunt usi.

XXXIII. Sub vesperum Cæsar portas claudi, militesque ex oppido exire justit, ne quam noctu oppidani ab militibus injuriam acciperent. Illi, ante inito (ut intellectum est) confilio, quod, deditione facta, nostros præsidia deducturos, aut denique indiligentius servaturos crediderant; partim cum his, quæ retinuerant et celaverant, armis; partim, scutis ex cortice factis, aut viminibus intextis, que fubito (ut temporis exiguitas postulabat) pellibus induxerant; tertia vigilia, qua minime arduus ad nostras munitiones adfcenfus videbatur, omnibus copiis repente ex oppido eruptionem fecerunt. Celeriter, ut ante Cæfar imperarat, ignibus fignificatione facta, ex proximis castellis eo concursum est: pugnatumque ab hostibus ita acriter, ut a viris fortibus, in extrema spe salutis, iniquo loco contra eos, qui ex vallo turribusque tela jacerent, pugnari debuit, quum una in virtute omnis spes salutis consisteret. Occisis ad hominum millibus IV, reliqui in oppidum rejecti funt. Postridie ejus diei, refractis portis, quum jam defenderet nemo, atque intromissis militibus nostris, sectionem ejus oppidi universam Cæsar vendidit. Ab his, qui emerant, capitum numerus ad eum relatus est millium LIII.

XXXIV. Eodem tempore a P. Crasso, quem cum legione una miserat ad Venetos, Unellos, Ossemios, Curiosolitas, Sesuvios, Aulercos, Rhedones, quæ sunt maritimæ civitates, Oceanumque attingunt, certior sactus est, omnes eas civitates in ditionem potestatemque populi Romani esse redactas.

XXXV. His rebus gestis, omni Gallia pacata, tanta hujus belli ad barbaros opinio perlata est, uti ab his nationibus quæ trans Rhenum incolerent, mitterentur legati ad
Cæsarem, quæ se obsides daturas, imperata sacturas, pollicerentur. Quas legationes Cæsar, quod in Italiam Illyricumque properabat, inita proxima æstate, ad se reverti jussit. Ipse in Carnutes, Andes, Turonesque, quæ
civitates propinquæ his locis erant, ubi bellum gesserat,
legionibus in hiberna deductis, in Italiam prosectus est.

Ob easque res, ex litteris Cæsaris, dies x v supplicatio decreta est: quod ante id tempus accidit nulli.

LIBER III.

I. Oum in Italiam proficisceretur Cafar, Serv. Galbam cum legione duodecima, et parte equitatus, in Nantuates, Veragros, Sedunosque misit, qui a finibus Allobrogum, et lacu Lemano, et flumine Rhodano, ad fummas Alpes pertinent. Caussa mittendi fuit, quod iter per Alpes, quo magno cum periculo magnisque cum portoriis mercatores ire confuerant, patefieri volebat. Huic permisit, si opus esse arbitraretur, uti in cis locis legionem, hiemandi cauffa, collocaret. Galba, secundis aliquot prœliis factis, castellisque compluribus eorum expugnatis, missis ad eum undique legatis, obsidibusque datis, et pace facta, constituit, cohortes duas in Nantuatibus collocare; et ipse cum reliquis ejus legionis cohortibus in vico Veragrorum, qui appellatur Octodurus, hiemare: qui vicus, positus in valle, non magna adjecta planicie, altissimis montibus undique continetur. Quum hic in duas partes flumine divideretur, alteram partem ejus vici Gallis concessit; alteram, vacuam ab illis relictam, cohortibus ad hiemandum attribuit. Eum locum vallo fossaque munivit.

II. Quum dies hibernorum complures transissent, frumentumque eo comportari justisset, subito per exploratores certior factus est, ex ea parte vici, quam Gallis concesserat, omnes noctu discessisse, montesque, qui impenderent, a maxima multitudine Sedunorum et Veragrorum te-Id aliquot de caussis acciderat, ut subito Galli belli renovandi, legionisque opprimendæ consilium caperent. Primum, quod legionem, neque eam plenissimam; detractis cohortibus duabus, et compluribus sigillatim, qui, commeatus petendi caussa, missi erant, absentibus; propter paueitatem despiciebant: tum etiam, quod propter iniquitatem loci, quum ipfi ex montibus in vallem decurrerent, et tela conjicerent, ne primum quidem posse impetum suum sustineri, existimabant. Accedebat, quod suos ab se liberos abstractos obsidum nomine dolebant; et Romanos, non folum itinerum caussa, sed etiam perpetuz possessionis, culmina Alpium occupare conari, et ea loca finitimæ provinciæ adjungere, fibi persuasum habebant.

III. His

9

fru qu lo

fer

on

me

jai

ba

iti

re

tre

de

re

lu

n

C

n fe

d

2

F

III. His nunciis acceptis, Galba; quum neque opus hi. bernorum, munitionesque plene effent perfectæ; neque de frumento, reliquoque commeatu, fatis effet provisum; quod, deditione facta, obsidibusque acceptis, nihil'de bello timendum existimaverat; concilio celeriter convocato, sententias exquirere cœpit : quo in concilio, quum tantum repentini perieuli præter opinionem accidisset, ac jam omnia fere superiora loca multitudine armatorum completa conspicerentur, neque subsidio veniri, neque commeatus supportari interclusis itineribus, possent; prope jam desperata salute, nonnullæ hujusmodi sententiæ dicebantur, ut, impedimentis relictis, eruptione facta, iifdem itineribus, quibus eo pervenissent, ad salutem contenderent. Majori tamen parti placuit, hoc reservato ad extremum confilio, interim rei eventum experiri, et caftra defendere.

IV. Brevi spatio interjecto, vix ut his rebus, quas conflituissent, collocandis atque administrandis tempus darctur, hostes ex omnibus partibus, signo dato, decurrere; lapides, gæsaque in vallum conjicere. Nostri primo integris viribus fortiter repugnare, neque ullum frustra telum ex loco superiore mittere: ut quæque pars castrorum nudata defensoribus premi videbatur, eo occurrere, et auxilium ferre: sed hoc superari, quod diuturnitate pugnæ hostes desessi prælio excedebant, alii integris viribus succedebant: quarum rerum a nostris, propter paucitatem, sieri nihil poterat; ac non modo desesso, ex pugna excedendi; sed ne saucio quidem, ejus loci, ubi constiterat, relinquendi ac sui recipiendi, facultas dabatur.

V. Quum jam amplius horis vi continenter pugnaretur, ac non solum vires, sed etiam tela nostris desicerent; atque hostes acrius instarent, languidioribusque nostris, vallum scindere, et sossa complere cœpissent, resque esset jam ad extremum perducta casum; P. Sextius Baculus, primipili centurio, quem Nervico prœlio compluribus consectum vulneribus diximus, et item C. Volusenus, tribunus militum, vir et eonsilii magni et virtutis, ad Galbam accurrunt, atque unam esse spem salutis docent, si, eruptione sacta, extremum auxilium experirentur. Itaque, convocatis centurionibus, celeriter milites certiores sacit, paullisper intermitterent prælium, ac tantummodo tela missa exciperent, seque ex labore rescerent; post, dato signo, ex castris erumperent, atque omnem spem salutis in virtute ponerent.

D 2

VI. Quod

o de-

**

Galquitaqui a Rhofuit, matefieri uti in alba, rribus obfi-

dionis todunagna neturn parlis reocum

as in

, fruoratos conpendeim teli belerent. detra-, qui, ropter er inicurreimped fuos

a loca ant. I. His

et Ro-

latu

qua

nor

gat

tide

pro

be

pe

qu

10

h

d

d

11

VI. Quod justi sunt, faciunt; ac subito omnibus poriis eruptione facta, neque cognoscendi, quid sieret, neque sui colligendi, hostibus facultatem relinquunt. Ita commutata fortuna, eos, qui in spem potiundorum castrorum vene. rant, undique circumventos, interficiun; et ex hominum millibus amplius x x x, quem numerum barbarorum ad castra venisse constabat, plus tertia parte interfecta, reliquos perterritos in fugam conjiciunt, ac, ne in locis quidem superioribus, consistere patiuntur. Sic omnibus hostium copiis fusis, armisque exutis, se in castra munitionesque suas recipiunt. Quo prœlio facto; quod sapius fortunam tentare Galba nolebat, atque alio fe in hiberna consilio venisse meminerat, aliis occurrisse rebus videbat; maxime frumenti, commeatufque inopia permotus; postero die, omnibus ejus vici ædificiis incenfis, in provinciam reverti contendit; ac, nullo hoste prohibente, aut iter demorante, incolumem legionem in Nantuatis, inde in Allobrogas, perduxit, ibique hiemavit.

VII. His rebus gestis, quum omnibus de caussis Cæsar pacatam Galliam existimaret, superatis Belgis, expulsis Germanis, victis in Alpibus Scdunis, atque ita, inita hieme, in Illyricum profectus esset, quod eas quoque nationes adire, et regiones cognoscere volebat; subitum bellum in Gallia coortum est. Ejus belli hæc fuit caussa. P. Crassus adolescens cum legione vii proximus mare Oceanum in Andibus hiemabat. Is, quod in his locis inopia frumenti erat, præsectos, tribunosque militum complures in finitimas civitates, frumenti commeatusque petendi caussa, dimisti; quo in numero erat T. Terrasidius, missus in Esubios; M. Trebius Gallus, in Curiosolitas; Q.

Velanius, cum T. Silio, in Venetos.

VIII. Hujus est civitatis longe amplissima auctoritas omnis oræ maritimæ regionum earum; quod et naves habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam navigare confuerunt; et scientia atque usu nauticarum rerum reliquos antecedant: et in magno impetu maris, atque aperto, paucis portibus interjectis, quos tenent ipsi, omnes sere, qui eo mari uti consuerunt, habent vectigales. Ab iis sui initium retinendi Silii atque Velanii, quod per eos, suos se obsides, quos Crasso dedissent, recuperaturos existimabant. Horum auctoritate finitimi adducti (ut sunt Gallorum subita et repentina consilia) eadem de caussa Trebium Terrassidiumque retinent: et celeriter missis legatis, per suos principes inter se conjurant, nikil, nisi communi consilio, acturos, eundemque omnis sortunæ exitum esse

laturos: reliquasque civitates sollicitant, ut in ea libertate, quam a majoribus acceperant, permanere, quam Romanorum servitutem preferre, mallent. Omni ora maritima celeriter ad suam sententiam perducta, communem legationem ad P. Crassum mittunt, "si velit suos recipere, obsides sibi remittat."

IX. Quibus de rebus Cæsar ab Crasso certior factus; quod ipse aberat longius, naves interim longas ædiscari

onesque

rtunam

confi-

debat;

; poste-

vinciam

iter de-

e in Al-

s Cæfar

expulfis

ita hie-

e natio-

bellum

ffa. P.

e Ocea-

s inopia

mplures

petendi

s, mif-

as; Q.

ctoritas

ves ha-

re con-

reliquos

aperto,

es fere,

iis fuit

fuos ie

xistima-

nt Gal-

Ta Tre-

legatis,

muni

um esse aturos:

IX. Quibus de rebus Cæsar ab Crasso certior factus; quod ipse aberat longius, naves interim longas ædificari in flumine Ligeri, quod influit in Oceanum; remiges ex provincia institui, nautas gubernatoresque comparari, jubet. His rebus celeriter administratis, ipse, quum primum per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. reliquaque item civitates, cognito Cafaris adventu; fimul quod, quantum in se facious admisssent, intelligebant; legatos, quod nomen ad omnes nationes fanctum inviolatumque semper fuisset, retentos ab se, et in vincula conjectos; pro magnitudine periculi bellum parare, et maxime ea, quæ ad ufum navium pertinent, providere instituunt, hoe majore spe, quod multum natura loci considebant Pedestria esse itinera concisa æstuariis; navigationem impeditam, propter inscientiam locorum paucitatemque portuum, sciebant : neque nostros exercitus, propter frumenti inopiam, diutius apud se morari posse, considebant : ac jam, ut omnia contra opinionem acciderent, tamen fe plurimum navibus posse. Romanos neque ullam facultatem habere navium, neque corum locorum, ubi bellum gesturi effent, vada, portus, infulas novisse: ac longe aliam esse navigationem in concluso mari, atque in vastissimo atque apertissimo Oceano, perspiciebant. His initis conciliis, oppida muniunt, frumenta ex agris in oppida comportant : naves in Venetiam, ubi Cæfarem primum bellum gesturum constabat, quam plurimas possunt, cogunt. Socios fibi ad id bellum Ofifmios, Lexovios. Nannetes, Ambianos, Morinos, Diablintes, Menapios adscifount: auxilia ex Britannia, quæ contra eas regiones posita est, arcersunt.

X. Erant hæ disicultates belli gerendi, quas supra ostendimus. Sed multa Cæsarom tamen ad id bellum incitabant; injuriæ retentorum equitum Romanorum, rebellio sacta post deditionem, desectio datis obsidibus, tot civitatum conjuratio: in primis, ne, hac parte neglecta, reliquæ nationes sibi idem licere arbitrarentur. Itaque, quum intelligeret, omnes sere Gallos novis rebus studere, et ad bellum mobiliter celeriterque excitari, omnes autem homines natura libertati studere, et conditionem servi-

D 3

tutis odisse; prius quam plures civitates conspirarent, partiendum sibi, ac latius distribuendum exercitum, putavit.

XI. Itaque T. Labienum legatum in Treviros, qui proximi flumini Rheno funt, cum equitatu mittit. Huic mandat, " Remos, reliquosque Belgas adeat, atque in officio contineat; Germanosque, qui auxilio a Belgis arcessiti dicebantur, fi per vim navibus flumen transire conentur, prohibeat." P. Crassum cum cohortibus legionariis x11. et magno numero equitatus in Aquitaniam proficifci jubet, ne ex his nationibus auxilia in Galliam mittantur, ac tantæ nationes conjungantur. Q Titurium Sabinum legatum cum legionibus 111 in Unellos, Curiofolitas, Lexoviosque mittit qui eam manum distinendam curet D. Brutum adolescentem classi, Gallicisque navibus, quas ex Pictonibus, et Santonis, reliquisque pacatis regionibus convenire jusserat, præfecit; et quum primum posset, in Venetos proficifci jubet. Ipfe eo pedestribus copiis contendit.

XII. Erant ejusmodi fere situs oppidorum, ut posita in extremis linguis promontoriifque, neque pedibus aditum haberent, quum ex alto se æstus incitavisset, quod bis accedit semper, horarum x11 spatio; neque navibus, quod, rursus minuente æstu, naves in vadis afflictarentur. Ita utraque re oppidorum oppugnatio impediebatur; ac, si quando magnitudine operis forte superati, extruso mari aggere ac molibus, atque his ferme oppidi monibus adæquatis, suis fortunis desperare cæperant; magno numero navium appulso, cujus rei summam facultatem habebant, fua deportabant omnia feque in proxima oppida recipiebant : ibi se rursus iisdem opportunitatibus loci defende-Hæc eo facilius magnam partem æstatis faciebant, quod nostræ naves tempestatibus detinebantur; summaque erat vasto atque aperto mari, magnis æstibus, raris ac prope nullis portubus, difficultas navigandi.

XIII Namque ipsorum naves ad hunc modum sacta, armatæque erant. Carinæ aliquanto planiores quam noftrarum navium, quo sacilius vada ac decessum æstus excipere possent: proræ admodum erectæ, atque item puppes ad magnitudinem sluctuum tempestatumque accommodatæ: naves totæ sactæ ex robore, ad quamvis vim et contumeliam perferendam: transtra ex pedalibus in latitudinem trabibus, consixa clavis ferreis, digiti pollicis crassitudine: anchoræ, pro sunibus, serreis catenis revinctæ: pelles pro velis, alutæque tenuiter consectæ; sive propter

lini ino magis v que imp gi velis vibus, i ritate, c tura. I modati (tanta facile t mode vire v tem fe

tem fe zitu d rum o XIV tellexi gam c tuit ex ab ho mæ, a ex po qui cl que, agere nim 1 tis, ta rabat jici p erat 1 infer falci naba citat ceffa fpes ufus certa pera que tius peri erci

X

ent.

uta-

pro-

nan-

ficio

i di-

itur.

XII,

bet,

, ac

le-

exo-

D.

s ex

ibus

t, in

con-

a in

tum

s ac-

uod,

Ita

e, fi

mari

ad-

nere

ant,

pic-

nde-

ant,

que

pro-

clæ,

BO-

ex-

ppes

atæ:

con-

udi-

raf-

fæ:

pter lini lini inopiam, atque ejus usus inscientiam; sive quod est magis verisimile, quod tantas tempestates Oceani tantosque impetus ventorum sustineri, ac tanta onera navium regi velis non satis commode posse arbitrabantur. Cum his navibus, nostræ classi ejusmodi congressus erat; ut una celeritate, et pulsu remorum præstarent; reliqua, pro loci natura pro vi tempestatum, illis essent aptiora et accommodatiora: neque enim his postræ rostro nocere poterant, (tanta in eis erat sirmitudo), neque propter altitudinem sacile telum adjiciebatur; et eadem de caussa minus commode scopulis continebantur. Accidebat, ut quum sævire ventus cæpisset, et se vento dedissent; et tempestatem ferrent facilius, et in vadis consisterent tutius, et, ab astu derelictæ nihil saxo et cautes timerent: quarum rerum omnium nostris navibus casus erant extimescendi.

XIV. Compluribus expugnatis oppidis, Cæfar, ubi intellexit frustra tantum laborem sumi, neque hostium fugam captis oppidis reprimi, neque his noceri posse, statuit exspectandum classem. Quæ ubi convenit, ac primum ab hostibus visa est; circiter ccxx naves eorum paratisfimæ, atque omni genere armorum ornatissimæ, profectæ ex portu, noftris adverfæ constiterunt : neque satis Bruto, qui classi præerat, vel tribunis militum, centurionibusque, quibus fingulæ naves erant attributæ, constabat, quid agerent aut quam rationem pugnæ infisterent : rostro enim noceri non posse cognoverant; turribus autem excitatis, tamen has altitudo puppium ex barbaris navibus superabat, ut neque ex inferiore loco fatis commode tela adjici possent, et missa ab Gallis gravius acciderent. erat magno usui res præparata a nostris; falces præacutæ, infertæ affixæque longuriis, non absimili forma muralium falcium. His quum funes, qui antennas ad malos destihabant, comprehenfi, adductique erant, navigio remis incitato, prærumpebantur : quibus abscissis, antennæ necellario concidebant; ut, quum omnis Gallicis navibus spes in velis armamentisque consisteret, his ereptis, omnis Reliquum erat usus navium uno tempore eriperetur, certamen positum in virtute; qua nostri milites facile superabant, atque eo magis, quod in conspectu Czsaris atque omnis exercitus res gerebatur ; ut nullum paullo fortius factum latere posset: omnes enim colles, ac loca superiora, unde erat propinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur.

XV Disjectis, ut diximus, antennis; quum fingulas bi-

fcendere in hostium naves contendebant. Quod postquam barbari sieri animadverterunt, expugnatis compluribus navibus, quum ei rei nullum reperiretur auxilium, suga salutem petere contenderunt. Ac, jam conversis in eam partem navibus, quo ventus serebat, tanta subito malacia ac tranquillitas exstitit, ut se ex loco movere non possent. Quæ quidem res ad negotium consiciendum maxime suit opportuna: nam singulas nostri consectati expugnaverunt, ut perpaucæ ex omni numero, noctis interventu, ad terram pervenerint, quum ab hora sere iv, usque ad solis occasum, pugnaretur.

XVI. Quo prœlio bellum Venetorum, totiusque oræ maritimæ confectum est: nam quum omnis juventus, omnes etiam gravioris ætatis, in quibus aliquid consilia aut dignitatis suit, eo convenerant; tum, navium quod ubique suerat, in unum locum coëgerant: quibus amissis, reliqui, neque quo se reciperent, neque quemadmodum oppida desenderent, habebant Itaque se, suaque omnia, Cæsari dediderunt: in quos eo gravius Cæsar vindicandum statuit, quo diligentius in reliquum tempus a barbaris jus legatorum conservaretur. Itaque, omni senatu ne-

cato reliquos sub corona vendidit.

XVII. Dum hæc in Venetis geruntur, Q. Titurius Sabinus cum iis copiis, quas a Cæsare acceperat, in fines Unellorum pervenit. His præerat Viridovis, ac fummam imperii tenebat earum omnium civitatum, quæ defecerant; ex quibus exercitum, magnasque copias coegerat. Atque his paucis diebus Aulerci Eburovices, Luxoviique, fenatu suo interfecto, quod auctores belli esse nolebant, portas clauserunt, seque cum Viridovice conjunxerunt: magnaque prætérea multitudo undique ex Gallia perditorum hominum latronumque convenerant, quos spes prædandi, studiumque bellandi, ab agricultura et quotidiano labore revocabat. Sabinus, idoneo omnibus rebus loco, castris see tenebat; quum Viridovix contra eum duum millium spatio consedisset, quotidieque productis copiis pugnandi potestatem faceret, ut jam non solum hostibus in contemptionem Sabinus veniret, sed etiam nostrorum militum vocibus nonnihil carperetur: tantamque opinionem timoris præbuit, ut jam ad vallum castrorum hostes accelere acderent. Id ea de caussa faciebat, quod cum tanta multitudine hostium, præsertim, eo absente qui summam imperii teneret, nifi æquo loco, aut opportunitate aliqua data, legato dimicandum non existimabat. XVIII.

XVI quenda quos a pollici quid fi timore far a V proxin et ad ubi a bene ; Multa rum d pia cil fum ; id, qu Virido quam conte

ria, f norui XI accliv runt : dofq binus hofti porti loci, fupe nostr Quo mag conf Sic, bini fati Gal nim

gior n- gior a- fibi Pra

tani

XVIII. Hac confirmata opinione timoris, idoneum quendam hominem et callidum delegit Gallum, ex his quos auxilii caussa secum habebat. Huic magnis præmiis pollicitationibusque persuadet, uti ad hostes transeat : et quid fieri velit, edocet. Qui ubi pro perfuga ad eos venit, timorem Romanorum proponit: quibus angustiis ipse Cæfar a Venetis prematur, docet: neque longius abesse, quin proxima nocte Sabinus clam ex castris exercitum educat, et ad Cæsarem, auxilii ferendi caussa, proficiscatur. Quod ubi auditum est, conclamant omnes, occasionem negotii bene gerendi amittendam non esse: ad castra iri oportere. Multæ res ad hoc confilium Gallos hortabantur: superiorum dierum Sabini cunctatio; perfugæ confirmatio; inopia cibariorum, cui rei parum diligenter ab iis erat provifum; spes Venetici belli; et quod fere libenter, homines id, quod volunt, credunt. His rebus adducti, non prius Viridovicem, reliquosque duces ex concilio dimittunt, quam ad his fit concessium, arma uti capiant, et ad castra contendant. Qua re concessa, læti, ut explorata victoria, sarmentis, virgultisque collectis, quibus fossas Romanorum compleant, ad castra pergunt.

XIX, Locus erat castrorum editus, et paullatim ab imo acclivis, circiter paffus M. Huc magno cursu contenderunt; ut quam minimum spatii ad se colligendos armandosque Romanis daretur, exanimatique pervenerunt. Sabinus suos hortatus, cupientibus signum dat. Impeditis hostibus, propter ea, quæ ferebant, onera, subito duabus portis eruptionem fieri jubet. Factum est opportunitate loci, hostium inscientia ac defatigatione, virtute militum, superiorum pugnarum exercitatione, ut ne unum quidem nostrorum impetum ferrent, ac statim terga verterent. Quos impeditos integris viribus milites nostri consecuti, magnum numerum eorum occiderunt; reliquos equites confectati, paucos, qui ex fuga evaserant, reliquerunt. Sic, uno tempore, et de navali pugna Sabinus, et de Sabini victoria Cæfar certior factus: civitatesque omnes se flatim Titurio dediderunt : nam ut ad bella suscipienda Gallorum alacer ac promptus est animus, sic mollis ac minime refistens ad calamitates perferendas mens corum est.

XX. Eodem fere tempore, P. Crassus, quum in Aquitaniam pervenisser, quæ pars, ut ante dictum est, et regionum latitudine, et multitudine hominum, ex tertia parte Galliæ est æstimanda: quum intelligeret, in his locis sibi bellum gerendum, ubi paucis ante annis L. Valerius Praconius legatus, exercitu pulso, interfectus esset, atque

unde

XVIII,

falufalun parcia ac offent. e fuit erunt, d ter-

I folis

quam

entus, onfilii quod miffis, iodum minia, dican-

barbatu nes Sabines Unmam crant; Atque fenatu

portas nagnaim hoedandi, labore tris fefe

m spadi poontemum vo-

multim im-

lua da-

unde L. Manilius Proconful impedimentis amissis, profugisset, non mediocrem sibi diligentiam adhibendam intelligebat. Itaque, re frumentaria provisa; auxiliis, equitatu. que comparato; multis præterea viris fortibus Tolosa, Carcasone, et Narbone, (quæ sunt civitates Galliæ provinciæ, sinitimæ his regionibus), nominatim evocatis; in Sotiatum sines exercitum introduxit. Cujus adventu cognito, Sotiates, magnis copiis coactis, equitatuque, quo plurimum valebant, in itinere agmen nostrum adorti, primum equestre prælium commiserunt; deinde, equitatu suo pulso, atque insequentibus nostris, subito pedestres copias, quas in convalle in insidiis collocaverant, ostenderunt. Hi, nostros disjectos adorti, prælium renovarunt.

XXI. Pugnatum est diu, atque acriter; quum Sotiates, superioribus victoriis freti, in sua virtute totius Aquitaniæ salutem positam putarent; nostri autem, quid sine imperatore, et sine reliquis legionibus, adolescentulo duce, est sicere possent, perspici cuperent. Tamen confecti vulneribus, hostes terga vertere: quorum magno numero intersecto, Crassus ex itinere appidum Sotiatum oppugnare cepit; quibus fortiter resistentibus, vineas turresque egit. Illi, alias eruptione tentata, alias cuniculis ad aggerem vineasque actis, cujus rei sunt longe peritissimi Aquitani, propterea quod multis locis apud eos ærariæ structuræ sunt; ubi, diligentia nostrorum, nihil his rebus profici posse intellexerunt, legatos ad Crassum mittunt; seque in deditionem ut recipiat, petunt. Qua re impetrata, arma tra-

dere justi, faciunt.

XXII. Atque in ea re omnium nostrorum intentis animis; alia ex parte oppidi Adcantuannus, qui summam imperii tenebat, cum De devotis, (quos illi Soldurios appellant; quorum hæe est conditio, uti omnibus in vita commodis una cum his fruantur, quorum se amicitiæ dediderint: si quid iis per vim accidat, aut eundem casum una ferant, aut sibi mortem conscissant: neque adhue hominum memoria repertus est quisquam, qui, eo intersecto cujus se amicitiæ devovisset, mori recusaret) cum iis Adcantuannus eruptionem sacere conatus, clamore ab ea parte munitionis sublato, quum ad arma milites concurrissent, vehementerque ibi pugnatum esset, repulsus in oppidum est. Tamen uti eadem deditionis conditione uteretur, ab Crasso impetravit.

XXIII. Armis, obsidibusque acceptis, Crassus in fines Vocatium et Tarusatium profectus est. Tum vero barbari commoti, quod oppidum et natura loci et manu munitum

nitum, P cognover oblides i tur etian niz, finit Quorum hominui ro ii del erant, fi hantur. ftra mus Quod 1 guitater fidere, minus c tari; in existim: delata,

> pugnæ XXI cie in f fles cos titudir frorus effe ar ullo v menta agmin hant. norun Craffi res ho ciffen non (

> > lis co auxil fideb cefpi tium timi fruft

mnib

fo re

nitum, paucis diebus, quibus eo ventum erat, expugnatum cognoverant, legatos quoquoversus dimittere, conjurare, oblides inter se dare, copias parare coeperunt. Mittuntur etiam ad eas civitates legati, quæ funt citerioris Hispaniz, finitimæ Aquitaniæ: inde auxilia ducefque arcerfuntur: Quorum adventu, magna cum auctoritate et magna cum hominum multitudine bellum gerere conantur. Duces ve-10 ii deliguntur, qui una cum Q. Sertorio omnes annos fuerant, summamque scientiam rei militaris habere existimabantur. Hi confuetudine populi Romani loca capere, cafra munire, commeatibus nostros intercludere instituunt. Quod ubi Craffus animadvertit, fuas copias propter exiguitatem non facile deduci, hostem et vagari, et vias obfidere, et castris satis præsidii relinquere; ob eam caussam minus commode frumentum, commeatumque fibi fupportari; in dies hostium numerum augeri; non cunctandum existimavit, quin pugna decertaret. Hac re ad concilium delata, ubi omnes idem fentire intellexit, posterum diem pugnæ constituit.

XXIV. Prima luce, productis omnibus copiis, duplici acie instituta, auxiliis in mediam aciem conjectis; quid holes consilii caperent, exspectabat. Illi, etsi propter multitudinem, et veterem belli gloriam, paucitatemque nossirorum, se tuto dimicaturos existimabant; tamen tutius esse arbitrabantur, obsessis viis, commeatu intercluso, sine ullo vulnere victoria potiri: et, si propter inopiam rei frumentariæ Romani sese recipere coepissent, impeditos in agmine, et sub sarcinis inferiores animo, adoriri cogitabant. Hoc consilio probato ab ducibus, productis Romanorum copiis, sese castris tenebant. Hac re perspecta, Crassus, quum sua cunctatio, atque opinio, timidiores hostes, nostros milites alacriores ad pugnandum essensistent; atque omnium voces audirentur, exspectari diutius non oportere, quin ad castra iretur; cohortatus suos, o-

mnibus cupientibus, ad hostium castra contendit.

XXV. Ibi, quum alii fossas complerent; alii, multis telis conjectis, desensores vallo munitionibusque depellerent; auxiliaresque, quibus ad pugnam non multum Crassus considebat, lapidibus telisque subministrandis, et ad aggerem cespitibus comportandis, speciem atque opinionem pugnantium præberent; quum item ab hostibus constanter, ac non timide, pugnaretur, telaque ex loco superiore missa, non frustra acciderint; equites, circumitis hostium castris, Crasso renunciaverunt, "non eadem esse diligentia ab Decumana porta castra munita, facilemque aditum habere."

 $\mathbf{X}\mathbf{X}\mathbf{V}\mathbf{I}$

ofugifntellinitatu. olofa, ovins; in tu co-, quo

u fuo
opias,
erunt.
iiates,
taniæ

lneriterfee cœegit.

funt; fe indeditra-

aniimopelcomlideuna
omi-

Adparlent, i est.

fines rbamutum

XXVI. Craffus, equitum præfectos cohortatus, ut magnis-præmiis pollicitationibusque suos excitarent, quid fieri velit, ostendit. Illi, ut erat imperatum, eductis quatuor cohortibus, quæ, præsidio castris relictæ, integræ ab labore erant, et longiore itinere circumductis, ne ex hostium cast is conspici possent, omnium oculis mentibusque ad pugnam intentis, celeriter ad eas, quas diximus, munitiones pervenerunt; atque, his proruptis, prius in hostium castris constiterunt, quam plane ab iis videri, aut, quid rei gereretur, cognosci posset. Tum vero, clamore ab ea parte audito, nostri, redintegratis viribus, quod plerumque in spe victoria accidere consuevit, acrius impugnare cœperunt. Hostes undique circumventi, desperatis omnibus rebus, se per munitiones dejicere, et suga salutem petere intenderunt. Quos equitatus apertissimis campis consectatus, ex millium L numero, quæ ex Aquitania Cantabrifque convenisse constabat, vix quarta parte relicta, multa nocte se in castra recepit.

XXVII. Hac audita pugna, maxima pars Aquitaniæ sese Crasso dedidit, obsidesque ultro misit: quo in numero fuerunt Turbelli, Bigerriones, Preciani, Vocates, Tarusates, Elusates, Garites, Ausci, Garumni, Siburzates, Cocosatesque. Paucæ ultimæ nationes, anni tempore consis,

quod hiems fuberat, hoc facere neglexerunt.

XXVIII. Eodem fere tempore Cæfar, etfi prope exacta jam æstas erat; tamen, quod omni Gallia pacata, Morini, Menapiique supererant, qui in armis essent, neque ad eum unquam legatos de pace mississent; arbitratus id bellum celeriter confici posse, eo exercitum adduxit : qui longe alia ratione, ac reliqui Galli, bellum agere insti-Nam, quod intelligebant maximas nationes, quæ prœlio contendissent, pulsas, superatasque esse; continentesque filvas ac paludes habebant; co se, suaque omnia contulerunt. Ad quarum initium filyarum quum Cæsar pervenisset, castraque munire instituisset, neque hostis interim visus esset; dispersis in opere nostris, subito ex omnibus partibus filvæ evolaverunt, et in nostros impetum fecerunt. Nostri celeriter arma ceperunt, eosque in filvas repulerunt; et, compluribus interfectis, longius impeditioribus locis secuti, paucos ex suis deperdiderunt.

XXIX. Reliquis deinceps diebus Cæsar silvas cædere instituit: et, ne quis inermibus imprudentibusque militibus ab latere impetus sieri posset, omnem eam materiam, quæ erat cæsa, conversam ad hostem collocabat, et pro vallo ad utrumque latus exstruebat. Incredibili celeritate magno spama im
vas pe
pus ne
diutiu
vastati
Cæfar
liquis
hiberr

Teno Rher fluit. anno beba fiffin dicu bella man floq tura ac fe man tum vun re, pue con rum tudi præ

> lo c rem bus tio,

tate

nib

tio paucis diebus confecto: quum jam pecus atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur, ipsi densiores silvas peterent; ejusmodi sunt tempestates consecuta, uti opus necessario intermitteretur; et continuatione imbrium diutius sub pellibus milites contineri non possent. Itaque, vastatis omnibus eorum agris, vicis ædificiisque incensis, Cefar exercitum reduxit; et in Aulercis, Lexovisque, reliquis item civitatibus, quæ proxime bellum fecerant, in hibernis collocavit.

IBER

I. R.A., quæ secuta est, hieme, qui suit annus Cn. Pompeio, M. Crasso Coss. Usipetes Germani, et item Tenchteri, magna cum multitudine hominum, flumen Rhenum transferunt, non longe a mari, quo Rhenus influit. Caussa transeundi fuit; quod ab Suevis complures annos exagitati, bello premebantur, et agricultura prohi-Suevorum gens est longe maxima et bellicofiffima Germanorum omnium. Hi centum pagos habere dicuntur; ex quibus quotannis singula millia armatorum, bellandi caussa, ex finibus educunt: reliqui, qui domimanserint, se atque illos alunt. Hi rursus in vicem anno post in armis funt : illi domi remanent. Sic neque agricultura, nec ratio, neque usus belli intermittitur. ac feparati agri apud ecs nihil est : neque longius anno remanere uno in loco, incolendi caussa, licet : neque multum fromento, sed maximam partem lacte atque pecore vivunt; multumque funt in venationibus: quæ res et cibi genere, et quotidiana exercitatione, et libertate vitæ, (quod a pueris nullo officio aut disciplina assuefacti, nihil omnine contra voluntatem faciant), et vires alit, et immani corporum magnitudine homines efficit. Atque in eam se consue. tudinem adduxerunt, ut locis frigidistimis neque vestitus. præter pellis, habeant quidquam, quarum propter exiguitatem magna est corporis pars aperta; et laventur in fluminibus.

Il. Mercatoribus est ad eos aditus; magis eo, ut, quæ bello ceperint, quibus vendant, habeant; quam quo ullam rem ad se importari desiderent. Quin etiam jumentis, quibus maxime Gallia delectatur, quæque impenfo parant pretio, Germani importatis his non utuntur; fed, quæ sunt a. pud eos nata prava atque deformia, hæc quotidiana exer-

e fenero ufa-Cofifæ, acta Iorie ad s id qui nitines, cone ouum hoto ex mpeue in ime intibus quæ

lo ad

fpa-

tro

ma-

l fi-

lua-

e'ab

ho-

lque

mu-

osti-

aut, nore ple-

gna-5 0tem

npis

Canicta, citatione, summi ut sint laboris, efficiunt. Equestribus præliis fæpe ex equis defiliunt, ac pedibus præliantur: equosque eodem remanere vestigio assuefaciunt; ad quos se celeriter, quum usus est, recipiunt : neque eorum moribus turpius quidquam, aut inertius habetur, quam ephippiis uti. Itaque ad quemvis numerum ephippiatorum equitum, quamvis pauci, adire audent. Vinum ad se omnino importari non finunt, quod ea re ad laborem ferendum re-

mollescere homines, atque effeminari arbitrantur.

III. Publice maximam putant esse laudem, quam latisfime a suis finibus vacare agros : hac re fignificari, magnum numerum civitatum suam vim sustinere non posse: itaque, una ex parte a Suevis, circiter millia passuum De, agri vacare dicuntur. Ad alteram partem succedunt Ubii, quorum fuit civitas ampla atque florens, ut est captus Germanorum; et qui paullo funt ejusdem generis, etiam cæteris humaniores; propterea quod Rhenum attingunt, multumque ad eos mercatores ventitant, et ipfi propter propinquitatem Gallicis sunt moribus assuefacti. Hos quum Suevi, multis sæpe bellis experti, propter amplitudinem gravitatemque civitatis, finibus expellere non potuissent; tamen vectigales sibi fecerunt, ac multa humiliores insir-

miorefque redegerunt.

IV. In eadem caussa fderunt Usipetes et Tenchtheri quos supra diximus: Qui complures annos Suevorum vim fustinuerunt; ad extremum tamen agris expulfi, et multis Germaniæ loeis triennium vagati, ad Rhenum pervenerunt : quas regiones Menapii incolebant, et ad utramque ripar, fluminis agros, ædificia, vicosque habebant: sed taper multitudinis aditu perterriti, ex his ædificiis, que trans flumen habuerant, demigraverunt; et cis Rheaum dispositis præsidiis, Germanos transire prohibebant. Illi, omnia experti, quum neque vi contendere, propter inopiam navium, neque clam transire, propter custodias Menapiorum, possent, reverti se in suas sedes regionesque imulaverunt: et tridui viam progressi, rursus reverterunt; atque omni hoc itinere, una nocte, equitatu confecto, inscios inopinantesque Menapios oppresserunt; qui de Germanorum discessu per exploratores certiores facti, fine metu trans Rhenum in suos vicos remigraverant. His interfectis, navibusque corum occupatis, priusquam ea pars Menapiorum, quæ citra Rhenum quieta in suis sedibus erat, certior fieret, flumen transferunt; atque omnibus corum ædificiis occupatis, reliquam partem hiemis se eorum cepirs alueruut.

Dis; quod quæra bulqu pronu moti, veftig viant VI.

V. Gallo

les, el

tendu

occur Scifci rat, f bus a deren Qua: nes E entes quæ (anim

> VI iter i audic gatia nequ men Gern cumo tame tiam agros

> lum e

VI exitu poffe ines Gall ine !

leder

dem

terris

V. His de rebus Cæsar certior factus, et insirmitatem Gallorum veritus, quod sunt in consiliis capiendis mobiles, et novis plerumque rebus student, nihil his committendum existimavit. Est autem hoc Gallicæ consuetudinis; uti et viatores, ctiam invitos consistere cogant; et quod quisque eorum de quaque re audierit, aut cognoverit, quærant: et mercatores in oppidis vulgus circumsistat; quibusque ex regionibus veniant, quasque ibi res cognoverint, pronunciare cogant. His rumoribus atque auditionibus permoti, de summis sæpe rebus consilia incunt: quorum eos evestigio pænitere necesse est, quum incertis rumoribus serviant; et plerique ad voluntatem eorum sacta responde-ant.

VI. Qua consuetudine cognita, Cæsar, ne graviori bello occurreret, maturius, quam consuerat, ad exercitum prosciscitur. Eo quum venisset, ea, quæ sore suspicatus erat, sacta cognovit; missas legationes ab nonnullis civitatibus ad Germanos; invitatosque eos, uti ab Rheno discederent; omniaque, quæ postulassent, ab se sore parata. Qua spe adducti, Germani latius sam vagabantur, et in sines Eburonum et Condrasorum, qui sunt Trevirorum ciientes, pervenerant. Principibus Galliæ evocatis, Cæsar ea, quæ cognoverat, dissimulanda sibi existimavit; corumque animis permussis et consistmatis, equitatuque imperato, bellum cum Germanis gerere constituit.

VII. Re frumentaria comparata, equitibusque delectis, iter in ea loca facere cœpit, quibus in locis esse Germanos audiebat. A quibus quum paucorum dierum iter abesset, legati ab his venerunt: quorum hæc fuit oratio: "Germanos neque priores populo Romano bellum inferre; neque tamen recusare, si lacessantur, quin armis contendant: quod Germanorum consuetudo hæc sit a majoribus tradita; quicumque bellum inferant resistere, neque deprecari: Hæc tamen dicere, venisse invitos, ejectos domo. Si suam gratiam Romani velint, posse eis utiles esse amicos: vel sibi agros attribuant, vel patiantur eos tenere, quos armis possederint: Sese unis Suevis concedere; quibus ne dii quidem immortales pares esse possint: reliquum quidem in terris esse neminem quem non superare possint."

VIII. Ad hæc Cæsar, quæ visum est, respondit. Sed exitus suit orationis; "sibi nullam cum his amicitiam esse posse, si in Gallia remanerent: neque verum esse, qui suos sines tueri non potuerint, alienos occupare; neque ullos in Gallia vacare agros, qui dari tantæ præsertim multitudini sine injuria possint: sed licere, si velint, in Ubiorum sini-

E &

bu

orum f. His

ous

ır;

105

-17

DI-

ui-

oni

re-

tif-

um ita-

agri

uo-

ma-

eris

um-

pin-

ıum

nem

ent;

nfir-

heri

vim

mul-

erve-

ram-

ant:

ic115,

Rhe-

bant.

opter

odias

efque

unt;

, IR-

Ger-

me-

inter-

pars

ous e-

15 .00-

bus considere; quorum sint legati apud se, et de Suevorum injuriis querantur, et a se auxilium petant: Hoc se ab U-

biis imperaturum."

IX. Legati hæc se ad suos relaturos dixerunt; et, re deliberata, post diem tertium ad Cæsarem reversuros: Interea, ne propius se castra moveret, petierunt. Ne id quidem Cæsar ab se impetrari posse dixit: cognoverat enim magnam partem equitatus ab iis aliquot diebus ante, prædandi frumentandique caussa, ad Ambivaritos trans Mosam missam. Hos exspectari equites, atque ejus rei caus-

sa moram interponi, arbitrabatur.

X. Mosa profluit ex monte Vosego, qui est in finibus Lingonum; et parte quadam ex Rheno recepta, quæ appellatur Vahalis, insulamque essicit Batavorum, in Oceanum inssuit; neque longius ab Oceano millibus passuum Lxxx in Rhenum transit. Rhenus autem oritur ex Lepontiis, qui Alpes incolunt, et longo spatio per sines Nantuatium, Helvetiorum, Sequanorum, Mediomatricorum, Tribucorum, Trevirorum citatus sertur: et, ubi Oceano appropinquat, in plures dissiluit partes; multis ingentibusque instulis essectis, quarum pars magna a seris barbarisque nationibus incolitur, (ex quibus sunt, qui piscibus, atque ovis avium, vivere existimantur), multisque capitibus in Oceanum inssuit.

XI. Cæfar, quum ab hoste non amplius passuum x11 millibus abesset, ut erat constitutum, ad eum legati revertuntur : Qui in itinere congressi, magnopere, " ne longius progrederetur," orabant. Quum id non impetrafient, petebant, " uti ad eosequites, qui agmen anteceffiffent, præmitteret, eosque pugna prohiberet : Sibique uti potestatem faceret in Ubios legatos mittendi : quorum si principes ac fenatus fibi jurejurando fidem fecissent; ea conditione, que a Cæsare ferretur, se usuros ostendebant: Ad has res conficiendas fibi tridui spatium daret." Hæc omnia Cæsar eodem illo pertinere arbitrabatur, ut, tridui mora interpofita, equites eorum, qui abeffent, reverterentur. Tamen " fe-Le non longius millibus passuum IV, aquationis caussa, proceffurum eo die" dixit: " huc postero die quam frequentissimi convenirent, ut de eorum postulatis cognosceret." Intesim ad præfectos, qui cum omni equitatu antecesserant, mittit, qui nunciarent, ne hostes prœlio lacesserent : et, a ipsi lacefferentur, sustinerent, quoad ipse eum exercitu propius accessisset

XII. At hostes, ubi primum nostros equites conspexerunt, quorum erat v millium numerus; quum ipsi non am-

plius

pliu

cau!

men

disc

peti

iten

fuff

quo

ut r

nis

terf

tan

regi

Hic

lun

quo

mu

jam

equ

auc

lur

ger

jud

ap

fen

exi

tis

ter

jus

ma

ad

fui

ip

pi

pe

ne

Q.

bu

fu

ti

ab Ure de-Inter-

orum

præs Mocauf-

nibus
ppelanum
x x x
s, qui
tium
bucopproué in-

e na-

milertuns propeteem fapes ac
e, que
s con-

ar corpofii fe, prontiffiInteerant,
et, fi
u pro-

fpexen amplius

plius DCCC equites haberent; quod ii, qui frumentandi caussa ierant trans Mosam. nondum redierant; nihil timentibus nostris, quor legati corum paullo ante a Cæsare discesserant, atque is dies induciis erat ab eis petitus, impetu facto, celeriter nostros perturbaverunt. Rursus resistentibus nostris, consuctudine sua, ad pedes desiluerunt; fustoshique equis, compluribusque nostris dejectis, reliquos in fugam conjicerunt; atque ita perterritos egerunt, ut non prius fuga desisterent, quam in conspectum agminis nostri venissent. In eo prælio, ex equitibus nostris interficiuntur iv et LXX. In his vir fortissimus Piso Aquitanus, ampliffimo genere natus, cujus avus in civitate fua regnum obtinuerat, amicus ab senatu nostro appellatus. Hic, quum fratri intercluse ab hostibus auxilium ferret, illum ex periculo eripuit; ipfe, equo vulnerato, dejectus, quoad potuit, fortissime restitit. Quum circumventus, multis vulneribus acceptis, cecidisset; atque id frater, qui jam prælio excesserat, procul animadvertisset; incitato equo, se hostibus obtulit, atque interfectus est.

XIII. Hoc facto prœlio, Cæsar neque jam sibi legatos audiendos, neque conditiones accipiendas arbitrabatur ab his, qui, per dolum atque infidias, petita pace, ultro bellum intulissent. Exspectare vero, dum hostium copiæ augerentur, equitatusque reverteretur, summa dementia esse judicabat: Et, cognita Gallorum infirmitate, quantum jam apud eos hostes uno prœlio auctoritatis essent consecuti, sentiebat: quibus, ad confilia capienda, nihil spatii dandum existimabat. His constitutis rebus, et concilio cum legatis et quæstore communicato, ne quem diem pugnæ prætermitteret; opportunissima res accidit, quod postridie ejus diei mane, eadem et perfidia et simulatione ufi Germani, frequentes, omnibus principibus majoribusque natu adhibitis, ad eum in castra venerunt : simul, ut dicebatur, fui purgandi cauffa, quod, contra atque effet dictum, et ipli petissent, prælium pridie commibisent; fimul, ut, fi quid possent, de induciis fallendo impetrarent. Quos sibi Cæsar oblatos gavisus, illos retinesi justit: ipse omnes copias castris eduxit; equitatumque, quod recenti prœlio perterritum effe existimabat, agmen subsequi jusit.

XIV. Acie triplici instituta, et celeriter viri milliem itinere consecto, prius ad hostium castra pervenit, quam, quid ageretur, Germani sentire possent. Qui omnibus rebus subito perterriti, et celeritate adventus nostri, et discessu suorum, neque consilii habendi, neque arma capiendi spatio dato; perturbantur, copias ne adversus bestem educere,

E 3

an castra desendere, an suga salutem petere, præstaret. Quorum timor quum fremitu et concursu significaretur, milites nostri, pristini diei persidia incitati, in castra irruperunt: quorum qui celeriter arma capere potuerunt, paullisper nostris restiterunt, atque inter carros impedimentaque præsium commiserunt: at reliqua multitudo puerorum mulierumque, (nam cum omnibus suis domo excesserant, Rhenumque transierant), passim sugere cæpit: ad quos

consectandos, Cafar equitatum misit.

XV. Germani, post tergum clamore audito, quum suos intersici viderent, armis abjectis, signisque militaribus relictis, se ex castris ejecerunt: Et quum ad confluentem Mosæ et Rheni pervenissent, reliqua suga desperata, magno numero intersecto, reliqui se in slumen præcipitaverunt; atque ibi timore, lassitudine, vi sluminis oppress, perierunt. Nostri ad unum omnes incolumes, perpaucis vulneratis, ex tanti belli timore, quum hostium numerus capitum ccccxxx millium suisset, se in castra receperunt. Cæsar his, quos in castris retinuerat, discedendi potestatem secti. Illi supplicia cruciatusque Gallorum veriti, quorum agros vexaverant, remanere se apud cum velle, dixerunt. His Cæsar libertatem concessit.

XVI. Germanico bello confecto, multis de caussis Czfar statuit, sibi Rhenum esse transeundum. Quarum illa fuit justiffima, quod quem videret Germanos tam facile impelli, ut in Galliam venirent; suis quoque rebus eos timere voluit, quum intelligerent et posse et audere populi Romani exercitum Rhenum transire. Accessit etiam, quod illa pars equitatus Ufipetum et Tenchtherorum, quam fupra commemoravi prædandi frumentandique cauffa Mosam transisse, neque prœlio interfuisse, post fugam fuorum se trans Rhenum in fines Sigambrorum receperat, seque cum iis conjunxerat. Ad quos quum Cæsar nuncios mifisset, qui postularent, " cos, qui fibi Gallizque bellum intulissent, sibi dederent;" responderunt: " Populi Romani imperium Rhenum finire: fi, fe invito, Germanos in Galliam transire, non æquum existimaret; cur sui quidquam esse imperii aut potestatis trans Rhenum postularet?" Ubii autem, qui uni ex Transrhenanis ad Cæsarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obfides dederant, magnopere orabant, " Ut fibi auxilium ferret, quod graviter ab Suevis premerentur; vel, fi id facere occupationibus reipubl. prohiberetur, exercitum modo Rhenum transportaret : id fibi ad auxilium, spemque reliqui temporis, satis suturum: Tantum esse nomen atque opinionem ejus exercitus, Ariomas C puli F ad tra

XV num tutun digni ciund tem, dum, Ratio paull nis, quun cifqu lum, mini mod ore p tueb: quan que t atqu firmi quæ direc bufq ferio parie nis e ut, f effer min

tari, ad u Siga bus tiam duci tui

fais

litu

visto pulso, et hoc novissimo prœlio facto, etiam ad ultimas Germanorum nationes, uti opinione et amicitia populi Romani, tuti esse possint. Navium magnum copiam

ad transportandum exercitum pollicebantur."

aret.

etur,

irru-

aul-

nta

rum

rant.

quos

fuos

s re-

atem

ma-

ave-

reffi.

aucis

erus

runt.

testa-

quo-

lixe-

Cæ-

fuit

im-

ime-

puli

quod

uam

auffa

igam

erat,

nun-

bel-

Ro-

os in

uata

Ubit

nise-

re o-

ievis

ubl.

: id

: mu

rio-

vilto

XVII. Cesar his de caussis, quas commemoravi, Rhenum transire decreverat. Sed navibus transire neque satis tutum effe arbitrabatur, neque suæ neque populi Romani dignitatis esse statuebat. Itaque, etsi summa difficultas faciundi pontis proponebatur, propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemque fluminis; tamen id fibi contendendum, aut aliter non transducendum exercitum existimabat. Rationem pontis hanc instituit. Tigna bina sesquipedalia paullum ab imo præacuta, dimenfa ad altitudinem fluminis, intervallo pedum duorum inter se jungebat. Hac quum machinationibus immissa in slumen defixerat, sistucifque adegerat; non fublicæ modo, directa ad perpendiculum, sed prona, ac fastigata, ut secundum naturam fluminis procumberent; iis item contraria 11 ad eundem modum juncta, intervallo pedum quadragenum ab inferiore parte contra vim atque impetum fluminis conversa statuebat. Hæc utraque insuper bipedalibus trabibus immissis, quantum eorum tignorum junctura distabat, binis utrimque fibulis ab extrema parte distinebantur. Quibus disclusis, atque in contrariam partem revinctis, tanta erat operis firmitudo, atque ea rerum natura, ut, quo major vis aquæ se incitavisset, hoc arctius illigata tenerentur. Hæc directa materia injecta contexebantur, ac longuriis cratibusque consternebantur. Ac nihilo secius sublicæ, ad inferiorem partem fluminis oblique adigebantur; quæ, pro pariete subjectæ, et cum omni opere conjunctæ, vim fluminis exciperent. Et aliæ item supra pontem mediocri spatio: ut, si arborum trunci, sive naves, dejiciendi operis causta, essent a barbaris missæ, his defensoribus earum rerum vis minueretur, neu ponti nocerent.

XVIII. Diebus x, quibus materia cœpta erat comportari, omni opere effecto, exercitus transducitur. Cæsar, ad utramque partem pontis sirmo præsidio relicto, in sines Sigambrorum contendit. Interim a compluribus civitatibus ad eum legati veniunt, quibus, pacem atque amicitiam petentibus, liberaliter respondet, obsidesque ad se adduci jubet. At Sigambri ex eo tempore, quo pons institui cæptus est, suga comparata, hortantibus iis, quos ex Tenchtheris atque Usipetibus apud se habebant, sinibus suis excesserant, suaque omnia exportaverant, seque in so-

litudinem ac filvas abdiderant.

XIX. Cæfar,

XIX. Cæfar, paucos dies in corum finibus moratus, omnibus vicis ædificiisque incensis, frumentisque succisis, se in fines Ubiorum recepit, atque iis auxilium suum pollicitus, si ab Suevis premerentur; hæc ab iis cognovit: Suevos, posteaquam per exploratores pontem sieri compe-, riffent, more suo, consilio habito, nuncios in omnes partes dimisse, uti de oppidis demigrarent; liberos, uxores, suaque omnia in silvis deponerent; atque omnes, qui arma ferre pofient, unum in locum convenirent : hunc effe delectum medium fere regionum earum, quas Suevi obtinerent : ibi Romanorum adventum exspectare, atque ibi decertare constituisse. Quod ubi Casar comperit, connibus his rebus confectis, quarum rerum caussa transducere exercitum constituerat; ut Germanis metum injiceret, ut Sigambros ulcisceretur, ut Ubios obsidione liberaret; diebus omnino x et 11x trans Rhenum consumptis, fatis et ad laudem et ad utilitatem profectum arbitratus, se in Galliam recepit, pontemque rescidit.

XX. Exigua parte aftatis reliqua, Cafar, etfi in his locis, quod omnis Gallia ad Septemtrionem vergi;, maturz funt hiemes, tamen in Britanniam proficisci contendit; quod, omnibus fere Galheis bellis, hostibus nostris inde subministrata auxilia intelligebat: Et, si tempus anni ad bellum gerendum deficeret; tamen magno fibi ufui fore arbitrabatur, si modo insulam adisset; genus hominum perspexisset; loca, portus, aditus cognovisset: quæ omnia fere Gallis erant incognita. Neque enim temere, præter mercatores, illo adit quisquam; neque iis ipsis quidquam, præter oram maritimam, atque eas regiones, quæ funt contra Gallias, notum est. Itaque, convocatis ad se undique mercatoribus, neque quanta effet infulæ magnitudo; neque quæ, aut quantæ nationes incolerent; neque quem usum belli haberent, aut quibus institutis uterentur; neque qui essent ad majorum navium multitudinem idonei

portus, reperire porterat.

XXI Ad hæc cognoscenda, prius quam periculum faceret, idoneum esse arbitratus, C. Volusenum, cum navi longa, præmittit. Hinic mandat, uti, exploratis omnibus rebus, ad se quam primum revertatur. Ipse, cum omnibus copiis, in Morinos proficiscitur; quod inde erat brevissimus in Britanniam transjectus: hūc naves undique ex sinitimis regionibus, et, quam superiore æstate ad Veneticura bellum secerat, classem jubet convenire. Interim, consilio ejus cognito, et per mercatores perlato ad Britannos, a compluribus ejus insulæ civitatibus ad eum legati vemnat, c Roma tus, l mum trebal tutem traba bebal tes; l que c regio gredi Cæfa

> X fa, n vene rent, perit imp tune hoft ann reru mag COS 00a tand lon bui loco nus dift Au pag ded pia fit.

in fe mi Bri tas

gar

15, 0-

ccilis,

n pol-

ovit:

ompe-

s par-

xores,

ui ar-

ic effe

obti-

idi si

omni-

lucere

et, ut

; die-

et ad

Gal-

his lo-

raturæ

endit;

inde

mi ad

i fore

ninum

omnia

præter

quam,

funt

undi-

itudo;

quem

: ne-

idonei

face-

navi

nnibus

nnibus

evissi-

x fini-

eticura

confi-

annos,

veni-

unt, qui polliceantur, obfides dare, atque imperio populi Romani obtemperare. Quibus auditis, liberaliter pollicitus, hortatusque, ut in ea sententia permanerent, eos domum remittit, et cum his una Comium, quem ipse, Asrebatibus superatis, regem ibi constituerat, cujus et virtutem et concilium probabat, et quem sibi sidelem arbitrabatur, cujusque auctoritas in iis regionibus magni habebatur, mittit. Huic imperat, quas possit, adeat civitates; horteturque, ut populi Romani sidem sequantur, seque celeriter eo venturum nunciet. Volusenus, perspectis regionibus, quantum ei facultatis dari potuit, qui navi egredi ac se barbaris committere non auderet, v die ad Cæsarem revertitur; quæque ibi perspexisset, renunciat.

XXII. Dum in his locis Cafar, navium parandarum cauffa, moratur, ex magna parte Morinorum ad eum legati venerunt; qui se de superioris temporis concilio excusarent, quod homines barbari, et nostræ consuetudinis imperiti, bellum populo Romano fecissent; seque ea, que imperaffet, facturos pollicerentur. Hoc fibi fatis opportune Cæfar accidisse arbitratus; quod neque post tergum hostem relinquere volebat; neque belli gerendi, propter anni tempus, facultatem habebat; neque has tantularum rerum occupationes sibi Britanniæ anteponendas judicabat, magnum his obfidum numerum imperat. Quibus adductis, eos in fidem recepit. Navibus circiter LXXX onerariis eoactis contractifque, quod fatis effe ad duos transportandas legiones existimabat; quidquid præterea navium longarum habebat, quæstori, legatis, præfectisque distribuit. Huc accedebant viri onerariæ naves, quæ ex es loco ab millibus passuum viii vento tenebantur, quo minus in eundem portum pervenire possent Has equitibus distribuit ; reliquum exercitum Q. Titurio Sabino, et L. Aurunculeio Cottæ, legatis, in Menapios, atque in cos pagos Morinorum, ab quibus ad eum legati non venerant, deducendum dedit. P. Sulpicium, Rufum legatum cum eo piæsidio, quod satis esse arbitrabatur, portum tenere jusfit.

XXIII His constitutis rebus, nactus idoneam ad navigandum tempestatem, tertia sere vigilia solvit; equitesque in ulteriorem portum progredi, et naves conscendere, et se sequi, justit: a quibus quum id paullo tardius esset administratum, ipse hora diei circiter av cum primis navibus Britanniam attigit; atque ibi in omnibus collibus expositas hostium copias armatas conspexit. Cujus loci hac erat natura: Adeo montibus angustis mare continebatur, uti

ex locis superioribus in littus telum adjici posset. Hunc ad egrediendum nequaquam idoneum arbitratus locum, dum reliquæ naves eo convenirent, ad horam 1x in anchoris exspectavit. Interim legatis, tribunisque militum convocatis, et quæ ex Voluseno cognosset, et quæ sieri vellet, ostendit: monuitque, (ut rei militaris ratio, maxime ut maritimæ res postularent, ut quæ celerem atque instabilem motum haberent), ad nutum et ad tempus omnes res ab iis administrarentur. His dimissis, et ventum et æstum uno tempore nactus secundum; dato signo, et sublatis anchoris, circiter millia passum viii ab eo loco progressus, aperto ac plano littore naves constituit.

XXIV. At barbari, confilio Romanorum cognito, pramisso equitatu, et essedariis, quo plerumque genere in prassiis uti consuerunt, reliquis copiis subsecuti, nostros navibus egredi prohibebant. Erat ob has caussas summa disseultas; quod naves propter magnitudinem, nisi in alto, constitui non poterant: militibus autem, ignotis locis, impeditis manibus, magno et gravi armorum onere oppressis, fimul et de navibus desiliendum, et in sluctibus consistendum, et cum hostibus erat pugnandum; quum illi aut ex arido, aut paullulum in aquam progressi, omnibus membris expediti, notissimis locis, audacter tela conjicerent, et equos insuesactos incitarent. Quibus rebus nostri perterriti, atque hujus omnino generis pugnæ imperiti, non omnes eadem alacritate, ac studio, quo in pedestribus uti

præliis confueverant, utebantur.

XXV. Quod ubi Cxfar animadvertit, naves longas, quarum et species erat barbaris inusitatior, et motus ad usum expeditior, paullum removeri ab onerarii: navibus, et remis incitari, et ad latus apertum hostium constitui ; atque inde findis, fagittis, tormentis, hoste propelli, ac fubmoveri jullit Quæ res magno usui nostris fuit : nam et navium figura, et remorum motu, et inufitato genere tormentorum permoti barbari, constiterunt; ac paullum modo pedem retulerunt. Atque, nostris militibus cunctantibus, maxime propter altitudinem maris: qui x legionis aquilam ferebat, contestatus deos, ut ea res legioni feliciter eveniret : " Defilite," inquit, " commilitones, nisi vultis aquilam hostibus prodere : ego certe meum reipub. atque Imperatori officium prastitero." Hoc quum magna voce dixisset, ex navi se projecit, atque in hottes aquilam ferre copit. Tum nostri cohortati inter se, ne tantum dedecus admitteretur, univerfi ex navi defiluerunt : Hositem

alii ex lecuti; XX quod 1 que fig bufcun pertur ittore incitat cumfif cieban garum pleri j ubmi mnibu n fug quod potue

> XX recept " Ob iciti quem miffu atori vincu peten et, pr lar q lis pa nofce illi I ocis erea diqu dare

fuit.

fupratiore rent fubit fed a

X

Hunc cum,

an-

itum

fieri

naxi-

atque

US 0-

ntum

o, et

loco

præ-

prœ-

navi-

dif-

alte,

locis,

pref-

confili aut

nibus

njice-

nostri

, non

s uti

qua-

ufum

et rc-

atque

bmo-

et na-

e tor-

n mo-

tibus,

uilam

eve-

vultis

). at-

nagna

uilam

ntum

sitem

alii

alii ex proximis primis navibus, quum conspexissent, sub-

XXVI. Pugnatum est ab utrisque acriter. Nostri tamen. guod neque ordines servare, neque firmiter infistere, neque figna subsequi poterant; atque alius alia ex navi, quibuscumque signis ocurrerat, se aggregabat; magnopere perturbabantur. Hostes vero, notis omnibus vadis, ubi ex littore aliquos fingulares, ex navi egredientes, conspexerant, incitatis equis impeditos adoriebantur: plures paucos cirumfistebant; alii ab latere aperto in universos tela conji-Quod quum animadvertiffet Cæfar, fcaphas longarum navium, item speculatoria navigia militibus compleri justit : et, quos laborantes conspexerat, iis subsidia Nostri, simul in arido constiterunt, suis oubmittebat. mnibus consecutis, in hostes impetum fecerunt, atque eos in fugam dederunt: neque longius prosequi potuerunt, and equites cursum tenere, atque insulam capere non Hoc unum ad pristinam fortunam Cæfari depotuerant.

XXVII. Hostes prœlio superati, simul atque se ex suga receperunt, statim ad Cæsarem legatos de pace miserunt : " Obsides daturos; quaque imperasset, sese facturos," polliciti funt. Una cum his legatis Comius Atrebas venit, quem fupra demonstraveram a Cæsare in Britanniam præ-Hune illi e navi egressum, quum ad eos Impemiflum. atoris mandata deferret, comprehenderant, atque in vincula conjecerant: Tum, prœlio facto, remiserunt; et, in petenda pace, ejus rei culpam in multitudinem contulerunt; et, propter imprudentiam, ut ignosceretur, petiverunt. Czfar questus, quod, quum ultro in continentem legatis misis pacem ab se petissent, bellum sine caussa intulissent, ignoscere imprudentiæ dixit, obsidesque imperavit: quorum ili partem statim dederunt, partem ex longinquioribus locis arcestitam paucis diebus sese daturos dixerunt. Interea suos remigrare in agros justerunt; principesque unlique convenere, et se civitatesque suas Cæsari commendare coeperunt.

XXVIII. His rebus pace confirmata, post diem 1V, quam est in Britanniam ventum, naves xviii, de quibus inpra demonstratum est, quæ equites sustulerant, ex superiore portu leni vento solverunt: Quæ quum appropinquarent Britanniæ, et ex castris viderentur, tanta tempestas subito coorta est, ut nulla earum cursum tenere posset : sed aliæ eodem, unde erant prosectæ, referrentur; aliæ ad inferiorem partem insulæ, quæ est propius solis occasium,

magno sui cum periculo dejicerentur: quæ tamen, anchoris jactis, quum sluctibus complerentur, necessario, adversa nocte in altum provectæ, continentem petierunt.

XXIX. Eadem nocte accidit, ut esset luna plena: quæ dies maritimos æstus maximos in Oceano essicere consuevit; nostrisque id erat incognitum. Ita uno tempore et longas naves, quibus Cæsar exercitum transportandum curaverat, quasque in aridum subduxerat, æstus complebat; et onerarias, quæ ad anchoras erant deligatæ, tempestas assistabat: neque ulla nostris facultas aut administrandi, aut auxiliandi dabatur. Compluribus navibus fractis, reliquæ quum essent, sunibus, anchoris, reliquisque armamentis amissis, ad navigandum inutiles, enagna, id quod necesse erat accidere, totius exercitus perturbatio sacta est. Neque enim naves erant aliæ, quibus reportari possent; et emnia deerant quæ ad resiciendas eas usui sunt; et, quod omnibus constabat hiemare in Gallia oportere, frumentum his in locis in hiemem provisum non erat.

XXX. Quibus rebus cognitis, principes Britanniæ, qui post prœlium factum ad ea, quæ jussierat Cæsar, facienda convenerant, inter se collocuti: quum equites, et naves, et frumentum Romanis deesse intelligerent, et paucitatem militum ex castrorum exiguitate cognoscerent; quæ hoc erant etiam angustiora, quod sine impedimentis Cæsar legiones transportaverat; optimum factu esse duxerunt, rebellione sacta, frumento commeatuque nostros prohibere, et rem in hiemem producere; quod, iis superatis, aut reditu interclusis, neminem postea belli inferendi caussa in Britanniam transiturum considebant. Itaque, rursus conjuratione sacta, paullatim ex castris discedere,

ac fuos clam ex agris deducere cœperunt.

XXXI. At Cæfar, etsi nondum eorum consilia cognoverat, tamen et ex eventu navium suarum, et ex eo quod obsides dare intermiserant, fore id quod accidit, suspicabatur. Itaque ad omnes casus subsidia comparabat: nam et frumentum ex agris quotidie in castra conferebat; et, quæ gravissimæ assicementa naves, earum materia atque ære ad reliquas resiciendas utebatur; et, quæ ad eas reserant usui, ex continenti comportari jubebat. Itaque, quum id summo studio a militibus administraretur, x11 navibus amissis, reliquis ut navigari commode posset, effectit.

XXXII. Dum ea geruntur, legione, ex consuetudine, una frumentatum missa, quæ appellabatur vii; neque ulla ad id tempus belli suspicione interposita; quum pars homi-

mum ii, qu nunc ret, i Cæfa initu in ea ceder Quui bus 1 omni omni crat ! noct mis, fectis equit

> omneterro perturint, intercollo pedit equit tum clivi mod jugo fueri X

> > mam more ad c tus, castr bus cutæ nost bere runt

libe

pugi

mur

nchodver-

quæ uevit; ongas verat, oneflictai, aut eliquæ nentis necesse

nt; et quod

entum

e, qui
cienda
naves,
itatem
ee hoc
efar leserunt,
prohiperatis,
ferendi
Itaque,
cedere,

ognoveo quod
fufpicat: nam
tat; et,
a atque
ens res
ltaque,
nr, x11
et, effe-

dine, uque ulla es hominum mum in agris remaneret, pars etiam in castra ventitaret : ii, qui pro portis castrorum in statione erant, Cæsari renunciaverunt, pulverem majorem, quam confuetudo ferret, in ea parte videri, quam in partem legio iter fecisset. Cæfar, id quod erat, fuspicatus, aliquid novi a barbaris initum confilii; cohortes, quæ in stationibus erant, secum in eam partem proficisci; duas ex reliquis in stationem succedere; reliquas armari, et confestim sese subsequi, justit. Quum paullo longius a castris processisset; suos ab hostibus premi, atque ægre fustinere, et conferta legione ex omnibus partibus tela conjici, animadvertit-Nam quod omni ex reliquis partibus demesso frumento, pars una erat reliqua; suspicati hostes hue nostros esse venturos, noctu in silvis delituerant. Tum dispersos, depositis armis, in metendo occupatos fubito adorti; paucis interfectis, reliquos incertis ordinibus perturbaverant : fimul, equitatu atque essedis circumdederant.

XXXIII. Genus hoc est ex essedis pugnæ: Primo per omnes partes perequitant, et tela conjiciunt; atque ipso terrore equorum, et strepitu rotarum, ordines plerumque perturbant: et quum se inter equitum turmas infinuaverint, ex essedis desiliunt, et pedibus præliantur. Aurigæ interim paullatim ex prælio excedunt, atque ita curru se collocant, ut, si illi a multitudine hostium premantur, expeditum ad suos receptum habeant. Ita, mobilitatem equitum, stabilitatem peditum, in præliis præstant; ac tantum usu quotidiano, et exercitatione essiciunt, uti in declivi ac præcipiti loco incitatos equos sustinere, et brevi moderari ac slectere, et per temonem percurrere, et in jugo insistere, et inde se in currus citissime recipere, confuerint.

XXXIV. Quibus rebus, perturbatis nostris novitate pugnæ, tempore apportunissimo, Cæsar auxilium tulit: namque ejus adventu hostes constiterunt, nostri se ex timore receperunt. Quo sacto, ad lacessendum hostem, et ad committendum prælium, alienum esse tempus arbitratus, suo se loco continuit; et, brevi tempore intermisso, in castra legiones reduxit. Dum hæc geruntur, nostris omnibus occupatis, qui erant in agris reliqui, discesserunt. Secutæ sunt, continuos complures dies, tempestates; quæ et nostros in castris continesent, et hostem a pugna prohiberent. Interim barbari nuncios in omnes partes dimiserunt; paucitatemque nostrorum militum suis prædicaverunt; et, quanta prædæ faciendæ, atque in perpetuum sui liberandi facultas daretur, si Romanos castris expulissent,

demonstraverunt. His rebus celeriter magna multitudine

peditatus equitatusque coacta, ad castra venerunt.

XXXV. Cxfar, etsi idem, quod superioribus diebus acciderat, fore videbat, ut, si essent hostes pulsi, celeritate periculum essugerent; tamen nactus equites circiter x x x, quos Comius Atrebas, de quo ante dictum est, secum transportaverat, legiones in acie pro castris constituit. Commisso prælio, diutius nostrorum militum impetum hostes ferre non potuerunt, ac terga verterunt: quos tanto spatio secuti, quantum cursu et viribus essicere potuerunt, complures ex iis occiderunt; deinde omnibus longe lateque adisiciis adslictis incensisque, se in castra reciperunt.

XXXVI. Eodem die legati ab hostibus missi ad Cæsarem de pace venerunt. His Cæsar numerum obsidum, quem antea imperaverat, duplicavit; eosque in continentem adduci jussit; quod, propinqua die æquinoctii, insirmis navibus, hiemi navigationem subjiciendam non existimabat. Ipse idoneam tempestatem nactus, paullo post mediam noctem naves solvit; quæ omnes incolumes ad continentem pervenerunt: sed ex his onerariæ 11 eossem, quos reliquæ, portus capere non potuerunt, et paullo infra de-

latæ funt.

XXXVII. Quibus ex navibus, quum effent expositi milites circiter ccc, atque in castra contenderent; Morini, quos Cæsar in Britanniam proficiscens pacatos reliquerat, spe prædæ adducti, primo non ita magno suorum numero circumsteterunt; ac, fi sese interfici nollent, arma ponere jusserunt. Quum illi, orbe facto, sese defenderent; celeriter ad clamorem hominum circiter millia vi convene-Qua re nunciata, Cafar om em ex castris equita-Interim nostri milites impetum tum fuis auxilio mifit. hostium sustinuerunt; atque amplius horis i v fortissime pugnaverunt; et, paucis vulneribus acceptis, complures ex iis occiderunt. Postea vero quam equitatus noster in conspectum venit; hostes, abjectis armis, terga verterunt; magnusque eorum numerus est occisus.

XXXVIII. Cæsar postero die T. Labienum legatum, cum iis legionibus quas ex Britannia reduxerat, in Morinos, qui rebellionem secerant, misst. Qui quum propter siccitates paludum, quo se reciperent, non haberent, (quo persugio superiore anno suerant us), omnes sere in potestatem Labieni venerunt. At Q. Titurius et L. Cotta, legati, qui in Menapiorum sines legiones duxerant, omnibus eorum agris vastatis, frumentis succiss, ædificiisque incensis, quod Menapii se omnes in densissimas silvas abdiderant,

fe ad giona Brita bus g natu

4*4

fuera quan que i mon facit mus tione ad or paul Has hum ex I citer rufti dieh certu Piru rum dem cere. eofq bello addu liten

terio fingueirci ves, abefi

fieri

tudine

leritate
XXX,
fecum
fituit.
petum
s tanto
perunt,

æfarem quem dem admis naimabatmediam ntinena, quos afra de-

Morini, iquerat, numero ponere ; celeequitampetum ortiflime mplures noster in terunt;

Aurinos, ter ficcint, (quo n potecotta, leomnibus incenfis, liderant,

ie

sé ad Créarem receperant. Créar in Belgis omnium legionum hiberna constituit. Eo dux omnino civitates ex Britannia obsides miserunt: reliqux neglexerunt. His rebus gestis, ex literis Créaris, dierum x x supplicatio a senatu decreta est.

LIBER V.

Ucio Domitio, Ap. Claudio Coff. discendens ab hibernis Cæfar in Italiam, ut quotannis facere confuerat; legatis imperat, quos legionibus præfecerat, uti, quamplurimas possent, hieme naves ædificandas, veteresque reficiendas curarent. Earum modum formamque demonstrat. Ad celeritatem onerandi subductionesque, paullo facit humiliores, quam quibus in nostro mari uti consuevimus; atque id eo magis, quod propter crebras commutationes astuum, minus magnos ibi fluctus sieri cognoverat : ad onera, et ad multitudinem jumentorum transportandampaullo latiores, quam quibus in reliquis utimur maribus, Has omnes actuarias imperat fieri; quam ad rem multum humilitas adjuvat. Ea, quæ funt ufui ad armandas naves, ex Hispania apportari jubet. Ipse, conventibus Galliæ citerioris peractis, in Illyricum proficifcitur; quod a Pirustis finitimam partem provincia incursionibus vastari au-Eo quum venisset, civitatibus milites imperat; diehat. certumque in locum convenire jubet. Qua re nunciata, Pirustæ legatos ad eum mittunt, qui doceant. " Nihil earum rerum publico factum confilio : seseque paratos effe" demonstrant, " omnibus rationibus de injuriis fatisfatere." Accepta oratione corum, Cafar obsides imperat, eofque ad certam diem adduci jubet : nik ita fecerint, fefe bello civitatem persecuturum, demonstrat. His ad diem adductis, ut imperaverat, arbitros inter civitates dat, qui litem æstiment, pænamque constituant.

II. His confectis rebus, conventibusque peractis, in citeriorem Galliam revertitur, asque inde ad exercitum proficiscitur. Eo quum venisset, circuitis omnibus hibernis, singulari militum studio, in summa omnium rerum inopia, circiter pe ejus generis, cujus supra demonstravimus, naves, et longas xxvir, invenit instructas; neque multum abesse ab eo, quin paucis diebus deduci possent. Collaudatis militibus, atque iis, qui negotio præsuerant, quid seri velit, ostendit; atque omnes ad portum Itium conve-

F 2

nire jubet: quo ex portu commodissimum in Britanniam transjectum esse cognoverat, circiter millium passuum xxx transmissum a continenti. Huic rei quod satis esse visum est militum, reliquit: Ipse cum legionibus expeditis rv, et equitibus Dccc, in sines Trevirorum profiscitur; quod hi neque ad concilia veniebant, neque imperio parebant, Germanosque Trassrhenanos sollicitare dicebantur.

III. Hæc civitas longe plurimum totius Galliæ equitatu valet; magnasque habet copias peditum, Rhenumque, ut fupra demonstravimus, tangit. In ea civitate duo de principatu inter se contendebant, Indutiomarus et Cingetorix. Ex quibus alter, simul atque de Cæsaris legionumque adventu cognitum est, ad eum venit; se suosque omnes in officio futuros, neque ab amicitia populi Romani defecturos, confirmavit; quæque in Treviris gererentur, ostendit. At Indutiomarus equitatum peditatumque cogere; iifque, qui per ætatem in armis esse non poterant, in filvam Arduennam abditis, quæ ingenti magnitudine per medios fines Trevirorum a flumine Rheno ad initium Remorum pertinet, bellum parare instituit. Sed posteaquam nonnulli principes ex ea civitate, et familiaritate Cingetorigis adducti, et adventu nostri exercitus perterriti, ad Cæsarem venerunt, et de suis privatim rebus ab eo petere cœperunt, quoniam civitati consulere non possent; Indutiomarus veritus, ne ab omnibus defereretur, legatos ad Cæfarem mittit; " sese idcirco ab suis discedere, atque ad eum venire noluisse, quo facilius civitatem in officio contineret; ne, omnis nobilitatis discessu, plebs propter imprudentiam laberetur: itaque esse civitatem in sua potestate: seque, si Cæfar permitteret, ad eum in castra venturum, et suas civitatisque fortunas ejus fidei permissurum."

IV. Cæsar, etsi intelligebat qua de caussa ea dicerentur, quæque eum res ab instituto consilio deterreret; tamen, ne æstatem in Treviris consumere cogeretur, omnibus ad Britannicum bellum rebus comparatis, Indutiomarum ad se cum c c obsidibus venire jussit. His adductis, et in iis selio propinquisque ejus omnibus, quos nominatim evocaverat; consolatus Indutiomarum, hortatusque est, uti in ossicio permaneret: Nihilo tamen secius principibus Trevirorum ad se convocatis, hos sigillatim Cingetorigi conciliavit: quod quum merito ejus ab se sieri intelligebat; tum magni interesse arbitrabatur, ejus auctoritatem inter suos quamplurimum valere, cujus tam egregiam in se voluntatem perspexisset. Id sactum graviter tulit Indutiomarus,

fuam in nos

legion gis fact tuiffe; liquas firuct; numer ex qui linque decres

rebati VI. nobis stituer imper cogno rum I deferi cufan andeb rat. Gallia mare pediri fpe in vocar neren omni quos in Bri poner

> re cog tribue rebus amenac rei eo lo imperlocis i rigem

> > cogno

intelle

fuam gratiam inter suos minui : et, qui jam ante inimico in nos animo fuiffet, multo gravius hoc dolore exarfit.

iara

XXX

fum

, ct

d hi

ant,

tatu

e, ut

prin-

geto-

nque

es in

ectu-

ndit.

fque,

Ar-

os fi-

orum

non-

origis

farem

runt,

us ve-

mit-

venire

; ne,

m la-

que, si

fuas

entur,

amen,

bus ad

um ad

in iis

evoca-

uti in

s Tre-

i con-

at; tum

er fuos

volun-

marus,

fuam

V. His rebus constitutis, Cafar ad portum Itium cum legionibus pervenit. Ibi cognoscit Lx naves, qua in Belgis factæ erant, tempestate rejectas, cursum tenere non potuisse; atque eodem, unde erant'profectæ, revertisse : reliquas paratas ad navigandum, atque omnibus rebus instructas invenit. Eodem totius Galliæ equitatus convenit, numero millium iv, principesque omnibus ex civitatibus; ex quibus perpaucos, quorum in fe fidem perspexerat, relinquere in Gallia, reliquos obsidum loco secum ducere decreverat; quod, quum ipse abesset, motum Galliæ verebatur.

VI. Erat una cum ceteris Dumnorix Æduus, de quo a nobis antea dictum ett. Hunc fecum habere in primis constituerat, quod eum cupidum rerum novarum, cupidum imperii, magni animi, magnæ inter Gallos auctoritatis, cognoverat Accedebat huc, quod jam in concilio Æduorum Dumnorix dixerat, " Sibi a Cæfare regnum civitatis deferri :" quod dictum Ædui graviter ferebant: neque hecufandi, aut deprecandi caussa, legatos ad Casarem mittere audebant. Id factum ex suis hospitibus Cæsar cognoverat. Ille omnibus primo precibus petere contendit, ut in Gallia relinqueretur; partim, quod infuetus navigandi mare timeret; partim, quod religionibus fese diceret impediri. Posteaquam id obstinate sibi negari vidit, omni spe impetrandi adempta, principes Galliæ sollicitare, sevocare fingulos, hortarique cœpit, uti in continenti remanerent; metu territare, " non fine caussa fieri, ut Gallia omni nobilitate Tpoliaretur: id esse confilium Cæsaris, ut quos in conspectu Galliæ interficere vereretur, hos omnes in Britanniam transductos necaret:" Fidem reliquis interponere; jusjurandum poscere; ut, quod esse ex usu Galliz intellexissent, communi consisio administrarent.

VII. Hæc a compluribus ad Cæfarem deferebantur. Qua re cognita, Cæfar, quod tantum civitati Æduæ dignitatis tribuerat, coercendum, atque deterrendum, quibuscumque rebus posset, Dumnorigem statuebat: quod longius ejus amentiam progredi videbat, prospiciendum ne quid sibi ac reipublicæ nocere posset. Itaque dies circiter x xv in eo loco commoratus, quod Corus ventus navigationem impediebat, qui magnam partem omnis temporis in his locis flare confuevit; dabat operam, ut in officio Dumnorigem contineret; nihilo tamen secius omnia ejus consilia cognosceret. Tandem idoneam nactus tempestatem, mili-

al metant 30 a

tes, equitesque conscendere in naves jubet. At omnium impeditis animis, Dumnorix, cum equitibus Æduorum a castris, insciente Cæsare, domum discedere cæpit. Qua re nunciata. Cæsar, intermissa prosectione, atque omnibus rebus postpositis, magnam partem equitatus ad eum insequendum mittit, retrahique imperat: si vim faciat, neque pareat, intersici jubet: nihil hunc, se absente, pro sano sacturum arbitratus, qui præsentis imperium neglexisset. Ille autem revocatus resistere, ac se manu desendere, suorumque sidem implorare cæpit, sæpe clamitans, "Liberum te, liberæque civitatis esse." Illi, ut erat imperatum, circumssistunt hominem, atque intersiciunt: at Ædui equites

ad Cæfarem omnes revertuntur.

VIII. His rebus gestis, Labieno in continente cum 111 legionibus et equitum millibus i i relicto, ut portus tuesetur, et rem frumentariam provideret, quæque in Gallia gererentur cognosceret, consiliumque pro tempore et pro re caperet; ipse cum v legionibus, et pari numero equitum, quem in continenti relinquebat, folis occasu naves solvit : et leni Africo provectus, media circiter nocte vento intermisso, cursum non tenuit; et longius delatus aftu, orta Juce, sub finistra Britanniam relictam conspexit. Tum rurfus aftus commutationem fecutus, remis contendit, ut eam partem infulæ caperet, qua optimum effe egressum superiore astate cognoverat. Qua in re admodum fuit militum virtus laudanda, qui vectoriis gravibusque navigiis, non intermisso remigandi labore, longarum navium cursum adæquarunt Accessum est ad Britanniam omnibus navibus, meridiano fere tempore: Neque in eo loco hostis est visus: sed, ut postea Cæsar ex captivis comperit, quum magnæ manus eo convenissent, multitudine navium perserritz, que cum annotinis privatifque, quas sui quisque commodi fecerat, amplius Dece uno erant vifa tempore, a littore discesserant, ac se in superiora loca abdiderant.

1X. Cæfar, exposito exercitu, et loco castris idones capto; ubi ex captivis cognovit, quo in loco liossium copiæ consedissent, cohortibus x ad mare relictis, et equitibus ccc, qui præsidio navibus essent, de 111 vigilia ad hosses contendit; co minus veritus navibus, quod in littore molli atque aperto deligatas ad auchoram relinquebat; et præsidio navibus Q. Atrium præsecit. Ipse noctu progressius millia passuum circiter x11, hossium copias compicatus est. Illi equitatu atque essedis ad sumen progressi, ex loco superiore nostros prohibere, et præsium committere cæperunt. Repuls ab equitatu, se in silvas abdide-

quem parav erant que il gionis locum neribi qui v magn relinq

X. que in rentur tremi vener coorta littore fiftere peffatt effe in

XI. revoca vertitu rat, co teliqu Itaque arcefir ns leg eth re mum munit mit, n interm cafden eodem majore conver muni timis c a mari tempo cellera

toti be

ront; locum nacti, egregie et natura et opere munitum; quem, domestici belli, ut videbatur, caussa, jam ante præparaverant: nam crebris arboribus succisis omnes introitus erant præclusi. Ipsi ex silvis rari propagnabant, nostrosque intra munitiones ingredi prohibebant: At milites legionis vri, testudine sacta, et aggere ad munitiones adjecto, locum ceperunt, eosque ex silvis expulerunt, paucis vulneribus acceptis. Sed eos sugientes longius Cæsar prosequi vetuit; et quod loci naturam ignorabat; et quod, magna parte diei consumpta, munitioni castrorum tempus relinqui volebat.

um

m a

Qua

ibus

nie-

eque

fano

iffet.

fuo-

rum

cir-

uitos

III

tue-

iallia

t pro

tum

lvit:

nter-

Orta

I FUF-

team

Supe-

mih-

rigits,

irlum

navi-

tis eft

dunm

per-

sifque

pore,

donee

m co-

itibus

d ho-

ittone

ebat;

pro-

onipi

greili,

mmit-

bdide-

mt.

X. Postridie ejus diei, mane, tripartito milites equitesque in expeditionem misit, ut eos. qui sugerant, persequerentur. His aliquantum itineris progressis, quum jam extremi essent in prospectu, equites a Q. Atrio ad Cæsarem venerunt, qui nunciarent, "superiore nocte, maxima coorta tempestate, prope omnes naves assistatas, atque in littore ejectas-esse; quod neque anchoræ sunesque subsistement; neque nautæ, gubernatoresque, vim pati tempestatis possent. Itaque, ex eo concursu navium, magnum

elle incommodum acceptum." XI. His rebus cognitis, Cæsar legiones equitatumque revocari, atque itinere defistere jubet : ipse ad naves revertitur: eadem fere, quæ ex nunciis litterisque cognoverat, coram perspicit; sic ut, amissis circiter XL navibus, reliquæ tamen refici posse magno negotio viderentur. Itaque ex legionibus fabros delegit, et ex continenti alios arcefiri jubet; Labieno scribit, ut, quamplurimas posset, iis legionibus, quæ funt apud eum, naves instituat. Ipie, eth res erat multæ operæ ac laboris, tamen commodififmum esse statuit, omnes naves subduci, et cum castris una munitione conjungi. In his rebus circiter dies x confumit, ne nocturpis quidem temporibus ad laborem militum intermissis. Subductis navibus, castrisque egregie munitis, casdem copias, quas ante, præsidio navibus reliquit : ipse eodem, unde redierat, proficifcitur. Lo quum veniffet, majores jam undique in eum locum copiæ Britannorum convenerant. Summa imperii bellique administrandi, communi confilio, permissa est Cassivellauno; cujus fines a maritimis civitatibus flumen dividit, quod appellatur Tamelis, a mari circiter millia passuum uxxx. Huic, superiore tempore, cum reliquis civitatibus continentia bella intercesserant. Sed, nostro adventu permoti Britanni, hunc toti bello imperioque præfeceranti XII. Britannia

XII. Britanniæ pars interior ab iis incolitur, quos natos in infula ipfa, memoria proditum dicunt; maritima pars ab iis, qui, prædæ ac belli inferendi caussa, ex Belgis tranfierant; qui omnes fere iis nominibus civitatum appellantur, quibus orti ex civitatibus eo pervenerunt, et bello illato ibi remanserunt, atque agros colere cœperunt. Hominum est infinita multitudo, creberrimaque ædificia, fere Gallicis confimilia; pecorum magnus numerus. Utuntur aut ære, aut taleis ferreis ad certum pondus examinatis, pro nummo. Nascitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus, in maritimis ferrum; sed eius exigua est copia: are utuntur importato. Materia cujusque generis, ut in Gallia, est; præter fagum atque abietem, Leporem, et gallinam, et anserem gustare, fas non putant : hæc tamen alunt, animi voluptatisque caussa. Loca sunt temperatiora quam in Gallia, remissioribus frigoribus.

XIII. Infula natura triquetra, cujus unum latus est contra Galliam: hujus lateris alter angulus, qui est ad Cantium, quo fere omnes ex Gallia naves appelluntur, ad orientem Solem; inferior, ad Meridiem spectat. Hoc latus tenet circiter millia passuum D. Alterum vergit ad Hispaniam, atque occidentem Solem : qua ex parte est Hibernia, dimidio minor, ut æstimatur, quam Britannia; sed pari fpatio transmissus, atque ex Gallia est in Britanniam. In hoc medio cursu est insula, quæ appellatur Mona. Complures præterea minores objectæ infulæ existimantur; de quibus infulis nonnulli scripferunt, dies continuos x x x sub bruma esse noctem: Nos nihil de eo percunctationibus reperiebamus, nisi, certis ex aqua mensuris, breviores esse, quam in continenti, noctes videbamus. Hujus est longitudo lateris, ut fert illorum opinio, Dec millium. Tertium est contra Septemtrionem : cui parti nulla est objecta terra; fed ejus angulus lateris maxime ad Germaniam spectat. Huic millia passuum occc in longitudinem esse existimatur. Ita omnis insula est in circuitu vicies centena millium paffuum.

XIV. Ex his omnibus, longe funt humanissimi, qui Cantium incolunt: quæ regio est maritima omnis; neque multum a Gallica disserunt consuetudine. Interiores plerique frumenta non serunt; sed lacte et carne vivunt, pellibusque sunt vestiti. Omnes vero se Britanni vitro inficiunt, quod cæruleum essicit colorem; atque hoc horridiore sunt in pugna adspectu: capilloque sunt promisso; atque omni parte corporis rasa, præter caput et labrum superius. Uxores habent deni duodenique inter se communes;

munes liberis ri, quo XV.

xV.
quitate
mnibu
lefque
us infe
fu fpat
tione of
in eos
acriter
a Cæfa
perexi
vo ger
me pre
Q. La

propter possenses ad riculo plerur stros i prælio ceden infere ri, ma posita tegriq

plurib

um a

XV

fitered notification of the country of the country

hac f

munes; et maxime fratres cum fratribus, parentesque cum liberis: fed si qui sunt ex his nati, corum habentur libe-

ri, quo primum virgo quæque deducta est.

atos

pars

tran-

llan-

lo il-

Ho-

fere

untur

natis,

terra-

a est

neris,

orem,

ec ta-

tem-

com-

Can-

ad o-

latus

Hifpa-

ernia,

d pan

Com-

ir; de

XXX

onibus

eviores

jus est

illium.

est ob-

Germa-

idinem

Vicies

ui Can-

neque

res ple-

vivunt,

itro in-

c horri-

omifio;

labrum

e com-

munes;

In

XV. Equites hostium essedariique acriter prœlio cum equitatu nostro in itinere conflixerunt; tamen, ut nostri omnibus partibus superiores fuerint, atque eos in silvas collesque compulerint : sed, compluribus interfectis, cupidius insecuti, nonnullos ex suis amiserunt. At illi, intermisfu spatio, imprudentibus nostris atque occupatis in munitione castrorum, subito se ex silvis ejecerunt; impetuque in eos facto, qui erant in statione pro castris collocati, acriter pugnaverunt: duabufque missis subsidio cohortibus a Cafare, atque his primis legionum duarum; quum ha, perexiguo intermisso loci spatio inter se, constitissent, novo genere pugnæ perterritis nostris, per medios audacissime proruperunt, seque inde incolumes receperunt. Eo die Q. Laberius Durus tribunus militum interficitur. pluribus submissis cohortibus, repelluntur.

XVI. Toto hoc in genere pugnæ, quum sub oculis omnium ac pro castris dimicaretur, intellectum est nostros, propter gravitatem armorum, quod neque insequi cedentes possent, neque ab fignis discedere auderent, minus aptos effe ad hujus generis hostem; equites autem magno cum periculo prœlio dimicare, propterea quod illi etiam confulto plerumque cederent; et, quum paullum ab legionibus nostros removissent, ex essedis defilirent, et pedibus dispari prœlio contenderent. Equestris autem prœlii ratio, et cedentibus et insequentibus, par atque idem periculum inferebat. Accedebat huc, ut nunquam conferti, sed rari, magnisque intervallis, præliarentur, stationesque dispositas haberent; atque alios alii deinceps exciperent, in-

tegrique et recentes defatigatis succederent.

XVII. Postero die procul a castris hostes in collibus con-Riterunt; rarique se ostendere, et lenius, quam pridie, nostros equites prœlio lacessere cœperunt. Sed meridie, quum Cæsar pabulandi caussa, 111 legiones, atque omnem equitatum, cum C. Trebonio legato missifet, repente ex omnibus partibus ad pabulatores advolaverunt, sic, uti ab fignis legionibusque non absisterent. Nostri, acriter in eos impetu facto, repulerunt: neque finem sequendi fecerunt, quoad subsidio confisi equites, quum post se legiones viderent, præcipites hostes egerunt: magnoque eorum numero interfecto, neque sui colligendi, neque confistendi, aut ex essedis desiliendi, facultatem dederunt. hac fuga protinus, quæ undique convenerant, auxilia dif-

cefferunt :

efferunt; neque post id tempus unquam summis nobis-

cum copiis hostes contenderunt:

XVIII. Cæsar, cognito consilio eorum, ad slumen Tamesin, in sines Cassivellauni, exercitum duxit; quod slumen uno omnino loco pedibus, atque hoc ægre, transiri potest. Eo quum venisset, animadvertit ad alteram sluminis ripam magnas esse copias hostium instructas: ripa autem erat acutis sudibus præsixis munita; ejusdemque generis sub aqua desixæ sudes, slumine tegebantur. His rebus cognitis a captivis persugisque, Cæsar, præmisso equitatu, consessim legiones subsequi justit. Sed ea celeritate, atque eo impetu milites ierunt, quum capite solo ex aqua extarent, ut hostes impetum legionum atque equitum sustinere non possent, ripasque dimitterent, ac se suga mandarent.

XIX. Cassivellaunus, ut supra demonstravimus, omni deposita spe contentionis; dismissis amplioribus copiis, millibus circiter IV essediriorum relictis, itinera nostra servabat; paullulumque ex via excedebat, locisque impeditis ac silvestribus sese occultabat; atque iis regionibus, quibus nos iter sacturos cognoverat, pecora atque homines ex agris in silvas compellebat: et, quum equitatus noster liberius, prædandi vastandique caussa, se in agros essunderet, omnibus viis notis semitisque essedarios ex silvis emittebat; et, magno cum periculo nostrorum equitum, cum iis consiigebat; atque hoc metu latius vagari prohibebat. Relinquebatur, ut neque longius ab agmine legionum discedi Cæsar pateretur; et tantum in agris vastandis, incendisque faciendis, hostibus noceretur, quantum labore atque itinere legionarii milites essicere poterant

XX. Interim Trinobantes, prope firmissima earum regionum civitas, ex qua Maudubratius adolescens, Casaris
sidem secutus, ad eum in continentem Galliam venerat;
(cujus pater Imanuentius in ea civitate regnum obtinuerat,
intersectusque erat a Cassivellauno; ipse suga mortem vitaverat;) legatos ad Casarem mittunt: pollicenturque, sess
ei dedituros, atque imperata sacturos: petunt, ut Mandubratium ab injuria Cassivellauni desendat; atque in civitatem mittat, qui præsit, imperiumque obtineat. His
Cæsar imperat obsides xL, frumentumque exercitui; Mandubratiumque ad eos mittit. Illi imperata celeriter secrunt: obsides ad numerum, frumentaque miserunt.

XX¹. Trinobantibus defensis, atque ab omni militum injuria prohibitis, Cenimagni, Segontiaci, Ancalites, Bibroci, Cassi, legationibus missis sese Cæsari dedunt. Ab his

his cognabeffe, hominutem Brifoffa m convento locum in men hu ftes patulerun ibi num prehen

XXI ad Can (quibus lius, I impera provifo venisser fectis, reduxe triment tus defe de dedi hiemen gere, r trahi p nos fin constitu

magnustierant institutionavigat omnine iis, qua prioris bienus caperes aliquat navigat cessario litate o

dubrat

XXI

-lide Tafluanfiri

teram : rimque His fo eeleri-

lo ex uitum fugæ omni

s, mila ferpeditis , quimines noster fundevis e-, cur bebat. m dif. incenore at-

m re-Cularis nerat; nuerat, em viie, felu landun civi-His

ailitum es, Bi-Ab t. his

Man-

r fece-

his cognoscit, non longe ex eo loco oppidum Cassivellauni abesse, silvis paludibusque munitum; quo satis magnus hominum pecorisque numerus convenerit. Oppidum autem Britanni vocant, quum filvas impeditas vallo atque fossa munierunt, quo, incursionis hostium vitandæ caussa, convenire consuerunt. Eo proficiscitur cum legionibus: locum reperit egregie natura atque opere munitum : tamen hunc duabus ex partibus oppugnare contendit. stes paullisper morati, militum nostrorum impetum non tulerunt : seseque alia ex parte oppidi ejecerunt. Magnus ibi numerus pecoris repertus; multique in fuga funt com-

prehenfi, atque interfecti.

XXII. Dum hæe in his locis geruntur, Cashvellaunus ad Cantium, quod esse ad mare supra demonstravimus, (quibus regionibus 1 v reges præerant, Cingetorix, Carvilius, Taximagulus, Segonax,) nuncios mittit : atque his imperat, uti, coactis omnibus copiis, castra navalia de im-Ii quum ad castra proviso adoriantur atque oppugnent. venissent, nostri, eruptione facta, multis eorum interfectis, capto etiam nobili duce Lugotorige, suos incolumes reduxerunt. Cassivellaunus, hoc prælio nunciato, tot detrimentis acceptis, valtatis finibus, maxime etiam permotus defectione civitatum, legatos per Atrebatem Commium de deditione ad Cafarem mittit. Cafar, quum statuisset hiemem in continenti propter repentinos Galliæ motus agere, neque multum æstatis superesset, atque id facile extrahi posse intelligeret, obsides imperat; et, quid in annos fingulos vectigalis populo Romano Britannia penderet, constituit : interdicit atque imperat Cassivellauno, ne Mandubratio, neu Trinobantibus bellum faciat.

XXIII. Obfidibus acceptis, exercitum reducit ad mare; naves invenit refectas. His deductis, quod et captivorum magnum numerum habebat, et nonnullæ tempestate depetierant naves, duobus commeatibus exercitum reportare Ac fic accidit, uti, ex tanto navium numero, tot instituit. navigationibus, neque hoc, neque superiore anno, ulla omnino navis, que milites portaret, desideraretur : at ex iis, que inanes ex continenti ad eum remitterentur, et prioris commeatus expositis militibus, et quas postea Labienus faciendas euraverat numero LX, perpaucæ locum caperent, relique fere omnes rejicerentur: quas quum aliquamdiu Cafar frustra exspectasset, ne anni tempore a navigatione excluderetur, quod equinoctium fuberat, necessario angustius milites collocavit : ac, summa tranquillitate consecuta, secunda inita quum solvisset vigilia, pri-

ma luce terram attigit, omnesque incolumes naves perduxit.

XXIV. Subductis navibus, concilioque Gallorum Samarobrivæ peracto; quod eo anno frumentum in Gallia, propter ficcitates, angustius provenerat, coactus est aliter, ac superioribus annis, exercitum in hibernis collocare, legionesque in plures civitates distribuere : ex quibus unam in Morinos ducendam, C. Fabio legato dedit; alteram in Nervios, Q. Ciceroni; tertiam in Essuos, L. Roscio; quartam in Remis cum T. Labieno, in confinio Trevirorum, hiemare justit. Tres in Belgio collocavit; his M. Crassum quæstorem, et L. Munatium Plancum, et C. Trebonium legatos præfecit. Unam legionem, quam proxime trans Padum conscripserat, et cohortes v in Eburones, quorum pars maxima est inter Mosam ac Rhenum, qui sub imperio Ambiorigis et Cativulci erant, misit: his militibus Q. Tituriam Sabinum, et L. Aurunculeium Cottam, le-Ad hunc modum distributis legionigatos, præesse justit. bus, facillime inopiæ frumentariæ sese mederi posse existimavit. Atque harum tamen omnium legionum hiberna (præter eam, quam L. Roscio in pacatissimam et quietisfimam partem ducendam dederat) millibus passuum c continebantur. Ipse interea, quoad legiones collocatas, munitaque hiberna cognovisset, in Gallia morari constituit.

XXV. Erat in Carnutibus summo loco natus Tasgetius; eujus majores in sua civitate regnum obtinuerant. Huic Cæfar, pro ejus virtute atque in se benevolentia, quod in omnibus bellis fingulari ejus opera fuerat ufus, majorum Tertium jam hunc annum regnantem locum restituerat. inimici, jam multis palam ex civitate auctoribus, eum interfecerunt. Defertur ea res ad Cæfarem. Ille, veritus, quod ad plures pertinebat, ne civitas eorum impulsu deficeret, L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci jubet, ibique hiemare; quorumque opera cognoverit Tafgetium interfectum, hos comprehensos ad se mittere. Interim ab omnibus legatis, quæstoribusque, quibus legiones transdiderat, certior factus est, in hiberna preventum, locumque hibernis effe munitum.

XXVI. Diebus circiter x v, quibus in hiberna ventum est, initium repentini tumultus ac defectionis ortum est ab Ambiorige et Cativulco; qui, quum ad fines regni sui Sabino Cottæque præsto suissent, frumentumque in hiberna comportavissent, Indutiomari Treviri nunciis impulsi, suos concitaverunt; subitoque oppressis lignatoribus, magna manu castra oppugnatum venerunt. Quum celeriter nostri

parte Hires fuiffeduxerum nostris a commun posse sp

XXV us, eque Hifpani bioriger hunc m ficiis, pl dio libe re conf Cæfare fos apu quod fe volunta jufmod tudo, c fuiffe b refistere bare po pus po esse Ga oppugr legioni negare liberta pietate benefic ut fuæ manor duo; timi fe nem, a fuum d se poll fuos da quod I

> tos des diceba

referre

s per-

Sama-Gallia, aliter, re, leunam

ram in quarrorum, Craffum onium e trans quorum impeilitibus m, le-

legioniexistihiberna quietif-C conas, mutituit.

fgetius; Huic quod in najorum mantem eum inveritus, lsu defiin Carne opera enfos ad

ibusque,

hiberna

ventum m eft ab i fui Sahiberna ulfi, fuos , magna ter nostri arma

arma cepissent, vallumque adscendissent, atque una ex parte Hispanis equitibus emissis, equestri prælio superiores fuissent; desperata re, hostes ab oppugnatione suos reduxerunt. Tum suo more conclamaverunt, uti aliqui ex nostris ad colloquium prodirent : " habere sese, quæ de re communi dicere vellent; quibus rebus controversias minui posse sperarent"

XXVII. Mittitur ad eos colloquendi caussa C. Arpinius, eques Romanus, familiaris Q. Titurii; et Q. Junius ex Hispania quidam, qui jam ante, missu Cæsaris, ad Ambiorigem ventitare confueverat. Apud quos Ambiorix in hunc modum locutus est: " Sese, pro Cæsaris in se benesciis, plurimum ei confiteri debere; quod ejus opera stipendio liberatus effet, quod Atuaturis, finitimis fuis, pendere consuesset; quodque ei et filius, et fratris filius, ab Cæsare remish essent, quos Atuatuci obsidum numero misfos apud se in servitute et catenis tenuissent : neque id, quod fecerat de oppugnatione castrorum, aut judicio, aut voluntate sua fecisse, sed coactu civitatis: suaque esse ejusmodi imperia, ut non minus haberet juris in se multitudo, quam ipse in multitudinem. Civitati porro hanc fuisse belli caussam, quod repentinæ Gallorum conjurationi refistere non potuerit. Id se facile ex humilitate sua probare posse; quod non adeo sit imperitus rerum, ut suis copiis populum Romanum se superare posse, considat; sed esse Galliæ commune confilium: omnibus hibernis Cæsaris oppugnandis hunc esse dictum diem, ne qua legio alteræ legioni subsidio venire posset. Non facile Gallos Gallis negare potuisse; præsertim quum de recuperanda communi libertate confilium initum videretur. Quibus quoniam pro pietate satisfecerit, habere nunc se rationem officii; pro beneficiis Cafarem monere, orare Titurium pro hospitio, ut suæ ac militum saluti consulat. Magnam manum Germanorum conductam Rhenum transisse; hanc affore biduo; ipsorum esse consilium, velintne prius, quam finitimi fentiant, eductos ex hibernis milites aut ad Cicere. nem, aut ad Labienum deducere; quorum alter millia paffuum circiter L, alter paullo amplius ab his absit. Illud se polliceri, et jurejurando confirmare, tutum iter per fines suos daturum. Quod quum faciat, et civitati sese consulere, quod hibernis levetur, et Cæfari pro ejus meritis gratiam referre." Hac oratione habita discedit Ambiorix.

XXVIII. Arpinius et Junius, quæ audierant, ad legatos deferunt. Illi repentina re perturbati; etfi ab hoste ea dicebantur, non tamen negligenda existimabant; maxi-

meque hac re permovebantur, quod civitatem ignobilem atque humilem Eburonum sua sponte populo Romano bellum facere ausam, vix erat credendum. Itaque ad consilium rem deserunt: magnaque inter eos existit controversia.

L. Aurunculeius, compluresque tribuni militum et primorum ordinum centuriones, "nihil temere agendum, neque ex hibernis injustu Cæsaris discedendum," existimabant. "Quantasvis magnas etiam copias Germanorum sustineri posse, munitis hibernis," docebant. "Rem esse testimonio, quod primum hostium impetum, multis ultro vulneribus illatis, fortissime sustinuerint: re frumentaria non premi: interea et ex proximis hibernis, et a Cæsare, conventura subsidia." Postremo, "quid esse levius aut turpius, quam auctore hoste de summis rebus capere consilium?"

XXIX. Contra ea Titurius, " fero facturos," clamitabat, "quum majores hostium manus, adjunctis Germanis, convenissent; aut quum aliquid calamitatis in proximis hibernis effet acceptum. Brevem consulendi effe occasionem. Cæsarem arbitrari prosectum in Italiam: neque aliter Carnutes intersiciundi Tasgetii consilium suisse capturos; neque Eburones, si ille adesset, tanta cum contentione nostri ad castra venturos esse: non hostem auctorem, sed rem, spectare: subesse Rhenum: magno esse Germanis dolori Ariovisti mortem, et superiores nostras victorias: ardere Galliam, tot contumeliis acceptis, sub populi Romani imperium redactam, superiore gloria rei militaris exttincta." Postremo, " quis hoc sibi persuaderet, sine certa re Ambiorigem ad ejusmodi consilium descendisse? suam sententiam in utramque partem esse tutam: si nil sit durius, nullo periculo ad proximam legionem perventuros; fi Gallia omnis cum Germanis confentiat, unam esse in celeritate posicam falutem. Cottæ quidem, atque corum, qui dissentirent, confilium, quem haberet exitum? in quo si non præsens periculum, at certe longinqua obfidione fames effet pertimescenda."

XXX. Hac in utramque partem disputatione habita; quum a Cotta, primisque ordinibus acriter resistereur, "Vincite," inquit, "si ita vultis," Sabinus; et id clariore voce, ut magna pars militum exaudiret: "neque is sum," inquit, "qui gravissime ex vobis mortis periculo terrear: hi sapient; et, si gravius quid acciderit, abs te rationem reposcent: qui, si per te liceat, perendino die cum proximis hibernis conjuncti, communem cum reliquis belli casum sustineant: nec rejecti et relegati longe ab ceteris,

aut feiro aut fame intereant."

que, et mum p feu probent: de Res diff dat Connunciat pars no fecum pericul culum ut quib amiciff

vigiliifi fidiis b millibu staban vallem oftende adscentere con

ne max

XX vidiffe tamen tur : c gotio c iet hæ profee ti deer perato que pr mnia c poslen rent, a juimod accidit pugna et det quod f rent;

JXXX.

XXXI. Confurgitur ex concilio; comprehendunt utrumque, et orant, "ne sua dissensione et pertinacia rem in summum periculum deducant: facilem effe rem, seu maneant, seu proficiscantur; si modo unum omnes sentiant, ac probent : contra, in dissensione nullam se falutem perspicere." Res disputatione ad mediam noctem perducitur. Tandem dat Cotta permotus manus: superat sententia Sabini. Pro-Confumitur vigiliis reliqua nunciatur, prima luce ituros. pars noctis; quum sua quisque miles circumspiceret, quid secum portare posset, quid ex instrumento hibernorum relinquere cogeretur. Omnia excogitantur, quare nec fine periculo maneatur, et languore militum, et vigiliis, periculum augeatur. Prima luce fic ex castris proficiscuntur, ut quibus effet persuasum, non ab hoste, sed ab homine amiciffimo Ambiorige confilium datum, longiffimo agmine maximifque impedimentis.

XXXII. At hostes, posteaquam ex nocturno fremitu vigilissque de profectione eorum senserunt, collocatis instalis bipartito in silvis, opportuno atque occulto loco, a millibus passuum circiter 11 Romanorum adventum exspestabant: et, quum se major pars agminis in magnam convallem dimissiste, ex utraque parte ejus vallis subito se ostenderunt: novissimosque premere, et primos prohibere adscensu, atque iniquissimo nostris loco prælium commit-

tere cœperunt.

XXXIII. Tum demum Titurius, uti qui nihil ante providiffet, trepidare, concurfare, cohortesque disponere : hæc tamen ipsa timide, atque ut eum omnia deficere viderentur : quod plerumque iis accidere consuevit, qui in ipso negotio confilium capere coguntur. At Cotta, qui cogiraffet hæc posse in itinere accidere, atque ob eam caussam profectionis auctor non fuiflet, nulla in re communi faluti deerat : et, in appellandis cohortandisque militibus, imperatoris; et, in pugna, militis officia præstabat : quumque propter longitudinem agminis minus facile per se omuia obire, et, quid quoque loco faciendum esset, providere possent; jusserunt pronunciari, ut impedimenta relinquerent, atque in orbem confisterent : quod confilium, etfi in ejusmodi casu reprehendendum non est, tamen incommode accidit : nam et nostris militibus spem minuit, et hostes ad pugnam alacriores effecit; quod non fine fummo timore et desperatione id factum videbatur. Præterea accidit, quod fieri necesse erat, ut vulgo milites ab signis discedetent; quæ quisque corum cariffima haberet, ab impedi-G 2

clarieque is ericulo s te ra-

oilem

bel-

confi-

erfia.

rimo-

, ne-

lima-

n fuf-

testi-

vul-

a non

con-

turpi-

um ?"

mita-

nanis,

ximis

occafi-

neque

cap-

onten-

aucto-

o effe

nostras

s, fub

ria rei

fuade-

ım de-

ffe tu-

legio-

onien-

æ qui-

em ha-

t certe

abita;

ie cum is belli ceteris,

JXXX

mentis petere, atque abripere properaret; clamore ac fleto

omnia complerentur

XXXIV. At barbaris confilium non defuit: nam duces corum tota acie pronunciare jusserunt, "ne quis abloco discederet; illorum esse prædam, atque illis reservari, quæcunque Romani reliquissent: proinde omnia in victoria posita existimarent." Erant et virtute, et numero pugnando pares: nostri tamets ab duce, et a fortuna deserebantur; tamen omnem spem salutis in virtute ponebant; et quoties quæque cohors procurreret, ab ea parte magnus hostium numerus cadebat. Qua re animadversa, Ambiorix pronunciare jubet, ut "procul tela conjiciunt, neu propius accedant: et quam in partem Romani impetum secrint, cedant; (levitate armorum, et quotidiana exercitatione nihil iis noceri posse): rursus se ad signa reci-

pientes insequantur."

XXXV. Quo præcepto ab iis diligentissime observato, quum quæpiam cohors ex orbe excesserat, atque impetum fecerat, hostes velocissime refugiebant. Interim eam partem nudari necesse erat, et ab latere aperto tela recipi. Rursus, quum in eum locum, undi erant egreffi, reverti coeperant, et ab iis qui cesserant, et ab iis qui proximi steterant, circumveniebantur : sin autem locum tenere vellent, nec virtuti locus relinquebatur, neque ab tanta multitudine conjecta tela conferti vitare poterant. Tamen tet incommodis conflictati, multis vulneribus acceptis, refistebant; et magna parte diei consumpta, quum a prima luce ad horam viri pugnaretur, nihil, quod ipsis effet indignum, committebant. Tum T. Balventio, qui superiore anno primum pilum duxerat, viro forti, et magnæ auctoritatis, utrumque femur tragula transjicitur. Lucanius ejusdem ordinis, fortistime pugnans, dum circumvento filio subvenit, interficitur L. Cotta legatus, omnes cohortes ordinesque adhortans, in adversum os funda vulneratur.

AXXVI. His rebus permotus Q. Titurius, quum procul Ambiorigem, suos cohortantem, conspexisset, interpretem suum Cn. Pompeium ad eum mittit, rogatum, "ut sibi, militibusque parcat." Ille appellatus, respondit, "fi velit secum colloqui, licere; sperare, a multitudine impetrari posse, quod ad militum salutem pertineat; ipsi vero nihil nocitum iri; inque eam rem se suam sidem interponere." Ille cum Cotta saucio communicat; "fi videatur, pugna ut excedant, et cum Ambiorige una colloquantur: sperare, ab eo de sua ac militum salute impetrare posse." Cotta se

ad ar

XX circui fequi fus ar ciant, agunt mo; more petuc Cotta liqui L. P prem fris f pugn falut itine

ficifc
tume
cone
"ne
nos,
tant
exerc
bito

fici :

hac

perve

equit

X

tron nes funt vola Huid qui repe

unt.

tis,

ad armatum hostem iturum negat, atque in eo consti-

XXXVII. Sabinus, quos in præsentia tribunos militum circum se habebat, et primorum ordinum centuriones, se sequi jubet : et quum propius Ambiorigem accessisset, jusfus arma abjicere, imperatum facit: suisque, ut idem faciant, imperat. Interim, dum de conditionibus inter se agunt, longiorque confulto ab Ambiorige instituitur sermo; paullatim circumventus, interficitur Tum vero, fuo more, victoriam conclamant, atque ululatum tollunt; impetuque in nostros facto, ordines perturbant. Ibi L. Cotta pugnans interficitur, cum maxima parte militum. Reliqui se in castra recipiunt, unde erant egressi. Ex quibus L. Petrofidus aquilifer, quum magna multitudine hostium premeretur, aquilam intra vallum projecit: ipse pro castris fortissime pugnans, occiditur. Illi ægre ad noctem oppugnationem sustinent: noctu ad unum omnes, desperata falute, se ipsi interficiunt. Pauci ex prœlio elapsi, incertis itineribus per filvas ad T. Labienum legatum in hiberna perveniunt; atque eum de rebus gestis certiorem faciunt.

XXXVIII. Hac victoria fublatus Ambiorix; statim cum equitatu in Atuatucos, qui erant ejus regno finitimi, proficiscitur; neque noctem, neque diem intermittit; peditatumque se subsequi jubet. Re demonstrata, Atuatucisque concitatis, postero die in Nervios pervenit: hortaturque, " ne sui in perpetuum liberandi, atque ulciscendi Romanos, pro iis quas acceperint injuriis; occasionem dimittant : interfectos esse legatos duo, magnamque partem exercitus interiffe" demonstrat : " Nihil effe negotii, fubito oppressam legionem, quæ cum Cicerone hiemet, interfici: fe ad eam rem" profitetur " adjutorem." . Facile hac oratione Nerviis perfuadet.

XXXIX. Itaque, confestim dimissis nunciis ad Centrones, Grudios, Levacos, Pleumoxios, Geidunos, qui omnes sub eorum imperio sunt; quam maximas manus posfunt, cogunt : et de improviso ad Ciceronis hiberna advolant, nondum ad eum fama de Titurii morte perlata. Huic quoque accidit quod fuit necesse, ut nonnulli milites, qui lignationis munitionisque caussa in silvis decessissent, repentino equitum adventu interciperentur. His circumventis, magna manu Eburones, Nervii, Atuatuci, atque horum omnium focii et clientes, legionem oppugnare incipiunt. Nostri celeriter ad arma concurrunt; vallum conscendunt. Ægre is dies sustentatur, quod omnem spem hostes in

G 3

fihi, mivelit ferari polnihil noere." Ilpugna ut sperare,

c fletu

duces

co dif-

quæ.

ictoria

ugnan-

reban-

nt; et

nagnus

Ambio-

eu pro-

tum fe-

a exer-

a reci-

fervato,

npetum

m par-

recipi.

reveru

proximi

ere vel-

ta mul-

Tamen

acceptis,

quum a

od ipsis

atio, qui

et ma-

lum cir-

gatus, o-

os funda

m procul

erpretem

ur.

Cotta le 20

celeritate ponebant, atque hanc adepti victoriam, in per-

petuum se fore victores, confidebant

XL. Mittuntur ad Casarem confestim a Cicerone literæ, magnis propositis præmiis, si pertulissent. Obsessis omnibus viis, misti intercipiuntur. Noctu ex ea materia, quam munitionis cauffa comportaverant, turres admodum exx excitantur incredibili celeritate; quæ deesse operi videbantur, perficiuntur. Hostes postero die, multo majoribus copiis coactis, castra oppugnant, fossam complent. Ab nostris eadem ratione, qua pridie, resistitur : hoc idem deinceps reliquis sit diebus. Nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur: non ægris, non vulneratis, facultas quietis datur. Quæcumque ad proximi diei oppugnationem opus funt, noctu comparantur : multæ præustæ fudes, magnus muralium pilorum numerus instituitur; turres contabulantur; pinnæ loricæque ex cratibus adtexun-Ipse Cicero, quum tenuissima valetudine esset, ne nocturnum quidem sibi tempus ad quietem relinquebat; ut ultro militum concursu, ac vocibus, sibi parcere cogeretur.

XLI. Tune duces, principesque Nerviorum, qui aliquem fermonis aditum, cauffamque amicitiæ cum Cicerone habebant, colloqui sese velle dicunt. Facta potestate, eadem, quæ Ambiorix cum Titurio egerat, commemorant : "Omnem esse in armis Galliam; Germanos Rhenum transisse; Cæsaris, reliquorumque, hiberna oppugnari." Addunt etiam de Sabini morte. Ambiorigem ostentant, fidei faciundæ caussa. " Errare eos" dicunt, " fi quidquam ab his præsidii sperent, qui suis rebus distidant : sese tamen hoc esse in Ciceronem populumque Romanum animo, ut nihil, nifi hiberna, recufent, atque hanc inveterascere consuetudinem nolint : licere illis incolumibus per se ex hibernis discedere; et quascumque in partes velint, fine metu, proficisci." Cicero ad hæc unum modo respondit : " Non esse consuetudinem populi Romani, ullam accipere ab boste armato conditionem. Si ab armis discedere velint, se adjutore utantur, legatosque ad Cæsarem mittant; sperare, pro ejus justitio, quæ petierint imperaturos."

XLII. Ab hac spe repulsi Nervii, vallo pedum xi, et sossa pedum xv, hiberna cingunt. Hæc, et superiorum annorum consuetudine, a nostris cognoverant; et quossam de exercitu nacti captivos, ab his docebantur. Sed, nulla ferramentorum copia, quæ sunt ad hunc usum idonea, gladiis cespitem circumcidere; manibus, sagulisque, terram exhaurire cogebantur. Qua quidem ex re hominum multitudo cognosci potuit; nam minus horis tribus, milli-

um 3 bus, t

XI vento facta tectæ derun diftul jam : et fca virtus flamn merer nas c de v quifq rent. hunc rus vi consti Paull adact ex eo verun vocar ez on cenfa

XL qui ja L. Va quina fimult ad n " Var tas? Hæc d pars h Varen tus ex Pulfio procu scutis! neque

Pulfio

um x in circuitu munitionem persecerunt: reliquisque diebus, turres ad altitudinem valli, saices testudinesque, quas iidem captivi docuerant, parare ac facere coperunt.

per-

e li-

feffis

teria,

odum

ri vi-

majo-

plent.

idem

poris

s, fa-

ppug-

æustæ

r; tur-

exun-

et, ne

at; ut

retur.

ii ali-

erone

te, ea-

prant:

tranf-

t, fidei

lquam

efe ta-

nimo,

rafcere

fe ex

t, fine

ondit:

ccipere

velint,

; fpe-

INDY.

xi, et

am an-

dam de

, nulla

donea,

e, ter-

minum

milli-

um

XLIII. Septimo oppugnationis die, maximo coorto vento, ferventes fusili ex argilla glandes, fundis; et fervefacta jacula in casas, quæ more Gallico stramentis erant tecta, jacere coperunt. Hæ celeriter ignem comprehenderunt, et, venti magnitudine, in omnem castrorum locum distulerunt. Hostes, maximo clamore insecuti, quasi parta jam atque explorata victoria, turres testudinesque agere, et scalis vallum adscendere cœperunt. At tanta militum virtus, atque ea præsentia animi fuit, ut, quum undique flamma torrerentur, maximaque telorum multicudine premerentur, suaque omnia impedimenta atque omnes fortunas conflagrare intelligerent; non modo demigrandi cauffa de vallo decederet nemo, sed pæne ne respiceret quidem quisquam; ac tum omnes acerrime fortissimeque pugna-Hic dies nostris longe gravissimus fuit : sed tamen hunc habuit eventum, ut eo die maximus hostium numerus vulneraretur atque interficeretur; ut se sub ipso vallo constipaverant, recessumque primis ultimi non dabant. Paullum quidem intermissa slamma; et quodam loco turri adacta, et contingente vallum; tertiæ cohortis centuriones ex eo, quo stabant, loco recesserunt; suosque omnes remo-verunt; nutu vocibusque hostes, "si introire vellent," vocare cœperunt : quorum progredi ausus est nemo. Tuna ex omni parte lapidibus conjectis deturbati, turrisque succenfa eft.

XLIV. Erant in ea legione fortissimi viri centuriones, qui jam primis ordinibus appropinquarent, T. Pulio, et L. Varenus. Hi perpetuas inter se controversias habebant, quinam anteserretur; omnibusque annis, de loco, summis simultatibus contendebant. Ex iis Pulsio, quum acerrime ad munitiones pugnaretur, " Quid dubitas" inquit, "Varene? aut quem locum probandæ virtutis tuæ spectas? hic dies, hic dies de nostris controversiis judicabit." Hæc quum dixisset, procedit extra munitiones; quæque pars hostium confertissima visa est, in eam erumpit. Nec Varenus quidem tum sese vallo continet; sed omnium veritus existimationem, subsequitur, mediocri spatio relicto. Pulfio pilum in hostes mittit, atque unum ex multitudine procurrentem transjicit; quo percusso et exanimato, hunc scutis protegunt hostes, et in illum tela universi conjiciunt; neque dant regredeundi facultatem. Transfigitur scutum Pulfioni, et verutum in balteo defigitur. Avertit hic cafus fus vaginam, et gladium educere conanti dextram moratur manum: impeditum hostes circumussunt Succurrit
inimicus ille Varenus, et laboranti subvenit. Ad hunc
se confestim a Pulsione omnis multitudo convertit: illum
veruto transfixum arbitrantur. Illic vero occursat ocius
gladio, cominusque rem gerit Varenus; atque, uno interfecto, reliquos paullum propellit: dum cupidius instat,
in locum dejectus inferiorem concidit. Huic rursus circumvento fert subsidium Pulsio; atque ambo incolumes,
compluribus intersectis, summa cum laude seseintra munitiones recipiunt. Sic fortuna in contentione et certamine
utrumque versavit, ut alter alteri inimicus auxilio salutique esset; neque dijudicari posset, uter utri virtute anteferendus videretur.

XLV. Quanto erat in dies gravior atque asperior oppugnatio, et maxime quod, magna parte militum consecta vulneribus, res ad paucitatem desensorum pervenerat; tanto crebriores literæ nunciique ad Cæsarem mittebantur: quorum pars deprehensa, in conspectu nostrorum militum cum cruciatu necabatur. Erat unus intus Nervius, nomine Vertico, loco natus honesto, qui a prima obsidione ad Ciceronem persugerat, suamque ei sidem præstiterat. Hic servo, spe libertatis, magnisque persuadet præmiis, ut literas ad Cæsarem deserat. Has ille in jaculo illigatas effert; et Gallus inter Gallos sine ulla suspicione versatus, ad Cæsarem pervenit. Ab eo, de periculis Ciceronis legionisque cognoscitur.

XLVI. Cæfar, acceptis literis hora circiter xr diei, statim nuncium in Bellovacos ad M. Crassum quæstorem mittit, cujus hiberna aberant ab eo millia passum xxv: jubet media nocte legionem proficisci, celeriterque ad se venire: exiit cum nuncio Crassus. Alterum ad C. Fabium legatum mittit, ut in Atrebatium fines legionem adducat, qua sibi iter faciendum sciebat. Scribit Labieno, si reipublicæ commodo sacere posset, cum legione ad sines Nerviorum veniat: reliquam partem exercitus, quod paullo aberat longius, non putat exspectandam: equites circiter

CD ex proximis hibernis cogit.

XLVII. Hora circiter 111, ab antecusoribus de Crassiadventu certior factus, eo die millia passuum x x progreditur. Crassum Samarobrivæ præsicit, legionemque ei attribuit; quod ibi impedimenta exercitus, obsides civitatum, literas publicas, frumentumque omne, quod eo tolerandæ hiemis caussa devexerat, relinquebat. Fabius, ut imperatum erat, non ita multum moratus, in itinere

prof fet, Cæf nis doce

cum

mur gnis gno ricu præ Har epif ire mer liter fore

> mi tati reli eran tate stra adn

Hæ

mad

ad

tum

teri din Cæ ani et,

gna rat car eba bat hunc illum ocius inter-instat, ius cir-lumes, muni-tamine

faluti-

e ante-

oppugonfecta enerat; oantur: militum us, noofidione effiterat. milis, ut illigatas verfatus, onis le-

em mitxv: june ad fe Fabium adducat, o, fi reines Nerd paullo s circiter

de Crassi x progreemque ei les civitaod eo to-Fabius, in itinere

cum

cum legione occurrit. Labienus, interitu Sabini, et cæde cohortium cognita, quum omnes ad eum Trevirorum copiæ venissent, veritus, ne, si ex hibernis sugæ similem prosectionem secisset, hostium impetum sustinere non posset, præsertim quos recenti victoria efferri sciret, literas Cæsari remittit, quanto cum periculo legionem ex hibernis educturus esset; rem gestam in Eburonibus perscribit; docet omnes equitatus peditatusque copias Trevirorum, sus millia passuum longe ab suis castris consedisse.

XLVIII. Cæfar, concilio ejus probato, etfi, opinione III legionum dejectus, ad II redierat; tamen unum communis salutis auxilium in celeritate ponebat. Venit magnis itineribus in Nerviorum fines. Ibi ex captivis cognoscit, quæ apud Ciceronem gerantur, quantoque in periculo res sit. Tum cuidam ex equitibus Gallis magnis præmiis persuadet, uti ad Ciceronem epistolam deferat. Hanc Græcis conscriptam literis mittit; ne intercepta epistola, nostra ab hostibus concilia cognoscantur: fi adire non possit, monet, ut tragulam cum epistola, ad amentum deligata, intra munitiones castrorum abjiciat. In literis scribit, " se cum legionibus profectum celeriter adfore :" hortatur, " ut pristinam virtutem retineat." Gallus periculum veritus, ut erat præceptum, tragulam mittit. Hæc casu ad turrim adhæsit, neque ab nostris biduo animadversa, tertio die a quodam milite conspicitur; dempta, ad Ciceronem defertur. Ille perlectam in conventu militum recitat, maximaque omnes lætitia afficit. mi incendiorum procul videbantur : quæ res omnem dubitationem adventus legionum expulit.

XLIX Galli, re cognita per exploratores, obfidionem relinquunt; ad Cafarem omnibus copiis contendunt : ex erant armatorum circiter millia L X. Cicero, data facultate, Gallum ab eodem Verticone, quem supra demonstravimus, repetit, qui literas ad Cæsarem referat. admonet, iter caute diligenterque faciat. Perscribit in literis, " hostes ab se discessisse, omnemque ad eum multitudinem convertisse." Quibus literis circiter media nocte Cæsar allatis, suos facit certiores; eosque ad dimicandum animo confirmat. Postero die, luce prima, movet castra; et, circiter millia paffuum 1 v progressus, trans vallem magnam, et rivum, multitudinem hostium conspicatur. Erat magni periculi res, cum tantis copiis iniquo loco dimicare. Tum, quoniam obfidione liberatum Ciceronem fciebat, eoque omnino remittendum de celeritate existimabat, consedit; et, quam æquissimo potest loco, castra com-

munit

munit: atque hæc, etsi erant exigna per se, vix hominum millium vii, præsertim nullis cum impedimentis; tamen angustiis viarum, quam maxime potest, contrahit; eo confilio, ut in summam contemptionem hostibus veniat. Interim speculatoribus in omnes partes dimissis, explorat,

quo commodissime itinere vallem transire possit.

L. Eo die parvulis equestribus prœliis ad aquam factis, utrique sese suo loco continent: Galli, quod ampliores copias, quæ nondum convenerant, exspectabant: Cæsar, si forte timoris simulatione hostes in suum locum elicere posset, ut citra vallem pro castris prœlio contenderet; si id efficere non posset, ut, exploratis itineribus, minore cum periculo vallem rivumque transiret. Prima luce hostium equitatus ad castra accedit, prœliumque cum nostris equitibus committit. Cæsar consulto equites cedere, seque in castra recipere jubet; simul, ex omnibus partibus castra altiore vallo muniri, portasque obstrui; atque in his administrandis rebus quam maxime concursari, et cum simulatione rimoris agi jubet.

LI. Quibus omnibus rebus hostes invitati, copias transducunt, aciemque iniquo loco constituunt: nostris vero etiam de vallo deductis, propius acceduut, et tela intra munitionem ex omnibus partibus conjiciunt. Præconibusque circummiss, pronunciari jubent; " seu quis Gallus seu Romanus, velit ante horam tertiam ad se transire, sine periculo licere: post id tempus non fore potesatem." Ac sec nostros contempserunt, ut, obstructis in speciem portis singulis ordinibus cespitum, quod ea non posse introrumpere videbantur; alii vallum manu scindere, alii sossa complere, inciperent. Tum Cæsar, omnibus portis eruptione facta, equitatuque emisso, celeriter hostes dat in sugam: sic uti omnino pugnandi caussa resisteret nemo: magnum-

que ex eis numerum occidit, atque omnes armis exsuit.

LII. Longius prosequi veritus, quod filvæ paludesque intercedebant, neque etiam parvulo detrimento illorum, locum relinqui videbat; omnibus sais incolumibus copiis, eodem die ad Ciceronem pervenit. Institutas turres, tessuadanes, munitionesque hostium admiratur. Producta legione, cognoscit non decimum quemque esse relictum militem sine vulnere. Ex his omnibus judicat rebus, quanto cum periculo, et quanta cum virtute, res sint administratæ: Ciceronem pro ejus merito, legionemque collaudat: centuriones sigillatim, tribunosque militum appellat; quorum egregiam suisse virtutem, testimonio Cicero mis cognoverat. De casu Sabini et Cottæ, certius ex captivis

ptivis
ftam p
detrin
zquio
immor
que he
lingua

lingua LII celerit ab hi coque nocte more no fie qui po etu pi Fabiu legion consti hieme comm vitate omne rent. naque re tot fit, q accipe præfe earun di fui VIII, ria C: retur. LI

vocat nunci officio firma, quem Morit regnu cum i ti, re

tisfac.

ptivis cognoscit. Postero die, concione habita, rem geftam proponit; milites consolatur, et consirmat. Quod detrimentum culpa et temeritate legati sit acceptum, hoc æquiore animo ferundum docet; quod, benesicio deorum immortalium, et virtute eorum, expiato incommodo, neque hostibus diutina lætatio, neque ipsis longior dolor re-

linguatur.

mum

men

; 00

niat.

orat,

actis,

liores

æfar,

licere

et; fi

e cum

flium

equi-

ue in

castra

admi-

mula-

tranf-

s vero

intra

nibuf-

Gallus

e, fine

portis

rumpe-

Ac

LIII. Interim ad Labienum per Remos, incredibili celeritate, de victoria Cæsaris sama perfertur; ut, quum ab hibernis Ciceronis millia passuum abesset circiter LX, eoque post horam ax diei Cæsar pervenisset, ante mediam noctem ad portas castrorum clamor oriretur; quo clamore fignificatio victoriæ, gratulatioque ab Remis Labieno fieret. Hac fama ad Treviros perlata, Indutiomarus, qui postero die castra Labieni oppugnare decreverat, noetu profugit, copiasque omnes in Treviros reducit. Cæfar Fabium cum legione, in sua remittit hiberna: ipse cum rrr legionibus circum Samarobrivam trinis hibernis hiemare constituit; et, quod tanti motus Galliæ exstiterant, totam hiemem ipse ad exercitum manere decrevit : nam, illo incommodo de Sabini morte perlato, omnes fere Galliæ civitates de bello consultabant, nuncios legationesque in omnes partes dimittebant; et, quid reliqui confilii caperent, atque unde initium belli fieret, explorabant; nocturnaque in locis desertis concilia habebaut: neque ullum fere totius hiemis tempus fine solligitudine Cafaris intercesfit, quin aliquem de conciliis ac motu Gallorum nuncium acciperet. In his, ab L. Roscio legato, quem legioni xIII præfecerat, certior est factus; " magnas Gallorum copias earum civitatum, quæ Armoricæ appellantur, oppugnandi sui caussa, convenisse; neque longius millia passuna viri, ab hibernis suis adfuisse; sed, nuncio allato de victoria Cafaris, discessisse, adeo ut fugæ similis discessus videretur."

LIV. At Cæsar, principibus cujusque civitatis ad se e-vocatis; alias territando, quum se scire, quæ sierent, denunciaret; alias cohortando, magnam partem Galliæ in ossicio tenuit. Tamen Senones, quæ est civitas imprimis sirma, et magnæ inter Gallos auctoritatis; Cavarinum, quem Cæsar apud cos regem constituerat, (cujus frater Moritasgus adventu in Galliam Cæsaris, cujusque majores regnum obtinuerant), intersicere publico consilio conati: cum ille præsensisset, ac profugisset, usque ad sines insecuti, regno domoque expulerunt; et, missis ad Cæsarem satissaciundi caussa legatis, quum is omnem ad se senatum

venire

as comptione
ugam:
agnumaguit.
adefque
llorum,
copiis,
res, teucta letum mi, quanadminicollau-

appel-

Cicero

ex ca-

ptivis

venire jussisset, dicto audientes non suerunt. Tantum apud homines barbaros valuit, esse repertos aliquos principes belli inferendi; tantamque omnium voluntatis commutationem attulit; ut præter Æduos et Remos, (quos
præcipuo semper honore Cæsar habuit; alteros, pro vetere
ac perpetua erga populum Romanum side; alteros, pro
recentibus Gallici belli officiis), nulla fere civitas suerit non
suspecta nobis: idque adeo, haud scio, mirandumne sit,
quum compluribus aliis de caussis, tum maxime, quod,
qui virtute belli omnibus gentibus præferebantur, tantum
se ejus opinionis deperdidisse, ut a populo Romano impe-

ria perferrent, gravissime dolebant.

LV. Treviri vero, atque Indutiomarus, totius hiemis nullum tempus intermiferunt, quin trans Rhenum legatos mitterent; civitates follicitarent; pecunias pollicerentur: magna parte exercitus nostri interfecta, multo minorem superesse dicerent partem. Neque tamen ulli civitati Germanorum persuaderi potuit, ut Rhenum transiret: quum se se sexpertos dicerent, Ariovisti bello, et Tenchtherorum transitu; non esse amplius fortunam tentandam. Hac spe lapsus Indutiomarus, nihilo minus copias cogere, exercere, a finitimis equos parare, exsules damnatosque tota Gallia magnis præmiis ad se allicere cæpit; ac tantam sibi jam iis rebus in Gallia auctoritatem somparaverat, ut undique ad eum legationes concurrerent, gratiam atque

amicitiam publice privatimque peterent.

LVI. Ubi intellexit, ultro ad se veniri: altera ex parte Senones Carnutesque, conscientia facinoris instigari; altera, Nervios Atuatucosque bellum Romanis parare; neque sibi voluntariorum copias defore, si ex finibus suis progredi cepisset; armatum concilium indicit. (Hoc more Gallorum est initium belli): quo, lege communi, omnes puberes armati convenire confuerunt; et, qui ex iis novissimus venit, in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. In eo concilio Cingetorigem, alterius principem factionis, generum suum, (quem supra demonstravimus Cæsaris secutum sidem, ab eo non discessisse), hostem judicat, bonaque ejus publicat. His rebus confectis, in concilia pronunciat, arcessitum se a Senonibus. et Carnutibus, aliifque compluribus Galliæ civitatibus; huc iter facturum per fines Remorum, corumque agros populaturum; ac, prius, quam id faciat, Labieni castra oppugnaturum. Quæ fieri velit, præcipit.

LVII. Labienus, quum et loci natura, et manu, munitissimis castris sese teneret, de suo aç legionis periculo mihil
dimit
propi
cilio
tefque
Interi
fub c
nofce
pleru
nus f
nem,

LI rus a omni rat, tinui perfe dutic diei tume nosti perfi omn territ accic neu e dere fuge mia hom rent, terfi tes, cogr rant Cæſ. **

egni.

nun

nihil

um 1prins com-(quos vetere s, pro rit non ne fit, quod, antum

impe-

hiemis legatos entur: norem ti Gerquum achtheıdam." cogere, que totantam rat, ut n atque

x parte altera, eque fiprogrec more omnes novifficiatibus alterius demonceffisse), ous conionibus, tatibus; ue agros i castra

ı, munipericulo nihil

nihil timebat; fed, ne quam occasionem rei bene gerendæ dimitteret, cogitabat. Itaque a Cingetorige, atque ejus propinquis, oratione Indutiomari cognita, quam in concilio habuerat, nuncios mittit ad finitimas civitates, equitesque undique evocat : iis certam diem conveniendi dicit. Interim prope quotidie cum omni equitatu Indutiomarus sub castris ejus vagabatur; alias, ut situm castrorum cognosceret; alias, colloquendi aut territandi caussa: equites plerumque omnes tela intra vallum conjiciehant. Labienus fuos intra munitiones continebat; timorifque opinio-

nem, quibuscumque poterat rebus, augebat.

LVIII. Quum majore in dies contemptione Indutiomarus ad çastra accederet; nocte una intromissis equitibus omnium finitimarum civitatum, quos arcessendos curaverat, tanta diligentia omnes suos custodiis intra castra continuit, ut nulla ratione ea res enunciari, aut ad Treviros perferri posset. Interim, ex consuetudine quotidiana, Indutiomarus ad castra accedit; atque ibi magnam partem diei consumit; equites tela conjiciunt, et magna cum contumelia verborum nostros ad pugnam evocant. Nullo ab nostrie dato responso; ubi visum est, sub vesperum, disperfi ac diffipati discedunt; subito Labienus duabus portis omnem equitatum emittit : præcipit atque interdicit, proterritis hostibus atque in fugam conjectis, (quod fore, sicut accidit, videbat), unum omnes peterent Indutiomarum; neu quis quem prius vulneraret, quam illum intersectum videret : quod mora reliquorum, spatium nactum, illum effugere nolebat. Magna proponit iis, qui occiderint, præmia: summittit cohortes equitibus subsidio. Comprobat hominis confilium fortuna; et, quum unum omnes peterent, in ipfo fluminis vado deprehensus Indutiomarus interficitur ; caputque ejus refertur in castra : redeuntes equites, quos possunt, consectantur atque occidunt. Hac re cognita, omnes Eburonum et Nerviorum, quæ convenerant, copiæ discedunt; paulloque habuit post id factum Cæfar quietiorem Galliam.

ቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑቑ

Multis de caussis Cæsar majorem Galliæ motum exspectans, per M. Silanum, C. Antistium Regiexspectans, per M. Silanum, C. Antistium Regi-T. Sextium legatos, delectum habere instituit: fimul ab Cn Pompeio proconsule petit, quouen ipse ad

urbem cum imperio reipublicæ caussa maneret, quos et Cisalpina Gallia consulis sacramento rogavisset, ad signa convenire, et ad se prosicisci juberet: magni interesse, etiam in reliquum tempus, ad opinionem Galliæ, existimans, tantas videri Italiæ facultates, ut, si quid esset in bello detrimenti acceptum, non modo id brevi tempore sarciri, sed etiam majoribus adaugeri copiis posset. Quod quum Pompeius et reipublicæ et amicitiæ tribuisset, celeriter consecto per suos delectu, tribus ante exactam hiemem et constitutis et adductis legionibus, duplicatoque earum cohortium numero, quas cum Q. Titurio amiserat, et celeritate et copiis docuit, quid populi Romani disciplina atque opes possent.

II. Interfecto Indutiomaro, ut docuimus, ad ejus propinquos a Treviris imperium defertur. Illi finitimos Germanos follicitare, et pecuniam polliceri, non defistunt. Quum ab proximis impetrare non possent, ulteriores tentant: inventis nonnullis civitatibus, jurejurando inter se confirmant, obsidibusque de pecunia cavent: Ambiorigem sibi societate et sædere adjungunt. Quibus rebus cognitis, Cæsar, quum undique bellum parari videret; Nervios, Atuaticos, Menapios, adjunctis Cisrhenanis omnibus Germanis, esse in armis; Senones ad imperatum non venire, et cum Carnutibus sinitimisque civitatibus confilia communicare; a Treviris Germanos crebris legationibus sollici-

tari; maturius fibi de bello cogitandum putavit.

III. Itaque, nondum Kieme confecta, proximis i v coactis legionibus, de improvifo in fines Nerviorum contendit; et, prius, quam illi aut convenire aut profugere poffent, magno pecoris atque hominum numero capto, atque ea præda militibus concessa, vastatisque agris, in deditionem venire, atque obsides sibi dare coegit. Eo celeriter confecto negotio, rursus in hiberna legiones reduxit. Concilio Galliæ primo vere, uti instituerat, indicto; quum reliqui, præter Senones, Carnutes, Trevirosque, venissent; initium belli ac desectionis hoc esse arbitratus; ut omnia postponere videretur, concilium Lutetiam Parisorum transfert. Consines erant hi Senonibus, civitatemque patrum memoria conjunxerant: sed ab hoc consilio absuisse existimabantur. Hac re pro suggestu pronunciata, eodem die cum legionibus in Senones proficiscitur, magnisque itineribus eo pervenit.

IV. Cognito ejus adventu, Acco, qui princeps ejus confilii fuerat, jubet, in oppida multitudinem convenire: conantibus, prius, quam id effici posset, adesse Romanos

nunciatur.

nunciat precand quorum petentil pit: qu effe arb custodie mittunt entela; quites

V. H in bellu cum eq ex huju tatis, n plorato nım, r Menap bus fils farem I Ambio amiciti existim falute, nis con tus im que les expedi manu, fuaque VI. Crasso

> fidibus faut fent. equitat Trevir VII.

partito

homin

legatus

ictis poine, amquienisse

Os er figna ereffe. exiltilet in npore Quod celeri emem earum t cele.

na at-

s pros Geristunt. es tennter se rigem gnitis, os, A-Gervenire, mmu. follici-

1 V COontenre pof-, atque editioeleriter eduxit. quum niffent; omnia tranfpatrum e existilem die e itine-

us conre : coomanos nciatur. nunciatur. Necessario sententia desstunt; legatosque, deprecandi caussa, ad Cæsarem mittunt; adeunt per Æduos, quorum antiquitus erat in fide civitas. Libenter Cæsar, petentibus Æduis, dat veniam; excufationemque accipit : quod æstivum tempus instantis belli, non questionis, esse arbitrabatur. Obsidibus imperatis centum, hos Æduis custodiendos tradit. Eodem Carnutes legatos obsidesque mittunt, usi deprecatoribus Remis, quorum erant in climtela; eadem ferunt responsa. Peragit concilium Cæsar, equitesque imperat civitatibus.

V. Hac parte Galliæ pacata, totus et mente et animo in bellum Trevirorum et Ambiorigis infiftit. Cavarinum cum equitatu Senonum secum proficisci jubet, ne quis aut ex hujus iracundia, aut ex eo, quod meruerat, odio civitatis, motus exfiftat. His rebus constitutis, quod pro explorato habebat Ambiorigem prœlio non effe concertatunum, reliqua ejus confilia animo circumspiciebat. Erant Menapii propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludis bus filvisque muniti, qui uni ex Gallia, de pace, ad Cæfarem legatos numquam miserant. Cum iis esse hospitium Ambiorigi sciebat : item per Treviros venisse Germanis in anicitiam cognoverat. Hee prins illi detrahenda auxilia eristimabat, quam ipsum bello lacesseret; ne, desperata falute, aut se in Menapios abderet, aut cum Transrhenanis congredi cogeretur. Hoc inito conflio, totius exercitus impedimenta ad Labienum in Treviros mittit; duafque legiones ad eum proficisci jubet : ipse cum legionibus expeditis v in Menapios proficifcitur. Illi, nulla coacta manu, loci præfidio freti, in filvas paludesque confugiunt,

haque eodem conferunt. VI. Cæsar, partitis copiis cum C. Fabio legato, et M. Crasso quæstore, celeriterque effectis pontibus, adit tripartito, ædificia vicosque incendit; magno pecoris atque honeinum numero potitur. Quibus rebus coacti Menapii, egatus ad eum, pacis petendæ caussa, mittunt. Ille obdibus acceptis, holtium se habiturum numero confirmat, faut Ambiorigem, aut ejus legatos, finibus suis recepisent. His confirmatis rebus, Commium Atrebatem cum quitatu, custodis loco, in Menapiis relinquit; ipse in

Treviros proficifcitur.

VII. Dum hæc a Cæfare geruntur, Treviri magnis coctis peditatus equitatusque copiis, Labienum cum una leone, quæ in eorum finibus hiemabat, adoriri parabant: amque ab eo non longius bidui via aberant, quam duas enisse legiones missu Cæsaris cognoscunt. Positis castris a millibus passuum xv, auxilia Germanorum exspectare constituent. Labienus, hostium cognito confilio, sperans, temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem, prafidio cohortium v impedimentis relicto, cum xxv cohortibus, magnoque equitatu, contra hostem proficiscitur et, M. passuum intermisso spatio, castra communit. rat inter Labienum atque hostem, difficili transitu flumen, ripisque præruptis. Hoc neque ipse transire in animo habebat, neque hostes transiturus existimabat, Augebatur auxiliorum quotidie spes. Loquitur in consilio palam; "quoniam Germani appropinquare dicantur, fefe fuaser ercitusque fortunas in dubiam non devocaturum, et postero die prima luce castra moturum." Celeriter hæc ad hosso deferuntur, ut ex magno Gallorum equitatus numero nornullos Gallicis rebus favere natura cogebat. Labienus, noctu tribunis militum, primifque ordinibus coactis, quid sui sit consilii proponit; et, quo facilius hostibus timoni det suspicionem, majore strepitu et tumultu, quam popudi Romani fert confuetudo, castra moveri jubet. His rebu fugæ similem profectionem essicit. Hæc quoque per erploratores ante lucem in tanta propinquitate castrorum al hostes deferuntur.

VIII. Vix agmen novissimum extra munitiones proceferat, quum Galli, cohortati inter se, ne " speratam pradam ex manibus dimitterent; longum esse, perterritis Ro manis, Germangium auxilium exspectare; neque suan pati dignitatem, ut tantis copiis tam exiguam manum præsertim fugientem atque impeditam, adoriri non aude at;" flumen transire, et iniquo loco prælium committed Quæ fore fuspicatus Labienus, ut omn non dubitant. citra flumen eliceret, eadem usus simulatione itineris, pla cide progrediebatur. Tum præmissis paullum impedime tis, atque in tumulo quodam collocatis; "Habetis," inqui " milites, quam petistis, facultatem : hostem impedito a que iniquo loco tenetis: præstate eandem, nobis ducibu virtutem, quam sæpe numero Imperatori præstitistis: ad esse eum, et hæc coram cernere, existimate." Simul, sign ad hostem converti, aciemque dirigi jubet; et, paut turmis præfidio ad impedimenta dimissis, reliquos equit ad latera disponit. Celeriter nostri, clamore sublata, pi in hostes immittunt. Illi, ubi præter spem, quos fuge credebant, infestis signis, ad se ire viderunt, imp tum modo ferre non potuerunt; ac primo concursu in s gam conjecti, proximas filvas petierunt; quos Labienus quitatu consectatus, magno numero intersecto, complurib capt ni, c dom defe ceffe dem tum D

dual alter alter tutis tum insti opu licto equi atqu lega auxi tunt man amp cauf

tisfa

VOS

X

nibu pedi frun Ubi in o hon nan ploi cogi tern res fuis mos dini tine

vis,

hibe

rup

pectare

perans,

m, pra-

XXV CO-

cifcitur

fitu flu-

Augeba-

palam;

fuas ex-

et poste

ad hoffe

ero nor-

abienus,

Ris, quid

m popu-

His rebu

torum at

es proce

tam pra-

rritis Ro

que fuam

n manum

non aude ommitten

ut omn

neris, pla

npedimen

s," inqui

apedito at

is ducibu

tiftis : ad

et, paud

uos equitablata, pi

uos fuge

ant, imp

curfu in t

Labienus

capi

it.

captis, paucis post diebus civitatem recepit: nam Germani, qui auxilio veniebant, percepta Trevirorum suga, sese domum contulerunt. Cum iis propinqui Indutiomari, qui desectionis auctores suerant, comitati eos, ex civitate excessere. Cingetorigi, quem ab initio permansisse in officio demonstravimus, principatus atque imperium est traditum.

IX. Cæfar, postquam ex Menapiis in Treviros venit, duabus de caussis Rhenum transire constituit : quarum erat altera, quod [Germani] auxilia contra se Treviris miserant; altera, ne Ambiorix ad eos receptum haberet. His constitutis rebus, paullum supra eum locum, quo ante exercitum transduxerat, facere pontem instituit. Nota atque instituta ratione, magno militum studio, paucis diebus, opus efficitur. Firmo in Treviris prafidio ad pontem relicto, ne quis ab iis subito motus oriretur; reliquas copias, equitatumque transducit. Ubii, qui ante obsides dederant, atque in deditionem venerant, purgandi fui cauffa, ad eum legatos mittunt : qui doceant, " neque ex fua civitate auxilia in Treviros missa, neque ab se sidem læsam:" petunt, atque orant, "ut fibi parcat, ne communi odio Germanorum, innocentes pro nocentibus pænas pendant : fi amplius obsidum velit, dare 'pollicentur. Cognita, Cæsar, caussa, reperit, ab Suevis auxilia missa esse; Ubiorum satisfactionem accepit; aditus viafque in Suevos perquirit.

X. Interim, paucis post diebus fit ab Ubiis certior, Suevos omnes unum in locum copias cogere; atque iis nationibus, quæ fub eorum fint imperio, denunciare, ut auxilia peditatus equitatusque mittant. His cognitis rebus, rem frumentariam providet, castris idoneum locum deligit: Ubiis imperat, ut pecora deducant, suaque omnia ex agris in oppida conferant : sperans, barbaros atque imperitos homines, inopia cibariorum adductos, ad iniquam pugnandi conditionem posse deduci : mandat, ut crebros exploratores in Suevos mittant; quæque apud eos gerantur, cognoscant. Illi imperata faciunt : et, paucis diebus intermissis; referunt, " Suevos omnes, posteaquam certiores nuncii de exercitu Romanorum venerint, cum omnibus fuis sociorumque copiis, quas coegissent, penitus ad extremos fines sese recepisse : filvam esse ibi infinitæ magnitudinis, quæ appellatur Bacenis: hanc longe introrfus pertinere; et pro nativo muro objectam, Cheruscos ab Suevis, Suevosque ab Cheruscis, injuriis incursionibusque prohibere : ad ejus initium filvæ Suevos adventum Romanorum exspectare constituisse."

H 3

XI. Quoniam ad hunc locum perventum est, non alienum esse videtur, de Galliæ Germaniæque moribus, et quo modo disserant hænationes inter sese, proponere. In Gallia, non solum in omnibus civitatibus, atque in omnibus pagis partibusque, sed pæne etiam in singulis domibus, factiones sunt: earumque factionum principes sunt, qui summam auctoritatem eorum judicio habere existimantur; quorum ad arbitrium judiciumque, summa omnium rerum consiliorumque redeat. Idque ejus rei caussa antiquitus institutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret: suos enim quisque opprimi, et circumveniri non patitur; neque, aliter si faciant, ullam inter suos habent auctoritatem. Hæc eadem ratio est in summa totius Galliæ: namque omnes civitates in partes divisæ sunt duas.

XII. Quum Cæfar in Galliam venit, alterius factionis principes erant Ædui, alterius Sequani. Hi quum per se minus valerent, quod fumma auctoritas antiquitus erat in Æduis, magnæque eorum erant clientelæ, Germanos atque Ariovistum fibi adjunxerant, eosque ad se magnis jacturis pollicitationibusque perduxerant. Prœliis vero compluribus factis secundis, atque omni pobilitate Æduorum interfecta, tantum potentia antecesserant, ut magnam partem clientium ab Æduis ad se transducerent; obfidesque ab iis principum filios acciperent; et publice jurare cogerent, nihil se contra Sequanos consilii inituros; et partem finitimi agri per vim occupatam possiderent ; Galliæque totius principatum obtinerent : qua necessitate adductus Divitiacus, auxilii petendi caussa, Romam ad Senatum profectus, infecta re, redierat. Adventu Cafaris, facta commutatione rerum, obfidibus Æduis redditis, veteribus clientelis restitutis, novis per Cæsarem comparatis; (quod hi, qui se ad eorum amicitiam aggregaverant, meliore conditione atque æquiore imperio se un videbant;) reliquis rebus, corum gratia dignitate amplificata, Sequani principatum demiserant. In eorum locum Remi successerant. Quos quod adæquare apud Cæfarem gratia intelligebatur; ii, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum Æduis conjungi poterant, se Remis in clientelam dicabant. Hos illi diligenter tuebantur. Ita et novam et repente collec-Eo tum statu res erat; ut tam auctoritatem tenebant. longe principes haberentur Ædui; secundum locum dignitatis, Remi obtinerent.

XIII. In omni Gallia, eorum hominum, qui aliquo funt numero atque honore, genera funt duo: nam plebs pæme fervorum habetur loco, quæ per se nihil audet, et nul-

i adh magn munt ompi bus ! Illi 1 procu efcer que i trove admi nibus que o rum apud num dece ex co us r onin habe lit di Drui patu autu in lo habe Difc tran cogn

> una que et fi tibu verí in d teris vati bus dife con cidi

> > 2C I

cifci

enum

o mo-

LIA,

s pa-

fum-

ntur;

rerum

quitus

iorem veniri

os ha-

totius

duas. Lionis

per fe

erat in

cturis

pluri-

inter-

artem

ab iis

gerent, m fini-

ue to-

ductus

natum

facta

teribus

(quod

e con-

princiferant.

batur;

Æduis

collec-

at; ut

digni-

o funt

hs pæ-

et nul-

li

Hos

li adhibetur confilio. Plerique, quum aut ære alieno, aut magnitudine tributorum, aut injuria potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus: In hos eadem omnia funt jura, quæ dominis in servos. Sed de his duobus generibus, alterum est Druidum, alterum Equitum. Illi rebus divinis interfunt, facrificia publica ac privata procurant, religiones interpretantur: ad hos magnus adolescentium numerus, disciplinæ caussa, concurrit; magnoque ii funt apud eos honore: nam fere de omnibus controversiis, publicis privatisque, constituunt; et, si quod est admissum facious, si cædes facta, si de hæreditate, si de siaibus controversia est, iidem discernunt; præmia pænasque constituunt. Si quis, aut privatus aut publieus, eorum decreto non Cetit, sacrificiis interdicunt. Hæc pæna apud eos est gravimma. Quibus ita est interdictiom, ii numero impiorum ac sceleratorum habentur; iis omnes decedunt, aditum corum fermonemque defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant : neque iis petentibus jus redditur, neque honos ullus communicatur. His autem omnibus Druidibus præest unus, qui summam inter eos habet auctoritatem. Hoc mortuo, fi qui ex reliquis excel-At, fi funt plures pares, suffragio lit dignitate, fuccedit. Druidum adlegitur; nonnunquam etiam armis de principatu contendunt. Hi certo anni tempore in finibus Carautum, quæ regio totius Galliæ media habetur, confidunt, in loco consecrato. Huc omnes undique, qui controversias. habent, conveniunt; eorumque decretis judiciifque parent. Disciplina in Britannia reperta, atque inde in Galliam translata este, existimatur; et nunc, qui diligentius eam rem cognoscere volunt, plerumque illo, discendi causia, proficifcuntur

XIV. Druides a bello abesse consueverunt, neque tributa una cum reliquis pendunt; militiæ vacationem, omniumque rerum habent immunitatem. Tantis excitati præmiis, et sua sponte multi in disciplinam conveniunt, et a parentibus propinquisque mittuntur. Magnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur. Itaque annos nonnulli vicenos in disciplina permanent; neque sas esse existimant, ea literis mandare; quum in reliquis sere rebus publicis, privatisque rationibus, Græcis utantur literis. Id mihi duabus de caussis instituisse videntur; quod neque in vulgum disciplinam efferri velint; neque eos, qui discant, literis consisos, minus memoriæ studere: quod fere plerisque accidit, ut, præsidio literarum, diligentiam in persuadere:

Non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios; atque hoc maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto. Multa præterea de sideribus, atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de deorum immortalium vi ac potestate disputant, et juventuti transdunt.

XV. Alterum genus, est Equitum. Hi, quum est usus, atque aliquod bellum incidit, (quodante Cæsaris adventum fere quotannis accidere solebat, uti aut ipsi injurias inferent, aut illatas propulsarent), omnes in bello versantur; atque, eorum ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circum se ambactos clientesque habent. Hanc

unam gratiam potentiamque noverunt.

XVI. Natio est omnis Gallorum admodum dedita religionibus: atque ob eam caussam, qui sunt affecti gravioribus morbis, quique in prœliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant, aut se immolaturos vovent administrisque ad ea sacrissia Druidibus utuntur; quod, pro vita hominis, nisi hominis vita reddatur, non posse aliter deorum immortalium numen placari arbitrantur; publiceque ejussem generis habent instituta sacriscia. Alii immani magnitudine simulacra habent; quorum contexta viminibus membra, vivis hominibus complent: quibus succensis, circumventi stamma exanimantur homines. Supplicia eorum, qui in surto, aut in latrocinio, aut aliqua noxa sint comprehensi, gratiora diis immortalibus esse arbitrantur: sed, quum ejus generis copia desicit, etiam ad innocentium supplicia descendunt.

XVII. Deum maxime Mercurium colunt: hujus funt plurima fimulaera: hune, omnium inventorem artium ferunt; hunc, viarum atque itinerum ducem; hunc, ad quæstus pecuniæ mercaturasque habere vim maximam, arbitrantur. Post hunc, Apollinem, et Martem, et Jovem, et Minervam. De his eandem fere, quam reliquæ gentes, habent opinionem; Apollinem, morbos depellere; Minervam, operum atque artificiorum initia transdere; Jovem, imperium cœlestium tenere; Martem, bella regere. Huic, quum prœlio dimicare constituerunt, ea, quæ bello ceperint, plerumque devovent. Quæ superaverint, animalia capta immolant: reliquas res in unum locum conferunt. Multis in civitatibus, harum rerum exstructos tumulos locis consecratis conspicari licet: neque sape accidit, ut, neglecta quispiam religione, aut capta apud se occultare, aut posita tollere auderet; gravissimumque ei rei suppli-

eium cum cruciatu constitutum est.

XVIII.

cant

fam

tiun

fic

vita

ber

pof

rili

duc

dot

rat

per

ten

lul

et

fei

cff

F

OI

fe

fe

ifire ad it, meatque de redispu-

It usus, ventum s infersantur; issimus, t. Hanc

ta religraviotur, aut ros votuntur; ir, non bitranfacrifiquorum plent: hominio, aut

rtalibus

deficit,

ius funt ium fead quæn, arbirem, et gentes, re; Miregere. næ bello animanferunt.

fuppli-

dit, ut,

cultare,

XVIII. Galli se omnes ab Dite patre prognatos prædicant: idque ab Druidibus proditum dicunt. Ob eam caussam spatia omnis temporis, non numero dierum, sed noctium, siniunt: et dies natales, et mensium, et annorum initia sic observant, ut noctem dies subsequatur. In reliquis vitæ institutis, hoc sere ab reliquis differunt, quod suos liberos, nissi quum adoleverint, ut munus militiæ sustinere possint, palam ad se adire non patiantur; filiumque in puer rili ætate, in publico, in conspectu patris assistere, turpe ducunt.

XIX. Viri quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis, æstimatione facta, cum dotibus communicant. Hujus omnis pecuniæ conjunctim ratio habetur, fructusque servantur. Uter eorum vita superarit, ad eum pars utriufque, cum fructibus superiorum temporum, pervenit. Viri in uxores, ficuti in liberos, vitæ necisque habent potestatem : et quum paterfamilias illustriore loco natus decessit, ejus propinqui conveniunt; et de morte, si res in suspicionem venit, de uxoribus in fervilem modum quæstionem habent; et, si compertum est, igni atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. Funera funt, pro cultu Gallorum, magnifica et fumptuosa; omniaque, quæ vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam animalia; ac, paullo supra hanc memoriam, servi et clientes, quos ab iis dilectos esse constabat, justis funeribus confectis, una cremabantur.

XX. Quæ civitates commodius suam Rempublicam administrare existimantur, habent legibus sanctum; si quis quid de Republica a finitimis rumore ac sama acceperit, uti ad magistratum deferat, neve cum quo alio communicet: quod sæpe homines temerarios atque imperitos falsis rumoribus terreri, et ad facinus impelli, et de summis rebus consilium capere, cognitum est. Magistratus, quæ visa sunt, occultant; quæque esse ex usu judicaverint, multitudini produnt. De Republica, niss per concilium, loqui

non conceditur.

XXI. GERMANT multum ab hac consuetudine disserunt. Nam neque Druides habent, qui rebus divinis præfint; neque sacrificiis student. Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt, et quorum aperte opibus juvantur; Solem, et Vulcanum, et Lunam: reliquos ne sama quidem acceperunt. Vita omnis in venationibus, atque in studiis rei militaris consistit: ab parvulis labori ac duritiæ student. Qui diutissime impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem: hoc ali staturam, ali vires, nervosque

vosque confirmari putant. Intra annum vero vicesimum feminæ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus. Cu-jus rei nulla est occultatio; quod et promiscue in sluminibus perluuntur; et pellibus, aut parvis rhenonum tegu-

mentis utuntur, magna corporis parte nuda.

XXII. Agriculturæ non student; majorque pars victus corum lacte, et caseo, et carne consistit: neque quisquam agri modum certum, aut sines habet proprios; sed magistratus ac principes, in annos singulos, gentibus cognationibusque hominum qui una coierunt, quantum eis, et quo loco visum est, agri attribuunt, atque anno post alio transfire cogunt. Ejus rei multas afferunt caussas; ne assidua consuetudine capti studium belli gerendi agricultura commutent; ne latos sines parare studeant, potentioresque humiliores possessionibus expellant; ne accuratius, ad frigora atque æstus vitandos, ædiscent; ne qua oriatur pecuniæ cupiditas, qua ex re sastiones dissensionesque nascuntur; ut animi æquitate plebem contineant, quum suas quisque

opes cum potentissimis æquari videat.

XXIII. Civitatibus maxima laus est, quam latissimas circum se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quemquam prope se audere consistere: simul hoc se fore tutiores arbitrantur, repentinæ incursionis timore sublato. Quum bellum civitas aut illatum defendit, aut infert; magistratus, qui ei bello præsint, ut vitæ necisque habeant potestatem, deliguntur. In pace, nullus est communis magistratus; sed principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt, controversiasque minuunt. Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cujusque civitatis fiunt; atque ea juventutis exercendæ, ac defidiæ minuendæ caussa fieri prædicant. Atque ubi quis ex principibus in concilio dixit, " fe ducem fore; qui fequi velint, profiteantur;" consurgunt ii, quiet caussam et hominem probant, suamque auxilium pollicentur; atque ab multitudine collaudantur: qui ex iis secuti non sunt, in desertorum ac proditorum numero ducuntur; omniumque iis rerum postea sides abrogatur. Hospites violare, sas non putant : qui, quæque de caussa, ad eos venerunt, ab injuria prohibent, fanctofque habent : iis omnium domus patent, victufque communicatur.

XXIV. Ac fuit antea tempus, quum Germanos Galli virtute superarent; et ultro bella inferrent; ac, propter hominum multitudinem, agrique inopiam, trans Rhenum colonias mitterent. Itaque ea, quæ fertilissima sunt, Germaniæ, bufda am ap confectinet, nem : qua (utunt marir gitur. liis, r

loca,

eft, la liter : ritur bus; Daco fis ab pter Gern quun tur, a quæ

> aures his, cut p mina nuur

> > conf

tudin

me d

processes bilitation of the control of the control

tur.

loca,

nun

Cu-

ini-

egu-

Clus

uam

lagi-

atio-

quo

tran-

idua

com-

e hu-

gora

uniæ

tur

fque

imas

opri-

, ne-

e fore

plato.

fert;

beant

sina-

inter

cinia

ivita-

ninu-

ncipi-

elint,

ninem

nulti-

defer-

ue iis .

non

inju-

us pa-

li vir-

homi-

oloni-

loca,

loca, circum Hercyniam filvam, (quam Eratostheni et quibussam Græcis sama notam esse video, quam illi Orciniam appellant), Volcæ Tectosages occupaverunt, atque ibi consederunt. Quæ gens ad hoc tempus iis sedibus sese continet, summamque habet justitiæ et bellicæ laudis opinionem: nunc quoque in eadem inopia, egestate, patientia, qua Germani, permanet; eodem victu, et cultu corporis, utuntur. Gallis autem provinciæ propinquitas, et transmarinarum rerum notitia, multa ad copiam atque usus largitur. Paullatim assuesati superari, multisque victi præliis, ne se quidem ipsi cum illis virtute comparant.

XXV. Hujus Hercyniæ silvæ, quæ supra demonstrata est, latitudo xx dierum iter expedito patet. Non enim aliter siniri potest, neque mensuras itinerum noverunt. Oritur ab Helvetiorum, et Nemetum, et Rauracorum sinibus; rectaque sluminis Danubii regione, pertinet ad sines Dacorum, et Anartium: hinc se slectit sinistrorsum, diversis ab slumine regionibus, multarumque gentium sines propter magnitudinem attingit; neque quisquam est hujus Germaniæ, qui se aut adisse ad initium ejus silvæ dicat, quum dierum iter Lx processerit; aut, quo et loco oriatur, acceperit. Multa in ea genera ferarum nasci constat, quæ reliquis in locis visa non sint: ex quibus, quæ maxime disserant ab cæseris, et memoriæ prodenda videantur, hæc sunt.

XXVI. Est bos, cervi sigura; cujus a media fronte inter aures unum cornu exsistit excelsius, magisque directum his, quæ nobis nota sunt, cornibus. Ab ejus summo, sicut palmæ, rami quam late dissunduntur. Fadem est seminæ marisque natura, eadem forma magnitudoque cornuum.

XXVII. Sunt item, qui appellantur Alces. Harum est consimilis capris sigura, et varietas pellium; sed magnis tudine paullo antecedunt; mutilæque sunt cornibus, et crura sine nodis articulisque habent; neque quietis caussa procumbunt; neque, si quo afflictæ casu conciderint, erigere sese, aut sublevare possunt. His sunt arbores pro cubilibus: ad eas se applicant; atque ita paullum modo reclinatæ, quietem capiunt: quarum ex vestigiis quum est animadversum a venatoribus, quo se recipere consuerint, omnes eo loco aut ab radicibus subruunt, aut accidunt arbores tantum, ut summa species earum stantium relinquatur. Huc quum se consuetudine reclinaverint, insismas arbores pondere affligunt, atque una ipsæ concidunt.

XXVIII. Tertium est genus corum, qui Uri appellan-

tur. Hi sunt magnitudine paullo infra elephantos; specie, et colore, et sigura tauri. Magna vis eorum, et magna velocitas: neque homini, neque seræ, quam conspexerint, parcunt. Hos studiose soveis captos intersiciunt. Hoc se labore durant homines adolescentes, atque hoc genere venationis exercent; et, qui plurimos ex his intersecerunt, relatis in publicum cornibus, quæ sint testimonio, magnam serunt laudem: sed assuescere ad homines, et mansuesieri, ne parvuli quidem excepti possunt. Amplitudo cornuum, et sigura, et species, multum a nostrorum boum cornibus dissert. Hæc studiose conquista, ab labris argento circumcludunt, atque in amplissimis epulis pro

poculis utuntur.

XXIX. Cæsar, postquam per Ubios exploratores comperit, Suevos fese in silvas recepisse; inopiam frumenti veritus, quod, ut supra demonstravimus, minime omnes Germani agriculturæ student; constituit non progredi longius: sed, ne omnino metum reditus sui barbaris tolleret, atque ut corum auxilia tardaret, reducto exercitu, partem ultimam pontis, quæ ripas Ubiorum contingebat, in longitudinem pedum cc, rescindit; atque in extremo ponte turrim tabulatorum i v constituit, præsidiumque cohortium x11, pontis tuendi caussa, ponit; magnisque eum locum munitionibus firmat. Ei loco præsidioque, C. Volcatium Tullum adolescentem præfecit: ipse, quum maturescere frumenta inciperent, ad bellum Ambiorigis profe-Etus, per Arduennam silvam, quæ est totius Galliæ maxima, atque ab ripis Rheni finibusque Trevirorum ad Nervios pertinet, millibusque amplius p in longitudinem patet, L. Minucium Basilum cum omni equitatu præmittit, fi quid celeritate itineris, atque opportunitate temporis proficere possit: monet, ut ignes sieri in castris prohibeat, ne qua ejus adventus procul fignificatio fiat; sese confestim subsequi dicit.

XXX. Basilus, ut imperatum est, facit; celeriter, contraque omnium opinionem, consecto itineri, multos in agris inopinantes deprehendit: eorum indicio ad ipsum Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis equitibus este dicebatur. Multum, quum in omnibus rebus, tum in re militari, potest fortuna Nam sicut magno accidit casu, ut in ipsum incautum atque etiam imparatum incideret, priusque ejus adventus ab hominibus videretur, quam sama ac nunciis afferretur: sic magnæ suit fortunæ; omni militari instrumento, quod circum se habebat, erepto; rhedis equisque comprehensis; ipsum essugere mortem. Sed hoc

eo face de rumque mites tum n in equirant.

quod per clufus, reliqui certe, fulere continuit, confué mina partis rat, æ gæ feri rigem,

in Gal XX. manor ad Cæf ducere num, 1 tavifle, ta re c fuga co ta feci copiisi num A fere el Auruno reliquis munitio varet, ex iis rat. E

Tri ad tingunt

cit, du

eo factum est, quod, ædisicio circumdato silva, (ut sunt fere domicilia Gallorum, qui, vitandi æstus caussa, plerumque silvarum ac sluminum petunt propinquitates), comites familiaresque ejus angusto in loco paullisper equitum nostrorum vim suttinuerunt. His pugnantibus, illum in equum quidam ex suis intulit: sugientem silvæ texerant. Sic et ad subeundum periculum, et ad vitandum, multum fortuna valuit.

XXXI. Ambiorix copias suas judicione non conduxerit, quod prælio dimicandum non existimarit; an tempore exclusus, et repentino equitum adventu prohibitus, quum reliquum exercitum subsequi crederet, dubium est: sed certe, clam dimissis per agros nunciis, sibi quemque consulere justit; quorum pars in Arduennam silvam, pars in continentes paludes profugit. Qui proximi Oceanum sucrunt, his infusis sesse occultaverunt, quas æstus essicere consucrunt: multi, ex suis sinibus egressi, se suaque ormia alienissimis crediderunt. Cativulcus, rex dimidiæ partis Eburonum, qui una cum Ambiorige consistium inierat, ætate jam consectus, quum laborem aut belli aut sugæ ferre non posset, omnibus precibus detessatus Ambiorigem, qui ejus consistii auctor fuisset, taxo, cujus magna in Gallia Germaniaque copia est, se exanimavit.

XXXII. Segni Condrufique, ex gente et numero Germanorum, qui funt inter Eburones Trevirosque, legatos ad Cæfarem miserunt, oratum, " ne se in hostium numero duceret, neve omnium Germanorum, qui essent citra Rhe num, unam esse caussam judicaret : nihil se de bello cogitavisse, nulla Ambiorigi auxilia missse." Czesar, explorata re quæstione captivorum, si qui ad cos Eburones ex fuga convenissent, ad se ut reducerentur imperavit : si ita fecissent, fines eorum se violaturum negavit. copiis in tres partes distributis, impedimenta omnium legionum Atuatucam contulit. Id castelli nomen est. Hoc fere est in mediis Eburonum finibus, ubi Titurius atque Aurunculeius, hiemandi cauffa, consederant. Hunc quum reliquis rebus locum probabat, tum, quod fuperioris anni munitiones ir tegræ manebant, ut militum laborem fublevaret, præsidio impedimentis legionem xxv reliquit, unam ex iis 111, quas proxime conscriptas ex Italia transduxerat. Ei legioni castrisque Q. Tullium Ciceronem præsecit, ducentosque equites attribuit.

XXXIII. Partito exercitu, T. Labienum cum legionibus 111 ad Oceanum versus in eas partes, quæ Menapios attingunt, proficisci jubet. C. Trebonium cum pari legio-

Sed hot

pe-

na-

pe-

int.

gerfe-

nio,

et

pli-

rum

bris

pro

com-

i ve-

mnes

lon-

leret,

rtem

lon-

ponte

rtium

ocum

olca-

natu-

profe-

æ ma•

m ad

dinem

æmit-

nporis

ibeat,

confe-

, con-

s in a-

m Am-

us effe

n in re

afu, ut

, priuf-

ama ac

militan

edis e

nun

num numero ad eam regionem, quæ Atuatueis adjacet. depopulandam mittit : ipse cum reliquis tribus ad flumen Scaldim, quod influit in Mosam, extremesque Arduenna partes, ire constituit, quo cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat. Discedens, post diem vir sese reversurum confirmat: quam ad diem ei legioni, quæ in præsidio relinquebatur, frumentum deberi sciebat. Labienum Treboniumque hortatur, fi reipublicæ commodo facere possint, ad eam diem revertantur; ut, rurfus communicato confilio, exploratifque hostium rationibus, aliud

belli initium capere possint.

XXXIV. Erat, ut supra demonstravimus, manus certa nulla, non oppidum, non præsidium, quod se armis defenderet; sed omnes in partes dispersa multitudo. Ubi cuique aut vallis abdita, aut locus filvestris, aut palus impedita, spem præsidii aut salutis aliquam osserebat, consederat. Hæc loca vicinitatibus erant nota : magnamque res diligentiam requirebat, non in fumma exercitus tuenda (nullum enim poterat univerfis, ab perterritis ac disperfis, periculum accidere), fed in fingulis militibus confervan-Quæ tamen ex parte res ad falutem exercitus pertinebat: nam et prædæ cupiditas multos longius evocabat; et filvæ incertis occultifque itineribus, confertos adire prohibebant. Si negotium confici, stirpemque hominum sceleratorum interfici vellet, dimittendæ plures manus, diducendique erant milites: si continere ad signa manipulos vellet, ut instituta ratio et consuetudo exercitus Romani postulabat, locus ipse erat præsidio barbaris; neque ex occulto infidiandi, et dispersos circumveniendi, singulis deerat audacia. At, in ejusmodi disticultatibus quantum diligentia provideri poterat, providebatur: ut potius in nocendo aliquid omitteretur, etfi omnium animi ad ulcifcendum ardebant, quam cum aliquo militum detrimento noceretur. Cæsar ad finitimas civitates nuncios dimittit; o. mnes ad se evocat spe prædæ, ad diripiendos Eburones; ut potius in filvis Gallorum vita, quam legionarius miles, periclitetur; fimul ut, magna multitudine circumfufa, pro tali facinore, stirps ac nomen civitatis tollatur. Magnus undique numerus celeriter convenit.

Hæc in omnibus Eburonum partibus gerebantur; diesque appetebat vii, quem ad diem Cefar ad impedimenta legionemque reverti constituerat. Hic, quantum in bello fortuna possit, et quantos afferat casus, cognosci potuit. Dissipatis ac perterritis hostibus, ut demonstravimus, manus crat nulla, que parvam modo caus-

fam tim venit fa dam ev proxim atque L vibus, ubi po ctum: disperso cupidiff cedunt. filvæ m quærun citum di vos,"in quibus venire 1 norum dem cin nes aud dam, in

XXX ceptis C let, ac egredi 1 Cæfaren fum auc fimul ec ne obsi non lice oppofiti ne delet v cohor inter et erant in hoc fpa una mit gna vis testate,

usi eode

XXX interven fu, ab I prius su appropi fam timoris afferret Trans Rhenum ad Germanos pervenit fama, diripi Eburones, atque ultro omnes ad prædam evocari. Cogunt equitum 11 millia Sigambri, qui funt proximi Rheno, a quibus receptos ex fuga Tenchtheros atque Ufipetes, supra docuimus. Transcunt Rhenum navibus, ratibusque x x x millibus passuum infra eum locum ubi pons erat imperfectus, prasidiumque ab Casare relictum: primos Eburonum fines adeunt: multos ex fuga dispersos excipiunt; magno pecoris numero, cujus sunt cupidissimi barbari, potiuntur. Invitati præda longius procedunt. Non hos palus, in bello latrociniifque natos, non filvæ morantur: quibus in locis fit Cæfar, ex captivis quærunt: profectum longius reperiunt, omnemque exercitum discessisse cognoscunt. Atque unus ex captivis: "Quid vos," inquit, "hanc miseram ac tenuem sectamini prædam. quibus licet jam effe fortunatissimis? 111 horis Atuatucam. venire potestis: huc omnes suas fortunas exercitus Romanorum contulit. Præfidii tantum eft, ut ne murus quidem eingi possit, neque quisquam egredi extra munitiones audeat." Oblata spe, Germani, quam nacti erant prædam, in occulto relinquunt: ipfi Atuatucam contendunt, usi eodem duce, cujus hæc indicio cognoverant.

XXXVI. Cicero, qui per omnes superiores dies, præceptis Cafaris, fumma diligentia milites in castris continuifset, ac ne calonem quidem quemquam extra munitionem egredi passus esset, vii die distidens, de numero dierum Czefarem fidem fervaturum, quod longius eum progrefsum audiebat, neque ulla de reditu ejus sama afferebatur; fimul eorum permotus vocibus, qui illius patientiam pene obsessionem appellabant, siquidem ex castris egredi non liceret; nullum ejufmodi cafum exspectans, quo, 1x oppositis legionibus, maximoque equitatu, dispersis ac pene deletis hostibus, in millibus passuum III offendi posiet; v cohortes frumentatum in proximas segetes misit, quas inter et castra unus omnino collis intererat. Complures erant in castris ex legionibus ægri relicti; ex quibus qui hoc spatio dierum convaluerant, circiter ccc sub vexillo una mittuntur: magna præterea multitudo calonum, magna vis jumentorum, quæ in castris subsederat, facta po-

testate, sequitur. XXXVII. Hoc ipfo tempore, casu Germani equites interveniunt; protinusque eodum illo, quo venerant, cursus, cog. fu, ab Decumana porta in castra irrumpere conantur : nec prius sunt visi, objectis ab ea parte silvis, quam castris appropinquarent, usque eo, ut, qui sub vallo tenderent

r ad im-, quan-

icet,

men

nnx

tum

e re-

æ in

abi-

obon

com-

aliud

certa

is de-

oi cui-

impe-

isede-

ie res

uenda

perfis,

ervan-

perti-

cabat;

e pro-

m fce-

, didu-

ripulos

lomani

ex oc-

lis dee-

um di-

in no-

lciscen-

nto no-

ttit; 0.

urones;

s miles,

ufa, pro

Magnus

gereban.

ut deodo cauf.

fam

mercatores, recipiendi fui facultatem non haberent. Inopinantes nostri re nova perturbantur; ac vix primum impetum cohors in statione fustinet. Circumfunduntur ex reliquis hostes partibus, si quem aditum reperire possent. Ægre portas nostri tuentur, reliquos aditus locus ipfe per se, munitioque defendit. Totis trepidatur castris, atque alius ex alio caussam tumultus quærit: neque quo figna ferantur, neque quam in partem quisque conveniat, provident. Alius capta jam castra pronunciat : alius deleto exercitu atque imperatore, victores barbaros venifie contendit : plerique novas fibi ex loco religiones fingunt ; Cottaque et Titurii calamitatem, qui in eodem occide. Tali timore omnibus rint castello, ante oculos ponunt. perterritis, confirmatur opinio barbaris, ut ex captivo audierant, nullum effe intus præfidium. Perrumpere nituntur, seque ipsi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant.

- XXXVIII. Erat æger in præsidio relictus P. Sextius Baculus, qui primum pilum ad Cæstrem duxerat, cujus mentionem superioribus præslis secimus, ac diem jam v cibo carverat. Hie, dississe sua atque omnium saluti, inermis ex tabernaculo prodit: videt imminere hostes, atque in summo rem esse discrimine: capit arma a proximis, atque in porta consistit. Consequentur hunc centuriones ejus cohortis, quæ in statione erat; paulisper una præsium sustainent. Relinquit animus Sextium, gravibus acceptis vulneribus: ægre per manus tractus, servatur. Hoe spatio interposito, reliqui sese consistent antum ut in munitionibus consistere audeant, speciemque desensorum præbe-

ant.

XXXIX. Interim, confecta frumentatione, milites nostri clamorem exaudiunt; præcurrunt equites; quamto sit res in periculo cognoscunt. Hic vero nulla munitio est, qua perterritos recipiat: modo conferipti, atque usus militaris imperiti, ad tribunum militum centurionesque cra convertunt: quid ab his præcipiatur, exspectant. Nemo est tam fortis, quin rei novitate perturbetur. Barbari, signa procul conspicati, oppugnatione dessaunt: redisse primo legiones eredunt, quas longius discessisse ex captivis cognoverant: postea, despecta paucitate, ex omnibus partibus impetum faciunt.

XL. Calones in proximum tumulum procurrunt i hinc celeriter dejecti, se in signa, manipulosque conjiciunt; co magis timidos perterrent milites. Alii, " cuneo facto ut celeriter perrumpant," censent: " quoniam tam propinqui

fint c quos atque proba itaque mano punt, Hos f virtut e iam proba fende temqu pere c quoru gionus legion amitte pars, colum periit.

> XL noftro præda ceperu ror, ur ad caff mi Ca cupava piis, er que, i fuiffe et tulit.

xLi quod of flus, " multur indicas portifo rerum qui eo depopu mum

magno

Ino-

im-

r ex

lent.

per

ue a-

a fe-

rovi-

eleto

con-

unt:

cide.

ibus

au-

itun-

ma-

s Ba-

men-

cibo

ermis

ue in

atque

us co-

1 ful-

s vul-

fpatio

mitio-

oræbe-

noftri

fit res

t, quæ

milita-

a con-

mo eft

, figna

primo

is cogartibus

: hinc

nt; eo

acto ut

pinqui

fint

fint castra; eta pars aliqua circumventa ceciderit, at reliquos fervari posse," confidunt: Alii, "utin jugo consistant, atque eundem omnes ferant casum." Hoc veteres non probant milites, quos fub vexillo una profectos documus: itaque inter se cohortati, duce C. Trebonio, equite Romano, qui eis erat præpofitus, per medios hostes perrumpunt, incolumesque ad unum omnes in castra perveniunt. Hos subsecuti calones equitesque, eodem impetu, militum virtute fervantur. At ii, qui in jugo constiterant, nullo e iam nunc usu rei militaris percepto; neque in eo, quod probaverant, confilio permanere, ut se loco superiore defenderent; neque eam, quam profuisse aliis vim celeritatemque viderant, imitari potuerunt; fed se in castra recipere conati, iniquum in locum demise unt. Centuriones, quorum nonnulli ex inferioribus ordinibus reliquarum legionum, virtutis caussa, in superiores erant ordines hujus legionis transducti, ne ante partamerei militaris laudem amitterent, fortissime pugnantes conciderunt. Militum pars, horum virtute summotis hostibus, præter spem incolumis in castra pervenit : pars, a barbaris circumventa, periit.

XLI. Germani, desperata expugnatione castrorum, quod nostros jam constitisse in munitionibus videbant, cum ea præda, quam in filvis depofuerant, trans Rhenum sese receperunt. Ac tantus fuit, etiam post discessim hostium, tertor, ut ea nocte, qu'um C. Volusenus missus cum equitatu ad castra venisset, fidem non faceret, adesse cum incolumi Cafarem exercitu. Sic omnium animos timor præoccupaverat, ut, pene alienata mente, deletis omnibus copiis, equitatum tantum se ex suga recepisse dicerent : neque, incolumi exercitu, Germanos castra oppugnaturos. fuisse contenderent. Quem timorem Casaris adventus suf-

tulit. XLII. Reversus ille, eventus belli non ignorans, unum, quod cohortes ex statione et præsidio essent emissa, questus, " ne minimo quidem casui locum relinqui debuisse, multum fortunam in repentino hostiom adventu potuisse," indicavit: "multo etiam amplius, quod pene ab ipfo vallo portifque castrorum barbaros avertisset." Quarum omnium rerum maxime admirandum videbatur, quod Germani, qui eo confilio Rhenum transierant, ut Ambiorigis fines depopularentur, ad castra Romanorum delati, optatistimum Ambiorigi beneficium obtulerunt.

XLIII. Cafar, rurfus ad vexandos hostes profectus, magno coacto numero ex finitimis civitatibus, in omnes

partes dimittit. Omnes vici, atque omnia ædificia, quæ quisque conspexerat, incendebantur : præda ex omnibus locis agebatur: frumenta non folum a tanta multitudine jumentorum atque hominum confumebantur, sed etiam anni tempore atque imbribus procubuerant: ut, fi qui etiam in præsentia se occultassent, tamen iis, deducto exercitu, rerum omnium inopia pereundum videretur. Ac fæpe in eum locum ventum est, tanto in omnes partes diviso equitatu, ut non modo visum ab se Ambiorigem in fuga captivi, sed nec plane etiam abisse ex conspectu contenderent, ut, fpe consequendi illata, atque infinito labore suscepto, qui se summam ab Cæsare gratiam inituros putarent, pæne naturam studio vincerent; semperque paullum ad summam felicitatem defuisse videretur; atque ille latebris, ac filvis, aut faltibus se eriperet; et noctu occultatus alias regiones partesque peteret, non majore equitum præsidio, quam IV, quibus folis vitam fuam committere audebat.

XLIV. Tali modo vastatis regionibus, exercitum Cæsar, duarum cohortium damno, Durocortorum Remorum reducit; concilioque in eum locum Galliæ indicto, de conjuratione Senonum et Carnutum quæstionem habere instituit: et de Accone, qui princeps ejus consisti fuerat, graviore sententia pronunciata, more majorum supplicium sumpsit. Nonnulli, judicium veriti, prosugerunt: quibus quum aqua atque igni interdixisset, 11 legiones ad sines Trevirorum, 11 in Lingonibus, v1 reliquas in Senonum sinibus Agendici in hibernis collocavit; frumentoque exercitui proviso, ut instituerat, in Italiam ad conventus agendos prosectus est.

and protecting time

LIEER VII.

I: Quieta Gallia, Cæsar, ut constituerat, in Italiam ad conventus agendos proficiscitur. Ibi cognoscit de Clodii cæde: de Senatusque consulto certior sactus, ut omnes juniores Italiæ conjurarent, delectum tota provincia habere instituit. Eæres in Galliam Transalpinam celeriter perseruntur. Addunt ipsi et affingunt rumoribus Galli, quod res poscere videbatur; "retineri urbano motu Cæsarem, neque in tantis dissentionibus ad exercitum venire posse." Hac impulsi occasione, qui jam ante se populi Romani imperio subjectos dolerent, liberius atque audacius

dacius
princij
querur
re post
tvnam
qui be
in libe
dam d
tur, ur
quod r
bernis
perven
non ve
bus acc

lum pe cipefqu quonia ne res (collat remon defera rando ab con

duno concur ibi con tem R interfi Gallia lustrio ficant. dunt; sta eff verno CLX.

vernus tum C regnus fuis cl arma que pr mabas dacius de bello confilia inire incipiunt. Indictis inter se principes Galliæ conciliis, silvestribus ac remotis locis, queruntur de Acconis morte: hunc casum ad ipsos recidere posse, demonstrant: miserantur communem Galliæ sortunam: omnibus pollicitationibus ac præmiis deposcunt, qui belli initium faciant, et sui capitis periculo Galliam in libertatem vindicent. Ejus in primis rationem habendam dicunt, prius quam eorum clandestina consilia efferantur, ut Cæsar ab exercitu intercludatur: id esse facile; quod neque legiones, absente Imperatore, audeant ex hibernis egredi; neque Imperator sine præsidio ad legiones pervenire possit: postremo, in acie præstare intersici, quam non veterem belli gloriam libertatemque, quam a majoribus acceperint, recuperare.

II. His rebus agitatis, profitentur Carnutes, " se nullum periculum, communis salutis caussa, recusare; principesque se ex omnibus, bellum sacturos pollicentur; et, quoniam in præsentia obsidibus inter se cavere non possint, ne res esseratur, ut jurejurando ac side sanciatur petunt, (collatis militaribus signis, quo more eorum gravissimæ ceremoniæ continentur), ne, sacto initio belli, ab reliquis deserantur." Tum, collaudatis Carnutibus, dato jurejurando ab omnibus qui aderant, tempore ejus rei constituto,

ab concilio disceditur.

III. Ubi ea dies venit, Carnutes, Cotuato et Conctoduno ducibus, desperatis hominibus, Genabum dato signo concurrunt; civesque Romanos, qui negotiandi caussa ibi constiterant, (in his C. Fustum Citam, honestum equitem Romanum, qui rei frumentarize jussu Czesaris przerat) intersiciunt; bonaque eorum diripiunt. Celeriter ad omnes Gallize civitates sama perfertur: nam, ubi major atque illustrior incidit res, clamore per agros regionesque significant. Hunc alii deinceps excipiunt, et proximis tradunt; ut tunc accidit: nam, quz Genabi oriente sole gesta essent, ante primam consectam vigiliam in sinibus Arvernorum audita sunt: quod spatium est millium circiter CLX.

IV. Simili ratione ibi Vercingetorix, Celtilli filius, Arvernus summæ potentiæ adolescens, (cujus pater principatum Galliæ totius obtinuerat, et ob eam caussam, quod regnum appetabat, ab civitate erat intersectus), convocatis suis clientibus, facile eos incendit. Cognito ejus confilio, ad arma concurritur: ab Gobanitione patruo suo, reliquisque principibus, qui hanc tentandam fortunam non existimabant, expellitur ex oppido Gergovia: non destitit ta-

men.

aliamognoor fan tota oinam oribus motu m vefe pone audacius

uæ

bus

ine

am

et-

epe

viso

uga

ide-

fulent,

ad

oris,

ilias æfi-

ude-

Cæ-

con-

nstigra-

cium

iibus

fines

m fi-

exer-

igen-

**

partes dimittit. Omnes vici, atque omnia ædificia, quæ quisque conspexerat, incendebantur : præda ex omnibus locis agebatur: frumenta non folum a tanta multitudine jumentorum atque hominum confumebantur, sed etiam anni tempore atque imbribus procubuerant: ut, fi qui etiam in præsentia se occultassent, tamen iis, deducto exercitu, rerum omnium inopia pereundum videretur. Ac sæpe in eum locum ventum est, tanto in omnes partes diviso equitatu, ut non modo visum ab se Ambiorigem in suga captivi, fed nec plane etiam abisse ex conspectu contenderent, ut, spe consequendi illata, atque infinito labore suscepto, qui se summam ab Casare gratiam inituros putarent, pæne naturam studio vincerent; semperque paullum ad summam felicitatem defuisse videretur; atque ille latebris, ac filvis, aut faltibus se eriperet; et noctu occultatus alias regiones partesque peteret, non majore equitum præsidio, quam IV, quibus solis vitam suam committere audebat.

XLIV. Tali modo vastatis regionibus, exercitum Cæfar, duarum cohortium damno, Durocortorum Remorum reducit; concilioque in eum locum Galliæ indicto, de conjuratione Senonum et Carnutum quæstionem habere instituit: et de Accone, qui princeps ejus consilii suerat, graviore sententia pronunciata, more majorum supplicium sumpsit. Nonnulli, judicium veriti, prosugerunt: quibus quum aqua atque igni interdixisset, 11 legiones ad sines Trevirorum, 11 in Lingonibus, v1 reliquas in Senonum sinibus Agendici in hibernis collocavit; frumentoque exercitui proviso, ut instituerat, in Italiam ad conventus agendos prosectus est.

LIEER VII.

I. Quieta Gallia, Cæsar, ut constituerat, in Italiam ad conventus agendos proficiscitur. Ibi cognoscit de Clodii cæde: de Senatusque consulto certior factus, ut omnes juniores Italiæ conjurarent, delectum tota provincia habere instituit. Eæres in Galliam Transalpinam celeriter perseruntur. Addunt ipsi et affingunt rumoribus Galli, quod res poscere videbatur; "retineri urbano motu Cæsarem, neque in tantis dissentionibus ad exercitum venire posse." Hac impulsi occasione, qui jam ante se populi Romani imperio subjectos dolerent, liberius atque audacius

dacius princip querun re posse tunam qui bel in liber dam die tur, ut quod n bernis e perveni non vet bus acc

lum per cipefqu quonian ne res (collati remoni deferan rando a ab cono

III.

duno d concursibi con tem Ro interfic Galliæ lustrion ficant. dunt; sta effe vernor

vernus
tum Gregnum
fuis clie
arma c
que pri
maban

CLX.

dacius de bello confilia inire incipiunt. Indictis inter fe principes Galliæ conciliis, filvestribus ac remotis locis, queruntur de Acconis morte: hunc casum ad ipsos recidere posse, demonstrant: miserantur communem Galliæ sortunam: omnibus pollicitationibus ac præmiis deposcunt, qui belli initium faciant, et sui capitis periculo Galliam in libertatem vindicent. Ejus in primis rationem habendam dicunt, prius quam eorum clandestina consilia esferantur, ut Cæsar ab exercitu intercludatur: id esse facile; quod neque legiones, absente Imperatore, audeant ex hibernis egredi; neque Imperator sine præsidio ad legiones pervenire possit: postremo, in acie præstare intersici, quam non veterem belli gloriam libertatemque, quam a majoribus acceperint, recuperare.

II. His rebus agitatis, profitentur Carnutes, " se nullum periculum, communis salutis caussa, recusare; principesque se ex omnibus, bellum sacturos pollicentur; et, quoniam in præsentia obsidibus inter se cavere non possint, ne res efferatur, ut jurejurando ac side sanciatur petunt, (collatis militaribus signis, quo more eorum gravissimæ ceremoniæ continentur), ne, sacto initio belli, ab reliquis deserantur." Tum, collaudatis Carnutibus, dato jurejurando ab omnibus qui aderant, tempore ejus rei constituto,

ab concilio difceditur.

uæ

ous

ine

am et-

er-

epe

uga

defus-

ent,

ad oris,

lias

æfi-

ade-

Cæ-

rum

con-

nstigra-

cium

ibus

fines m fi-

exerigen-

aliam.

ognoor fa-

n tota

oinam

oribus

motu

m ve-

se po-

ne audacius III. Ubi ea dies venit, Carnutes, Cotuato et Conctoduno ducibus, desperatis hominibus, Genabum dato signo concurrunt; civesque Romanos, qui negotiandi caussa ibi constiterant, (in his C. Fustum Citam, honestum equitem Romanum, qui rei frumentariæ jussu Cæsaris præerat) interficiunt; bonaque eorum diripiunt. Celeriter ad omnes Galliæ civitates sama persertur: nam, ubi major atque illustrior incidit res, clamore per agros regionesque significant. Hunc alii deinceps excipiunt, et proximis tradunt; ut tunc accidit: nam, quæ Genabi oriente sole gesta essent, ante primam consectam vigiliam in sinibus Arvernorum audita sunt: quod spatium est millium circiter CLX.

IV. Simili ratione ibi Vercingetorix, Celtilli filius, Arvernus summæ potentiæ adolescens, (cujus pater principatum Galliæ totius obtinuerat, et ob eam caussam, quod regnum appetabat, ab civitate erat intersectus), convocatis suis clientibus, facile eos incendit. Cognito ejus confilio, ad arma concurritur: ab Gobanitione patruo suo, reliquisque principibus, qui hanc tentandam fortunam non existimabant, expellitur ex oppido Gergovia: non destitit ta-

men.

men, atque in agris habet delectum egentium ac perdito-Hac coacta manu, quoscumque adit ex civitate ad fuam sententiam perducit: hortatur, ut, communis libertatis caussa, arma capiant: magnisque coactis copiis, adversarios suos, a quibus paullo ante erat ejectus, expellit ex civitate. Rex ab fuis appellatur : dimittit quoquoversus legationes: obtestatur, ut in side maneant: celeriter fibi Senones, Parifios, Pictones, Cadurcos, Turones, Aulercos, Lemovices, Andes, reliquosque omnes, qui Oceanum attingunt, adjungit; omnium confensu, ad eum defertur imperium: qua oblata potestate, omnibus his civitatibus obfides imperat; certum numerum militum ad fe celeriter adduci jubet : armorum quantum quaque civitas domi, quodque ante tempus efficiat, constituit: In primis equitatui studet: fummæ diligentiæ summam imperii severitatem addit : magnitudine supplicii dubitantes cogit. Nam, majore commisso delicto, igni atque omnibus tormentis necat: leviore de caussa, auribus desectis, aut singulis effossis oculis, domum remittit; ut fint reliquis documento, et magnitudine pœnæ perterreant alios.

V. His supplicies celeriter coacto exercitu, Lucterium Cadurcum, fummæ hominem audaciæ, com parte copiarum in Rutenos mittit; ipse in Bituriges proficiscitur. Ejus adventu Bituriges ad Æduos, quorum erant in fide, legatos mittunt, fubfidium rogatum, quo facilius hostium copias sustinere possint. Ædui, de confilio legatorum quos Cæfar ad exercitum reliquerat, copias equitatus peditatusque fobfidio Biturigibus mittunt. Qui quum ad flumen Ligerim venissent, quod Bituriges ab Æduis dividit; paucos dies ibi morati, neque flumen transire aufi, domum revertantur: legatifque nostris remunciant, " fe Biturigum perfidiam veritos revertifle; quibus id confilii fuiffe cognoverint, ut, fi flumen transifient, una ex parte iph, altera Arverni se circumsisterent." Id, eane de caussa, quam legatis pronunciarunt, an perfidia adducti, fecerint, quod nihil nobis confrat, non videtur pro certo esse ponendum. Bituriges, corum discessu, statim se cum Arvernis conjun-

VI. His rebus in Italiam Cafari nunciatis, quum jam ille urbanas res virtute Cn. Pompeii commodiorem in statum pervenisse intelligeret, in Transalpinam Galliam profectus est. Eo quum venisset, magna difficultate associebatur, qua ratione ad exercitum pervenire posset: nam, si legiones in provinciam arcesseret, se absente, in itinere prælio dimicaturas intelligebat; si ipse ad exercitum conten-

fuam VI civit

deret

civita et Ga cta m facer filiis retur Rute circu confi

verne VI remo in H nos a nive nem bore pina maba anni tiffim terro cinge circu neu f

> Verci fam cedit net, tur; fit. ximis cente nequ Ædu bant

confi

reliqu

deret

omne

motu

lx

deret, ne iis quidem, qui eo tempore pacati viderentur, fuam falutem recte committi videbat.

VII. Interim Lucterius Cadurcus in Rutenos missus, eam civitatem Arvernis conciliat. Progressus in Nitiobriges et Gabalos, ab utrisque obsides accipit; et, magna coacta manu, in provinciam, Narbonem versus, eruptionem facere contendit. Qua re nunciata, Cæsar omnibus consiliis antevertendum existimavit, ut Narbonem proficisceretur. Eo quum venisset, timentes consirmat, præsidia in Rutenis Provincialibus, Volcis Arecomicis, Tolosatibus, circumque Narbonem, quæ loca hossibus erant sinitima, constituit: partem copiarum ex provincia, supplementumque, quod ex Italia adduxerat, in Helvios, qui sines Ar-

vernorum contingunt, convenire jubet.

VIII. His rebus comparatis, represso jam Lucterio et remoto, quod intrare intra præfidia periculosum putabat; in Helvios proficifcitur. Etf mons Cebenna, dui Arvernos ab Helviis difcludit, durissimo tempore anni, altislima nive iter impediebat : tamen discussa nive vi in altitudinem pedum, atque ita viis patefactis, fummo militum labore ad fines Arvernorum pervenit. Quibus oppressis inopinantibus, quod fie se Cebenna, ut muro, munitos existimabant, ac ne fingulari quidem unquam homini eo tempore anni semitæ patuerant; equitibus imperat, ut, quam latissime possent, vagentur, et quam maximum hostibus Celeriter hæc fama ac nunciis ad Verterrorem inferant. cingetorigem perferuntur: quem perterriti omnes Arverni circumfiftunt. atque obsecrant, " ut suis fortunis consulat, neu se ab hostibus diripi patiatur; presertim quum videat omne ad fe bellum translatum." Quorum ille precibus permotus, castra ex Biturigibus movet in Arvernos versus.

IX. At Cæsar biduum in iis locis moratus, quod hæc de Vercingetorige usu ventura, opinione præceperat, per caussam supplementi equitatusque cogendi, ab exercitu discedit: Brutum adolescentem iis copiis præsicit: hunc monet, ut in omnes partes equites quam latissime pervagentur; daturum se operam, ne longius triduo ab castris absit. His constitutis rebus, suis inopinantibus, quam maximis potest itineribus Viennam pervenit. Ibi nactus recentem equitatum, quem multisante diebus eo præmiserat, neque diurno neque nocturno itinere intermisso, per sines Æduorum in Lingones contendit, ubi ri legiones hiemabant; ut, si quid etiam de sua falute ab Æduis iniretur consilii, celeritate præcurreret. Eo quum pervenisset, ad reliquas legiones mittit, prinsque omnes in unum locum

cogit

ndum.

n jam

n flan proofficieam, fi
e prœontenderet

dito-

e ad

iber-

, ad-

pellit

over-

eriter

Au-

Oce-

n de-

CIVI-

ad fe

vitas

pri-

peru

cogit.

tor-

it fin-

is do-

rium

opia-

E-

le, le-

flium

quos

tatuf-

n Li-

aucos

rever-

per-

nove-

altera

m le-

quod

cogit, quam de ejus adventu Arvernis nunciari posset. Hac re cognita, Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum reducit, atque inde profectus Gergoviam, Boiorum oppidum, quos ibi Helvetico prælio victos Cæsar collocaverat, Æ-

duisque attribuerat, oppugnare instituit.

X. Magnam hæc res Cæsari dissicultatem ad consilium capiendum afferebat: si reliquam partem hiemis uno in loco legiones contineret, ne, stipendiariis Æduorum expugnatis, cuncta Gallia desiceret, quod nullum amicis in eo præsidium videret positum esse: sin maturius ex hibernis educeret, ne ab re frumentaria duris subvectionibus laboraret. Præstare visum est tamen, omnes dissicultates perpeti, quam, tanta contumelia accepta, omnium suorum voluntates alienare. Itaque cohortatus Æduos de supportando commeatu, præmittit ad Boios, qui de suo adventu doceant, hortenturque ut in side maneant, atque hossium impetum magno animo sussineant. Duabus Agendici legionibus, atque impedimentis totius exercitus relictis, ad

Boios proficifcitur.

XI. Altero die quum ad oppidum Senonum Vellaunodunum venisset, ne quem post se hostem relinqueret, quo expeditiore re frumentaria uteretur, oppugnare instituit: idque biduo circumvallavit: tertio die missis ex oppido legatis de deditione, arma proferri, jumenta produci, De obsides dari jubet. Ea qui conficeret, C. Trebonium legatum relinquit. Ipfe, ut quamprimum iter faceret, Genabum Carnutum proficifcitur: qui tum primum, allato nuncio de oppugnatione Vellaunoduni, quum longius eam rem ductum iri existimarent, præsidium Genabi tuendi caussa, quod eo mitterent, comparabant. Huc Cæsar biduo pervenit : castris ante oppidum positis, diei tempore exclufus, in posterum oppugnationem dissert; quæque ad eam rem usui sint, militibus imperat; et, quod oppidum Genabum pons fluminis Ligeris continebat, veritus, ne noctu ex oppido profugerent, 11 legiones in armis excubare jubet. Genabenses, paullo ante mediam noctem filentio ex oppido egressi, flumen transire cœperunt. Qua re per exploratores nunciata, Cæsar legiones, quas expeditas esse justerat, portis incensis, intermittit; atque oppido potitur, perpaucis ex hostium numero desideratis, quin cuncti vivi caperentur; quod pontis atque itinerum angustiæ multitudini fugam intercluserant. Oppidum diripit, atque incendit; prædam militibus donat: exercitum Ligerim transducit, atque in Biturigum fines pervenit.

XII. Vercingetorix, ubi de Cæsaris adventu cognovit, oppugnatione

oppug um vi confu raque des d admi millis tium rat: fpem tas cl oppie his in

> que e equiinflie atquareces comistimarunt cum turis

> > quo

State

cupa

nod condum den tur: ann ceffi quo fa, ficia

quo reru ger: am

Aris

Hac.

TC-

ım,

Æ-

um

in

pu-

Leo

rnis

bo-

per-

rum

-100

entu

ium.

egi-

, ad

no-

quo

uit:

pido

, DC

le-

Ge-

llato

eam

endi

iduo

xclu-

eam

Ge-

no-

bare

entio

e per

as ef-

o po-

cun-

gustiæ

atque

gerim

novit.

atione

oppugnatione defistit, atque obviam Czsari proficiscitur. Ille oppidum (Biturigum, politum in via), Noviodunum oppugnare instituerat. Quo ex oppido quum legati ad e-um venissent, oratum, " ut sibi ignosceret, suzque vitz consuleret," ut celeritate reliquas res conficeret, qua pleraque erat consecutus, arma proferri, equos produci, obsides dari jubet. Parte jam obsidum transdita, quum reliqua administrarentur, centurionibus et paucis militibus intromissis, qui arma jumentaque conquirerent, equitatus hostium procul visus est, qui agmen Vercingetorigis antecesserat: quem fimul atque oppidani conspexerunt, atque in fpem auxilii venerunt, clamore fublato, arma capere, portas claudere, murum complere cœperunt. Centuriones in oppido, quum ex fignificatione Gallorum novi aliquid ab his iniri confilii intellixissent; gladiis destrictis, portas occupaverunt, suosque omnes incolumes receperunt.

XIII. Cæfar ex castris equitatum educi jubet, præliumque equestre committit : laborantibus jam suis Germanos equites circiter c D submittit, quos ab initio secum habere instituerat. Eorum impetum Galli sustinere non potuerunt, atque in fugam conjecti, multis amissis, se ad agmen receperunt: quibus profligatis, rurfus oppidani perterriti, comprehensos eos, quorum opera plebem concitatam existimabant, ad Cæsarem perduxerunt, seseque ei dedide-Quibus rebus confectis, Cæfar ad oppidum Avaricum, quod erat maximum munitissimumque in finibus Biturigum, atque agri fertilissima regione, profectus est: quod, eo oppido recepto, civitatem Biturigum fe in pote-

statem redacturum confidebat.

XIV. Vercingetorix, tot continuis incommodis Vellaunoduni, Genabi, Novioduni acceptis, suos ad concilium convocat. Docet " longe alia ratione effe bellum gerendum, atque antea fit gestum: omnibus modis huic rei studendum, ut pabulatione et commeatu Romani prohibeantur: id esse facile, quod equitatu ipsi abundent, et quod anni tempore subleventur; pabulum secari non posse, necessario dispersos hostes ex ædificiis petere: hos omnes quotidie ab equitibus deleri posse. Præterea, salutis causfa, rei familiaris commoda negligenda: vicos atque ædificia incendi oportere, hoc spatio a Boia quoquoversus, quo pabulandi caussa adire posse videantur : harum ipsis rerum copiam suppetere, quod, quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus subleventur: Romanos aut inopiam non laturos, aut magno cum periculo longius ab cathis progressuros: neque interesse ipsoine interficiant, impedimentisne impedimentisse exuant, quibus amissis bellum geri non possit: præterea, oppida incendi oportere, quæ non munitione, et loci natura, ab omni sint periculo tuta: neu suis sint ad detrectandam militiam receptacula, neu Romanis præposita ad copiam commeatus, prædamque tellendam. Hæc si gravia aut acerba videantur, multo illa gravius æstimare debere; liberos, conjuges in servitutem abstrabi; ipsos intersici; quæ sit necesse accidere victis."

XV. Omnium confensu hac sententia probata, uno die amplius x x urbes Biturigum incenduntur. Hoc idem fit in reliquis civitatibus. In omnibus partibus incendia conspiciuntur: quæ etsi magno cum dolore omnes ferebant, tamen hoc fibi folatii proponebant, quod fe, prope explorata victoria, celeriter amissa recuperaturos confide-Deliberatur de Avarico in communi concilio, incendi placeret, an defendi. Procumbunt omnibus Gallis ad pedes Bituriges, " ne pulcherrimam prope totius Galliæ urbem, que et præsidio et ornamento sit civitati, suis manibus succendere cogerentur: facile se loci natura defenfuros," dicunt; "quod prope ex omnibus partibus flumine ei palude circumdata, unum habeat et perangustum aditum." Datur petentibus venia, diffuadente primo Vercingetorige, post concedente, et precibus ipsorum, et misericordia vulgi. Defensores oppido idonei deliguntur.

XVI. Vereingetorix minoribus Cæfarem itineribus subfequitur; et locum castris deligit, paludibus silvisque munitum, ab Avarico longe millia passuum xvi. Ibi per certos exploratores in singula diei tempora, quæ ad Avaricum agerentur, cognoscebat; et, quid sieri vellet, imperabat. Omnes nostras pabulationes frumentationes que observabat, dispersosque, quum longius necessario procederent, adoriebatur, magnoque incommodo afficiebat; ets,
quantum ratione provideri poterat, ab nostris occurrebatur,
ut incertis temporibus diversisque itineribus iretur.

XVII. Castris ad eam partem oppidi positis, Cæsar, quæ internissa a flumine et a palude, aditum, ut supra diximus, angustum habebat, aggerem apparare, vineas agere, turres duas constituere cœpit: nam circumvallare loci natura prohibebat. De re frumentaria, Boios atque Æduos adhortari non destitit: quorum alteri, quod nullo studio agebant, non multum adjuvabant; alteri non magnis facultatibus, quod civitas erat exigua et insirma, celeriter, quod habuerunt, consumpserunt. Summa difficultate rei frumentariæ assecto exercitu, tenuitate Boiorum, indiligentia Æduorum, incendiis ædisciorum, usque eo, ut complures

compluing rent: It majeffar Cæfar, acerbin dice et compluing guomin hoc fe nem requam it rum interibunis

XVII captivis bulo, captivis bulo, captivis fent, in die pabettis, med ne pervefaris cog vas abdiinstruxes conferri

XIX.

deferrer

omnibu: bat, nor tibus, C buti in c custodiis Romani loco fup tos pro iniquitat offentare confpect terjecto, detrimen stare vic nullum 1 quitatis

habeat c

complures dies milites frumento caruerint, et, pecore e longinquioribus vicis adacto, extremam famem sustentarent: nulla tamen vox est ab iis audita, populi Romani majestate et superioribus victoriis indigna. Quin etiam Cæsar, quum in opere singulas legiones appellaret, et, si acerbius inopiam ferrent, se dimissurum oppugnationem diceret; universi ab eo, ne id faceret, petebant : " Sic se complures annos, illo imperante, meruisse, ut nullam iguominiam acciperent, numquam infecta re discederent : hoc se ignominiæ laturos loco, si inceptam oppugnationem reliquissent : præstare, omnes perferre acerbitates, quam non civibus Romanis, qui Genabi perfidia Gallorum interissent, parentarent." Hæc eadem centurionibus tribunisque militum mandabant, at per eos ad Casfarem deferrentur.

XVIII. Quum jam muro turres appropinquassent, ex captivis Cætar cognovit, Vercingetorigem, consumpto pabulo, castra movisse propius Avaricum; atque ipsum, cum equitatu, expeditisque, qui inter equites præliari consuessent, insidiarum caussa eo prosectum, quo nostros postero die pabulatum venturos arbitrabatur. Quibus rebus cognitis, media nocte filentio prosectus, ad hostium castra mane pervenit. Illi, ceseriter per exploratores adventu Cæsaris cognito, carros impedimentaque sua in arctiores silvas abdiderunt; copias omnes, in loco edito atque aperto, instruxerunt. Qua re nunciata, Cæsar celegiter farcinas

conferri, arma expediri juffit.

ac

u-

eu

0-

ol-

lla

em

die

fit

n-ne

nt,

ex-

de-

in-

ad

ur-

na-

en-

ine

di-

cin-

eri-

ub-

mu-

cer-

ari-

pe-

ob.

ede-

etli,

tur

efar,

a di-

age-

loca

E Æ-

ullo

ma-

, ce-

acul-

rum,

o, ut

lures

XIX. Collis erat leniter ab infimo acclivis. Hunc ex omnibus fere partibus palus difficilis atque impedita cingebat, non latior pedibus L. Hoc fe colle, interruptis pontibus, Galli fiducia loci continebant, generatimque distributi in civitates, omnia vada ac faltus ejus paludis certis custodiis obtinebant; sic animo parati, ut, si cam paludem Romani perrumpere conarentur, hæstantes premerent ex loco superiore: ut, qui propinquitatem loci videret, paratos prope æquo Marte ad dimicandum existimaret; qui iniquitatem conditionis perspiceret, inani simulatione sase oftentare cognosceret. Indignantes milites Cæsar, quod conspectum fuum hostes ferre possent, tantulo spatio interjecto, et fignum prælii exposcentes, edocet, " quanto detrimento, et quot virarum fortium morte necesse fit constare victoriam : quos quum sic animo paratos videat, ut nullum pro sua laude periculum recusent, summæ se iniquitatis condemnari debere, nifi corum vitam sua salute habeat cariorem." Sic milites consolatus, eodem die reducit in castra: reliquaque, quæ ad oppugnationem oppid

pertinebant, administrare instituit.

XX. Vercingetorix, quum ad suos redisset, prodition insimulatus, "quod castra propius Romanos movisset, quol cum omni equitatu discessisset, quod fine imperio tanta copias reliquisset, quod ejus discessu Romani tanta opportunitate et celeritate venissent; non hæc omnia fortuite, aut fine confilio, accidere potuisse; regnum illum Gallie malle Czsaris concessu, quam ipsorum habere beneficio." Tali modo accufatus, ad hæc respondit: " Quod castra mo viffet, factum inopia pabuli, etiam ipsis hortantibus: quo propius Romanos accessisset, persuasum loci opportunita te, qui se ipsum munitione defenderet : equitum vero ope ram neque in loco palustri desiderari debuisse, et illic fu isse utilem, quo fint profecti : summam imperii se consul to nulli discedentem tradidisse, ne is multitudinis studi ad dimicandum impelleretur : cui rei, propter animi mollitiem, studere omnes videret, quod diutius laborem fem non possent: Romani si casu intervenerint, fortunæ; alicujus indicio vocati, huic habendam gratiam, quod e paucitatem eorum ex loco superiore cognoscere, et virtu tem despicere potuerint; qui dimicare non aufi, turpiter in castra receperint. Imperium se a Cæsare, per proditi onem, nullum defiderare, quod habere victoria posset, qui jam effet sibi atque omnibus Gallis explorata: quin etiat ipfis remittere, si sibi magis honorem tribuere, quam a se salutem accipere videantur. Hac ut intelligatis," inqui " a me fincere pronunciari, audite Romanos milites." Pro ducit servos, quos in pabulatione paucis ante diebus exce perat, et fame vinculisque excruciaverat. Hi, jam ante docti quæ interrogati pronunciarent, "milites se esse legio narios," dicunt; " fame et inopia adductos, clam ex castr exisse, si quid frumenti, aut pecoris, in agris reperire pol fent : fimili omnem exercitum inopia premi ; nec jam w res sufficere cuiquam, nec ferre operis laborem posse: ita que statuisse Imperatorem, fi nihil in oppugnatione opp di profecisset, triduo exercitum deducere." "Hæc a me, inquit Vercingetorix, "beneficia habetis, quem prodition infimulatis: cujus opera, fine vestro sanguine, tantum es ercitum victorem fame pene consumptum videtis; que turpiter se ex hac suga recipientem, ne qua civitas suis s nibus recipiat, a me provisum est."

XXI. Conclamat omnis multitudo, et suo more arm concrepat; quod facere in eo consueverunt, cujus oratione approbant: "Summum esse Vercingetorigem ducem, nece

ejus fide firari po ex omnii turigibus quod pe

ctoriæ co IIXX jufqueme folertiæ, quoque 1 vertehan reduceba tius, quo aus cuni tem mur que has o que erup occupato altitudin commiffi cuniculos et maxim pinquare

> tervallis, tur: hæ tur. Ea te faxis e us infupe tur; neq missæ spa incantur muri altit que opus rectis lin defension et ab ince perpetuis evincta, XXIV.

XXIII

est. Trat

quum toto darentur, et diebus es LXXX ejus fide dubitandum, nec majore ratione bellum adminifirari posse." Statuunt, ut decem millia hominum, delecta
ex omnibus copiis, in oppidum submittantur; nec solis Biturigibus communem salutem committendam censent;
quod pene in eo, si id oppidum retinuissent, summam vi-

ctoriæ constare, intelligebat.

pic

on

luol

nta

por

uite.

allia

cio.

mo

quo

mita

ope

ic fu

nfu

Audi

moll

fern

ıæ;

nod e

virtu

iter !

rodit

t, qui

etian

am a

inqui

" Pro

s exce

ante t

e legio

castri

re pol

jam v

e: ita

e opp

a me,

dition

tum el

; que

fuis !

e arm

XXII. Singulari militum nostrorum virtuti, confilia cujusquemodi Gallorum occurrebant; ut est summæ genus folertiæ, atque ad omnia imitanda et efficienda, quæ ab quoque traduntur, aptissimum. Nam et laqueis falces avertebant, quas quum desfinaverant, tormentis introrsus reducebant, et aggerem cuniculis subtrahebant; eo scientius, quod apud eos magnæ funt ferrariæ, atque omne geaus cuniculorum notum atque ufitatum est. Totum autem murum ex omni parte turribus contabulaverant, atque has coriis intexerant. Tum crebris diurnis nocturnifque eruptionibus, aut aggeri ignem inferebant, aut milites, occupatos in opere, adoriebantur; et nostrarum turrium altitudinem, quantum has quotidianus agger expresserat, commiss suarum turrium malis adæquabant, et apertos cuniculos præusta et præacuta materia, et pice servesacta, et maximi ponderis faxis morabantur, mænibufque appropinquare prohibebant.

XXIII. Muris autem omnibus Gallicis hæc fere forma est. Trabes directæ perpetuæ in longitudinem, paribus intervallis, distantes inter se binos pedes, in solo collocantur: hæ revinciuntur introrfus, et multo aggere vestiuntur. Ea autem, quædiximus, intervalla grandibus in fronte saxis effarciuntur: his collocatis et coagmentatis, alius infuper ordo adjicitur, ut idem illud intervallum fervetur; neque inter se contingant trabes, sed paribus intermissæ spatiis, singulæ singulis saxis interjectis, arte conineantur. Sic deinceps omne opus contexitur, dum justa muri altitudo expleatur. Hoc quum in speciem varietatemque opus deforme non est, alternis trabibus ac faxis, quæ ectis lineis suos ordines servant: tum, ad utilitatem et: defensionem urbium, summam habet opportunitatem, quod et ab incendio lapis, et ab ariete materia defendit; quæ, perpetuis trabibus pedes quadragenos plerumque introrfus tevincta, neque perrumpi neque distrahi potest.

XXIV. Ils tot rebus impedita oppugnatione, milites, quum toto tempore, luto, frigore, et affiduis imbribus tarlarentur, tamen continenti labore omnia hæc fuperaverunt, t diebus xxv aggerem, latum pedes cccxxx, altum pedes Lxxx, exstruxerunt. Quum is murum hossium pene

K

contingeret,

atione n, nec contingeret, et Cæsar ad opus consuetudine excubaret, militesque cohortaretur, ne quod omnino tempus ab opere intermitteretur; paullo ante 111 vigiliam est animadversum, sumare aggerem, quem cuniculo hostes succenderant; eodemque tempore toto muro clamore sublato, duabus portis ab utroque latere turrium eruptio siebat. Alii saces atque aridam materiem de muro in aggerem eminus jaciebant; picem alii, reliquasque res, quibus ignis excitari potest, sundebant; ut, quo primum occurreretur, aut cui rei ferretur auxilium, vix ratio iniri posset. Tamen, quod instituto Cæsaris duæ semper legiones pro castris excubabant, pluresque partitis temporibus erant in opere, celeriter sactum est, ut alii eruptionibus resisterent, alii turres reducerent, aggeremque interscinderent; omnis vero ex ca-

stris multitudo ad restinguendum concurreret.

XXV. Quum in omnibus locis, consumpta jam reliqua parte noctis, pugnaretur, semperque hostibus spes victoriæ redintegraretur, eo magis, quod deustos plutcos turrium videbant, nec facile adire apertos ad auxiliandum animum advertebant, semperque iph recentes defessis succederent, omnemque Galliæ falutem in illo vestigio temporis positam arbitrarentur; accidit, inspectantibus nobis, quod, dignum memoria visum, præmittendum non existimavimus. Quidam ante portam oppidi Gallus, qui per manus sevi ac picis transditas glebas in ignem e regione turris projiciebat, scorpione ab latere dextro transjectus, exanimatufque, concidit : hunc ex proximis unus jacentem transgressus, eodem illo munere fungebatur : eadem ratione ictu scorpionis examinato altero, successit tertius; et tertio, quartus : nec prius ille est a propugnatoribus vacuus relictus locus, quam, restincto aggere, atque omni parte submotis hostibus, finis est pugnandi factus.

XXVI. Omnia experti Galli; quod res nullà fuccefferat, postero die consilium ceperunt ex oppido prosugere, hortante et jubente Vercingetorige. Id silentio noctis conati, non magna jactura suorum sese effecturos sperabant: propterea quod neque longe ab oppido castra Vercingetorigi aberant; et palus, perpetua quæ intercedebat, Romano ad insequendum tardabat. Jamque hoc sacere noctu apparabant, quum matressamiliæ repente in publicum procur rerunt, slentesque projectæ ad pedes suorum, omnibus precibus petierunt, ne se et communes liberos hostibus ad supplicium dederent, quos ad capiendam sugam natura e virium infirmitas impediret. Ubi eos in sentencia perstan viderunt, quod plerumque in summo periculo timor mise rico dias

Roman equitat terunt.

operibinutile tratus et as vide et, qui culto e ribus f adfeendit. I rumque

XX dejecti runt; retur, a locum viderui armis, parfqu rent, a interfe et Gen confect Deniqu VIX DC cerant, ille, m ne qua feditio princip fuos cu

hortatu perturb ciffe Re tionis; bello co numqu pfos ha obfeque ricordiam non recipit, conclamare, et significare de suga Romanis cœperunt. Quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romanorum viæ præoccuparentur, consilio destiterunt.

XXVII. Postero die Cæsar, promota turri, directisque operibus quæ sacere instituerat, magno coorto imbri, non inutilem hanc ad capiendum confilium tempestatem arbitratus est. Quod paullo incautius custodias in muro dispositas videbat, suos quoque languidius in opere versari jussit, et, quid sieri vellet, ostendit. Legiones intra vineas in occulto expeditas cohortatus, ut aliquando pro tantis laboribus fructum victoriæ perciperent, his, qui primi murum adscendissent, præmia proposuit, militibusque signum dedit. Illi subito ex omnibus partibus evolaverunt, mu-

rumque celeriter compleverunt.

mi-

pere

ver-

ant;

i fa-

inus

itari

t cui

quod

uba-

eleri-

urres

x ca-

liqua

victo-

s tur-

um a.

is fuc-

tem.

nobis,

n ex-

ui per

egione

jectus,

centem

ratio.

us; et

vacu-

ni par-

efferat,

e, hor-

conath

t: pro

etorigi

omano u appa

procur

maibu

tibus at

latura c

perstan

or mile

ico: dian

XXVIII. Hostes re nova perterriti, muro turribusque dejecti, in foro ac locis patentioribus cuneatim constiterunt; hoc animo, ut, si qua ex parte obviam contra veniretur, acie instructa depugnarent. Ubi neminem in æquum locum sese demittere, sed toto undique muro circumfundi viderunt, veriti, ne omnino spes sugæ tolleretur, abjectis armis, ultimas oppidi partes continenti impetu petiverunt: parsque ibi, quum angusto portarum exitu se ipsi premerent, a militibus; pars jam egressa portis, ab equitibus est interfecta: nec fuit quisquam, qui prædæ studeret. et Genabensi cæde, et labore operis incitati, non ætate. confectis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt. Denique ex omni co numero, qui fuit circiter xL millium, vix DCCC, qui, primo clamore audito, se ex oppido ejecerant, incolumes ad Vercingetorigem pervenerunt. Quos ille, multa jam nocte, filentio sic ex fuga excepit, (veritus, ne qua in castris ex eorum concursu et misericordia vulgi feditio oriretur), ut procul in via dispositis familiaribus suis principibusque civitatum, disparandos deducendosque ad suos curaret, quæ cuique civitati pars castrorum ab initio obvenerat.

XXIX. Postero die concilio convocato, consolatus cohortatusque est, "ne se admodum animo demitterent, neve perturbarentur incommodo: non virtute, neque in acie vicisse Romanos, sed artificio quodam et scientia oppugnationis; cujus rei suerint ipsi imperiti: errare, si qui in bello omnes secundos rerum proventus exspectent: sibi numquam placuisse Avaricum desendi, cujus rei testes ipsos haberet; sed factum imprudentia Biturigum, et nimia obsequentia reliquorum, uti hoc incommodum acciperetur:

K 3

id tamen se celeriter majoribus commodis sanaturam: nam quæ ab reliquis Gallis civitates dissentirent, has sua diligentia adjuncturum; atque unum confilium totius Galliæ effecturum; cujus consensu ne orbis quidem terrarum posfit obsistere: idque se prope jam effectum habere. Interea æquum esse, ab iis, communis salutis caussa, impetrari, ut castra munire instituerent, quo facilius repentinos hostium

impetus sustinere possent "

XXX. Fuit hæc oratio non ingrata Gallis; maxime, quod ipfe animo non defecerat, tanto accepto incommodo, neque fe in occultum abdiderat, et conspectum multitudinis sugerat: plusque animo providere et præsentire existimabetur, quod, re integra, primo incedendum Avaricum, post deserendum consuerat. Itaque, ut reliquorum Imperatorum res adversa auctoritatem minuunt; sic hujus ex contrario dignitas, incommodo accepto, in dies augebatur. Simul in spem veniebant, ejus affirmatione, de reliquis adjungendis civitatibus; primumque eo tempore Galli castra munire instituerunt; et sic sunt animo consternati homines insueti laboris, ut omnia, quæ impera-

rentur, sibi patienda et perferenda existimarent

XXXI. ec minus, quam est pollicitus, Vercingetorix animo laborabat, ut reliquas civitates adjungeret, atque earum principes donis pollicitationibusque alliciebat. Huic rei idoneos homines deligebat; quorum quifque aut oratione subdola, aut amicitia, facillime capi posset. Qui Avarico expugnato refugerant, armandos vestiendosque curat: fimul, ut diminutæ copiæ redintegrarentur, imperat certum numerum militum civitatibus; quem, et quam ante diem, in castra adduci velit; sagittariosque omnes, quorum erat permagnus in Gallia numerus, conquiri, et ad se mitti, jubet. His rebus celeriter id, quod Avarici deperierat, expletur. Interim Teutomatus, Ollovicenis filius, rex Nitiobrigum, cujus pater ab senatu nostro amicus erat appellatus, cum magno equitum suorum numero, et quos ex Aquitania conduxerat, ad eum pervenit.

XXXII. Cæsar Avarici complures dies commoratus, summamque ibi copiam frumenti et reliqui commeatus nactus, exercitum ex labore atque inopia resecit. Jam prope hieme consecta, quum ipso anni tempore ad gerendum bellum vocaretur, et ad hostem proficisci constituisset, sive cum ex paludibus silvisque elicere, sive obsidione premere posset; legati ad eum principes Æduorum veniunt, oratum, "ut maxime necessario tempore civitati subveniat: summo esse in periculo rem; quod, quum singu-

li mag annum fe uter alterun fcenten que ip tionis, giftrate fum fe cliente pars cu in ejus

XX.

trimen ta ex d ta, et femper que ad confide præver his, qu nibus I nuisse que on tiam e fet, do tempo quum lum n prohib Colita magist

nt con omnib que m reat; riter r difpon in Sen Arvera ver de reliqui tis eju facere

XX

Il magistratus antiquitus creari, atque regiam potestatem annum obtinere consuessent, duo magistratum gerant; et se uterque corum legibus creatum esse dicat: Horum esse alterum Convictolitanem, storentem et illustrem adolescentem; alterum Cotum, antiquissima familia natum, atque ipsum hominem summæ potentiæ et magnæ cognationis, cujus frater Vadeliacus proximo anno eundem magistratum gesserit: civitatem omnem esse in armis, divisum senatum, divisum populum in suas cujusque eorum clientelas: quod si diutius alatur controversia, fore uti pars cum parte civitatis conssigat: id ne accidat, positum

in ejus diligentia atque auctoritate."

nam

dili-

alliæ

pof-

erea

, ut

tium

ime,

odo,

titu-

exi-

vari-

mun

ujus

uge-

e re-

pore

con-

pera-

torix

tque

Huic

ora-

ai A-

cu-

perat

n an-

quoad fe

peri-

ilius,

us e-

o, et

ratus,

eatus

Jam

eren-

ituif-

fidio-

n ve-

ingu-

ħ

XXXIII. Cæfar, eth a bello atque hoste discedere, detrimentosum esse existimabat; tamen non ignorans, quanta ex dissensionibus incommoda oriri consuessent; ne tanta, et tam conjuncta populo Romano civitas, quam ipfe semper aluisset, omnibusque rebus ornasset, ad vim atque ad arma descenderet; atque ea pars, quæ minus fibi confideret, auxilia a Vercingetorige arcesseret; huic rei prævertendum existimavit : et quod, legibus Æduorum, his, qui summum magistratum obtinerent, excedere ex finibus non liceret, ne quid de jure aut de legibus eorum diminuisse videretur, ipse in Æduos proficisci statuit, senatumque omnem, et quos inter controversia esset, ad se Decetiam evocavit. Quum prope omnis civitas eo convenisfet, docereturque, paucis clam convocatis, alio loco, alio tempore, utque oportuerit, fratrem a fratre renunciatumquum leges, duos ex una familia, vivo utroque, non folum magistratus creari vetarent, sed etiam in senatu esse prohiberent; Cotum imperium deponere coegit; Convi-Colitanem, qui per facerdotes, more civitatis, intermissis magistratibus, esset creatus, potestatem obtinere justit.

XXXIV. Hoc decreto interpolito, cohortatus Æduos, at controversiarum ac dissentionum obliviscerentur, atque, compibus omissis his rebus, huic bello servirent; eaque, quæ meruissent, præmia ab se, devicta Gallia, exspectarent; equitatumque omnem, et peditum millia x sibi celeriter mitterent, quæ in præsidiis rei frumentariæ caussa disponeret; exercitum in duas partes divisit: 1v legiones in Senones Parisosque Labieno ducendas dedit; vi ipse in Arvernos, ad oppidum Gergoviam secundum slumen Elaver duxit. Equitatus partem illi attribuit, partem sibi reliquit. Qua re cognita, Vercingetorix, omnibus interruptis ejus sluminis pontibus, ab altera Elaveris parte iter

facere copit.

XXXV.

DE BELLO GALLICO 116

XXXV. Quum uterque utrique esset exercitus in conspectu, fereque e regione castris castra poneret; dispositis exploratoribus, necubi effecto ponte Romani copias transducerent; erat in magnis Cafari difficultatibus res, ne majorem æstatis partem slumine impediretur; quod non fere ante autumnum Elaver vado transiri solet. Itaque, ne id accideret, filvestri loco castris positis, e regione unius eorum pontium, quos Vercingetorix rescindendos curaverat, postero die cum 11 legionibus in occulto restitit; reliquas copias cum omnibus impedimentis, ut consueverat, misit, captis (quartis) quibusque cohortibus, uti numerus legionum constare videretur. His quam longissime possent progredi jussis; quum jam ex diei tempore conjecturam caperet, in castra perventum; iisdem sublicis, quarum pars inferior integra remanebat, pontem reficere copit. Celeriter effecto opere, legionibusque transductis, et loco castris idoneo delecto, reliquas copias revocavit. Vercingetorix, re cognita, ne contra fuam voluntatem dimicare co-

geretur, magnis itineribus antecessit.

XXXVI. Cæfar ex eo loco quintis castris Gergoviam pervenit; equestrique prœlio eo die levi facto, perspecto urbis fitu, quæ posita in altissimo monte omnes aditus difficiles habebat, de expugnatione desperavit : de obsessione non prius agendum constituit, quam rem frumentariam expediffet. At Vereingetorix, castris prope oppidum inmonte positis, mediocribus circum se intervallis, separatim fingularum civitatium copias collocaverat; atque omnibus ejus jugi collibus occupatis, qua despici poterat, horribilem speciem præbebat. Principefque earum civitatum, quos fibi ad confilium capiendum delegerat, prima luce quotidie ad se jubebat convenire; seu quid communicandum, seu quid administrandum videretur : neque ullum fere diem intermittebat, quin, equestri prælio, interjectis fagittariis, quid in quoque effet animi ac virtutis suorum, periclitaretur. Erat e regione oppidi collis sub ipsis radicibus montis egregie munitus, atque ex omni parte circumcifus; (quem fi tenerent nostri, et aquæ magna parte, et pabulatione libera, prohibituri hostes videbantur ;) fed is locus præfidio ab iis non nimis firmo tenebatur. Tamen filentio noctis Cæsar ex castris egressus, prius quam subsidium ex oppido veniri posset, dejecto præsidio, potitus loco, duas ibi legiones collocavit; fossamque duplicem duodenum pedum a majoribus castris ad minora perduxit: ut tuto ab repentino hostium incursu, etiam finguli commeare possent

XXXVII.

XX: litanis monstr bufdar Litavi dolesco que, " effe A am de tranfd re : ef men, t comm jure et mani oratio princi quære lum a decem præfic Cæfar

> consti XX fuum militi lites ? princi prodi ab iis tribus prohi quos vicus tes A rentu que e tavic ille, conte bitan nos i bis .

> > inter

cives

nipe-

is ex-

nfdu-

majo-

e an-

ne id

15 eo-

verat.

iquas

misit,

egio-

offent

uram

pars

Celc-

o ca-

inge-

e co-

viam

pecto

s dif-

fione

ariam

m in-

ratim

nibus

rribi-

tum,

luce

ican-

llum

ectis

rum,

radi-

CIT+

par-

ur ;)

Ta-

uam

titus

icem

uxit:

com-

VII.

XXXVII. Dum hæc ad Gergoviam geruntur, Convictolitanis Æduns, cui magistratum adjudicatum a Czsare demonstravimus, follicitatus ab Arvernis pecunia, cum quibusdam adolescentibus colloquitur : quorum erat princeps Litavicus, atque ejus fratres, amplissima familia nati adolescentes. Cum iis præmium communicat, hortaturque, " ut se liberos, et imperio natos, meminerint : unam effe Aduorum civitatem, que certiffimam Gallie victoriam destineat: ejus auctoritate reliquas contineri; qua transducta, locum confistendi Romanis in Gallia non fore: esse nonnullo se Cæsaris benesicio affectum; sic tamen, ut justissimam apud eam caussam obtinuerit; sed plus communi libertati tribuere. Cur enim potius Ædui de suo jure et de legibus ad Cxfarem disceptatorem, quam Romani ad Ædvos, veniant?" Celeriter adolescentibus et oratione magistratus et præmio deductis, quum se vel principes ejus confilii fore profiterentur, ratio perficiendi quærebatur; quod civitatem temere ad suspiciendum bellum adduci posse non considebant. Placuit, uti Litavicus decem illis millibus, quæ Cæfari ad bellum mitterentur, præficeretur, atque ea ducenda curaret, fratrefque ejus ad Cesarem precurrerent : reliqua, qua ratione agi placeat, constituunt.

XXXVIII. Litavicus, accepto exercitu, quum millia paffuum circiter xxx ab Gergovia abesset, convocatis subito militibus, lacrimans: " Quo proficiscimur," inquit, " milites? Omnis noster equitatus, omnis nobilitas interiit; principes civitates Eporedorix et Virdumarus, infimulati proditionis ab Romanis, indicta caussa, interfecti funt. Hæc ab iis cognoscite, qui ex ipsa cæde fugerunt : nam ego, fratribus acque omnibus meis propinquis interfectis, dolore prohibeor, quæ gesta sunt, pronunciare." Producuntur ii, quos ille edocuerat quædici vellet: atque eadem, quæ Litavicus pronunciaverat, multitudini exponunt : " Omnes equites Æduorum interfectos, quod collocuti cum Arvernis dicerentur; ipfos se inter multitudinem militum occultaffe, atque ex media cade profugisse." Conclamant Ædui, et Litavicum, ut fibi confulat, obsecrant. " Quasi vero," inquit ille, " consilii sit res, ac non necesse sit nobis Gergoviam contendere, et cum Arvernis nosmet conjungere. An dubitamus, quin, nefario facinore admisso, Romani jam ad nos interficiendos concurrant? Proinde, fi quid est in nobis animi, persequamur eorum mortem, qui indignishime interierunt; atque hos latrones interficiamus." cives Romanos, qui ejus præsidii fiducia una erant. Continue tinuo magnum numerum frumenti commeatusque diripit; ipsos crudeliter excruciatos intersicit: nuncios tota civitate Aduorum dimittit: codem mendacio, de cade equitum et principum, permovet: hortatur, ut simili ratione, at-

que ipse fecerit, suas injurias persequantur.

XXXIX. Eporedorix Æduus, summo loco natus adolescens, et summæ domi potentiæ, et una Virdumarus, pari ætate et gratia, sed genere dispari, quem Cæsar sibi ab Divitiaco transditum ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat, in equitum numero convenerant, nominatim ab eo evocati. His erat inter se de principatu contentio: et in illa magistratuum controversia, alter pro Convictolitane, alter pro Coto summis opibus pugnaverat. Ex iis Eporedorix, cognito Litavici consilio, media fere nocte rem ad Cæsarem desert; orat. " ne patiatur, civitatem pravis adolescentium consiliis ab amicitia populi Romani desicere: quod suturum provideat, si se tothominum millia cum hostibus conjunxerint, quorum salutem neque propinqui negligere, neque civitas levi momen-

to affimare poffet."

XL. Magna affectus follicitudine hoc nuncio Cæfar, quod semper Æduorum civitati præcipue indulferat, nulla interpolita dubitatione, legiones expeditas 1v, equitatumque omnem ex castris educit : nec fuit spatium tali tempore ad contrahenda castra; quod res posita in celeritate videbatur. C. Fabium legatum, cum legionibus 11, castris præfidio relinquit. Fratres Litavici, quum comprehendi justisset, paullo ante reperit ad hostes profugisse. tatus milites, " ne necessario tempore itineris labore permoveantur;" cupidiffimis omnibus, progreffus millia paffuum x xv, agmen Æduorum conspicatus, immisso equitatu, iter eorum moratur atque impedit: interdicitque omnibus, ne quemquam interficiant. Eporedorigem, et Virdumarum, quos illi interfectos existimabant, inter equites versari, suosque appellare, jubet. lis cognitis, et Litavici fraude perspecta, Ædui manus tendere, deditionem fignificare, et, projectis armis, mortem deprecari incipiunt. Litavicus cum suis clientibus, quibus, more Gallorum, nefas est etiam in extrema fortuna deserere patronos, Gergoviam profugit.

XLI Cæsar, nunciis ad civitatem Æduorum missis, qui suo benesicio conservatos docerent, quos jure belli interficere potuisset, tribusque horis noctis exercitui ad quietem datis, castra ad Gergoviam movit. Medio fere itinere, equites ab Fabio missi, quanto res in periculo sue-

frant, que ai tudine maner ris tel ufui f lictis et fe bus co folis i

mis no feend lios i gener comp faciu natar facin flium fide, eos, nuo

pugn

terte

X in p publ nis d cant Hæc min quo terri relic telli lat; vius lent ctar inib

re d

it.

rit, exponunt: "Summis copiis castra oppugnata," demonstrant, "quam crebro integri descessis succederent, nostrosque assiduo labore desatigarent; quibus, propter magnitudinem castrorum perpetuo esset eisdem in vallo permanendum; multitudine sagittarum, atque omnis generis telorum multos vulneratos: ad hæc sustinenda magno
usui suisse tormenta: Fabium, discessu eorum duabus relictis portis, obstruere cæteras, pluteosque vallo addere,
et se in posterum diem similem ad casum parare." His rebus cognicis, Cæsar, summo studio militum, ante ortum

folis in castra pervenit.

t:

ate

ımı

at-

le-

oa-

ab

ta-

ni-

n-

oro

ve-

ne-

ur,

00.

tot

lu-

en-

ar,

illa

m-

m-

ate

tris

ndi

or-

no-

um

, 1-

ni-

du-

ites

VICI

mi-

Li-

efas

Vi-

qui

ter-

ne-

iti-

rit,

XLII. Dum hæc ad Gergoviam geruntur, Ædui, primis nunciis ab Litavico acceptis, nullum fibi ad cognoscendum spatium relinquunt. Impellit alios avaritia, alios iracundia et temeritas, quæ maxime illi hominum generi est innata, ut levem auditionem habeant pro re comperta. Bona civium Romanorum diripiunt, cædes faciunt, in servitutem abstrahunt. Adjuvat rem proclinatam Convictolitanis, plebemque ad furorem impellit, ut, facinore admisso, ad sanitatem pudeat reverti. M. Aristium, tribunum militum iter ad legionem facientem, data fide, ex oppido Cabillono educunt. Idem facere cogunt eos, qui negotiandi caussa ibi constiterant. nuo in itinere adorti, omnibus impedimentis exuunt; repugnantes, diem noctemque obsident; multis utrimque intertectis, majorem multitudinem ad arma concitant.

XLIII. Interim, nuncio allato, " omnes eorum milites in potestate Cafaris teneri," concurrent ad Aristium : nihil publico factum confilio demonstrant : quæstionem de bonis direptis decernant: Litavici fratrumque bona publicant: legatos ad Cæfarem, fui purgandi gratia, mittunt: Hæc faciunt, recuperandorum fuorum caussa: sed contaminati facinore, et capti compendio ex direptis bonis, quod ea res ad multos pertinebat, et timore pænæ exterriti, confilia clam de bello inire incipiunt, civitatesque reliquas legationibus follicitant. Quæ tametsi Cæsar intelligeb t, tamen, quam mitissime potest, legatos appellat; " nihil se, propter inscientiam levitatemque vulgi, gravius de civitate judicare, neque de sua in Æduos benevolentia diminuere." Ipse majorem Galliæ motum exspectans, ne ab omnibus civitatibus circumfisteretur, confilia inibat, quemadmodum ab Gergovia discederet, ac rursus omnem exercitum contraheret; ne profectio nata ab timore defectionis, fimilis fugæ videretur.

XLIV. Hæc cogitanti, accidere visa est facultas bene ge-

rendæ

rendæ rei. Nam quum minora in castra, operis perspiciendi caussa, venisset, animadvertit collem, qui ab hossibus tenebatur, nudatum hominibus, qui superioribus diebus vix præ multitudine cerni poterat. Admiratus, quærit ex persugis caussam, quorum magnus ad eum quotidie numerus consluebat. Constabat inter omnes, quod jam ipse Cæsar per exploratores cognoverat, dorsum esse ejus jugi prope æquum, sed hac silvestre et angustum, qua esset aditus ad alteram oppidi partem: huic loco vehe menter illos timere; nec jam aliter sentire, uno colle al Romanis occupato, si alterum amisssent, quin pæne circumvallati atque omni exitu et pabulatione interclusi viderentur: ad hunc muniendum locum omnes a Vercinge-

torige evocatos.

XLV. Hac re cognita, Cæfar mittit complures equitun turmas eo de media nocte; iis imperat, ut paullo tumul tuofius omnibus in locis pervagerentur. Prima luce magnum numerum impedimentorum ex castris mulorumque produci; deque iis stramenta detrahi, mulionesque cum cassidibus, equitum specie ac simulatione, collibus circumvehi jubet. His paucos addit equites, qui latius, ostenta tionis caussa, vagarentur: longo circuitu easdem omne jubet petere regiones. Hæc procul ex oppido videbantur ut erat a Gergovia despectus in castra: neque tanto spatio, certi quid effet, explorari poterat. Legionem unan eodem jugo mittit, et paullum progressam inferiore constituit loco, silvisque occultat. Augetur Gallis suspicio atque omnes illo ad munitionem copiæ transducuntur. Vacua castra hossium Casar conspicatus, tectis infignibus fuorum, occultatisque signis militaribus, raros milites, ne ex oppido animadverterentur, ex majoribus castris in minora transducit: legatisque, quos fingulis legionibus præ fecerat, quid fieri vellet, oftendit : in primis monet, ut contineant milites, ne studio pugnandi, aut spe præda longius progrediantur: quid iniquitas foci habeat incommodi proponit: hoc una celeritate posse vitari: occasio nis esse rem, non prælii. His rebus expositis, fignum dat, et ab dextra parte alio adfcensu eodem tempore Ædu os mittit.

XLVI. Oppidi murus ab planitie atque initio adfcenfus, recta regione, si nullus anfractus intercederet, MCC passus aberat. Quidquid huic circuitus ad moliendum clivum accesserat, id spatium itineris augebat. A medic fere colle in longitudinem, ut natura montis ferebat, er grandibus saxis y r pedum murum, quid nostrorum impefigno contranting capien bito in fuperico manib

XL far, re rat cor gionun lis inte ut era celeris rum f bant, nem fe propin clamor riti, q oppide tumqu manib ficut A bus ab sese m VIII, fe Ava quifqu pulare ipse ru

fupra primo tati, o gno co venera numer venific manus fum c ferre, tum tardaret, præduxerant Galli; atque, inferiore omni spatio vacuo relicto, superiorem partem collis, usque ad murum oppidi, denfissimis eastris compleverant. Milites, signo dato, celeriter ad munitionem perveniunt, eamque transgressi, trinis castris potiuntur. Ac tanta suit in castris capiendis celeritas, ut Theutomatus rex Nitiobrigum subito in tabernaculo oppressus, ut meridie conquieverat, superiore corporis parte nudata, vulnerato equo, vix se ex

manibus prædantium militum eriperet.

XLVII. Confecutus id quod animo propofuerat Czfar, receptui cani juffit : legionisque decimæ, quacum erat concionatus, figna constitere. Ac reliquarum milites legionum, non exaudito tubæ fono, quod fatis magna vallis intercedebat; tamen ab tribunis militum, legatifque, ut erat a Cæsare præceptum, retinebantur. Sed elati spe teleris victoria, et hostium fuga, superiorumque temporum secundis præliis, nihil adeo arduum sibi existimabant, quod non virtute consequi possent : neque prius sinem sequendi secerunt, quam muro oppidi portisque appropinquarent. Tum vero ex omnibus urbis partibus orto clamore, qui longius aberant, repentino tumultu perterriti, quum hostes intra portas esse existimarent, sese ex oppido ejecerunt. Matres-familias de muro vestem argentumque jactabant; et pectore nudo prominentes, passis manibus, obtestabantur Romanos, ut sibi parcerent ; neu, ficut Avarici fecissent, ne mulieribus quidem atque infantibus abstinerent: nonnullæ de muris per manus demissæ, sese militibus transdebant. L. Fabius, centurio legionis viii, quem inter suos eo die dixisse constabat, " excitari se Avaricentibus præmiis; neque commissurum, ut prius quisquam murum adscenderet;" tres suos nactus manipulares, atque ab iis sublevatus, murum adscendit: eos iple rurlus fingulos exceptans, in murum extulit.

XLVIII. Interim ii, qui ad alteram partem oppidi, ut fupra demonstravimus, munitionis caussa, convenerant, primo exaudito clamore, inde etiam crebris nunciis incitati, oppidum ab Romanis teneri, præmissis equitibus, magno concursu eo contenderunt. Eorum ut quisque primus venerat, sub muro consistebat, suorumque pugnantium numerum augebat: quorum quum magna multitudo convenisset, matres-familias, quæ paullo ante Romanis de muro manus tendebant, suos obtestari, et, more Gallico, passum capillum ostentare, liberosque in conspectum proferre, cæperunt. Erat Romanis nec loco, nec numero,

L

æqua

medio

tun

fpi-

ho

quo-

quod

effe

qua vehe-

le al

cir

fi vi

inge

iitun

mul

e ma-

mque

cum

rcum.

tenta

omne

ntur

o fpa

con

picio.

untur.

gnibus es, ne

in miss præ

et, u

præda

ncom

ccafio

Ædu

dicen

, MCC

æqua contentio: simul, et cursu et spatio pugnæ desatigati, non facile recentes atque integros susinebant.

XLIX. Cæsar, quum iniquo loco pugnari, hostiumque augeri copias videret, præmetuens suis, ad T. Sextium legatum, quem minoribus castris præsidio reliquerat, mittit, ut cohortes ex castris celeriter educeret, et sub insimo colle ab dextro latere hostium constitueret: ut, si nostros loco depulsos vidisset, quo minus libere hostes insequerentur, terreret. Ipse paullum ex eo loco cum legione progressus,

ubi constiterat, eventum pugnæ exspectabat,

L. Quum acerrime cominus pugnaretur; hostes, loco et numero; nostri, virtute confiderent; subito sunt Ædui visi, ab latere nostris aperto; quos Cæsar ab dextra parte alio adscensu, manus distinendæ caussa, miserat. Hi, similitudine armorum, vehementer nostros perterruerunt: ac, tametfi dextris humeris exertis animadvertebantur, quod infigne pacatis esse consueverat, tamen id ipsum sui fallendi caussa milites ab hostibus factum existimabant. Eodem tempore L. Fabius centurio, quique una murum adscenderant, circumventi atque interfecti, de muro præcipitabantur. M. Petreius, ejusdem legionis centurio, quum portas exscindere conatus esset, a multitudine oppressus, ac sibi desperans, multis jam vulneribus acceptis, manipularibus suis, qui illum secuti erant, " Quoniam," inquit, " me una vobiscum servare non poslum, vestræ quidem certe saluti prospiciam, quos, cupiditate gloriz adductus, in periculum deduxi. Vos, data facultate, vobis consulite." Simul in medios hostes irrupit; duobusque interfectis, reliquos a porta paullum submovit. Conantibus auxiliari fuis, " Frustra," inquit, " meæ vitæ subvenire conamini, quem jam fanguis viresque deficiunt. Proinde hinc abite, dum est facultas, vosque ad legionem recipite." Ita pugnans, post paullum concidit, ac suis faluti fuit.

LI. Nostri, quum undique premerentur, xLv1 centurionibus amissis, dejecti sunt loco: sed intolerantius Gallos insequentes legio x tardavit, quæ pro subsidio paullo æquiore loco constiterat. Hanc rursus x111 legionis cohortes exceperunt; quæ ex castris minoribus eductæ, cum T. Sextio legato locum ceperant superiorem. Legiones, ubi primum planitiem attigerunt, insestis contra hostes signis constiterunt. Vercingetorix ab radicibus collis suos intra munitiones reduxit. Eo die milites sunt paulso minus

DCC defiderati.

LII. Postero die Cæsar, concione advocata, temeritatem eupiditatemque militum reprehendit, " quod sibi ipsi judicavissent,

caviffe
tur; n
tribun
" quic
fet, qu
explora
mentu
quanto
quos n
murus
rogant
torem,
Non n

confirm verents fium ante fe loco co locum cundo, stero c endam mans, hostibu exercit

virtute

LIII

LIV pellatu tandos ad con fidiam ceffu a men ec videret dentibi et quar tos agr dibus f nam, lum in dignita manda

LV.

nque to lenittit, fi
colle to loco
ntur, effus,

co et i vifi, e alio imiliac, tad inllendi odem lfcenabanporac fibi aribus " me certe peri-Siis, rexiliari

centuGallos
allo æcohorum T.
es, ubi
s fignis
s intra
minus

amini, abite,

a pug-

ritatem ofi judivissent, eavissent, quo procedendum, aut quid agendum videretur; neque, signo recipiendi dato, constitissent, neque a
tribunis militum legatisque retineri potuissent: "Exposuit,
" quid iniquitas loci posset, quid ipse ad Avaricum sensis
fet, quum, sine duce, et sine equitatu deprehensis hostibus,
exploratam victoriam dimisset, ne parvo modo detrimentum in contentione propter inquitatem loci acciperet:
quantopere eorum animi magnitudinem admiraretur,
quos non castrorum munitiones, non altitudo montis, non
murus oppidi tardare potuisset; tantopere licentiam arrogantiamque reprehendere, quod plus se, quam imperatorem, de victoria atque exitu rerum sentire existimarent:
Non minus se in milite modessiam et continentiam, quam
virtutem atque animi magnitudinem, desiderare."

LIII. Hac habita concione, et ad extremum oratione confirmatis militibus; "ne ob hanc caussam animo permoverentur, neu quod iniquitas loci attulisset, id virtuti hossium tribuerent;" eadem de prosectione cogitans, que ante senserat, legiones ex castris eduxit: aciemque idoneo loco constituit. Quum Vercingetorix nihilo magis in equum locum descenderet, levi sacto equestri prœlio, atque eo secundo, in castra exercitum reduxit. Quum hoc idem postero die secisset, satis ad Gallicam ostentationem minueudam, militumque animos consirmandos sactum existimans, in Æduos castra movit. Ne tum quidem insecutis hostibus, 111 die ad slumen Elaver pontem resecit, atque exercitum transduxit.

LIV. Ibi a Virdumaro atque Eporedorige Æduis appellatus, discit, "cum omni equitatu Litavicum ad sollicitandos Æduos prosectum: opus esse et ipsos præcedere, ad confirmandam civitatem." Etsi multis jam rebus persidiam Æduorum perspectam habebat, atque horum discessu admaturari desectionem civitatis existimabat; tamen eos retinendos non censuit, ne aut inferre injuriam videretur, aut dare timoris aliquam suspicionem. Discedentibus his, breviter sua in Æduos merita exponit, "quos, et quam humiles accepisset, compulsos in oppida, multatos agris, omnibus ereptis copiis, imposito stipendio, obsedibus summa cum contumelia extortis; et quam in fortunam, quamque in amplitudinem deduxistet; ut non solum in pristinum statum redissent, sed omnium temporum dignitatem et gratiam antecessisse viderentur." His datis mandatis, eos ab se dimissit.

LV. Neviodunum erat oppidum Æduorum, ad ripas

Ligeris opportuno loco positum. Huc Czsar omnes obsi des Galliæ, frumentum, pecuniam publicam, fuorum at que exercitus impedimentorum magnam partem contule rat : huc magnum numerum equorum, hujus belli caussa in Italia atque Hispania coemptorum, miserat. Eo quum E poredorix Virdumarufque veniffent, et de statu civitati cognovissent; " Litavicum Bibracte ab Æduis receptum quod est oppidum apud eos maximæ auctoritatis; Convi ctolitanem magistratum, magnamque partem senatus ad e um convenisse; legatos ad Vercingetorigem de pace et a micitia concilianda publice missos;" non prætermittendun tantum commodum existimaverunt. Itaque, interfecti Novioduni custodibus, quique eo negotiandi, ant itineri caussa, convenerant, pecuniam atque equos inter se partil funt: obfides civitatum, Bibracte ad magistratum deducen dos curaverunt : oppidum, quod ab se teneri non posse ju dicabant, ne cui effet usui Romanis, incenderunt : fru menti quod fubito potuerunt, navibus avexerunt; reli quum flumine atque incendio corruperunt: ipfi ex fini timis regionibus copias cogere, præfidia custodiasque a ripas Ligeris disponere, equitatumque omnibus locis, in jiciendi timoris caussa, ostentare coeperunt; si ab re fru mentaria Romanos excludere, aut adductos inopia e Provincia expellere possent. Quam ad spem multum ed adjuvabat, quod Liger ex nivibus creverat, ut omnino va do non posse transiri videretur.

LVI. Quibus rebus cognitis, Cæfar maturandum fibi cen fuit, si esset in perficiendis pontibus periclitandum, ut pri us, quam essent majores eo coactæ copiæ, dimicaret. Nat ut, commutato confilio, iter in provinciam converteret id ne tum quidem necessario faciundum existimabat quum infamia atque indignitas rei, et oppositus mons Ca benna, viarumque difficultas impediebat; tum maxime quod Agendico adjungi, Labieno, atque iis legionibus, qua una miserat, vehementer cupiebat. Itaque, admodum ma gnis diurnis atque nocturnis itineribus confectis, contra mnium opinionem, ad Ligerim pervenit: vadoque per equit invento pro rei necessitate opportuno, ut brachia mod atque humeri ad fustinenda arma liberi ab aqua esse po sent; disposito equitatu, qui vim fluminis refringeret, a que hostibus primo aspectu perturbatis, incolumem exe citum transduxit : frumentumque in agris, et pecoris co piam nactus; repleto iis rebus exercitu, iter in Senonas fi

cere instituit.

LVII. Dum hæc apud Cæsarem geruntur; Labienus, c

fuppl dici, tetian in ini cogni runt. qui p entiar quum influe pere re inf

quam tertia num næ po henfis militi rum i oppio hofte ne ad iis qui tefqu in rip confid

gere 1

de Æ
affere
et Li
ciam
ction
mant
Labie
pient
que j
gitab
Galli
teram
bat:

fas m

supplemento, quod nuper ex Italia venerat, relicto Agendici, ut esset impedimentis præsidio, cum av legionibus Lutetiam proficiscitur; (id est oppidum Parisorum, positum in insula sluminis Sequanæ:) Cujus adventu ab hostibus cognito, magnæ ex sinitimis civitatibus copiæ convenerunt. Summa imperii transditur Camulogeno Aulerco; qui prope consectus ætate, tamen propter singularem scientiam rei militaris ad eum est honorem evocatus. Is, quum animadvertisset perpetuam esse paludem, quæ insueret in Sequanam, atque illum omnem locum magnopere impediret, hic consedit; nostrosque transitu prohibere instituit.

LVIII. Labienus primo vineas agere, cratibus atque aggere paludem explere, atque iter munire conabatur. Postquam id difficilius confieri animadvertit, filentio e castris tertia vigilia egressus, eodem, quo venerat, itinere Melodunum pervenit. Id est oppidum Senonum in insula Sequanæ politum, ut paullo ante Lutetiam diximus. Deprehensis navibus circiter L, celeriterque conjunctis, atque eo militibus impositis, et rei novitate perterritis oppidanis, quorum magna pars ad bellum erat evocata, fine contentione oppido potitur. Refecto ponte, quem superioribus diebus hostes resciderant, exercitum transducit, et secundo slumine ad Lutetiam iter facere cœpit. Hostes, re cognita ab iis qui a Meloduno profugerant, Lutetiam incendi, pontefque ejus oppidi rescindi jubent. Ipfi, profecti a palude, in ripis Sequanæ, e regione Lutetiæ, contra Labieni castra confidunt.

LIX. Jam Cæsar a Gergovia discessisse audiebatur : jam de Æduorum defectione, et secundo Galliæ motu rumores afferebantur; Gallique in colloquiis, "interclufum itinere et Ligere Cæsarem, inopia frumenti coactum, in Provinciam contendiffe," confirmabant. Bellovaci autem, defectione Æduorum cognita, qui ante erant per se insideles, manus cogere, atque aperte bellum parare coperunt. Tum Labienus, tanta rerum commutatione, longe aliud fibi capiendum confilium, atque antea senserat, intelligebat. Neque jam, ut aliquid acquireret, prœlioque hostes lacesseret; fed ut incolumem exercitum Agendicum reduceret, cogitabat. Namque altera ex parte Bellovaci, que civitas in Gallia maximam habet opinionem virtutis, instabant; alteram Camulogenus, parato atque instructo exercitu, tenebat : Tum legiones a præfidio atque impedimentis interclusas maximum flumen distinebat. Tamis subito difficulta-

L 3

tibus

plement

es obsi

um at

ontule

cauffa

uum E

civitati

eptum

Convi

as ad e

ce et a

tendun

terfecti

itineri

e partii

educen

posse ju

at: fru

at ; reli

ex fini

efque a

ocis, in

re fru

opia e

ltum eo

nino va

fibi cen

, ut pri

et. Nar

verteret

timabat

nons Ca

maximo

bus, qua

dum ma

contra 0

er equite

nia mod

effe pol

geret, a

em exe

coris co

nonas fa

tibus objectis, ab animi virtute auxilium petendum ville

LX. Itaque sub vesperum concilio convocato, cohortatus, ut ea, quæ imperasset, diligenter industrieque administrarent, naves, quas a Meloduno deduxerat, singulas equitibus Romanis attribuit; et, prima confecta vigilia av millia passuum secundo slumine silentio progredi, ibique se exspectare, jubet: v cohortes, quas minime sirmas ad dimicandum effe existimabat, castris præsidio relinquit: v ejusdem legionis reliquas, de media nocte, cum omnibus impedimentis, adverso slumine magno tumultu proficisci imperat. Conquirit etiam lintres: has magno sonitu remorum incitatas, in eandem partem mittit. Ipfe post paullo, filentio egressus cum 111 legionibus, eum lo-

cum petit, quo naves appelli jufferat.

LXI. Eo quum effet ventum, exploratores hostium, ut omni fluminis parte erant dispositi, inopinantes, quod magna subito erat coorta tempestas, ab nostris opprimuntur: exercitus equitatufque, equitibus Romanis administrantibus, quos ei negotio præfecerat, celeriter transmittitur. Uno fere tempore sub lucem hostibus nunciatur, " in castels Romanorum præter consuetudinem tumultuari, et magnum ire agmen adverso flumine, sonitumque remorum in eadem parte exaudiri, et paullo infra milites navibus transportari." Quibus rebus auditis, quod existimabant tribus locis transire legiones, atque omnes perturbatos defectione Æduorum fugam parare, fuas quoque copias in tres partes distribuerunt : nam et præsidio e regione castrorum relicto, et parva manu Metiosedum versus missa, quæ tantum progrederetur quantum naves processissent, reliquas copias contra Labienum duxerunt.

LXII. Prima luce et nostri omnes erant transportati, et hostium acies cernebatur. Labienus milites cohortatus, " ut suæ pristinæ virtutis, et tot secundissimorum præliorum memoriam retinerent: atque ipsum Cæsarem, cujus ductu sæpenumero hostes superassent, præsentem adeffe existimarent;" dat fignum prælii. Primo concursu ab dextro cornu, ubi vii legio constiterat, hostes pelluntur, atque in fugam conjiciuntur: ab finistro, quem locum x11 legio tenebat, quum primi ordines hostium transfixi pilis concidifient, tamen acerrime reliqui relistebant, nec dabat suspicionem sugæ quisquam. Ipse dux hostium Camulogenus suis aderat, atque eos cohortabatur. At, incerto etiam nunc exitu victoriæ, quum vii legionis Tribunis esset nunciatum quæ in figistro cornu gerefentur,

pof tule fed tun ftra diffe noft Sic, tefq con ta te piis.

lega

grat

tate

pofi Verd renc ma totiu veni pern pera fuer Tre tur; auxi prin faris belle

fum

Verc

que

num habi

tatui

equi

aibu

frum

milia

confe

nifqi

pera

L

nortaadmialas eigilia,

relinum ou prono fo-

firmas

Ipfe am lo-

quod
imundmininfmitr, " in
ari, et
remos naviiftimaperturque coregioverfus

oceflif-

tati, et
ortatus,
prœliom, cuem adurfu ab
luntur,
um x11
xi pilis
nec daum CaAt, innis Trirentur,
post

post tergum hostium legionem ostenderunt, signaque intulerunt. Ne eo quidem tempore quisquam loco cessit; sed circumventi omnes, intersectique sunt. Eandem fortunam tulit Camulogenus. At ii, qui præsidio contra cassira Labieni erant relicti, quum præsium commissum audissent, subsidio suis ierunt, collemque ceperunt; neque nostrorum militum victorum impetum sustinere potuerunt. Sic, cum suis sugientibus permissi, quos non silvæ montesque texerunt, ab equitatu sunt intersecti. Hoc negotio consecto, Labienus revertitur Agendicum; ubi impedimenta totius exercitus relicta erant. Inde, cum omnibus copiis, ad Cæsarem pervenit.

LXIII. Defectione Æduorum cognita, bellum augetur: legationes in omnes partes circummittuntur. Quantum gratia, auctoritate, pecunia valent; ad follicitandas civitates nituntur. Nacti obsides, quos Cæsar apud eos deposuerat, horum supplicio dubitantes territant. Petunt a Vercingetorige Ædui, ut ad se veniat, rationesque belli gerendi communicet. Re impetrata, contendunt ut ipfis fumma imperii transdatur; et re in controversiam deducta, totius Galliæ confilium Bibracte indicitur. Eodem conveniunt undique frequentes. Multitudinis suffragiis res permittitur: ad unum omnes Vercingetorigem probant Imperatorem. Ab hoc confilio Remi, Lingones, Treviri abfuerunt: illi, quod amicitiam Romanorum sequebantur: Treviri, quod aberant longius, et ab Germanis premebahtur; quæ fuit caussa, quare toto abessent bello, et neutris auxilia mitterent. Magno dolore Ædui ferunt, se dejectos principatu: queruntur fortunæ commutationem; et Cæfaris in se indulgentiam requirunt : neque tamen, suscepto bello, suum consilium ab reliquis separare audent. Inviti fummæ spei adolescentes, Eporedorix et Virdumarus, Vercingetorigi parent.

LXIV. Ille imperat reliquis civitatibus obsides. Denique ei rei constituit diem: huc omnes equites, xv millia numero, celeriter convenire jubet. Peditatu, quem ante habuerit, se fore contentum," dicit: "neque fortunam tentaturum, aut in acie dimicaturum; sed quoniam abundet equitatu, perfacile esse factu, frumentationibus pabulationibus que Romanos prohibere: æquo modo animo sua ipsi frumenta corrumpant, ædisciaque incendant; qua rei familiaris jactura, perpetuum imperium libertatemque se consequi videant." His constitutis rebus, Æduis, Segusianisque, qui sunt sintimæ provinciæ, x millia peditum imperat; huc addit equites DCCC. His præsicit fratrem E-

poredigis;

poredorigis; bellumque inferre Allobrogibus, jubet. Altera ex parte, Gabalos, proximosque pagos Avernorum, in Helvios: item Ruthenos Cadurcosque, ad fines Volcarum Arecomicorum depopulandos, mittit. Nihilominus clandestinis nunciis legationibusque Allobroges sollicitat, quorum mentes nondum ab superiore bello resedisse sperabat. Hotum principibus pecunias, civitati autem imperi-

um totius provinciæ, pollicetur.

LXV. Ad hos omnes casus provisa erant præsidia cohortium duarum et viginti, quæ ex ipsa coacta Provincia, ab L. Cæfare legato ad omnes partes opponebantur. Helvii sua sponte cum finitimis prœlio congressi, pelluntur; et, C. Valerio Donaturo, Caburi filio, principe civitatis, compluribusque aliis interfectis, intra oppida murosque compelluntur. Allobroges, crebris ad Rhodanum dispositis præsidiis, magna cum cura et diligentia suos fines tuentur. Cæfar, quod hostes equitatu superiores esse intelligebat, et, interclusis omnibus itineribus, nulla re ex Provincia atque Italia sublevari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas civitates, quas superioribus annis pacaverat; equitesque ab his accersit, et levis armaturæ pedites, qui inter eos prœliari consueverant. Eorum adventu, quod minus idoneis equis utebantur, a tribunis militum reliquisque, sed et equitibus Romanis, atque evocatis, equos fumit, Germanisque distribuit.

LXVI. Interea, dum hæc geruntur, hostium copiæ ex Avernis, equitesque qui toti Galliæ erant imperati, conveniunt. Magno horum coacto numero, quum Cæfar in Sequanos per extremos Ligonum fines iter facerat, quo facilius subfidium Provinciæ ferri posset, circiter millia pasfuum x ab Romanis, trinis castris Vercingetorix consedit; convocatisque ad concilium præsectis equitum, " venisse tempus victoria," demonstrat: "fugere in Provinciam Romanos, Galliaque excedere: id fibi ad præfentem obtinendam libertatem satis esse: ad reliqui temporis pacem atque otium, parum profici : majoribus enim coactis copiis reversuros, neque finem bellandi facturos: proinde agmine impeditos adoriantur: si pedites suis auxilium ferant, atque in eo morentur, iter confici non posse: sin (id quod magis futurum confidat) relictis impedimentis, suæ saluti consulant, et usu rerum necessariarum et dignitate spoliatum iri: nam de equitibus hostium, quin nemo eorum progredi modo extra agmen audeat, ne ipsos quidem debere dubitare: id quo majore faciant animo, copias se omnes pro castris habiturum, et terrori hostibus futurum." Conclamant e-

quites,

cto rem qui act acid iter que bet agn in fign

qui

ad fed ani ma dui qui

COL

tav

et l

fua lefi pit qui du

caf quera cui

fut fut par faf

tur

quites, "fanctissimo jurejurando confirmari oportere, ne tecto recipiatur, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad uxorem aditum habeat, qui non bis per agmen hostium pere-

quitaffet."

LXVII. Probata re, atque omnibus ad jusjurandum adactis, postero die, in tres partes distributo equitatu, duæ se acies ab duobus lateribus ostendunt; una a prima agmine Qua re nunciata, Cæsar suum quoiter impedire copit. que equitatum, tripartito divisum, contra hostem ire jubet. Pugnatur una tunc omnibus in partibus. Confistit agmen. Impedimenta inter legiones recipiuntur. Si qua in parte nostri laborare, aut gravius premi videbantur, eo figna inferri Cæsar, aciemque converti jubebat: quæ res et hostes ad insequendum tardabat, et nostros spe auxilii confirmabat. Tandem Germani ab dextro latere, fummum jugum nacti, hostes loco depellunt : fugientes usque ad flumen, ubi Vercingetorix cum pedestribus copiis consederat, persequuntur, compluresque interficiunt. Qua re animadversa, reliqui, ne circumvenirentur veriti, se fugæ mandant. Omnibus locis fit cædes. Tres nobilifiimi Ædui capti, ad Cafarem perducuntur; Cotus, præfectus equitum, qui controversiam cum Convictolitane proximis comitiis habuerat; et Cavarillus, qui post desectionem Litavici pedestribus copiis præfuerat; et Eporedorix, quo duce, ante adventum Cæsaris, Ædui cum Sequanis bello contenderant.

LXVIII. Fugato omni equitatu, Vercingetorix copias suas, ut pro castris collocaverat, reduxit, protinusque Alesiam, quod est oppidum Mandubiorum, iter facere cœpit; celeriterque impedimenta ex castris educi, et se subsequi justit. Cæsar, impedimentis in proximum collem deductis, duabusque legionibus præsidio relictis, sequutus, quantum diei tempus est passum; circiter 111 millibus hostium ex novissimo agmine intersectis, altero die ad Alesiam castra secit. Perspecto urbis situ, perterritisque hostibus, quod equitatu, qua maxime parte exercitus considebant, erant pussi; adhortatus ad laborem milites, Alesiam circumvallare instituit.

LXIX. Ipsum erat oppidum in colle summo, admodum edito loco, ut, nisi obsidione, expugnari posse non videretur: cujus collis radices, duo duabus ex partibus slumina subluebant. Ante id oppidum planities circiter millia passuum rri in longitudinem patebat: reliquis ex omnibus epartibus colles, mediocri interjecto spatio, pari altitudinis fastigio oppidum cingebant. Sub muro, quæ pars collis

ad

Alorum, olcaninus citat, pera-

peri-

ohora, ab delvii et, C. comcofitis entur. gebat, vincia

pacapedientu, litum is, e-

mani-

confar in quo a paffedit; eniffe n Rorinenm atcopiis gmine atque magis

itare: castris int euites,

m iri:

ad orientem folem spectabat, hunc omnem locum copiae Gallorum compleverant; fossamque, et maceriam vi in altitudinem pedum præduxerant. Ejus munitionis, quæ ab Romanis instituebatur, circuitus x 1 millia passuum tenebat. Castra opportunis locis erant posita, ibique cassella xxIII facta; quibus in castellis interdiu stationes disponebantur, ne qua subito eruptio sieret; hæc eadem, noctu, excubitoribus ac sirmis præsidiis tenebantur.

LXX. Opere instituto, fit equestre prælium in ea planitie, quam, intermissam collibus, 111 millium passuum in longitudinem patere supra demonstravimus. Summa vi ab utrifque contenditur. Laborantibus nostris, Cæsar Germanos submittit, legionesque pro castris constituit, ne qua fubito irruptio ab hostium peditatu fiat. Præsidio legionum addito, nostris animus augetur: hostes in fugam conjecti, se ipsi multitudine impediunt; atque angustioribus portis [relictis] coarctantur. Germani acrius usque ad munitiones sequuntur. Fit magna cædes : nonnulli, relictis equis, fossam transire, et maceriam transcendere conantur. Paullum legiones Cæfar, quas pro vallo constituerat, promoveri jubet. Non minus, qui intra munitiones erant, Galli perturbantur; veniri ad se confestim existimantes, ad arma conclamant: nonnulli perterriti in oppidum irrumpunt. Vercingetorix portas jubet claudi, ne castra nuden-Multis interfectis, compluribus equis captis, Germani fese recipiunt.

LXXI. Vercingetorix, priusquam munitiones ab Romanis perficiantur, confilium capit, omnem ab se equitatum noctu dimittere. Discedentibus mandit, " ut suam quisque eorum civitatem adeat, omnesque, qui per ætatem arma ferre possint, ad bellum cogant. Sua in illos merita" proponit; obtestaturque, " ut suæ salutis rationem habeant, neu se, de communi libertate optime meritum, hostibus in cruciatum dedant : quod fi indiligentiores fuerint, millia hominum delecta Lxxx, una secum interitura," demonstrat : " ratione inita, frumentum se exigue dierum xxx haberes sed paullo etiam longius tollerare posse parcendo." His datis mandatis, qua erat nostrum opus intermissum, secunda vigilia filentio equitatum dimittit; frumentum omne ad se referri jubet : capitis pænam iis, qui non paruerint constituit : pecus, cujus magna erat ab Mandubiis compulsa copia, viritim distribuit : frumentum parce, et paullatim metiri instituit: copias omnes, quas pro oppido collocaverat, in oppidum recipit. His rationibus auxilia Gal-

lia exspectare, et bellum administrare parat.

direct ret, conition (quon facile provi volare jicere des la camp ta con exftru vis er qui a

LX

Cæfar

exftru vis er qui a cumd L tari, copii nunq ex o Quar mino que atque tuæ f tes d rami atqui valli liqui in al ad ir dine ut n firma terra infid cton fimil pede dieb cis d

LXXII.

piz

in

quæ

te-

ca-

ones

em,

pla-

n in

a vi

Ger-

qua

gio-

por-

mu-

is e-

ntur.

pro-

Gal-

, ad

rum-

den-

Ger-

oma-

atum

ifque

arma

pro.

eant,

us in

nillia

trat :

beres

s da-

ecun-

omne

erint. npul-

ulla-

col-

Gal-

XII.

LXXII. Quibus rebus ex perfugis et captivis cognitis, Cafar hac genera munitionis instituit. Fossam pedum xx directis lateribus duxit; ut ejus folum tantumdem pateret, quantum summa'labra distabunt : reliquas omnes munitiones ab ea fossa pedes CD reduxit: Id hoc confilio, (quoniam tantum effet necessario spatium complexus, nec facile totum corpus corona militum cingeretur); ne de inproviso aut noctu ad munitiones hostium multitudo advolaret, aut interdiu tela in nostros operi destinatos conjicere possent. Hoc intermisso spatio, duas fossas, x v pedes latas, eadem altitudine, perduxit : quarum interiorem, campestribus ac demissis locis, aqua ex slumine derivata complevit. Post eas aggerem, ac vallum x 11 pedum, exftruxit. Huic loricam pinnasque adjecit; grandibus cervis eminentibus ad commissuras pluteorum atque aggeris, qui adscensum hostium tardarent : et turres toto opere cir-

cumdedit, quæ pedes Lxxx inter se distarent.

LXXIII. Erat codem tempore et materiari, et frumentari, et tantas munitiones fieri necesse, deminutis nostris copiis, quæ longius ab castris progrediebantur: et nonnunquam opera nostra Galli tentare, atque eruptionem ex oppido pluribus portis summa vi facere conabantur. Quare ad hæc rurfus opera addendum Cæfar putavit, quo minore numero militum munitiones defendi possent. Itaque truncis arborum, aut admodum firmis ramis absciffis, atque horum dolabratis ac præacutis cacuminibus, perpetuæ fossæ, quinos pedes altæ, ducebantur. Huc illi stipites demissi; et ab infimo revincti, ne revelli possent, ab ramis eminebant. Quini erant ordines conjuncti inter se, atque implicati; quo qui intraverunt, se ipsi acutissimis vallis induebant: hos. Cippos appellabunt. Ante hos, obliquis ordinibus in quincuncem dispositis, scrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur, paullatim angustiore ad infimum fastigio. Huc teretes stipites, feminis crassitudine, ab summo præacuti et præusti, demittebantur; ita ut non amplius digitis I v ex terra eminerent; simul, confirmandi et stabiliendi caussa, singuli ab infimo solo pedes terra exculcabantur: reliqua pars scrobis ad occultandas infidias viminibus ac virgultis integebatur. Hujus generis octoni ordines ducti, ternos inter se pedes distabant : id, ex imilitudine floris, Lilium appellabant. Ante hæc, taleæ pedem longæ ferreis hamis infixis, totæ in terram infodiebantur; mediocribusque intermissis spatiis, omnibus locis disserebantur, quos Stimulos nominabant.

LXXIV. His rebus perfectis; regiones secutus quam po-

tuit

tuit æquissimas, pro loci natura; x v millia passuum complexus, pares ejusdem generis munitiones, diversas ab his, contra exteriorem hostem perfecit; ut, ne magna quidem multitudine, fi ita accidat, ejus discessu, munitionum præsidia circumfundi possent : neu cum periculo ex castris egredi cogerentur, dierum x x x pabulum frumentumque

habere omnes convectum jubet.

LXXV. Dum hæc ad Alesiam geruntur, Galli, concilio principum indicto, non omnes, qui arma ferre possent, ut censuit Vercingetorix, convocandos statuunt, sed certum numerum cuique civitati imperandum; ne, tanta multitu. dine confusa, nec moderari nec discernere suos, nec frumentandi rationem habere possent. Imperant Æduis, atque eorum clientibus, Segufianis, Ambivaretis, Aulercis Brannovicibus, Brannoviis, millia x x x v : parem numerum Avernis; adjunctis Elutheris Cadurcis, Gabalis, Velaunis, qui sub imperio Avernorum esse consueverunt : Senonibus, Sequanis, Biturigibus, Xantonis, Rutenis, Carnutibus, duodena millia: Bellovacis, x: totidem, Lemovicibus: octona, Pictonibus, et Turonis, et Parifiis, et Elutheris Suessonibus: Ambianis, Mediomatricis, Petrocoriis, Nerviis, Morinis, Nitiobrigibus, quina millia: Aulercis Cenomanis, totidem : Atrebatibus, IV: Bellocassis Lexoviis, Aulercis Eburovicibus, terna: Rauracis, et Boiis, xxx: univerfis civitatibus, quæ Oceanum attingunt, quæque corum consuetudine Armoricæ appellantur, (quo funt in numero Curiofolites, Redones, Ambibari, Caletes, Ofismii, Lemovices, Veneti, Unelli), vr. Ex his Bellovaci suum numerum non contulerunt ; quod fe fuo nomine atque arbitrio cum Romanis bellum gesturos dicerent, neque cujusquam imperio obtemperaturos: rogati tamen a Comio, pro ejus hospitio bina millia miserunt.

LXXVI. Hujus opera Comii, ita ut antea demonstravimus, fideli atque utili, superioribus annis erat usus in Britannia Cæfar: quibus ille pro meritis civitatem ejus immunem esse justerat; jura legesque reddiderat; atque i-Tanta tamen universæ Galliæ pu Morinos attribuerat. consensio suit libertatis vindicanda, et pristina belli laudis recuperandæ, ut neque beneficiis, neque amicitiæ memoria, moverentur; omnesque et animo et opibus in id bellum incumberent; coactis equitum viri millibus, et peditum circiter ccxL. Hæc in Æduorum finibus recensebantur : numerusque inibatur : præsecti constituebantur : Comio, Atrebati, Virdumaro, et Eporedorigi, Æduis; Vergafillauno Averno, confobrino Vercingetorigis, fumma buu alacr que mul prœl tant

L

qua men de e vari dum tere ortu " de tute civit 115 m filio tis r tus, ti of ente apu vitæ pien auxi uno anir lio liare nec omr cere con terio ri I omi cort clen Fac lo com

ma imperii transditur. His delecti ex civitatibus attribuuntur, quorum consilio bellum administraretur. Omnes alacres, et siduciæ pleni, ad Alesiam proficiscuntur. Neque erat omnium quisquam, qui adspectum modo tantæ multitudinis sustineri posse arbitraretur; præsertim ancipiti prælio, quum ex oppido eruptione pugnaretur, et soris tantæ copiæ equitatus peditatusque cernerentur.

LXXVII. At ii, qui Alesiæ obsidebantur; præterita die, qua suorum auxilia exspectaverant, consumpto omni frumento, inscii quid in Æduis gereretur, concilio coacto.

om.

his,

dem

præ.

is c-

nque

cilio

it, ut

rtum

ltitu.

fru•

lercis

erum

elau-

Seno-

nuti-

ibus: theris

Ner-

Ceno-

OVIIS,

: uni-

e co-

n nu-

fifmii,

fuum

ue ar-

cujuf-

omio,

emon-

it usus

m ejus

tque i-

Galliæ

li lau-

iæ me-

in id

us, et

recen-

antur!

Eduis ;

, fum-

ma

mento, inscii quid in Æduis gereretur, concilio coacto, de exitu fortunarum fuarum consultabant. Apud quos variis dictis sententiis; quarum pars, deditionem; pars, dum vires suppeterent, eruptionem censebant : non prætereunda videtur oratio Critognati, propter ejus fingularem ac nefariam crudelitatem. Hic summo in Arvernis ortus loco, et magnæ habitus auctoritatis, " Nihil," inquit, de corom sententia dicturus sum, qui turpissimam servitutem deditionis nomine appellant; neque hos habendos civium loco, neque ad confilium adhibendos cenfeo. Cum iis mihi res sit, qui eruptionem probant : quorum in confilio, omnium vestrum consensu, pristinæ residere virtutis memoria videtur. Animi est ista mollities, non virtus, inopiam paulisper ferre non posse. Qui se ultro morti offerrant, facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant. Atque ego hanc fententiam probarem, (nam apud me multum dignitas potell); si nullam, præterquam vitæ nostræ, jacturam fieri viderem : sed in consilio capiendo omnem Galliam respiciamus, quam ad nostrum auxilium concitavimus. Quid, hominum millibus LXXX uno loco interfectis, propinquis confanguineisque nostris, animi fore existimatis, si pene in ipsis cadaveribus prœlio decertare cogentur? Nolite hos vestro auxilio spoliare, qui vestræ falutis caussa suum periculum neglexerint; nec stultitia ac temeritate vestra aut imbecillitate animi, omnem Galliam prosternere, et perpetuæ servituti addicere. An, quod ad diem non venerint, de eorum fide constantiaque dubitatis? Quid ergo? Romanos in illis ulterioribus munitionibus, animine caussa quotidie exerceri putatis? Si illorum nunciis confirmari non potestis, omni aditu præfepto, ijs utimini testibus, appropinquare corum adventum; cujus rei timore exterriti, diem noclemque in opere versantur. Quid ergo mei consilii est? Facere quod nostri majores, nequaquam pari bello Cimbrorum Teutonumque, fecerunt; qui in oppida compulfi, ac simili inopia subacti, corum corporibus, qui

M

atate inutiles ad bellum videbantur, vitam toleraverunt: neque se hostibus transdiderunt. Cujus rei si exemplum non haberemus; tamen libertatis caussa institui et posteris prodi, pulcherrimum judicarem. Nam quid huic fimile bello fuit ? Depopulata Gallia, Cimbri, magnaque illata calamitate, finibus quidem nostris aliquando excesserunt, atque alias terras petierunt; jura, leges, agros, libertatem nobis reliquerunt : Romani vero quid petunt aliud, aut quid volunt, nisi invidia adducti, quos fama nobiles potentesque bello cognoverunt, horum in agris civitatibusque considere, atque his æternam injungere servitutem? neque enim unquam alia conditione bella gesserunt. Quod fi ea, quæ in longinquis nationibus geruntur, ignoratis, respicite finitimam Galliam, que in provinciam redacta, jure et legibus commutatis, securibus subjecta, perpetua premitur servitute."

LXXVIII. Sententiis dictis, constituunt ut, qui valetudine aut ætate inutiles sunt bello, oppido excedant; atque omnia prius experiantur, quam ad Critognati sententiam descendant: illo tamen potius utendum consilio, si res cogat, atque auxilia morentur, quam deditionis aut pacis subeundam conditionem. Mandubii, qui eos oppido receperant, cum liberis atque uxoribus exire coguntur. Hi, quum ad munitiones Romanorum accessissent, slentes, omnibus precibus orabant, ut se in servitutem receptos cibo juvarent: hos Cæsar, dispositis in vallo custodiis, recipi pro-

hibebat.

LXXIX. Interea Comius, et reliqui duces, quibus fumma imperii permissa erat, cum omnibus copiis ad Alessam perveniunt; et, colle exteriore occupato, non longius de passibus ab nostris munitionibus considunt. Postero die, equitatu ex castris educto, omnem eam planitiem, quam in longitudinem 111 millia passium patere demonstravimus, complent; pedestresque copias, paullum ab co loco, abditas in locis superioribus constituunt. Erat ex oppido Alesia despectus in campum. Concurritur, his auxiliis visis; sit gratulatio inter cos, atque omnium animi ad lætitiam excitantur. Itaque, productis copiis, ante oppidum considunt; et proximam fossam cratibus integunt, atque aggere explent; seque ad eruptionem, atque omnes casus comparant.

LXXX. Cæsar, omni exercitu ad utramque partem munitionum disposito, ut, si usus veniat, suum quisque locum teneat et noverit; equitatum ex castris educi, et prælium committi jubet. Erat ex omnibus castris, quæ summum undique jugum tenebant, despectus: atque o-

mnium

lev fue Ab bar et : bur ann cor nec

mt

in fun cass

mag

med

lau

bat

niti tion feer nofi tion re e opp locu bril

dibu

ta u

quilte n caste

pius bant lo a tis u quui mnium militum intenti animi, pugnæ eventum exfpectabant. Galli, inter equites, raros fagittarios, expeditosque levis armaturæ, interjecerant; qui fuis cedentibus auxilio succurrerent, et nostrorum equitum impetum sustinerent. Ab his complures de improviso vulnerati, prœlio excedebant. Quum suos pugna superiores esse Galli considerent; et nostros multitudine premi viderent; ex omnibus partibus, et ii qui munitionibus continebantur, et ii qui ad anxilium convenerant, clamore et ululatu fuorum animos confirmabant. Quod in confpectu omnium res gerebatur, neque recte aut turpiter factum celari poterat; utrosque et laudis cupiditas, et timor ignominiæ, ad virtutem excitabat. Quum a meridie prope ad solis occasum dubia victoria pugnaretur, Germani una in parte confertis turmis in hostes impetum fecerunt, eosque propulerunt. Quibus in fugam conjectis, fagittarii circumventi interfectique funt. Item ex reliquis partibus nostri, cedentes usque ad castra insecuti, sui colligendi facultatem non dederunt. At ii, qui ab Alefia processerant, mœsti, prope victoria desperata, se in oppidum receperunt.

LXXXI. Uno die intermisso, Galli, (atque hoc spatio, magno cratium, scalarum, harpagonum numero effecto), media nocte filentio ex castris egressi, ad campestres munitiones accedunt. Subito clamore sublato; qua fignificatione, qui in oppido obsidebantur, de suo adventu cognoscere possent: crates projicere; fundis, fagittis, lapidibus nostros de vallo deturbare; reliquaque, quæ ad oppugnationem pertinent, administrare. Eodem tempore, clamore exaudito, dat tuba fignum fuis Vercingetorix, atque ex oppido educit. Nostri, ut superioribus diebus suus cuique locus erat' definitus, ad munitiones accedunt; fundis, librilibus, sudibusque, quas in opere disposuerant, ac glandibus Gallos perterrent. Prospectu tenebris adempto, multa utrimque vulnera accipiuntur, complura tormentis tela conjiciuntur. At M. Antonius et C. Trebonius legati, quibus ez partes ad defendendum obvenerant, qua ex parte nostros premi intellexerant, iis auxilio ex ulterioribus

castellis deductos submittebant.

LXXXII Dum longius ab munitione aberant Galli, plus multitudine telorum proficiebant: posteaquam propius successerunt, aut se ipsi stimulis inopinantes induebant, aut in scrobes delapsi transsodiebantur, aut ex vallo ac turribus transjecti pilis muralibus interibant. Multis undique vulneribus acceptis, nulla munitione perrupta, quum lux appeteret, veriti ne ab latere aperto ex superi-

M 2

oribu

em mufque loduci, et
ris, quæ
tque omnium

runt:

plum

ofteris

illata

erunt,

berta-

aliud,

obiles

vitati-

rvituerunt.

igno-

a, per-

raletu-

atque

fi res

ut pa-

ido re-

. Hi,

es, oos cibo

pi pro-

quibus

ad Ale-

longi-

Postero

demon-

um ab

tur, his

n animi

nte op-

itegunt,

omnes

oribus castris eruptione circumvenirentur, se ad suos receperunt. At interiores, dum ea, que a Vercingetorige ad eruptionem præparata erant, proserunt, priores sossas explent; diutius in iis rebus administrandis morati, prius suos discessifice cognoverunt quam munitionibus appropinqua-

rent. Ita, re infecta, in oppidum reverterunt.

LXXXIII. Bis magno cum detrimento repulsi Galli, quid agant consulunt. Locorum peritos adhibent : ab his superiorum castrorum situs munitionesque cognoscunt. Erat a Septemtrionibus collis, quem quia, propter magnitudinem circuitus, opere circumplecti non potuerunt nostri, neceffarioque pene iniquo loco, et leniter declivi, castra feccrunt. Hæc C. Antistius Reginus, et C. Caninius Rebilus, legati, cum 11 legionibus obtinebant. Cognitis per exploratores regionibus, duces hostium Lv millia ex omni numero deligunt earum civitatum, quæ maximam virtutis opinionem habebant: quid, quoque pacto, agi placeat, occulte inter se constituunt. Adeundi tempus desiniunt, quum meridies esse videatur. Iis copiis Vergasillaunum Arvernum, unum ex 1v ducibus, propinquum Vercingetorigis, præficiunt. Ille ex castris prima vigilia egressus, prope confecto fub lacem itinere, post mont m se occultavit, militesque ex nocturno labore sese reficere justit. Quum jam meridies appropinquare videretur, ad ea castra, que supra demonstravimus, contendit; eodemque tempore equitatut ad campestres munitiones accedere, et reliquæ copiæ pro castris sese ostendere coperunt.

LXXXIV. Vercingetorix ex arce Alesiæ suos conspicatus, ex oppido egreditur; a castris longuios, musculos, falces, reliquaque, quæ eruptiones caussa paraverat, profert. Pugnatur uno tempore omnibus loris acriter, atque omnia tentantur; quæ minime visa pars sirma est, huc concurritur. Romanorum manus tantis munitionibus distinetur; nec facile pluribus locis occurrit. Multum ad terrendos nostros valuit clamor, qui post tergum pugnantibus extitit; quod suum periculum in aliena vident virtute consistere: omnia enim plerumque quæ absunt, vehe-

mentius hominum mentes perturbant.

LXXXV. Cæfar idoneum locum nactus, quid quaque in parte geratur cognoscit; laborantibus auxilium submittit. Utrisque ad animum occurrit, unum illud esse tempus, quo maxime contendi conveniat. Galli, nisi perfregerint munitiones, de omni salute desperant: Romani, sem obtinuerint, sinem laborum omnium exspectant. Maxime ad superiores munitiones laboratur, quo Vergasil

laur cliv tela in v nen ram

> fuft gne hor mic Int din Hu ex adi dur

coh

gro eo, xin cur jub vin ta

tul

du

cur

quet per liu run ftri gu

fte gn dit dit pa

Co

launum missum démonstravimus. Exiguum loci ad déclivitatem fastigium, magnum habet momentum. Alii tela conjiciunt; alii, testudine facta, subeunt; defatigatis, in vicem integri succedunt. Agger ab universis in munitionem conjectus, et adscensum dat Galtis, et ea, quæ in terram occultaverant Romani, contegit: nee jam arma nostris,

nec vires suppetunt.

rece-

ge ad

s ex-

us fu-

nqua-

, quid

Supe-

Erat

linem

necef-

fecc.

Rebi-

is per

omni

irtutis

laceat,

miunt,

origis,

prope

it, mi-

m jam

fupra

uitatus

æ pro

nípica

feulos,

t, pro

atque

ft, huc

bus di-

tum ad

ugnan

t virtu-

, vehe-

quaque

fubmit-

le tem

perfre

nani, fi

. Ma-

lergafil

launum

LXXXVI. His rebus cognitis, Cæsar Labienum cum cohortibus vi subsidio laborantibus mittit. Imperat, si sustince non possit, deductis cohortibus, eruptione pugnet: id, nisi necessario, ne faciat. Ipse adit reliquos; cohortatur, ne labori succumbant; omnium superiorum dimicationum fructum in eo die atque hora, docet consistere. Interiores, desperatis campestribus locis propter magnitudinem munitionum, loca prærupta ex adscensu tentant: Hue ea, quæ paraverant, conserunt: multitudine telorum ex turribus propugnantes deturbant: aggere et cratibus, aditus expediunt: falcibus, vallum ac loricam rescindunt.

LXXXVII. Cæfar mittit primo Brutum adolescentem, cum cohortibus vr; post, cum aliis v11, C. Fabium legatum: postremo ipse, quum vehementius pugnaretur, integros subsidio adducit. Restituto prælio, ac repulsis hostibus, eo, quo Labienum miserat, contendit. Cohortes 1v ex proximo castello deducit: equitum se partem sequi; partem, circumire exteriores munitiones, et ab tergo hostes adoriri, jubet Labienus, postquam neque aggeres neque sosse vim hostium sustinere poterant, coactis una de quadraginta cohortibus, quas ex proximis præsidiis deductas sors obtulit, Cæsarem per nuncios facit certiorem, quid faciene dum existimet. Accelerat Cæsar, ut præsio intersit.

LXXXVIII. Ejus adventu ex colore vestitus cognito, quo infigni in præliis uti consueverat, turmisque equitum et cohortibus visis, quas se sequi jusserat, ut de locis superioribus hæc declivia et devexa cernebantur, hostes præ-Utrimque clamore sublato, excipit lium committunt. rursus ex vallo atque omnibus munitionibus clamor. stri, emissis pilis, gladiis rem gerunt. Repente post tergum equitatus cernitur: cohortes aliæ appropinquant: hosterga vertunt: fugientibus equites occurrent: fit magna cædes. Sedulius, dux et princeps Lemovicum, occiditur: Vergafillaunus Arvernus, vivus in fuga comprehenditur: figna militaria LXXIV ad Cæfarem referuntur; pauci, ex tanto numero, se incolumes in castra recipiunt : Conspicati ex oppido cædem et sugam suorum, desperata M 3

falute, copias a munitionibus reducunt. Fit protinus, hat re audita, ex castris Gallorum suga. Quod nisi crebris subsidiis, ac totius diei labore milites essent desessi, omnes hostium copiæ deleri potuissent. De media nocte missus equitatus, novissimum agmen consequitur: magnus numerus capitur, atque intersicitur: reliqui ex suga in civitates discedunt.

ful

Ga

bu

rel

det

vit

in

tia

rin

op

tia

tar

on

pt

re

fee

qu

10

no

ad

ar

po

CC

n

ei

14

LXXXIX. Postero die Vercingetorix, concilio convotato, "id se bellum suscepsise, non suarum necessitatum, sed communis libertatis caussa," demonstrat: "et, quoniam sit sortunæ cedendum, ad utramque rem se illis osserre, sen morte sua Romanis satisfacere, sen vivum transdere velint." Mittuntur de his rebus ad Cæsarem legati. Jubet arma transdi, principes produci. Ipse in munitione pro castris consedit: eo duces producuntur. Vercingetorix deditur; arma projiciuntur. Reservatis Æduis atque Arvernis, si per eos civitates recuperare posset; ex reliquis captivis toto exercitu capita singula, prædæ nomine, distribuit.

XC. His rebus confectis, in Æduos proficifcitur; civitatem recipit. Eo legati ab Arvernis missi, quæ imperaret, se facturos pollicentur. Imperat magnum numerum obfidum. Legiones in hiberna mittit; captivorum circiter xx millia Æduis Arvernisque reddit. T. Labienum, cum 11 legionibus et equitatu, in Sequanos proficisci jubet. Huic M. Sempronium Rutilum attribuit. C. Fabium et L. Minucium Bafilum, cum re legionibus, in Rhemis collocat; ne quam ab finitimis Bellovacis calamitatem accipiant. C. Antistium Reginum in Ambivaretos; T. Sextium, in Bituriges; C. Caninium Rebilum, in Ruthenos; cum fingulis legionibus mittit. Q. Tullium Ciceronem, et P. Sulpicium, Cabilloni et Matiscone in Eduis ad Ararim, rei frumentariæ caussa, collocat: ipse Bibra che hismare constituit. His rebus literis Cæsaris cognitis, Romæ dierum x x supplicatio indicitur.

LIBER VIII.

Scriptore Aulo Hirtio (Panfa).

A. Hirtius (Panfa) Balbo S.

Coact is assiduis tuis vocibus, Bilbe; quum quotidiana mea recusatio non difficultatis excusationem, sed intrita videretur deprecationem habere, dissicillimam rem suscept.

s. hac

rebris

miffus

nume-

vitates

voca-

i, fed

am fit

e, fen

arma

castris ditur :

nis, si

ptivis

civi-

pera-

nerum

irciter

Huic

Minu-

t; ne

t. C. Bituilis le-

cium,

nenta-His

plica-

idiana

ed in-

n rem uscepi. fuscepi. - Cafaris nostri Commentarios rerum gestarum Gallia, non comparandos superioribus atque insequentibus ejus scriptis, contexui; novissimumque imperfectum, ab rebus gestis Alexandriæ confeci, usque ad exitum, non quidem civilis dissensionis, cujus finem nullum videmus, fed Quos utinam qui legent, scire possint, quam vitæ Cæfaris. invitus susceperim scribendos; quo facilius caream stultitiæ atquæ arrogantiæ crimine, qui me medius interposuerim Cæfaris scriptis. Constat enim inter omnes, nihil tam operose ab aliis esse perfectum, quod non horum elegantia Commentariorum superetur : qui sunt editi, ne scientia tantarum rerum scriptoribus deesset : adeoque probantur omnium judicio, ut prærepta, non præbita facultas feriptoribus videatur. Cujus tamen rei major nostra, quam reliquorum est admiratio : ceteri enim, quam bene atque emendate; nos etiam, quam facile atque celeriter eos confecerit, scimus. Erat autem in Casare, quum facultas atque elegantia summa scribendi, tum verissima scientia suorum confiliorum explicandorum. Mihi ne illud quidem accidit, ut Alexandrino atque Africano bello interessem. Quæ bella quamquam ex parte nobis Cæfaris fermone funt nota; tamen aliter audimus ea, quæ rerum novitate aut admiratione nos capiunt; aliter, quæ pro testimonio sumus dicturi. Sed ego nimirum, dum omnes excufationis caussas colligo, ne cum Cæsare conferar, hoc ipsum crimen arrogantiæ fubeo, quod me judicio cujufquam existimem posse cum Cæsare comparari. Vale.

I. OMNI Gallia devicta, Cæfar quum superiore æstaque hibernorum quiete resicere a tantis laboribus vellet; complures eodem tempore civitates renovare belli consilia nunciabantur, conjurationesque facere. Cujus rei verisimilis caussa afferebatur: quod Gallis omnibus cognitum esset, neque ulla multitudine, in unum locum coacta, resisti posse Romanis; nec, si diversa bella complures eodem tempore intulissent civitates, satis auxilii aut spatii aut copiarum habiturum exercitum populi Romani ad omnia persequenda: non esse autem alicui civitati sortem incommodi recusandam, si tali mora reliquæ possent se vindicare in libertatem.

II. Quæ ne opinio Gallorum confirmaretur, Cæsar M. Antonium quæstorem suis præsecit hibernis: ipse, cum equitatus præsidio, pridie Kal. Januarias ab oppido Bibracte proficiscitur ad legionem x111, quam non longe a finibus Æduorum

Æduorum collocaverat in finibus Biturigum, eique adjungit legionem x1, quæ proxima fuerat. Binis cohortibus ad impedimenta tuenda relictis, reliquum exercitum in copiofiffimos agros Biturigum inducit: qui, quum latos fines et complura oppida haberent, unius legionis hibernis pon potuerant contineri, quin bellum pararent conjurati-

onesque facerent.

III. Repentino adventu Cæfaris accidit, quod imparatis disjectisque accidere fuit necesse, ut fine timore ullo rura colentes prius ab equitatu opprimerentur, quam confugere in oppida possent: namque etiam illud vulgare incursionis fignum hostium, quod incendiis ædificiorum intelligi consuevit, Cæsaris erat interdicto sublatum; ne aut copia pabuli frumentique, fi longius progredi vellet, deficeretur; aut hostes incendiis terrerentur. Multis hominum millibus captis, perterriti Bituriges, qui primum adventum effugere potuerant Romanorum, in finitimas civitates, aut privatis hospitiis confifi, aut societate confiliorum, confugerant. Frustra: nam Cæsar magnis itineribus omnibus locis occurrit; nec dat ulli civitati spatium de aliena potius, quam de domestica falute, cogitandi. Qua celeritate et fideles amicos retinebat, et dubitantes terrore ad conditiones pacis adducebat. Tali conditione proposita, Bituriges, quum fibi viderent clementia Cæfaris reditum patere in ejus amicitiam, finitimasque civitates fine ulla pœna dedisse obsides, atque in sidem receptas este, idem fe-

IV. Cæfar militibus, pro tanto labore ac patientia, qui brumalibus diebus, itineribus difficillimis, frigoribus introlerandis studiosissime permanserant in labore, ducenos sestertios; centurionibus, 11 millia nummum, prædæ nomine condonanda, pollicetur : legionibufque in hiberna remiffis, ipse se recepit die X L Bibracte. Ibi quum jus diceret, Bituriges ad eum legatos mittunt, auxilium petitum contra Carnutes, quos intulisse bellum sibi querebantur. Qua re cognita, quum non amplius x et vi is dies in hibernis effet commoratus, legiones xiv et vi ex hibernis ab Arare educit; quas ibi collocatas, explicandæ rei frumentariæ caussa, superiore Commentario demonstratum est. Ita cum 11 legionibus ad persequendos Carnutes proficifcitur.

V. Quum fama exercitus ad hostes esset perlata, calamitate ceterorum ducti Carnutes, desertis vicis oppidisque, quæ, tolerandæ hiemis caussa, constitutis repente exiguis ad necessitatem adificiis, incolebant, (nuper enim devicti,

DOIT

eru

qui

caft

gra

me

cun

run

Car

CXP

rur

fpe

civ

ret

nai

ret

fla

ba

gal

glo

his

ba

ut

att tu

nu

20

au

ne

ab

tu

VI

fti

in

ui

Ci

q

ie

ti

U P ljun-

is ad

co-

os fi-

ernis

rati-

ratis

rura

agere

ionis

con-

copia

cere-

inum

ntum

, aut

onfu-

nibus

a po-

ritate

con-

pa-

pœ-

m fe-

, qui

ntro.

os fe-

mine

niffis,

t, Bi-

ontra

ua re

effet

Arare tariæ Ita

tur.

lami-

ique,

tiguis

victi,

plura.

complura oppida dimiserant), dispersi prosugiunt. Czsar erumpentes eo maxime tempore acerrimas tempestates quum subire milites nollet, in oppido Carnutum Genabo castra ponit: atque in tecta, partim Gallorum; partim quz, conjectis celeriter stramentis, tentoriorum integendorum gratia, erant inzedificata; milites contegit. Equites tamen, et auxiliarios pedites, in omnes partes mittit, quascumque petisse dicebantur hostes: nec frustra; nam plerumque magna przeda potiti nostri revertuntur. Oppressi Carnutes hiemis dissicultate, terrore periculi, quum tectis expulsi nullo loco diutius consistere auderent, nec silvarum przesidio tempestatibus durissimis tegi possent; dissersi, magna parte amissa sucurum, dissipantur in sinitimas civitates.

vi. Cæsar, tempore anni dissicilimo, quum satis haberet convenientes manus dissipare, ne quod initium belli nasceretur; quantumque in ratione esset, exploratum haberet sub tempusæstivorum nullum summum bellum posse constari; C. Trebonium cum 11 legionibus, quas secum habebat, in hibernis Genabi collocavit. Ipse, quum crebris legationibus Remorum certior sieret, Bellovacos, (qui belli

gationions Remorum certior neret, Bellovacos, (qui bein gloria Gallos omnes Belgafque præstabant), finitimasque his civitates, duce Correo Bellovaco et Comio Atrebate, exercitum comparare, atque in unum locum cogere, ut oxni multitudine su sines Suessionum, qui Remis erant attributi, facerent inpressionem: pertinere autem non tantum ad dignitatem, sed etiam ad salutem suam judicaret, nullam calamitatem socios optime de republica méritos accipere: legionem ex hibernis evocat russa xx: literas autem ad C. Fabium mittit, uti in sines Suessionum legiones 11, quas habebat, adduceret; alteramque ex duabus

ab T. Labieno accersit. Ita, quantum hibernorum oppor-

tunitas bellique ratio postulabat, perpetuo suo labore, in-

vicem legionibus expeditionum onus injungebat.

VII. His copiis coactis, ad Bellovacos proficifeitur: caftrifque in eorum finibus positis, equitum turmas dimittit in omnes partes ad aliquos excipiendos, ex quibus hostium consilia cognosceret. Equites, officio functi, renunciant paucos in ædificiis esse inventos; atque hos, non qui agrorum colendorum caussa remansissent, (namque esse undique diligenter demigratum); sed qui speculandi gratia essent remissi. A quibus quum quæreret Cæsar, quo loco multitudo esset Bellovacorum, quodve esse consilium eorum, inveniebat, "Bellovacos omnes, qui arma ferre possent, in unum locum convenisse: itemque Ambianos,

Aulercos,

Aulercos, Caletes, Vellocasses, Atrebates: locum castris excelfum in filva, impedita circumdatum palude, delegisse; omnia impedimenta in ulteriores filvas contulisse: complures esse principes belli auctores, sed multitudinem mazime Correo obtemperare, quod ei summo esse odio nomen populi Romani intellexissent: Paucis ante diebus, ex his castris Atrebatem Comium discessisse ad auxilia Germanorum adducenda; quorum et vicinitas propinqua, et multitudo effet infinita : constituisse autem Bellovacos, omnium principium confensu, summa plebis cupiditate, si (ut dicebatur) Cæfar cum 111 legionibus veniret, offerre fe ad dimicandum; ne miseriore ac duriore postea conditione, cum toto exercitu decertare cogerentur: sin majores copias adduceret, in eo loco permanere, quem delegissent; pabulatione autem, (quæ propter anni tempus, quum exigua, tum disjecta effet), et frumentatione, et reliquo com-

meatu, ex infidiis prohibere Romanos."

VIII. Quæ Cæsar, consentientibus pluribus, quum cognovisset; atque ea quæ proponerentur confilia, plena prudentiæ, longeque a temeritate barbarorum remota effe judicaret; omnibus rebus inserviendum statuit, quo celerius hostes, contempta fuorum paucitate, prodirent in aciem : fingularis enim virtutis veterrimas legiones vii, viii, et 1x habebat: fummæ spei,delectæque juventutis, x1; quæ octavo jam stipendio functa, tamen, collatione reliquarum, nondum eandem vetustatis ac virtutis ceperat opinionem. Itaque concilio advocato, rebus iis, quæ ad se essent delatæ, omnibus expositis, animos multitudinis confirmat. Si forte hostes, 111 legionum numero posset elicere ad dimicandum, agminis ordinem ita constituit; ut legio vii, viii, ix, ante omnia irent impedimenta; deinde omnium impedimentorum agmen (quod tamen erat mediocre, ut in expeditionibus esle consuevit) cogeret x1, ne majoris multitudinis species accidere hostibus posset, quam ipfi depoposcissent. Hac ratione pene quadrato agmine instructo, in conspectu hostium, celerius opinione corum, exercitum adducit.

IX. Quum repente instructas velut in acie certo gradu legiones accedere Galli viderent, quorum erant ad Cæsarem plena siduciæ consilia perlata; sive certaminis periculo, sive subito adventu; seu exspectatione nostri consilii, copias instruunt pro castris, nec loco superiore decedunt. Cæsar, etsi dimicare optaverat; tamen admiratus tantam multitudinem hostium, valle intermissa, magis in altitudinem depressa quam late patente; castra castris hostium confert.

depri latoru fum fi plici quoru audad hofte bus t fuit.

et op ciam tume mun pauc inter quar bant eand deba dere bult tore jum cogi Con fend non tu t

dies opp loci lite gio em itin

nu

dil

castris

legisse;

com-

n ma-

0 no-

us, ex

Ger-

jua, et

05, 0-

ate, fi

offerre

condiajores

iffent :

m exi-

com-

n cog-

plena

ta effe

cele-

in aci-

VIIII,

; quæ

liqua-

t opi-

ad fe

s con-

elice-

ut le-

ade o-

nedio-

i, ne

quam

gmine

orum,

gradu

Cæfa-

ericu-

onfilii,

edunt.

antam

titudi-

oftium

onfert.

confert. Hæc imperat vallo pedum x11 muniri, coronifque loriculam pro ratione ejus altitudinis inædificari; foffam duplicem, pedum quinum denum, lateribus directis, deprimi; turres crebras excitari, in altitudinem III tabulatorum; pontibus transjectis constratisque conjungi; quorum frontes viminea loricula munirentur, ut hostis a duplici fossa, duplici propugnatorum ordine, depelleretur; quorum alter ex pontibus, quo tutior altitudine esset, hoc audacius longiusque tela permitteret; alter, qui propior hostem in ipso vallo collocatus esset, ponte ab incidentibus telis tegeretur. Portis fores, altioresque turres impo-

X. Hujus munitionis duplex erat confilium: namque et operum magnitudinem et timorem fuum sperebat fiduciam barbaris allaturum; et quum pabulatum frumentatumque longius esset proficiscendum, parvis copiis castra munitione ipsa videbat, posse defendi. Interim, crebro paucis utrimque procurrentibus, inter bina castra palude interjecta, contendebatur: quam tamen paludem nonnunquam aut nostra auxilia Gallorum Germanorumque transibant, acriusque hostes insequebantur; aut vicissim hostes eandem transgressi, nostros longius submovebant. Accidebat autem quotidianis pabulationibus, (id quod accidere erat necesse, quum raris disjectisque ex ædificiis pabulum conquireretur,) ut impeditis locis dispersi pabulatores circumvenirentur: quæ res etfi mediocre detrimentum jumentorum ac servorum nostris afferebat, tamen stultas cogitationes incitabat barbarorum : atque eo magis, quod Comius, quem profectum ad auxilia Germanorum accersenda docui, cum equitibus venerat : qui, tametsi numero non amplius erant quingenti, tamen Germanorum adventu barbari inflabantur.

XI. Cæfar, quum animadverteret, hostem complures dies castris palude et loci natura munitis se tenere; neque oppugnari castra eorum sine dimicatione perniciosa, nec locum munitionibus claudi, nifi a majore exercitu posse; literas ad Trebonium mittit, ut, quam celerrime posset, legionem x111, quæ cum T. Sextio legato in Biturigibus hiemabat, accerseret; atque ita cum 111 legionibus, magnis itineribus, ad se veniret : ipse equites invicem Remorum, ac Lingonum, reliquarumque civitatum, quorum magnum numerum evocaverat, præsidio pabulationibus mittit, qui

lubitas hostium incursiones sustinerent.

XII. Quod quum quotidie fieret, ae jam consuetudine diligentia minueretur, (quod plerumque accidit diuturnitate), Bellovaci delecta manu peditum, cognitis flationibus quotidianis equitum nostrorum, filvestribus locis infidias disponunt; codemque equites postero die mittunt, qui primum elicerent nostros in insidias, deinde circumventos aggrederentur. Cujus mali fors incidit Remis, quibus ille dies fugiendi muneris obvenerat : namque ii, quum repente hostium equites animadvertissent, ac numero superiores paucitatem contempsissent, cupidius in secuti, a peditibus undique sunt circumdati. Quo facto perturbati, celerius, quam consuetudo fert equestris prælii, se receperunt, amisso Vertisco, principe civitatis, præsecto equitum; qui quum vix equo propter ætatem posset uti, tamen, consuetudine Gallorum, neque ætatis excusatione in suscipienda præsectura usus erat, neque dimicari fine se voluerat. Inflantur atque incitantur hostium animi secundo prœlio, principe et prafecto Remorum interfecto; nostrique detrimento admonentur, diligentius exploratis locis stationes disponere, ac moderatius cedentem insequi hostem.

XIII. Non intermittuntur interim quotidiana prælia in conspectu utrorumque castrorum, quæ ad vada transitusque siebant paludis. Qua contentione Germani (quos propterea Cæsar transduxerat Rhenum, ut equitibus interpositi præliarentur) quum constantius universi paludem transissent, paucisque resistentibus interfectis, pertinacius reliquam multitudinem essent insecuti; perteriti non solum ii, qui aut cominus opprimebantur, aut eminus vulnerabantur, sed etiam, qui longius subsidiari consueverant, turpiter sugerunt; nec prius sinem suge secerunt, sæpe amissis superioribus locis, quam se aut in castra suorum reciperent, aut nonnulli pavore coacti longius prosugerent. Quorum periculo sic omnes copiæ sunt perturbatæ, ut vix judicari posset, utrum secundis parvulis rebus insolentiores, an adversis mediocribus timidiores

effent.

XIV. Compluribus diebus iisdem in castris consumptis, quum propius accessifise legiones et C. Trebonium legatum, cognovissent; duces Bellovacorum, veriti similem obsessionem Alcsia, noctu dimittunt eos, quos aut atate aut viribus inferiores, aut inermes habebant, unaque reliqua impedimenta: quorum perturbatum et consusum dum explicant agmen, (magna enim multitudo carrorum etiam expeditos sequi Gallos consuevit), oppressi luce, copias armatorum pro suis instruunt castris; ne prius Romani persequi se inciperent, quam longius agmen impedimentorum

dime tes non co fi poff vide tard ne a coru ftrat nitie bus jugu men recu pau diff peri ftrif

> fup ac ma trei inc a c

per

fræ

Ro

nod

pof

nor qui et for in qui ac,

tac

dimentorum svorum processisset. At Casar neque resistentes tanto collis adscensu aggrediendos judicabat; neque non usque eo legiones admovendas, ut discedere ex eo loco fine periculo barbari, nostris militibus instantibus, non possent. Ita, quum paludem impeditam a castris castra dividere, (quæ transeundi difficultas celeritatem insequendi tardare posset), atque id jugum, quod trans paludem pene ad hostium castra pertineret, mediocri valle a castris eorum intercisum animad erteret: pontibus palude constrata, legiones transducit; celeriterque in summam planitiem jugi pervenit, quæ dechvi fastigio duobas ab lateribus munichatur. Ibi legionibus instructis, ad ultimum ingum pervenit, aciemque eo loco constituit, unde tormento missa tela in hostium cuneos conjici possent.

XVIL Barbari, confifi loci natura; quum dimicare non recusarent, si forte Romani subire collem conarentur; paullatimque copias distributas dimittere non auderent, ne dispersi perturbarentur; in acie permanserunt. Quorum pertinacia eognita, Cafar, x x cohortibus instructis, castrisque eo loco metatis, muniri jubet castra. Absolutis operibus, legiones pro vallo instructas collocat; equites, frænatis equis, in stationibus disponit. Bellovaci, quum Romanos ad infequendum paratos viderent; neque pernoctare, neque diutius permanere fine cibariis eodem loco possent; tale confilium sui recipiendi inierunt. Fasces, ubi consederant, snam, in acie sedere Gallos consuesse, superioribus commentariis declaratum est,] stramentorum ac virgultorum, quorum summa erat in castris copia, per manus inter se transditos, ante aciem collocaverunt; extremoque tempore diei, signo pronunciato, uno tempore incenderunt. Ita continens flamma copias omnes repente a conspectu texit Romanorum; quod ubi accidit, barbari vehementissimo cursu sugerunt.

XVIII. Cæfar, etfi discessum hostium animadvertere non poterat, incendiis oppositis; tamen id confilium quum fugæ caussa initum suspicaretur, legiones promovet, et turmas mittit ad insequendum: ipse veritus insidias, ne forte in eodem loco subsisteret hostis, atque elicere nostros in locum conaretur iniquum, tardius procedit. Equites, quum intrare fumum et flammam densissimam timerent; ac, si qui cupidius intraverant, vix suorum ipsi priores partes animadverterent equorum; infidias veriti, liberam facultatem sui recipiendi Bellovacis dederunt. Ita, fuga

N

rorum e, cois Roimpe-

ioni-

locis

mit-

e cir-

Re-

mque

t, ac

us in

facto

prœ-

tatis,

æta-

neque

erat,

citan-

præ-

dmo-

e, ac

lia in

nsitus-

(quos

us in-

pa-

per-

erter-

r, aut

fidiari

fugæ

aut in

i lon-

e funt

oarvu-

diores

mptis,

lega-

milem

ætate

ue re-

fulum

torum

146 DE BELLO GALLICO

rtimoris simul calliditatisque plena, sine ullo detrimento, millia non amplius x progressi hosses, munitissimo loco castra posuerunt. Inde, quum sæpe in insidiis equites peditesque disponerent, magna detrimenta Romanis in

pabulationibus inferebant.

XIX. Quod quum crebrius accideret; ex captivo quo dam comperit Cæfar, Correum Bellovacorum ducem, for tissimorum millia vi peditum delegisse, equitesque ex omni numero mille, quos in rafidiis eo loco collocaret quem in locum, propter copiam frumenti ac pabuli, Romanos pabulatum missuros suspicaretur. Quo cognito confilio, Cafar legiones plures, quam folebat, educit equitatumque, quem præfidio pabulatoribus mittere semper consueverat, pramittit: huic interponit auxilia le vis armaturæ: ipse cum legionibus quam potest maxim appropinquat. Hostes in infidiis dispositi, quum sibi de legissent campum ad rem gerendam, non amplius patentem in omnes partes passibus m; silvis undique impe ditissimis, aut altissimo flumine, velut indagine, munitum hunc circumdederunt. Nostri, explorato hostium confilio, ad prœliandum animo atque armis parati; quum fubsequentibus legionibus, nullam dimicationem recusarent; turmatim in eum locum devenerunt. Quorum adventu quum sibi Correus oblatam occasionem rei gerenda existimaret, primum cum paucis se ostendit; atque is proximas turmas impetum facit. Nostri constanter incur fum fustinent infidiatorum: neque plures in unum locum conveniunt; quod plerumque equestribus præliis quun propter aliquem timorem accidit, tum multitudine ipfo rum detrimentum accipitur. Quum, dispositis turmis invicem rari prœliarentur; neque ab lateribus circumve niri suos paterentur: erumpunt cæteri, Correo præliante Fit magna contentione diversum prælium quod quum diutius pari Marte iniretur, paullatim e filvis instructa multitudo procedit peditum, que nostro cogit cedere equites; quibus celeriter fubveniunt levi armaturæ pedites, quos ante legiones missos docui; tur misque nostrorum interpositi, constanter præliantur Pugnatur aliquamdiu pari contentione: deinde, ut ra tio postulabat prœlii, qui sustinuerant primos impetu infidiarum, hoc ipfo fiunt superiores, quod nullum al infidiantibus imprudentes acceperant detrimentum Accedunt propius interim legiones: crebrique eoder tempore et nostris et hostibus nuneii afferuntur, impe Qua re ratorem instructis copiis adesse. nita

nita, antu comi dent Neq nos c pulfi nati, qui t untu ceder dedit comp

> greffi hofte longi diceb tame liqua nerat omni amiff Rom conve

X

bas ad xilia legato quam cleme laturu delecti nunci lovaco reus, ctus.

XX

" eoc Gallia omnit quoru

XX

nita, præsidio cohortium consis nostri, acerrime præsiantur: ne, si tardius rem gessissent, victoriæ gloriamcommunicasse cum legionibus viderentur. Hostes concidunt animis, atque itineribus diversis sugam quærunt.
Nequidquam: nam quibus dissicultatibus locorum Romanos claudere voluerant, iis ipsi tenebantur. Victi tamen propulsique, majore parte amissa, quo fors tulerat, consternati, profugiunt, partim silvis petitis, partim slumine;
qui tamen in suga a nostris acriter insequentibus consiciuntur: quum interim nulla calamitate victus Correus, excedere præsio, silvasque petere, aut, invitantibus nostris ad
deditionem, potuit adduci, quin fortissime præsiando,
compluresque vulnerando, cogeret elatos iracundia victores in se tela conjicere.

XX. Tali modo re gesta, recentibus prœlii vestigiis ingressus Cæsar; quum victos tanta calamitate existimaret hostes, nuncio accepto, locum castrorum relicturos, quæ non longius abea cæde abesse plus minus viii millibus passuum dicebantur; tametsi slumine impeditum transitum videbat, tamen, exercitu transducto, progreditur. At Bellovaci, reliquæque civitates, repente ex suga paucis, atque his vulneratis, receptis, qui silvarum benesicio casum evitaverant, emnibus adversis, cognita calamitate, intersecto Correo, amisso equitatu et fortissimis peditibus, quum adventare Romanos existimarent, concilio repente cantu tubarum convocato, conclamant, ut legati obsidesque ad Cæsarem mittantur.

XXI. Hoc omnibus probato confilid, Comius Atrebas ad eos profugit Germanos, a quibus ad id bellum auxilia mutuatus erat. Cæteri e vestigio mittunt ad Cæsarem legatos; petuntque, " ut ea pæna sit contentus hostium, quam, si sine dimicatione inferre integris posset, pro sua clementia atque humanitate numquam prosecto esset illaturus: assictas opes, equestri prælio, Bellovacos um esset delectorum peditum multa millia interiisse: vix resugisse nuncios cædis. Tamen magnum, ut in tanta calamitate, Bellovacos eo prælio commodum esse consecutos; quod Correus, auctor belli, concitator multitudinis, esset intersectus. Nunquam enim senatum tantum in civitate, illo vivo, quantum imperitam plebem potuisse."

XXII. Hæc orantibus legatis, commemorat Cæsar, "eodem tempore, superiore anno, Bellovacos cæterasque Galliæ civitates suscepisse bellum: pertinacissime hos ex omnibus in sententia permansisse, neque ad sanitatem reliquorum deditione esse perductos: scire atque intelligere-

N 2

ſe

e impe nitum m con quum recufa rum adgerenda tque ii r incur n locum is quun ne ipio turmis rcumve ræliante rælium latim el e nostro unt levi cui; tur æliantur e, ut ra impetu

llum al

mentum

e eoder

ir, impe

re cog

nento.

o loce

quites

nis in

o quo

n, for

e ex o.

ocaret

li, Ro

cognito

educit

e fem

ilia le

maxim

fibi de

paten

fe, caussam peecati facillime mortuis delegari: neminem vero tantum pollere, ut, invitis principibus, resistente senatu, omnibus bonis repugnantibus, insirma manu plebis bellum concitare et gerere posset: Sed tamen se contentum

fore ea pæna, quam sibi ipsi contraxissent."

XXIII. Nocte insequenti, legati responsa ad suos referunt, obfides conficiunt. Concurrunt reliquarum civitatum legati, quæ Bellovacorum speculabantur eventum. Obfides dant; imperata faciunt: excepto Comio, quem timor prohibebat cujusquam fidei suam committere salutem : nam superiore anno T. Labienus, Cafare in Gallia citeriore jus dicente, quum Comium comperisset sollicitare civitates, et conjurationem contra Cafarem facere, infidelitatem ejus fine ulla perfidia judicavit comprimi posse. Quem quia non arbitrabatur vocatum in castra venturum, ne tentando cantiorem faceret, C. Volusenum Quadratum misit, qui eum, per simulationem colloquii, curaret interficiendum. Ad eam rem delectos idoneos ei transdidit centuriones. Quum in colloquium ventum effet,et, ut convenerat, manum Comii Volusenus arripuisset; et centurio, velut insueta re permotus, vellet Comium interficere, celeriter a familiaribus prohibitus (Comii), conficere hominem non potuit : graviter tamen primo ichu gladio caput percusit. Quum utrimque gladii destricti essent, non tam pugnandi, quam dissugiendi fuit utrorumque consilium; nostrorum, quod mortifero vulnere Comium credebant affectum; Gallorum, quod, infidiis cognitis, plura, quam videbant, extimescebant. Quo facto, statuisse Comius dicebatur, nunquam in conspectum cujusquam Romani venire.

XXIV. Bellicosissimis gentibus devictis, Cæsar, quum videret nullam jam esse civitatem, quæ bellum pararet, quo sibi resisteret: sed nonnullos ex oppidis demigrare, ex agris dissigere, ad præsens imperium evitandum; plures in partes exercitum dimittere constituit. M. Antonium quæstorem, cum legione x1, sibi conjungit: C. Fabium legatum, cum cohortibus xxv, mittit in diversissimam Galliæ partem; quod ibi quassam civitates in armis esse audiebat, neque C. Caninium Rebilum legatum, qui in illis regionibus præerat, satis sirmas 11 legiones habere existimabat. T. Labienum ad se evocat: legionemque x11, quæ cum eo suerat in hibernis, in Togatam Galliam mittit, ad colonias civium Romanorum tuendas; ne quod simile incommodum accideret decursione barbarorum, ac superiore æstate Tergessiais accidisset, qui repentino latrocinio at

que popu terri tem eo f fuor lum tem.

gion diis, aut e tit : tidia Gen citu

multia I ejus quum multiraciu nes fuit. viile noru pugi null

Can Qui fere rata exte nos, tutu te p fet.

obfi

civit

neq qui stes que impetu eorum erant oppressi. Ipse ad vastandos depopulandosque sines Ambiorigis proficiscitur: quem perterritum ac sugientem, quum redigi posse in suam potestatem desperasset, proximum sua dignitati esse ducebat, adeo sines ejus vastare civibus, adissiciis, pecore, ut odio suorum Ambiorix, si quos fortuna fecisset reliquos, nullum reditum propter tantas calamitates haberet in civita-

. Ob-

re fa-

Gal-

t fol-

face-

primi

a ven-

fenum

oquii,

cos ei

ffet,et,

et; et

m in-

, con-

o ictu

eti ef.

orum-

e Co-

is cog-

facto,

m cu-

quum

araret,

igrare,

plures

onium

abium

n Gal-

fe au-

in illis

existi.

1, quæ

ttit, ad

rile in-

periore

aio at-

que

XXV. Quum in omnes partes finium Ambiorigis, aut legiones aut auxilia dimifisset; atque omnia cædibus, incendiis, rapinis vastasset; magno numero hominum intersecto, aut capto, Labienum cum 11 legionibus in Treviros mittit: quorum civitas, propter Germaniæ vicinitatem, quotidianis exercitata bellis, cultu et seritate non multum a Germanis disserbat; neque imperata umquam, nisi exercitu coasta, faciebat.

XXVI. Interim C. Caninius legatus, quum magnam multitudinem convenisse hostium in sines Pictonum, litteris nunciisque Duracii cognovisset, qui perpetuo in amicitia Romanorum permanserat, quum pars quædam civitatis ejus deteciset; ad oppidum Limonem contendit. Quo quum adventaret, atque ex captivis certius cognosceret, multis hominum millibus, a Dumnaco duce Andium, Duracium clausum Limone oppugnari; neque infirmas legiones hostibus committere auderet; castra munito loco posuit. Dumnacus, quum appropinquare Caninium cognovisset, copiis omnibus ad legiones conversis, castra Romanorum oppugnare instituit. Quum complures dies in oppugnatione consumpsisset, et, magno suorum detrimento, nullam partem munitionum convellere potuisset, rursus ad obsidendum Limonem redit.

XXVII. Eodem tempore C Fabius legatus complures civitates in fidem recipit, oblidibus firmat; litterifque C. Caninii Rebili fit certior, quæ in Pictonibus gerantur, Quibus rebus cognitis, proficifcitur ad auxilium Duracio ferendum. At Dumnacus, adventu Fabii cognito, desperata salute, si eodem tempore coactus esset et Romanum externum sustinere hostem, et respicere ac timere oppidanos, repente eo ex loco cum copiis recedit: nec fe fatis tutum fore arbitratur, nisi flumen Ligerim, quod erat ponte propter magnitudinem transeundum, copias tranduxisfet. Fabius, etsi nondum in conspectum venerat hoslibus, neque se cum Caninio conjunxerat; tamen, doctus ab iisqui locorum noverant naturam, potifimum credidit, hostes perterritos eum locum quem petebant, petituros. Ita-N 3 que que cum copiis ad eundem pontem contendit; equitatumque tantum procedere ante agmen imperat legionum, quantum quum processisset, sine desatigatione equorum in eadem se reciperet castra. Consequentur equites nostri, ut erat præceptum, invaduntque Dumnaci agmen: et sugientes perterritosque sub sarcinis in itinere aggressi, magna præda, multis intersectis, potiuntur. Ita, re bene ge-

sta, se recipiunt in castra.

XXVIII. Insequenti nocte Fabius equites præmittit, sic paratos, ut confligerent atque omne agmen morarentur, dum consequeretur ipse. Cujus præceptis ut res gereretur, Q. Atius Varus, præfectus equitum, fingularis et animi et prudentiæ vir, suos hortatur; agmenque hostium consecutus, turmas partim idoneis locis disponit, partim equitum prælium committit. Consistit audacius equitatus hostium, succedentibus sibi peditibus, qui, toto agmine subsistentes, equitibus suis contra nostros ferunt auxilium. Fit prœlium acri certamine. Namque nostri, contemptis pridie superatis hostibus; quum subsequi legiones meminisfent, et pudore cedendi, et cupiditate per se conficiendi prælii, fortissime contra pedites præliantur: hostesque, mihil amplius copiarum accessurum credentes, ut pridie cognoverat, delendi equitatus nostri nacti occasionem videbantur.

XXIX. Quum aliquandiu fumma contentione dimicaretur, Dumnacus instruit aciem, quæ suis esset equitibus invicem præsidio. Tum repente consertæ legiones in conspectu hostium veniunt. Quibus viss, perculsæ barbarorum turmæ, perterritæ acies hostium, perturbato impedimentorum agmine, magno clamore discursuque passim sugæ se mandant. At nostri equites, qui paullo ante cum
resistentibus sortissime consisterant, lætitia victoriæ elati,
magno undique clamore sublato, cedentibus circumsus;
quantum equorum vires ad persequendum, dextræque ad
cædendum valent, tantum eo præsio intersiciunt. Itaque
amplius millibus xxx aut armatorum, aut eorum qui timore arma projecerant, intersectis, omnis multitudo capitur impedimentorum.

XXX. Qua ex fuga, quum constaret Drapetem Senonem, (qui, ut primum defecerat Gallia, collectis undique perditis hominibus, servis ad libertatem vocatis, exsulibus omnium civitatium accitis, receptis latronibus, impedimenta et commeatus Romanorum interceperat), non amplius hominum millibus v ex fuga collectis, Provinciam petere; unaque consilium cum eo Luterium Cadurcum ce-

piffe;

terseur enifut Du cele

pif

Ga

eft

que

ciæ

per

me cor cta mo

act

Car cie. por dor run gris con

tur

piis

nin fax adf dar nar qui fiffi piæ

mis fest

tuit

pisse; quem superiore Commentario, prima desectione Galliæ, facere in Provinciam impetum voluisse cognitum est: Caninius legatus, cum legionibus 11, ad eos persequendos contendit; ne de detrimento aut timore Provinciæ, magna infamia, perditorum hominum latrociniis, ca-

peretur.

XXXI. C. Fabius cum reliquo exercitu, in Carnutes ceterasque proficiscitur civitates, quarum eo prælio, quod eum Dumnaco secerat, copias esse accitas sciebat: Non enim dubitabat, quin recenti calamitate submissiores essent sutura; dato vero spatio ac tempore, eodem instante Dumnaco, possent concitari. Qua in re, summa selicitas celeritasque in recipiendis civitatibus Fabium consequitur: nam Carnutes, qui, sape vexati, nunquam pacis secerant mentionem, datis obsidibus, veniunt in deditionem; ceteraque civitates posita in ultimis Gallia finibus, Oceano conjuncta, qua Armorica appellantur, auctoritate adducta Carnutum, adventu Fabii legionumque, imperata sine mora faciunt. Dumnacus suis sinibus expulsus, errans, latitansque, solus extremas Gallia regiones petere est coactus.

XXXII. At Drapes, unaque Luterius, quum legiones Caniniumque adesse cognoscerent; nec se sine certa pernicie, persequente exercitu, putarent Provinciæ sines intrare posse; nec jam liberam vagandi latrociniorumque faciendorum facultatem haberent; consistunt in agris Cadurcorum. Ibi quum Luterius apud suos cives quondam, integris rebus, multum potuisset; semperque auctor novorum consiliorum, magnam apud barbaros auctoritatem haberet; oppidum Uxellodunum, quod in clientela suerat ejus, natura loci egregie munitum, occupat suis et Drapetis copiis, oppidanosque sibi conjungit.

XXXIII. Quo quum confessim C. Caninius venisset, animadverteretque omnes oppidi partes præruptissimis saxis esse munitas, quo, defendente nullo, tamen armatis adscendere esset dissicile; magna autem impedimenta oppidanorum videret, quæ si clandestina suga subtrahere conarentur, essugere non modo equitatum, sed ne legiones quidem possent: tripartito cohortibus divisis, trina excelsissimo loco castra secit; a quibus paullatim, quantum copiæ patiebantur, vallum in oppidi circuitu ducere insti-

tuit.

XXXIV. Quod quum animadverterent oppidani, miserrimaque Alesiæ memoria solliciti, similem casum obfessionis vererentur; maximeque ex omnibus Luterius,

qui

nptis
inifiendi
fque,
oridie
n viicareis inconbaropedin fucum
elati,
fufi;

ue ad

taque

ui ti-

capi-

Seno-

dique

libus

pedi-

am-

m ce-

pisse;

tum-

lum,

m in

oftri,

t fu-

ma-

e ge-

t, fic

ntur, rere-

ani-

tium

rtim

uita-

mine

ium.

ad

mi

Qu

fis,

qu

pes

mi

ter

dia

op

fui

ad

col

ru

rel

On

ve

tar

cij

Ve

fce

cit

te

pe

tu

pe

ba

re

D

m

ju

til

ex

fe

tu

qu

re

qui fortunæ illius periculum fecerat, moneret frumenti rationem esse habendam: constituunt omnium consensu, parte ibi relicta copiarum, ipsi cum expeditis ad importandum frumentum proficisci. Eo consilio probato, proxima nocte, ir millibus armatorum relictis, reliquos ex oppido Drapes et Luterius educunt: ii, paucos dies morati, ex sinibus Cadurcorum, (qui partim re frumentaria sublevare eos cupiebant; partim prohibere, quo minus sumerent, non poterant); magnum numerum frumenti comparant: Nonnunquam autem expeditionibus nocturnis castella nostrorum adoriuntur. Quam ob caussam C. Caninius toto oppido munitiones circumdare moratur; ne aut opus effectum tueri non possit, aut plurimis in locis infirma

disponat præfidia.

XXXV. Magna copia frumenti comparata, confidunt Drapes et Luterius non longius ab oppido x millibus, unde paullatim frumentum in oppidum supportarent. Ipfi inter se provincias partiuntur: Drapes, castris præsidio cum parte copiarum restitit: Luterius, agmen jumentorum ad oppidum adducit. Dispositis ibi præsidiis, hora noctis circiter x, filvestribus angustisque itineribus frumentum importare in oppidum instituit. Quorum strepitum vigiles castrorum quum sensissent; exploratoresque miffi, quæ agerentur, renunciassent; Caninius celeriter cum cohortibus armatis ex proximis castellis, in frumentarios sub ipsam lucem impetum fecit. Ii, repentino malo perterriti, diffugiunt ad sua præsidia: quæ nostri ut viderunt, acrius contra armatos incitati, neminem ex eo numero vivum capi patiuntur. Effugit inde cum paucis Luterius, nec se recipit in castra.

XXXVI. Re bene gesta, Caninius ex captivis comperit, partem copiarum cum Drapete esse in castris a millibus non amplius x. Qua re ex compluribus cognita; quum intelligeret, fugato duce altero, perterritos reliquos facile opprimi posse; magnæ felicitatis esse arbitrabatur, neminem ex cæde refugisse in castra, qui de accepta calamitate nuncium Drapeti perferret. Sed, in experiendo quum periculum nullum videret, equitatum omnem, Germanofque pedites, summæ velocitatis homines, ad castra hostium præmittit : ipse legionem unam in trina castra distribuit, alteram fecum expeditam ducit. Quum propius hostem accessisset, ab exploratoribus, quos præmiserat, cognoscit, castra eorum, ut barbarorum fert consuetudo, relictis locis superioribus, ad ripas fluminis esse demissa; at Germanos, equitesque, imprudentibus omnibus, de improviso advolasse, advolasse, et prælium commissse. Qua re cognita, legionem armatam instructamque adducit. Ita, repente omnibus ex partibus signo dato, loca superiora capiuntur. Quod ubi accidit, Germani, equitesque, signis legionis viss, vehementissime præliantur. Confestim cohortes undique impetum faciunt; omnibusque aut intersectis aut captis, magna præda potiuntur. Capitur ipse eo prælio Drapes.

XXXVII. Caninius. felicissime re gesta, fine ullo pene militis vulnere, ad obsidendos oppidanos revertitus. Externoque hoste deleto; cujus timore antea augere presidia, et munitione oppidanos circumdare prohibitus erat; opera undique imperat administrari. Venit eodem cum suis copiis postero die C. Fabius; partemque oppidi sumit

ad obsidendum.

enti

enfu,

por-

pro-

s ex

mo-

taria s fu-

com-

s ca-

Cani-

aut

irma

dunt

ibus,

lpfi

cum

n ad

CIT-

im-

s ca-

age-

tibus

pfam

liffu-

con-

capi

e re-

perit,

libus

uum

facile

emi-

nitate

uum

anof-

flium

buit,

m ac-

ofcit,

is lo-

Ger-

oviso

plasse,

XXXVIII. Cæfar interim M. Antonium quæftorem cum cohortibus xv in Bellovacis reliquit; ne qua rurfus novorum confiliorum capiendorum Belgis facultas daretur. Ipfe reliquas civitates adit : obsides plures imperat : timentes omnium animos confolatione fanat. Quum in Carnutes venisset; quorum confilio in civitate, superiore Commentario, Cæfar exposuit initium belli esse ortum; quod præcipue eos, propter conscientiam facti, timere animadvertebat; quo celerius civitatem metu liberaret, principem fceleris illius et concitatorem belli Guturvatum ad supplicium deposcit : qui, etsi ne civibus quidem suis se committebat; tamen celeriter, omnium cura quæsitus, in castra perducitur. Cogitur in ejus supplicium Cæsar contra naturam suam, maximo militum concursu; qui omuia pericula et detrimenta belli, Guturvato accepta referebant; adeo ut verberibus exanimatum corpus securi feriretur.

XXXIX. Ibi crebris litteris Caninii sit certior, quæ de Drapete et Luterio gesta essent, quoque in consilio permanerent oppidani: quorum etsi paucitatem contemnebat, tamen pertinaciam magna pæna esse assiciendam judicabat; ne universa Gallia non defuisse vires sibi ad resistendum Romanis, sed constantiam, putaret; neve hoc exemplo ceteræ civitates, locorum opportunitate fretæ, se vindicarent in libertatem; quum omnibus Gallis notum esse sciret, reliquam esse unam æstatem suæ provinciæ; quam si sustinere potuissent, nullum ultra periculum vererentur. Itaque Q. Calenum legatum cum legionibus i relinquit, qui justis itineribus, se subsequeretur: ipse cum omni equitatu, quam potest celerrime, ad Caninium contendit.

XL. Quum,

XL. Quum, contra exspectationem omnium, Czsar Uzellodunum venisset, oppidumque operibus clausum animadverteret, neque ab oppugnatione recedi videret ulla conditione posse; magna autem copia frumenti abundare oppidanos, ex perfugis cognovisset; aqua prohibere hostem tentare cœpit. Flumen infimam vallem dividebat, quæ totum pene montem cingebat, in quo positum erat preruptum undique oppidum Uxellodunum. Hoc avertere loci natura prohibebat : sic enim in imis radicibus montis ferebatur, ut nullam in partem, depressis fossis, derivari posset. Erat autem oppidanis difficilis et præruptus eo descensus; ut, prohibentibus nostris, sine vulneribus ac periculo vitæ neque adire flumen, neque arduo se recipere possent adscensu. Qua difficultate eorum cognita, Cæsar, sagittariis funditoribufque dispositis, tormentis etiam quibusdam locis contra facillimos descensus collocatis, aqua sluminis prohibebat oppidanos; quorum omnis postea multitudo

aquatum unum in locum conveniebat.

XLI. Sub ipsum enim oppidi murum magnus fons aquæ prorumpebat ab ea parte, quæ, fere pedum ccc intervallo, fluminis circuitu vacabat. Hoc fonte prohiberi posse oppidanos quum optarent reliqui, Cæfar unus videret, non fine magno periculo; e regione ejus vineas agere adversus montem, et aggeres struere cœpit, magno cum labore, et continua dimicatione. Oppidani enim loco superiore decurrentes, eminus fine periculo præliabantur, multofque pertinaciter fuccedentes vulnerabant; ut tamen non deterrerentur milites nostri vineas proferre, et labore atque operibus vincere locorum difficultates. Eodem tempore tectos cuniculos ab vineis agunt ad caput fontis: quod genus operis fine ullo periculo, et fine suspicione hostium facere licebat. Exstruitur agger in altitudinem pedum Lx: collocatur in eo turris x tabulatorum; non quidem quæ mænibus æquaretur, (id enim nullis operibus effici poterat), sed quæ superaret fontis fastigium. Ex ea quum tela tormentis jacerentur ad fontis aditus; nec fine periculo possent adaquari oppidani; non tantum pecora atque jumenta, sed etiam magna hominum multitudo fiti confumebatur.

XLII. Quo malo perterriti oppidani, cupas sevo, pice, scindulis complent: eas ardentes in opera provolvunt. Eodem tempore acerrime præliantur, ut ab incendio restinguendo dimicatione et periculo deterreant Romanos. Magna repente in ipsis operibus flamma exsistit : quæcumque enim per locum præcipitem missa erant, ea, vineis raba nere para celf utri ma teli 3

et a

ex et, que qui VOC por flar du ma ad

> no tar bu de an be

> > liq

ave

tar

na do gr A CO m

n Vi

b

et aggere suppressa, comprehendebant id ipsum quod morabatur. Milites contra nostri, quanquam periculoso genere prœlii, locoque iniquo premebantur, tamen omnia paratissimo sustinebant animo. Res enim gerebatur et excelso loco, et in conspectu exercitus nostri; magnusque utrimque clamor oriebatur. Ita, quam quisque poterat maxime infignis, quo notior testatiorque virtus ejus esset,

telis hostium flammæque se offerebant.

Uz-

ulla

dare

ftem

pre-

e loci

fere-

offet.

ilus;

vitæ

t ad-

tariis

m lo-

minis

itudo

aquæ

vallo,

e op-

non

bore,

eriore

ofque

deter-

atque

npore

quod

Mium

m LX:

quæ

i po-

quum

peri-

atque

confu-

pice,

lvunt.

io re-

nanos.

quæ-

vineis

ct

XLIII. Cæsar, quum complures suos vulnerari videret; ex omnibus oppidi partibus cohortes montem adscendere, et, simulatione mænium occupandorum, clamorem undique jubet tollere. Quo sacto perterriti oppidani, quum, quid ageretur in locis reliquis, essent ignari, suspensi revocant ab impugnandis operibus armatos, murisque disponunt. Ita nostri, sine prælio sacto, celeriter opera slamma comprehensa partim restringuunt, partim interscindunt. Quum pertinaciter resisterent oppidani, et, jam magna parte suorum siti amissa, in sententia permanerent; ad postremum cuniculis venæ sontis intercisæ sunt atque aversæ. Quo sacto exhaustus repente perennis exaruit sons, tantamque attulit oppidanis salutis desperationem, ut id non hominum consilio, sed Deorum voluntate sactum putarent. Itaque necessitate coacti se transdiderunt.

XLIV. Cæsar, quum suam lenitatem cognitam omnibus sciret : neque vereretur, ne quid crudelitate naturz videretur asperius fecisse; neque exitum consiliorum suorum animadverteret, si tali ratione diversis in locis plures rebellare confilia ineffent : exemplo supplicii deterrendos reliquos existimavit. Itaque omnibus, qui arma tulerant, manus præcidit : vitam concessit ; quo testatior effet pæna improborum. Drapes, quem captum esse a Caninio docui, five indignatione et dolore vinculorum, five timore gravioris supplicii, paucis diebus se cibo abstinuit, atque ita interiit. Eodem tempore Luterius, quem profugiffe ex prœlio scripsi, quum in potestatem venisset Epasnacti Arverni, (crebro enim mutandis locis, multorum fidei se committebat; quod nufquam diutius fine periculo commoraturus videbatur, quum sibi conscius effet, quam inimicum deberet Cafarem habere), hunc Epafnactus Arvernus, amicissimus populi Romani, fine dubitatione ulla vinctum ad Cæfarem duxit:

XLV. Labienus interim in Treviris equestre prælium secundum facit: compluribusque Treviris intersectis, et Germanis, qui nulli adversus Romanos auxilia denegabant; principes eorum vivos in suam redegit potestatem;

atque

atque in iis Surum Æduum, qui et virtutis et generis summam nobilitatem habebat, solusque ex Æduis ad id temfin

us

pa

nu

fid

ca

eq

Co

ti

tra

fte

pl

ra

tu

Vi

ad

pí

m

ni

M

ft

ex

ju

pi

le

po

bo

fin

n

pus permanferat in armis.

XLVI. Ea re cognita, Cæfar, quem in omnibus Galliz partibus bene res gestas videret; judicaretque, superioribus æstivis Galliam devictam et subactam esse; Aquitaniam nunquam inse adisset, sed per P. Crassum quadam ex parte devicisset : cum ir legionibus in eam partem est profectus, ubi extremum tempus consumeret astivorum: quam rem, sicut cetera, celeriter feliciterque confecit; namque omnes Aquitaniæ civitates legatos ad eum miferunt, oblidesque ei dederunt. Quibus rebus gestis, ipse cum equitum præsidio Narbonem prosectus est; exercitum per legatos in hiberna deduxit; 1v legiones in Belgio collocavit, cum M. Antonio et C. Trebonio et P. Vatinio et Q. Tullio legatis: 11 in Æduos misit, quorum in omni Gallia summam esse auctoritatem sciebat : 11 in Turonis ad fines Carnutum posuit, quæ omnem regionem conjunctam Oceano continerent: 11 reliquas in Lemovieum finibus non longe ab Arvernis, ne qua pars Galliæ vacua ab exercitu effet. Paucos dies ipse in provincia moratus, quum celeriter omnes conventus percucurriffet; publicas controversias cognovisset; bene meritis præmia tribuiffet; (cognoscendi enim maximam facultatem habebat, quali quisque animo in rempublicam fuisset, totius Galliz defectione, quam sustinuerat sidelitate atque auxiliis provinciæ illius): his rebus confectis, ad legiones in Belgium se recipit, hibernavitque Nemetocennæ.

XLVII. Ibi cognoscit Comium Atrebatem prœlio cum equitatu suo contendisse. Nam quum Antonius in hiberna venisset, civitasque Atrebatum in ossicio maneret; Comius, qui post illam vulnerationem, quam supra commemoravimus, semper ad omnes motus paratus suis civibus esse consuesset; ne consula belli quærentibus auctor armorum suxque deesset, parente Romanis civitate, cum suis equitibus se suosque latrociniis alebat, infestisque itineribus commeatus complures, qui comportabantur in hiberna Romanica de sui complures.

sorum, intercipiebat.

XLVIII. Erat Attributus Antonio, præfectus equitum C. Volusenus Quadratus; qui cum eo hiemaret. Hunc Antonius ad persequendum hossium equitatum mittit. Volusenus autem ad eam virtutem, quæ singularis in eo erat, magnum odium Comii adjungebat, quo libentius id faceret, quod imperabatur. Itaque, dispositis insidiis, sepius ejus equites aggressus, secunda prælia faciebat. Novisemus ejus equites aggressus, secunda prælia faciebat. Novisemus

um-

em-

Illiz

ibus

iam

ex

pro-

ım:

ecit;

mi-

ipfe

erci-

elgio

Vati-

m in

I in

nem

ovi-

E Va-

nora-

pu-

a tri-

ebat,

alliæ

pro-

gium

cum

berna

Co-

mme-

is elle

orum

quiti-

com-

oma-

uitum

c An-

id fa-

is, fæ-

fime,

Vo-

sime, quum vehementius contenderetur; ac Volusenus ipsius intercipiendi Comii cupiditate pertinacius eum cum paucis infecutus effet; ille autem fuga vehementi Volusenum longius produxisset: repente omnium suorum invocat fidem atque auxilium, ne sua vulnera, per fidem imposi. ta, paterentur inulta : conversoque equo, se a ceteris incautius permittit in præfectum. Faciunt idem omnes ejus equites, paucosque nostros convertunt atque insequentur. Comius incensum calcaribus equum jungit equo Quadrati; lanceaque infesta medium femur ejus magnis viribus Præfecto vulnerato, non dubitant nostri resitransjicit. stere, et conversi hostem pellere. Quod ubi accidit, complures hostium, magno nostrorum impetu perculfi, vulnerantur; et partim in fuga proteruntur, partim intercipiun-Quod ubi malum dux, equi velocitate, evitavit; graviter vulneratus præfectus, ut vitæ periculum aditurus videretur, refertur in castra. Comius autem, sive expiato fuo dolore, five magna parte amissa suorum, legatos ad Antonium mittit; seque et ibi futurum ubi præscripserit, et ea facturum quæ imperaverit, obsidibus datis sirmat: unum illud erat, ut timori suo concedatur, ne in conspectum veniat cujusquam Romani. Quam postulationem Antonius quum judicaret ab justo nasci timore, veniam petenti dedit; obsides accepit.

Scio Cæsarem singulorum annorum singulos Commentarios confecisse: quod ego non existimavi mihi esse saciendum; propterea quod insequens annus, L. Paullo, C. Marcello, Coss. nullas res Galliæ babet magnopere gestas. Ne quis tamen ignoraret, quibus in locis Cæsar exercitusque eo tempore fuissent, pauca scribenda, con-

jungendaque huic Commentario statui.

XLIX. Cæfar, in Belgio quum hiemaret, unum illud propositum habebat; continere in amicitia civitates, nulli spem aut caussam dare armorum. Nihil enim minus volebat, quam sub decessum suum necessitatem sibi aliquam imponi belli gerendi; ne quum exercitum deducturus esset, bellum aliquod relinqueretur, quod omnis Galliæ libenter sine præsenti periculo susciperet. Itaque, honorisce civitates appellando, principes maximis præmiis afficiendo, nulla onera nova imponendo, desessam tot adversis præliis Galliam, conditione parendi meliore, facile in pace continuit.

L. Ipse, hibernis peractis, contra consuetudinem in Italiam quam maximis itineribus est profectus: ut municipia et colonias appellaret, quibus M. Antonii quæstoris fui commendaret sacerdotii petitionem. Contendebat enim gratia, quum libenter pro homine fibi conjunctissimo, quem paullo ante præmiserat ad petitionem; tum acriter contra factionem, et potentiam paucorum, qui, M. Antonii repulfa, Cæfaris decedentis convellere gratiam cupiebant. Hunc etfi augurem prius factum, quam Italiam attingeret, in itinere audierat; tamen non minus justam sibi caussam municipia et colonias adeundi existimavit, ut iis gratias ageret, quod frequentiam atque officium fuum Antonio præstitissent: simulque se et honorem suum insequentis anni commendaret petitione; propterea quod insolenter adversarii sui gloriarentur, L. Lentulum et C. Marcellum Cost. creatos, qui omnem honorem et dignitatem Cxfaris exspoliarent; ereptum Sergio Galbæ consulatum, quum is multo plus gratia suffragiisque valuisset, quod fibi conjunctus et familiaritate et necessitudine legationis effet.

ro

mi Ne

mi

do

an

Po

in

ac

CU

re

de

d

LI. Exceptus est Cæsaris adventus ab omnibus municipiis et coloniis incredibili honore atque amore. Tum primum enim veniebat ab illo universæ Galliæ bello. Nihil
relinquebatur, quod ad ornatum portarum, itinerum, locorum omnium, qua Cæsar iturus erat, excogitari posset
Cum liberis omnis multitudo obviam procedebat: hostia
omnibus locis immolabantur: tricliniis stratis fora templaque occupabantur; ut vel exspectatissimi triumphi lætitia
præcipi posset. Tanta erat magnificentia apud opulentiores,

cupiditas apud humiliores.

LII. Quum omnes regiones Galliæ Togatæ Cæsar percucurriffet, summa cum celeritate ad exercitum Nemetocennam rediit; legionibusque ex omnibus hibernis ad fines Trevirorum evocatis, eo profectus est, ibiqué exercitum lustravit. T. Labienum Galliæ Togatæ præfecit, quo majore commendatione conciliaretur ad confulatus petitio-Ipse tantum itinerum faciebat, quantum satis esse ad mutationem locorum propter falubritatem existimabat. Ibi quanquam crebro audiebat, Labienum ab inimicis suis follicitari; certiorque fiebat, id agi paucorum confiliis, ut, interpolita senatus auctoritate, aliqua parte exercitus spoliaretur; tamen neque de Labieno credidit quidquam, neque contra senatus auctoritatem, ut aliquid faceret, potuit adduci. Judicabat enim, liberis sententiis patrum conscriptorum caussam suam facile obtineri. Nam C. Curio, tribunus plebis, quum Cæsaris caussam dignitatemque defendendam suscepisset, sæpe erat senatui pollicitus; " si quem timor armorum Cataris laderet, et quoniam Pompeii

peii dominatio atque arma non minimum terrorem foro inferrent; discederet uterque ab armis, exercitusque dimitteret: fore eo pacto liberam, et sui juris, civitatem." Neque hoc tantum pollicitus est; sed etiam per se senatus discettionem facere cœpit. Quod ne fieret, consules amicique Pompeii intercesserunt; atque, ita rem moderan-

do, discesserunt.

bat e-

flimo,

acriter

Anto-

cupie-

am at-

am fi-

rit, ut

fuum

m in-

od in-

et C.

digni-

niula-

uiffet.

ne le-

unici-

n pri-

Nihil

n, lo-

poffet

hostia

mpla.

lætiti2

tiores,

per-

meto-

d fines

citum

o maetitio-

is effe

abat.

is fuis

is, ut,

ipo-

n, ne-

, po-

con-Curio, ie de-

66 fi Pom. peii

LIII. Magnum hoc testimonium senatus erat universi, conveniensque superiori facto. Nam Marcellus, proximo anno, quum impugnaret Cæsaris dignitatem; contra legem Pompeii et Crassi, retulerat ante tempus ad senatum de Cæfaris provinciis. Sententiisque dictis, discessionem faciente Marcello, qui sibi omnem dignitatem ex Cæsaris invidia quærebat; senatus frequens in alia omnia transiit. Quibus non frangebantur animi inimicorum Cæfaris; fed admonebantur, quo majores pararent necessitudines, quibus cogi posset senatus id probare, quod ipsi constituissent.

LIV. Fit deinde senatusconsultum, ut ad bellum Parthicum legio una a Cn. Pompeio, altera a C. Cæfare mitte-Neque obscure hæ duæ legiones uni Cæsari detrahuntur. Nam Cn. Pompeius legionem primam, quam ad Czefarem miserat confectam ex delectu provinciz Czefaris, tamquam ex suo numero, dedit. Cæsar tamen, quum de voluntate adversariorum suorum nemini dubium esset, Cn. Pompeio legionem remisit; et ex suo numero xv, quam in Gallia citeriore habuerat, ex fenatusconsulto jubet trans-In ejus locum xiii legionem in Italiam mittit, quæ præfidia tueretur, ex quibus præfidiis xv deducebatur. Ipse exercitum distribuit per hiberna ; G. Trebonium, cum legionibus zv, in Belgio collocat; C. Fabium, cum totidem, in Æduos deducit. Sic enim existimabat tutissimam fore Galliam: fi Belga, quorum maxima virtus; et Ædui, quorum auctoritas summa esset; exercitibus contineren-

LV. Ipse in Italiam profectus est. Quo quum venisset, cognoscit, per C. Marcellum confulem legiones 11, ab se remissas, quæ ex senatusconsulto deberent ad Parthicum bellum duci, Cn. Pompeio transditas, atque in Italia retentas effe. Hoc facto; quamquam nulli erat dubium, quin arma contra Cæsarem pararentur; tamen Cæsar omnia patienda esse statuit, quoad fibi spes aliqua relinqueretur jure potius disceptandi, quam belli gerendi.

C. JULII

C. JULII CÆSARIS

COMMENTARIORUM

BELLO CIVILI DE

I B ER I.

IT : RIS [a Fabio] C. Cæfaris confulibus redditis, ægre ab iis impetratum est. summa tribunorum plebis contentione, ut in senatu recitarentur : ut vero ex literis ad fenatum referretur, impetrari non po-Referent consules de republica (in civitate) Lentulus conful " fenatui reique publicæ se non defuturum" pollicetur, " fi audacter ac fortiter sententias dicere velint : fin Cæsarem respiciant, atque ejus gratiam sequantur, ut superioribus fecerint temporibus; se sibi consilium capturum, neque senatus auctoritati obtemperaturum: Habere se quoque ad Cæsaris gratiam atque amicitiam receptum." In eandem fententiam loquitur Scipio: " Pompeio esse in animo, reipublicæ non deesse, si senatus sequatur: sin cunctetur, atque agat lenius, nequidquam ejus auxilium, si postea velit, senatum imploraturum."

II. Hæc Scipionis oratio, quod senatus in urbe habebatur, l'ompeiusque aderat, ex ipsius ore Pompeii mitti vi-Dixerat aliquis leniorem fententiam: Ut primo M. Marcellus, ingressus in eam orationem, " non oportere ante de ea re ad senatum referri, quam delectus tota Italia habiti, et exercitus conscripti essent; quo præsidio, tuto et libere senatus, quæ vellet, decernere auderet :" Ut M. Calidius, qui censebat, " ut Pompeius in suas provincias proficisceretur, ne qua effet armorum caussa: timere Cæfarem, abreptis ab eo 11 legionibus, ne ad ejus periculum refervare et retinere eas ad urbem Pompeius videretur:" Ut M Rufus, qui sententiam Calidii, paucis fere mutatis verbis, sequebatur. Hi omnes, convicio L. Lentuli consulis correpti exagitabantur. Lentulus, sententiam Calidii pronunciaturum se omnino negavit. Marcellus, perterritus conviciis, a sua sententia discessit. Sic vocibus consulis,

terro rique quui tat: vide bis. cunt meq datu

dini post Mul mio gior plet Dia atqu in f ren ber for, qui cier ten feil

> lier reg rur im exe cui tio iud nii tat ter

> > qu

na

]

Scip

tiæ

terrore præsentis exercitus, minis amicorum Pompeii, plerique compulsi, inviti et coacti, Scipionis sententiam sequuntur: "Uti ante certam diem Cæsar exercitum dimittat: si non faciat, eum adversus rempublicam sacturum
videri." Intercedunt M. Antonius, Q. Cassius, tribuni plebis. Refertur contestim de intercessione tribunorum: dicuntur sententiæ graves: ut quisque acerbissione crudelissimeque dixit, ita quam maxime ab inimicis Cæsaris collaudatur.

III. Misso ad vesperam senatu, omnes, qui sunt ejus ordinis, a Pompeio evocantur. Laudat promptos, atque in posterum confirmat; segniores castigat atque incitat. Multi undique ex veteribus Pompeii exercitibus, spe præmiorum atque ordinum evocantur: multi ex duabus legionibus, quæ sunt traditæ a Cæsare, arcessuntur pletur urbs. Ad jus comitiorum, tribunos plebis C. Curio evocat. Omnes amici confulum, necessarii Pompeii, atque corum qui vereres inimicitias cum Cafare gerebant, in senatum coguntur : quorum vocibus et concursu, terrentur infirmiores, dubii confirmantur; plerisque vero libere decernendi potestas eripitur. Pollicetur L. Piso Cenfor, sefe iturum ad Cæsarem; item L. Roscius prætor, qui de his rebus eum doceant : fex dies ad eam rem conficiendam spatii postulant. Dicuntur etiam a nonnullis sententiæ, ut legati ad Cæfarem mittantur, qui voluntatem fenatus ei proponant:

is,

ากา

ut

000

L.

tu-

ce.

fe-

ili-

m:

re-

m-

12-

us

a-

vi-

no

ere

ta-

u-

Ut

n-

ere

11-

:"

tis

u-

0-

us

15,

re

IV. Omnibus his refistitur; omnibusque oratio consulis. Scipionis, Catonis opponitur. Catonem veteres inimicitiæ Cæsaris incitant, et dolor repulsæ. Lentulus, æris alieni magnitudine, et spe exercitus ac provinciarum, et regum appellandorum largitionibus movetur; feque alterum fore Syllam inter suos gloriatur, ad quem summa imperii redeat. Scipionem, eadem spes provinciæ atque exercituum impellit; quos se pro necessitudine partiturum cum Pompeio arbitratur: fimul, judiciorum metus, adulatio atque ostentatio sui potentium, qui in republica judiciisque tum plurimum pollebant. Ipse Pompeius, ab inimicis Cæfaris incitatus, et quod neminem fecum dignitate exæquari volebat, totum se ab ejus amicitia averterat; et cum communibus inimicis in gratiam redierat, quorum ipse maximam partem illo affinitatis tempore adjunxerat Casari. Simul infamia 11 legionum permotus, quas ab itinere Asiæ Syriæque ad suam potentiam dominatumque converterat, rem ad arma deduci studebat.

V. His de caussis aguntur omnia ruptim, atque turbate.

Neque docendi Cæfaris, propinquis ejus spatium datur; nec tribunis plebis, fui periculi deprecandi, neque etiam extremi juris intercessione retinendi, quod L. Sylla reliquerat, facultas tribuitur : fed de sua salute vis die cogitare coguntur; quod illi turbulentissimi superioribus temporibus tribuni plebis, vi i i denique mense, suarum actionum respicere ac timere confueverant. Decurritur ad illud extremum atque ultimum S. C. quo, nisi pene in ipso urbis incendio atque desperatione omnium salutis, latorum audacia, nunquam ante discessum est, "Dent operam consules, prætores tribuni plebis, quique pro confulibus funt ad urbem, ne quid respublica detrimenti capiat." Hac S. C. perscribuntur a. d. vir Idus Januarias. Itaque v primis diebus, quibus haberi fenatus potuit, qua ex die confulatum iniit Lentulus, biduo excepto comitiali; et de imperio Czfaris, et de ampliffimis viris tribunis plebis, gravissime acerbissimeque decernitur. Profugiunt slatim ex urbe tribuni plebis, seseque ad Cæsarem conferunt. Is eo tempore erat Ravenna, exspectabatque suis lenissimis postulatis responsa; fiqua hominum aquitate res ad otium deduci posset.

VI. Proximis diebus habetur senatus extra urbem. Pompeius eadem illa, quæ per Scipionem oftenderat, agit; senatus virtutem constantiamque collaudat; copias suas exponit; legiones habere sese paratas x: præterea cognitum compertumque sibi, alieno esse animo in Cæsarem milites; neque iis posse persuaderi, uti eum desendant aut sequantur. De reliquis rebus ad senatum resertur; tota ut Italia delectus habeatur; Faustos Sylla Proprætor in Mauritaniam mittatur : pecunia uti ex zrario Pompeio detur. Refertur etiam de rege Juba, ut focius fit atque amicus: Marcellus vero, passumm se in prasentia negat. De Fausto, impedit Philippus tribunus plebis. De reliquis rebus, S. C. perscribuntur. Provincia privatis decernuntur; duz confulares, reliqua pratoria. Scipioni, obvenit Syria; L Domitio, Gallia: Philippus et Marcellus privato confilio pratereuneur, neque corum fortes dejiciuntur. In reliquas provincias pratores mittuntur; neque exspectant, quod superioribus annis acciderat, ut de eorum imperio ad populum referatur; palidatique, votis nuncupatis, exeant. Confules, quod ante id tempus acciderat numquam, ex urbe proficiscuntur : lietoresque habent in urbe et Capitolio privati, contra omnia vetustatis exempla. Tota Italia delectus hal etur; arma imperantur; pecunia a municipiis exiguntur, et e fanis tolluntur; omni divina et humana jura permilcentur.

VII. Quibus

patus comr peiur cujus crit. tur, mere lam, terce restit miffe peras et qu in p li, t perio cafib ctun cum " CI me Gall dign Dis : tus (tos e fenc V

VI

cat, cuju fect um fe (in f mood quo fuar mic

jun

agit

mo

legi

con

ec

e-

t,

0-

15

1-

m

io a,

e-

n,

i-

le

e-

S,

1-

:

1-

t;

as

i-

m

ta

q

ea-

t.

is.

r:

a;

fi-

at,

10

e-

n,

a-

ta

u-

u-

us

VII. Quibus febus cognitis, Cæfar apud milites conciopatur. " Omnium temporum injurias in micorum in fe" commemorat; " a quibus diductum et depravatum Pompeium" queritur, " invidia atque obtrectatione laudis suz; cujus ipfe honori et dignitati femper faverit, adjutorque fu-Novum in republica introductum exemplum" queritur, " ut tribunitia intercessio armis notaretur atque opprimeretur, quæ superioribus annis armis esset restituta. Syllam, nudata omnibus rebus tribunitia potestate, tamen intercessionem liberam reliquisse: Pompeium, qui amissam restituisse videatur, dona etiam, que ante habuerat, ademiffe : Quotiescunque fit decretum, Darent magistratus operam, ne quid refpublica detrimenti caperet; (qua voce, et quo S. C. populus Romanus ad arma fit vocatus); factum in perniciofis legibus, in vi Tribunitia, in fecessione populi, templis locisque editioribus occupatis; (atque hæc superioris ætatis exempla, expiata Saturnini atque Gracchorum cafibus" docet): " Quarum rerum illo tempore nihil factum, ne cogitatum quidem; nulla lex promulgata, non cum populo agi cœptum, nulla secessio facta." Hortatur, " cujus Imperatoris ductu 1x annis rempublicam felicifiime gesserint, plurimaque prœlia secunda secerint, omnem Galliam Germaniamque pacaverint; ut ejus existimationem dignitatemque ab mimicis defendant." Conclamant legionis x111, quæ aderat, milites, (hanc enim initio tumultus evocaverat; reliquæ nondum convenerant) " fefe paratos effe Imperatoris sui, Tribunorumque plebis injurias defendere.'

VIII. Cognita militum voluntate, Ariminum cum ca legione proficifoitur; ibique Tribunos plebis, qui ad eum confugerant, convenit; reliquas legiones ex hibernis evocat, et subsequi jubet. Eo L. Czesar adoleseens venit; cujus pater Casaris erat legatus. Is reliquo sermone consecto, cujus rei caussa venerat; habere se a Pompeio ad cum privati officii mandata, demonstrat: " Velle Pompeium fe Cæfari purgatum; ne ea, quæ reipublicæ eaussa egerit, in fuam contumeliam vertat : semper se reipublica commoda privatis necessitatibus habuisse potiora: Casarem quoque, pro sua dignitate, debere et studium et iracundiam fuam reipublicæ dimittere. neque adeo graviter irasci inimicis; ne, quum illis nocere fe speret, reipublicæ noceat." Pauca ejuidem generis addit, cum excufatione Pompen conjuncta. Eadem fere, atque eisdem de rebus, prætor Roscius agit cum Cafare; sibique Pompeium commemorate demonstrat.

IX. Quæ res etfi nihil ad levandas injurias pertinere videbantur: tamen idoneos nactus homines, per quos ea, quæ vellet, ad eum perferrentur; petit ab utroque, quoniam Pompeii mandata ad se detulerint, ne graventur sua quoque ad eum postulata deferre; si parvo labore magnas controversias tollere, atque omnem Italiam metu liberare possent. "Sibi semper reipublicæ primam fuisse dignitatem, vitaque potiorem Dohuisse se quod populi Romani beneficium fibi per contumeliam ab inimicis extorqueretur; ereptoque semestri imperio, in urbem retraheretur, cujus absentis rationem haberi proximis comittis populus justiffet : tamen hanc jacturam honoris sui, reipubli æ caussa, zquo animo tuliffe. Quum literas ad fenatum miferit, ut omnes ab exercitibus discederent, ne id quidem impetravisse. Tota Italia delectus haberi: retineri legiones 11, quæ ab se simulatione Parthici belli sint abducta: civitatem esse in armis. Quonam hæc omnia, nisi ad suam perniciem, pertinere? Sed tamen ad omnia se descendere paratum, atque omnia pati, reipublicæ cauffa. Proficifcatur Pompeius in fuas provincias; iph exercitus dimittant: discedant in Italia omnes ab armis : metus e civitate tollatur : libera comitia, atque omnis respublica Senatui populoque Romano permittatur. Hæc quo facilius, certifque conditionibus fiant, et jurejurando fanciantur; aut ipse propius accedat, aut se patiatur accedere : fore, uti per colloquia omnes controversiæ componantur."

X. Acceptis mandatis Roscius cum L. Cæsare Capuam pervenit, ibique consules Pompeiumque invenit. Postulata Cæsaris renunciat. Illi, deliberata re, respondent; scriptaque ad eum mandata per eos remittunt, quorum hæc erat summa: "Cæsar in Galliam reverteretur; Arimino excederet; exercitus dimitteret: quæ si secisset, Pompeium in Hispanias iturum. Interea, quoad sides esset data, Cæsarem sacturum quæ polliceretur, non intermissuros Con-

fules Pompeiumque delectus."

XI. Erat iniqua conditio, postulare ut Cæsar Arimino excederet, atque in provinciam reverteretur; ipsum, et provincias et legiones alienas tenere: exercitum Cæsaris velle dimitti; delectus habere: polliceri, se in provinciam iturum; neque ante quem diem iturus sit, definire: Ut si, peracto Cæsaris consulato, Pompeius prosectus non esset, nulla tamen mendacii religione obstrictus videretur. Tempus vero colloquio non dare, neque accessurum polliceri, magnam pacis desperationem atserebat. Itaque ab Arimino M. Antonium, cum cohortibus v, Arretium mittit: ipse

habe coho

tit.
The itine mnit cogn horte profictis, nato

cii re
poffe
tum
proi:
rum
xera
dine
com:
milii
atqu
rio a
Pom
laud

X

Attit

terro ærar dam ret : quit pler ejus a C rat. puar

lege

coru

ipse Arimini cum 11 legionibus subsistit, ibique delectum habere instituit. Pisaurum, Fanum, Anconam singulis

cohortibus occupat.

vi-

ea,

no-

fua

nas

are

m.

ne-

ur;

ilus

Tif-

ila,

, ut

ra-

uæ

em

ici-

ra-

tur

nt:

ur:

que

liti-

ius

uia

am

ıla-

cri-

· e.

ex-

um

Cæ-

on-

ino

oro-

vel-

n i-

: fi,

flet,

em-

eri,

Ari-

tit :

XII. Interea certior factus, Iguvium Thermum prætonem cohortibus v tenere, oppidum munire; omniumque
esse Iguvinorum optimam erga se voluntatem; Curionem
cum 111 cohortibus, quas Pisauri et Armini habebat, mittit. Cujus adventu cognito, dississis municipii voluntati
Thermus, cohortes ex urbe educit, et profugit; milites in
itinere ab eo discedunt, ac domum revertuntur: Curio, omnium summa voluntate, Iguvium recipit. Quibus rebus
cognitis, consisus municipiorum voluntatibus, Cæsar cohortes legionis x111 ex præsidiis deducit, Auximumque
proficiscitur; qued oppidum Attius, cohortibus introductis, tenebat; delectumque toto Piceno, circummissis se-

natoribus, habebat.

XIII Adventu Cæfaris cognito, Decuriones Auximi ad Attium Varum frequentes conveniunt : docent " fui judicii rem non esse; neque se, neque reliquos municipes pati posse, C. Cæsarem Imperatorem bene de republica meritum, tantis rebus gestis, oppido mænibusque prohiberi: proinde habeat rationem posteritatis, et periculi sui." Quorum oratione permotus Varus, præsidium, quod introduxerat, ex oppido educit, et profugit. Hunc ex primo ordine pauci Cæsaris consecuti milites, consistere cogunt ; commiffoque prœlio, deseritur a suis Varus: nonnulla pars militum domum discedit; reliqui ad Cæsarem perveniunt; atque una cum iis deprehensus L. Pupius primipili centurio adducitur, qui hunc eundem ordinem in exercitu Cn. Pompeii antea duxerat. At Cafar milites Attianos collaudat, Pupium dimittit, Auximatibus agit gratias, seque eorum facti memorem fore pollicetur.

XIV. Quibus rebus Romam nunciatis, tantus repente terror invasit, ut, quum Lentulus consul ad aperiendum grarium venisset, ad pecuniam Pompeio ex S. C. proferendam, protinus, aperto sanctiore grario, ex urbe profugeret: Cæsar enim adventare, jamjamque adesse ejus equites salso nunciabantur. Hunc Marcellus collega, et plerique magistratus consecuti sunt. Cn. Pompeius pridie ejus diei ex urbe profectus iter ad legiones habebat, quas a Cæsare acceptas in Apulia hibernorum caussa disposuerat. Delectus intra urbem intermittuntur: nihil citra Capuam tutum esse omnibus videtur. Capuæ primum sese consistant et colligunt; delectumque colonorum, qui lege Julia Capuam deducti erant, habere instituunt: gla-

diatoresque, quos ibi Cæsar in ludo habebas, in sorum productos Lentulus libertati confirmat; atque iis equos attribuit, et se sequi justit: quos postea monitus ab suis, quod ea res omnium judicio reprehendebatur, circum samiliares conven-

tus Campaniæ, custodiæ caussa, distribuit.

XV. Auximo Cæsar progressus omnem agrum Picenum percurrit. Cunctæ earum regionum præfecturæ libentiffimis animis eum recipiunt, exercitumque ejus omnibus rebus juvant. Etiam Cingulo, quod oppidum Labienus constituerat, suaque pecunia exædificaverat, ad eum legati veniunt; quæque imperaverit, sese cupidissime facturos pollicentur. Milites imperat : mittunt. Interea legio x11 Czfarem consequitur. Cum his 11, Asculum Picenum proficiscitur. Id oppidum Lentulus Spinther x cohortibus tenebat : qui, Cæfaris adventu cognito, profugit ex oppido, cohortesque secum abducere conatus, a magna parte militum deseritur. Relictus in itinere cum paucis, incidit in Vibullium Rufum, missum a Pompeio in agrum Picenum, confirmandorum hominum caussa. A quo factus Vibullius certior que res in Piceno gererentur, milites ab eo accipit, ipsum dimittit. Item ex finitimis regionibus, quas potest, contrahit cohortes ex delectibus Pompeianis: in iis Camerino fugientem Ulcillem Hirum, cum vi cohortibus, quas ibi in præsidio habuerat, excipit; quibus coactis, x111 efficit. Cum iis ad Domitium Ahenobarbum, Corfinium, magnis itineribus pervenit; Cæfaremque adefse cum legionibus 11 nunciat. Domitius per se circiter XX cohortes Alba, x Marfis, et Pelignis, et finitimis ab regionibus, coegerat.

XVI. Recepto Asculo, expulsoque Lentulo; Cæsar conquiri milites, qui ab co discesserant, delectumque institui jubet: ipse unum diem ibi, rei frumentariæ caussa, moratus, Cornnium contendit. Eo quum venisset, cohortes v, præmisæ a Domitio ex oppido, pontem sluminis interrumpebant, qui erat ab oppido millia passuum circiter 111. Ibi cum antecursoribus Cæsaris prælio commisso, celeriter Domitiani a ponte repulsi se in oppidum receperunt. Cæsar, legionibus transductis, ad oppidum constitit, juxtaque

murum castra posuit.

XVII. Re cognita, Domitius ad Pompeium in Apuliam peritos regionum, magno proposito præmio, cum literis mittit; qui petant atque orent, ut sibi subveniat. "Cæsarem duobus exercitibus, et locorum angustiis facile intercludi posse, frumentoque prohiberi. Quod nisi fecerit, se, cohortesque amplius xxx, magnumque numerum senato-

nit; milit quate evoc

X oppi ea f Pelis fidio coho runt lites Atti duc coho vert Atti bus cipi ctar tefq ge N tera feci mui den X

hor fende cis per con qua con que diu refe nor

in (

fuil

fet,

lio 1

rum

rum atque equitum Romanorum, in periculum effe venturum." Interim suos cohortarus, tormenta in muris disponit; certasque cuique partes, ad custodiam urbis, attribuit : militibus in concione agros ex suis possessionibus possicetur, quaterna in singulos jugera, et pro rata parte centurionibus

evocatifque.

prebuit,

a res

ven-

num

tiffi-

s re-

con-

i ve-

olli-

Cæ-

rofi-

s te-

pido,

mili-

lit in

num,

allius

acci-

s po-

ID 115

orti-

s co-

bum,

adef-

rciter

timis

con-

ftitui

nora-

tes v,

rum-

. I-

eriter

XVIII. Interim Cæfari nunciatur, Sulmonenses (quod oppidum 2 Corfinio v11 millium intervallo abest) cupere ea facere quæ vellet; sed a Q. Lucretio senatore et Attio Peligno prohiberi, qui id oppidum vii cohortium præfidio tenebant. Mittit eo M. Antonium cum legionis viii, cohortibus v. Sulmonenses, simul atque nostra signa viderunt, portas aperuerunt; universique, et oppidani et milites, obviam gratulantes Antonio exierunt. Lucretius et Attius de muro se dejecerunt. Attius ad Antonium deductus petit, ut ad Cafarem mitteretur. Antonius cum cohortibus et Attio, eodem die quo profectus erat, revertitur. Cæfar eas cohortes cum exercitu suo conjunxit, Attiumque incolumem dimisit. Casar tribus primis diebus castra magnis operibus munire, et ex finitimis municipiis frumentum comportare, reliquasque copias exspectare instituit. Eo triduo, legio vIII ad eum venit; cohortesque ex novis Galliæ delectibus xx11; equitesque ab rege Norico, circiter ccc: quorum adventu, altera castra ad alteram oppidi partem ponit. His castris Curionem præfecit: reliquis diebus, oppidum vallo castellisque circummunire instituit. Cujus operis maxima parte effecta; eodem fere tempore, missi ad Pompeium revertuntur.

XIX. Literis perlectis, Domitius diffimulans, in confilio pronunciat, " Pompeium celeriter subfidio venturum:" hortaturque cos, ne animo deficiant; guæque usui ad defendendum oppidum fint, parent. Ipfe arcano cum paucis familiaribus suis colloquitur, confiliumque sugæ capere instituit. Quum vultus Domitii cum oratione non confentiret, atque omnia trepidantius timidiusque ageret, quam superioribus diebus consuesset; multumque cum suis, confiliandi caussa, secreto, præter consuetudinem, colloqueretur; concilia conventusque hominum sugeret: res diutius tegi dissimularique non potuit. Pompeius enim rescripserat; " sese rem in summum periculum deducturum non esse; neque suo consilio aut voluntate Domitium se in oppidum Corfinium contulisse; proinde, si qua facultas fuifiet, ad se cum omnibus copiis veniret." Id ne fieri poslet, obfidione atque oppidi circummunitione fiebat.

XX. Divulgato Domitii consilio, milites, qui erant Cor-

finii,

Cxtaque uliam literis Cxfainterit, fe, natorum

finii, prima vespera secessionem faciunt; atque ita inter se, per tribunos militum centurionesque atque honestissimos fui generis, colloquuntur: " obfideri se a Cæsare; opera munitionesque prope esse perfectas; ducem suum Domitium, cujus spe atque siducia permanserint, projectis omnibus, fugæ confilium capere: debere se suæ salutis rationem habere." Ab his primo Marsi dissentire incipiunt; eamque oppidi partem, quæ munitissima videretur, occupant : tantaque inter eos diffenfio extitit, ut manum conserere atque armis dimicare conarentur: post paulo tamen, internunciis ultroque citroque missis, quæ ignorabant, de L. Domitii fuga cognoscunt. Itaque omnes uno concilio Domitium, productum in publicum, circumfistunt, et custodiunt; legatosque ex suo numero ad Cæsarem mittunt, " sese paratos esse portas aperire, quæque imperavit facere, et L. Domitium vivum in ejus potestatem transdere."

XXI. Quibus rebus cognitis, Cæfar, eth magni interesse arbitrabatur, quam primum oppido potiri, cohortesque ad fe in castra transducere; ne qua aut largitionibus, aut animi confirmatione, aut falsis nunciis, commutatio fieret voluntatis; quod sæpe in bello parvis momentis magni cafus intercederent; tamen veritus, ne militum introitu, et nocturni temporis licentia, oppidum diriperetur; eos qui venerant, collaudat, atque in oppidum dimittit; portas, murosque asservari jubet. Ipse iis operibus, quæ facere instituerat, milites disponit, non certis spatiis intermissis, ut erat superiorum dierum consuetudo, sed perpetuis vigiliis stationibusque, ut contingant inter se, atque omnem munitionem expleant: Tribunos militum et præfectos circummittit; atque hortatur, non folum ab eruptionibus caveant; fed etiam fingulorum hominum occultos exitus affervent. Neque vero tam remisso ac languido animo quisquam omnium fuit, qui ea nocte conquieverit. Tanta erat summa rerum exspectatio, ut alius in aliam partem mente atque animo traheretur; quid ipfis Corfiniensibus, quid Domitio, quid Lentulo, quid reliquis accideret, qui quosque eventus exciperet.

XXII Quarta circiter vigilia, Lentulus Spinther de muro cum vigiliis, custodibusque nostris colloquitur; "velle, si sibi siat potestas, Cæsarem convenire." Facta potestate, ex oppido mittitur, neque ab eo prius Domitiani milites discedunt, quam in conspectum Cæsaris deducatur. Cum eo de salute sua orat atque obsecrat, "sibi ut parcat; veteremque amicitiam" commemorat. "Cæsarisque in se benesicia" exponit; "quæ erant maxima: quod per eum, in

collegium

colle, niam ab ec lat: uti f plebi tuere opprarie quam vitæ

X rumo ad fe P. L Varu que Rom tius . litun quod in eo fterti blicu enfib quan blica uni bet: Mari

> finiu Erun ad fe attril us pr pus p faris ze, f Item

venit

X

Item faris, henfi er fe.

imos

pera

mitimni-

atio-

t; e-

occu-

conmen,

de L.

omilodifefe

e, et

ereffe

ne ad

ani-

t vo-

i ca-

u, et

ortas,

acere

niffis,

Vigi-

nnem

S CIT-

15 ca-

exitus

nimo

Tanta

artem

libus,

, qui

mu-

velle,

flate,

ilites

Cum

; vc-

se be-

m, in

gium

collegium pontificum venerat; quod provinciam Hispaniam ex prætura habuerat; quod in petitione consulatus, ab eo erat sublevatus. Cujus orationem Cæsar interpellat: "Se non malesicii caussa ex provincia egressum, sed uti se a contumeliis inimicorum desenderet; ut tribunos plebis, ea re ex civitate expulsos, in suam dignitatem restitueret; ut se et populum Romanum paucorum factione oppressum in libertatem vindicaret." Cujus oratione confirmatus Lentulus, ut in oppidum reverti liceat, petit: "Quod de sua salute impetraverit, fore etiam reliquis ad suam spem solatio: adeo esse perterritos nonnullos, ut sua vitæ durius consulere cogantur." Facta potestate, discedit.

vitæ durius confulere cogantur." Facta potestate, discedit. XXIII. Cæsar, ubi illuxit, omnes senatores, senatorumque liberos, tribunos militum, equitesque Romanos, ad se produci jubet. Erant senatorii ordinis, L. Domitius, P. Lentulus Spinther, L. Vibullius Rufus, Sex. Quinctilius Varus quæstor, I.. Rubrius; præterea filius Domitii, aliique complures adolescentes, et magnus numerus equitum Romanorum et Decurionum, quos ex municipiis Domitius evocaverat. Hos omnes productos, a contumeliis militum conviciifque prohibet. Pauca apud cos loquitur, quod " fibi, a parte eorum, gratia relata non fit, pro fuis in eos maximis beneficiis." Dimittit omnes incolumes. Sestertium fexagies, quod advexerat Domitius atque in publicum deposuerat, allatum ad se ab Duumviris Corfiniensibus Domitio reddit; ne continentior in vita hominum, quam in pecunia, fuisse videatur; eth eam pecuniam publicam esse constabat, datamque a Pompeio in stipendi-Milites Domitianos, facramentum apud se dicere jubet : atque eo die castra movet, justumque iter conficit; vii omnino dies ad Corfinium commoratus; et per fines Marrucinorum, Frentanorum, Larinatium, in Apuliam pervenit.

XXIV. Pompeius, iis rebus cognitis, quæ erant ad Corfinium gestæ, Luceria proficiscitur Canusium, atque inde Brundisium. Copias undique omnes ex novis delectibus ad se cogi jubet: servos, pastores armat; atque his equos attribuit: ex iis circiter ecc equites conficit. L. Manlius prætor Alba, cum cohortibus vi profugit; Rutilius Lupus prætor Tarracina, cum 111: quæ procul equitatum Cæsaris conspicatæ, cui præerat Bivius Curius, relicto prætore, signa ad Curium transferunt, atque ad eum transfeunt. Item reliquis itineribus nonnullæ cohortes in agmen Cæsaris, aliæ in equites incidunt. Reducitur ad eum depresensus ex itinere Cn. Magius Cremona, præsectus sabrum

Cn. Pompeii: quem Cæfar ad eum remittit cum mandatis: "Quoniam ad id tempus facultas colloquendi non fuerit, atque ad se Brundisium sit venturus; interesse reipublicæ et communis salutis, se cum Pompeio colloqui. Neque vero idem persici longo itineris spatio, quum peralios conditiones ferantur, ac si coram de omnibus con-

ditionibus disceptetur."

XXV. His datis mandatis, Brundifium cum legionibus vi pervenit: veteranis, 111; reliquis, quas ex novo delectu confecerat, atque in itinere compleverat. Domitianas enim cohortes, protinus a Corfinio in Siciliam miserat. Reperit consules Dyrrachium profectos, cum magna parte exercitus; Pompeium remanere Brundisii, cum cohortibus xx. Neque certum inveniri poterat, obtinendine Brundifii caussa ibi remansisset, quo facilius omne Hadriaticum mare, extremis Italiæ partibus regionibufque Græciæ, in potestatem haberet, atque ex utraque parte bellum administrare posset; an inopia navium ibi restitisset. Veritusque, ne Italiam ille dimittendam non existimaret; exitus administrationesque Brundisini portus impedire instituit. Quorum operum hæc erat ratio. Qua fauces erant angustissimæ portus, molem atque aggerem ab utraque parte litoris jaciebat; quod his locis erat vadosum mare. Longius progressus, quum agger altiore aqua contineri non posset, rates duplices, quoquoversus pedum xxx, e regione molis collocabat. Elas quaternis anchoris ex quatuor angulis destinabat, ne fluctibus moverentur. His perfectis collocatifque, alias deinceps pari magnitudine rates jungebat: has terra atque aggere contegebat, ne aditus atque incursus ad defendendum impediretur: a fronte atque ab utroque latere cratibus ac pluteis protegebat; in quarta quaque earum, turres binorum tabulatorum excitabat; quo commodius ab impetu navium incendiisque defenderet.

XXVI. Contra hæc Pompeius naves magnas onerarias, quas in portu Brundifino deprehenderat, adornabat. Ibi turres cum ternis tabulatis erigebat, eafque multis tormentis et omni genere telorum completas, ad opera Cæfaris appellebat, ut rates perrumperet, atque opera diffurbaret. Sic quotidie utrinque eminus fundis, fagittis, reliquifque telis, pugnabatur. Atque hæc ita Cæfar adminifirabat, ut conditiones pacis dimittendas non existimaret. Ac tametsi magnopere admirabatur Magium, quem ad Pompeium cum mandatis miserat, ad se non remitti; atque ea res sæpe tentata, impetus ejus consiliaque tardabat; tamen omnibus rebus in eo perseverandum putabat.

bat. ceffar cauff tur; ftutar fit po cedat tioni agen digre ciat; pofie

pofie dimi diebi rachi verai Cæfa dere cipit. ipfa fruit pred Hæc que i maxi His 1 expe in m conft que i

> atque favel fanti guifie litefo mitta muro rat, Milit Brun

et loi duase nda-

non

rei-

oqui.

per

con-

ibus

lectu

as e-

Re-

parte

tibus

mei-

icum

e, in

dmi-

sque,

s ad-

ituit.

nguf-

parte

ngius

offet,

molis

gulis

· col-

ebat:

urfus

roque

le ea-

mmo-

arias,

tor-

a Ca-

liftur.

s, re-

admi-

stima-

quem

mitti;

e tar-

putabat,

Ibi

bat. Itaque Caninium Rebilum legatum, familiarem necessariumque Scribonii Libonis, mittit ad eum colloquii cauffa. Mandat, ut Libonem de concilianda pace hortetur; in primis, ut ipfe cum Pompeio colloqueretur, postulat: "Magnopere sese confidere" demonstrat, " si ejus rei sit potestas facta, fore ut æquis conditionibus ab armis discedatur; cujus rei magnam partem laudis atque existimationis ad Libonem perventuram, fi, illo auctore atque agente, ab armis sit discessum." Libo, a colloquio Caninii digressus, ad Pompeium proficiscitur. Paullo post renunciat; " quod confules abfint, fine illis de compositione agi non posse." Ita sæpius rem frustra tentatam Cæsar aliquando

dimittendam fibi judicabat, et de bello agendum.

XXVII. Prope dimidia parte operis a Cæsare effecta, diebufque in ea re confumptis 1x; naves a confulibus Dyrrachio remissa, quæ priorem partem exercitus eo deportaverant, Brundifium revertuntur. Pompeius, five operibus Cafaris permotus, five ctiam quod ab initio Italia excedere constituerat; adventu navium, profectionem parare incipit. Et, quo facilius impetum Cæfaris tardaret, ne sub ipfa profectione milites oppidum irrumperent, portas obstruit, vicos plateasque inædificat, fosfas transversas viis preducit, atque ibi fudes stipitesque præacutos defigit. Hæc levibus cratibus terraque inæquat: Aditus autem atque itinera duo, quæ extra murum ad portum ferebant, maximis defixis trabibus, atque eis præacutis, præsepit. His paratis rebus, milites silentio naves conscendere jubet; expeditos autem ex evocatis, fagittariis, funditoribufque raros in muro turribusque disponit. Hos certo signo revocare constituit, quum omnes milites naves conscendissent; atque iis expedito loco actuaria navigia relinquit-

XXVII. Brundifini Pampeianorum militum injuriis, atque ipsius Pompeii contumeliis permoti, Cæsaris rebus favebant. Itaque, cognita Pompeii profectione, concurfantibus illis, atque in ea re occupatis, vulgo ex tectis figuificabant. Per quos re cognita, Cælar scalas parari, militesque armari jubet, ne quam rei gerendæ facultatem dimittat, Pompeius sub noctem naves solvit. Qui erant inmuro, custodiæ caussa, collocati, eo signo, quod convenerat, revocantur; notifque itineribus ad naves decurrunt. Milites, pofitis scalis, muros adscendunt: sed moniti a Brundifinis ut vallum cæcum fossasque caveant, subsitunt; et longo itinere ab his circumducti, ad portum pervenient, duasque naves cum militibus, quæ ad molès Cæsaris adhæserant, feaphis lintribusque deprehendunt; deprehensas

excipiunt.

XXIX. Cæfar, eth ad fpem conficiendi negotii maxime probabat, coactis navibus mare transire, et Pompeium sequi prius quam ille sese transmarinis auxiliis confirmaret; tamen ejus rei moram, temporisque longinquitatem, timebat : quod, omnibus coactis navibus, Pompeius præsentem facultatem insequendi sui ademerat. Relinquebatur, ut ex longinquioribus regionibus Galliæ, Picenique, et a Frete naves effent exfpectandæ: fed id, propter anni tempus, longam atque impeditum videbatur. Interea veterem exercitum, duas Hispanias confirmari; (quarum altera erat maximis beneficiis Pompeio devincta:) auxilia, equitatum parari;

Galliam Italiamque tentari, se absente, nolebat.

XXX. Itaque in præsentia, Pompeii insequendi rationem omittit: in Hispaniam proficisci constituit: Duumviris municipiorum omnium imperat, ut naves conquirant, Brundisiumque deducendas curent. Mittit in Sardiniam, cum legione una, Valerium legatum; in Siciliam, Curionem proprætorem cum legionibus 111: eundem, quum Siciliam recepisset, protinus in Africam, transducere exercitum jubet. Sardiniam obtinebat M. Cotta; Siciliam, M. Cato; Africam forte Tubero obtinere debebat. Caralitani, fimul ad se Valerium mitti audierunt, nondum profecto ex Italia, sua sponte ex oppido Cottam ejiciunt. Ille perterritus, quod omnem provinciam consentire intelligeret, ex Sardinia in Africam profugit. Cato in Sicilia naves longas veteres reficiebat, novas civitatibus imperabat: hæc magno studio agebat: in Lucanis Brutiifque, per legatos suos, civium Romanorum delectus habebat: equitum peditumque certum numerum a civitatibus Siciliz exigebat. Quibus rebus pene perfectis, adventu Curionis cognito, queritur in concione: " sese projectum ac proditum a Cn. Pompeio; qui, omnibus rebus imparatissimus, non necessarium bellum suscepisset; et, ab se reliquisque in Senatu interrogatus, omnia fibi esse ad bellum apta ac parata confirmavisset." Hæc in concione questus, ex provincia fugit.

XXXI. Nacti vacuas ab imperiis, Sardiniam Valerius, Curio Siciliam, cum exercitibus eo perveniunt. quum in Africam venisset, invenit in provincia cum imperio Attium Varum; qui ad Auximum, ut supra demonstravimus, amissis cohortibus, protinus ex suga in Africam pervenerat; atque eam fua sponte vacuam occupaverat: delectuque habito, 11 legiones effecerat; hominum

et le

ea c

ciar

ron

letu

cho

a l

duc

juri

ord

por

bus

bus

cor

abi

fet

bei

de

ctu

bit

Tel

qu

rip

an

lat

66

an

illi

ftr

op

te

rit

ut

Su

บร

1 i

fa

et locorum notitia, et ufu ejus provincia, nactus aditus ad ea conanda, quod paucis ante annis ex prætura eam provinciam obtinuerat. Hic venientem Uticam cum navibus. Tuberonem portu atque oppido prohibet; neque affectum valetudine filium exponere in terram patitur, sed sublatis an-

choris excedere eo loco cogit.

XXXII. His rebus confectis, Cafar, ut reliquum tempus a labore intermitteretur, milites in proxima municipia deducit : ipse ad Urbem proficiscitur. Coacto Senatu, injurias inimicorum commemorat: Docet, " fe nullam extraordinarium honorem appetisse; sed exspectato legitimo tempore consulatus, eo fuisse contentum, quod omnibus civibus pateret: latum ab x Tribunis plebis, (contradicentibus inimicis, Catone vero accerrime repugnante, et, pristina confuetudine, dicendi mora dies extrahente;) ut fui ratio absentis haberetur, ipso consule Pompeio: qui si improbasfet, cur ferri paffus effet; fin probaffet, cur se uti populi benesicio prohibuisset? Patientiam" proponit " suam, quam de exercitibus dimittendis ultro postulavisset: in quo jacturam dignitatis atque honoris ipse facturus esset. Acerbitatem inimicorum" docet; "qui, quod ab altero postularent, in se recusarent; atque omnia permisceri mallent, quam imperium exercitusque dimittere. Injuriam in eripiendis legionibus" prædicat; " crudelitatem et insolentiam in circumscribendis Tribunis plebis. Conditiones a se latas, et expetita colloquia, et denegata," commemorat. " Pro quibus rebus orat ac postulat, rempublicam suscipiant, atque una fecum administrent : sin timore defugiant, illis se oneri non futurum, et per se rempublicam administraturum. Legatos ad Pompeium de compositione mitti oportere: Neque se reformidare, quod in senatu paullo ante Pompeius dixisset; ad quos legati mitterentur, iis auctoritatem attribui; timoremque eorum, qui mitterent, fignificari. Tenuis atque infirmi hæc animi videri: se vero, ut operibus anteire studuerit, sic justitia et æquitate velle superare."

XXXIII. Probat rem Senatus, de mittendis legatis: fed, qui mitterentur, non reperiebantur : maximeque timoris caussa pro se quisque id munus legationis recusabat. Pompeius enim discedens ab urbe in Senatu dixerat; " eodem se habiturum loco, qui Romæ remansissent, et qui in castris Cæfaris fuiffent." Sic triduum disputationibus excusationibusque extrahitur. Subjicitur etiam L. Metellus Tribunus plebis, ab inimicis Cæfaris, qui hanc rem distrabit; reliquasque tes, quascumque agere instituerit, impediat Cujus cog-

mon-Africupa-

enfas,

xime

m fe-

aret:

time-

ntem

ir, ut

Frete

, lon-

itum,

ximis

arari;

onem

nviris

irant,

niam,

onem

Sici-

xerci-

, M.

arali-

pro-

ciunt.

e in-

in Si-

s im-

fque,

ebat:

icilia

rionii

litum

non

n Se-

arata

rincia

erius,

bero,

im-

inum et nito consilio, Cæsar, frustra diebus aliquot consumptis; ne reliquum tempus omittat, insectis iis quæ agere destinaverat, ab urbe proficiscitur; atque in ulteriorem Galliam

pervenit.

XXXIV. Quo quum venisset, cognoscit missum in Hispaniam a Pompeio Vibullium Rufum, quem paucis ante diebus Corfinio captum ipse dimiserat : profectum item Domitium ad occupandam Massiliam navibus actuariis vii, quas Igili et in Cosano a privatis coactus servis, libertis, colonis, fuis compleverat: præmiffos etiam legatos Maffilienfes domum, nobiles adolescentes; quos ab urbe discedens Pompeius erat adhortatus, ne nova Cæsaris officia veterum suorum beneficiorum in eos memoriam expellerent. Quibus mandatis acceptis, Massilienses portas Cæfari clauferant: Albicos, barbaros homines, qui in corum fide antiquitus erant, montesque supra Massiliam incolebant, ad fe vocaverant : fromentum ex finitimis regionibus, atque ex omnibus castellis, in urbem convexerant; armorum officinas in urbe instituerant : muros, classem, portasque reficerant.

XXXV Evocat ad fe Cæfar Maffilienfium xv primos: cum his agit, ne initium inferendi belli ab Massiliensibus oriatur: " Debere eos Italiæ totius auctoritatem fequi po-Lius, quam unius hominis voluntati obtemperare." Reliqua, quæ ad eorum fanandas mentes pertinere arbitrabatur, commemorat. Cujus orationem legati domum referunt, atque ex auctoritate hæc Cæsari renunciat : " Intelligere se, divisum esse populum Romanum in partes duas : neque fui judicii, neque suarum esle virium, decernere utra pars justiorem habeat caussam : principes vero esse earum partium Cn. Pompeium et C. Cæfarem, patronos civitatis; quorum alter agros Volcarum Arecomicorum et Helviorum publice iis concesserit: alter bello victas Gallias attribuerit, vectigaliaque auxerit. Quare paribus corum beneficiis, parem se quoque voluntatem tribuere debere; et neutrum eorum contra alterum juvare, aut urbe aut porti-

bus recipere."

MXXVI. Mæc dum inter eos aguntur, Domitius navibus Massiliam pervenit; atque ab iis receptus, urbi præsicitur. Summa ei belli administrandi permittitur. Ejus imperio classem quoquoversus dimittunt: operarias naves, quas ubique possunt, deprehendunt, atque in portum deducunt: earum clavis aut materia atque armamentis instructis, ad reliquas armandas resiciendasque utuntur: frumenti qued inventum est, in publicum conserunt: icliquas met-

ces co vant. filiam agere, Quib cæfa e C. Ti quit.

legatu loca l tit; o temp liqua Fabiu ex fa

X

miffu

treius nibu Anar Lufit inter nes c cum fpan que 1 rifqu impe nes : Lo b gerei X Afra

ciæ,

LXX

far I

pedi

bell

para

et fo

nes

atti

cum

ces commeatusque ad obsidionem urbis, si accidat, reservant. Quibus injuriis permotus Cæsar; legiones 111 Massidiam adducit: turres vineasque ad oppugnationem urbis agere, naves longas Arelate, numero x11, facere instituit. Quibus essectis armatisque diebus x x x a qua die materia cæsa est, adductisque Massiliam, his D. Brutum præsicit: C. Trebonium legatum ad oppugnationem Massiliæ relinquit.

; ne

ina-

iam

Hi-

ante

tem

VII,

ber-

atos

irbe

ex-

rtas

in-

or-

os :

bus

po-

jua,

tur,

unt,

gere

neutra

rum

ita-Hel-

lias

rum

; et

rti-

bus

tur.

erio

luas.

int:

Stis,

enti

ces.

XXXVII. Dum hæc parat atque administrat, C. Fabium legatum cum legionibus 111, quas Narbone circumque ea loca hiemandi caussa disposuerat, in Hispaniam præmittit; celeriterque Pyrenæos saltus occupari jubet; qui eo tempore ab L. Afranio legato præsidiis tenebantur. Reliquas legiones, quæ longius hiemabant, subsequi jubet. Fabius, ut erat imperatum, adhibita celeritate, præsidium ex saltu dejecit, magnisque itineribus ad exercitum Afranii contendit.

XXXVIII. Adventu Vibullii. Rufi, quem a Pompeio missum in Hispaniam demonstratum est, Afranius, et Petreius, et Varro, legati Pompeii, (quorum unus 111 legionibus, Hispaniam citeriorem; alter a saltu Castulonensi ad Anam, 11 legionibus; tertius ab Ana, Vettonum agrum, Lustaniamque pari numero legionum obtinebat), officia inter se partiuntur: ut Petreius ex Lustania per Vettones cum omnibus copiis ad Afranium proficiscatur; Varro, cum iis quas habebat legionibus, omnem ulteriorem Hispaniam tueatur. His rebus constitutis, equites auxiliaque toti Lustanio, a Petreio; Celtiberis, Cantabris, barbanisque omnibus qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio imperantur: quibus coactis, celeriter Petreius per Vettones ad Afranium pervenit. Constituunt communi consile bellum ad Ilerdam, propter ipsius loci opportunitatem,

AXXIX. Erant, ut supra demonstratum est, legiones Asranii 111; Petreii 11; præterea scutatæ, citerioris provinciæ, et cetratæ, ulterioris Hispaniæ, cohortes circiter 1xxx; equitum, utriusque provinciæ, circiter v millia. Cæfar legiones in Hispaniam præmiserat, ad v1 millia auxilia peditum, equitum 111 millia, quæ omnibus superioribus bellis habuerat; et parem ex Gallia numerum, quem ipse paraverat, nominatim ex omnibus civitatibus nobilissimo et fortissimo quoque evocato: hine optimi generis homines ex Aquitanis montanisque, qui Galliam provinciam attingunt. Postquam audierat Pompeium per Mauritaniam cum legionibus iter in Hispaniam facere, confessimque esse

venturum :

venturum; simul a tribunis militum centurionibusque mutuas pocunias sumpsit: has exercitui distribuit. Quo facto, duas res consecutus est; quod pignore animos centurionum devinxit, et largitione redemit militum voluntates.

XL. Fabius finitimarum civitatum animos, literis nunciisque tentabat. In Sicore flumine pontes effecerat duos, inter se distantes millia passuum IV. His pontibus pabulatum mittebat; quod ea, quæ citra flumen fuerant, fuperioribus diebus consumpserat. Hoc idem, fere atque eadem de caussa, Pompeiani exercitus duces faciebant; crebroque inter se equestribus prœliis contendebant. Huc quum quotidiana confuetudine congressa, pabulatoribus præsidio proprio, legiones Fabianæ 11 flumen transissent, impedimentaque et omnis equitatus sequeretur; subito vi ventorum, et aquæ magnitudine, pons est interruptus, et reliqua multitudo equitum interclusa. Quo cognito a Petreio et Afranio, ex aggere atque cratibus quæ flumine ferebantur; celeriter suo ponte Afranius, quem oppido cafrisque conjunctum habebat, legiones iv equitatumque omnem transjecit; duabufque Fabianis occurrit legionibus. Cujus adventu nunciato, L. Plancus, qui legionibus præerat, necessaria re coactus, locum capit superiorem; diversamque aciem in duas partes constituit, ne ab equitatu circumveniri posiet. Ita, congressus impari numero, magnos impetus legionum equitatufque fustinet. Commisso ab equitibus prælio, figna 11 legionum procul ab utrifque conspiciuntur, quas C. Fabius ulteriore ponte subsidio nostris miserat, suspicatus fore id quod accidit, ut duces adversariorum occasione et beneficio fortunæ ad nostros opprimendos uterentur: quarum adventu prælium dirimitur, ac fuas uterque legiones reducit in castra.

XLI. Eo biduo Cxfar cum equitibus Dcccc, quos fibi præsidio reliquerat, in castra pervenit. Pons, qui suerat tempestate interruptus, neque erat resectus, hunc noctu perfici justit. Ipse, cognita locorum natura, ponti castrisque præsidio vi cohortes relinquit, atque omnia impedimenta: et postero die omnibus copiis, triplici instructa acie, ad Ilerdam proficiscitur; et sub castris Asranii consistit: et ibi paullisper sub armis moratus, facit æquo loco pugnandi potestatem. Potestate sacta, Asranius copias educit, et in medio colle sub castris consistit. Cæsar ubi cognovit per Asranium stare, quo minus præsio dimicaretur; ab insimis radicibus montis, intermissis circiter passibus cd, castra facere constituit: et, ne in opere faciendo milites repentino hossium incursu ex-

terrerentur,

tui

iro

ma per

Sic

fra

Po

qu

rat

gu.

ma

ter

fin

qu

on

ne

du

col

me

len

cie

tui

CO

qu os

cit

fig

Q! Af

loc

tui

ali

gio

im

di

gn

no

ris

bu

mu-

acto,

num

nun-

duos,

abu-

, fu-

e ca-

cre-

Huc

ribus

flent,

to vi

is, et

a Pe-

mine

o ca-

mque

ibus.

præ-

liver-

iitatu

ma-

miffo

ifque

ofidio

duces

Offros

diri-

s fibi

uerat

noctu

Afrif-

pedi-

ructa

con-

o lo-

co-

fistit.

ninus

nter-

: et,

u cx-

ntur,

terrerentur, atque opere prohiberentur; vallo muniri vetuit, (quod eminere, et procul videri necesse erat), sed a ironte contra hossem pedum xv sossam sieri justit. Prima et secunda acies in armis, ut ab initio constituta erat, permanebat: post hos, opus in occulto tertia acies saciebat. Sic omne prius est persectum, quam intelligeretur ab Afranio castra muniri.

XLII. Sub vesperum Cæsar intra hanc fossam legiones reducit, atque ibi sub armis proxima nocte conquiescit. Postero die omnem exercitum intra fossam continet : Et, quod longius erat agger petendus, in præsentia similem rationem operis instituit; fingulaque latera castrorum, fingulis attribuit legionibus munienda; foffasque ad eandem magnitudinem perfici jubet: reliquas legiones in armis expeditas contra hostem constituit. Afranius Petriufque, terrendi caussa atque operis impediendi, copias suas ad infimas montis radices producunt, et prælio lacessunt. que ideirco Cæfar opus intermittit, confifus præfidio legionum 111 et munitione fossæ. Illi non diu commorati, nec longius ab infimo colle progressi, copias in castra reducunt. Tertio die Cæsar vallo castra communit : reliquas cohortes quas in superioribus castris reliquerat, impedimentaque, ad se transduci jubet.

XLIII. Erat inter oppidum llerdam et proximum collem, ubi castra Petreius atque Afranius habebant, planicies circiter passum ccc: atque in hoc sere medio spatio,
tumulus erat paullo editior: quem si occupasset Cæsar et
communisset, ab oppido et ponte et commeatu omni,
quem in oppidum contulerant, se interclusurum adversarios, considebat. Hoc sperans, legioses i i i ex castris educit: acieque in locis idoneis instructa, unius legionis antesignanos præcurrere, atque occupare eum tumulum jubet.
Qua re cognita; celeriter, quæ in statione pro castris erant
Afranii cohortes, breviore itinere ad eundem occupandum
locum mittuntur. Contenditur prælio; et, quod prius in
tumulum Afraniani venerant, nostri repelluntur; atque,
aliis submissis subsidiis, terga vertere, seque ad signa legionum recipere coguntur.

XLIV. Genus erat pugnæ militum illorum, ut magna impetu primo procurrerent, audacter locum caperent, ordines suos non magnopere servarent, rari dispersique pagnarent: Si premerentur, pedem referre et loco excedere non turpe existimarent; cum Lustanis, reliquisque barbaris, genere quodam pugnæ assuefacti: quod sere sit, quibus quisque in locis miles inveteraverit, uti multum earum

regionum

regionum confuctudine moveatur. Hæc tamen ratio nostros perturbabat, insuetos hujus generis pugnæ : circumiri enim sese ab aperto latere, procurrentibus singulis, arbitrabantur: ipsi autem suos ordines servare, neque ab signis discedere, neque fine gravi caussa eum locum, quem ceperant, dimitti, censuerant oportere. Itaque, perturbatis antelignanis; legio, quæ in eo cornu constiterat, locum

non tenuit, atque in proximum collem fese recepit.

XLV. Cafar, pene omni acie perterrita, quod præter opinionem consuetudinemque acciderat, cohortatus suos, legionem 1 x subsidio ducit: hostem insolenter atque acriter nostros insequentem supprimit; rursusque terga vertere, seque ad oppidum Herdam recipere, et sub muro confistere cogit. Sed nonæ legionis milites, elatistudio, dum farcire acceptum detrimentum volunt, temere insecuti fugientes, in locum iniquum progrediuntur; et sub montem, in quo erat oppidum positum, succedunt: Hinc se recipere quum vellent, rurfus illi ex loco superiore nostros premebant. Præruptus locus erat, utraque ex parte dire-Etis; ac tantum in latitudinem patebat, ut tres inftructe cohortes eum locum explerent; et neque subfidia a lateribus submitti, neque equites laborantibus usui esse possent: ab oppido autem declivis locus tenui fastigio vergebat, in longitudinem passuum circiter co: Hac nostris erat receptus; quod eo, incitati fludio, inconfaltius procefferant. Hoc pugnabatur loco, et propter angustias iniquo, et quod sub ipsis radicibus moncis constiterant, ut nullum frustra telum in eos mitteretur: tamen virtute et patientia nitebantur, atque omnia vulnera fuffinebant. Augebantur illis copiæ; atque ex castris cohortes per oppidum crebro submittebantur, ut integri defessis succederent. Hoe idem Cæfar facere cogebatur; ut, summiss in eundem locum cohortibus, defessos reciperet.

XLVI. Hoe quum effet modo pugnatum continenter horis v, nostrique gravius a multitudine premerentar; confumptis omnibus telis, gladiis destrictis, impetum adversus montem in cohortes faciunt; paucisque dejectis, reliquos fele convertere cogunt. Summotis sub muram cohortibus, ac nonnulla parte propter terrorem in oppidum compulfis, facilis est nostris receptus datus. Equitatus autem noster ab utroque latere, etsi dejectis aut inferioribus locis constiterat, tamen fummum in jugum virtute conni itur; atque inter duas acies perequitans, commodiorem ac tutiorem nostris receptum dat. Ita vario certamine pugnatum est. Nostri in primo congressu circiter Lxx ceciderunt; in his Q.

Fulginius

Ful

imi

per

terf

um

que

qui

tau

et i

nai

coe

pai

mo

fur

pic

tur

po:

qu

nu

au

pa fee

CX

ftr

Ci

tei

IN

fru

pr

xi

fti

lin

tu

A

11

0

ra

ta

Fulginius ex primo hastato legionis xIV, qui, propter eximiam virtutem, ex inferioribus ordinibus in eum locum pervenerat : vulnerantur amplius De. Ex Afranianis interficitur T. Cacilius, primipili centurio; et, prater e-

um centuriones IV; milites amplius CC.

XLVII. Sed hac ejus diei prefertur opinio, ut se utrique superiores discellisse existimarent: Afraniani, quod, quum esse omnium judicio inferiores viderentur, cominus tamen diu stetiffent, et nostrorum impetum suftinuissent, et initio locum tumulumque tenuissent, q æ caussa pugnandi fuerat, et nostros primo congressu terga vertere coegissent: Nostri autem, quod iniquo loco, atque impari congressi numero, v horis prælium sustinuissent; quod montem, gladiis destrictis, adscendissent; quod ex loco superiore terga vertere adversarios coegissent, atque in oppidum compulifient Illi eum tumulum, pro quo pugnatum est, magnis operibus municrunt; prasidiumque ibi

posuerunt.

no-

miri

irbi.

b fi-

nem

rba-

cum.

æter

luos,

acri-

erte-

con-

dum

i fu-

tem,

fe

fros

dire-

uctæ

teri-

ent:

re-

rant.

luod

uftra

nite-

ir il-

ebro

dem

cum

rho-

con-

erfus

quos

bus,

ulfis,

ofter

con-

tque

no-

No-

is Q.

inius

XLVIII. Accidit etiam repentinum incommodum biduo, quo hæc gesta sunt. Tanta enim tempestas cooritur, ut nunquam illis locis majores aquas fuisse constaret: tum autem ex omnibus montibus nives proluit, ac fummas ripas fluminis superavit; pontesque ambos, quos C. Fabius fecerat, uno die interrupit. Quæ res magnas difficultates exercitui Cæfaris attulit : castra enim, ut supra demonstratum est, quum essent inter slumina duo, Sicorim et Cingam, spatio millium xxx; neutrum horum transfiri poterat; necessarioque omnes his angustiis continebantur. Neque civitates que ad Cæsaris amicitiam accesserant, frumentum supportare; neque ii, qui pabulatum longius progressi erant, interclusi fluminibus, reverti; neque maximi comitatus, qui ex Italia Galliaque veniebant, in castra pervenire poterant. Tempus autem erat anni difficillimum; quo neque frumenta in herbis erant, neque multum a maturitate aberant. Ac civitates exinanitæ; quod Afranius pene omne frumentum, ante Cæsaris adventum, llerdam convexerat; reliqui si quid suerat, Casar superioribus diebus confumpferat. Pecora, quod fesundum poterat effe inopiæ subsidium, propter bellum, finitimæ civitates longius removerant. Qui erant, pabulandi aut frumentandi caussa, progressi; hos levis armaturæ Lustani, peritique earum regionum cetrati citerioris Hispaniæ, consectabantur: quibus erat proclive transnare flumen; quod confuetudo eorum omnium est, ut sine utribus ad exercitum non eant. XLIX. XLIX. At exercitus Afranii omnium rerum abundabat copia. Multum erat frumentum provifum et convectum superioribus temporibus: multum ex omni provincia comportabatur: magna copia pabuli suppetebat. Harum rerum omnium facultates, sine ullo periculo pons Iletdæ præbebat; et loca trans flumen integra, quo omnino Cæfar adire non poterat.

L. Hæ permanserant aquæ dies complures. Conatus est Cæsar resicere pontes: sed nec magnitudo sluminis permittebat; neque ad ripam dispositæ cohortes adversariorum persici patiebantur. Quod illis prohibere erat facile; tum ipsius sluminis natura, atque aquæ magnitudine; tum quod ex totis ripis in unum atque angustum locum tela jaciebantur. Atque erat dissicile, eodem tempore, rapidissi-

mo flumine, opera perficere, et tela vitare.

LI. Nunciatur Afranio magnos comitatus, qui iter habebant ad Cæfarem, ad flumen constitisse. Venerant ee fagittarii ex Ruthenis, equites ex Gallia, cum multis carris magnisque impedimentis, ut fert Gallica consuetudo. Erant præterea cujusque generis hominum millia circitet vi cum servis liberisque; sed nullus ordo, nullum impetium certum, quum suo quisque confilio uteretur, atque omnes sine timore iter facerent, usi superiorum temporum atque itinerum licentia. Erant complures honesti adolescentes, senatorum filii, et ordinis equestris; erant legationes civitatum; erant legati Cæfaris: hos omnes flumina continebant. Ad hos opprimendos, cum omni equitatu tribusque legionibus Afranius de nocte proficiscitur, imprudentesque antemissis equitibus aggreditur. Celeriter tamen sese Galli equites expedient, prœliumque committunt. Hi, dum pari certamine res geri potuit, magnum hostium numerum pauci sustinuere; sed, ubi signa legionum appropinquare cœperunt, paueis amissis, sese in montes proximos conferunt. Hoc pugnæ tempus, magnum attulit nostris ad falutem momentum : nacti enim spatium, se in loca superiora receperunt. Desiderati sunt es die fagittarii circiter cc, equites pauci, calonum atque impedimentorum non magnus numerus.

LII. His tamen omnibus annona crevit: quæ fere res, non solum inopia præsentis, sed etiam suturi temporis timore, ingravescere consuevit. Jamque ad denarios L in singulos modios annora pervenerat, et militum vires inopia frumenti diminuerat; atque incommoda in dies augebantur: Et tam, paucis diebus, magna erat rerum sacta commutatio, ac se fortuna inclinaverat; ut nostri magna ino-

pia

Bia

bun

vita

rat

qui

qui

nio Mu

tur

do

bai alii

tur

Vic

ab

po

fac

nia ria

tui

ve

im

fai

ate

fe

je

di

pi

V

pia necessariarum rerum conslictarentur; illi omnibus a. bundarent rebus, superioresque haberentur. Cæsar iis civitatibus quæ ad ejus amicitiam accesserant. quo minor erat frumenti copia, pecus imperabat; calones ad longiaquiores civitates dimittebat. Hle præsentem inopiam, quibus poterat subsidiis, tutabatur.

dabat

ctum

com-

m re-

lerdæ Cz-

natus

minis

rfari-

faci-

dine;

n tela

idiffi-

r ha-

it ee

s car-

tudo.

reiter

mpe-

atque

orum

dole-

egati-

mina

iitatu

apru-

r ta-

nmit-

gnum

egio-

mou-

m at-

pati-

nt eo

atque

e res,

ris ti-

Lin

ino-

auge-

com-

ino-

pia

LIII. Hæc Afranius Petreiusque, et eorum amici, pleniora etiam atque uberiora Romam ad suos perscribebant. Multa rumor fingebat; ut pene bellum confectum videre-Quibus literis nunciifque Romam perlatis, magni domum concursus ad Afranium, magnæ gratulationes fiebant : multi ex Italia ad Cn. Pompeium proficiscebantur; alii, ut principes talem nuncium attulisse; alii, ne eventum belli exspectasse, aut ex omnibus novissimi venisse, viderentur.

LIV. Quum in his angustiis res effet; atque omnes viæ ab Afranianis militibus equitibusque obsiderentur, nec pontes perfici possent; imperat militibus Cæsar, ut naves faciant; cujus generis eum superioribus annis usus Britanniæ docuerat. Carinæ primum ac statumina ex levi materia fiebant; reliquum corpus navium, viminibus contextum, coriis integebatur. Has perfectas, carris junctis devehit noctu millia passuum a castris xxxx; militesque his navibus flumen transportat; continentemque ripæ collem improviso occupat: Hunc celeriter, priusquam ab adverfariis fentiatur, communit: huc legionem postea transducit; atque ex utraque parte pontem institutum biduo perficit. Ita comitatus, et qui frumenti caussa processerant, tuto ad se recipit; et rem frumentariam expedire incipit.

LV. Eodem die, equitum magnam partem slumen transjecit: qui inopinantes pabulatores et fine ullo dissipatos timore aggressi, quam magnum numerum jumentorum atque hominum intercipiunt : cohortibusque cetratis subsidio missis, scienter in duas partes sese distribuunt; alii, ut prædæ præfidio fint; alii, ut venientibus relistant, atque eos propellant: unamque cohortem, quæ temere ante ceteras extra aciem procurrerat, feclufam ab reliquis circumveniunt atque interficiunt; incolumefque, cum magna

præda, eodem ponte in castra revertuntur.

LVI Dum hæc ad Herdam geruntur, Massilienses, un L. Domitii confilio, naves longas expediunt, numero xv11, quarum erant xr tectæ. Multa huc minora navigia addunt; ut ipfa multitudine nostra classis terreatur: magnum numerum fagittariorum, magnum Albicorum, de quibus supra demonstratum est, imponunt; atque hos præmilis

miis pollicitationibusque incitant. Certas sibi deposcit naves Domitius; atque has colonis, pastoribusque, quos secum adduxerat, complet. Sic omnibus rebus instructa classe, magna siducia ad nostras naves procedunt, quibus præerat D. Brutus. Hæ ad insulam, quæ est contra Mas-

filiam, stationes obtinebant.

LVII. Erat multo inferior navium numero Brutus: fed delectos ex omnibus legionibus fortifiimos viros, antefignanos, centuriones, Cæfar ei classi attribuerat; qui sibi id muneris depoposcerant. Ii manus ferreas atque harpagones paraverant; magnoque numero pilorum, tragularum, reliquorumque telorum se instruxerant. Ita, cognito hostium adventu, suas naves ex portu educunt; cum Massiliensibus conssigunt. Pugnatum utrinque est fortissime atque acerrime. Neque multum Albici nostris virtute cedebant; homines asperi et montani, et exercitati in armis: atque ii modo digressi a Massiliensibus, recentem eorum pollicitationem animis continebant. Pastoresque indomiti, spe libertatis excitati, sub oculis domini suam

probare operam studebant.

LVIII. Ipfi Massilienses, et celeritate navium et scientia gubernatorum confisi, nostros eludebant, impetusque corum excipiebant. Et, quoad licebat latiore spatio, producta longius acie, circumvenire nostros, aut pluribus navibus adoriri fingulas, aut remos transcurrentes detergere, fi possent, contendebant. Quum propius erat necessario ventum, ab scientia gubernatorum atque artificiis, ad virtutem montanorum confugiebant. Nostri, quod minus exercitatis remigibus, minusque peritis gubernatoribus utebantur; qui repente ex onerariis navibus erant producti, neque dum etiam vocabulis armamentorum cognitis; tum etiam gravitate et tarditate navium impediebantur : factæ enim fubito ex humida materia, non eundem ufum celeritatis habebant. Itaque, dum locus cominus pugnandi daretur, æquo animo fingulas binis navibus objiciebant; atque, injecta manu ferrea, et retenta utraque nave, diversi pugnabant; atque in hostium naves transcendebant; et, magno numero Albicorum et pastorum interfecto, parem navium deprimunt, nonnullas cum hominibus capiunt, reliquas in portum compellunt. Eo die naves Masfiliensium, cum iis quæ funt captæ, intereunt 1x.

LIX. Hoc prœlio Cæsari ad Ilerdam nunciatur: simul persecto ponte, celeriter fortuna mutatur. Illi, perterriti virtute equitum, minus libere, minus audacter, vagabantur: alias, non longo ab castris progressi spatio, ut cele-

-rem

rei

au

ex

et

Of

pe

qu

OII

mi

Ti

vit

cel

civ

ria

Po

gir

mi

Ca

mi

alt

qu

Hi

qu

de

COL

lur

qu

cui

pe

Po

Tis

eq

be

tot

ci

pai

vit

XI

rem receptum haberent, angustius pabulabantur: alias, longiore circuitu, custodias stationesque equitum vitabant; aut, aliquo accepto detrimento, aut procul equitatu vifo, ex medio itinere, projectis farcinis, fugiebant. Postremo et plures intermittere dies, et, præter consuetudinem o-

mnium, noctu constituerant pabulari.

LX. Interim Ofcenses, et Calagurritani, qui erant cum Oscensibus contributi, mittunt ad eum legatos; seseque imperata facturos pollicentur. Hos, Tarraconenses et Jacetani et Ausetani, et, paucis post diebus, Illurgavonenses, qui flomen Iberum attingunt, insequentur. Petit ab his omnibus, ut se frumento juvent : pollicentur; atque, omnibus undique conquifitis jumentis, in castra deportant. Transit etiam cohors Illurgavonensis ad eum, cognito civitatis confilio, et figna ex statione transfert. celeriter commutatio fit rerum. Perfecto ponte, magnis v civitatibus ad amicitiam adjunctis, expedita re frumentaria, exstinctis rumoribus de auxiliis legionum, quæ cum Pompeio per Mauritaniam venire dicebantur; multæ longinquiores civitates ab Afranio desciscunt, et Casaris amicitiam fegunntur.

LXI. Quibus rebus, perterritis animis adversariorum, Cæfar, ne semper magno circuitu per pontem equitatus effet mittendus, nactus idoneum locum, fossas pedum x x x in altitudinem complures facere instituit; quibus partem aliquam Sicoris averteret, vadumque in eo sumine essiceret. His pene effectis, magnum in timorem Afranius Petreiufque perveniunt, ne omnino frumento pabuloque intercluderentur; quod multum Cæsar equitatu valebat: itaque constituunt ipsi iis locis excedere, et in Celtiberiam bellum transferre. Huic confilio fuffragabatur etiam illa res : quod, ex duobus contrariis generibus, quæ superiore bello cum L. Sertorio steterant, civitates victæ, nomen atque imperium absentis timebant; quæ in amicitia manserant Pompeii, magnis affectæ beneficiis eum diligebant: Cæsaris autem in barbaris erat nomen obscurius. Hinc magnos equitatus, magnaque auxilia exspectabant; et suis locis bellum in hiemem ducere cogitabant. Hoc inito confilio, toto flumine Ibero naves conquirere, et Octogesam adduci jubent: id erat oppidum positum ad Iberum, milliaque passum a castris aberat xx: Ad eum locum suminis, navibus junctis, pontem imperant fieri; legionesque 11 flumen Sicorim transducunt, castraque muniunt vallo pedum

LXII. Qua re per exploratores cognita, fummo labore militum

ucta iibus Maffed ateli-

bi id

ofcit

quos

rpagulacocum ortifvirti in ntem

elque **fuam** cienique

pros nagere, ffario virninus utelucti,

tum factæ celenandi pant;

, diant; parcapi-Maf-

fimul erriti bancele--rem

militum Cæsar, continuato diem noctemque opere in sumine avertendo, huc jam deduxerat rem, ut equites, etsidissiculter atque ægre siebat, possent tamen atque auderent slumen transire: Pedites vero tantummodo humeris ac summo pectore exstabant; ut, quum altitudine aquæ, tum etiam rapiditate sluminis, ad transcundum impedirentur. Sed tamen codem sere tempore pons in Ibero prope effectus

munciabatur; et in Sicori vadum reperiebatur.

LXIII. Jam vero co magis illi maturandum iter existimabant. Itaque, 11 auxiliaribus cohortibus Ilerdæ præsidio relictis, omnibus copiis Sicorim transeunt, et cum 11 legionibus quas superioribus diebus transduxerant, castra eonjungunt. Relinquebatur Cæsari nihil, nisi uti equitatu agmen adversariorum male haberet et carperet: ponsenim ipsius, magnum circuitum habebat; ut multo breviore itinere illi ad iberum pervenire possent. Equites ab eo missi, slumen transeunt; et, quum de tertia vigilia Petreius atque Afranius castra movissent, repente sese ad novissemum agmen ostendunt; et, magna multitudine circumsu-

1

n

n

a

D

U

et

cl

til

Ca

lo

ta

m

tų

bu

qu

an

ali

log

fa, morari atque iter impedire incipiunt.

LXIV. Prima luce ex superioribus locis, qua Casaris castris erant conjuncta, cernebatur equitatus nostri prælio novissimos illorum premi vehementer; ac nonnunquam fustinere extremum agmen, atque interrumpi : alias inferri figna, et universarum cohortium impetu nostros propelli; deinde rursus conversos insequi. Totis vero castris milites circulari et dolere, " hostem ex manibus dimitti, bellum necessario longius duci." Centuriones tribunosque militum adire atque obsecrare, ut per eos Cæsar certior seret, " ne labori suo neu periculo parceret : paratos esse sese, posse et audere ea transire flumen, qua transductus esset equitatus." Quorum studio et vocibus excitatus Cæsar, etsi timebat tantæ magnitudinis flumini exercitum objicere, conandum tamen, atque experiendum judicabat. Itaque infirmiores milites ex omnibus centuriis deligi jubet, quorum aut animus aut vires videbantur sustinere non posse: hos cum legione una præsidio castris relinquit. Reliquas legiones expeditas educit; magnoque numero jumentorum in flumine supra atque infra constituto, transducit exercitum. Pauci ex his militibus, vi fluminis abrepti, ab equitatu excipiuntur ac sublevantur: interiit tamen Transducto incolumi exercitu, copias instruit; triplicemque aciem ducere incipit. Ac tantum fuit in militibus studii, ut, millium vi ad iter addito circuitu, magnaque ad vadum fluminis mora interposita, cos, qui de terflu-

, eth

aude-

meris

, tum

entur.

fectus

existi-

præfi-

ım II

castra

quita-

pons

brevi-

ab eo

etreius

ovist-

umfu-

Cæfaris

prœlio

nquam

infer-

opelli;

s mili-

i, bel-

ue mi-

feret,

e fefe,

is effet

Cæfar,

objice-

at. I-

eligi ju-

ustinere

linquit.

numero

, tranf-

is abre-

t tamen

uit; tri-

militi-

magna-

de ter-

12

tia vigilia exissent, ante horam diei tx consequerentur, LXV. Quos ubi Afranius procul visos, cum Petreio conspexit; nova re perterritus, locis superioribus consistit, aciemque instruit. Cæsar in campis exercitum resicit, ne desessum prœlio objiciat: rursus conantes progredi, insequitur et moratur. Illi necessario maturius, quam constituerant, castra ponunt. Suberant enim montes, atque a millibus passum vitinera dissicilia atque angusta excipiebant. Hos intra montes se recipiebant, ut equitatum essugerent Cæsaris; præsidiisque in angustiis collocatis, exercitum itinere prohiberent; ipsi, sine periculo ac timore, Iberum copias transducerent; quod suit illis conandum, atque omni ratione essiciendum: sed, totius diei pugna atque itineris labore desessi, rem in posterum diem distulerunt. Cæsar quoque in proximo colle castra ponit.

LXVI. Media circiter nocte, iis, qui adaquandi caussa longius a castris processerant, ab equitibus correptis; sit ab his certior Cæsar, duces adversariorum filentio copias castris educere. Quo cognito, signum dari jubet, et vasa militari more conclamari. Illi, exaudito clamore, veriti ne noctu impediti sub onere consligere cogerentur, aut ne ab equitatu Cæsaris in angustiis tenerentur, iter supprimunt, copiasque in castris continent. Postero die Petreius, cum paucis equitibus, occulte ad exploranda loca proficiscitur. Hoc idem sit ex castris Cæsaris: mittitur L. Decidius Saxa cum paucis, qui loci naturam perspiciat. Uterque idem suis renunciat; v millia passuum proxima intercedere itineris campestris; inde excipere loca aspera et montuosa. Qui prior has angustias occupaverit, ab hoc hostem prohiberi nihil esse negotii.

LXVII. Disputatur in consilio a Petreio et Afranio, et tempus profectionis quaritur. Plerique censebant, ut " noctu iter facerent: posse prius ad angustias veniri, quam sentirentur." Alii, quod pridie noctu conclamatum esset in castris Cæsaris, argumenti sumebant loco, "non posse clam exiri; circumfundi noctu equitatum Cæsaris, atque omnia loca atque itinera obfideri: nocturnaque prœlia esse vitanda, quod perterritus miles in civili diffentione timori magis quam religioni confulere consueverit: at lucem multum per se pudorem omnium oculis, multum etiam tribunorum militum et centurionum præsentiam afferre; quibus rebus coerceri milites, et in officio contineri foleant. Quare omni ratione esse interdiu perrumpendum: ets. aliquo accepto detrimento, tamen, summa exercitus salva, locum, quem petant, capi posse." Hæc evicit in consilio fentenna; Q 3

sententia; et prima luce postridie constituunt proficisci. LXVIII. Cæsar, exploratis regionibus, albente cœlo, omnes copias castris educit; magnoque circuitu, nullo certo itinere, exercitum ducit: namque itinera quæ ad Iberum atque Octogesam pertinebant, castris hostium oppositis tenebantur. Ipsi erant transcendendæ valles maximæ ac difficillimæ: faxa multis locis prærupta, iter impediebant; ut arma per manus necessario transderentur; militesque inermi, sublevatique alii ab aliis, magnam partem itineris conficerent. Sed hunc laborem recufabat nemo; quod eum omnium laborum finem fore existimabant, si hostem Ibero intercludere et frumento prohibere potuiffent.

LXIX. Ac primo Afraniani milites, visendi caussa, læti ex castris procurrebant, contumeliosisque vocibus prosequebantur; " necessarii victus inopia coactos fugere, atque ad Ilerdam reverti." Erat enim iter a proposito diversum; contrariamque in partem iri videbatur. Duces vero corum suum consilium laudibus ferebant, quod se castris tenuissent : multumque eorum opinionem adjuvabat, quod fine jumentis impedimentisque ad iter profectos videbant; ut non posse diutius inopiam sustinere considerent. Sed ubi paullatim retorqueri agmen ad dextram conspexerunt; jamque primos superare regionem castrorum animadverterunt; nemo erat adeo tardus, aut fugiens laboris, quin statim castris exeundum, atque occurrendum putaret. Conclamatur ad arma; atque omnes copiæ, paucis prasidio relictis cohortibus, exeunt, rectoque ad Iberum itinere contendunt.

LXX. Erat in celeritate omne positum certamen, utri prius angustias montesque occuparent: fed exercitum Cæfaris viarum difficultates tardabant; Afranii copias, equitatus Cafaris insequens morabatur. Res tamen ab Afranianis huc erat necessario deducta; ut, si priores, montes, quos petebant, attigissent, ipfi periculum vitarent: impedimenta totius exercitus, cohortesque in castris relictas, servare non possent; quibus interclusis exercitu Cæfaris, auxilium ferri nulla ratione poterat. Confecit prior iter Cæfar; atque ex magnis rupibus nactus planiciem, in hac contra hostem aciem instruit. Afranius, quum ab equitatu novishmum agmen premeretur, et ante se hostem videret; collem quendam nactus, ibi constitit. Ex eo loco iv cettatorum cohortes in montem, qui erat in conspectu omnium excelsisimus, mittit : Hunc magno cursu. concitatos jubet occupare; eo confilio, uti ipfe eodem & mnibus

ter fac fuff fpe Cæ Der cun ape flag que

TRI

gef

Ria inci con inic gna frai fine tari

effe

tis.

alic de : tur filio dia que fari ter : tere turc loce atqu

ftra L quo mille ter, tere equ

Cæi

inte

mnibus copiis contenderet, et, mutato itinere, jugis Octogesam perveniret. Hunc quum obliquo itinere cetrati peterent; conspicatus equitatus Czsaris, in cohortes imperum facit: nec minimam partem temporis equitum vim cetrati sustinere potuerunt; omnesque ab his circumventi, in con-

spectu utriusque exercitus interficiuntur.

e-

t,

u-

eti

c-

It-

li-

es

fe

12-

tos

le-

n=

m

la-

um

au-

be-

utri

um

e-

ab

on-

nt:

re-

Cæ-

rior in

be-

ftem

10-

con-

urfu

m de ibus

LXXI. Erat occasio bene gerendæ rei. Neque vero id Cæsarem sugiebat, tanto sub oculis accepto detrimento, perterritum exercitum sustinere non posse; præsertim circumdatum undique equitatu; quum in loco æquo atque aperto consigeretur. Idque ex omnibus partibus ab eo slagitabatur. Concurrebant legati, centuriones, tribunique militum; "ne dubitaret præsium committere: omnium esse militum paratissimos animos: Afranianos contra, multis rebus sui timoris signa misse; quod suis non subvenissent; quod de colle non decederent; quod vix equitum incursus sustinerent; collatisque in unum locum signis conferti, neque ordines neque signa servarent. Quod si iniquitatem loci timeret, datum iri tamen aliquo loco pugnandi facultatem; quod certe inde decedendum esset Afranio, nec sine aqua permanere posset."

LXXII. Cæsar in eam spem venerat, se, fine pugna et fine vulnere fuorum, rem conficere posse; quod re frumentaria adversarios interclusisset. Cur, etiam secundo prælio, aliquos ex suis amitteret? cur vulnerari pateretur optime de se meritos milites? cur denique fortunam periclitaretur? præsertim quum non minus esset Imperatoris, confilio superare, quam gladio: movebatur etiam misericordia civium, quos interficiendos videbat; quibus falvis atque incolumibus rem obtinere malebat. Hoc confilium Cæfaris, a plerisque non probabatur. Milites vero palam inter se loquebantur; " quoniam talis occasio victoriæ dimitteretur; etiam quum vellet Cæfar, fefe non effe pugna-Ille in sua sententia perseverat; et paullum ex eo loco digreditur, ut timorem adversariis minuat. Petreius atque Afranius, oblata facultate, in castra sese referunt. Cziar, przehdiis in montibus dispositis, omni ad Iberum intercluso itinere, quam proxime potest hostium castris caftra communit.

LXXIII. Postero die duces adversariorum perturbati, quod omnem rei frumentariæ sluminisque Iberi spem amiserant; de reliquis rebus consultabant. Erat unum iter, llerdam si reverti vellent; alterum, si Tarraconem peterent. Hæc consiliantibus eis, nunciatur aquatores ab equitatu prami nostro. Qua re cognita, crebras stationes

difpenunt

disponunt equitum et cohortium alariarum, legionariasque interjiciunt cohortes: vallumque ex castris ad aquam ducere incipiunt; ut intra munitionem, et fine timore, et fine stationibus, aquari possent. Id opus inter se Petreius atque Afranius partiuntur: ipsique, persiciendi operis caussa, lon-

gius progrediuntur.

LXXIV. Quorum discessu liberam nacti milites colloquiorum facultatem, vulgo procedunt; et quem quisque in castris notum aut municipem habebat, conquirit atque evocat. Primum agunt gratias omnes omnibus, quod fibi perterritis pridie pepercissent : eorum se beneficio vivere. Deinde Imperatoris fidem quarunt, rectene se illi sint commissuri. Et, quod non ab initio fecerint, armaque cum hominibus necessariis et confanguineis contulerint, conqueruntur. His provocati fermonibus, fidem ab Imperatore de Petreii atque Afranii vita petunt; ne quod in se scelus concepisse, neu suos prodidisse videantur: quibus confirmatis rebus, fe statim figna translaturos, confirmant; legatosque de pace, primorum ordinum centuriones ad Casarem mittunt. Interim alii suos in castra, caussa invitandi, adducunt; alii ab suis abducuntur: adeo, ut una castra jam fa-Cta ex binis viderentur. Compluresque tribuni militum et centuriones ad Cæsarem veniunt, seque ei commendant. Idem hoc fit a principibus Hispaniæ; quos illi evocaverant, et secum in castris habebant obsidum loco. Ii suos notos hospitesque quærebant, per quem quisque eorum aditum commendationis haberet ad Cæsarem. etiam filius adolescens, de sua ac parentis sui falute, cum Cæfare per Sulpicium legatum agebat. Erant plena latitia et gratulatione omnia; corum, qui tanta pericula vitaffe; et eorum, qui fine vulnere tantas res confecisse videbantur. Magnumque fructum suæ pristinæ lenitatis omnium judicio Casar ferebat; consiliumque ejus a cunctis probabatur.

LXXV. Quibus rebus nunciatis Afranio, ab instituto opere discedit, seque in castra recipit; sie paratus, (ut videbatur,) ut, quicunque accidisset casus, hunc quieto et æquo animo serret. Petreius vero non deserit sese: armat familiam: cum hac, et prætoria cohorte cetratorum, barbarisque equitibus paucis, benesiciariis suis, quos suæ custodiæ caussa habere consueverat, improviso ad vallum advolat: colloquia militum interrumpit: nostros repellit ab castris: quos deprehendit, intersicit. Reliqui coeunt inter se: et repentino periculo exterriti, sinistras sagis involvunt, gladiosque destringunt; atque ita se a cetratis equitibusque

defendunt,

los abfi trai

def

reci

den mil ider mil ficir per

lita

ded

fert

tem ren rion que am tuit

ban beb et f one ad pro ver liqu

1

erainto cun cari

pes

desendunt, castrorum propinquitate confis; seque in castra recipiunt; et ab iis cohortibus, quæ erant in statione ad

portas, defenduntur.

ne

re

a-

ue

n-

0-

ue

ue.

bi

e.

n-

0-

c-

re

us

a-

a -

m

u-

a-

m

38.

e-

05

m

iii

m

na

la

Te.

0.

tis .

to .

e-

10

a-

2-

0-

it:

5 :

et

2-

ue

It,

LXXVI. Quibus rebus confectis, flens Petreius manipulos circuit, militesque appellat : " neu se, neu Pompeium absentem, imperatorem suum, adversarlis ad supplicium transdant," obsecrat. Fit celeriter concursus in prætorium. Postulat ut jurent omnes, se exercitum ducesque non deferturos, neque prodituros: neque fibi separatim a reliquis confilium capturos. Princeps in hæc verba jurat ipfe. Idem jusjurandum adigit Afranium: subsequuntur tribuni militum, centurionesque. Centuriatim producti milites, idem jurant: edicunt, penes quem quisque sit Cæsaris miles, ut producatur: productos palam in prætorio interficiunt : sed plerosque hi, qui receperant, celant; noctuque per vallum emittunt. Sic terror oblatus a ducibus, crudelitas in supplicio, nova religio jurisjurandi, spem præsentis deditionis sustulit, mentesque militum convertit, et rem ad priftinam belli rationem redegit.

LXXVII. Cæsar, qui milites adversariorum in castra per tempus colloquii venerant, summa diligentia conquiri et remitti jubet: sed ex numero tribunorum militum, centurionumque, nonnulli sua voluntate apud eum remanserunt; quos ille postea magno in honore habuit. Centuriones, in ampliores ordines; equites Romanos, in Tribunitium resti-

tuit honorem.

LXXVIII. Premebantur Afraniani pabulatione; aquabantur ægre. Frumenti copiam legionarii nonnullam habebant; quod dierum xx11 ab Ilerda frumentum justi erant efferre: Cetrati auxiliaresque nullam; quorum erant et facultates ad parandum exiguæ, et corpora insueta ad onera portanda; itaque magnus eorum quotidie numerus ad Cæfarem perfugiebat. In his erat angustiis res; sed ex propofitis confiliis duobus, explicitius videbatur Ilerdam *everti; quod ibi paullulum frumenti reliquerant. Ibi se reliquum confilium explicaturos confidebant. Tarraco aberat longius; quo spatio plures rem posse casus recipere intelligebant. Hoc probato confilio, ex castris proficiscuntur. Cæfar, equitatu præmisso, qui novissimum agmen carperet atque impediret, ipse cum legionibus subsequitur. Nullum intercedebat tempus, quin extremi cum equitibus præliarentur.

LXXIX. Genus erat hoc pugnæ: Expeditæ cohortes novissimum agmen claudebant; pluriesque in locis campestribus subsistebant. Si mons erat adscendendus; facile ipsa ipfa loci natura periculum repellebat: quod ex locis superioribus, qui antecesserant, suos adscendentes protegebant. Quum vallis, aut locus declivis suberat; neque ii, qui antecesserant, morantibus opem ferre poterant; equites vero ex loco superiore in aversos tela conjiciebant; tum magno erat in periculo res. Requirebatur, ut, quum ejusmodi locis esset appropinquatum, legionum signa consistere juberent, magnoque impetu equitatum repellerent; eo summoto, repente incitato cursu sese in vallis universi demitterent, atque ita transgressi rursus in locis superioribus consisterent. Nam tantum ab equitum suorum auxiliis aberant, (quorum numerum habebant magnum), ut eos, superioribus perterritos præliis, in medium reciperent agmen, ultroque eos tuerentur; quorum nulli ex itinere excedere

licebat, quin ab equitatu Cæsaris exciperetur.

LXXX. Tali dum pugnatur modo, lente atque paullatim proceditur; crebroque, ut fint auxilio fuis, subfistunt. Ut tum accidit : millia enim progressi IV, vehementiusque peragitati ab equitatu, montem excelfum capiunt, ibique una a fronte contra hostem castra muniunt, neque jumentis enera deponunt. Ubi Cæsaris castra posita, tabernaculaque constituta, et dimissos equites pabulandi caussa, animadvertere; sese subito proripiunt, hora circiter vi ejusdem diei ; et spem nacht moræ, discessu nostrorum equitum, iter facere incipiunt. Qua re animadversa, Cæfar eductis legionibus subsequitur; præsidio impedimentis paucas cohortes relinquit; hora x subsequi pabulatores, equitesque revocari jubet. Celeriter equitatus ad quotidianum itineris officium revertitur. Pugnatur acriter ad novissimum agmen; adeo ut pene terga convertant: complurefque milites, etiam nonnulli centuriones, interficiun-Instabat agmen Cæfaris, atque universum imminebat.

LXXXI Tum vero neque ad explorandum idoneum lotum castris, neque ad progrediendum data facultate, consistem necessario; et procul ab aqua, et natura iniquo loco, castra ponunt. Sed eisdem de caussis Cæsar, quæ supra sunt demonstratæ, prælio amplius non lacessit; et eo
die tabernacula statui passus non est; quo paratiores essent
ad insequendum omnes, sive noctu sive interdiu erumperent. Illi, animadverso vitio castrorum, tota nocte munitiones proferunt; castraque castris convertunt. Hoc idem
postero die a prima luce faciunt, totumque in ea re diem
tonsumunt. Sed, quantum opere processerant, et castra
protulerant, tanto aberant ab aqua longius; et præsenti
malo

malo a cauffa in caff bulatu Cæfar, decert circum ones o Illi, e tiores

LX tur : Illi, ir legien opere bet; a mamo trimer cognit hoc e conjec juvare castris tertia cta. celere consti

> et teri Cæfar V legiliæ to gittari latera politu comm tamen utriqu tutas tentar Germ

laceffe

transj LX diem malo aliis malis remedia dabantur. Prima nocte, aquandi caussa, nemo egreditur ex castris: proximo die, præsidio in castris relicto, universas ad aquam copias educunt: pabulatum emittitur nemo. His eos supplices malis haberi Cæsar, et necessariam subire deditionem, quam præside decertare, malebat. Conatur tamen eos vallo sossaria circummunire; ut quam maxime repentinas eorum eruptiones demoretur, quo necessario descensuros existimabat. Illi, et inopia pabuli adducti, et quo essent ad iter expedi-

tiores; omnia farcinaria jumenta interfici jubent.

fu-

te-

ue

6-

at:

um

on-

at;

erfi

ri-

liis

fu-

en,

ere

tim

Ut

er-

e u-

ntis

ula-

ani-

VI

1 C-

rfa,

nen-

ato-

juo-

r ad

om-

iun-

ami-

n lo-

con-

o lo-

e fu-

et co

ffent

mpe-

uni-

idem

diem

aftra

fenti

LXXXII. In his operibus confilifque biduum confumitur: tertio die magna jam pars operis Cæfaris processerat. Illi, impediendæ rei caussa, hora circiter viii signo dato, legiones educunt; aciemque sub castris instruunt Cæsar ab opere legiones revocat; equitatum omnem convenire jubet; aciem instruit. Contra opinionem enim militum, famamque omnium, videri prælium defugisse; magnum detrimentum afferebat. Sed eisdem de caussis, que sunt cognitæ, quo minus dimicare vellet, movebatur; atque hoc etiam magis, quod spatii brevitas, etiam in sugam conjectis adversariis, non multum ad summam victoriz juvare poterat. Non enim amplius pedum millibus 11, ab castris castra distabant: hinc duas partes acies occupabant: tertia vacabat, ad incursum atque impetum militum relicta. Si prælium committeretur, propinquitas castrorum celerem superatis ex suga receptum dabat. Hac de caussa constituerat signa inferentibus resistere, prior prœlio non laceffere.

LXXXIII. Acies erat Afraniana duplex, legionum v; et tertium in subsidiis locum alariæ cohortes obtinebant. Cæfaris, triplex: fed primum aciem quaterna cohortes ex v legionibus tenebant: has subsidiariæ ternæ, et rursus aliæ totidem, suæ cujusque legionis, subsequebantur: sagittarii funditoresque, media continebantur acie: equitatus, latera cingebat. Tali instructa acie, tenere uterque propolitum videbatur: Cæsar, ut, nisi coactus, prælium non committeret; illi, ut opera Cæfaris impedirent. Producitur tamen res: aciesque ad solis occasum continentur: inde utrique in castra discedunt. Postero die, munitiones institutas Cæfar parat perficere: illi vadum fluminis Sicoris tentare, si transire possent. Qua re animadversa, Cæsar Germanos levis armaturæ, equitumque partem, flumen mansjicit; crebrasque in ripis custodias disponit.

LXXXIV. Tandem, omnibus rebus obsessi; quartum jam diem sine pabulo retentis jumentis; aquæ, lignorum, fru-

-

menti inopia, colloquium petunt; et id, fi fieri possit, semoto a militibus loco. Ubi id a Cæsare negatum; et, palam si colloqui vellent, concessum est; datur obsidis loco
Cæsari filius Afranii. Venitur in eum locum, quem Cæsar
delegit. Audiente utroque exercitu, loquitur Afranius:
"Non esse aut ipsi, aut militibus succensendum, quod
sidem erga Imperatorem suum Cn. Pompeium conservare
voluerint: sed satis jam secisse ossicio, satisque supplicii
tulisse, perpesso omnium rerum inopiam: Nunc vero, pene ut seras, circummunitos, prohiberi aqua, prohiberi ingressu: neque corpore dolorem, neque animo ignominiam
ferre posse: itaque se victos consiteri: Orare atque obseerare, si quis locus misericordiæ relinquatur, ne ad ultimum supplicium progredi necesse habeant." Hæe quam

potest demississime atque subjectissime exponit.

LXXXV. Ad ea Cæfar respondit: "Nulli omnium has partes, vel querimoniæ, vel miserationis, minus convenisfe: Reliquos enim omnes, suum officium præstitisse : Se, qui etiam bona conditione, et loco et tempore æquo confligere noluerit, ut quam integerrima effent ad pacem omnia: Exercitum suum, qui injuria etiam accepta, suisque interfectis, quos in sua potestate habuerit, conservarit et texerit: Illius denique exercitus milites, qui per se de concilianda pace egerint; qua in re omnium suorum vitæ consulendum putarunt. Sic omnium ordinum partes, in misericordia constitisse: Ipsos duces a pace abhoruisse: eos, neque colloquii neque induciarum jura servasse; et homines imperitos, et per colloquium deceptos, crudelissime interfecisse. Accidisse igitur his, quod plerumque hominibus nimia pertinacia atque arrogantia accidere foleat ; uti eo recurrant, et id cupidistime petant, quod paullo ante contempserint. Neque nunc se illorum humilitate, neque aliqua temporis opportunitate postulare, quibus rebus opes augeantur suz; sed cos exercitus, quos contra se multos jam annos aluerint, velle dimitti. Neque enim vi legiones alia de caussa missas in Hispaniam, septimamque ibi conscriptam; neque tot tantasque classes paratas, neque summissos duces, rei militaris peritos. Nihil horum ad pacandas Hispanias, nihil ad usum provinciæ provisum; quæ, propter diuturnitatem pacis, nullum auxilium defiderarit. Omnia hac jampridem contra se parari. In se, novi generis imperia constitui; ut idem ad portas urbanis præsideat rebus, et duas bellicofissimas provincias absens tot annos obtineat. In se, jura magistratuum commutari, ne ex prætura, et consulatu, ut semper, sed per paucos probati et electi in provincias

evoc tum cum verts fe tu ut ab diffic fint. ercitu mini nem.

vinc

dum, liquid mission rei co vallo, mitter fe, si tramq ii, qui statim cis noca Cæsa

LX:

rum ve

tiam u

penes ribus, æ folvit. habueri us atqui fedition niffe die trique, tia exerci reliquas facerent fecit.

fe-

pa-

oco

us:

uod vare

licii

pe-

in-

iam

bfeulti-

ùam

has

enif-

, qui

onfli-

mia:

nter-

ncili-

sulen-

cordia

collo-

eritos,

cidiffe

id cu-

Neque

oppor-

e; fed

uerint,

la mif-

neque

ias, ni-

uturni-

ia hac imperia

, et du-

vincias

et con-

vincias mittantur. In se, ætatis excusationem nihil valere: quod superioribus bellis probati, ad obtinendos exercitus evocentur. In se uno non servari, quod sit omnibus datum semper imperatoribus; ut, rebus seliciter gestis, aut cum honore aliquo, aut certe sine ignominia, domun tevertantur, exercitumque dimittant. Quætamen omnsa, et se tulisse patienter, et esse laturum: neque munc id agere, ut ab illis abductum exercitum teneat ipse, (quod tamen sibi dissicile non sit); sed ne illi habeant, quo contra se uti pessint. Proinde, ut esse dictum, provinciis excederent, exercitumque dimitterent: si id sit sactum, nociturum se nemini: Hanc unam atque extremam pacis esse conditionem."

LXXXVI. Id vero militibus fuit pergratum et jucundum, (ut ex ipsa significatione potuit cognosci); ut, qui aliquid victi incommodi exspectavissent, ultro inde præmium missionis serrent. Nam, quum de loco et tempore ejus rei controversia inferretur; et voce et manibus universi ex vallo, ubi constiterant, significare cæperunt, ut statim dimitterentur; neque omni interposita side sirmum esse posse, si in aliud tempus differretur. Pancis quum esset in utramque partem verbis disputatum, res huc deducitur; ut ii, qui habeant domicilium aut possessiones in Hispania, statim; reliqui, ad Varum slumen dimittantur. Ne cui de cis noceatur, neve quis invitus sacramento dicere cogatur a Cæsare, cavetur.

LXXXVII. Cæfar ex eo tempore, dum ad flumen Varum veniatur, se frumentum daturum pollicetur. Addit etiam ut, quid quisque eorum in bello amiserit, que sint penes milites suos, iis, qui amiserint, restituatur : militibus, æqua facta æstimatione, pecuniam pro iis rebus dissolvit. Quascunque postea controversias inter se milites habuerint, sua sponte ad Cæsarem in jus adierunt. Petreius atque Afranius; quum stipendium ab legionibus, pene seditione facta flagitarentur, cujus illi diem nondum venisse dicerent; Cæsar ut cognosceret, postulant: coque utrique, quod statuit, contenti fuerunt. Parte circiter tertia exercitus, eo biduo dimissa; rr legiones suas antecedere, reliquas subsequi justit; ut non longo inter se spatio castra facerent: eique negotio Q. Rusium Kalenum legatum præfecit. Hoc ejus præscripto, ex Hispania ad Varum slumen est iter factum; atque ibi reliqua pars exercitus dimissa est.

LIBER II.

In Dum hæc in Hispania geruntur, C. Trebonius legatus, qui ad oppugnationem Massiliæ relictus erat, duobus ex partibus aggerem, vineas, turresque ad oppidum agere instituit. Una erat proxima portui, navalibusque; altera ad partem, qua est aditus ex Gallia atque Hispania, ad id mare, quod attingit ad ossium Rhodani. Massilia enim sere ex 111 oppidi partibus, mari alluitur: reliqua quarta est, quæ aditum habeat a terra. Hujus quoque spatii pars ea quæ ad arcem pertinet, loci natura et valle altissima munita, longam et difficilem habea oppugnationem. Ad ca persicienda opera, C. Trebonius magnam jumentorum atque hominum multitudinem exomni Provincia vocat; vimina materiamque comportari jubet. Quibus comparatis rebus, aggerem in altitudinem pedum 1 x x x exstruit.

II. Sed tanti erant antiquitus in oppido omnium rerun ad bellum apparatus, tantaque multitudo tormentorum, ut eorum vim nullæ contextæ viminibus vineæ sustinere possent. Assercs enim pedum x11, cuspidibus præsixi, at que hi maximis balistis missi, per 1v ordines cratium in terra desigebantur. Itaque pedalibus lignis conjunctis inter se porticus integebatur; atque hac agger inter manus proserebatur. Antecedebat testudo pedum Lx, æquandi loci caussa; sacta item ex sortissimis lignis, involuta omnibus rebus, quibus ignis jactus et lapides desendi possent. Sed magnitudo operum, altitudo muri atque turrium, multitudo tormentorum, omnem administrationem tardabat.

Tum crebræ per Albicos eruptiones fiebant ex oppido

ignesque aggeri et turribus inferebantur. Quæ facile nostr

repellebant milites; magnisque ultro illatis detrimentis,

eos, qui eruptionem fecerant, in oppidum rejiciebant.

III. Interim L. Nasidius ab Cn. Pompeio cum classe navium x v i, in quibus paucæ erant æratæ, L. Domitio Massiliensibusque subsidio missus; freto Siciliæ, imprudente atque inopinante Curione, provehitur: Appulsisque Messanam navibus; atque inde, propter repentinum terrorem, Principum ac Senatus suga sacta; ex navalibus eorum, unam deducit. Hac adjuncta ad reliquas naves, cursum Massiliam versus persicit: præmissaque clam navicula, Domitium Massiliensesque de suo adventu certiores sacit; cosque magnopere hortatur, ut rursus cum Bruti classe, ad

ditis fuis auxiliis, confligant.

JV. Massilienses, post superius incommodum, veteres ad eundem

cun rant nato cera 265 li m mili temp cia, mun inco terre fumi idon eft c: que ! mo Maff

> V. nam væ N cerat fuos conte profic omni juven ætatis aut e orum ctoria um, q ventu te, et que o cidiffe fore v extern

paullon nullun quibus fe relic bus, u ductife

VI.

eundem numerum ex navalibus productas naves refecerant; fummaque industria armaverant. Remigum gubernatorumque magna copia suppetebat; piscatoriasque adjecerant atque contexerant, ut effent ab ichu telorum remiges tuti : has fagittariis tormentisque compleverunt. Tali modo instructa classe; omnium seniorum, matrum familia, virginum, precibus et fletu excitati, ut extremo tempore civitati subvenirent, non minore animo ac fiducia, quam ante dimicaverant, naves confeendunt. Conmuni enim fit vitio natura, ut invisis, latitantibus, atque incognitis rebus magis confidamus, vehementiusque exterreamur: ut tum accidit; adventus enim L. Nasidii fumma spe et voluntate civitatem compleverat. Nacli idoneum ventum, ex portu exeunt; et Tauroenta, quod est castellum Massiliensium, ad Nasidium perveniunt : ibique naves expediunt; rursusque se ad confligendum animo confirmant; et confilia communicant. Dextra pars Massiliensibus attribuitur, finistra Nasidio.

V. Eodem Brutus contendit, aucto navium numero:

nam ad eas, quæ factæ fuerant Arelate per Cæsarem, captivæ Massiliensium accesserant vi. Has superioribus refecerat diebus, atque omnibus rebus instruxerat. fuos cohortatus, " quos integros tuperavissent, ut victos contemnerent;" plenus spei bonæ atque animi adversus eos Facile erat ex castris C. Trebonii, atque proficifcitur. omnibus fuperioribus locis, prospicere in urbem; ut omnis juventus quæ in oppido remanserat, omnesque superioris ætatis, cum liberis, atque uxoribus, publicisque custodiis, aut ex muro ad cœlum manus tenderent, aut templa Deorum immortalium adirent, et, ante fimulaera projecti, victoriam ab Diis exposcerent. Neque erat quisquam omnium, quin in ejus diei cafu fummarum omnium fortunarum eventum confistere existimarer. Nam et honesti ex juventute, et cujusque ætatis amplissimi, nominatim evocati atque obsecrati, naves conscenderant; ut, si quid adversi accidiffet, ne ad conandum quidem fibi quidquam reliqui fore viderent: si superavissent, vel domesticis opibus vel externis auxiliis, de salute urbis confiderent.

VI. Commisso prœlio, Massiliensibus res nulla ad virtutem defuit: sed memores eorum præceptorum, quæ paullo ante ab suis acciperent, hoc animo decertabant, ut nullum aliud tempus ad conandum habituri viderentur; et, quibus in pugna vitæ periculum accideret, non ita multo se reliquorum civium fatum antecedere existimarent, quibus, urbe capta, eadem effet belli fortuna patienda. Deductifque nostris paullatim navibus; et, artificio guberna-

R 2

eteres ad eunden

s le.

ictus

e ad

ava-

a at-

noda-

allui-

Hu-

ci na-

habet

onius

m ex

ortari

dinem

rerun

orum,

ftinere.

xi, at

in ter-

iter fe

profe-

di loci

nnibus

multi-

rdabat

ppido

e noffi

mentis,

n classe

Domitio

rudente

Meffa-

rrorem,

rum, u

curium

avicula,

s facit;

affe, ad

int.

Sed

torum, mobilitati navium locus dabatur; et, fi quando nestri, facultatem nacti, ferteis manibus injectis navem religaverant, undique suis laborantibus succurrebant. Neque vero, conjuncti Albicis, cominus pugnando deficiebant; neque multum cedebant virtute nostris. Simul ex. minoribus navibus magna vis eminus missa telorum, multa nostris de improviso imprudentibus atque impeditis vulnera inferebant. Conspicatæque naves triremes duæ navem D. Bruti, quæ ex infigni facile agnosci poterat, duabus ex partibus sese in eam incitaverant. Sed tantum, re provisa, Brutus celeritate navis enisus est, ut parvo momento antecederet. Illæ adeo graviter inter se incitatæ conflixerunt, ut vehementissime utræque ex concursu laborarent; altera vero, perfracto rostro, tota collabefierer. Qua re animadversa, quæ proximæ ei loco ex Bruti classe naves erant, in eas impeditas impetum faciunt, celeriterque ambas deprimunt.

VII. Sed Nasidianæ naves nullo usui suerunt, celeriterque pugna excesserant: Non enim has aut conspectus patriæ, aut propinquorum præcepta, ad extremum vitæ periculum adire cogebant. Itaque ex eo numero navium nulla desiderata est: ex Massiliensium classe, v sunt depresa, iv captæ, i cum Nasidianis profugit: quæ omnes citeriorem Hispaniam petiverunt. At ex reliquis una præmisa Massiliam, hujus nuncii perferendi gratia, quum jam appropinquaret urbi, omnes sese multitudo ad cognoscendum essudit: ac, re cognita, tantus luctus excepit, ut urbs ab hostibus capta eodem vestigio videretur. Massilienses tamen nihilo sequius, ad defensionem urbis, reliqua apparare

cœperunt.

VIII. Est animadversum ab legionariis, qui dexteram partem operis administrabant, ex crebris hostium eruptionibus, magno sibi esse præsidio posse, si, pro castello ac receptaculo, turrim ex latere sub muro secissent: quam primo ad repentinos incursus humilem parvamque secerant. Huc se reserebant: hinc, si qua major oppresserat vis, propugnabant: hinc, ad repellendum et prosequendum hostem, procurrebant. Patebat hæc quoquoversus pedes xxx; sed parietum crassitudo, pedum v. Postea vero, (ut est rerum omnium magister usus, hominum adhibita solertia), inventum est, magno esse usui posse, si hæc esset in altitudinem turris elata. Id hac ratione persectum est.

IX. Ubi turris altitudo perducta est ad contabulationem; eam in parietes instruxerunt ita, ut capita tignorum extrema parietum structura tegerentur; ne quid emineret, ubi ignis hostium adhæreseeret. Hanc insuper contignationem,

quantum

a

II

 $\mathbf{f}_{\mathbf{i}}$

lo

ra

aı

ta

q

10

fr

Pa

p.

CI

n

m

pe

pl

pf

to

qu

pr

ut

co

qu

VI

Vil

po

mı

li l

dif

12

pre

teg

pec

ext

reg

Jup

quantum tectum plutei ac vinearum paffum eft, laterculo adstruxerunt : supraque eum locum duo tigna transversa injecerunt, non longe ab extremis parietibus; quibus sufpenderent eam contignationem, quæ turri regumento effet futura: supraque ea tigna directo transversas trabes injecerunt, easque axibus religaverunt. Has trabes paullo longiores atque eminentiores, quam extremi parietes erant, effecerunt; ut effet ubi tegumenta præpendere pofient, ad defendendos ictus ac repellendos, dum inter cam contignationem parietes exstruerentur. Eamque con. tabulationem summam, lateribus lutoque constraverunt; ne quid ignis hostium nocere posset. Centonesque insuper injecerunt; ne aut tela tormentis missa tabulationem perfringerent, aut faxa ex catapultis lateritium discuterent. Storias autem ex funibus anchorariis tres in longitudinem parietum turris, latas iv pedes, fecerunt; easque ex iii partibus, quæ ad hostes vergebant, eminentibus trabibus circum turrem præpendentes religaverunt: quod unum genus tegumenti, aliis locis erant experti nullo telo neque tormento transjici posse. Ubi vero ea pars turris, quæ erat perfecta, tecta atque munita est ab omni ictu hostium; pluteos ad alia opera abduxerunt: turris-tectum per se ipsum prehensionibus ex contignatione prima suspendere ac tollere cœperunt: ubi, quantum storiarum demissio patiebatur, tantum elevabant. Intra hæe tegumenta abditi atque muniti, parietes lateribus exstruebant : rursusque alia prehensione, ad ædificandum sibi locum expediebant: Ubi tempus alterius contabulationis videbatur, tigna item, ut primo, tecta extremis lateribus instruebat; exque ea contignatione rurfus femmam contabulationem foriafque elevabant. Ita tuto, ac fine ullo vulnere ac periculo, vi tabulata exstruxerunt: fenestrasque, quibus in locis visum est, ad tormenta mittenda instruendo reliquerunt.

X. Ubi ex ea turri, quæ circum essent opera, tueri se posse confisi sunt; musculum pedum Lx longum ex materia bipedali, quem a turri lateritia ad hostium turrem murumque perducerent; facere instituerunt. Cujus musculi hac erat forma. Dua primum trabes in folo, a que longa, distantes inter se pedes iv, collocantur; inque eis columellæ pedum in altitudinem v, defiguntur. Has inter fe capreolis molli fastigio conjungunt; ubi tigna, quæ musculi tegendi caussa ponant, collocentur. Eo super, tigna bipedalia injiciunt; eaque laminis clavisque religant. Ad extremum museuli tectum, trabesque extremas, quadratas regulas, iv patentes digitos, defigunt : quæ lateres, qui super musculo Aruantur, contineant. Ita fastigiato, atque

ret, ubi ationem, quantum

o ngreli-Veque bant; ninoa nolnera

em D. us ex ovifa, ante. erunt,

altera e anives ee am-

eriterus paæ perim nulprena, citerio. æmiff1 m apendum irbs ab

nfes tapparare exteram ruptio-

ello ac : quam ecerant. is, prohostem,

xx; led it rerum inventudinem

tionem; on extreordinatim structo; ut trabes erant in capreolis collocata, lateribus lutoque musculus, (ut ab igne, qui ex muro jaceretur, tutus esset), contegitur. Supra lateres, coria inducuntur; ne canalibus aqua immissa, lateres diluere posset. Coria autem, ne rursus igni ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur. Hoc opus omne tectum vineis, ad ipsam turrim persiciunt; subitoque, inopinantibus hostibus, machinatione navali, palangis subjectis, ad turrim hosti-

um admovent, ut ædificio jungatur.

XI. Quo malo perterriti subito oppidani, saxa quam maxima possunt, vectibus promovent, præcipitataque muro in musculum devolvent. Ichum firmitas materiæ suftinet, et, quicquid incidit, fastigio musculi elabitur. Id ubi vident, mutant confilium: cupas tæda ac pice refertas incendunt; eafque de muro in musculum devolvunt. volutæ labuntur : delapfæ ab lateribus, longuriis furcifque ab opere removentur. Interim sub museulo milites vectibus infima faxa turris hostium, quibus fundamenta continebantur, convellunt. Musculus ex turri lateritia a nostris, telis tormentisque defenditur: hostesque ex muro ac turribus submoventur. Non datur libera muri defendendi facultas. Compluribus jam lapidibus ex ea quæ fuberat turri fubductis, repentina ruina pars ejus turris concidit: pars reliqua consequens procumbebat.

XII. Tum hostes, turris repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, Deorum ira perculfi, urbis direptione
perterriti; inermes cum infulis sese porta foras universi proripiunt: ad legatos atque exercitum supplices manus tendunt. Qua nova re oblata, omnis administratio belli consoftit: militesque, aversi a prœlio, ad studium audiendi et
cognoscendi feruntur. Ubi hostes ad legatos exercitumque pervenerunt, universi se ad pedes projiciunt: Orant,
ut "adventus Cæsaris exspectetur; captam suam urbem
videre, opera persecta, turrem subrutam; itaque a desensione desistere: Nullam exoriri moram posse, quo minus,
quum venisset, si imperata non sacerent, ad nutum e vestigio diriperentur." Docent, "si omnino turris concidisset,
non posse milites contineri, quin spe prædæ in urbem irrumperent, urbemque delerent." Hæc, atque ejustem
generis complura, ut ab hominibus doctis, magna cum mi-

sericordia fletuque pronunciantur.

XIII. Quibus rebus commoti legati, milites ex opere deducunt, oppugnatione defissunt, operibus custodias relinquunt. Induciarum quodam genere misericordia facto, adventus Cæsaris exspectatur. Nullum ex muro, nullum a nostris mittitus telum: ut re consecta, omnes curam et diligentiam

diligion magri pater et conterfic funt rem pido

X dis a lang pore phis cont gnoc vent men mere Wert poff Itis i perfi mufe mult Itatis Maf joric pugr perie

dio tant indu perd fet, in i fenu gnat ille

inter

ita p

rave

llum pilæ m et man tiam diligentiam remittunt. Cæfar enim per literas Trebonio magnopere mandaverat, ne per vim oppidum expugnari pateretur; ne gravius permoti milites, et defectionis odio et contemptione sui, et diutino labore, omnes puberes interficerent: quod se facturos minabantur; ægreque tunc funt retenti, quin oppidum irrumperent; graviterque eam rem tulerunt, quod stetisse per Trebonium, quo minus op-

pido potirentur, videbatur.

æ, e-

n-Co-

en-

ad

us,

fti-

am

nu-

fuf-Id

rtas

In-

rcif-

lites

enta

ia a

o ac

endi

erat

dit :

ino-

ione

pro-

ten-

con-

di et

tum-

rant,

rbem

etcn-

inus, e ve-

diffet,

m ir-

fdem n mi-

opere as re-

facto,

am et

ntiam

XIV. At hostes fine fide tempus atque occasionem fraudis ac doli quærunt. Interjectifque aliquot diebus, nostris languentibus atque animo remissis, subito meridiano tempore, quum alius discessiffet, alius ex diutino labore in iphs operibus quieti se dedisset; arma vero omnia reposita contectaque effent; portis se foras erumpunt: secundo magnoque vento ignem operibus inferunt. Hune fie distulis ventus, uti uno tempore agger, plutei, testudo, turris, tormenta flammam conciperent; et prius hæc omnia confumerentur, quam, quemadmodum aecidisset, animad-Nostri repentina fortuna permoti, arma, qua verti posset. possunt, arripiunt : alii ex castris sese incitant. Fit in hosis impetus: sed e muro, fagittis, tormentisque fugientes persequi prohibentur. Illi sub murum se recipiunt; ibique musculum, turrimque lateritiam libere incendunt. multorum mensium labor, hostium persidia, et vi tempestatis, puncto temporis interiit. Tentaverunt hoc idem Massilienses postero die, eandem nacti tempestatem; majorique cum fiducia ad alteram turrem aggeremque eruptione pugnaverunt; multumque ignem intulerunt. Sed, ut fuperioris temporis contentionem nostri omnem remiserant. ita proximi diei cafu admoniti, omnia ad defensionem pataverant. Itaque multis interfectis, reliquos, infecta re, in oppidum repulerunt.

XV. Trebonius ea, quæ sunt amissa, multo majore studio militum administrare et reficere instituit. Nam ubi tantos suos labores et apparatus male cecidisse viderunt; induciifque per scelus violatis, suam virtutem irrisui fore perdoluerunt; quod, unde agger omnino comportari pofset, nihil erat reliquum; omnibus arboribus longe lateque in finibus Massiliensium excisis, et convectis; aggerem novi generis atque inauditum, ex lateritiis duobus muris senum pedum crassitudine, atque eorum murorum contignationem facere instituerunt, æqua fere latitudine, atque ille congestus ex materia fuerat agger. Ubi autem spatium inter muros, aut imbecillitas materiæ, postulare videretur; pilæinterponuntur; transversaria tigna injiciuntur, quæ firmamento effe poffint; et quidquid est contignatum, crati-

bus consternitur; cratesque luto integuntur. Sub tecto miles; dextera ac sinistra, muro tectus; adversus, plutei objectu; operi quæcumque usui sunt, sine periculo supportat. Celeriter res administratur: diuturni laboris detrimentum, sollertia et virtute militum brevi reconcinnatur. Portæ, quibus locis videtur, eruptionis caussa, in muro reliquuntur.

XVI. Quod ubi hostes viderunt; ea, quæ diu longoque spatio resici non posse sperassent, paucorum dierum opera et labore ita resecta, ut nullus persidiæ neque eruptioni locus esset; neque quidquam omnino relinqueretur, quo aut vi militibus, aut igni operibus, noceri posset: eodemque exemplo sentiunt totam urbem, qua sit aditus ab terra, muro turribusque circumveniri posse; sic, at ipsis conssendi in suis munitionibus locus non esset, quum pene inædiscata in muris ab exercitu nostro mænia viderentur, ac tela manu conjicerentur: suorumque tormentorum usum, quibus ipsi magna speravissent, spatio propinquitatis interire; parique conditione e muro ac turribus bellandi data, virtute se nostris adæquare non posse intelligunt: ad eassem deditionis conditiones recurrunt.

XVII. M. Varro in ulteriore Hispania initio, cognitis iis rebus, quæ funt in Italia gestæ, disfidens Pompeianis rebus, amicissime de Czsare loquebatur : " przoccupatum sese legatione ab Cn. Pompeio, teneri obstrictum fide : necessitudinem quidem sibi nihilo minorem cum Cæsare intercedere: neque se ignorare, quod esset officium legati qui fiduciariam operam obtineret, quæ vires suæ, quæ voluntas erga Cæfarem totius provincie." Hæc omnibus ferebat sermonibus; neque se in ullam partem movebat. Postea vero, quum Cafarem ad Massiliam distineri cognovit, copias Petreii cum exercitu Afranii esse conjunctas, magna auxilia convenisse, magna esse in spe atque exspectatione; et consentire omnem citeriorem Provinciam; quæque postea acciderant, de angustiis ad Ilerdam rei frumentariæ, accepit; atque hæc ad eum latius atque inflatius Afranius perscribebat; se quoque ad motum fortunz movere copit.

XVIII. Delectum habuit tota provincia: legionibus completis: 1, cohortes circiter xxx alarias addidit: frumenti magnum numerum coegit, quod Massiliensibus, item quod Afranio Petreioque mitteret: naves longas x Gaditanis, ut facerent, imperavit; complures præterea in Hispali saciendas curavit: pecuniam omnem omniaque ornamenta ex sano Herculis in oppidum Gades contulit. Eo vi cohortes, præsidii caussa, ex provincia mist; Caiumque

Gallonium,

Ga

qu

mi

pu

in

ve

cer

ve

nii

tic

fe.

ge

lia

dia

Vi

ad

Hi

fe

qu

fai

vi

ba

re

H

qu

m

civ

ta

pu

R

ip:

ftc

tes

fer

Ca

civ

br

bu

jed

VO

git

Gallonium, equitem Romanum, familiarem Domitii,

ei obqui eo procuranda hereditatis caussa venerat, missus a Doortat. mitio, oppido Gadibus præfecit : arma omnia, privata ac atum, publica, in domum Gallonii contulit. Ipie habuit graves ortæ, in Cæsarem conciones. Sæpe ex tribunali prædicavit, "adquunversa Casarem prœlia fecisse; magnum numerum ab eo militum, ad Afranium perfugisse; hæc se certis nunciis, goque certis auctoribus, comperiffe." Quibus rebus perterritos ciopera ves Romanos ejus provinciæ, fibi ad rempublicam admiptioni nistrandum HS cxc, et argenti pondo xx millia, tri-, quo tici modios c x x millia, polliceri coegit. Quas Cæfari efodemse amicas civitates arbitrabatur, iis graviora onera injunb tergebat. Qui verba atque orationem adversus rempublicam confihabuiffent, eorum bona in publicum addicebat; præsipene diaque eo deducebat; et judicia in privatos reddebat. Proentur, vinciam omnem in sua et Pompeii verba jusjurandum m uadigebat. Cognitis iis rebus, quæ funt gestæ in citeriore quita-Hispania, bellum parabat. Ratio autem hæc erat belli, ut s belse cum 11 legionibus Gades conferret; naves, frumentumntellique omne ibi contineret : (provinciam enim omnem, Czfaris rebus favere cognoverat;) in infula, frumento nagnitis vibusque comparatis, bellum duci non difficile existimaeianis Cæfar, etfi multis necessariisque rebus in Italiam

o mi-

e : ne-

re in-

legati

12 VO-

ous fe-

vebat.

ogno-

inctas,

ie ex-

ciam;

ei fru-

flatius

æ mo-

onibus

imenti

1 quod

itanis,

ali fa-

menta

VI CO

umque

mium,

et magnas clientelas in citeriore provincia, sciebat. XIX. Itaque duabus legionibus missis in ulteriorem Hispaniam cum Q. Cassio Tribuno plebis, ipse cum pc cquitibus magnis itineribus progreditur; edictumque pramittit, ad quam diem magistratus principesque omnium civitatum fibi esse præsto Cordubæ vellet. Quo edicto tota provincia pervulgato, nulla fuit civitas, quin ad id tempus partem senatus Cordubam mitteret; nullusve civis Romanus paullo notior, quin ad diem conveniret. ipie Cordubæ conventus, per se portas Varroni clausit: custodias vigiliasque in turribus muroque disposuit. Cohortes 11, quæ Colonicæ appellabantur, quum eo, cafu, veniffent, tuendi oppidi caussa, apud se retinuit. lisdem diebus Carmonenses, quæ est longe sirmissima totius provinciæ civitas, deductis 111 in arcem oppidi cohortibus a Varrone præsidio, per se cohortes ejecit, portasque præclusit.

revocabatur, tamen conflituerat nullam partem belli in

Hispaniis relinquere; quod magna esse Pompeii beneficia,

XX. Hoc vero magis properare Varro, ut cum legionibus quamprimum Gades contenderet, ne itinere aut tranfjectu intercluderetur; tanta, ac tam fecunda in Cæfarem voluntas provinciæ reperiebatur. Progresso ei paullo longius, litteræ a Gadibus redduntur; " smul atque sit cognitum de edicto Cafaris, confensisse Gaditanos principes cum Tribunis cohortium quæ effent ibi in præfidio, ut Gallonium ex oppido expellerent, urbem infulamque Cæfari Hoc inito confilio, denunciavisse Gallonio, ut fua sponte, dum fine periculo liceret, excederet Gadibus: fi id non fecifiet, fibi confilium capturos : hoc timore adductum Gallonium, Gadibus excessisse." His cognitis rebus, altera ex 11 legionibus, quæ Vernacula appellabatur, ex castris Varronis, adstante et inspectante ipso, figna sustulit, seseque Hispalim recepit, atque in foro et porticibus fine maleficio consedit: Quod factum adeo ejus conventus cives Romani comprobaverunt, ut domum ad se quisque hospitio cupidissime reciperet. Quibus rebus perterritus Varro; quum, itinere converso, sese Italicam venturum pronunciasset; certior ab suis factus est, præclusas esse portas. Tum vero, omni interclusus itinere, ad Casarem mittit, " paratum fe esse, legionem, cui jusserit, transdere." Ille ad eum Sex. Cæfarem mittit, atque huic transdi ju-Transdita legione, Varro Cordubam ad Cafarem Relatis ad eum publicis rationibus, cum fide, quod venit. penes eum est pecuniæ, transdit; et, quod ubique habeat frumenti ac navium, oftendit:

XXI. Cæfar, concione habita Cordubæ, omnibus generatim gratias agit; Civibus Romanis, quod oppidum in fua potestate studuissent habere; Hispanis, quod præsidia expulissent; Gaditanis, quod conatus adversariorum infregissent, seseque in libertatem vindicassent; Tribunis militum centurionibusque, qui eo præsidii caussa venerant, quod eorum confilia fua virtute confirmassent. quas erant in publicum Varroni cives Romani polliciti, remittit : Bona restituit iis, quos liberius locutus hanc prenam tuliffe cognoverat: Tributis quibufdam publicis privatisque præmiis, reliquos in posterum bona spe complet; biduumque Cordubæ commoratus, Gades proficifcitur: Pecunias monumentaque, quæ ex fano Herculis collata erant in privatam domum, referri in templum jubet: Provincia, Q. Cassium praficit; huic iv legiones attribuit: Ipfe iis navibus, quas M. Varro, quasque Gaditani justu Varronis fecerant, Tarraconem paucis diebus pervenit. Ibi totius fere citerioris provinciæ legationes Cæsaris adventum exfpectabant. Eadem ratione privatim ac publice quibusdam civitatibus habitis honoribus, Tarracone difcedit; pedibufque Narbonem, atque inde Massiliam, pervenit. Ibi legem de Dictatore latam, seseque Dictatorem

XXII. Massilienses, omnibus defessi malis; rei frumen-

dictum a M. Lepido prætore, cognoscit.

tariæ

tai

pe

CO

(pa

Du

te

Qu

de

un

pre

fuc

ch

ter

un

tac

po

du

mi

fer

tal

cti

cie

qu

ne

qu

ha

en

L.

lar

P.

qu

ad

pe

far

qu

ne

litt

Ip:

taria ad fummam inopiam adducti; bis prœlio navali fuperati; crebris eruptionibus fusi; gravi etiam pestilentia conflictati, ex diutina conclusione, et mutatione victus, (panico enim vetere, atque hordeo corrupto, omnes alebantur; quod ad hujusmodi casus antiquitus paratum in publicum contulerant;) dejecta turii; labefacta magna parte muri, auxiliis provinciarum et exercituum desperatis, quos in Cæfaris potestatem venisse cognoverant; sese dedere fine fraude constituunt. Sed paucis ante diebus L. Domitius, cognita Massiliensium voluntate, navibus 111 comparatis, (ex quibus 11 familiaribus suis attribuerat, unam ipse conscenderat), nactus turbidam tempestatem, est profectus. Hunc conspicatæ naves, quæ, jussu Bruti, consuetudine quotidiana ad portum excubabant, sublatis anchoris, fequi caperunt. Ex iis unum, ipfius navigium, contendit, et fugere perseveravit; auxilioque tempestatis, ex conspectu abiit : duo, perterrita concursu nostrarum navium, sese in portum receperunt. Massilienses arma tormentaque ex oppido, ut est imperatum, proferunt : naves ex portu, navalibusque educunt: pecuniam ex publico trans-Quibus rebus confectis, Casar magis eos pro nomine et vetustate, quam pro meritis in se civitatis, confervans, 11 ibi legiones præsidio relinquit; ceteras in Italiam mittit: ipse ad urbem proficiscitur.

XXIII. Iifdem temporibus C. Curio, in Africam profectus ex Sicilia, et jam ab initio copias P. Attii Vari despiciens; 11 legiones, ex 1v quas a Cæsare acceperat, et D equites transportabat : biduoque et noclibus 111 navigatione confumptis, appellat ad cum locum qui appellatur Aquilaria. Hic locus abest a Clupea passuum xxxx millia; habetque non incommodam æstate stationem; et duobus eminentibus promontoriis continetur. Hujus adventum L. Cæfar filius, cum x longis navibus, ad Clupeam præstolans, (quas naves Uticæ ex prædonum bello subductas, P. Attius reficiendas hujus belli caussa curaverat); veritusque navium multitudinem, ex alto refugerat : Appulfaque ad proximum littus trireme constrata, et in littore relicta, pedibus Adrumetum profugerat; id oppidum C Confidius Longus, unius legionis præsidio tuebatur: Reliquæ Cæfaris naves, ejus fuga Adrumetum se receperunt. Hunc sequutus M. Rufus Quæstor navibus x11, quas præsidio onerariis navibus Curio ex Sicilia eduxerat; postquam in littore relictam navem conspexit, hanc remulco abstraxit:

Ipfe ad Curionem cum classe redit.

XXIV. Curio Marcum, Uticam, navibus præmittit : ipse codem cum exercitu proficiscitur : biduique iter progressus,

24

imentariæ

um

llo-

fari

, ut

us:

ad-

bus,

, ex

ftu-

ibus

ven-

mif-

rter.

ntu-

effe

rem

ere."

ju-

rem

quod

beat

rene-

m in

efidia

in-

s mi-

rant,

mias,

i, re-

pre-

s pri-

plet;

itur:

ata e-

ibet:

buit:

juffu

t. I-

is ad-

oubli-

e dif-

per-

ad flumen Bagradam pervenit. Ibi C. Caninium Rebilum legatum cum legionibus relinquit: ipfe cum equitatu antecedit, ad castra exploranda Corneliana; quod is locus peridoneus castris habebatur. Id autem est jugum directum, eminens in mare, utraque ex parte præruptum atque asperum, sed tamen paullo leniore fastigio ab ea parte quæ ad Uticam vergis. Abest directo itinere ab Utica paullo amplius passum mille: Sed hoc itinere est sons, quo mare succedit; longe lateque is locus restagnat; quem si quis vitare voluerit, vi millium circuitu in oppi-

dum perveniet.

XXV. Hoc explorato loco, Curio castra Vari conspicit, muro oppidoque conjuncta ad portam qua appellatur Bellica; admodum munita, natura loci : una ex parte ipfo, oppido Utica; altera theatro, quod est ante oppidum : substructionibus ejus operis maximis, aditu ad castra difficili et angusto. Simul animadvertit multa undique portari, atque agi plenissimis viis, quæ repentini tumultus timore ex agris in urbem conferebantur. Huc equitatum mittit, ut diriperet, atque haberet loco prædæ. Eodemque tempore his rebus subsidio De equites Numidæ ex oppida, peditesque c. mittuntur a Varo, quos auxilii caussa rex Juba paucis diebus ante Uticam miserat. Huic et paternum hospitium cum Pompeio, et simultas cum Curione intercedebant; quod tribunus plebis legem promulgaverat, qua lege regnum Jubæ publicaverat. Concurrunt equites inter fe. Neque vero primum impetum nostrorum Numidæ ferre potuerunt; fed, interfectis circiter exx, reliqui se in castra ad oppidum receperunt. Interim, adventu longarum navium, Curio pronunciari onerariis navibus jubet, quæ stabant ad Uticam numero circiter cc, " fe in hostium habiturum loco, qui non e vestigio ad castra Corneliana vela direxisset." Qua pronunciatione facta; temporis puncto, fublatis anchoris, omnes Uticam relinquunt, et, quo imperatum est, transeunt. Quæ res, omnium rerum copia complevit exercitum.

XXVI. His rebus gestis, Curio se in castra ad Bagradam recepit; atque universi exercitus conclamatione, Imperator appellatur. Posteroque die Uticam exercitum ducit, et prope oppidum castra ponit. Nondum opere castrorum perfecto, equites ex statione nunciant, magna auxilia equitum peditumque ab rege missa Uticam venire; codemque tempore vis magna pulveris cernebatur; et e vestigio temporis, primum agmen erat in conspectu. Novitate rei Curio permotus præmittit equites, qui primum impetum sustanta ac morentur: ipse celeriter ab opere deductis se-

gionibus,

gior et p fent lo o ciur ra c rum

Curi

perf perf volu liqu exer in facu man

una

instr

quei missi duxe cepe dem pella atqui apuc mori aden

neu
pella
fua
re de
exerc
pias
X

quoc ubi u trant vile et fe

adve

um

an-

CUS

ire-

at-

ar-

tica

ons,

at;

ppi-

icit,

atur

pfo,

fub-

ficili

tari,

nore

t, ut

pore

ites-

luba

ho-

erce-

qua

inter

ferre

aftra

na-

e sta-

habi=

a ve-

ncto,

im-

copia

adam

erator

pro-

per-

equi-

mque

tem-

ei Cu-

n fuf-

is le-

aibus,

gionibus aciem instruit. Equites committunt prœlium: et prius quam plane legiones explicari et confistere possent, tota auxilia Regis impedita ac perturbata, quod nullo ordine et sine timore iter secerant, in sugam se conjiciunt: equitatuque omni sere incolumi, quod se per littora celeriter in oppidum recepit; magnum peditum numerum intersiciunt.

XXVII. Proxima nocte centuriones Marsi 11 ex castris Curionis, cum manipularibus suis xx11, ad Attium Varum persugiunt. Hi, seu vere, quam habuerant, opinionem perserunt; sive etiam auribus Vari serviunt; (nam quæ volumus, et credimus libenter; et, quæ sentimus ipsi, reliquos sentire speramus); confirmant quidem certe totius exercitus animos alienos esse a Curione; maxime opus esse in conspectu exercitum venire, et colloquendi dare facultatem. Qua opinione adductus Varus, postero die mane legiones ex castris educit. Facit idem Curio: atque una valle non magna interjecta, suas uterque copias instruit.

XXVIII. Erat in exercitu Vari, Sextus Quinctilius Varus, quem fuisse Corfinii, supra demonstratum est. Hic, dimissus a Cæsare, in Africam venerat. Legionesque eas transduxerat Curio, quas superioribus temporibus Corfinio receperat Cæfar; adeo ut, paucis mutatis centurionibus, iidem ordines manipulique constarent. Hanc nactus appellationis caussam Quinctilius, circumire aciem Curionis, atque obsecrare milites cœpit, " ne primi sacramenti quod apud Domitium atque apud se Quastorem dixissent, memoriam deponerent; neu contra eos arma ferrent, qui eadem essent usi fortuna, eademque in obsidione perpessi; neu pro iis pugnarent, a quibus in contumelia perfugæ appellarentur." His pauca ad spem largitionis addit, quæ ab sua liberalitate, si se atque Attium secuti essent, exspectare deberent. Hac habita oratione, nullam in partem ab exercitu Curionis fit fignificatio: atque ita fuas uterque copias reducit.

XXIX. At in castris Curionis, magnus omnium incessit timor; nam in variis hominum sermonibus celeriter augetur. Unusquisque enim opiniones singebat; et ad id quod ab alio audierat, sui aliquid timoris addebat. Hoc ubi uno auctore ad plures permanaverat, atque alius alii transdiderat, plures auctores ejus rei videbantur. [Civile bellum; genus hominum, quod liceret libere facere, et sequi quod vellet: legiones ex, qux paullo ante apud adversarios suerant; nam etiam Cxsaris benesicium mutaverat consuetudo, qua osserentur municipia etiam adver-

fis partibus conjuncta; neque enim ex Marsis Pelignisque veniebant, ut qui superiore nocte in contuberniis : commilitonesque nonnulli, graviores sermones militum vulgo durius accipiebant : nonnulla etiam ab iis, qui diligen-

tiores videri volebant, fingebantur.]

XXX. Quibus de caussis, concilio convocato, de summa rerum deliberare incipit. Erant sententiæ, quæ "conandum omnibus modis, castraque Vari oppugnanda" cenferent; quod, hujusinodi militum consiliis, otium maxime contrarium esse arbitrarentur. Postremo "præstare" dicebant, "per virtutem in pugna belli fortunam experiri, quam desertos, et circumventos ab suis, gravissimum supplicium pati." Porro, erant qui censerent, "de tertia vigilia in castra Corneliana recedendum; ut, majore spatio temporis interjecto, militum mentes sanarentur: simul, si quid gravius accidiste, magna multitudine navium, et tu-

tius et facilius in Siciliam receptus daretur."

XXXI. Curio utrumque improbans confilium, " quantum alteri fententiæ deeffet animi, tantum alteri fupereffe," dicebat : " hos turpissimæ fugæ rationem habere, illos etiam iniquo loco dimicandum putare. Qua enim," inquit, " fiducia, et opere et natura loci munitissima castra expugnari posse confidimus? aut vero quid proficimus, si, accepto magno detrimento, ab oppugnatione castrorum discedimus? quafi non et felicitas rerum gestarum, exercitus benevolentiam Imperatoribus; et res adversa, odia concilient. Castrorum autem mutatio, quid habet nisi turpem fugam et desperationem omnium, et alienationem exercitus? Nam neque pudentes suspicari oportet, sibi parum credi; neque improbos scire, sese timeri: quod illis licentiam timor augeat noster, his studia diminuat. Quod si jam," inquit, " hæc explorata habemus, quæ de exercitus alienatione dicuntur; quæ quidem ego aut omnino falfa, aut certe minora opinione esse consido: quanto dissimulari et occultari hæc, quam per nos confirmari, præstat? An non, uti corporis vulnera, ita exercitus incommoda funt tegenda, ne spem adversariis augeamus? At etiam, ut media nocte proficiscamur, addunt; quo majorem, eredo, licentiam habeant, qui peccare conentur : namque hujufmodi res aut pudore aut metu tenentur, quibus rebus nos maxime adversaria est. Quare neque tanti sum animi, ut fine spe castra oppugnanda censeam; neque tanti timoris, ut ipse deficiam. Atque omnia prius experienda arbitrior: magnaque ex parte jam me una vobiscum de re judicium facturum confido."

XXXII.

co

rit

in

ca

pr

ca

fid

de

po

re

ut

eo

fti

fii

rec

fre

ref

cer

na

re

cui

ver

ext

cla

Cæ

ten

in

tell

me

ne

fi (

me

vol

Jab

qui

tiar

ceff

fall

defi

im

que

Ver.

ıma lanceniine lice-TITI, fupgilia tem-1, fi t tuuaneffe," os etiquit, expui, acn disrcitus ncilim fuexerciparum licenuod fi ercitus falfa, mulari n non, tegenmedia , licenufmodi us nos imi, ut imoris,

bitrior:

XXXII.

nif-

15 :

rul-

en-

XXXII. Dimisso concilio, concionem advocat militum: commemorat, " quo fit corum usus studio ad Corfinium Cafar; ut magnam partem Italia, beneficio atque auctoritate corum, suam fecerit. Vos enim, vestrumque factum," inquit, " omnia deinceps municipia fant fecuta; neque fine caussa et Cæsar amicissime de vobis, et illi gravissime judicaverunt. Pompeius enim, nullo prælio pulfus, vestri facti præjudicio demotus, Italia excessit. Casar me, quem sibi carissimum habuit; provinciamque Siciliam atque Africam, fine quibus urbem atque Italiam tueri non potest; vestræ fidei commisst. Adsunt, qui vos hortentur, ut a nobis desciscatis; quid enim est illis optatius, quam uno tempore et nos circumvenire, et vos nefario scelere obstringere? aut quid irati gravius de vobis sentire possunt, quam ut eos prodatis, qui se vobis omnia debere judicant? in eorum potestatem veniatis, qui se per vos periisse existimant? An vero in Hispania res gestas Cæsaris non audisis? duos pulsos exercitus? duos superatos duces? duas receptas provincias? hac acta diebus XL, quibus in conspectu adversariorum venerit Cæsar. An qui incolumes refistere non potuerunt, perditi refistant? Vos autem, incerta victoria Cafarem secuti; dijudicata jam belli sortuna victum sequamini, quum vestri officii præmia percipiere debeatis? Desertos enim se ac proditos a vobis dicunt, et prioris sacramenti mentionem faciunt: Vosne vero L. Domitium, an vos L. Domitius deseruit? nonne extremam pati fortunam paratos, projecit ille? non fibi, clam vobis, falutem fuga petivit ? non, proditi per illum, Cæfaris beneficio estis confervati? Sacramento quidem vos tenere qui potuit; quum, projectis fascibus, et deposito imperio, privatus et captus ipse in alienam venisset potestatem? Relinquitur nova religio, ut, eo neglecto sacramento quo nunc tenemini, respiciatis illud, quod deditione Ducis et capitis diminutione sublatum est. At credo, si Cæsarem probatis, in me ossenditis, qui de meis in vos meritis prædicaturus non fum, quæ funt adhuc et mea voluntate et vestra exspectatione leviora. Sed tamen sui laboris milites semper, eventu belli, præmia petiverunt ; qui qualis fit futurus, ne vos quidem dubitatis. Diligentiam quidem nostram, aut quem ad finem adhuc res processit, fortunamque, cur præteream? An pænitet vos, quod falvum atque incolumem exercitum, nulla omnino nave dehderata, transduxerim? quod classem hostium, primo impetu adveniens profligaverim? quod bis per biduum equestri prœlio superaverim? quod ex portu sinuque, adversariorum cc naves onerarias adduxerim; eoque illos compulerim, compulerim, ut neque pedestri itinere neque navibus commeatu juvari possint? Hac vos fortuna atque his ducibus repudiatis, Corsiniensem ignominiam, an Italiæ sugam, an Hispaniarum deditionem, an Africi belli præjudicia sequimini? Equidem me Cæsaris militem dici volui; vos me Imperatoris nomine appellavistis: cujus si vos pænitet, vestrum vobis benesicium remitto: mili meum restituite nomen, ne ad contumeliam honorem dedisse videamini."

q

CC

CL

tu

in

le

CO

ru

ni

ca

re

nı

ne

pe

10

fp

cit

cir

be

in

ger

gn

tur

ge.

cer

res

diu

fidi

Afr

bus

ma

mil

tun

XXXIII. Qua oratione permoti milites, erebro etiam dicentem interpellabant; ut magno cum dolore infidelitatis suspicionem sustinere viderentur. Discedentem vero ex concione universi cohortantur, "magno sit animo, neu dubitet prælium committere, et suam sidem virtutemque experiri." Quo sacto, commutata omnium voluntate et opinione, consensu summo constituit Curio, quum primum sit data potestas, prælio rem committere. Postero die productos, eodem loco quo superioribus diebus constiterat, in acie collocat. Ne Varus quidem Attius dubitat copias producere; sive sollicitandi milites, sive æquo loco dimi-

candi detur occasio, ne facultatem prætermittat.

XXXIV. Erat vallis inter duas acies, ut supra demonstratum est; non ita magna, ac difficili et arduo adicensu. Hane uterque, fi adversariorum copiæ transire conarentur, exspectabat; quo æquiore loco prælium committeret. Simul ab finistro cornu, P. Attii equitatus omnis, et una levis armaturæ in erjecti complures, quum se in vallem demitterent, cernebantur. Ad eos Curio equitatum, et duas Marrucinorum cohortes, mittit : quorum primum impetum, equites hostium non tulerunt; sed, admissis equis, ad fuos refugerunt. Relicti ab his, qui una procurrerant, levis armaturæ; circumveniebantur arque interficiebantur ab nostris. Huc tota Vari conversa acies, suos fugere et concidi videbat. Tum Rebilus legatus Cæfaris, quem Curio fecum ex Sicilia duxerat, quod magnum habere ufum in re militari sciebat, " Perterritum," inquit, " hostem vides, Cario. Quid dubitas uti temporis opportunitate?" Ille, unum elocutus, ut memoria tenerent milites ea, qua pridie sibi confirmassent; sequi sese jubet, et præcurrit ante omnes. Adeoque erat impedita vallis, ut in adscensu, nisi sublevati a suis, primi non facile eniterentur. Sed præoccupatus animus Attianorum militum timore, et fuga, et cæde suorum, nihil de refistendo cogitabat : omnesque jam se ab equitatu circumvenire arbitrabantur. Itaque prius, quam telum adjici posset, aut nostri propius accederent, omnis Vari acies terga vertit, seque in castra rece-XXXV.

XXXV. Qua in fuga Fabius Pelignus quidam, ex infimis ordinibus, de exercitu Curionis, primum agmen fugientium confecutus, magna voce Varum nomine appellans requirebat; uti unus esse ex ejus militibus, et monere aliquid velle ac dicere, videretur. Ubi ille sæpius appellatus adspexit, ac restitit; et, quis esset, aut quid vellet, quasivit; humerum apertum gladio appetit; paullumque abfuit, quin Varum interficeret: quod ille periculum, fublato ad eius conatum scuto, vitavit : Fabius, a proximis militibus circumventus, interficitur. Hac fugientium multitudine ac turba, portæ castrorum occupantur, atque iter impeditur; pluresque in eo loco fine vulnere, quam in prœlio aut fuga, intercunt : neque multum abfuit, quin etiam castris expellerentur; ac nonnulli protinus eodem cursu in oppidum contenderunt. Sed quum loci natura, tum munitio castrorum aditum prohibebat; quod ad prælium egresse Curionis milites, iis rebus indigebant, quæ res ad oppugnationem castrorum erant usui. Itaque Curio exercitum in castra reducit; fuis omnibus, præter Fabium, incolumibus; ex numero adversariorum circiter De interfectis, ac mille vulneratis. Qui omnes, discessu Curionis; multique præterea, per simulationem vulnerum, ex castris in oppidum, propter timorem, sese recipiunt. Qua re animadversa, Varus, et terrore exercitus cognito; buccinatore in castris, et paucis ad speciem tabernaculis relictis; de tertia vigilia silentio exercitum in oppidum reducit.

XXXVI. Postero die Curio Uticam obsidere, et vallo circummunire instituit. Erat in oppido multitudo insolens belli, diuturnitate otii: Uticenses, pro quibusdam Cæsaris in se benesiciis, illi amicissimi: conventus, qui ex variis generibus constaret; terror ex superioribus præsiis, magnus. Itaque de deditione omnes palam loquebantur; et cum P. Attio agebant, ne sua pertinacia omnium fortunas perturbari vellet. Harc quum agerentur, nuncii præmissi ab rege Juba venerunt, qui illum cum magnis copiis adesse dicerent, et de custodia ac desensione urbis hortarentur: Quæ

res eorum perterritos animos confirmavit.

XXXVII. Nunciabantur hæc eadem Curioni; sed aliquamdiu sides sieri non poterat; tantam habebat suarum rerum
siduciam. Jamque Cæsaris in Hispania res secundæ in
Africam nunciis ac literis perferebantur. Quibus omnibus rebus sublatus, nihil contra se Regem nisurum existimabat. Sed ubi certis auctoribus comperit, minus v et xx
millibus longe ab Utica ejus copias abesse; relictis munitionibus, sese in castra Corneliana recepit. Huc frumentum comportare, castra munire, materiam conferre cæpit;

XXXV.

com-

gam,

; vos

nitet,

ituite ni "

etiam

fideli-

vero

o, neu

emque

tate et

rimum

ro die

titerat.

copias dimi-

lemon-

fcenfu.

rentur,

et. Si-

et una

vallem

tum, et

um im-

s equis,

rrerant,

ebantur

ugere et

, quem

bere u-

hoftem

nitate?"

ea, quæ

urrit an-

enfu, ni-

Sed præ-

et fuga,

mnesque

ius acce-

Ara rece-

Itaque

statimque in Siciliam misit, uti 11 legiones reliquisque equitatus ad se mitteretur. Castra erant ad bellum ducendum aptissima, natura, et loci munitione, et maris propinquitate, et aquæ et salis copia; cujus magna vis jam ex proximis erat salinis eo congesta. Non materia, multitudine arborum; non frumentum, cujus erant plenissimi agri, desicere poterat. Itaque, omnium suorum consensu, Curio re-

liquas copias exspectare, et bellum ducere parabat.

XXXVIII. His constitutis rebus, probatisque confiliis, ex perfugis quibusdam oppidanis audit, Jubam, revocatum finitimo bello, et controversiis Leptitanorum, restitisse in regno; Saburam, ejus præfectum, cum mediocribus copiis missum, Utica appropinquare. His auctoribus temere credens, confilium commutat, et prœlio rem committere constituit. Multum ad hanc rem probandam adjuvat adolescentia, magnitudo animi, superioris temporis proventus, fiducia rei bene gerendæ. His rebus impulsus, equitatum omnem prima nocte ad castra hostium mittit, ad slumen Bagradam, quibus præerat Sabura, de quo ante erat audi-Sed rex omnibus copiis insequebatur, et vi millium paffuum intervallo a Sabura consederat. Equites missi, nocte iter conficiunt; imprudentes atque inopinantes hostes aggrediuntur; Numidæ enim, quadam barbara confuetudine, nullis ordinibus, passim consederant. Hos oppressos somno et dispersos adorti, magnum corum numerum interficiunt: multi perterriti profugiunt Quo facto ad Curionem equites revertuntur, captivosque ad eum reducunt.

XXXIX. Curio cum omnibus copiis quarta vigilia exierat, cohortibus v castris præsidio relictis. Progressus millia passaum vi, equites convenit; rem gestam cognovit; ex captivis quærit, quis castris ad Bagradam prasit: respondent, Saburam. Reliqua, studio itineris conficiendi, quarere pratermittit; proximaque respiciens signa; " vi-detisne," inquit, " milites, captivorum orationem cum perfugi convenire? abesse regem; exiguas esse copias missas, quæ paucis equitibus pares effe non potuerunt. Proinde ad prædam, ad gloriam, properate; ut jam de præmiis vestris, et de referenda gratia, cogitare incipiamus." Erant per se magna, quæ gesserant equites; præsertim quum eorum exiguus numerus cum tanta multitudine Numidarum conferretur. Hac tamen ab ipfis inflatius commemorabantur; ut de suis homines laudibus libenter prædicant. Multa præterea spolia præferebantur: capti homines, equitesque producebantur: ut, quidquid intercederet temporis, hoc omne victoriam morari videretur. Ita spei Curionis militum fludia non deerant. Equites sequi jubet fese; iterque

a celerat,

ac

31

cu

ea

Ip

ric

qu

da

TU

61

cu

xa

N

m

ne

ad

im

lo

pc

ire

he

in

qu

fu

Vil

ra

po

ter

ter

mi

co

tin

accelerat, ut quam maxime ex fuga perterritos adoriri posset. At illi, itinere totius noctis consecti, subsequi non poterant: atque alii alio loco resistebant. Ne hæc quidem res Curionem ad spem morabatur.

XL. Juba, certior factus a Sabura de nocturno prælio; 31 millia Hifpanorum et Gallorum equitum, quos suz custodiæ caussa circum se habere consueverat; et peditum eam partem, cui maxime considebat, Saburæ submittit. Ipse cum reliquis copiis, elephantisque x L, lentius subsequitur; suspicatus, præmissis equitibus, ipsum affore Curionem. Sabura copias equitum peditumque instruit: atque his imperat, ut simulatione timoris paullatim cedant ac pedem referant: sese, quum opus esset, signum prælii daturum; et, quod rem postulare cognovisset, imperaturum. Curio, ad superiorem spem addita præsentis temporis opinione, hostes sugere arbitratus, copias ex locis su

perioribus in campum deducit.

XLI. Quibus ex locis, quum longius effet progressus, confecto jam labore exercitu, xvi millium spatio confistit. Dat suis fignum Sabura; aciem constituit, et circumire ordines, atque hortari incipit: sed peditatu duntaxat procul ad speciem utitur: equites in aciem mittit. Non deest negotio Curio: suosque hortatur, ut spem omnem in virtute reponant. Nec militibus quidem, ut defessis; neque equitibus, ut paucis, et labore confectis, studium ad pugnandum virtusque deerat: sed ii erant numero cc; reliqui in itinere substiterant. Hi, quamcunque in partem impetum fecerant, hostes loco cedere cogebant : sed neque longius fugientes profequi, nec vehementius equos incitare At equitatus hostium ab útroque cornu circumpoterant. ire aciem nostram, et aversos proterere incipit. Quim cohortes ex acie procurrissent, Numidæ integri, celeritate impetum nostrorum effugiebant; rursusque ad ordines suos se recipientes circumibant, et ah acie excludebant. Sic neque in loco manere, ordinesque servare; neque procurrere, et casum subire; tutum videbatur. Hostium copiæ, fummishs ab rege auxiliis, crebro augebantur. Nostros vires lassitudine desiciebant. Simul ii, qui vulnera acceperant, neque acie excedere, neque in locum tutum referri poterant; quod tota acies equitatu hostium circumdata tenebatur. Hi de sua salute desperantes, (ut extremo vitæ tempore homines facere consueverunt), aut suam mortem miserabantur, aut parentes suos commendabant, si quos ex eo periculo fortuna servare potuifiet. Plena erant omnia timoris et luctus.

XLII. Curio, ubi, perterritis omnibus, neque cohorta-

filiis, eatum ffe in copiis e crenittere t ado-

te e-

dum

nqui-

TOXI-

e ar-

tatum lumen audiillium nocte tes agudine, fomno ciunt:

ia exi-

greffus

entus,

cognoprafit: ciendi, " Vim permiffas, Proinde niis verant per corum m conbantur; Multa uitesque ris, hoe mis miiterque

celerat,

tiones suas, neque preces audiri intelligit; unam, ut miseris in rebus, spem reliquam falutis esse arbitratus; proximos colles capere universos, atque eo figna inferri jubet. quoque præoccupat missus a Sabura equitatus. Tum vero ad fummam desperationem nostri perveniunt, et partim fugientes ab equitatu interficiuntur, partim integri procumbunt. Hortatur Curionem Cn. Domitius præfectus equitum, cum paucis equitibus circumfistens, ut fuga salutem petat, atque in castra contendat; et se ab eo non discesfurum pollicetur. At Curio, nunquam, amisso exercitu quem a Cæfare fidei suæ commissum acceperit, se in ejus conspectum reversurum, confirmat; atque ita prælians interficitur. Sed ii, quos Equites perpauci ex prœlio se recipiunt. ad novissimum agmen, equorum resiciendorum caussa, substitisse demonstratum est, fuga totius exercitus procul animadversa, sese incolumes in castra conferunt. Milites ad unum omnes interficiuntur.

XLIII. His rebus cognitis; M. Rufus quæstor, in castris relictus a Curione, cohortatur suos, ne animo deficiant. Illi orant atque obsecrant, ut in Siciliam navibus repor-Pollicetur; magistrisque imperat navium, ut primo vespere omnes scaphas ad littus appulsas habeant. Sed tantus fuit omnium terror, ut alii adesse copias Jubæ dicerent; alii cum legionibus instare Varum, jamque se pulverem venientium cernere; quarum rerum nihil omnino acciderat: alii classem hostium celeriter advolaturam suspicarentur. Itaque, perterritis omnibus, sibi quisque consulebat. Qui in classe erant, proficisci properabant. Horum fuga navium onerariarum magistros incitabat. Pauci lenunculi ad officium imperiumque conveniebant: fed tanta erat completis littoribus contentio, qui potissimum ex magno numero confeenderent; ut multitudine at. que onere nonnulli deprimerentur, reliqui ob timorem propius adire tardarentur.

XLIV. Quibus rebus accidit, ut pauci milites patresque familiæ, qui aut gratia aut misericordia valerent, aut naves adnare possent, recepti, in Siciliam incolumes pervenirent. Reliquæ copiæ, miss ad Varum noctu, legatorum numero, centurionibus, sese ei dediderunt. Quorum cohortes militum, postero die ante oppidum Juba conspicatus; suam esse prædicans prædam, magnam partem corum interfici justit: paucos electos in regnum remist. Quum Varus suam sidem ab eo lædi quereretur, neque resistere auderet; ipse equo in oppidum vectus, prosequentibus compluribus senatoribus, quo in numero erat Ser. Sulpicius, et Licinius Damassippus; paucis diebus, quæ sieri vellet, U-

ticæ

fu eff he fic

tic

qu

et

CO

qu

tra

to

fe

fti

ril

no

ril

ra

ti

pe al or na tu

A m H m G

pi

na

2

ticz constituit atque imperavit : diebusque post paucis se in regnum cum omnibus copiis recepit [Deeffe aliquid videtur.]

LIBER III.

Ictatore habente comitia Cafare, consules creantur Julius Cæsar et P. Servilius: is enim erat annus, quo per leges ei consulem fieri liceret. His rebus confectis; quum fides tota Italia effet angustior, neque creditæ pecuniæ folverentur; constituit, ut arbitri darentur: per cos fierent æstimationes possessionum et rerum, quanti quæque earum ante bellum fuiffent; atque eæ creditoribus transderentur. Hoc et ad timorem novarum tabularum tollendum minuendumque, qui fere bella et civiles difsensiones sequi consuevit; et ad debitorum tuendam existimationem, esse aptissimum existimavit. Item, prætoribus tribunisque plebis rogationes ad populum ferentibus; nonnullos ambitus Pompeia lege damnatos, illis temporibus, quibus in Urbe præsidia legionum Pompeius habuerat, (quæ judicia, aliis audientibus judicibus, aliis fententiam ferentibus, fingulis diebus erant perfecta), in integrum restituit; qui se illi initio civilis belli obtulerant, si sua opera in bello uti vellet: perinde astimans, ac si usus esset, quoniam sui fecissent potestatem. Statuerat enim, hos prius judicio populi debere restitui, quam suo beneficio videri receptos; ne aut ingratus in referenda gratia, aut arrogans in præripiendo populi beneficio, videretur.

II. His rebus, et feriis Latiniis, comitiisque omnibus perficiundis, x1 dies tribuit : dictaturaque se abdicat, et ab Urbe proficifcitur, Brundisiumque pervenit. Eo legiones XII, equitatum omnem, venire jufferat. Sed tantum navium reperit, ut anguste x x millia legionariorum militum, et De equites, transportare possent. Hoe unum, sinopia navium], Cæsari ad conficiendi belli celeritatem defuit. Atque ex ipfx copix infrequentiores imponuntur, quod multi Gallicis tot bellis defecerant, longumque iter ex Hispania magnum numerum diminuerat; et gravis autumnus in Apulia circumque Brundisium, ex saluberrimis Galliæ et Hispaniæ regionibus, omnem exercitum valetu-

dine tentaverat.

III. Pompeius annuum spatium ad comparandas copias nactus, quod vacuum a bello, atque ab hoste otiosum fuerat; magnam ex Afia, Cycladibufque infulis, Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia, Syria, Cilicia, Phœnice, Ægypto, classem coegerat; magnam omnibus locis ædifican-

ne at. norem resque it napervetorum ım coicatus; m in-

mife-

cimos Hos

vero artim

cumequi-

lutem

lifcef-

quem

ifpec-

citur.

quos

aussa,

procul

Illites

castris

ciant.

repor-

it pri-

. Sed Jubæ

que se

hil o-

olatu-

quif-

bant.

tabat.

bant :

otiffi-

Quurn elistere s comius, et et, U-

ticæ

dam curaverat; magnam imperatam Asiæ, Syriæ, regibusque omnibus, et dynastis, et tetrarchis, et liberis Achaiæ populis, pecuniam exegerat; magnam, societates earum provinciarum, quas ipse obtinebat, sibi numerare, coegerat.

IV. Legiones effecerat civium Romanorum 1 x; v, ex Italia quas transduxerat; unam ex Sicilia veteranam, quam, factam ex duabus, Gemellam appellabat; unam ex Greta et Macedonia, ex veteranis militibus, qui dimisfi a superioribus imperatoribus, in ils provinciis consederant; 11 ex Afia, quas Lentulus Consul conscribendas curaverat. Præterea magnum numerum ex Theffalia, Bœotia, Achaia, Epiroque, supplementi nomine, in legiones distribuerat. His Antonianos milites admiseuerat. Præter has exspectabat cum Scipione ex Syria legiones 11: sagittarios ex Creta, Lacedemone, Ponto, atque Syria, reliquisque civitatibus, rir millia numero, habebat : funditorum, cohortes vi: mercenarias, ii: equitum, vii millia: ex quibus De Gallos Deiotarus adduxerat; D, Ariobarzanes ex Cappadocia: ad eundem numerum Cotus ex Thracia dederat, et Sadalem filium miserat. Ex Macedonia cc erant, quibus Rascipolis præerat, excellenti virtute : p ex Gabinianis Alexandria, Gallos Germanosque, quos ibi A. Gabinius præsidii caussa apud regem Ptolemæum reliquerat, Pompeius filius cum classe adduxerat: DCCC, quos ex servis suis pastorumque suorum coegerat : ccc Tareundarius Castor et Donilaus ex Gallogræcia dederant; horum alter una venerat, alter filium miferat : cc ex Syria a Comageno Antiocho, cui magna præmia Pompeius tribuit, missi erant; in his plerique hippotoxotz. Huc Dardanos, Bessos; partim mercenarios, partim imperio aut gratia comparatos; item Macedonas, Theffalos, et reliquarum gentium et civitatum adjecerat; atque eum, quem fupra demonstravimus, numerum expleverat.

V. Frumenti vim maximam ex Thessalia, Asia, Ægypto, Creta, Cyrenis, reliquisque regionibus comparaverat. Hiemare Dyrrachii, Appolloniæ, omnibusque oppidis maritimis constituerat, ut mare Cæsarem transire prohiberet. Ejusque rei caussa, omni ora maritima classem disposuerat. Præerat Ægyptiis navibus, Pompeius silius; Asiaticis, D. Lælius et C. Triarius; Syriacis, C. Cassius: Rhodiis, C. Marcellus cum C. Coponio; Liburnicæ atque Achaicæ classi, Scribonius Libo et M. Octavius. Toti tamen officio maritimo M. Bibulus præpositus, cuncta admir

nistrabat : ad hunc summa imperii respiciebat.

VI. Cæfar, ut Brundisium venit, concionatus apud milites, lites
effet
ta in
rent
que
man
imp
Janu
eft,
Saxa
nem
arbi
inni

ranging for control

V

cum

um que fius gio que eni alie occ ac que

goi mr ger ba ful fet

dir

cit cit lites; "quoniam prope ad finem laborum ac periculorum effet perventum, aquo animo mancipia atque impedimenta in Italia relinquerent; ipsi expediti naves conscenderent, quo major numerus militum posset imponi; omniaque ex victoria et ex sua liberalitate sperarent:" Conclamantibus omnibus, "imperaret quod vellet; quodcunque imperavisset, se aquo animo esse facturos:" Pridie nonas Januarias naves solvit; impositis, ut supra demonstratum est, legionibus v.1. Postridie terram attigit Cerauniorum. Saxa inter et alia loca periculosa, quietam nactus stationem; et portus omnes timens, quos teneri ab adversariis arbitrabatur; ad cum locum qui appellatur Pharsalia, onnibus navibus ad unam incolumibus, milites exposuit.

VII. Erat Orici Lucretius Vespillo, et Minucius Rusus, cum Asiaticis navibus xvIII, quibus jussu D. Lælii præcrant; M. Bibulus, cum navibus cx. Corcyræ. Sed neque ii sibi consss, ex portu prodire sunt ausi; quum Cæsar omnino xII naves longas præsidio duxisset; in quibus erant constratæ IV: Neque Bibulus, impeditis navibus, dispersisque remigibus, satis mature occurrit; quod prius ad continentem visus est Cæsar, quam de ejus adventu sama

omnino in eas regiones perferretur.

VIII Expositis militibus, naves eadem nocte Brundisium a Cæfare remittuntur; ut reliquæ legiones, equitatusque, transportari possent. Huic officio præpositus erat Fusius Kalenus legatus, qui celeritatem in transportandis legionibus adhiberet. Sed ferius a terra provectæ naves, neque usæ nocturna aura; in redeundo offenderunt. Bibulus enim, Corcyræ certior factus de adventu Cæsaris, sperans alicui se parti onustarum navium occurrere posse, inanibus occurrit; et nactus circiter x x x, in eas indiligentiæ fuæ ac doloris iracundia erupit, omnesque incendit : eodemque igne, nautas dominosque navium interfecit; magnitudine pænæ, reliquos deterrere sperans. Hoc confecto negotio, a Salonis ad Orici portum, stationes littoraque omnia longe lateque classibus occupavit : custodiisque diligentius dispositis, ipse gravissima hieme in navibus excubabat; neque ullum laborem aut munus despiciens, neque subsidium exspectans, si in Cæsaris complexum venire posfet.

IX. Post discessium Liburnarum, ex Illyrico M. Octavius, cum iis quas habebat navibus, Salonas pervenit: ibique concitatis Dalmatis reliquisque barbaris, Issam a Cæsaris amicitia avertit. Conventum Salonis, quum neque pollicitationibus neque denunciatione periculi permovere posset; oppidum

a admipud milites,

ibufhaiæ

arum

oege-

v, ex

nam,

unam limif-

isede-

as cu-

Bœo-

giones

Præter

fagit-

, reli-

ndito-

ia : ex

rzanes

hracia

CC e-

D ex

ibi A.

elique-

, quos

Tar-

erant;

ex Sy-

mpeius

. Huc

mperio

, et re-

, quem

Ægy.

parave.

e oppi-

re pro-

lem dif-

ius ; A-

Cassius:

z atque

Toti ta-

pidum oppugnare instituit. Est autem oppidum et loci natura, et colle munitum. Sed celeriter cives Romani, ligneis effectis turribus, iis fese munierunt: et, quum essent infirmi ad refistendum, propter paucitatem hominum, crebris confecti vulneribus, ad extremum auxilium descenderunt, servosque omnes puberes liberaverunt; et præfe-&is omnium mulierum crinibus, tormenta effecerunt. Quorum cognita sententia; Octavius quinis castris oppidum circumdedit, atque uno tempore obfidione et oppugnationibus eos premere cœpit. Illi, omnia perpeti parati, maxime a re frumentaria laborabant. Quare missis ad Cafarem legatis, auxilium ab eo petebant : reliqua, ut poterant, per se incommoda sustinebant. Et, longo intorposito spatio, quum diuturnitas oppugnationis negligentiores Ocavianos effecisset; nacti occasionem meridiani temporis, discessu eorum, pueris mulieribusque in muro dispositis, ne quid quotidianæ consuetudinis desideraretur; ipsi, manu facta, cum iis quos nuper manumissos liberaverant, in proxima Octavii castra irruperunt. His expugnatis, eodem impetu altera funt adorti; inde tertia, et quarta, et deinceps reliqua: omnibusque eos castris expulerunt : et, magno numero interfecto, reliquos atque ipfum Octavium in naves confugere coegerunt. Hic fuit oppugnationis exitus. Jamque hiems appropinquabat; et, tantis detrimentis acceptis, Octavius, desperata oppugnatione oppidi, Dyrrhachium fese ad Pompeium recepit.

X. Demonstratum est L. Vibullium Rufum, Pompeii præfectum, bis in potestatem pervenisse Cæsaris, atque ab eo esse dimissum; semel ad Corfinium, iterum in Hispania Hunc pro suis beneficiis Cæsar idoneum judicaverat, quem cum mandatis ad Cn. Pompeium mitteret: eundemque apud Cn. Pompeium auctoritatem habere intelligebat. Erat autem hæe summa mandatorum : " Debere utrumque pertinaciæ finem facere, et ab armis discedere, neque amplius fortunam periclitari. Satis esse magna utrimque incommoda accepta; quæ pro disciplina et præceptis habere possent, utreliquos casus timerent. Illum ab Italia expulsum, amissa Sicilia, et Sardinia, duabusque Hispaniis, et cohortibus in Italia atque Hispania civium Romanorum c atque x x x; se morte Curionis, et detrimento Africani exercitus tanto, militumque deditione ad Corcyram. Proinde sibi ac reipublicæ parcerent. Quantum in bello fortuna posset, jam ipsi incommodis suis satis essent documen-Hoc unum esse tempus de pace agendi, dum sibi uterque confideret, et pares ambo viderentur. Si vero alteri paullum modo tribuisset fortuna, non esse usurum conditionibus

tion qua Con fent. et re cion miffi fider que ient,

X fariu peiu ante nuat tem rem re in lonia batus Cafa fitis 1 venil rat, p tis cla atque imper dania

eam n Illi ve furos Italia ta vol Cæfar quunt lates, mper

defpe

pidur

pollo

mus,

XI

XII atque. durni magu: loci

nani,

n ef-

num,

fcen-

rate-

Quo-

idum

natio-

ma-

d Cx-

pote-

pofito

es O.

poris,

tis, ne

manu

nt, in

s, eo-

rta, et

t: et,

Ctavi-

ationis

imen-

, Dyr-

ompeii

ue ab

spania.

quem

emque

umque

ie am-

que in-

habere

ulfum,

cohor-

a c at-

ani ex-

fortu-

cumen-

bi uter-

o alteri

condi-

ionibus

Pro-

it.

tionibus pacis eum, qui superior videretur; neque sore æqua parte contentum, qui se omnia habiturum consideret. Conditiones pacis, quoniam antea convenire non potuissent, Romæ a Senatu et a populo peti deberi. Interea et reipublicæ et ipsis placere oportere, si uterque in concione statim juravisset se triduo proximo exercitum dimissurum. Depositis armis auxilissque, quibus nune considerent; necessario populi senatusque judicio sore utrumque contentum. Hæc quo facilius Pompeio probari possent, omnes suas terrestres urbiumque copias dimissurum."

XI. Vibullius, his expositis a Casare, non minus necesfarium effe existimavit, de repentino adventu Casaris Pompeium fieri certiorem; uti ad'id confilium capere posset, antequam de mandatis agi inciperet. Atque ideo, continuato et nocte et die itinere, atque mutatis ad celeritatem jumentis, ad Pompeium contendit; ut adesse Czsarem omnibus copiis nunciaret. Pompeius erat eo tempore in Candavia; iterque ex Macedonia in hiberna, Apolloniam, Dyrrhachiumque habebat. Sed, re nova perturbatus, majoribus itineribus Apolloniam petere cœpit; ne Cafar oræ maritimæ civitates occuparet. At ille, expofitis militibus, eodem die Oricum proficifcitur. Quo quum venisset, L. Torquatus; qui, justu Pompeii, oppido præcrat, præfidiumque ibi Parthinorum habebat; conatus pertis claufis oppidem defendere, Græcos murum adfændere, atque arma capere jubet. Illi autem quum se contra imperium populi Romani pugnaturos esse negarent; oppidani autem ctiam fua sponte Cæsarem recipere conarentur; desperatis omnibus auxiliis, portas aperuit; et se atque oppidum Cætari dedit, incolumisque ab eo conservatus est.

XII. Recepto Cæfar Orico; nulla interposita móra, Apolloniam proficiscitur. Ejus adventu audito; L. Staberius, qui ibi præerat, aquam comportare in arcem, atque
cam munire, obsidesque ab Appolloniatibus exigere cæpit.
Illi vero daturos se negare; neque portas consuli præclusuros; neque sibi judicium sumpturos contra atque omnis
Italia populusque Romanos judicavisset. Quorum cognita voluntate, clam profugit Apollonia Staberius. Illi ad
Cæsarem legatos mittunt, oppidoque recipiunt. Hos sequuntur Bullidenses, Amantiani, et reliquæ sinitimæ civitates, totaque Epirus; et legatis ad Cæsarem missis, quæ

imperaret, facturos pollicentur.

XIII. At Pompeius; cognitis iis rebus, quæ erant Orici atque Apolloniæ gestæ; Dyrrachio timens, diurnis eo no-sturnisque itineribus contendit. Simul ac Cæsar appropinquare dicebatur, tantus terror incidit ejus exercitui;

T

quod properans noctem diei conjunxerat, neque iter intermiserat; ut pene omnes in Epiro finitimisque regionibu signa reliaquerent; complures arma projicerent; ac fuga fimile iter videretur. Sed quum prope Dyrrhachium Pompeius constitisset, castraque metari justiffet; perterrito et iam tum exercitu, princeps Labienus procedit; juratque fe eum non deserturum, eundemque casum subiturum quemcunque ei fortuna tribuisset. Hoc idem reliqui ju rant legati : hos, tribuni militum centurionesque sequun tur; atque idem omnis exercitus jurat. Cafar, præoccu pato itinere ad Dyrrhachium, finem properandi facit : castraque ad slumen Apsum ponit in finibus Appolloniatium ut castella vicique bene meritæ civitatis tuti effent præsi dio; ibique reliquarum ex Italia legionum adventum ex spectare, et sub pellibus hiemare constituit. Hoc idem Pompeius facit; et, trans flumen Apsum positis castris, ed copias omnes auxiliaque conduxit.

XIV. Kalenus, legionibus equitibusque Brundisii in naves impositis, ut erat præceptum a Cæsare; quantam navium facultatem habebat, uaves solvit: paullumque progressus a portu, litteras a Cæsare accipit; quibus est certior factus, portus littoraque omnia classibus adversariorun teneri. Quo cognito; se in portum recipit, navesque omne revocat. Una ex iis, quæ perseveravit, neque imperio Kaleni obtemperavit, quod erat sine militibus, privatoque consilio administrabatur, delata Oricum, atque a Bibule expugnata est. Qui de servis liberisque omnibus ad impuberes supplicium sumit, et ad unum intersicit. Ita, exigue tempore, magno casu totius exercitus salus constitit.

XV. Bibulus, ut supra demonstratum est, erat cum clas se ad Oricum: et, sicut mari portubusque Cæsarem pro hibebat, ita ipfe omni terra earum regionum prohibeba tur: præsidiis enim dispositis, omnia littora a Cæsare tene bantur; neque lignandi, neque aquandi, neque naves ac terram religandi, potestas siebat. Erat res in magna dis ficultate; fummisque angustiis rerum necessariarum pre mebantur; adeo ut cogerentur, ficuti reliquum commea tum, ita ligna et aquam Corcyra navibus onerariis fup portare: atque uno etiam tempore accidit, ut, difficili oribus usi tempestatibus, ex pellibus, quibus erant tech naves, nocturnum excipere rorem cogerentur. Quas tames difficultates patienter atque æquo animo ferebant : nequi fibi nudanda littora, et relinquendos portus existimabant Sed, quum essent in quibus demonstravi angustiis, ac s Libo cum Bibulo conjunxisset; loquuntur ambo ex navi bus cum M. Acilio et Statio Murco legatis; quorum alte oppid
maxim
tas de
de co
ut fini
quod
bant c
ftimab

recipie pedier politu teras f linqui cantur Bibulu habeba ra con nimæ f tur. ut con Itatem cilii sei permis Pompe bus ip posset; fa, et e

Pompe reciperad induilli clais terraqui terenti que id i position impedir neque peium meque periculi

instituit

ferre;

oppid

XVI

existim

oppidi muris, alter præsidiis terrestribus præerat; " velle se maximis de rebus cum Czsare loqui, fi fibi ejus facultas detur." Huc addunt pauca rei confirmandæ caussa; ut de compositione acturi viderentur. Interim postulant, ut sint induciæ; atque ab iis impetrant. Magnum enim quod afferebant, videbatur; et Cæfarem id fumme sciebant cupere; et profectum aliquid Vibullii mandatis existimabatur.

XVI. Cæsar, eo tempore cum legione una prosectus ad recipiendas ulteriores civitates; et rem frumentariam expediendam, qua anguste utebatur; erat ad Buthrotum, oppositum Corcyræ. Ibi certior ab Acilio et Murco per litteras factus de postulatis Libonis et Bibuli, legionem relinquit; ipse Oricum revertitur. Eo quum venisset, evocantur illi ad colloquium. Prodit Libo, atque excusat Bibulum, quod, " is iracundia fumma erat, inimicitiasque habebat etiam privatas cum Cæfare ex ædilitate et prætura conceptas: ob eas rem colloquium vitaffe; ne res mazimæ spei maximæque utilitatis, ejus iracundia impedirentur. Pompeii summam esse ac fuisse semper voluntatem, ut componeretur, atque ab armis discederetur: Sed potestatem ejus rei se nullam habere; propterea quod de concilii fententia fummam belli rerumque omnium Pompeio permiserint. Sed, postulatis Cæsaris cognitis, missuros ad Pompeium; atque illum reliqua per se acturum, hortantibus ipfis. Interea manerent induciæ, dum ab illo rediri posset; neve alter alteri noceret." Huc addit pauca de causfa, et de copiis, auxiliisque suis.

XVII. Quibus rebus neque tum respondendum Cæsar existimavit; neque nunc, ut memoriæ prodatur, satis caussæ putamus. Postulabat Cæsar, ut " legatos fibi ad Pompeium fine periculo mittere liceret; idque ipfi fore reciperent, aut acceptos per se ad eum perducerent. Quod ad inducias pertineret; fic belli rationem esse divisam, ut illi classe naves auxiliaque sua impedirent, ipse ut aqua terraque eos prohiberet. Si hoc fibi remitti vellent, remitterentipfide maritimis custodiis; fin illud tenerent, se quoque id retenturum. Nihilominus tamen agi posse de compositione, ut hæc non remitterentur; neque hanc rem esse impedimenti loco." Illi neque legatos Casaris recipere, neque periculum præstare eorum, sed totam rem ad Pompeium rejicere; unum instare de induciis, vehementissimeque contendere. Quos ubi Cxfar intellexit, prxfentis periculi atque inopiæ vitandæ caussa, omnem orationem instituisse; neque ullam spem, aut conditionem pacis af-

ferre; ad reliquam cogitationem belli fese recepit.

XVIII.

ex navi um alte oppid

iter

ibu

fuga

om

o et

que

rum

i ju

uun

occu

: ca

tium

oræfi-

n ex

iden

15, 60

n na

n na

e pro

ft cer

iorun

omne

o Ka-

atoque

Bibul

impu

exigue

m class

m pro

hibeba

re tene

aves a

na dif

m pre

ommea

iis fup

difficili

nt tecti

is tame

: nequ

mabant

is, ac

XVIII. Bibulus, multos dies terra prohibitus, et graviore morbo ex frigore ac labore implicitus; quum neque curari posset, neque susceptum officium deserere vellet, vim morbi sustinere non potuit. Eo mortuo ad neminem unum fumma imperii redit; fed separatim fuam quisque classem ad arbitrium suum administrabat. Vibullius, sedato tumultu, quem repentinus adventus Cæfaris concitaverat; ubi primum, rurfus adhibito Libone et L Lucceio et Theophane, (quibuscum communicare de maximis rebus Pompeius consueverat), de mandatis Cæsaris agere instituit; eum, ingressim in sermonem, Pompeius interpellavit, et loqui plura prohibuit. " Quid mihi," inquit, " aut vita aut civitate opus est, quam beneficio Cæfaris habere videbor? cujus rei opinio tolli non poterit, quum in Italiam, ex qua profectus fum, reductus existimabor." Bello perfecto, ab iis Cafar hac dicta cognovit, qui fermoni interfuerunt: Conatus tamen nihilominus est aliis

rationibus per colloquia de pace agera.

XIX. Inter bina castra Pompeii atque Cæsaris, unum flumen tantum intererat Apsus: crebraque inter se colloquia milites habehant : neque ullum interim telum, per pactiones colloquentium, transjiciebatur. Mittit P. Vatinium legatum ad ripam ipsam fluminis: qui ea, quæ maxime ad pacem pertinere viderentur, ageret; et crebro magna voce pronunciaret, " liceretne civibus ad cives de pace legatos mittere? quod etiam fugitivis ab faltu Pyrenzo przdonibusque lieuisset : præsertim, ut id agerent, ne cives cum civibus armis decertarent." Multa suppliciter locutus, ut de sua atque omnium salute debebat, silentioque ab utrisque militibus auditus; responsum est ab altera parte, "A. Varronem profiteri fe altera die ad colloquium venturum; atque una etiam utrinque admodum tuto legati venire, et, que vellent, exponere possent;" certumque ei rei tempus constituitur. Quo quum effer postero die ventum; magna utrinque multitudo convenit : magnaque erat ejus rei exspectatio, atque omnium intenti animi ad pacem esse videbantur. Qua ex frequentia T. Labienus prodit; fummissa oratione loqui de pace, atque altercari cum Vatinio incipit. Quorum mediam orationem interrumpunt undique subito tela immissa; quæ ille obtectus armis militum vitavit: Vulnerantur tamen complures; in his Cornelius Balbus, M. Plotius, L. Tiburtius centuriones, militesque nonnulli. Tum Labienus; " Definite ergo de compositione loqui : nam nobis, nifi Cæfaris capite relato, pax elle nulla poteft."

XX Iischem temporibus Romæ M. Cœlius Rusus præ-

ie a

onibitude decre ment non proposed jus in batur nebat itio;

tor,

fuum

cavit

prom folvar XX gistrat excita unam donav tudini cum e Confu public Senati duxit. ficifci miffis, atque, datis, it: atq fit. Ipi jus mi. milia ! factis (conver existim

" ea, c manda alieno profice in agre

XX

tor, cauffa debitorum fuscepta, initio magistratus tribunal suum juxta C. Trebonii prætoris urbani sellam collocavit : et, si quis appellasset de æstimatione, et de solutionibus quæ per arbitrum fierent, ut Cæsar præsens conshtuerat; fore auxilio pollicebatur. Sed fiebat æquitate decreti, et humanitate Trebonii, qui his temporibus clementer et moderate jus dicendum existimabat; ut reperiri non posset, a quibus initium appellandi nasceretur. Nam fortasse inopiam excusare, et calamitatem aut propriam fuam aut temporum queri, et difficultates auctionandi proponere, etiam mediocris est animi : integras vero tenere possessiones, qui se debere fateantur, cujos animi, aut cujus impudentiæ est? Itaque, hoc qui postularet, reperiebatur nemo. Atque ipsis, ad quorum commodum pertinebat, durior inventus est Cœlius. Et ab hoc profectus initio; ne frustra ingressus turpem caussam videretur, legem promulgavit, ut fexies fem dies fine usuris creditæ pecuniæ folvantur.

XXI. Quum refisteret Servilius conful, reliquique magistratus; et minus opinione sua efficeret : ad hominum excitanda studia, sublata priore lege, duas promulgavit: unam, qua mercedes habitationum annuas conductoribus donavit; alteram, tabularum novarum. Impetuque multitudinis in C. Trebonium facto, et nonnullis vulneratis, eum de tribunali déturbavit. De quibus rebus, Servilius Conful ad Senatum retulit; Senatufque Cœlium ab Republica removendum censuit. Hoe decreto eum Consul Senatu prohibuit, et concionari conantem de rostris deduxit. Ille, ignominia et dolore permotus, palam fe proficifci ad Cafarem simulavit, clam nunciis ad Milonem missis, qui, Clodio interfecto, eo nomine erat damnatus; atque, eo in Italiam evocato, quod, magnis muneribus datis, gladiatoriæ familiæ reliquias habebat; fibi conjunx. it: atque eum in Thurinum ad follicitandos pastores præmifit. Ipfe, quum Cassilinum veniret, unoque tempore figua ejus militaria atque arma Capuæ essent comprehensa, et samilia Neapoli vifa, atque proditio oppidi appareret : patefactis confiliis, exclusus Capua, et periculum veritus, quod conventus arma ceperat, atque eum hostis loco habendum existimabat; confilio destitit, atque eo itinere sese avertit.

XXII Interim Milo, dimissi circum municipia literis, "ea, quæ faceret, justu atque imperio facere Pompeii, quæ mandata ad se per Bibulum delata essent;" quos ex ære alieno laborare arbitrabatur, sollicitabat. Apud quos quum prosecere nihil posset; quibussdam solutis ergastulis, Cosam in agro Turino oppugnare cæpit. Eo, quum a Q. Pædio

T 3

Diatore

us prætor,

Vi-

que

let,

em

que

fe-

nci-

IIC+

mis

gere

ter-

puit,

ha-

m in

or."

fer-

aliis

flu-

quia

acti-

nium

xime

agna

ce le-

præ-

cives

cutus,

ue ab

parte,

r ven-

ti ve-

ei rei

atum;

at ejus

em effe

fum-

Vatinio

ndique

um vi-

rnelius

itesque

ofitione

e nulla

prætore cum legione **; lapide ictus ex muro, periit. Et Cælius profectus, ut dictitabat, ad Cæsarem, pervenit Thurios. Ubi, quum quossdam ejus municipii sollicitaret; equitibusque Cæsaris Gallis atque Hispanis, qui eo præsiidii caussa missi erant, pecuniam polliceretur; ab iis est intersectus. Ita magnarum initia rerum, quæ occupatione magistratuum et temporum sollicitam Italiam habebant;

celerem et facilem exitum habuerunt.

XXIII. Libo, profectus ab Orico cum classe, cui præerat. navium 1; Brundisium venit: insulamque, quæ contra Brundisinum portum est, occupavit: quod præstare arbitrabatur unum locum, qua necessarius nostris erat egressus, quam omnium littora ac portus custodia clausos teneri. Hic repentino adventu naves onerarias quassam nactus incendit, et unam frumento onustam abduxit; magnumque nostris terrorem injecit; et, noctu militibus et sagittariis in terram expositis, præsidium equitum dejecit: et adeo loci opportunitate profecit, ut ad Pompeium literas mitteret; " naves reliquas, si vellet, subduci et refici juberet; sua classe auxilia sese Cæsaris prohibiturum."

XXIV. Erat eo tempore Antonius Brundisi; qui, virtute militum confisus, scaphas navium magnarum, circiter x, cratibus pluteisque contexit; eoque milites delectos imposuit; atque eas in littore pluribus locis separatim disposvit; navesque triremes 11, quas Brundisii faciendas curaverat, per caussam exercendorum remigum ad fauces portus prodire justit. Has quum audacius progressas Libo vidiflet; sperans intercipi posse, quadriremes v ad eas mist: Quæ quum navibus nostris appropinquaffent, nostri veterani in portum refugerunt; illi, studio incitati, incautius sequebantur. Jam ex omnibus partibus subito Antonianæ scaphæ, signo dato, se in hostes incitaverunt; primoque impetu unam ex his quadriremem, cum remigibus defensoribusque suis, ceperunt; reliquas turpiter fugere coegerunt. Ad hoc detrimentum accessit, ut, eguitibus per oram maritimam ab Antonio dispositis, aquari prohiberentur: qua necessitate et ignominia permotus Libo, discessit a Brundisio, obsessionemque nostrorum omifit.

XXV. Multi jam menses transierant; et hiems jam præcipitaverat; neque Brundisio naves legionesque ad Cæsarem veniebant: ac nonnullæ ejus rei prætermissæ occasiones Cæsari videbantur; quod certe sæpe slaverant venti, quibus necessario committensum existimabat. Quantoque ejus amplius processerat temporis; tanto erant alacriores

gaba hibu que exfp ad f cafic tium a cui port

bus

bus

ad

recu die quui chii jam fter : eam tia r præt cius petu port paffi frico pesta per t

cipie time pefta ad u nauf torui pars far d

X

cuit.

noch cepif fcapl Otac ad custodias, qui classibus præerant; majoremque siduciam prohibendi habebant : et crebris Pompeii literis castigabantar, " quoniam primo venientem Cæfarem non prohibuissent, ut reliquos ejus exercitus impedirent." Duriusque quotidie tempus ad transportandum lenioribus ventis Quibus rebus permotus Cafar, Brundifium exspectabant. ad fuos severius scripsit, ut nacti idoneum ventum, ne occasionem navigandi dimitterent, si vel ad littora Appolloniatium cursum dirigere, atque eo naves ejicere possent. Hæc a custodiis classium loca maxime vacabant, quod se longius

portibus committere non auderent.

Et

enit

ret;

ræest

tio-

ant;

oræ.

on-

e arref-

s te-

dam

xit;

ibus

muis

t re-

bitu-

virciter

ectos

dif-

s cuauces

Libo l eas

nostri

, in-

ubito

runt;

migi-

rpiter

it, e-

quari

notus

m o-

præ-

Cæ-

ccah-

venti,

toque riores

ad

XXVI. Illi, adhibita audacia et virtute, administrantibus M. Antonio et Fusio Kaleno, multum ipsis militibus hortantibus, neque ullum periculum pro falute Cæsaris recusantibus; nachi Austrum, naves solvunt; atque altera die Appolloniam Dyrrhachiumque prætervehuntur. quum effent ex continenti vifi, C. Coponius, qui 'Dyrrhachii classi Rhodiæ præerat, naves ex portu educit; et, quum jam nostri, remissiore vento, appropinquassent, idem Auster increbuit, nostrisque præsidio fuit. Neque vero ille ob eam caussam conatu desistebat; sed labore et perseverantia nautarum, se vim tempestatis superare posse sperabat; prætervectosque Dyrrhachium magna vi venti, nihilo secius sequebatur. Nostri, un fortunæ benesicio, tamen impetum classis timebant, si forte ventus remissiet. Nacti portum, qui appellatur Nymphæum, ultro Lissum millia passuum 111; eo naves introduxerunt : (qui portus ab Africo tegebatur, ab Austro non erat tutus); leviusque tempestatis, quam classis, periculum æstimaverunt. mul atque intus est itum; incredibili felicitate Auster, qui per biduum flaverat, in Africum fe vertit.

XXVII. Hie subitam commutationem fortuna videre li-Qui modo fibi timuerant, hos tutissimus portus recipiebat; qui nostris navibus periculum intulerant, de suo Itaque, tempore commutato, temtimere cogebantur. pestas et nostros texit et naves Rhodias afflixit; ita ut ad unam omnes constratæ, numero xvi, eliderentur, et naufragio interirent; et ex magno remigum propugnatorumque numero, pars ad scopulos allisa interficeretur, pars a nostris distraheretur: quos omnes conservatos Ca-

far domum remisit.

XXVIII. Nostræ naves 11, tardius cursu confecto, in noctem conjectæ; quum ignorarent quem locum reliquæ cepisient, contra Lisium in anchoris constiterunt. Has, scaphis minoribusque navigiis compluribus summissis, Otacilius Crassus qui Lissi præerat, expugnare parabat:

fimul de deditione corum agebat, et incolumitatem deditis pollicebatur. Harum altera navis, ducentos viginti ex legione tironum sustulerat; altera, ex veterana paullo minus ducentis se compleverat. Hic cognosci potuit, quantum effet hominibus præfidii in animi firmitudine, Tirones enim, multitudine navium perterriti, et saso nauseaque confecti, jurejurando accepto, nihil iis nocituros hostes, se Otacilio dediderunt : qui omnes ad eum perducti, contra religionem jurisjurandi, in ejus conspectu crudelissime interficiuntur. At veteranæ legionis milites, item conflictati et tempestatis et sentinæ vitiis, non ex pristina virtute remittendum aliquid putaverunt: sed, tractandis conditionibus, et simulatione deditionis, extracto primo noctis tempore, gubernatorem in terram navem ejicere cogunt : ipfi; idoneum locum nacti, reliquam noctis partem ibi confecerunt; et prima luce, missis ad cos ab Otacilio equitibus, qui eam partem oræ maritimæ adservabant, eirciter en, quique cos armati ex præsidio secuti sunt; se defenderunt : et, nonnullis eorum interfectis, incolumes se ad nostros receperunt.

XXIX. Quo facto; conventus civium Romanorum qui Lissum obtinebant, quod oppidum iis antea Cæsar attribuerat muniendumque curaverat, Antonium recepit, omnibusque rebus juvit. Otacilius sibi timens oppido sugit, et ad Pompeium pervenit. Expositis copiis Antonius; quarum erat summa, veteranorum rri legionum, uniusque tironum, et equitum DCCC; plerasque naves in Italiam remittit, ad reliquos milites equitesque transportandos: pontones, quod est genus navium Gallicarum, Lissi relinquit; hoc consilio, ut, si forte Pompeius, vacuam existimans Italiam, eo transjecisset exercitum, quæ opinio erat edita in vulgus, aliquam Cæsar ad insequendum sacultatem haberet. Nunciosque ad eum celeriter mittit, quibus regionibus exercitum exposusset, et quid militum

transvexisset.

XXX. Hæc eodem fere tempore Cæsar atque Pompeius cognoscunt. Nam præservectas Apolloniam Dyrrhachiumque naves viderant; ipsi iter secundum eas terra direverant; sed quo essent eæ delatæ, primis diebus ignorabant. Cognitaque re, diversa sibi ambo consilia capiunt; Cæsar, ut quamprimum se cum Antonio conjungeret; Pompeius, ut venientibus in itinere se opponeret, et si imprudentes ex insidiis adoriri posset. Eodemque die uterque corum ex castris stativis a slumine Apso exercitum educunt: Pompeius clam, et noctu; Cæsar palam, atque interdiu. Sed Cæsari circuitu majore iter erat longius, adverso

expeditiner pinqui locavi prohi toniu farem ad eu us, n difeet rum j

verso

XX circa laver raver bienr mutu rat. lictis, ceran equit ac tir nonn ftem ma I tillin fecit

> prov varit liber frum impe hoc lum perio liffin Erat fecti fuo c nim, gere

gerei

bello

civit:

X

verso sumine, ut vado transire posset. Pompeius, quis expedito itinere sumen ei transeundum non erat, magnis itineribus ad Antonium contendit; atque, ubi eum appropinquare cognovit, idoneum locum nactus, ibi copias collocavit: suosque omnes castris continuit, ignesque sieri prohibuit; quo occultior esset ejus adventus. Hæc ad Antonium statim per Græcos deseruntur. Ille, missis ad Cæsarem nunciis, unum diem sese castris tenuit: altero die, ad eum pervenit Cæsar. Cujus adventu cognito, Pompeius, ne duobus circumcluderetur exercitibus, ex eo loco discedit; omnibusque copiis ad Asparagium Dyrrhachino-

rum pervenit, atque ibi idoneo loco castra ponit.

le-

nti

llo

-ne

nes

lue

, fe

tra

in-

tati

re-

iti-

Ais

nt :

on-

iti-

iter

en-

ad

qui

tri-

0-

fu-

to-

ini-Ita-

an-

Liffi

ex-

nio

fav

qui-

tum.

eius

chi-

ire-

ora-

int;

ret;

ıım-

ter-

n e-

tque

ad-

erlo

XXXI. His temporibus Scipio, detrimentis quibusdam circs montem Amanum acceptis, sese Imperatorem appellaverat. Quo facto civitatibus tyrannisque magnas imperaverat pecunias: item a publicanis suæ provinciæ debitam biennii pecuniam exegerat, et ab eistdem insequentis anni mutuam præceperat; equitefque toti provinciæ imperaverat. Quibus coactis; finitimis hostibus Parthis post se relictis, qui paullo ante M. Crassum imperatorem interfecerant et M. Bibulum in obfidione habuerant; legiones equitesque ex Syria deduxerat. Summaque in sollicitudine ac timore Parthici belli in provinciam quum venisset, ac nonnullæ militum voces audirentur; " fese, contra hostem si ducerentur, ituros; contra civem et consulem arma non laturos;" deductis Pergamum atque in locupletissimas urbes in hiberna legionibus, maximas largitiones fecit; et, confirmandorum militum caussa, diripiendas iis civitates dedit.

XXXII. Interim acerbissime imperatæ pecuniæ tota provincia exigebantur. Multa præterea generatim ad avaritiam excogitabantur. In capita fingula fervorum ac liberorum, tributum imponebatur. Columnaria, ostiaria, frumentum, milites, remiges, arma, tormenta, vecturæ imperabantur. Cujus modo rei nomen reperiri poterat, hoc satis esse ad cogendas pecunias videbatur. Non solum urbibus, sed pene vicis castellisque singulis cum imperio præficiebantur. Qui horum quid acerbiffime crudelissimeque fecerat, is et vir et civis optimus habebatur. Erat plena lictorum et imperiorum provincia; differta præfectis atque exactoribus; qui præter imperatas pecunias, suo etiam privato compendio serviebant. Dictitabant enim, se, domo patriaque expulsos, omnibus necessariis egere rebus; ut honesta præscriptione rem turpissimam tegerent. Accedebant ad hæc gravissimæ usuræ, quod in bello plerumque accidere consuevit; universis imperatis peeuniis: quibus in rebus, prolationem diei, donationem effe dicebant. Itaque æs alienum provinciæ, eo biennio multiplicatum est. Nec minus ob eam caussam civibus Romanis ejus provinciæ, sed in singulos conventus singulasque civitates certæ pecuniæ imperabantur; mutuasque illas ex S. C. exigi dictitabant; publicanis, uti in sorte sece-

rant, insequentis anni vectigal promutuum.

XXXIII. Præterea Ephefi a Fano Dianæ depositas antiquitus pecunias Scipio tolli jubebat; certaque ejus rei die constituta, quum in Fanum ventum esset, adhibitis compluribus Senatorii ordinis, quos advocaverat Scipio, litteræ ei redduntur a Pompeio, "mare transsse cum legionibus Cæsarem; properaret ad se cum exercitu venire, omniaque posthaberet." His literis acceptis; quos advocaverat, dimittit: ipse iter in Macedoniam parare incipit: paucisque post diebus est prosectus. Hæc res Ephesi pecuniæ salutem attulit.

XXXIV. Czefar, Antonii exercitu conjuncto; deducta Orico legione, quam tuendæ oræ maritimæ caussa posuerat; tentandas fibi provincias, longiusque procedendum existimabat. Et, quum ad eum ex Thessalia Ætoliaque legati venissent, qui præsidio misso pollicerentur earum gentium civitates imperata facturas; L. Cassium Longinum cum legione tironum, quæ appellabatur vigefima septima, atque equitibus cc, in Theffaliam; C. Calvisium Sabinum cum cohortibus v, paucisque equitibus, in Ætoliam misit: maximeque eos, quod erant propinquæ regiones, de re frumentaria ut providerent, hortatus est. Cn. Domitium Calvinum cum legionibus duabus, x1 et x11, et equitibus D, in Macedoniam proficifci justit; cujus provinciæ ab ea parte, quæ Libera appellabatur, Menedemus, princeps earum regionum, missus legatus, omnium suorum excellens studium profitebatur.

XXXV. Ex his Calvisius, primo adventu summa omnium Ætolorum receptus voluntate; præsidiis adversariorum Calydone et Naupacto dejectis, omni Ætolia potitus est. Cassius in Thessaliam cum legione pervenit. Hic quum essent factiones duæ, varia voluntate civitatum utebatur. Egesaretus, veteris homo potentiæ, Pompeianis rebus studebat. Petreius, summæ nobilitatis adolescens, suis ac

suorum opibus Cæsarem enixe juvabat.

XXXVI. Eodemque tempore Domitius in Macedoniam venit: et, quum ad eum frequentes civitatum legationes convenire cœpissent, nunciatum est adesse Scipionem cum legionibus, magna et opinione et fama omnium; nam plerumque in novitate fama antecedit. Hic, nullo in loco Macedoniæ

cedo et, q Caffi celer quo liacm coho caste regis falia cogn onis falia facer funt bus xilio filius Favo cont pore prin flum mon et, casti non

> Sed, paff cir. rete tend Scip rum Scip coge qui

pen fis, ner: pof coll bul: ef-

ul-

0-

af-

il-

ce-

ti-

die

m-

tte-

bus

nia-

rat,

cif-

niæ

icta

fue-

lum

que

rum

num

ma,

num

ifit:

fru-

tium

uiti-

æ ab

ceps

xcel-

mni-

orum

s eft.

uum

atur.

s stu-

is ac

niam

iones

cum

n ple-

Ma-

doniæ

cedoniæ moratus, magno impetu contendit ad Domitium; et, quum ab eo millia passuum x x abfuisset, subito se ad Cassium Longinum in Thessaliam convertit. Hoc adeo celeriter fecit, ut simul adesse et venire nunciaretur : et, quo iter expeditius faceret, M. Favonium ad flumen Haliacmonem, quod Macedoniam a Theffalia dividit, cum cohortibus vi i prafidio impedimentis legionum reliquit, castellumque ibi muniri justit. Eodem tempore equitatus regis Coti ad caffra Caffii advolavit, qui circum Thefsaliam esse consueverat. Tum timore perterritus Cassius, cognito Scipionis adventu, vilifque equitibus, quos Scipionis esse arbitrabatur, ad montes se convertit, qui Thessaliam cingunt; atque ex his locis Ambraciam versus iter facere copit. At Scipionem properantem sequi, littera funt consecutæ a M. Favonio; " Domitium cum legionibus adesse; nec se præsidium, ubi constitutus esset, fine auxilio Scipionis tenere posse." Quibus literis acceptis, confilium Scipio iterque commutat; Cassium sequi delistit; Favonio auxilium ferre contendit. Itaque die ac nocte continuato itinere, ad eum pervenit, tam opportuno tempore, ut fimul Domitiani exercitus pulvis cerneretur, et primi antercurfores Scipionis viderentur. Ita Caffio induttiia Domitii, Favonio Scipionis celeritas falutem attulit.

XXXVII. Scipio in biduum castris stativis moratus ad flumen, quod inter eum et Domitii castra fluebat, Haliacmonem; tertio die prima luce exercitum vado transducit; et, castris positis, postero die mane copias ante frontem castrorum instruit. Domitius tum quoque sibi dubitandum non putavit, quin productis legionibus prœlio decertaret s Sed, quum effet inter bina castra campus circiter millium passuum vi; Domitius castris Scipionis aciem suam subjecit. Ille a vallo non discedere perseveravit. Attamen, ægre retentis Domitianis militibus, est factum, ne prælio contenderetur; et maxime, quod rivus difficilibus ripis, castris Scipionis subjectus, progressus nostrorum impediebat. Quorum studium alacritatemque pugnandi quum cognovisset Scipio; suspicatus fore ut postero die aut invitus dimicare cogeretur, aut magna cum infamia castris se continere, qui magna cum exspectatione venisset, temere progressus turpem habuit exitum : et noctu, ne conclamatis quidem vasis, flumen transit; atque in eandem partem, ex qua venerat, rediit: ibique prope flumen, edito natura loco, castra posuit. Paucis diebus interpositis, noctu insidias equitum collocavit; quo in loco superioribus fere diebus nostri pabulari consueverant. Et quum quotidiana consuetudine Q. Varus præfectus equitum Domitii venisset, subito illi ex infidiis consurrexerunt: sed nostri fortiter eorum impetum tulerunt, celeriterque ad suos quisque ordines rediit, atque ultro universi in hostes impetum secerunt. Ex his circiter LXXX intersectis, reliquis in sugam conjectis;

nostri, duobus amislis, in castra se receperunt.

XXXVIII. His rebus gestis, Domitius sperans Scipionem ad pugnam elici posse, simulavit sese angustiis rei frumentariæ adductum castra movere; vasisque militari more conclamatis, progressus millia passuum 111, loco idoneo et occulto omnem exercitum equitatumque collocavit. Scipio, ad fequendum paratus, equitatum magnamque partem levis armaturæ ad explorandum iter Domitii et cognoscendum præmifit. Qui quum effent progressi, primæ. que turma infidias intravissent; ex fremitu equorum illata suspicione, ad suos se recipere coeperunt; quique hos sequebantur, celerem corum receptum conspicati, restiterunt. Nostri, cognitis insidiis, ne frustra reliquos exspectarent, duas nach hostium turmas exceperunt: In his fuit M. Opimius, præfectus equitum. Reliquos omnes earum turmarum aut interfecerunt, aut captos ad Domitium deduxerunt.

XXXIX. Deductis oræ maritimæ præsidiis Cæsar, ut supra demonstratum est; 111 cohortes Orici, oppidi tuendi caussa, reliquit: iisque custodiam navium longarum transididit, quas ex Italia transduxerat. Huic officio oppidoque Acilius legatus præerat. Is naves nostras interiorem in partem post oppidum reduxit, et ad terram deligavit; saucibusque portus navem onerariam submersam objecit; et huic alteram conjunxit; super qua turrim esfectam ad ipsum introitum portus opposuit, et militibus complevit, tuendamque ad omnes repentinos casus trans-

didit.

XL. Quibus cognitis rebus, Cn. Pompeius filius, qui classi Ægyptiæ præetat, ad Oricum venit; submersamque navim remulco, multisque contendens sunibus, abduxit: atque alteram navem, quæ erat ad custodiam ab Acilio posita, pluribus aggressus navibus, in quibus ad libram secerat turres; et ex superiori pugnans loco; integrosque semper desatigatis submittens; et reliquis partibus simul ex terra scalis et classe mænia oppidi tentans, ut adversariorum manus diduceret; labore, et multitudine telorum, nostros vicit: dejectisque desensoribus, qui omnes scaphis excepti resugerant, etiam navem expugnavit: codemque tempore ex altera parte molem tenuit naturalem objectam, quæ pene insulam contra oppidum essecrat; 1v biremes, subjectis scutulis, impulsas vectibus in interiorem

parter greffu his a D. La meatr hibeb M. A dit. I manifidii o

pugn XI cogno itiner habe juxta copii cit. in ca mavi cuitu elt; t co in belli prim itiner pulfu certic fe oc milit parv: venit atque

tener pella eas : parte tumo comp fiima dilig ipfiu bant

L. C

long

partem

n im. redi-Ex

ectis; onem menmore ieo et

Scipart cogrimæ. orum uique i, res ex-

In his

mnes Domiar, ut uendi garum o opnteridelieriam

m ci-

itibus

tranf-, qui mque : tixil Acilio m feolque fimul dverorum, aphis

mque objet; IV iorem artem

partem transduxit. Ita ex utraque parte naves longas aggressus, quæ erant deligatæ ad terram, atque inanes; Iv ex his abduxit, reliquas incendit. Hoc confecto negotio, D. Lælium ab Afiatica classe abductum reliquit, qui commeatus Bullide atque Amantia importari in oppidum prohibebat; ipse Lissum profectus, naves onerarias xxx a M. Antonio relictas intra portum aggressus, omnes incendit. Lissum expugnare conatus; defendentibus civibus Romanis qui ejus conventus erant, militibusque quos præsidii caussa miserat Cæsar; triduum moratus, paucis in oppugnatione amissis, re infecta inde discessit.

XLI. Cæsar postquam Pompeium ad Asparagium esse cognovit; eodem, cum exercitu, profectus; expugnato in itinere oppido Parthinorum, in quo Pompeius præfidium habebat; rir die in Macedoniam ad Pompeium pervenit, justaque cum castra posuit; et postridie, eductis omnibus copiis, acie instructa, decernendi potestatem Pompeio fecit. Ubi eum suis locis se tenere animadvertit; reducto in castra exercitu, aliud sibi consilium capiendum existimavit. Itaque postero die omnibus copiis, magno circuitu, difficili angustoque itinere, ad Dyrrhachium profectus eft; sperans Pompeium aut Dyrrhachium compelli, aut ab co intercludi posse; quod omnem commeatum, totiusque belli apparatum, is eo contulisset; ut accidit: Pompeius enim primo ignorans ejus confilium, quod diverso ab ea regione itinere profectum videbat, angustiis rei frumentariæ compulsum discessisse existimabat : postea per exploratores certior factus, postero die castra movit; breviore itinere se occurrere ei posse sperans. Quod fore suspicatus Cæsar, militesque adhortatus ut æquo animo laborem ferrent: parva parte noctis itinere intermisso, mane ad Dyrrhachium venit, quum primum agmen Pompeii procul cerneretur; atque ibi castra posuit.

XLII. Pompeius interclusus Dyrrhachio, ubi propositum tenere non potuit, fecundo usus confilio, edito loco, qui appellatur Petra, aditumque habet navibus mediocrem, atque eas a quibusdam protegit ventis, castra communit. Eo partem navium longarum convenire; frumentum commeatumque ab Afia, atque omnibus regionibus quas tenebat, comportari imperat. Cæfar, longius bellum ductum iri existimans; et de Italicis commeatibus desperans, quod tanta diligentia omnia littora a Pompeianis tenebantur; classesque ipfius, quas hieme in Sicilia, Gallia, Italia fecerat, morabantur; in Epirum, rei frumentariæ caussa, Q. Titium et L. Canuleium legatum misit: quodque hæ regiones aberant longius, locis certis horrea constituit; vecturasque frumenti

finitimis civitatibus descripsit : item Lisso, Parthinisque, et omnibus castellis, quad esset frumenti, conquiri justit Id erat perexiguum, quum ipfius agri natura, quod funt loca aspera et montuosa, ac plerumque frumento utuntur importato; tum quod Pompeius hæc providerat, et superioribus diebus prædæ loco Parthinos habuerat; frumentumque omne conquifitum, spoliatis esfossisque eorum domibus, per

equites comportaverat.

XLIII. Quibus rebus cognitis, Cafar confilium capit ex loci natura. . Erant enim circum castra Pompeii, permulti editi atque afperi colles. Hos primum præsidiis tenuit, castellaque ibi communiit : inde, ut loci cujusque natura ferebat, ex castello in castellum perducta munitione, circumvallare Pompeium instituit : Hæc spectans ; (quod angusta re frumentaria utebatur; quodque Pompeius multitudine equitum valebat, quo minore periculo undique frumentum commeatumque exercitui supportare posset); simul, ut pabulatione Pompeium prohiberet; equitatumque ejus ad rem gerendam inutilem efficeret; tertio, ut auctoritatem, qua ille maxime apud exteras nationes niti videbatur, minueret; quum fama per orbem terrarum percrebuisset, illum a Casare obsideri, neque audere prælio dimi-

XLIV. Pompeius, neque a mari Dyrrhachioque discedere voiebat; quod omnem apparatum belli, tela, arma, tormenta ibi collocaverat; frumentumque exercitui navibus supportabat: neque munitiones Cararis prohibere poterat, nifi prœlio decertare vellet; quod eo tempore statuerat non esse faciendum. Relinquebatur ut, extremam rationem belli fequens, quam plurimos colles occuparet; et quam latissimas regiones præsidiis teneret; Cæsarisque copias, quam maxime posset, distincret. Idque accidit: Castellis enim x x rv effectis, x v millia passuum circuit amplexus, hoc spatio pabulabatur; multaque erant intra cum locum manu fata, quibus interim jumenta pafceret. Atque ut nostri, qui perpetuas munitiones habebant, perductas ex castellis in proxima castella; ne quo loco erumperent Pompeiani, et nostros post tergum adorirentur, timebant: ita illi interiore spatio perpetuas munitiones efficiebant; ne quo loco nostri intrare, atque ipsos a tergo circumvenire, possent. Sed illi operibus vincebant; quod et numero militum præstabant, et interiore spatio minorem circuitum habebant. Quæ quum erant loca Cæfari capienda, etsi prohibere Pompeius totis copiis, et dimicare, non constituerat : tamen suis locis fagittarios funditoresque mittebat, quorum magnum habebat numerum : multique

batu ret; CITCL bani occu cont prof tum jecti tora facil quu ie it

ex n

gitta

cent

quib

Dici ee 1 tur, piffe mur intr.

duci

ped

aute

tur;

noft redu nott Qui fed mec erat fieri Jece

quil et i verd ribu rece

hs c

præ

ex nosteis vulnerabantur; magnusque incesserat timor sagittarum: atque omnes sere milites, aut ex coactis, aut ex centonibus, aut ex coriis tunicas aut tegmenta secerant,

quibus tela vitarent.

et

19

oca

Or-

ous

que

per

tex

ulti

uit,

ura

cir-

an-

ilti-

fru-

fi-

que

cto-

ide-

cre-

imi-

fce-

ma,

avi-

po-

sta-

nam

t; et

: co-

dit :

cuitu

intra

erct.

per-

rum-

r, ti-

eth.

tergo

quod

nino

æfari

icare,

efque

tique

ex

XLV. In occupandis præfidiis magna vi uterque nitebatur: Cæfar, ut quam angustissime Pompeium contineret; Pompeius, ut quam plurimos colies quam maximo circuitu occuparet : crebraque ob eam causiam prœlia sie-In eis, quum legio Cæfaris 1x præsidium quoddam occupavisset, et munite cœpisset; huic loco propinquum et contrarium collem Pompeius occupavit, nostrosque opere prohibere cœpit. Et, quum una ex parte prope æquum aditum haberet; primum fagittariis funditoribufque circumjectis, postea levis armaturæ magna multitudine milia, tormentisque prolatis, munitiones impediebat : neque erat facile nostris uno tempore propugnare et munire. Cæsar, quim suos ex omnibus partibus vulnerari videret; recipere te statuit, et loco excedere. Erat per declive receptus: illi autem hoc acrius instabant, neque regredi nostros patiebantur; quod timore adducti locum relinquere videbantur. Dicitur eo tempore glorians apud fuos Pompeius dixitle: " Non recufare se, quin nullius usus Imperator existimaretur, si sine maximo detrimento legiones Casaris sese rece-

pissent inde, quo temere essent progressæ."

XLVI. Cæfar, receptui fuorum timens; crates ad extremum tumulum contra hostem proterri, et adversas locari; intra has mediocri latitudine fossam, tectis militibus, obduci justit; locumque in omnes partes quam maxime impediri. Ipse idoneis locis funditores instruxit, ut præsidio nostris se recipientibus essent. His rebus completis, legiones reduci justit. Pompeiani hoc infolentius atque audacius nostros premere, et instate coeperant; cratesque pro munitione objectas propulerunt, ut fossas transcenderent. Quod quum animadvertisset Cæsar; veritus,ne, non reducti, sed rejecti viderentur, majusque detrimentum caperetur; a medio fere spatio suos per Antonium, qui ei legioni præerat, cohortatus; tuba fignum dari, atque in hostes impetum fieri, justit. Milites legionis ix subito constipati, pila conjecerunt; et ex inferiore loco advertos clivum incitati curfo, præcipites Pompeianos egerunt, et terga vertere coegerunt: quibus ad recipiendum, crates directæ, longuriique objecti, et institutæ fosiæ, magno impedimento fuerunt. Nostri vero, qui satis habebant fine detrimento discedere; compluribus interrectis, v omnino suorum amislis, quietissime se receperunt; paulloque citra eum locum, aiis comprehenhs collibus, munitiones perfecerant.

U 2

XLVII.

XLVII. Erat nova et inusitata belli ratio; quum tot castellorum numero, tantoque spatio, et tantis munitionibus, et toto obfidionis genere; tum etiam reliquis rebus, Nam quicunque alterum obfidere conati funt; perculfos atque infirmos hostes adorti, aut prælio superatos, aut aliqua offensione permotos, continuerunt; quum ipsi numero militum equitumque præstarent: Caussa autem obsidionis hæc fere esse consuevit, ut frumento hostes prohibeantur. At contra integras atque incolumes copias Cæsar inferiore militum numero continebat; quum illi omnium rerum copia abundarent. Quotidie enim magnus undique navium numerus conveniebat, quæ commeatum supportarent : neque ullus flare ventus poterat, quin aliqua ex parte secundum cursum haberent. Ipfe autem, confumptis omnibus longe lateque frumentis, summis erat in angustiis. tamen hac fingulari patientia milites ferebant: Recordabantur enim, eadem se superiore anno in Hispania perpessos. labore et patientia maximum bellum confecifie. Meminerant, ad Alesiam magnam fe inopiam perpessos, multo etiam majorem ad Avaricum, maximarum se gentium victores discetlisse. Non, illis hordeum quum daretur, non legumina recufabant : Pecus vero, cujus rei summa erat ex Epiro copia, magno in honore habebant.

XLVIII. Est ctiam genus radicis inventum ab iis, qui fuerant cum Valerio, quod appellatur Chara; quod admistum lacte, multum inopiam levabat. Id ad similitudinem panis esticiebant. Ejus erat magna copia: Ex hoc estectos panes, quum in colloquiis Pompeiani samem nostris objectarent, vulgo in eos jaciebant, ut spem eorum

minuerent.

XLIX. Jamque frumenta maturescere incipiebant; atque ipsa spes inopiam sustentabat; quod celeriter se habituros copiam confidebaut : Crebroque voces militum in vigiliis colloquiifque audiebantur, " prius se cortice ex arboribus victuros, quam Pompeium e manibus dimiffuros." Frequenter etiam ex perfugis cognoscebant, equos corum vix tolerari, reliqua vero jumenta interiffe : uti autem ipfos valetudine non bona; quum angustiis loci, et odore tetro ex multitudine cadaverum, et quotidianis laboribus, infuetos operum; tum aquæ fumma inopia affectos: omuia enim flumina, atque omnes rivos, qui ad mare pertinebant, Cæsar aut averterat, aut magnis operibus obstruze rat: Atque, ut erant loca montuofa, et ad specus angustiæ vallium; has sublicis in terram demissis præsepserat, terramque aggesserat, ut aquam continerent. Itaque illi necessario loca sequi demissa ac palustria, et puteos sodere per ber fari utel abu jore ban

one nib filer jicie bus co i

Aris

bus

que

prin Sed reveluif pre atqualte Cair que fiffe ficu fum ex i ad

est.
nus
posi

di n

fari

lum Rell

con

con

dere cogebantur; atque hunc laborem ad quotidiana opera addebant: Qui tamen fontes a quibusdam præsidiis aberant longius, et celeriter æstibus exarescebant. At Cæfaris exercitus optima valetudine, summaque aquæ copia
utebatur; tum commeatus omni genere præter frumentum
abundabat. Quibus quotidie melius succedere tempus; majoremque spem maturitate frumentorum proponi videbant.

L. In novo genere belli, novæ ab utrisque bellandi rationes reperiebantur. Illi, quum animadvertissent ex ignibus noctu cohortes nostras ad munitiones excubare; silentio adversi universas intra multitudinem sagittas conjiciebant, et se consessim ad suos recipiebant. Quibus rebus nostri, usu docti, hæc reperiebant remedia; ut alio loco ignes sacerent, alio excubarent. [Desunt aliqua.]

LI. Interim certior factus P. Sulla, quem discedens castris præfecerat Cæsar; auxilio cohorti venit cum legionibus 11. Cujus adventu facile funt repulsi Pompeiani. Neque vero conspectum aut impetum nostrorum tulerunt; primisque dejectis, reliqui se verterunt et loco cesserunt. Sed insequentes nostros, ne longius prosequerentur, Sulla. revocavit. At plerique existimant, si acrius insequi voluisset, bellum eq die potuisse finiri. Cujus confilium reprehendendum non videtur; aliæ enim funt legati partes. atque Imperatoris: alter, omnia agere ad præscriptum: alter, libere ad fummam rerum consulere debeta Sulla, a Cafare castris relictus; liberatis suis, hoc fuit contentus, neque prœlio decertare voluit ; (quæ res tamen fortaffe aliquem reciperet casum;) ne imperatorias sibi partes sumpfiffe videretur. Pompeianis, magnam res ad receptum difficultatem afferebat; nam ex iniquo progressi loco, in summo constiterant: Si per declive sese reciperent, nostros ex superiore insequentes loco verebantur : neque multum ad solis occasum supererat temporis; spe enim conficiendi negotii, prope in noctem rem duxerant. Ita necesfario, atque ex tempore capto confilio, Pompeius tumulum quendam occupavit; qui tantum aberat a nostro castello, ut telum tormento missum adigi non posset. Hoe confedit loco, atque eum communit; omnesque ibi copias continuit.

LII. Eodem tempore duobus præterea locis pugnatum: est. Nam plura castella Pompeius pariter, distinendæ manus caussa, tentaverat; ne ex proximis præsidiis succurri posset. Uno loco Volcatius Tullus impetum legionis sustainuit cohortibus rat, atque eam loco depulit: altero Ger-

U. 3 .

mani

pertine bliruxe angufepferat, que illiateos fo-

dett

m tot

unitio-

rebus.

rculfos

ut ali-

umero

idionis

eantur.

feriore

rerum

navium

it : ne-

fecun-

mnibus

ecorda.

rpeffos,

Memi-

multo

gentium

ur, non

ma erat

iis, qui

od ad-

rilitudi.

Ex hoc

em no-

eorum

nt; at-

fe habi-

m in vi-

ex arbo

ffuros."

s corum

em ipfos

ore tetro

bus, in-

: ompil

mani munitiones nostras egressi, compluribus interfectis,

fese ad suos incolumes receperunt.

LIII. Ita uno die vi præliis factis, rri ad Dyrrhachium, III ad munitiones; quum horum omnium ratio haberetur, ad duorum millium numero ex Pompeianis cecidisse reperiebamus, evocatos centurionesque complures. In co fuit numero. Valerius Flaccus L. filius, ejus qui prætor Afiam obtinuerat : fignaque sunt sex militaria relata. Nostri non amplius xx omnibus sunt prœliis desiderati. Sed in castello nemo fuit omnino militum, quin vulneraretur; quatuorque ex una cohorte centuriones, oculos amiserunt: er, quum laboris sui periculique testimonium afferre vellent, millia fagittarum circiter x x x in castellum conjecta Cæsari renumeraverunt: seutoque ad eum relato Scævæ centurionis, inventa funt in eo foramino ccxxx. Quem Cæfar, ut erat de se meritus et de republica donatum millibus ducentis æris, ab octavis ordinibus ad Primipilum fe transducere pronunciavit; ejus enim opera castellum magna ex parte conservatum esse constabat: Cohortemque postea duplici stipendio, frumento, et speciariis militaribusque donis amplissime donavit.

LIV. Pompeius, noctu magnis additis munitionibus, reliquis diebus turres exstruxir; et in altitudinem pedum av effectis operibus, vineis eam partem castrorum obtexit; et v intermissis diebus, alteram noctem subnubilam nactus, exstructis omnibus castrorum portis, et ad impediendum objectis, tertia inita vigilia, filentio exercitum eduxit, et

le in antiquas munitiones recepit

LV. Atolia, Acarnania, Amphilocis, per Cassium Longinum et Calvisium Sabinum, ut demonstravimus, receptis; tentandam fibi Achaiam, ac paullo longius progrediendum existimabat Cæsar. Itaque eo Fusium Kalenum misit; et Q. Sabinum, et Cassium, cum cohortibus adjungit. Quorum cognito adventu; Rutilius Lupus, qui Achaiam, missus a Pompeio, obtinebat, Ishmum præmunire instituit, ut Achaia Fusium prohiberet. Kalenus Delphos, Thebas, Orchomenum, voluntate ipfarum civitatum, recepit: nonnullas urbes per vim expugnavit: reliquas civitates, circummissis legationibus, amicitiæ Cæsaris conciliare studebat. In his rebus fere erat Fusius occupa-

LVI. Omnibus deinceps diebus Cæsar exercitum in aciem æquum in locum produxit, si Pompeius prælio decertare vellet; ut pene castris Pompeii, legiones subjiceret: tantumque a vallo ejus prima acies aberat, uti ne in eam telum tormento adigi poffet. Pompeius autem,

ut fa exerc oma prot

L gere ret; diun ditu num ad e expe elie non one baff atqu exer cene pro latu coll ut

> duo bus ubi bus Era ftri lere con lon que his do

ad (L

Dyr

bro lari

1ec

rap

Jup

ut famam et opinionem hominum teneret, sie pro castris exercitum constituebat, ut tertia acies vallum contingeret; omn sque ejus instructus exercitus telis ex vallo adjectis

protegi posset.

Ais,

um,

etur,

epe-

fu-

r A-

No-

Sed

tur;

runt:

vel-

jecta

cævæ

nem

mil-

im fe

ma-

mque

itari-

s, re-

edum

exit;

ichus,

dum

it, ct

flium

imus,

pro-

enum

s ad-

, qui

præ-

lenus

CIVI-

: re-

æfaris

cupa-

m in

proclio

fubji-

iti ne

LVII. Hæc quum in Achaia atque apud Dyrrhachium gererentur, Scipionemque in Macedoniam venisse constaret; non oblitus pristini instituti Cæsar, mittit ad eum Clodium, suum atque illius familiarem; quem ab illo transditum initio, et commendatum in suorum necessariorum numero habere instituerat. Huic dat literas, mandataque ad eum; quorum hæc erat fumma: " Sese omnia de pace expertum, nihil adhue arbitrari factum, vitio eorum, quos esse auctores ejus rei voluisset; quod sua mandata perferre non opportuno tempore ad Pompeium vererentur: Scipionem ea esse auctoritate, ut non solum libere, quæ probaffet, exponere; sed etiam magna ex parte compellere, atque errantem regere posset. Præesse autem suo nomine exercitui; ut, præter auctoritatem, vires quoque ad coercendum haberet. Quod si fecisset; quietem Italiæ, pacem provinciarum, falutem imperii, uni omnes acceptam relaturos." Hæc ad eum mandata Clodius refert. mis diebus, ut videbatur, libenter auditus; reliquis ad colloquium non admittitur; castigato Scipione a Favonio, ut postea confecto bello reperiebamus. Infectaque re, sese ad Cafarem recepit.

LVIII. Cæfar, quo facilius equitatum Pompeianum ad Dyrrhachium contineret, et pabulatione prohiberet; aditus duos, quos esse angustos demonstravimus, magnis operibus præmunivit : castellaque his locis posuit. Pompeius, ubi nihil profici equitatu cognovit; paucis intermissis diebus, rursum eum navibus ad se intra munitiones recipit. Erat fumma inopia pabuli, adeo ut foliis ex arboribus strictis, et teners arundinum radicibus contusis equos alerent. Frumenta enim, quæ fuerant intra munitiones fata, confumpferant; et cogebantur Corcyra atque Acarnania. longo interjecto navigationis spatio, pabulum supportare: quoque erat ejus rei minor copia, hordeo adaugere, atque his rationibus equitatum tolerare. Sed postquam non modo hordeum pabulumque omnibus in locis, herbæque delectæ, sed etiam frondes ex arboribus deficiebant, corraptis equis macie, conandum fibi aliquid Pompeius de e-

suprione existimavit.

LIX. Erant apud Cæfarem, ex equitum numero, Allobroges duo fratres, Roteillus et Ægus, Adbueilli fitii, qui principatum in civitate multis annis obtinuerat; fingulari virtute homines; quorum opera Cæfar omnibus Galli-

utem,

cis

cis bellis, optima fortissimaque erat usus. His domi ob has caussas amplissimos magistratus mandaverat; atque eos extra ordinem in senatum tegendos curaverat; agrosque in Gallia ex hostibus captos, præmiaque rei pecuniariæ magna tribuerat; locupletesque ex egentibus effecerat. Hi propter virtutem non solum apud Cæsarem in honore erant; sed etiam apud exercitum cari habebantur. Sed, freti amicitia Cæsaris, et stulta ac barbara arrogantia elati, despiciebant suos; stipendiumque equitum fraudabant, et prædam omnem domum avertebant. Quibus illi rebus permoti, universi Cæsarem adierunt, palamque de eorum injuriis sunt questi; et ad cetera addiderunt, falsum ab his equitum numerum deserri, quorum stipendium averterent.

LX. Cafar, neque tempus illud animadversionis esse existimans, et multa virtuti eorum concedens; rem totam distulit. Illos secreto castigavit, quod quæstui equites haberent; monuitque, ut ex fua amicitia omnia exspectarent, et ex præteritis suis officiis reliqua sperarent. Magnam tamen hæc res illis offensionem et contemptionem ad omnes attulit : idque ita esse, quum ex aliorum objectationibus, tum etiam ex domestico judicio atque animi conscientia intelligebant. Quo pudore adducti; et fortasse non fe liberari, sed in aliud tempus reservari arbitrati; discedere a nobis, et novem tentare fortunam, novasque experiri amicitias constituerunt. Et, cum paucis collocuti clientibus suis, quibus tantum facinus committere audes bant; primum conati sunt præfectum equitum, C. Volusenum, interficere, ut postea, bello confecto, cognitum est; ut cum munere aliquo perfugisse ad Pompeium viderentur, Postquam id difficilius visum est, neque facultas perficiendi dabatur; quam maximas potuerunt pecunias mutuati, perinde ac suis satisfacere, et fraudata restituere vellent; multis coemptis equis, ad Pompeium transierunt cum iis quos fui confilii participes habebant.

LXI. Quos Pompeius, quod erant honesto loco nati, et instructi liberaliter; magnoque comitatu, et multis jumentis venerant; virique fortes habebantur, et in honore apud Cæsarem suerant; quodque novum, et præter consuetudinem acciderat; omnia sua præsidia circumduxit, atque ostentavit. Nam ante id-tempus nemo aut miles, aut eques, a Cæsare ad Pompeium transserat; quum peno quotidie a Pompeio ad Cæsarem persugerent; vulgo vero in Epiro atque Ætolia conscripti milites, earumque regionum omnium, quæ a Cæsare tenebantur. Sed hi, cognitis omnibus rebus; seu quid in munitionibus per-

fectum

feci

der

run

cuj

diu

cap

lite

Hi

fag

Ves

ma

mu

qu

COI

ba

eas

cu

mi

fu

bo

ag

pe

lu

di

du

m

til

cu

tit

qu

ac

fe.

. in

pl

fc

b

CI

fectum non erat; seu quid a peritioribus rei militaris desiderari videbatur; temporibusque rerum, et spatiis locorum, et custodiarum viribus ac diligentia animadversa; prout cujusque eorum, qui negotiis præerant, aut natura aut stadium serebat: hæc ad Pompeium omnia detulerant.

b has

ofque

t. Hi

re e-

elati,

it, ct

rebus

orum

m ab

aver-

e ex-

otam

es ha-

gnam

n ad

ctati-

con-

non

difce-

e ex-

locuti

aude• olufe•

n est;

iendi

tuati, lent;

m Jis

ti, ct

men-

apud

nfue-

t, at-

, aut

pene vero

mque

d hi,

per-

Clum

LXII. Quibus ille cognitis; eruptionisque jam ante capto confilio, ut demonstratum est; tegmenta galeis milites ex viminibus facere, atque aggerem comportare jubet. His paratis rebus; magnum numerum levis armaturæ et fagittariorum, aggeremque omnem, noctu in scaphas et naves actuarias imponit; et de media nocte cohortes Lx, ex maximis castris præsidiisque deductas, ad eam partem munitionum ducit, quæ pertinebant ad mare, longistimeque a maximis castris Cxfaris aberant. Eodem naves quas demonstravimus, aggere et levis armaturæ militibus completas, quasque ad Dyrrhachium naves longas habebat, mittit; et quid a quoque fieri velit, præcipit. eas munitiones Cæfar Lentulum Marcellinum quæftorem, cum legione 1x, positum habebat. Huic, quod valetudine minus commoda utebatur, Fulvium Posthumum adjutorem fummiferat.

LXIII. Erat eo loco fossa pedum xv, et vallus contra hostem in altitudinem pedum x : tantundemque ejus valli agger in latitudinem patebat. Ab eo, intermisso spatio pedum DC, alter conversus in contrariam partem erat vallus, humiliore paullo munitione. Hoc enim superioribus diebus timens Cæfar, ne navibus nostri circumvenirentur, duplicem eo loco fecerat vallum; ut, fi ancipiti prœlio dimicaretur, posset resisti. Sed operum magnitudo, et continens omnium dierum labor; quod millia passuum in circuitu x v 1 11 munitione erat complexus; perficiendi spatium non dabat. Itaque contra mare transversum vallum, qui has duas munitiones contingeret, nondum perfecerat. Quæ res nota erat Pompeio, delata per Allobroges perfugas; magnumque nostris attulit incommodum: nam, ut ad mare nostræ cohortes i x legionis excubuerant, accessere subito prima luce Pompeiani exercitus: novusque eorum adventus exsitit : simulque navibus circumvecti milites in exteriorem vallum tela jaciebant: fossaque aggere complebantur: et legionarii, interioris munitionis defenfores, fealis admotis, tormentis cujusque generis telisque terrebant; magnaque multitudo fagittariorum ab utraque parte circumfundebatur. Multum autem ab ictu lapidum, quod unum nostris erat telum, viminea tegmenta galeis imposita defendebant. Itaque, quum omnibus rebus nostri premerentur, atque ægre refisterent; animadversum est vitium munitionis, quod supra demonstratum est; atque inter duos vallos, qua persectum opus non erat, per mare, navibus expositi, in aversos nostros impetum secerunt; atque ex utraque munitione dejectos terga vertere coegerunt.

LXIV. Hoc tumultu nunciato, Marcellinus cohortes subsidio nostris laborantibus summist; quæ ex castris sugientes conspicatæ, neque illos suo adventu consirmare potuerunt, neque ipsæ hostium impetum tulerunt. Itaque quodcumque addebatur subsidio, id, corruptum timore sugientium, terrorem ac periculum augebat: hominum enim multitudine, receptus impediebatur. In eo puesio, quum gravi vulnere esset affectus Aquiliser, et a viribus desiceretur; conspicatus equites nostros, "Hanc ego," inquit, et vivus multos per annos magna diligentia desendi, et nune moriens cadem side Cæsari restituo. Nollite, obsecro, committere, quod ante in exercitu Cæsaris non accidit, ut sei minitatis dedecus admittatur; incolumemque ad eum referte." Hoc casu Aquila conservatur; omnibus primæ cohortis centurionibus intersectis, præter principem priorem.

LXV. Jamque Pompeiani, magna ezde nostrorum, castris Marcellini appropinquabant, non mediocri terrore
illato reliquis cohortibus. Et M. Antonius, qui proximum locum præsidiorum tenebat, ea re nunciata, cum cohortibus xxx descendens ex loco superiore cernebatur. Cujus adventus Pompeianos compressit; nostrosque sirmavit,
ut se ex maximo timore colligerent. Neque multo post
Cæsar, significatione per castella sumo facta, ut erat superioris temporis consuetudo; deductis quibussam cohortibus ex præsidiis, codem venit. Qui, cognito detrimento,
quum animadverusset Pompeium, extra munitiones egresssum, castra secundum mare, ut libere pabulari posset, nec
minus aditum navibus habere; commutata ratione belli,
quoniam propositum non tenuerat, juxta Pompeium munire justit.

LXVI. Qua perfecta munitione, animadversum est a speculatoribus Cæsaris, cohortes quassam, quod instar legionis videretur, esse post silvam, et in vetera castra duci. (Castrorum hic situs erat. Superioribus diebus, 1 x Cæsaris legio quum se objecisset Pompeianis copiis, atque opere, ut demonstravimus, circummuniret; castra eo loco posuit. Hæc silvam quandam contingebant; neque longius a mari passibus o paberant. Post, mutato consilio quibussam de caussis, Cæsar paullo ultra eum locum castra transsulit; paucisque intermissis diebus, eadem hæc Pompeius occupaverat; et, quod eo loco plures erat legio-

nes hai muniti felli at ftrorun ter pat rentur. cauffis, ferat. quiden LXV

LX nuncia fellis c firis ci primer quit ir rent: quas c multis ro, ad duxit. nit pr munit erat ip vit. F tum; deren ercitu Sed ta in ma fum i gio f Tunt. LX reliqu

> nition demo tia lo que fet an muni que n

> magn

mora fidio équit nes habiturus, relicto interiore vallo, majorem adjecerat munitionem. Ita minora castra, inclusa majoribus, castelli atque arcis locum obtinebant. Item ab angulo castrorum sinistro munitionem ad sumen perduxerat, circiter passus cD; quo liberius, ac sine periculo, milites aquarentur. Sed is quoque, mutato consilio quibusdam de caussis, quas commemorari necesse non est; eo loco excessetat. Ita complures dies manserant castra. Munitiones

quidem integræ omnes erant.)

e in-

lare,

unt;

ege-

ortes

s fu-

e po-

aque

e fu-

enim

quum

defi-

iquit,

di, et

fecro,

it, ut

m re-

æ co-

orem.

n, ca-

errore

proxi-

m co-

. Cu-

mavit,

o poit

rat fu-

cohor-

nento,

egref-

t, nec

belli,

m mu-

cit a

tar le-

a duci-

Cæfa-

que o-

o loco

ie lon-

onfilio

um ca-

n hæc

legio-

nes

LXVII, Eo, figno legionis illato, speculatores Cæsari renunciarunt. Hoc idem visum ex superioribus quibusdam castellis confirmaverant. Is locus aberat a novis Pompeii castris circiter passus D. Hanc legionem sperans Cæsar se opprimere posse, et cupiens ejus diei detrimentum sarcire; reliquit in opere cohortes 11, quæ speciem munitionis præberent : ipse diverso itinere, quam potuit occultissime, reliquas cohortes, numero XXXIII, in quibus erat legio IX, multis amissis centurionibus, diminutoque militum numero, ad legionem Pompeii castraque minora duplici acie duxit. Neque eum primo opinio fefellit : nam et pervenit prius, quam Pompeius sentire posset; et tametsi erant munitiones castrorum magnæ, tamen sinistro cornu, ubi erat ipse, celeriter aggressus Pompeianos, ex vallo deturbavit. Erat objectus portis, ericius: hic paullisper est pugnatum; quum irrumpere nostri conarentur, illi castra defenderent; fortissime T. Pulcione, cujus opera proditum exercitum C. Antonii demonstravimus, e loco propugnante. Sed tamen nostri virtute vicerunt : excisoque ericio, primo in majora castra, post etiam in castellum, quod erat inclufum majoribus castris, irruperint; et, quod eo pulsa legio sese receperat, nonnallos ibi repugnantes interfece-Tunt.

LXVIII: Sed fortuna, quæ plurimum poteft, quum in reliquis rebus, tum præcipue in bello; parvis momentis magnas rerum commutationes efficit: ut tum accidit. Munitionem enim, quam pertingere a castris ad slumen supra demonstravimus, dextri Cæsaris cornu cohortes, ignorantia loci sunt secutæ; quum portam quærerent, castrorumque cam munitionem esse arbitrarentur. Quod quum esset animadversum, conjunctam esse slumini; protinus his munitionibus, defendente nullo, transcenderunt: omnisque noster equitatus eas cohortes est secutus.

LXIX. Interim Pompeius, hac satis longa interjecta mora, et re nunciata; v legionem ab opere deductam, sub-sidio suis duxit: eodemque tempore equitatus ejus nostris equitibus appropinquabat; et acies instructa, a nostris, qui

caltra

castra occupaverant, cernebatur. Omniaque sunt subito mutata. Pompeiana enim legio, celeris spe subsidii confirmata, ab Decumana porta retistere conabatur, atque ultro in nostros impetum faciebat. Equitatus Cæsaris, quod angusto itinere per aggeres ascendebat, receptui suo timens, initium fugæ faciebat. Dextrum cornu, quod erat a finistro seclusium; terrore equitum animadverso; ne intra munitionem opprimeretur, ea parte, qua proruerat, fese recipiebat: ac plerique ex iis, ne in angustias inciderent, x pedum munitionis sese in fossas præcipitabant : primisque oppressis, reliqui per horum corpora salutem sibi atque exitum pariebant. Sinistro cornu milites, quum ex vallo Pompeium adeffe, et suos sugere cernerent; veriti ne angustiis intercluderentur, quum extra et intus hostem haberent; eodem, quo venerant, receptu fibi consulcbant. Omniaque erant tumultus, timoris, fugæ, plena adeo, ut, quum Cæfar figna fugientium manu prehenderet, et consistere juberet; alii, dimissis equis, eundem cursum conficerent; alii, ex metu, etiam figna dimitterent; neque quifquam omnino confisteret.

LXX. His tantis malis hæc fubfidia fuccurrebant, quo minus omnis deleretur exercitus; quod Pompeius, (infidias timens, credo, quod hæc præter spem acciderant ejus, qui paullo ante ex castris sugientes suos conspexerat), munitionibus appropinquare aliquandiu non audebat; equitesque ejus, angustiis portisque a Cæsaris militibus occupatis, ad insequendum tardabantur. Ita parvæ res magnum in utramque partem momentum habuerunt. Munitiones enim a castris ad slumen perductæ, expugnatis jam castris Pompeii, propriam et expeditam Cæsaris victoriam interpellaverunt: Eadem res, celeritate insequentium tar-

data, nostris falutem attulit.

LXXI. Duobus his unius diei prœliis, Cæsar desideravit milites DCCCLX; et notos equites R. Felginatem Tuticanum Gallum, Senatoris filium; C. Felginatem, Placentia; A. Gravium, Puteolis; M. Sacrativirum, Capua; tribunos militum, et centuriones, xxx. Sed horum omnium pars magna in fossis, munitionibusque et sluminis ripis, oppressa suorum terrore ac suga, sine ullo vulnere interiit: signaque sunt militaria xxxxx amissa. Pompeius eo prœlio Imperator est appellatus. Hoc nomen obtinuit; atque ita se postea salutari passus est: sed neque in literis quas scribere solitus est, neque in sascibus, insignia laureæ prætulit. At Labienus, quum ab eo impetravisset ut sibi captivos transdi juberet; omnes productos, ostentationis, ut videbatur, caussa, quo major persugæ sides haberetur;

commilitones

con

inte

miu

nis

jam

tum

call

nor

ria

ad

lio,

maj

No

par

pen

liffe

citu

neq

terr

ban

mne

taqu

gna

cion

acci

mul

cre,

liam

belli

fimi

que

dari

pleti

mco

cunc

acce

delie

pour

gnan

live .

inter

trum

I

commilitones appellans, et magna verborum contumelia interrogans, folerentne veterani milites fugere," in omajum confpectu interficit.

bito

con-

e ul-

quod

o ti-

erat

intra

fele

rent,

ifque

atque

vallo

e an-

nabe-

bant.

, ut,

con-

confi-

quif-

, quo

fidias

, qui

nuni-

uitef-

cupa-

gnum

tiones

m ca-

oriam

n tar-

eravit

Tuti-

lacen-

a; tri-

omni-

nis ri-

ternit:

præ-

atque

s quas

æ præ-

ibi ca-

nis, ut

retur;

litones

LXXII. His rebus tantum fiduciæ ac spiritus Pompeianis accessit, ut non de ratione belli cogitarent, sed vicisse jam sibi viderentur. Non illi paucitatem nostrorum militum; non iniquitatem loci atque angustias præoccupatis castris, et ancipitem terrorem intra extraque munitiones; non abscissum in duas partes exercitum, quum altera alteri auxilium ferre non posset; caussa fuisse cogitabant. Non ad hæc addebant; non ex concursu acri facto, non prælio, dimicatum: Sibique ipfos multitudine atque angustiis majus attulisse detrimentum, quam ub hoste accepissent. Non denique communes belli casus recordabantur, quam parvulæ fæpe cauffæ, vel falfæ fuspicionis, vel terroris repentini, vel objectæ religionis, magna detrimenta intuliffent : quoties vel culpa ducis, vel tribuni vitio, in exercitu effet offensum. Sed proinde ac si virtute vicissent, neque ulla commutatio rerum posset accidere; per orbem terrarum, fama ac literis, victoriam ejus diei concelebrabant.

LXXIII. Cæfar, a fuperioribus confiliis depulfus, omnem sibi commutandam belli rationem existimavit. taque uno tempore præsidiis omnibus deductis, et oppugnatione dimissa, coactoque in unum locum exercitu, concionem apud milites habuit. Hortatusque est, " ne ea, quæ accidifient, graviter ferrent; neve his rebus terrerentur: multisque secundis præliis unum adversum, et id mediocre, opponerent. Habendam fortunæ gratiam, quod Italiam fine aliquo vulnere cepissent; quod duas Hispanias, bellicosissimorum hominum peritissimis atque exercitatishmis ducibus, pacavissent; quod finitimas frumentariasque provincias in potestatem redegissent. Denique recordari debere, qua felicitate inter medias hostium classes, oppletis non folum portubus, sed etiam littoribus, omnes incolumes essent transportati-Si non omnia caderent sccunda, fortunam ese industria sublevandam. Quod esset acceptum detrimenti, ejus juri potius, quam suæ culpæ debere tribui. Locum æquum ad dimicandum dedille; poutum este hostium castris; expulisse ac superasse pugnantes. Sed five ipforum perturbatio, five error aliquis, live etiam fortuna partam jam præfentemque victoriam interpellavisser; dandam omnibus operam, ut acceptum incommodum virtute farciretur. Quod si esict factum, detrimentum in bonum verteret, uti ad Gergoviam accidifiet; atque ii, qui ante dimicare timuissent, ultro se prœlio of ferrent.

LXXIV. Hac habita concione, nonnullos figniferos igmominia notavit, ac loco movit. Exercitui quidem omni
tantus incessit ex incommodo dolor, tantumque studium
infamiæ sarciendæ, ut nemo aut tribuni aut centurionis imperium desideraret; et sibi quisque etiam pænæ loco graviores imponeret labores, simulque omnes arderent cupiditate pugnandi; quum superioris etiam ordinis nonnulli, oratione permoti, manendum eo loco et rem prælio committendam existimarent. Contra ea, Cæsar neque satis
militibus perterritis considebat; spatiumque interponendum ad recreandos animos putabat; relicissque munitio-

nibus, magnopere rei frumentariæ timebat.

LXXV. Itaque nulla interpofita mora, fauciorum modo et ægrorum habita ratione, impedimenta omnia silentio prima nocte ex castris Appolloniam præmisit, ac conquiescere ante iter confectum vetuit. His una legio missa præsidio est. His explicitis rebus, duas in castris legiones retinuit; reliquas de sv vigilia compluribus portis edu-Aas eodem itinere præmisit; parvoque spatio intermisso, ut et militare institutum servaretur, et quam serissime ejus protectio cognosceretur, conclamari justit; statimque egressus, et novissimum agmen consecutus, celeriter e conspectu castrorum discessit. Neque vero Pompeius, cognito confilio ejus, moram ullam ad infequendum intulit: sed eadem spectans, si itinere impeditos et perterritos deprehendere posset, exercitum e castris eduxit; equitatumque præmisit ad novissimum agmen demorandum: neque consequi potuit, quod multum expedito itinere antecesserat Cxfar: fed quum ventum effet ad flumen Genusum, quod ripis erat impeditis, consecutus equitatus novissimos prœlio detinebat. Huic fuos Cæfar equites oppofuit, expeditosque antefignanos admiseuit co; qui tantum profecere, ut, equestri prœlio commisso, pellerent omnes, compluresque interficerent, ipsi incolumes se ad agmen reciperent.

LXXVI Confecto justo itinere ejus diei, quod proposuerat Cæsar; transductoque exercitu slumen Genusum; veteribus suis in castris contra Asparagium consedit: miditesque omnes intra vallum castrorum continuit, equitatumque per caussam pabulandi emissum, confestim Decumana porta in castra se recipere justit. Simili ratione Pompeius, confecto ejusdem diei itinere, in suis veteribus eastris ad Asparagium consedit; ejusque milites, quod ab opere integris munitionibus vacabant, alii lignandi pabu-

Landique

proprior implication process p

land

confi

Qui imp Por eru exte fequ

1

exe

ped

reb ned cup bat bat a rat

> profe fe Sci qu et,

no vu an fil ex

lei pi of.

ig-

mni

lium

s im-

gra-

pidi-

i, 0-

com-

fatis

nen-

litio-

mo-

filen-

con-

missa

iones

edu-

niffo,

ne e-

mque

ter e

, co-

tulit:

os de-

atum-

neque

eceffe-

ufum,

flimos

t, ex-

profe-

mnes,

agmen

propo«

ufum;

t: mi-

equita-

Decu-

Pom-

ous ca-

dabo-

pabu-

ndique

landique caussa longius progrediebantur; alii, quod subito consilium prosectionis ceperant, magna parte impedimentorum et sarcinarum relicta, ad hæc repetenda invitati propinquitate superiorum castrorum, depositis in contubernio armis, vallum relinquebant. Quibus ad insequendum impeditis, Cæsar, quod fore providerat, meridiano fere tempore, signo prosectionis dato, exercitum educit; duplicatoque ejus diei itinere, viii millia passum ex eo loco procedit. Quod facere Pompeius, discessu militum, non potuit.

LXXVII. Postero die Cæsar, similiter præmissis prima nocte impedimentis, de 1v vigilia ipse egreditur; ut, si qua esset imposita dimicandi necessitas, subitum casum expedito exercitu subiret. Hoc idem reliquis secit diebus. Quibus rebus persectum est, ut altissimis sluminibus, atque impeditissimis itineribus nullum acciperet incommodum. Pompeius enim primi diei mora illata, et reliquorum dierum frustra labore suscepto; quum se magnis itineribus extenderet, et progresso consequi cuperet, 1v die sinem sequendi secit, atque aliud sibi consilium capiendum exissimavit.

LXXVIII. Cæfari ad faucios deponendos, stipendium exercitui dandum, focios confirmandos, przsidium urbibus relinquendum, necesse erat adire Appolloniam. Sed his rebus tantum temporis tribuit, quantum erat properanti necesse. Timensque Domitio, ne adventu Pompeii præoccuparetur; ad eum omni celeritate et studio incitatus fere-Totius autem rei confilium his rationibus explicabat : ut, fi Pompeius eodem contenderet, abductum illum a mari, atque ab iis copiis quas Dyrrhachii comparaverat, frumento ac commeatu abstractum, pari conditione belli secum decertare cogeret: Si in Italiam transiret; conjuncto exercitu cum Domitio, per Illyricum Italiæ subfidio proficisceretur: fin Apolloniam Oricumque oppugnare, et se omni maritima ora excludere conaretur; obsesso tamen Scipione, necessario illum suis auxilium ferre cogeret. Itaque præmissis nunciis, ad Cn. Domitium Cæsar scripsit, et, quid fieri vellet, oftendit: præsidioque Apolloniæ cohortibus zv, Listi z, zzz Orici relictis; quique erant ex vulneribus ægri, depositis; per Epirum atqué Acamaniam iter facere cœpit. Pompeius quoque, de Cæsaris confilio conjectura judicans, ad Scipionem properandum fibi existimabat: fi Cæsar iter illo haberet; ut subfidium Scipioni ferret: fi ab ora maritima Corcyraque discedere nollet, quod legiones equitatumque ex Italia exspectaret; ipie ut omnibus copiis Domitium aggrederetur. LXXIX. X 2

LXXIX. Iis de caussis uterque eorum celeritati studebat, et suis ut esset auxilio, et ad opprimendos adversarios, ne occasioni temporis deesset. Sed Cæsarem Apollonia a directo itinere averterat: Pompeius per Candaviam iter in Macedoniam expeditum habebat. Accessit etiam ex improviso aliud incommodum; quod Domitius, qui dies complures castris Scipionis castra collata habuisset, rei frumentariæ caussa ab eo discesserat, et Heraclean Senticam, quæ est subjecta Candaviæ, iter fecerat; ut ipsa fortuna illum objicere Pompeio videretur. Hæc ad id tempus Cafar ignorabat. Simul a Pompeio literis per omnes provincias civitatesque dimissis de prœlio ad Dyrrhachium facto, elatius inflatiusque multo, quam res erat gesta; fama percrebuerat, " pulsum fugere Cæsarem, pene omnibus copiis amissis." Hæc itinera infesta reddiderant: hæc civitates nonnullas ab ejus amicitia averterant. Quibus accidit rebus, ut pluribus dimissi itineribus a Casare ad Domitium, et ab Domitio ad Cafarem, nulla ratione iter conficere possent. Sed Allobroges, Roscilli atque Ægi familiares, (quos perfugisse ad Pompeium demonstravimus), conspicati in itinere exploratores Domitii; seu prisina sua consuetudine, quod una in Gallia bella gesserant; feu gloria elati; cuncta, ut erant acta, exposuerunt; et Cafaris profectionem, et adventum Pompeii docuerunt. A quibus Domitius certior factus, vix 1v horarum spatio antecedens, hostium beneficio periculum vitavit; et ad Æginium, quod est objectum oppositumque Thessalia, Cafari venienti occurrit.

LXXX. Conjuncto exercitu, Cafar Gomphos pervenit; quod est oppidum primum Thessalia, venientibus ab Epiro: quæ gens paucis ante mensibus ultro ad Cæsaiem legatos miserat, ut suis omnibus facultatibus uteretur; prafidiumque ab eo militum petierat. Sed eo fama jam præcurrerat, quam supra docuimus de prœlio Dyrrhachino quod multis auxerat partibus. Itaque Androsthenes, prætor Thessaliæ, quum se victoriæ Pompeii comitem esse mallet, quam socium Cæsaris in rebus adversis; omnem ex agris multitudinem servorum ac liberorum in oppidum cogit, portasque præcludit; et ad Scipionem Pompeiumque nuncios mittit, ut fibi subsidio veniant : " se confidere munitionibus oppidi, si celeriter succurratur; longinquam oppugnationem sustinere non posse." Scipio, discessu exercituum a Dyrrhachio cognito, Larissam legiones adduxerat: Pompeius nondum Theffaliæ appropinquabat. Cæfar, castris munitis, scalas musculosque ad repentinam oppugnationem fieri, et crates parari justit. Quibus rebus hab opp huj prid litur opp folia con lim ante

bus

dem mat cogn cura fervi pher qui i pare locui vent confi

perv git g victo cepti. pione alteri duob confi quid : vider ratius tari it nume facerc bant. Cæsar trover thos 1 tionen Pomp

ejus a

pari a

bus effectis cohortatus milites, docuit "quantum ufum haberet ad fublevandam omnium rerum inopiam, potiri oppido pleno atque opulento; fimul reliquis civitatibus, hujus urbis exemplo, inferre terrorem; et id fieri celeriter, priufquam auxilia concurrerent." Itaque ufus fingulari militum studio, eodem quo venerat die, post horam 1 x oppidum altissimis mœnibus oppugnare aggressus, ante folis occasum expugnavit, et ad diripiendum militibus concessit; statimque ab oppido castra movit, et Metropolim venit, sic, ut nuncios expugnati oppidi famamque antecederet.

1-

i-

t-

15,

if-

m

ut

id

0-

yr-

rat

ene

nt:

ui-

are

one

que

tra-

pri-

ant;

; et

unt.

atio

1 Æ-

Cæ-

erve-

as ab

arem

pra-

præ-

chino

præ-

n esse

nnem

oidum

eium-

nfide-

ongin-

fcellu

es ad-

abat.

tinam

us re-

LXXXI. Metropolitæ, primum eodem usi consisio, issem permoti rumoribus, portas clauserunt, murosque armatis compleverunt. Sed postea, casu civitatis Gomphensis cognito ex captivis, quos Cæsar ad murum producendos curaverat; portas aperuerunt. Quibus diligentissime confervatis; collata fortuna Metropolitarum cum casu Gomphensium, nulla Thessaliæ suit civitas, præter Larisseos, qui magnis exercitibus Scipionis tenebantur, quin Cæsari pareret, atque imperata faceret Ille segens idoneum locum in agris nactus, quæ prope jam matura erat; ibi adventum exspectare Pompeii, coque omnem rationem belliconserve constituit.

LXXXII. Pompeius paucis post diebus in Thessaliam pervenit; concionatufque apud cunctum exercitum, fuis agit gratias. Scipionis milites cohortatur, ut, parta jam victoria, prædæ ac præmiorum velint esse participes. ceptisque omnibus in una castra legionibus, suum cum Scipione honorem partitur : classicumque apud eum cani, et alterum illi jubet prætorium tendi. Auctis copiis Pompeii, duobusque magnis exercitibus conjunctis; pristina omnium confirmatur opinio, et spes victoriæ augetur adeo, ut, quicquid intercederet temporis, id morari reditum in Italiam videretur; et, fi quando quid Pompeius tardius aut confideratius faceret, "unius esse negotium diei; sed illum delectari imperio, et consulares prætoriosque servorum habere numero," dicerent. Jamque inter se palam de præmiis ac facerdotiis contendebant; in annosque consulatum definiehant. Alii domos bonaque eorum, qui in castris erant Cæsaris, petebant. Magnaque inter eos in confilio fuit controversia, oporteretne L. Hirri, quod is a Pompejo ad Parthos missus esset, proximis comitiis prætoriis absentis rationem haberi; quum ejus necessarii sidem implorarent Pompeii, ut præstaret, quod proficiscenti recepisset, ne per ejus auctoritatem deceptus videretur; reliqui, in labore pari ac periculo, ne unus omnes antecederet, recufarent.

X

LXXXIII

LXXXIII. Jam de facerdotio Cæfaris, Domitius, Scipio, Spintherque Lentulus, quotidianis contentionibus ad gravissimas verborum contumelias palam descenderunt: quum Lentulus, ætatis honorem ostentaret; Domitius, urbanam gratiam dignitatemque jactaret; Scipio, affinitate Pompeii confideret. Postulavit etiam L. Afranium proditionis exercitus Attius Rufus apud Pompeium, quod gestum in Hispania diceret. Et L. Domitius in consilio dixit; " placere fibi, bello confecto, ternas tabellas dari ad judicandum iis qui ordinis essent senatorii, belloque una cum ipsis interfuissent; sententiasque de singulis ferrent, qui Romæ remansissent, quique intra præsidia Pompeii fuissent, neque operam in re militari præstitissent: unam fore tabellam, qui liberandos omni periculo cenferent; alteram, qui capitis damnarent; tertiam, qui pecnnia multarent." Postremo omnes aut de honoribus suis, aut de præmiis pecuniæ, aut de persequendis inimicitiis agebant : nec quibus rationibus superare possent, sed quemadmodum uti victoria

deberent, cogitabant. LXXXIV. Re frumentaria præparata, confirmatisque militibus, et fatis longo spatio temporis a Dyrrhachinis præliis intermisso; quum satis perspectum habere militum animum videretur, tentandum Cæfar existimavit, quidnam Pompeius propositi aut voluntatis ad dimicandum haberet. Itaque ex castris exercitum eduxit, aciemque instruxit; primum suis locis, paulloque a castris Pompeii longius; sontinentibus vero diebus, ut progrederetur a castris suis, collibusque Pompeianis aciem subjiceret. Quæ res in dies confirmatiorem ejus exercitum efficiebat. Superius tamen institutum in equitibus, quod demonstravimus, servabat; ut, quoniam numero multis partibus effet inferior, adolescentes atque expeditos ex antelignanis electos milites ad pernicitatem, armis inter equites prœliari juberet; qui quotidiana confuetudine usum quoque ejus generis præliorum perciperent. His erat rebus effectum, ut equites mille, apertioribus etiam locis, v 1 1 millium Pompeianorum impetum, quum adeffet usus, sustinere auderent; neque magnopere corum multitudine terrerentur. Namque etiam per eos dies prœlium secundum equestre fecit; atque Ægum Allobrogem, ex duobus quos perfugisse ad Pompeium supra

docuimus, cum quibusdam interfecit.

LXXXV. Pompeius, quia castra in colle habebat, ad infimas radices montis aciem instruebat; semper, ut videbatur, spectans, si iniquis locis Casar se subjiceret. Casar, nulla ratione ad pugnam elici posse Pompeium existimans; hanc sibi commodissimam belli rationem judicavit,

uti c hoc locis itine info. ribu fecti paul valle poffe jam in prodepo facile

conc Id qu ne ir accip fi eq ut, later prius lum pene non ciavi fieret nuqu L copia

fuor

etiar

Perex periit tumm ceffer distis horte delece et ple fuit r

ferre

exerc

uti castra ex eo loco moveret, semperque esset in itineribus: hoc sperans, ut movendis castris, pluribusque adeundis locis, commodiore frumentaria re uteretur; simulque, in itinere ut aliquam occasionem dimicandi nancisceretur, et insolitum ad laborem Pompeii exercitum quotidianis itineribus desatigaret. His constitutis rebus, signo jam profectionis dato, tabernaculisque detensis, animadversum est, paullo ante, extra quotidianam consuetudinem, longius a vallo esse aciem Pompeii progressam; ut non iniquo loco posse dimicari videretur. Tunc Cæsar apud suos, quum jam esset agmen in portis, "Differendum est," inquit, "iter in præsentia nobis, et de prælio cogitandum, ficut semper depoposeimus: animo simus ad dimicandum parati: non facile occasionem postea reperiemus." Consessimque ex-

peditas copias educit.

e

e e

1,

1-

e-

æ,

0-

ia

ue

nis

ımı

m

et.

15;

115,

ies

en

at;

do-

ites

qui

rœ-

ites

um

que

iam

gum

apra

ad

VI-

Cæ-

ifti-

vit,

LXXXVI. Pompeius quoque, ut postea cognitum est, fuorum omnium hortatu statuerat prœlio decertare. Namque etiam in concilio superioribus diebus dixerat, "prius, quam concurrerent acies, fore, uti exercitus Cæsaris pelleretur." Id quum effent plerique admirati; " Scio me," inquit, " pene incredibilem rem polliceri: fed rationem confilii mei accipite, quo firmiore animo in prœlium prodeatis. Persuafi equitibus nostris, idque mihi se facturos confirmaverunt, ut, quum propius fit accessum, dextrum Cæsaris cornu ab latere aperto aggrederentur; ut, circumventa ab tergo acie, prius perturbatum exercitum pellerent, quam a nobis telum in hostem jaceretur. Ita fine periculo legionum, et pene fine vulnere, bellum conficiemus. Id autem difficile non est, quum tantum equitatu valeamus." Simul denunciavit, ut " effent animo parati in posterum; et, quoniam fieret dimicandi potestas, (ut sæpe optavissent), ne usu manuque reliquorum opinionem fallerent."

LXXXVII. Hunc Labienus excepit; ut, quum Cæsaris copias despiceret, Pompeii consilium summis laudibus esferret. "Noli," inquit, "existimare, Pompeii, hunc esse exercitum, qui Galliam Germaniamque devicerit. Omnibus intersui prœliis; neque temere incognitam rem pronuncio. Perexigua pars illius exercitus superest; magna pars deperiit, quod accidere tot prœliis suit necesse; multos autumni pestilentia in Italia consumpsit; multi domum discesserunt: multi sunt relicti in continenti. An non audistis, ex iis qui per caussam valetudinis remanserunt, cohortes esse Brundisii factas! Hæ copiæ, quas videtis, ex delectibus horum annorum in citeriore Gallia sunt resectæ; et plerique sunt ex colonis Transpadanis. Attamen, quod suit roboris, duobus prœliis Dyrrhachinis interiit." Hæc

quum

quum dixisset, juravit, "se, nisi victorem, in castra non reversurum:" Reliquosque, ut sidem facerent, hortatus est. Hoc laudans Pompeius, idem juravit; nec vero ex reliquis suit quisquam, qui jurare dubitaret. Hæc quum sacta essent in concilio, magna spe et lætitia omnium discessi m est. Ac jam animo victoriam præcipiebant; quod de e tanta, et a tam perito Imperatore, nihil frustra consirm ri videbatur.

LXXXVIII. Cafar quum Pompeii castris appropinquasset, ad hunc modum aciem ejus instructam animadvertit. Erant in finistro cornu, legiones duz, transditz a Cæfare initio dissensionis ex senatus consulto; quarum una prima, altera tertia appellabatur: In eo loco ipfe erat Pompeius. Mediam aciem Scipio cum legionibus Syriacis tenebat: Cilicienfis legio, conjuncta cum cohortibus Hifpanis, quas transductas ab Afranio docuimus, in dextro cornu erant collocatæ: Has firmissimas se habere Pompeius existimabat. Reliquas inter aciem mediam cornuaque interjecerat: numeroque cohortes cx expleverat; (hæc erant millia xLv). Evocatorum circiter dua, quæ ex beneficiariis superiorum exercituum ad eum convenerant; quæ tota acie dispersæ erant. Reliquas cohortes vri, castris propinquisque castellis præsidio disposuerat. Dextrum cornu ejus, rivus quidam impeditis ripis muniebat: quam ob caussam cunctum equitatum, fagittarios funditoresque omnes, in finistro cornu objecerat.

LXXXIX. Cxfar, fuperius institutum servans, x legionem in dextro cornu, 1 x in finistro collocaverat, tametsi erat Dyrrhachinis prœliis vehementer attenuata; et huic fic adjunxit vivi, ut pene unam ex duabus efficeret; atque alteram alteri præsidio esse jusserat. Cohortes in acie Lxxx constitutas habebat; quæ summa erat millium xx11. Cohortes 11 castris præsidio reliquerat. Sinistro cornu Antonium, dextro P. Sullam, media acie Cn. Domitium præpofuerat: Ipse contra Pompeium consistit. rebus animadversis, quas demonstravimus; timens ne a multitudine equitum dextrum cornu circumveniretur; celeriter ex tertia acie fingulas cohortes detraxit: atque ex his quartam instituit, equitatuique opposuit; et, quid sieri vellet, ostendit; monuitque ejus diei victoriam in earum cohortium virtute constare. Simul tertiæ aciei totique exercitui imperavit, ne injussu suo concurreret; se, quum

id fieri vellet, vexillo signum daturum.

XC. Exercitum quum militari more ad pugnam cohortaretur, suaque in eum perpetui temporis officia prædicaret; in primis commemoravit, " testibus se militibus uti: poffe, colloc quibu conte neque Hac pugns

fuperi xerat; me," perate lium i nos no Cæfar vivo i primu lites c cuti.

XC

fatis e

fuis p loco r admo vifque in fui quoqu quam plicat confic a Pon citatio pugna perate ut figi rent; maver XC

Pomp fua fp um co parvo curfu, Cæfarc rei det

poffe,

posse, quanto studio pacem petisset; quæ per Vatinium in colloquis, quæ per A. Clodium cum Scipione egisset; quibus modis ad Oricum cum Libone de mittendis legatis contendisset: neque se unquam abuti militum sanguine, neque rempublicam alterutero exercitu privare voluisse." Hac habita oratione, exposcentibus militibus, et studio

pugnæ ardentibus, tuba fignum dedit.

a

1-

0

15

r-

15

ta

n-

15,

m

in

31-

tii

ic

ue

cie

1.

n-

m

his

: a

ce-

ex

eri

um

que

um

or-

di-

uti: Te, XCI. Erat Crastinus evocatus in exercitu Cæsaris, qui superiore anno apud eum primum pilum in legione x duxerat; vir singulari virtute. Hic, signo dato, "Sequimini me," inquit, "manipulares mei qui fuissis; et vestro Imperatori, quam constituissis, operam date. Unum hoc prœlium superest: quo consecto, et ille suam dignitatem, et nos nostram libertatem recuperabimus." Simul respiciens Cæsarem, "Faciam," inquit, "hodie, Imperator, ut aut vivo mihi aut mortuo gratias agas." Hæc quum dixisset, primus ex dextro cornu procurrit; atque eum electi milites circiter cxx voluntarii ejusdem centuriæ sunt prosecuti.

XCII. Inter duas acies tantum erat relictum spatii, ut fatis effet ad concurfum utriufque exercitus. Sed Pompeius fuis prædixerat, ut Cæsaris impetum exciperent, neve se loco moverent; aciemque ejus distrahi paterentur. Idque admonitu C. Triarii fecisse dicebatur, ut primus excursus vifque militum infringeretur, aciefque distenderetur; atque in suis ordinibus dispositi, dispersos adorirentur. Levius quoque cafura pila sperabat, in loco retentis militibus, quam fi ipfi immissis telis occurrissent. Simul fore, ut duplicato curfu, Cæsaris milites exanimarentur, et lassitudine conficerentur. Quod nobis quidem nulla ratione factum a Pompeio videtur; propterea quod est quædam animi incitatio atque alacritas naturaliter innata omnibus, quæstudio pugnæ incenditur; hanc non reprimere, fed augere imperatores debent : neque frustra antiquitus institutum est, ut figna undique concinerent, clamoremque universi tollerent; quibus rebus et hostes terreri, et suos incitari existimaverunt.

XCIII. Sed nostri milites, dato signo, quum infestis pilis procucurrissent, atque animadvertissent non concurri a Pompeianis; usu periti, ac superioribus pugnis exercitati, sua sponte cursum represserunt; et ad medium sere spatium constiterunt, ne consumptis viribus appropinquarent; parvoque intermisso temporis spatio, ac rursus renovato cursu, pila miserunt; celeriterque, ut erat preceptum a Cæsare, gladios strinxerunt. Neque vero Pompeiani huic rei desuerunt: nam et tela missa exceperunt, et impetum

legionum

legionum tulerunt, et ordines conservaverunt; pilisque missis, ad gladios redierunt. Eodem tempore equites a finistro Pompeii cornu, ut erat imperatum, universi procucurrerunt; omnisque multitudo sagittariorum se profudit : quorum impetum noster equitatus non tulit, sed paullum loco motus cessit; equitesque Pompeiani hoc acrius instare et se turmatim explicare, aciemque nostram a latere aperto circumire coperunt. Quod ubi Casar animadvertit, Iv aciei, quam instituerat fex cohortium numero, fignum dedit. Illi celeriter procucurrerunt; infestisque fignis tanta vi in Pompeii equites impetum fecerunt, ut corum nemo confisteret; omnesque conversi non solum loco excederent, sed protinus incitati, fuga montes altiffimos peterent. Quibus summotis, omnes sagittarii funditoresque destituti, inermes, sine præfidio, interfecti funt. Eodem impetu cohortes finistrum cornu, pugnantibus etiam tum ac refistentibus in acie Pompeianis, circumierunt;

cosque a tergo funt adorti.

XCIV. Eodem tempore tertiam aciem Cæfar, quæ quieta fuerat, et se ad id tempus loco tenuerat, procurrere Ita, quum recentes atque integri defessis succesfissent, alii autem a tergo adorirentur; sustinere Pompeiani non potuerunt, atque universi terga verterunt. Neque vero Cafarem fefellit, quin ab iis cohortibus, qua contra equitatum in vacie collocatæ effent, initium victoriæ oriretur; ut ipse in cohortandis militibus pronunciaverat.. Ab his enim primum equitatus est pulsus; ab iisdem factæ cædes sagittariorum atque funditorum ; ab iisdem acies Pompeiana a finistra parte circumventa, atque initium fugæ factum. Sed Pompeius, ut equitatum fuum pulsum vidit; atque eam partem, cui maxime confidebat, perterritam animadvertit; aliis diffisus, acie excessit; protinusque se in castra equo contulit; et iis centurionibus, quos in statione ad prætoriam portam posuerat, clare, ut milites exaudirent, "Tuemini," inquit, "castra, et defendite diligenter, si quid durius acciderit. Ego reliquas portas circumeo, et castrorum præfidia confirmo." Hæc quum dixisset, se in prætorium contulit, summæ rei dissidens, et tamen eventum exfpectans.

XCV. Cæsar, Pompeianis ex suga intra vallum compulsis, nullum spatium perterrieis dare oportere existimans, milites cohortatus est, ut benesicio fortunæ uterentur, castraque oppugnarent: qui, etsi magnoæstu satigati, (nam ad meridiem res erat perducta); tamen, ad omnem laborem animo parati, imperio paruerunt. Castra a cohortibus, quæ ibi præsidio erant relicæ, industrie desendebanNam
et laffi
litaribe
fenfior
constit
fed co
que or
in alti
runt.

XC magnu tabern tabern miam le æsti quino rimo a bant, Pompe quum porta conten fuorun comita menta tum f victori

ne in dimitt nire i diaff verfus copias reman giones rere coxit. (conflit milites confed monte

jam pe

videre

tur; multo etiam acrius a Thracibus barbarisque auxiliis. Nam qui acie refugerant milites, et animo perterriti et lassitudine consecti, missis plerisque armis signisque militaribus, magis de reliqua suga, quam de castrorum defensione, cogitabant. Neque vero diutius, qui in vallo constiterant, multitudinem telorum sustinere potuerunt; sed consecti vulneribus, locum relinquerunt. Protinusque omnes, ducibus usi centurionibus tribunisque militum, in altissimos montes, qui ad castra pertinebant, consugerunt.

S

2

e-

le

ut

m

if-

n-

nt.

m

it;

ui+

ere

cef-

ani

que

atra

Ori-

Ab

cæ-

om-

fugæ

idit

itam

fque

5 in

ilites

S CIT-

ciffet,

en e-

com-

nans,

, ca-

nam

abo-

orti-

ban-

tur :

XCVI. In castris Pompeii videre licuit triclinia strata, magnum argenti pondus expositum, recentibus cespitibus tabernacula constrata; L. etiam Lentuli, et nonnullorum, tabernacula protecta edera; multaque præterea, quæ nimiam luxuriam, et victoriæ fiduciam defignarent : ut facile æstimari posset, nihil eos de eventu ejus diei timuisse, quinon necessarias conquirerent voluptates; atque hi miserrimo ac patientissimo exercitui Casaris luxuriem objiciebant, cui semper omnia ad necessarium usum defuissent. Pompeius jam, quum intra vallum nostri versarentur, equum nactus, detractis infignibus Imperatoris, Decumana porta se ex castris ejecit; protinusque equo citato Larissam contendit. Neque ibi constitit; sed eadem celeritate, paucos suorum ex suga nactus, nocturno itinere non intermisso, comitatu equitum x x x ad mare pervenit, navemque frumentariam conscendit; sæpe, ut dicebatur, querens, "tantum se opinionem fesellisse, ut a quo genere hominum victoriam sperasset, ab eo initio sugæ sacto, pene proditus videretur."

XCVII. Cæsar, castris potitus, a militibus contendit, ne in præda occupati, reliqui negotii gerendi facultatem dimitterent. Qua re impetrata, montem opere circummunire instituit. Pompeiani, quod is mons erat sine aqua, diiasi ei loco, relicto monte, universi [juris ejus] Larissam versus se recipere coperunt. Qua re animadversa, Cæsar copias suas divisit; partemque legionum in castris Pompeii remanere justit, partem in sua castra remisit : 1v secum legiones duxit; commodioreque itinere Pompeianis occurrere cœpit: et progressus millia passuum vi, aciem instru-Qua re animadversa, Pompeiani in quodam monte confliterunt. Hunc montem, flumen subluebat. Cæsar, nalites cohortatus; etsi totius die continenti labore erant confecti, noxque jam suberat; tamen munitione flumen a monte seclusit, ne noctu aquari Pompeiani possent. jam perfecto opere, illi de deditione, missis legatis, agere cœperunt. cæperunt. Pauci ordinis Senatorii, qui se cum iis con-

junxerant, noche fuga salutem petierunt.

XCVIII. Cæsar prima luce omnes eos, qui in monte consederant, ex superioribus locis in planitiem descendere, atque arma projicere justit. Quod ubi sine recusatione secrunt; passisque palmis, projecti ad terram, slentes ab eo salutem petierunt; consolatus consurgere justit. Et pauca apud eos de lenitate sua locutus, quo minore essent timore; omnes conservavit: militibusque suis commendavit, ne qui eorum violarentur, neu quid sui desiderarent. Hac adhibita diligentia, ex castris sibi legiones alias occurrere, et eas quas secum duxerat invicem requiescere, atque in castra reverti justit: eodemque die Larissam pervenit.

XCIX. In eo prœlio non amplius cc milites defideravit: sed centuriones, fortes viros, circiter xxx amist. Interfectus est etiam fortissime pugnans Crastinus, cujus mentionem supra secimus; gladio in os adversam conjecto. Neque id suit falsum, quod ille in pugnam prosciscens dixerat: sic enim Cæsar existimabat, eo prœlio excellentissimam virtutem Crastini suisse; optimeque eum de se meritum judicabat. Ex Pompeiano exercitu circiter millia xv cecidisse videbantur: sed in deditionem venerunt amplius millia xxiv; (namque etiam cohortes, quæ præsidio in castellis suerant, sese Sullæ dediderunt; multi præsterea in sinitimas civitates resugerunt): signaque militaria ex præsio ad Cæsarem sunt relata clxxx, et Aquilæ ix. L. Domitius ex castris in montem resugiens, quum vires eum lassitudine desecissent, ab equitibus est interfectus.

C. Eodem tempore D. Lælius cum classe ad Brundissum venit; eademque ratione, qua factum a Libone antea demonstravimus, insulam objectam portui Brundissuo tenuit. Similiter Vatinius, qui Brundisso præerat, tectis instructisque scaphis elicuit naves Lælianas; atque ex his longius productam unam quinqueremem, et minores duas, in angustiis portus cepit: itemque per equites dispositos, aqua prohibere classiarios instituit. Sed Lælius tempore anni commodiore usus ad navigandum, enerariis navibus Coreyra Dyrrhachioque aquam suis supportabat; neque a proposito deterrebatur: neque ante prælium, in Thessalia factum, cognitum, aut ignominia amissarum navium, aut necessariarum rerum inopia, ex portu insulaque expelli potuit.

CI. Iisdem sere temporibus Cassius, cum classe Syrorum et Phænicum et Cilicum, in Siciliam venit. Et quum efset Cæsaris classis divisa in duas partes, et dimidiæ parti præsset P. Sulpicius prætor Vibone ad fretum, dimidiæ

M. P. navib nofce neque tas o rebus mil.; XX COL effet ! Et, ni per di futuru cuis al anam noftris ri, ate Onerai mifit ; funt co tius fe relicti am no a terra quinqu fed Ca deprefi in The Nam g bitraba

> Cum cl Ctl. Pompe recepifi novare terat, on nonince juniore veniren peius pr filium co Macedo pfe ad a phipoli

rogata,

Myulen

M. Pomponius ad Messanam; prius Cassius ad Messanam navibus advolavit, quam Pomponius de ejus adventu cognosceret. Perturbatumque eum nactus, nullis custodiis, neque ordinibus certis; magno vento et secundo, completas onerarias naves tæda et pice et stupa, reliquisque reles quæ funt ad incendia, in Pomponianam classem immile; atque omnes naves incendit xxxv, in quibus erant av constratæ. Tantusque eo facto timor incessit, ut, quum effet legio præsidio Messanæ, vix oppidum defenderetur. Et, nisi eo ipso tempore quidam nuncii de Cæsaris victoria per dispositos equites essent allati, existimabant plerique futurum fuisse ut amitteretur: Sed, opportunissime nunciis allatis, oppidum fuit defensum; Cassiusque ad Sulpicianam inde classem profectus est et Libonem. Applicatisque nostris ad terram navibus, propter eundem timorem; pari, atque antea, ratione egit. Secundum nactus ventum, onerarias naves circiter xL, præparatas ad incendium, immist; et, slamma ab utroque cornu comprehensa, naves funt combustæ v. Quumque ignis, magnitudine venti, latius ferperet; milites, qui ex veteribus legionibus erant relicti præfidio navibus, ex numero ægrorum, ignominiam non tulerunt; fed fua sponte naves conscenderunt, et a terra solverunt; impetuque facto in Cassianam classem, quinqueremes 11, in quarum altera erat Cassius, ceperunt; sed Cashus, exceptus scapha, refugit. Præterea duæ funt depresiæ triremes. Neque multo post, de prælio facto in Theffalia cognitum est; ut ipsis Pompeianis sides sieret. Nam ante id tempus, fingi a legatis amicifque Cæfaris arbitrabantur. Quibus rebus cognitis, ex iis locis Cassius cum classe discessit.

CII. Cæsar, omnibus rebus relictis, persequendum sibi l'ompeium existimavit, quascumque in partes ex fuga se recepisset; ne rursus copias comparare alias, et bellum renovare posset. Et quantum itineris equitatu efficere poterat, quotidie progrediebatur: legionemque unam minoribus itineribus subsequi justit. Erat edictum Pompeii nomine Amphipoli propositum, uti omnes ejus provinciæ joniores, Græci, civesque Romani, jurandi caussa convenirent. Sed, utrum avertendæ fuspicionis caussa Pompeius propofuisset, ut quam diutissime longioris sugæ confillum occultaret; an novis delectibus, fi nemo premeret, Macedoniam tenere conaretur; existimari non poterat. ple ad anchoram una noche constitit; et evocatis ad se Amphipoli hospitibus, et pecunia ad necessarios sumptus corrogata, cognito Cæfaris adventu, ex eo loco discessit, et ad Mycilenas pacis diebus venit. Biduum tempestate reten-

um efe parti imidia

-10

onte

lere,

e fe-

b eo

auca

mo-

avit.

Hac

rere,

ie in

dera-

misit.

cujus

onje-

rofici-

o ex-

eum

rciter

erunt

e præ-

i præ-

litaria

læ ix.

vires

diffium

ea de-

tenuit.

ructif-

ongius

in an-

s, aqua

e anni

Corcyra

propo-

lia fa-

m, aut.

elli po-

rorum

us.

M.

tus, navibusque aliis additis actuariis; in Ciciliam, atque inde in Cyprum pervenit. Ibi cognoscit, consensu omnium Antiochensium, civiumque Romanorum qui illic negotiarentur, arcem ante captam esse, excludendi sui caussa; nunciosque dimissos ad eos qui se ex suga in finitimas civitates recepisse dicerentur, ne Antiochiam adirent: id si fecissent, magno eorum capitis periculo suturum. Idem hoc L. Lentulo qui superiore anno consul suerat, et P. Lentulo consulari, ac nonnullis aliis, acciderat Rhodi: qui, quum ex suga Pompeium sequerentur, atque in insulam venissent, oppido ac portu recepti non erant: missisque ad eos nunciis ut ex iis locis discederent, contra voluntatem suam naves solverunt. Jamque de Cæsaris adventu sama ad

civitates perferebatur.

CIH. Quibus cognitis rebus; Pompeius, deposito adeundæ Syriæ confilio, pecunia focietatis sublata, et a quibusdam privatis sumpta, et æris magno pondere ad militarem usum in naves imposito, duobusque millibus hominum armatis, partim quos ex familiis focietatum delegerat, partim a negotiatoribus coegerat, quosque ex suis quisque ad hanc rem idoneos existimabat; Pelusium pervenit. Ibi cafu rex erat Ptolemæus, puer ætate, magnis copiis, cum forore Cleopatra bellum gerens; quam paucis ante menfibus per suos propinquos atque amicos regno expulerat; castraque Cleopatræ non longo spatio ab ejus castris distabant. Ad eum Pompeius mifit, ut, pro hospitio atque amicitia patris, Alexandria reciperetur, atque illius opibus in calamitate tegeretur. Sed qui ab eo missi erant, confecto legationis officio, liberius cum militibus regis colloqui oceperunt; cosque hortari, ut suum officium Pompeio præstarent, neve ejus fortunam despicerent. In hoc erant numero complures Pompeii milites, quos ex ejus exercita acceptos in Syria Gabinius Alexandriam transduxerat, belloque confecto apud Ptolemæum patrem pueri reliquerat.

CIV. His tunc cognitis rebus; amici regis, qui propter atatem ejus in procuratione erant regni; five timore adducti, ut postea prædicabant, ne sollicitato exercitu regio, Pompeius Alexandriam Ægyptumque occuparet; five despecta ejus fortuna, ut plerumque in calamitate ex amicis inimici existunt; iis, qui erant ab eo missi, palam liberaliter responderunt; eumque ad regem venire jusserunt: Ips, clam consilio inito, Achillam præsectum regium, singulari hominem audacia, et L. Septimium tribunum militum, ad intersiciendum Pompeium miserunt. Ab his liberaliter ipse appellatus; et quadam notitia Septimii productus, quod bello prædonum apud cum ordinem duxerat;

naviculam

ab A

Amp Dian evoc inter poril **Staba** ratis fimu. catur valv: Anti rum curre cultis non Item

ta la CI Pom habe oppo fe fe legat Rhod his er nerib fecti, rerun rat; lexan e na oppid ri Vic tudo tumu

confe

Afia : rat : dria :

conci omni naviculam parvulam conscendit cum paucis suis; et ibi ab Achilla et Septimio intersicitur. Item L. Lentulus com-

prehenditur ab rege, et in custodia necatur.

tque

ium

otia-

nun-

tates

Tent.

Len-

con-

m ex

ffent,

nun-

fuam

a ad

deun-

ribuf-

tarem

m ar-

, par-

lue ad bi ca-

, cum

men-

lerat:

dista-

e amibus in

nfecto

olloqui

o præ-

nt nu-

at, bel-

uerat.

propter ore ad-

regio,

amicis

liberat: Ipfi,

fingu-

n mili-

is libe-

uxerat;

riculam

CV. Cafar, quum in Asiam venisset, reperiebat, T. Ampium conatum esse tollere pecunias Epheso ex Fano Dianæ; ejusque rei caussa, senatores omnes ex provincia evocasse, ut iis testibus in summa pecuniæ uteretur; sed interpellatum adventu Cafaris, profugisse: Ita duobus temporibus Epheliæ pecuniæ Cæsar auxilium tulit. Item constabat, Elide in templo Minervæ, repetitis atque enumeratis diebus, quo die prælium secundum fecisset Cæsar, simulacrum Victoriz, quod ante ipsam Minervam collocatum erat, et ante ad simulacrum Minervæ spechabat, ad valvas se templi limenque convertisse. Eodemque die Antiochiæ in Syria bis tantus exercitus clamor, et fignorum sonus exauditus est, ut in muris armata civitas discurreret. Hoc idem Ptolemaide accidit. Pergami, in occultis ac remotis templi, quo, præter sacerdotes, adire fas non est, quæ Græci a dura appellant, tympana sonuerunt. Item Trallibus in templo Victoriæ, ubi Cæfaris statuam consecraverant, palma per eos dies in tecto inter coagmenta lapidum ex pavimento exstitisse ostendebatur.

CVI. Cæfar paucos dies in Afia moratus, quum audiffet Pompeium Cypri visum, conjectans eum in Ægyptum iter habere, propter necessitudines regni, reliquasque ejus loci opportunitates; cum legionibus, una, quam ex Thessalia se sequi jusserat, et altera, quam ex Achaia a Q. Fusio legato evocaverat, equitibusque DCCC, et navibus longis Rhodiis x, et Afiaticis paucis, Alexandriam pervenit. his erant legionibus, hominum 111 millia cc. Reliqui, vulneribus ex prœliis, et labore ac magnitudine itineris confecti, consequi non potuerant. Sed Casar confisus fama rerum gestarum, infirmis auxiliis proficisci non dubitaverat; atque omnem fibi locum tutum fore existimabat. Alexandriæ de Pompeii morte cognoscit : atque ibi primum e navi egrediens clamorem militum audit, quos rex in oppido præsidii caussa reliquerat; et concursum ad se sieri videt, quod fasces anteserrentur. In hoc omnis multitudo majestatem regiam minui prædicabat. Hoc sedato tumultu, crebræ continuis diebus ex concursu multitudinis concitationes fiebant : compluresque milites hujus urbis

omnibus partibus interficiebantur.

CVII. Quibus rebus animadversis; legiones sibi alias ex Asia adduci justit, quas ex Pompeianis militibus confecerat: ipse enim necessario Etessis tenebatur, qui Alexandria navigantibus sunt adversissimi venti. Interim contro-

Y 2

versias regum ad populum Romanum, et ad se, quod esset conful, pertinere existimans; atque eo magis officio suo convenire, quod superiore consulatu cum patre Ptolemao et lege et S. C. societas erat facta; ostendit fibi placere, regem Ptolemæum, atque fororem ejus Cleopatram. exercitus, quos haberent, dimittere; et de controversiis ju-

re apud se potius, quam inter se armis, disceptare.

CVIII. Erat in procuratione regni, propter ætatem pueri, nutricius ejus, eunuchus, nomine Pothinus. Is primum inter suos queri atque indignari copit, regem ad dicendam caussam evocari: deinde adjutores quosdam conscios sui nactus, ex regis amicis, exercitum a Pelusio clam Alexandriam evocavit; atque eundem Achillam, cujus fupra meminimus, omnibus copiis præfecit. Hunc incitatum suis, et regis inflatum pollicitationibus; quæ fieri vellet, literis nunciifque edocuit. In testamento Ptolemai patris heredes erant scripti, ex duobus filiis major, et ex duabus ea quæ ætate antecedebat. Hæe uti fierent, per omnes deos, perque fædera quæ Romæ fecisset, eodem testamento Ptolemæus populum Romanum obtestabatur. Tabulæ testamenti, unæ per legatos ejus Romam erant allatz, ut in zrario ponerentur; (bz, quum propter publicas occupationes poni non potuifient, apud Pompeium funt depositæ); alteræ, codem exemplo, relictæ atque obsigna-

iz, Alexandriz proferebantur.

CIX. De his rebus quum ageretur apud Cæfarem; ifque maxime vellet, pro communi amico atque arbitrio, controversias regum componere: subito exercitus regius equitatufque omnis venire Alexandriam nunciatur. Cæfaris copiæ nequaquam erant tantæ, ut eis extra oppidum, si esset dimicandum, confideret : Relinquebatur, ut se suis locis oppido teneret, confiliumque Achillæ cognosceret. Milites tamen omnes in armis esle justit : regemque hortatus est, ut ex fuis necessariis, quos haberet maximæ auctoritatis, legatos ad Achillam mitteret; et quid effet suæ voluntatis, ostenderet. A quo missi Dioscorides et Serapion, qui ambo legati Romæ fuerant, magnamque apud patrem Ptolemæum auctoritatem habuerant; ad Achillam pervenerunt. Quos ille, quum in conspectum ejus venissent; prius, quam audiret, aut, cujus rei caussa mish essent, cognosceret; corripi, atque interfici jussit. Quorum alter, accepto vulnere occupatus, per suos pro occiso sublatus; alter interfectus Quo facto, regem ut in sua potestate haberet, Cæsar effecit : magnamque regium nomen anud suos auctoritatem habere existimans; et ut potius privato paucorum et latronum, quam regio confilio, susceptum bellum videretur.

que ciæ v flaba nem difci duxe cede liciæ terea que taqu mere milit pa v gum dirip regn lexai terea ribus redu

C

Agy C tum parte mo i dilpo deme zima copii nave L au facto reme dum. effe c claffe state. rent. buit ; am c que: cendi

iat :

C

Tet

uo

le-

ola-

im,

pu-

pri-

di-

lam

njus

ita-

rel-

mai

per

dem

atur.

tal-

ubh.

funt

gna-

; if-

con-

115 C-

efaris

ieflet

locis lilites

s eft,

itatis,

itatis,

ambo lemæ•

quam

ceret;

o vul-

fectus

Cælar itatem

et la-

eretur.

CX.

CX. Erant cum Achilla copiæ, ut neque numero, neque genere hominium, neque usu rei militaris contemnendæ viderentur: millia enim xx in armis habebat. Hæ conflabant ex Gabinianis militibus; qui jam in consuetudinem Alexandrinæ vitæ ac licentiæ venerant, et nomen disciplinamque populi Romani dedidicerant; uxoresque duxerant, ex quibus plerique liberos habebant, Huc accedebant collecti ex prædonibus latronibufque Syriæ, Ciliciæque provinciæ, finitimarumque regionum. Multi præterea, capitis damnati, exfulefque convenerant : fugitivifque omnibus nostris certus erat Alexandriz receptus, certaque vitæ conditio, ut, dato nomine, militum effent numero: quorum fi quis a domino comprehenderetur, concurfu militum eripiebatur; qui vim suorum, quod in fimili culpa versabantur, ipsi pro suo periculo defendebant. Hi regum amicos ad mortem deposcere; hi bona locupletum diripere stipendii augendi caussa, regis domum obsidere. regno expellere alios, alios accerfere, vetere quodam Alexandrini exercitus instituto, consueverant. Erant præterea equitum millia 11, qui inveteraverant compluzibus Alexandriæ bellis: hi Ptolemæum patrem in regnum reduxerant; Bibuli filios duos interfecerant; bella cum Agyptiis gesteraut. Hunc usum rei militaris habebant.

CXI. His copiis fidens Achillas, paucitatemque militum Cæfaris despiciens, occupat Alexandriam: præterea parte oppidi, quam Cæfar cum militibus tenebat, primo impetu domum ejus irrumpere conatus est; fed Cafar, dispositis per vias cohortibus, impetum ejus sustinuit. Eodemque tempore pugnatum est ad portum : ac longe maximam ea res attulit dimicationem. Simul enim. diductis copiis, pluribus viis pugnabatur : et magna multitudine, naves longus occupare hoftes conabantur; quarum erant Lauxilio missa ad Pompeium, quæ, prælio in Thessalia facto, domum redierant. Illæ tritemes omnes et quinqueremes erant, aptæ instructæque omnibus rebus ad navigandum. Præterhas, xxxx erant quæ præsidii caussa Alexandriæ esse consueverant, constratæ omnes: quas si occupa vissent, classe Cæsari erepta, portum ac mare totum in sua potestate haberent; commeatu auxiliifque Casarem prohibeltaque tanta est contentione actum, quanta agi debuit; quum ille celerem in ea re victoriam, hi falutem suam confistere viderent. Sed rem obtinuit Cæsar; omnesque eas naves, et reliquas que erant in navalibus, incendit; quod tam late tueri, tam parva manu non potesat; contestimque ad Pharum navibus milites exposuit.

CXII. Pharus off in infula turris, magna altitudine, mi-Y. 3. rificis, rificis operibus exstructa; quæ nomen ab insula accepit. Hæc infula, objecta Alexandriæ, portum efficit : fed a fuperioribus regionibus in longitudinem passuum DCCCC in mare jactis molibus, angusto itinere et ponte cum oppido conjungitur. In hac funt infula, domicilia Ægyptiorum, et vicus, oppidi magnitudine : quæque ubique naves imprudentia aut tempeltate paullulum suo cursu decesserint, has more prædonum diripere consueverunt. Ils autem invitis, a quibus Pharus tenetur, non potest esse, propter angustias, navibus introitus in portum. Hoc tum veritus Cæfar; hostibus in pugna occupatis, militibusque expositis, Pharum apprehendit; atque ibi præfidium posuit. Quibus est rebus effectum, uti tuto frumentum auxiliaque navibus ad eum supportari possent : dimisit enim circum omnes propinquas regiones, atque inde auxilia evocavit. Reliquis oppidi partibus sic est pugnatum, ut æquo prælio discederetur, et neutri pellerentur, (id efficiebant angustiæ loci): paucisque utrimque interfectis, Cæsar loca maxime necessaria complexus, noctu præmunit. Hoc tra-Au oppidi pars erat regiæ exigua, in quam ipse habitandi caussa initio erat inductus; et Theatrum conjunctum domui, quod arcis tenebat locum, aditufque habebat ad portum, et ad reliqua navalia. Has munitiones insequentibus auxit diebus; ut pro muro objectas haberet, neu dimicare invitus cogeretur. Interim filia minor Ptolemæi regis, vacuam possessionem regni sperans, ad Achillam se ex regia transjecit, unaque bellum administrare cœpit. Sed celeriter est inter eos de principatu controversia orta; quæ res apud milites largitiones auxit; magnis enim jacturis fibi quifque corum animos conciliabat. Hæc dum apud hostes geruntur; Pothinus, nutricius pueri, et procurator regni, in parte Cæfaris; quum ad Achillam nuncios mitteret, hortareturque ne negotio delisteret, neve animo deheeret; indicatis deprehanfisque internunciis, a Casare est intertectus. Hæc initia belli Alexandrini fuerunt.

A. HIRTII PANSÆ

COMMENTARIORUM DE BELLO ALEXANDRINO

LIBER UNUS.

B Ello Alexandrino conflato, Cæsar Rhodo atque ex Syria Ciliciaque omnem classem accersit; ex (evo aux per firm tur. cia aut run con fori Cæf opp vin fpe acie ut l liur bar nul larg ctat per qui que

ficial min præ taru cele pug tun lum neq

con

Nec

bula dem bus erar

app acut ban Dit.

fu-

111

pi-

im-

int,

in-

itus

ofi-

lui-

que

vit.

an-

loca

traindi

do-

-10q

nti-

ren fe

quæ

ruris

pud

ator

mit-

de-

e est

fit;

CX

ex Creta, fagittarios; equites, ab rege Nebateorum Malcho evocat : tormenta undique conquiri, et frumentum mitti. auxiliaque adduci jubet. Interim munitiones quotidie operibus augentur; atque omnes oppidi partes, quæ minus firmæ esse viderentur, testudinibus atque musculis aptan-Ex ædificiis autem per foramina in proxima ædificia arietes immittuntur. Quantumque aut ruinis dejicitur. aut per vim recipitur loci; in tantum munitionis proferuntur. Nam incendio fere tuta est Alexandria; quod fine contignatione ac materia sunt ædificia, et structuris atque fornicibus continentur, tectaque funt rudere aut pavimentis. Cæsar maxime studebat, ut, quam angustissimam partem oppidi palus a meridie interjecta efficiebat, hanc operibus vineisque agendis a reliqua parte urbis excluderet : illud foectans; primum, ut, quum effet in duas partes urbs divifa. acies uno confilio atque imperio administraretur; deinde, ut laborantibus fuccurri, atque ex altera oppidi parte auxilium ferri posset; in primis vero, ut aqua pabuloque abundaret : quarum alterius rei copiam exiguam, alterius nullam omnino facultatem habebat : quod utrumque palus large præbere poterat.

II. Neque vero Alexandrinis in gerendis negotiis cuncatio ulla aut mora inferebatur. Nam in omnes partes, per quas fines Ægyptii regnumque pertinet, legatos conquifitoresque, delectus habendi caussa, miferant; magnumque numerum in oppidum telorum atque tormentorum convexerant; et innumerabilem multitudinem adduxerant. Nec minus in urbe maximæ armorum erant institutæ of-Servos præterea puberes armaverant, quibus doficinæ. mini locupletiores victum quotidianum stipendiumque prabebant. Hac multitudine disposita, munitiones semotarum partium tuebantur: veteranas cohortes, vacuas in celeberrimis urbis locis habebant; ut, quacumque regione pugnaretur, integris viribus ad auxilium ferendum opportunæ effent. Omnibus viis atque angiportis, triplicem vallum obduxerant: erat autem quadrato extructus faxo, neque minus x L pedes altitudinis habebat. Quæque partes urbis inferiores erant, has altissimis turribus denorum tabulatorum municiant. Præterea alias ambulatorias, totidem tabulatorum confixerant; subjectisque eas rotis, funibus jumentisque objectis, directis plateis in quameunque

erat visum partem movebant.

111. Urbs fertilissima et copiosissima, omnium rerum apparatus suggerebat. Ipsi homines ingeniosissimi atque acutissimi, que a nobis sieri viderant, ea solertia esseibant, ut nossi illorum opera imitati viderentur: et sua sponte,

sponte, multa reperiebant : unoque tempore et nostras munitiones intestabant, et suas defendebant. Atque hæc principes in confiliis concionibusque agitabant; " populum Romanum paullatim in confuetudinem ejus regni occupandi venire: paucis annis antea Gabinium cum exercitu fuisse in Ægypto: Pompeium se ex suga eodem recepisse: 4 ac Cæfarem venisse cum copiis: neque morte Pompeii quidquam profectum, quo minus apud se Cæsar commoraretur: quem si non expulissent, futuram ex regno provin ciam: idque agendum mature; namque eum, interclufum tempestatibus propter anni tempus, recipere transmarina auxilia non posse.'

IV, Interim, diffensione orta inter Achillam, qui veterano exercitui præerat; et Arfinoen, regis Ptolemæi minorem filiam, ut supra demonstratum est: quum uterque utrique infidiaretur, et fummam imperii ipfe obtinere vellet; præoccupat Arsinoe per Ganymedem eunuchum, nutricium fuum; atque Achillan interficit. Hoc occifo, ipfa sine ullo focio et custode omne imperium obtinebat; exercitus Ganymedi transditur. Is, suscepto officio, largitionem in

milites auget; reliqua pari diligentia administrat.

V. Alexandria est fere tota suffossa; specusque habet ad Nilum pertinentes, quibus aqua in privatas domos inducitur; quæ paullatim spatio temporis liquescit ac subsidit. Hac uti domini ædificiorum atque eorum familia confueverunt: nam quæ slumine Nilo fertur, adeo est limosa atque turbida, ut multos variosque morbos efficiat : sed ea plebes ac multitudo contenta est necessario, quod fons urbe tota nullus est. Hoc tamen flamen in ea parte urbis erat, quæ ab Alexandrinis tenebatur. Quo facto est admonitus Ganymedes, posse nostros aqua intercludi; qui distributi munitionum tuendarum caussa, vicatim ex privatis ædificiis, specubus et puteis extracta aqua utebantur,

VI. Hoc probato confilio, magnum et difficile opus aggreditur. Interseptis enim specubus; atque omnibus urbis partibus exclusis, quæ ab ipso tenebantur; aquæ magnam vim ex mari, rotis ac machinationibus exprimere contendit: hanc locis superioribus fundere in partem Cæsaris non intermittebat : quamobrem falfior paullo præter confuetudinem aqua trahebatur ex proximis ædificiis, magnamque hominibus admirationem prabebat, quam ob caufsam id accidisset. Nec satis sibi ipsi credebant; quum se inferiores ejusdem generis ac saporis aqua dicerent uti, atque ante consuessent. Vulgoque inter se conferebant; et degustando, quantum inter se different aquæ, cognoscehant. Parvo vero temporis spatio, hae propior bibi omaino

THE

qui

mo

der

cor

caf

par

nea

ves

pid

noi

lab

der

que

vei

apt

pot

min

rin

Cis:

atq

ten noi

vel

Qua ven

nor

115 ma

bus

effe

fcer

elle

ædi

præ

ita filli

cog

tibu

peri

Qui

zuci

mino non poterat; illa inferior corruptior jam, falsior-

que reperiebatur.

as

ec

177

11-

tu

e: 4

d-

re-

n

ım

na

te-

10.

tri-

et;

um

illo

за-

in

ad

tur,

Hac

lue-

ofa

lea

fons

rbis

qui

pri-

tur,

pus

ur-

ma-

con-

faris

con-

am-

cauf-

n fe

utr,

; ct

ofce-

1 0onio

VII. Quo facto dubitatione sublata, tantus incessit timor, ut ad extremum casum periculi omnes deducti viderentur: atque alii morari Cæfarem dicerent, quin naves conscendere juberet : alii multo graviorem extimescerent eafum; quod neque celari Alexandrinos possent in apparanda fuga, quum hi tam parvo spatio distarent ab ipsis; neque, illis imminentibus atque insequentibus, ullus in maves receptus daretur. Erat autem magna multitudo oppidanorum in parte Cæfaris, quam domiciliis ipforum non moverat; quod ea se fidelem palam nostris esse simulabat, et descivisse a suis videbatur : Ut, si mihi desendendi effent Alexandrini, quod neque fallaces effent, neque temerarii; multa oratio frustra absumeretur. vero uno tempore et natio corum et natura cognoscatur : aptissimum esse hoc genus ad proditionem, nemo dubitare

potest.

VIII. Cafar suorum timorem consolatione et ratione minuebat. Nam " puteis fossis aquam dulcem posse reperiri" affirmabat: " omnia enim littora naturaliter aquædulcis venas habere: quod si alia effet littoris Ægyptii natura, atque omnium reliquotum; tamen, quoniam mare libere tenerent, neque hostes classem haberent, prohibere sese non posse, quo minus quotidie aquam navibus peterent, vel a finistra parte a Parætonio, vel a dextra ab infula; quæ diverfæ navigationes, nunquam uno tempore adversis ventis præcluderentur: fugæ vero nullum esse confilium, non folum iis qui primam dignitatem haberent, fed ne iis quidem qui nihil præterquam de vita cogitarent: magno negotio impetus hostium adversos, ex munitionibus sustineri; quibus relictis, nec loco nec numero pares esse posse: magnam autem moram et disficultatem adscensum in naves habere, præsertim ex scaphis: summam esse contra in Alexandrinis velocitatem, locorumque et ædificiorum notitiam: hos, præcipue in victoria infolentes, præcurfuros, et loca excelhora atque adificia occupaturos; ita fuga navibufque nostros prohibituros: proinde ejus consiiii obliviscerentur, atque omni ratione esse vincendum cogitarent."

IX. Hac oratione apud suos habita, atque omnium mentibus excitatis; dat centurionibus negotium, ut, reliquis operibus intermissis, ad fodiendos puteos animum conferant; neve quam partem nocturni temporis intermittant. Quo suscepto negotio, atque omnium animis ad laborem incitatis; magna una nocte vis aquæ dulcis inventa est.

Ita operofis Alexandrinorum machinationibus, maximifque conatibus, non longi temporis labore occurfum est. Eo biduo, legio xxxv11 ex dedititiis Pompeianis militibus, eum frumento, armis, telis, tormentis, imposita in naves a Domitio Calvino, ad littora Africæ, paullo supra Alexandriam delata est. Hæ naves Euro, qui multos dies continenter slabat, portum capere prohibebantur; sed loca sunt egregia omni illa regione ad tenendas anchoras. Hi, quum diu retinerentur, atque aquæ inopia premerentur;

navigio actuario Cafarem faciunt certiorem.

X. Cæfar, ut per se consilium caperet quid faciendum vide etur, navim confcendit, atque omnem classem fequi justit; nullis nostris militibus impositis; quod, quum longius paullo discederet, munitiones nudare nolebat. Quumque ad eum locum accessisset, qui appellatur Cherronesus; aquandique caussa, remiges in terram exposuisset; nonnulli ex eo numero, quum longius a navibus prædatum procesfiffent, ab equitibus hostium funt excepti : ex iis cognoverunt, Cafarem ipsium in classe venisse, nec ullos milites in navibus habere. Qua re comperta, magnam fibi facultatem fortunam obtulisse bene gerendæ rei crediderunt. Itaque naves omnes, quas paratas habuerant ad navigandum propugnatoribus, instruxerunt, Cæfarique redeunti cum classe occurrerunt. Qui duabus de caussis eo die dimicare nolebat; quod et nullos milites in navibus habebat, et post horam x diei res agebatur. Nox autem allatura videbatur majorem fiduciam illis, qui locorum notitià confidebant: sibi etiam hortandi suos auxilium defuturum: quod nulla satis idonea effet hortatio, qua neque virtutem posset notare, neque inertiam. Quibus de caussis, naves, quas potuit, Cæfar ad terram detrahit; quem in locum illos fuccessuros non existimabat.

XI. Erat una navis Rhodia, in dextro Cæsaris cornu, longe ab reliquis collocata. Hanc conspicati hostes, non tenuerunt sese; magnoque impetut tv ad eam constratæ naves, et complures apertæ, contenderunt. Cui coactus est Cæsar ferre subsidium, ne turpiter in conspectu contumeliam acciperet; quamquam, si quid gravius illi accidisset, merito casuram judicabat. Præsium commissium est, magna contentione Rhodiorum: qui, quum in omnibus dimicationibus et scientia et virtute præstitissent, tum maxime illo tempore totum onus sustinere non recusabant; ne quod suorum culpa detrimentum acceptum videretur. Ita præsium secundissimum est sactum. Capta est una hostium quadriremis: depressa est altera; alteraque persorata; deinde omnibus epibatis nudatæ: magna præterea multitude

tudo Quo far p verfo victr

X

fe vi fuble riam tione Gan fent fpe e flude c x

bant posse urbi exerc pieb bant runt.

torii

giæ 1

tame

Deen tegel tural mo, temp dum epin tent et, i

ficer flige ves defe

mini dum tudo in reliquis navibus propugnatorum est interfecta. Quod nifi nox prælium diremiffet, tota classe hostium Cæfar potitus effet. Hac calamitate perterritis hostibus; adverfo vento leniter flante, naves onerarias Cæfar remulco

victricibus suis navibus Alexandriam deducit.

nifeft.

us,

s a

an-

on-

oca

Hi,

ur;

um

equi

on-

um-

fus;

nulli

ocef-

ove-

lites

fa-

mnt.

gan-

unti

imi-

ebat,

tura

con-

um:

utem

aves,

m il-

ornu,

non

fratæ

us est

tume-

diffet,

nagna

mica-

axime

quod

prœ-

stium

rata;

nulti-

tude

XII. Eo detrimento adeo funt fracti Alexandrini, quum jam non virtute propugnatorum, sed scientia classiariorum se victos viderent; ut * * Quibus et superioribus locis fublevabantur, ut ex ædificiis defendi possent: et materiam cunctam objicerent, quod nostræ classis oppugnationem etiam ad terram verebantur. Iidem, postea quam Ganymedes in concilio confirmavit, " fese et eas, quæ esfent amiffæ,restituturum, et numerum adducturum;" magna spe et fiducia veteres reficere naves, accuratiusque huic rei studere atque inservire instituerunt. Ac, tametsi amplius ex navibus longis in portu navalibufque amiferant, non tamen reparandæ classis cogitationem deposuerunt bant enim non auxilia Cæsari, non commeatus supportari posse; si classe ipsi valerent. Præterea nautici homines, et urbis et regionis maritimæ, quotidianoque usu a pueris exercitati, ad naturale et domesticum bonum refugere cupiebant; et, quantum parvulis navigiis profecifient, fentie-Itaque omni studio ad parandam classem incubuebant. runt.

XIII. Erant omnibus oftiis Nili custodiæ, exigendi portorii caussa, dispositz. Naves veteres erant in occultis regiæ navalibus, quibus multis annis ad navigandum non erant ufi. Has reficiebant: illas Alexandriam revocabant. Deerant remi : porticus, gymnafia, ædificia publica detegebant: afferes, remorum usum obtinebant: aliud naturalis folertia, aliud urbis copia subministrabat. Postremo, non longam navigationem parabant; fed præfentis temporis necessitati serviebant, et in ipso portu confligendum videbant. Itaque paucis diebus, contra omnium opinionem, quadriremes xx11, quinqueremes v, confecerent: ad has, minores apertasque complures adjecerunt: et, in portu periclitati remigio quid quæque corum eficere posset, idoneos milites imposuerunt; seque ad co: fligendum omnibus rebus paraverunt. Cæfar Rhodias naves ix habebat, (nam, x miffis, una in cursulittore Ægyptio defecerat), Ponticas viii, Lycias v, ex Asia xii. Ex his erant quinqueremes v, et quadriremes x : reliqua infra hanc magnitudinem, et pleræque apertæ. Tamen virtute mintum confisus, cognitis hostium copiis, se ad dimicandum parabat.

XIV. Postquam co ventum est, ut sibi uterque corum confideret; confideret; Cæsar Pharon classe circumvehitur, adversasque naves hostibus constituit : in dextro cornu Rhodias collocat, in finistro Ponticas. Inter has, spatium CD pasfuum relinquit: quod fatis esse ad explicandas naves videbatur. Post hunc ordinem reliquas naves subsidio distribuit: quæ quamque earum fequatur, et cui subveniat, constituit atque imperat. Non dubitanter Alexandrini classem producunt, atque instruunt; in fronte collocant x x 111; reliquas subsidiarias in secundo ordine constituunt: magnum præterea numerum minorum navigiorum et scapharum producunt, cum malleolis ignibusque; si quid ipsa multitudo, et clamor, et flamma, nostris terroris afferre possent. Erant inter duas ciasses vada transitu angusto, qua pertinent ad regionem Africæ: (fic enim prædicant, partem esse Alexandriæ dimidiam Africæ). Satisque diu inter ipfos est exspectatum, ab utris transeundi sieret initium : propterea quod, eo qui intrassent; et ad explicandam classem et ad receptum, si durior accidisset easum, impeditiores fore videbantur.

XV. Rhodiis navibus præerat Euphranor, animi magnitudine ac virtute magis cum nostris hominibus, quam cum Græcis, comparandus. Hie ob notiffimam feientiam atque animi magnitudinem, delectus est ab Rhodiis, qui imperium classis obtineret. Qui, ubi Cafaris animum advertit, "Videris mihi," inquit, "Cæfar, vereri, fi hæc vada primis navibus intraveris, ne prius dimicare cogaris, quam reliquam classem possis explicare: nobis rem committe; nos prælium fustinebimus, (neque tuum judicium fallemus), dum reliqui subsequantur: hos quidem diutius in nostro confpectu gloriari magno nobis et dedecori et dolori est." Cæfar illum adhortatus, atque omnibus laudibus profecutus, dat signum pugnæ. Progressas ultra vadum Iv Rhodias naves circumfistunt Alexandrini, atque in eas impetum faciunt Sustinent illi, atque arte solertiaque se explicant : ac tantum doctrina potuit, ut in dispari numero nulla transversa hosti objiceretur, nullius remi detergerentur; sed semper venientibus adversæ occurrerent. Interim sunt reliquæ subsecutæ. Tum necessario discessum ab arte est, propter angustias loci; atque omne certamen in virtute constitit. Neque vero Alexandriæ fuit quisquam aut nostrorum aut oppidanorum, qui aut in opere aut in oppugnatione occupatum animum haberet, quin altissima tecta peteret, atque ex omni prospectu locum spectaculo caperet, precibusque et votis victoriam suis, ab diis immortalibus exposceret.

XVI. Minime autem par erat prælii certamen. Nostris enim prorfus neque terra neque mari essugium dabatur victis; ctis; fupe reliq grav ac d aut ' pro : bus : mo o tam cum omn pugi ut n ferre fet; viri, quin que; liqua texer adir Cæfa ad i perfe

> Quo ctos. navi part aggr cepi uno et li C1, 1 que Sed

noft

conf

tum

cufte

X

illan

lequ nere gen erfaf.

odias

paf-

vide-

liftri-

COD-

affem

X11:

ma-

apha-

ipfa

fferre

gusto,

cant,

ie diu

initi-

ndam

impe-

nagni-

n cum

am at-

s, qui

m ad-

c vada

quam

mitte;

emus,

o con-

" Cæ-

cutus,

ias na-

aciunt.

ac tan-

nsversa

per ve-

fubfe-

ngusti-

Neque

oppi-

ccupa-

atque

bufque

Nostris

ctur vi-

eret.

ctis : omniaque victoribus erant futura in incerto : illi, & superassent navibus, omnia tenerent; si inferiores suissent, reliquam tamen fortunam periclitarentur. grave ac miserum videbatur, perpaucos de summa rerum ac de falute omnium decertare; quorum fi quis aut animo aut virtute cestisset, reliquis etiam esset cavendum, quibus pro se pugnandi facultas non fuisset. Hæc superioribus diebus sapenumero Cæsar suis exposuerat; ut hoc majori animo contenderent, quod omnium falutem fibi commendatam viderent. Eadem suum quisque contubernalem, amicum notum prosequens erat obtestatus; ne suam atque omnium falleret opinionem, quorum judicio delectus ad pugnam proficisceretur. Itaque hoc animo est decertatum, ut neque maritimis nauticisque solertia atque ars præsidium ferret; neque numero navium præstantibus, multitudo prodesfet; neque electi ad virtutem ex tanta multitudine hostium viri, virtuti nostrorum possent adæquari. Capitur hoc prælio quinqueremis una, et biremis cum defensoribus remigibusque; et deprimuntur tres; nostris incolumibus omnibus. Reliquæ propinquam fugam ad oppidum capiunt; quas protexerunt ex molibus atque ædificiis imminentibus, et nostros adire propius prohibuerunt.

XVII. Hoc ne sibi sæpius accidere posset; omni ratione Cæfar contendendum existimavit, ut insulam, molemque ad infulam pertinentem, in fuam redigeret potestatem: perfectis enim magna ex parte munitionibus in oppido, et illam et urbem uno tempore tentari posse considebat. Quo capto confilio; cohortes x, et levis armaturæ electos, quos idoneos ex equitibus Gallis arbitrabatur, in navigia minora f aphafque imponit; alteram infulæ partem distinendæ manus caussa, cum constratis navibus aggreditur; præmiis magnis propofitis, qui primus infulam cepiffet. Ac primo, impetum nostrorum pariter sustinuerunt: uno enim tempore et ex tectis ædificiorum propugnabant, et littora armati defendebant; quo, propter asperitatem loci, non facilis nostris aditus dabatur : et scaphis navibusque longis v, mobiliter et scienter angustias loci tuebantur. Sed ubi, primum locis cognitis vadifque pertentatis, pauci nostri in littore constiterunt ; atque hos sunt alii subsecuti; constanterque in eos, qui in littore æquo institerant, impetum fecerunt; omnes Pharitæ terga verterunt. His pulsis; custodia portus relicta, ad littora et vicum applicaverunt;

AVIII. Neque vero diutius ipfi ea munitione se continere potuerunt: etsi erat non dissimile, atque Alexandriz, genus Edisciorum, (ut minora majoribus conferantur);

turresqu

turresque editæ et conjunctæ, muri locum obtinebant; neque nostri aut scalis, aut cratibus, aut reliquis rebus parati venerant ad oppugnandum. Sed terror hominibus mentem consiliumque eripit, et membra debilitat: ut tunc accidit. Qui se in æquo loco ac plano pares esse considebant, iidem, perterriti fuga suorum et cæde paucorum, xxx pedum altitudine in ædificiis consistere ausi non sunt; seque per molem in mare præcipitaverunt, et DCCC pasfuum intervallo ad oppidum enataverunt. Multi tamen ex iis capti interfectique funt; sed numerus captivorum omnino fuit DC.

XIX. Cefar, præda militibus concessa, ædisicia diripi jussit; castellumque ad pontem, qui propior erat Pharo, communivit; atque ibi præsidium posuit. Hunc suga Pharitæ reliquerant : fortiorem illum, propioremque oppido, Alexandrini tuebantur: sed eum postero die simili ratione aggreditur; quod, his obtentis duobus, omnem navigiorum excurfum et repentina latrocinia sublatum iri videbatur. Jamque eos, qui præsidio eum locum tenebant, tormentis e navibus fagittisque depulerat, atque in oppidum redegerat: et cohortium 111 instar in terram expofuerat, (non enim plures consistere angustiæ loci patiebantur); reliquæ copiæ in navibus stationem obtinebant. Quo facto, imperat pontem adversus hostem prævallari; et qua exitus navibus erat, fornice exstructo, quo pons sustinebatur, lapidibus oppleri atque obstrui. Quorum altero opere effecto, nulla omnino scapha egredi posset : altero instituto, omnes Alexandrinorum copiæ ex oppido se ejecerunt, et contra munitiones pontis latiore loco constiterunt; eodemque tempore, quæ consueverant navigia per pontes ad incendia onerariarum emittere, ad molem constituerunt. Pugnabatur a nostris, ex ponte, ex mole; ab illis, ex area que erat adversus pontem, et ex navibus contra molem.

XX. In his rebus occupato Cæfare, militesque hortante; remigum magnus numerus, et classiariorum, ex longis navibus nostris in moiem se ejecit. Pars corum, studio spectandi ferebatur; pars etiam. cupiditate pugnandi. Hi primum navigia hostium lapidibus ac fundis a mole 'repellebant; ac multum proficere multitudine telorum videbantur : fed postquam ultra eum locum, ab latere corum aperto, ausi sunt egredi ex navibus Alexandrini pauci; ut sine fignis certifque ordinibus, fine ratione prodierant, fic temere in naves refugere coeperunt. Quorum fuga incita-Li Alexandrini, ex navibus egrediebantur, nostrosque acrius perturbatos insequebantur. Simul qui in navi but bus repel bus um, fe cla vim cum dere et m pars oner capi null 11, 1

mo : X et m Post um rum facu nav ves tens titu Hoo litu et r tion ftis nav

> pro cur con tun lab teri nib

2

ut 1

acc

COL li t cor CIS, mennc acnfideorum, funt; c pafcamen

diripi haro, Phapido, atione vigiovideebant, oppiexpoieban-. Quo ri; et s fustialtero : alte-

ido fe

consh-

gia per

m con-

ortante; logis nalio spe-Hi prirepelleidebanrum avi; ut siant, sic i incitatrosque

navi

bus longis remanserant, scalas rapere, navesque a terra repellere, properabant; ne hostes navibus potirentur. Quibus omnibus rebus perturbati milites nostri cohortium trium, quæ in ponte ac prima mole constiterant, quum post se clamorem exaudirent, sugam suorum viderent, magnam vim telorum adversi sustinerent; veriti ne ab tergo circumvenirentur, et discessu navium omnino reditu intercluderentur, munitionem in pontem institutam reliquerunt, et magno cursu incitati ad naves contenderunt. Quorum pars, proximas nacta naves, multitudine hominum atque onere depressa est; pars resistens, et dubitans quid esset capiendum consilii, ab Alexandrinis intersecta est. Nonnulli seliciore exitu expeditas ad anchoram naves consecuti, incolumes discesserunt: pauci, allevati scutis, et animo ad conandum nixi, ad proxima navigia adnatarunt.

XXI. Cæfar, quoad potuit, cohortando suos ad pontem et munitiones contendere, eodem in periculo versatus est: Postquam universos cedere animadvertit, in suum navigium se recipit. Quo multitudo hominum insecuta quum inrumperet, neque administrandi neque repellandi a terra facultas daretur; fore, quod accidit, suspicatus, sese ex navigio ejecit; atque ad eas, quæ longius constiterant, naves adnatavit: hinc fuis laborantibus subsidio scaphas mittens, nonnullos conservavit. Navigium quidem ejus, multitudine depressum militum, una cum hominibus interiit. Hoc prælio-defiderati funt ex numero legionariorum militum circiter c D, et paullo ultra eum numerum classiarii et remiges. Alexandrini eo loco castellum maguis munitionibus multisque tormentis confirmaverunt; atque, egestis ex mari lapidibus, libere funt ufi postea ad mittenda navigia.

XXII. Hoc detrimento milites nostri tantum absuerunt ut perturbarentur, ut incensi potius atque incitati magnas accessiones secerint in operibus hostium expugnandis; in præliisque quotidianis, quandocumque fors obtulerat, procurrentibus et erumpentibus Alexandrinis * * * * manum comprehendi multum operibus, et ardentibus studiis militum; nec divulgata Gæsaris cohortatio subsequi legionum aut laborem aut pugnandi poterat cupidititatem: aut magis deterrendi et continendi a periculosissimis essent dimicationibus, quam incitandi ad pugnandum.

XXIII. Alexandrini, quum Romanos et secundis rebus confirmari, et adversis incitari viderent; neque ullum belli tertium casum nossent, quo possent esse firmiores, (ut conjectura consequi possumus); aut admoniti a regis amieis, qui in Cæsaris erant præsidiis; aut suo priore consilio,

per occultos nuncios regi probato; legatos ad Cæsarem miserunt, " ut dimittere regem, transireque ad suos pateretur. Paratam enim omnem multitudinem esse, consectam tædio puellæ, siduciario regno, dominatione crudelissima Ganymedis, facere id quod rex imperasset. Quo si auctore in Cæsaris sidem amicitiamque venturi essent, nullius periculi timorem multitudini fore impedimento,

quo minus fe dederent."

XXIV. Cæfar, etfi fallacem gentem, semperque alia cogitantem, alia fimulantem, bene cognitam habebat; tamen petentibus dare veniam utile effe statuit : quod, si quo pacto sentirent ea, quæ postularent; mansurum in side dimissum regem credebat: fin, id quod magis illorum naturæ conveniebat, ducem ad bellum gerendum regem habere vellent; fplendidius atque honestius sese contra regem, quam contra convenarum ac fugitivorum manum, bellum effe gesturum. Itaque regem cohortatus, ut " confuleret regno paterno; parceret præclarissimæ patriæ, quæ turpissimis incendiis et ruinis effet deformata; cives suos primum ad fanitatem revocaret, deinde conservaret; sidem populo Romano fibique præstaret, quum ipse tantum ei crederet, ut ad hostes armatos eum mitteret;" dextra dextram tenens, dimittere copit adulta jam atate puerum. At regis animus disciplinis fallacissimis eruditus, ne a gentis suz moribus degeneraret, flens orare contra Cæsarem cæpit, " ne fe dimitteret; non enim regnum ipsum sibi conspectu Cæsaris esse jucundius." Compressis pueri lacrimis, Cæfar ipse commotus; " celeriter, si illa sentiret, fore eum secum," affirmans; ad suos dimisit. Ille, ut ex carceribus liberum curfum emissus, adeo contra Crefarem acriter bellum gerere cœpit, ut lacrimas, quas in colloquio projecerat, gaudio videretur profudiffe. Accidiffe hoc complures Cafaris legati, amici, centuriones, militesque latabantur; quod nimia bonitas ejus, fallaciis pueri elufa esset. Quasi vero id Cæsar, bonitate tantum adductus, ac non prudentissimo consilio, fecisset.

XXV. Quum, duce affumpto, Alexandrini nihilo se sirmiores sactos, aut languidiores Romanos, animadverterent; eludentibusque militibus regis ætatem atque insirmitatem, magnum dolorem acciperent; neque se quidquam prosicere viderent: rumoresque exsisterent, magna Cæsari præsidia, terrestri itinere, Syria Ciliciaque adduci; quod nondum Cæsari auditum esat: interea commeatum, qui nostris mari supportabatur, intercipere statuerunt. Itaque expeditis navigiis, locis idoncis ad Canopum in statione dispositis navibus, insidiabantur nostris commeatibus. Quod

ubi

ftru claf nul licit que vat feq ftru din ren

ubi

giu cun five jus, unu fua

gna

dig

tum defi idq opp ceff fim præ

grei um fare ciel cara

tud

per

non flur pau mo app dun

non

qui

ubi Cæsari nunciatum est, classem jubet expediri atque in-Præficit huie Tib. Neronem. Proficiscuntur in ea classe Rhodiæ naves: atque in his Euphranor, fine quo nulla unquam dimicatio maritima, nulla etiam parum feliciter confecta erat. At fortuna, quæ plerumque eos, quos plurimis beneficiis ornavit, ad duriorem casum reseivat; superiorum temporum distimilis, Euphranorem prosequebatur. Nam, quum ad Canopum ventum esset, instructaque utrimque classis conflixisset, et sua consuetudine Euphranor primus prælium commississet, et illie triremem hostium perforasset ac demersisset; proximam longius insecutus, parum celeriter insequentibus reliquis, circumventus ab Alexandrinis est: cui subsidium nemo tulit; five, quod in ipfo fatis præfidii, pro virtute ac felicitate ejus, putarent effe; five, quod ipfi fibi timebant. unus ex omnibus eo prælio bene rem gessit, solus cum fua quadriremi victrice periit.

XXVI. Sub idem tempus Mithridates Pergamenus, magnæ nobilitatis domi, scientiæque in bello et virtutis, sidei dignitatisque in amicitia Cæsaris; missus in Syriam Ciliciamque initio belli Alexandrini ad auxilia arcessenda; magnas copias, quas celeriter et propensissima civitatum voluntate et sua diligentia confecerat, itinere pedestri, quo conjungitur Ægyptus Syriæ, Pelusium adduxit:: idque oppidum, firmo præfidio occupatum, ab Achilla propter opportunitatem loci, (namque tota Ægyptus maritimo accessu Pharo, pedestri Pelusio, velut claustris, munita existimatur), repente magnis circumdatum copiis, multiplici præsidio pertinaciter propugnantibus; et copiarum magnitudine, quas integras vulneratis defessique subjiciebat; et perseverantia, constantiaque oppugnandi; quo die est aggressus, in suam redegit potestatem: prasidiumque ibi suum collocavite lade, re bene gesta, Alexandriam ad Cafarem contendit: omnesque eas regiones, per quas iter faciebat, auctoritate ea, quæ plerumque adest victori, pacarat, atque in amicitiam Cæfaris redegerat.

XXVII: Locus est fere regionum illarum nobilissimus, non ita longe ab Alexandria, qui nominatur Delta; quod nomen a similitudine literæ cœpit. Nam pars quædam fluminis Nili, mire derivata inter se duobus itineribus paullatim medium inter se spatium relinquens, diversissimo ad littus intervallo mari conjungitur. Cui loco quum appropinquare Mithridaten Rex cognovisset, et transeundum ei flumen sciret; magnas adversus eum copias misit, quibus vel superari délerique Mithridaten, vel fine dubio tetineri posse credebat. Quemadinodum autem optabat:

3

que exne dif-

Quo flent, ento, e alia t; tafi quo de di-

farem

pate-

onfe-

rude-

natuhabeegem, ellum fuleret filmis um ad opulo ederet, im tet regis

cœpit, spectu s, Cæum feceribus er bel-

is fuz

projecome lataa effet.

ac non

o se firdvertenfirmidquam Cæfari ; quod qui no-

Quod ubi eum vinci; fic satis habebat interclusum a Cæsare a se retineri. Quæ primæ copiæ slumen a Delta transire, et Mithridati occurrere potuerunt, prælium commiserunt, sessitinantes præripere subsequentibus victoriæ societatem: quorum impetum Mithridates magna cum prudentia, consuctudine nostra castris vallatis, sustinuit. Quum vero incaute atque insolenter succedere eos munitionibus videret; eruptione undique sacta, magnum numerum eorum interfecit. Quod nisi locorum notitia reliqui se texissent, partimque in naves, quibus slumen transierant, recepissent; sunditus deleti essent. Qui ut paullulum ab illo timore se recrearunt, adjunctis iis qui subsequebantur, rursus oppuga-

nare Mithridaten coeperunt.

XXVIII. Mittitur a Mithridate nuncius Cæsari, qui rem gestam perferret. Cognoscit ex suis eadem hæc accidisse Rex. Ita pene sub idem tempus, et rex ad opprimendum Mithridaten proficiscitur, et Cæsar ad recipiendum. Ceteriore fluminis Nili navigatione Rex est usus; in quo magnam et paratam classem habebat. Cæsar eodem itinere uti noluit, ne navibus in flumine dimicaret. Sed, circumvectus eo mari, quod Africæ partis esse dicitur, sicuti supra demonstravimus; prius tamen Regis copiis occurrit, quam is Mithridaten aggredi posset: cumque ad se victorem incolumi exercitu recepit. Consederat cum copiis Rex, loco natura munito; quod erat ipse excelsior, planitie ex omnibus partibus subjecta. Tribus autem ex lateribus, variis genere munitionibus tegebatur : unum latus erat adjectum flumini Nilo; alterum editissimo loco ductum, ut pariem castrorum obtineret; tertium palude eingebatur.

XXIX. Inter castra Regis et Cæsaris iter, slumen intercedebat angustum, altislimis ripis, quod in Nilum influcbat: aberat autem ab Regis castris, millia passuum circiter Rex, quum hoc itinere venire Cæfarem comperifiet, equitatum omnem expeditosque delectos pedites ad id flumen mifit, qui tranfitu Cæfarem prohiberent, et emihus ex ripis prælium impar inirent; nullum enim proceffum virtus habebat, aut periculum ignavia fubibat. res incendit dolore milites equitesque nostros, quod tam diu pari prœlio cum Alexandrinis certaretur. Itaque codem tempore equites Germani dispersi vada fluminis quærentes, partim demissioribus ripis slumen transnarunt; et legionarii, magnis arboribus excifis, quæ longitudine utramque ripam contingerent, projectis, repentinoque aggere injecto, flumen transferunt. Quorum impetum adeo pertimuerunt hostes, ut in fuga spem salutis collocarent. Sed idfrustra: namque ex ea suga pauci ad regem resugerunt, pene omni reliqua multitudine interfecta.

vent injec quui verte cata lites mag die o caftr junx copi conf terri Itaq in ca acerr bus a rum inter ma e eam auter ftris, telis fi, ex

> posse culta cum. per f 1pect batui gredi tudin ut ve contr prœli tes ca nostre pore castro tudin pleric cipita

XXX

et fa

XXX. Czefar, re przclaristime gesta, quum subitum adventum suum judicaret magnum terrorem Alexandrinis injecturum, protinus victor ad castra regis pertendit. Hæc quum et opere magno vallata, et loci natura munita adverteret; confertamque armatorum multitudinem collocatam in vallo videret; lassos itinere ae prœliando milites ad oppugnanda castra succedere noluit : itaque non magno intervallo relicto ab hoste, castra posuit. Postero die castellum, quod Rex in proximo vico non longe a suis castris muniverat, brachiisque cum opere castrorum conjunxerat, vici obtinendi caussa; Cæsar, aggressus omnibus copiis, expugnat. Non quod id minori numero militum consequi, difficile factu putaret; sed ut ab ea victoria, perterritis Alexandrinis, protinus castra regis oppugnaret. Itaque eo cursu, quo refugientes Alexandrinos ex castello in castra funt milites infecuti, munitionibus successerunt; acerrimeque eminus prœliari cœperunt. Duabus ex partibus aditus oppugnationis nostris dabatur: una, quam liberum accessum habere demonstravi; altera, quæ mediocre intervallum inter castra et slumen Nilum habebat. ma et electissima Alexandrinorum multitudo defendebat eam partem quæ facillimum aditum habebat : plurimum autem proficiebant holles in repellendis vulnerandisque nostris, qui regione fluminis Nili propugnabant. Diversis enim telis nostri figebantur; adverfi, ex vallo castrorum; averli, ex flumine; in quo multæ naves, initructæ funditoribus et sagittariis, nostros impugnabant.

XXXI. Cæfar, quum videret milites acrius prœliari non posse, nec tamen multum profici propter locorum difficultatem : quumque animum adverteret, excelsissimum locum castrorum relictum esse ab Alexandrinis; quod et per se munitus esset; et studio partim pugnandi, partim spectandi, decucurrissent in eum locum in quo pugnabatur : cohortes illo circuire castra, et summum locum aggredi, jussit; iisque Carsulenum præsecit, et animi magnitudine et rei militaris scientia, virum præstantem. Quo ut ventum est; paucis defendentibus munitionem, nostris contra militibus acerrime pugnantibus; diverso clamore et prœlio perterriti Alexandrini, trepidantes in omnes partes castrorum discurrere cœperunt. Quorum perturbatione, nostrorum animi adeo funt incitati, ut pene eodem tempore ex omnibus partibus, primi tamen editissimum locum castrorum caperent; ex quo decurrentes, magnam multitudinem hostium in castris interfecerunt. Quod periculum plerique Alexandrini fugientes, acervatim fe de vallo præcipitaverunt in eam partem, que flumini erat adjuncta.

Horno

XXX.

fe

et fe-

m:

on-

in-

et;

ter-

nt;

e fe

rem

lum Ce-

ma-

nere

um-

fu-

irrit,

Rex,

e ex

ad-

a, ut

nter-

fluc.

reiter

riffet,

ad id

emi-

rocet

Quæ

tam tam

ue co-

quæ

nt; ct

itram.

e inje-

timue-

Sed id

ur.

Horum primis in ipfa fossa munitionis magna ruina oppressis, ceteri faciliorem sugam habuerunt. Constat sugiffe ex castris Regem ipsum; receptumque in navem; et, multitudine eorum, qui ad proximas naves adnatabant, de-

merso navigio, perisse.

in Syriam.

XXXII. Re felicissime celerrimeque gesta; Cæfar, magnæ victoriæ fiducia, proximo terrestri itinere Alexandriam cum equitibus contendit; atque ea parte oppidi victor introiit, quæ præsidio hostium tenebatur. Neque eum consilium fuum fefellit, quin hostes, eo prœlio audito, nihil jam de bello effent cogitaturi. Dignum adveniens fructum virtutis et animi magnitudinis tulit. Omnis enim multitudo oppidanorum, armis projectis, munitionibusque suis relictis; veste ea sumpta, qua supplices dominantes deprecari consueverunt; sacrisque omnibus prolatis, quorum religione precari offensos iratosque animos regum erant soliti, advenienti Cæfari occurrerunt, seque ei dediderunt. Cæfar in fidem receptos consolatus, per hostium munitiones in fuam partem oppidi magna gratulatione venit fuorum; qui non tantum bellum ipsum ae dimicationem, sed etiam talem adventum ejus felicem fuisse lætabantur.

XXXIII. Cæfar, Ægypto atque Alexandria potitus, reges constituit, quos Ptolemæus testamento scripserat, atque obtestatus erat populum Romanum, ne mutarentur. Nam majore ex duobus pueris rege amisso, minori transdidit regnum; majorique ex duabus filiis Cleopatræ; quæ manserat in fide præfidiisque ejus. Minorem Arsinoen, cujus nomine diu regnasse impotenter Ganymeden docuimus, deducere ex regno statuit; ne qua rursus nova dissensio, prius quam diuturnitate confirmarentur regis imperia, per homines seditiosos nasceretur. Legione veterana vi secum deducta, ceteras ibi relinquit; quo firmius esset corum regum imperium: qui neque amorem suorum habere poterant, quod fideliter permanserant in Casaris amicitia; neque vetustatis auctoritatem, paucis diebus reges constituti. Simul ad-imperii nostri dignitatem utilitatemque publicam pertinere existimabat, si permanerent in side reges, præsidiis eos nostris esse tutos; et hos, si essent ingrati, posse iisdem præsidiis coerceri. Sic rebus omnibus confectis et collocatis, ipse itinere terrestri profectus est

XXXIV. Dum hæc in Ægypto geruntur; rex Deiotarus ad Domitium Calvinum, cui Cæsar Asiam finitimasque provincias administrandas transdiderat, venit; oratum, " ne Armeniam minorem, regnum suum, neve Cappadociam, regnum Ariobarzanis, poslideri vastarique pateretur a Phar-

nace cunia mitiu quun pe po Ratue occuj nia C lis,po ciatio propi profe cit; catas quod Dom fcipli tutas barza foren tibus Cicili

XX " Ca quam cius r se fac mady adduc fende longii rum millas verare nim a eunr p tur ; ic **iponfi** est in Nam tinens ab Ar quod,

cidere

jecta,

juffu

u-

et,

è-

næ

ım

iit,

um

de

rir-

do

re-

ca-

eli-

liti,

efar

in

qui

iam

rc-

at-

tur.

ani-

quæ

oen,

ocui-

dif-

im-

rana

effet

ha-

ami-

reges

item-

fide

it in-

nibus

is est

tarus

afque "ne

ciam,

Phar-

nace,

nace. Quo malo nisi liberarentur; imperata sibi facere, pecuniamque promissam Cæsari non posse se persolvere." Domitius, non tantum ad explicandos sumptus rei militaris quum pecuniam necessariam esse judicaret; sed etiam turpe populo Romano, et Cæfari victori, fibique infame effe Ratueret, regna sociorum atque amicorum ab externo rege occupari; nuncios confestim ad Pharnacem misit, " Armenia Cappadociaque decederet; neve occupatione belli civilis, populi Romani jusmajestatemque tentaret. Hanc denunciationem quum majorem vim habituram existimaret, si propius eas regiones cum exercitu accessisset; ad legiones profectus, unam ex tribus, tricesimam sextam, secum ducit; 11 in Ægyptum ad Cæsarem mittit, literis ejus evocatas; quarum altera in bello Alexandrino non occurrit, quod itinere terrestri per Syriam erat missa. Adjungit Cn. Domitius legioni xxxv1 duas a Deiotaro, quas ille disciplina atque armatura nostra complures annos constitutas habebat; equitesque centum : totidemque ab Ariobarzane fumit. Mittit P. Sextium ad C. Plætorium quæstorem, ut legionem adduceret, quæ ex tumultuariis militibus in Ponto confecta erat; Quinctumque Patisium in Ciciliam, ad auxilia accersenda. Quæ copiæ celeriter omnes, justa Domitii, Comana convenerunt.

XXXV. Interim legati a Pharnace responsa reserunt, " Cappadocia se decessisse; Armeniam minorem recepisse, quam paterno nomine jure obtinere deberet: denique ejus regni caussa integra Cæsari servaretur; paratum enim se facere, quod is statuisset " Cn. Domitius, quum animadverteret eum Cappadocia decessisse, non voluntate adductum, sed necessitate; quod facilius Armeniam defendere posset subjectam suo regno, quam Cappadociam longius remotam; quodque omnes 111 legiones adducturum Domitium putasset, ex quibus quum 11 ad Casarem missas audisset, audacius in Armenia substitisset : perseverare copit, ut " eo quoque regno decederet; neque enim aliud jus esse Cappadociæ arque Armeniæ; nec juste eum postulare, ut in Cæsaris adventum res integra differretur ; id enim esse integrum, quod ita esset, ut fuiffet." His responfis datis; cum iis copiis, quas supra seripsi, prosectus est in Armeniam; locisque superioribus iter facere instituit. Nam ex Ponto a Comanis jugum editum filvestre est, pertinens in Armeniam minorem; quo Cappadocia finitur ab Armenia. Cujus itineris has effe certas opportunitates; quod, in locis superioribus, nullus impetus repentinus accidere hostium poterat; et quod Cappadocia his jugis subjecta, magnam commeatus copiam erat subministratura.

XXXVI.

XXXVI. Complures interim legationes Pharmaces ad Domitium mittit; quæ de pace agerent, regiaque munera Domitio ferrent. Ea constanter omnia aspernabatur; " nec sibi quidquam fore antiquius, quam dignitatem populi Romani et regna fociorum recuperare," legatis respon-Magnis et continuis itineribus confectis, quum adventaret ad Nicopolim; quod oppidum positum in Armenia minore est, plano ipsum loco, montibus tamen altis ab duobus lateribus objectis, fatis magno intervallo ab oppido remotis; castra posuit, longe a Nicopoli circiter millia passum vir. Quibus ex castris quum locus angustus atque impeditus effet transeundus, Pharnaces in insidiis delectos pedites, omnesque pene disposuit equites: magnam autem multitudinem pecoris intra eas fauces diffipari justit, paganosque et oppidanos in iis locis observari: ut si amicus Domitius eas angustias transiret, nihil de infidiis suspicaretur, quum in agris et pecora et homines animadverteret versari, tamquam amicorum adventu: fin vero, ut in hostium fines, veniret; præda diripienda milites diffiparentur, dispersique cæderentur.

XXXVII. Hæc quum administraret, numquam tamen intermittebat legatos de pace atque amicitia mittere ad Domitium; quum hoc ipso crederet facilius eum decipi posse. At contra spes pacis, Domitio in iisdem castris morandi attulit caussam. Ita Pharnaces, amissa proximi temporis occasione, veritus ne cognoscerentur insidiæ, suos in castra revocavit. Domitius postero die propius Nicopolim accessit, castraque oppido contulit: quæ dum muniunt nostri, Pharnaces aciem instruxit suo more atque instituto; in fronte enim, simplici directa acie, cornua trinis sirmabantur subsidiis; eadem ratione hæc media collocabantur acie, duobus dextra sinistraque intervallis, simplicibus ordinibus instructis. Perfecit inceptum castrorum opus Domitius, parte copiarum pro vallo instructa.

XXXVIII. Proxima nocte Pharnaces; interceptis tabellariis, qui de Alexandrinis rebus literas ad Domitium ferebant; cognoscit Cæsarem magno in periculo versari, slagitareque a Domitio, ut quam primum sibi subsidia mitteret, propiusque ipse Alexandriam per Syriam accederet. Qua cognita re, Pharnaces victoriæ loco ducebat, si trahere tempus posset; quum discedendum Domitio celeriter putaret. Itaque ab oppido, qua facillimum accessum et æquissimum ad dimicandum nostris videbat, sossa 11 directas, non ita magno intervallo medio relicto, 1v pedum altitudinis, in eum locum deduxit, quo longius constituerat suam non producere aciem. Inter has fossas ab la utilis quitat

lo, quarbitr ret, a ciem colloc diam reliqu locati mican

XL tur: extra cundu foffan Ponti ftibus nata e tranfit giones piæ, XXXVI tum fi tiffime tium; noluit parte **fuperi** derun equite cepto, tutis,

AL ea, que pavit. fortun pida e que di mæ a morte ternur

X

fossa aciem semper instruebat; equitatum autem omnem ab lateribus, extra fossam, collocabat; qui neque aliter utilis esse poterat, et multum numero anteibat nostrum equitatum.

ad

era

ar;

po-

-40

um

Ar-

al-

ab

iter

gu-

diis

ma-

liffi-

ari:

e in-

ines

ntu:

mi-

men

e ad lecipi

mo-

oximi

e, fu-

s Ni-

dum

atque

ornua

media vallis,

castro-

tis ta-

Domi-

ericulo

bi fub-

Syriam

co du-

m Do-

facilli-

ris vi-

medio

it, quo ter has

forTas

cta.

XXXIX. Domitius autem; quum Cæsaris magis periculo, quam suo, commoveretur; neque se tuto discessirum arbitraretur, si conditiones, quas rejecerat, rursus appeteret, aut sine caussa discederet; ex propinquis castris in aciem exercitum eduxit. xxxvi legionem in dextro cornu collocavit, Ponticam in sinistro: Deiotari legiones in mediam aciem contulit; quibus tamen angustissimum frontis reliquit intervallum: reliquis coho tibus in subsidiis collocatis. Sic utrimque acie instructa, processum est ad dimicandum.

XL. Signo sub idem tempus ab utroque dato, concurritur: acriter varieque pugnatur: nam xxxvr legio, quum extra fossam ine quitatum regis impetum fecisset, adeo fecundum prælium fecit, ut mænibus oppidi fuccederet, fossamque tranfiret, aversosque hostes aggrederetur. Pontica ex altera parte legio, quum paullulum aversa hostibus cessisset; fossam autem circuire acies secundo conata effet, ut aperto latere aggrederetur hostem; in ipso transitu fossæ, confixa et oppressa est. Deiotari vero legiones vix impetum sustinuerunt. Ita victrices regis copiæ, cornu suo dextro, mediaque acie converterunt se ad xxxvi legionem. Quæ tamen fortiter vincentium impetum sustinuit, magnis copiis hostium circumdata; præsentissimo animo pugnans in orbem se recepit ad radices montium; quo Pharnaces insequi, propter iniquitatem loci, noluit. Ita, Pontica legione pene tota amissa, magna parte Deiotari militum interfecta; xxxv1 legio in loca fe superiora contulit, non amplius CCL desideratis. Ceciderunt eo prœlio splendidi atque illustres viri nonnulli equites Romani. Quo tamen incommodo Domitius accepto, reliquias exercitus diffipati collegit; itineribusque tutis, per Cappadociam fe in Afiam recepit.

XLI. Pharnaces, rebus secundis elatus; quum de Cæsare ea, quæ optabat, speraret; Pontum omnibus copiis occupavit. Ibique et victor, et crudelissimus rex, quum sibi fortunam paternam feliciore eventu destinaret, multa oppida expugnavit; bona civium Romanorum, Ponticorumque diripuit; supplicia constituit in eos, qui aliquam formæ atque ætatis commendationem habebant, ea quæ morte essent miseriora: Pontumque, nullo desendente, paternum regnum se recepisse glorians, obtinebat.

XLII Sub idem tempus, in Illyrico est incommodura acceptum.

acceptum. Quæ provincia superioribus mensibus retenta, non tantum fine ignominia, sed etiam cum laude, erat. Namque eo missus æstate cum 11 legionibus Q. Cornisiius, Cafaris quaftor pro prætore; quamquam erat provin. cia minime copiosa ad exercitus alendos, et finitimo bello ac dissensionibus confecta et vastata; tamen prudentia ac diligentia sua, quod magnam curam suscipiebat ne quo temere progrederetur, et recepit et defendit. Namque et castella complura locis editis posita, quorum opportunitas castellanos impellabat ad decursiones faciendas et bellum inferendum, expugnavit; eaque præda milites donavit : quæ etfi erat tenuis, tamen in tanta provincia desperatione erat grata, præsertim virtute parta. Et quum Octavius ex fuga Pharfalici prœlii, magna classe in illum fe finum contulisset; paucis navibus ladertinorum, quorum semper in Rempublicam singulare constiterat officium, dispersis Octavianis navibus erat potitus; ut vel clasfe dimicare posset, adjunctis captivis navibus sociorum. Et quum diversissima parte orbis terrarum Co. Pompeium Cæfar victor fequeretur; complurefque adversarios in Illyricum, propter Macedoniæ propinquitatem, se, reliquiis ex fuga collectis, contulisse audiret; literas ad Gabinium mittit, uti, " cum legionibustironum, quænuper erant conscripæ, proficisceretur in Illyricum; conjunctisque copiis cum Q. Cornificio, si quod periculum provincia inferretur, depelleret; fin ea non magnis copiis tuta esse posset, in Macedoniam legiones adduceret; omnem enim illam partem regionemque, vivo Cn. Pompeio, bellum instauraturam effe" credebat.

XLIII. Gabinius, ut in Illyricum venit, hiberno tempore anni ac difficili : five copiofiorem provinciam existimans; five multum fortunæ victoris Cæfaris tribuens; five virtute et scientia sua confisus, qua sæpe in bellis periclitatus magnas res et secundas ductu ausuque suo gesferat : neque provinciæ facultatibus sublevabatur, qua partim erat exinantia, partim infidelis; neque navibus, intercluso mari tempestatibus, commeatus supportari poterat; magnisque disficultatibus coactus, non ut volebat, sed ut necesse erat, bellum gerebat. Ita, quum durissimis tempestatibus, propter inopiam, castella aut oppida expugnare cogeretur; crebra incommoda accipiebat: adeoque est a barbaris contemptus, ut Salonam se recipiens in oppidum maritimum, quod cives Romani fortissimi sidelissimique incolebant, in agmine dimicare sit coactus. prœlio, duobus millibus militum amplius amissis, centurionibus xxxviri, tribunis iv; cum reliquis copiis Salonam fe re fus, VI, prov dis, que X

quæ C11, ctav bufg claff vi v batu tatef pie : chai; Quo gital vibu gniti ftra i claffi gnan ro a ciam mafq fe ti in fu nece ipiui datu venti noftr

XI te co confi regio Ibi re qui c tenfis nulla vem, prop lerite

arma

nta,

rat.

fici-

vin.

bel-

ntia

ne

am-

op-

ndas

lites

nciz

uum

llum

quo-

n. Et

llyri-

nis ex

nium

t con-

férreposset,

illam

nstau-

existi-

ns; li-

lis pe-

o gel-

r, qua

ous, in-

pote-

olebat,

rillimis

expug-

deoque in op-

idelissi-

nturio-

alonam

Quo

fe recepit: summaque ibi dissicultate rerum omnium presfus, paucis mensibus morbo periit. Cujus et infelicitas vivi, et subita mors, in magnam spem Octavium adduxit provinciæ potiundæ: quem tamen diutius in rebus secundis, et fortuna, quæ plurimum in bellis potest, diligentiaque Cornisicii, et virtus Vannii versari passa non est.

XLIV. Vatinius, Brundisii quum esset; cognitis rebus, quæ gestæ erant in Illyrico; quum crebris literis Cornificii, ad auxilium provinciæ ferendum evocaretur; et M. Octavium audiret cum barbaris fædera percussisse, compluribufque locis nostrorum militum oppugnare præsidia, partim classe per se, partim pedestribus copiis per barbaros : etti gravi valetudine affectus, vix corporis viribus animum fequebatur; tamen virtute vicit incommodum naturæ, difficultatesque hiemis, et subitæ præparationis. Nam, quum iple paucas in portu naves longas haberet; literas in Achaiam ad Q Kalenum misit, uti sibi classem mitteret. Quod quum tardius fieret, quam periculum nostrorum flagitabat, qui fustinere impetum Octavii non poterant; navibus actuariis, quarum numerus erat fatis magnus, magnitudine quamquam non fatis justa ad præliandum, rostra imposuit. His adjunctis navibus longis, et numero classis aucto; militibus veteranis impositis, quorum magnam copiam habebat, ex omnibus legionibus, qui numero agrorum relicti erant Brundisii, quum exercitus in Græciam transportaretur; profectus est in Illyricum. Maritimasque nonnullas civitates, quæ desecerant Octavioque le transdiderant, partim recipiebat, partim remanentes in suo consilio prætervehebatur: nec sibi ullius rei moram necessitatemque injungebat, quin, quam celerrime posset, ipsum Octavium persequeretur. Hunc, oppugnantem Epidaturum terra marique, ubi nostrum erat præsidium, ad. ventu suo discedere ab oppugnatione coegit, præsidiumque postrum recepit.

XLV. Octavius, quum Vatinium classem magna ex parte confectam ex naviculis actuariis habere cognovisset; confisus sua classe, substitut ad insulam Tauridem. Qua regione Vatinius insequens navigabat; non quod Octavium ibi restitisse sciret; sed quod eum longius progressam insequi decreverat. Quum propius Tauridem accessisset; distensis suis navibus, quod et tempestas erat turbulenta, et nulla suspicio hostis; repente adversam ad se venientem navem, antennis ad medium malum demissis, instructam propugnatoribus animadvertit. Quod ubi conspexit, celeriter vela subduci, demittique antennas jubet, et milites armari; et, vexillo sublato, quo pugnandi dabat signum,

Aa

nuz

que prime naves subsequebantur, idem ut facerent, significabat. Parabant se Vatiniani repente oppressi: parati deinceps Octaviani ex portu procedebant. Instruitur utrimque acies: ordine disposita magis, Octaviana; parati-

or militum animis, Vatiniana.

XLVI. Vatinius, quum animadverteret, neque navium se magnitudine, neque numero parem esse futuræ dimicationi; fortunæ rem committere maluit. Itaque primus sua quinqueremi in quadriremem ipsius Octavii impetum fecit. Celerrime fortissimeque contra illo remigante, naves adversæ roffris concurrunt adeo vehementer, ut mavis Octaviana, rostro discusso, ligno contineretur. Committitur acriter reliquis locis prælium, concurriturque ad duces maxime: nam quum suo quisque auxilium ferret, magnum comminus in angusto mari prælium factum est: quantoque conjunctis magis navibus confligendi potestas dabatur, tanto superiores erant Vatiniani: qui admiranda virtute ex suis navibus in hostium naves transilire non dubitabant; et, dimicatione æquata, longe superiores virtute rem feliciter gerebant. Deprimitur ipfius Octavii quadriremis: multæ præterea capiuntur, aut rostris perforatz merguntur: propugnatores Octaviani partim in navibus jugulantur, partim in mare præcipitantur. Ipse Octavius se in scapham confert; in quam plures quum confugerent, depressa scapha, vulneratus, tamen adnatat ad suum myoparonem. Fo receptus, quam prælium nox dirimeret, tempestate magna velis profugit. Sequuntur hunc suz naves nonnullæ, quas casus ab illo periculo vindicarat.

XLVII. At Vatinius, re bene gesta, receptui cecinit; suisque omnibus incolumibus in eum se portum victor recepit, quo ex portu classis Octaviana ad dimicandum processerat. Capit ex eo prœlio penterem 1, triremes 11, dierotas vi11; compluresque remiges Octavianos: posteroque ibi die suit, dum suas captivasque naves resiceret. Post diem 111, contendit in insulam Islam, quod eo se recepisse ex suga credebat Octavium. Erat in ea regione nobilissimum oppidum, conjunctissimumque Octavio: quo ut pervenit, oppidani supplices se Vatinio dediderunt; comperitque ipsum Octavium, parvis paucisque navigiis, vento secundo, regionem Græciæ petisse; inde ut siciliam, de inde Africam, caperet. Ita brevi spatio re præclarissime gesta, provincia recepta et Corniscio reddita, classe adversariorum ex illo toto sinu expulsa; victor se Brundissum,

incolumi exercitu et classe, recepit.

XLVIII. Iis autem temporibus, quibus Cæsar ad Dyrrhachium Pompeium obsidebat, et Palæpharsali rem selicites

citer etian nus, dæ c dio, diis quod prov rum, re po tus a cum . citus. oppic dohre iterun gna p præfe

alienu re. Et beralin niæ lo fas ferr gregem tur. I aut mi tribuna quam j tur, au pericule jungeba

te mil

dicenc

XL

rator ea de mori confirm focietat cum cuj ptum fo tum, Ca augetur nis. Con tur impe

L. C

LI, 1.

gni-

arati

r u-

rati-

avi-

æ di-

pri-

mpe-

igan-

r, ut

Com-

e ad

erret,

n est:

otestas

randa

on du-

virtute

nadri-

foratz

avibus

Ravius

gerent,

m my-

meret,

fuæ na-

ecinit;

ctor re-

m pro

II, di-

postero.

et. Post

recepille

obilifi-

ut per-

compe-

s, vento

am, de-

larissime

affe ad.

ndisium,

ad Dyr rem felir cites citer gerebat, Alexandrizque quum periculo magno, tum etiam majore periculi fama dimicabat; Q. Cassius Longinus, in Hispania pro prætore provinciæ ulterioris obtinen. da cauffa relictus; five consuetudine natura sua; five o. dio, quod in illam provinciam susceperat quæstor, ex insidiis ibi vulneratus; magnas odii fui fecerat accessiones: quod vel ex conscientia sua, quum de se mutuo sentire provinciam crederet; vel multis fignis et testimoniis eorum, qui difficulter odia diffimulabant, animadvertere poterat ; et compensare offensionem provinciz, exercitus amore cupiebat. Itaque, quum primum in unum locum exercitum conduxit, HS centenos militibus est polli-Nec multo post; quum in Lusitania Medobregam citus. oppidum, montemque Herminium expugnaffet, quo Medobregenses confugerant, ibique Imperator effet appellatus; iterum HS centenis milites donavit. Multa præterea et magna præmia fingulis concedebat; quæ speciosum reddebant præsentem exercitus amorem; paullatim tamen et occulte militarem disciplinam severitatemque minuebant.

XLIX. Cassius, legionibus in hiberna dispositis, ad jus dicendum Cordubam se recepit; contractumque in ea as alienum, gravistimis oneribus provincia constituit exsolvere. Et, (ut largitionis postulat consuetudo), per caussam liberalitatis speciosam, plura largitori quærebantur. niæ locupletibus imperabantur; quas Longinus fibi expensas ferri non tantum patiebatur, sed etiam cogebat. gregem locupletium, simultatum caussæ tenues conjiciebantur. Neque ullum genus quæstus, aut magni et evidentis, aut minimi et sordidi, prætermittebatur; quo domus et tribunal imperatoris vacaret. Nemo erat, qui modo aliquam jacturam facere posset, quin aut vadimonio teneretur, aut in reos referretur. Ita magna etiam follicitudo periculorum ad jacturas et detrimenta rei familiaris adjungebatur.

L. Quibus de caussis accidit, ut, quum Longinus Imperator eadem faceret, quæ fecerat quæftor; fimilia rurfus de morte ejus provinciales confilia inirent. Horum odium confirmabant nonnulli familiares ejus; qui, gaum in illa societate versarentur rapinarum, nihilominus tamen oderant eum cujus nomine peccabant: fibique, quod rapuerant, acceptum ferebant; quod interciderat, aut erat interpellatum, Cassio assignabant. V legionem novam conscribit; augetur odium et ex ipso delectu, et sumptu additæ legionis. Compleutur equitum 111 millia; maximisque oneran-

tur impensis: nec provinciæ datur ulla requies.

LI, Interim literas accepit a Cæsare, ut in Africam ex-

ercitum transjiceret, perque Mauritaniam ad fines Numidiæ perveniret; quod magna Cn Pompeio Juba rex miferat auxilia, majomque missiurus existimabatur. Quibus literis acceptis, infolenti voluptate esserebatur; quod sibi novarum provinciarum, et fertilissimi regni tanta oblata esser facultas. Itaque ipse in Lusitaniam proficiscitur, ad legiones accersendas, auxiliaque adducenda: certis hominibus dat negotium, ut frumentum navesque c præpararentur, pecuniæque describerentur atque imperarentur, ne qua res, quum redisset, moraretur. Reditus ejus suit celerior omnium opinione: non enim labor aut vigilantia,

capienti præsertim aliquid, Cassio deerat.

LII. Exercitu coacto in unum locum, castris ad Cordubam politis, pro concione militibus exponit, quas res Cæfuris justu gerere deberet: polliceturque iis, quum in Mauritaniam transjecisset, HS centenos se daturum; v fore in Hispania legionem. Ex concione se Cordubam recepit. Eoque ipso die, meridiana hora, quum in Basilicam iret; quidam Minucius Silo, cliens L. Racilii, libellum, quafi aliquid ab eo postularet, ut miles ei transdit : deinde post Racilium, (nam is latus Cassii tegebat), quali responsum ab eo peteret, celeriter dato loco quum se infinuasset, finistra corripit eum, dextraque bis ferit pugio-Clamore sublato, fit a conjuratis impetus universis. Munatius Plancus proximum gladio transjicit lictorem. Hoc interfecto, Q. Cassium legatum vulnerat. Ibi T. Vafius et L. Mergilio, simili confidentia Plancum municipem fuum adjuvant : erant enim omnes Italicenses. Ad ipsum Longinum L. Licinius Squillus involat, jacentemque levibus fauciat plagis.

LIII. Concurritur ad Cassium defendendum: semper enim berones compluresque evocatos cum telis secum habere consueverat; a quibus ceteri intercluduntur, qui ad cædem faciendam subsequebantur: quo in numero suit Calpurnius Salvianus, et Manilius Tufculus. Minutius inter faxa, quæ jaciebant in itinere, fugiens opprimitur; et, relato domum Cassio, ad eum deducitur. Racilius in proximam se domum familiaris sui confert, dum certum cognosceret confectusne Cashius esset. L. Laterensis, quum id non dubitaret, accurrit lætus in castra; militibus vernaculis, et secundæ legionis, quibus odio sciebat præcipue Cashium esfe, gratulatur : tollitur a multitudine in tribunal: Prætor appellatur. Nemo enim aut in proviscia natus, aut vernaculæ legionis miles, aut dinturnitate jam factus provincialis, (quo in numero erat 11 legio), non cum omni provincia consenserat in odio Cassii: (nam le

ones

gion Cæf fect

nun

tus, tur. aux Sub ftris quic Perr grad

L

bet of bus um dign fami isse cos i dum um, existi ciatili quos reden et cur ti; ta

remiff

pit : c

LV

piis f tem ea fectur rat di mallet nias ea parum impera quofqu habeba dempt men er luftrat auxilia

giones x x x et x x 1, paucis mensibus in Italia scriptas, Cæsar attribuerat Longino: v legio nuper ibi erat confecta).

LIV. Interim nunciatur Laterenfi, vivere Cassium. Quo nuncio, dolore magis permotus quam animo perturbatus, reficit se celeriter, et ad Cassium visendum proficiscitur. Re cognita, x x x legio figna Cordubam infert, ad auxilium ferendum imperatori suo: facit hoc idem x x 1. Subsequitur has, v. Quum 11 legiones reliquæ essent in castris: secundani, veriti ne soli relinquerentur; atque ex eo. quid sensissent, indicaretur; secuti sunt factum superiorum. Permansit in sententia legio vernacula, nec ullo timore de

gradu dejecta eft.

LV. Cassius cos, qui nominati erant conscii cædis, jubet comprehendi : legionem v in castra remittit, cohortibus xxx retentis. Indicio Minutii cognoscit, L. Racilium et L. Laterensem, et Annium Scapulam, maximæ dignitatis et gratiæ provincialem hominem, fibique tam familiarem quam Laterensem et Racilium, in eadem fuisse conjuratione: nec diu moratur dolorem suum, quin cos interfici jubeat. Minutium libertis transdit excruciandum : item Calpurnium Salvianum ; qui profitetur indicium, conjuratorumque numérum auget; vere, ut quidam existimant; ut nonnulli queruntur, coactus. lisdem cruciatibus affectus L. Mergilio. Squillus nominat plures; quos Cashus interfici jubet; exceptis iis, qui se pecunia redemerunt: nam palam HS x, cum Calpurnio pacifcitur; et cum Q. Sextio, L. Qui etsi maxime nocentes funt multati; tamen periculum vitæ, dolorque vulnerum pecunia remissus, crudelitatem cum avaritia certasse fignificabat.

LVI. Aliquot post diebus, literas a Cæsare missas accipit : quibus cognoscit Pompeium in acie victum, amissis copus fugifie. Qua re cognita, mistam dolori voluptatem capiebat. Victoriæ nuncius, lætitiam exprimebat: confectum bellum, licentiam temporum intercludebat. Sic erat dubius animi, utrum nihil timere, an omnia licere Sanatis vulneribus, accernit omnes qui fibi pecunias expensas tulerant, acceptasque eas jubet referri. Quibus parum videbatur imposuisse oneris, ampliorem pecuniam imperat. Quem autem Romanorum delectum instituit, quosque ex omnibus conventibus colonissque conscriptos habebat; transmarina militia perterritos, ad sacramenti redemptionem vocabat. Magnum hoc fuit vectigal; majus tamen creabat odium. His rebus confectis, totum exercitum lustrat: Legiones, quas in Africam ducturus erat, et auxilia, mittit ad Trajectam : ipse, classem quam para-

A 2 3

28 E

certum terenfis, nilitibus pat præ idine in Provis. turnitate (io), non nam le. giones

mi-

ife-

bis

fibi

lata

, ad

omi-

ara-

, ne

t ce-

ntia,

ordu-

s Cæ-

Mau-

re in

cepit.

iret;

llum,

: de-

quali

fe in-

pugio.

verfis.

torem.

T. Va-

nunici-

s. Ad

entem-

nper e-

im ha-

qui ad

ero fuit

linutius

imitur;

cilius in

bat ut inspiceret, Hispalim accedit: ibique moratur; propterea quod edictum tota provincia proposuerat, ut, quibus pecunias imperasset, neque contulissent, se adirent.

Quæ evocatio vehementer omnes perturbavit.

LVII. Interim L. Titius, qui eo tempore tribunus militum legionis vernaculæ fuerat, nunciat fama legionem x x x, quam Q. Cassius legatus simul ducebat; quum ad oppidum Leptim castra haberet, seditione facta, centurionibus aliquot occifis qui figna tolli non patiebantur, discessisse; et ad 11 legionem contendisse, quæ ad fretum alio itinere ducebatur. Cognita re, noctu cum v cohortibus undevicesimanorum egreditur: mane pervenit. Ibi cum diem, ut quid ageretur perspiceret, moratus; Carmonam contendit. Hic, quum legio xxx et xx1, et cohortes IV ex v legione, totusque convenisset equitatus; audit iv cohortes a vernaculis oppressas ad Obuculam, cum his ad fecundam pervenisse legionem, omnesque ibi se conjunxisse; et T. Thorium Italicensem, ducem delegisse. Celeriter habito confilio, Marcellum Cordubam, ut eam in potestate retineret; Q. Cashum legatum, Hispalim mittit. Paucis ei diebus affertur, conventum Cordubensem ab eo defeciffe; Marcellumque, aut voluntate aut necessitate adductum, (namque id varie nunciabatur), consentire cum Cordubentibus: 11 cohortes legionis v, quæ fuerant Cordubæ in præfidio, idem facere. Cassius his rebus incensus, movet castra; et postero die Segoviam ad slumen Silicense Ibi habita concione, militum tentat animos: quos cognoscit non sua, sed Cæsaris absentis caussa, sibi sidissimos etie; nullumque periculum deprecaturos, dum per eos Cæfari provincia restitueretur.

LVIII. Interim Thorius ad Cordubam veteres legiones adducit. Ac, ne dissensionis initium natum seditiosa militum suaque natura videretur; fimul, ut contra Q. Cassium, qui Cæfaris nomine majoribus viribus uti videbatur, æque potentem opponeret dignitatem; Cneo Pompeio se provinciam recuperare velle, palam dictitabat. Et forfitan etiam hoc fecerit odio Cafaris, et amore Pompeii; cujus nomen multum poterat apud eas legiones, quas M. Varro obtinuerat: sed id qua mente commotus fecerit, conjectura sciri non potest. Certe hoc præ se Thorius serebat. Milites adeo fatebantur, ut Co. Pompeii nomen in scutis inscriptum haberent. Frequens legionibus conventus obviam prodit; neque tantum virorum, sed etiam matrum familias ac prætextatorum. Deprecaturque, "ne hostili adventu Cordubam diriperent: nam se contra Cassium sentire cum omnibus; contra Cafarem ne facere cogerentur, orare."

L com opus bus (nequ cauil xerui profit et co polu Cord excel tania terio quan

agros L quæ ! ut in testas mæq ferro fliger ment fuæ p instru ftrux is in fuade cæpit mum pient Quui culta tim t nequi

1.3 habe ones. fideb Marc aqua. dam infest itiner erede

LIX. Tantæ multitudinis precibus et lacrimis, exercitus commotus; quum videret ad Cassium persequendum nihil opus esse Cn. Pompeii nomine et memoria; tamque omnibus Cæfarianis, quam Pompeianis, Longinum esse in odio; neque se conventum, neque M. Marcellum, contra Cæsaris caussam posse perducere: nomen Pompeii ex scutis detraxerunt; Marcellum, qui se Cæsaris caussam defensurum profitebatur, ducem adsciverunt, prætoremque appellarunt; et conventum fibi adjunxerunt; castraque ad Cordubam posuerunt. Cassius eo biduo circiter 1v millia passuum 2 Corduba, citra flumen Bætim, in oppidi confpectu, loco excelfo facit castra: literas ad regem Bogudem in Mauritaniam, et ad M. Lepidum proconfulem in Hispaniam citeriorem mittit, " subsidio sibi provinciæque, Cæsaris caussa, quam primum veniret." Ipfe hostili modo Cordubensium

agros vastat, ædificia incendit.

LX. Cujus rei deformitate atque indignitate, legiones, quæ Marcellum fibi ducem reperant, ad eum concurrerunt; ut in aciem educerentur, orant; prinfque confligendi fibi potestas fieret, quam cum tanta contumelia nobilitsimæ caristimæque possessiones Cordubensium in conspectu suo rapinis, ferro, flammaque confumerentur. Marcellus, quum confligere miserrimum putaret; quod et victoris et victi detrimentum ad eundem Cæfarem esset redundaturum; neque suæ potestatis esse; legiones Bætim transducit, atque aciem Quum Cassium contra pro suis castris aciem instruxisse loco superiore videret; caussa interposita, quod is in æquum non descenderet, Marcellus militibus perfuadet, ut se in castra recipiant. Itaque copias reducere ecepit. Cassius; quo bene valebat, Marcellumque infirmum este sciebat; aggressus equitatu legionarios se recipientes, complures ne vissimos in sluminis ripis interficit. Quum hoc detrimento, quid transitus sluminis vitii difficultatisque haberet, cognium esset; Marcellus castra Bætim transfert. Crebroque ute que legiones in aciem educit; neque tamen confligitur, propier locorum difficultates.

LXI. Erat copiis pedestribus multo firmior Marcellus; habebat enim veteranas, multifque prœliis expertas legiones. Callius fidei magis, quam virtuti legionum, conndebat. Itaque quum castra castris collata essent, et Marcellus locum idoneum castello cepisset, quo prohibere aqua Cassianos posset, Longinus, veritus ne genere quodam obfidionis clauderetur in regionibus alienis fibique infestis, noctu filentio ex castris proficiscitur, celerique itinere Uliam contendit, quod fibi fidele esse cppidum eredebat. Ibi adeo conjuncta ponit mœnibus castra, ut

æque e pro-

0.

ii-

it.

ni-

em

p-

ITI-

ur,

nm

rti-

Ibi

Car-

co-

au-

cum

con-

Ce-

m in

ittit.

b co

e ad-

cum

Cor-

nius,

icense

quos

fimos

r cos

giones

a mili-

illium,

tan et-; cujus . Vart, conas ferein scu-

tus obrum ta-Ilili adfentire

orare."

LIX

et loci natura (namque Ulia in edito loco posita est) et ipsa munitione urbis, undique ab oppugnatione tutus Hunc Marcellus infequitur, et quam proxime potest Uliam, castra castris confert. Locorumque cognita natura; quo maxime rem deducere volebat, necessitate est adductus; ut neque confligeret, (cujus fi rei facultas effet, refisere incitatis militibus non poterat); neque vagari Cassium latius pateretur, ne plures civitates ea paterentur, quæ passi erant Cordubenses. Castellis idoneis locis collocatis, operibufque in circuitu oppidi continuatis, Uliam Cassiumque munitionibus clausit. Quæ priufquam perficerentur, Longinus omnem suum equitatum emisit: quem magno fibi usui fore credebat, fi pabulari frumentarique Marcellum non pateretur; magno autem impedimento, si clausus obsidione et inutilis necessarium consumeret frumentum.

LXII. Paucis diebus, Cassii literis acceptis, rex Bogud cum copiis venit; adjungitque ei legionem quam secum adduxerat, compluresque cohortes auxiliarias Hispanorum. Namque ut in civilibus dissensionibus accidere consuevit, ita temporibus illis in Hispania nonnullæ civitates rebus Cassii studebant, plures Marcello savebant. Accedit cum copiis Bogud, ad exteriores Marcelli munitiones. Pugnatur utrimque acriter; crebroque ut accidit, fortuna sæpe ad utrumque victoriam transferente; nec tamen un-

quam ab operibus depellitur Marcellus.

LXIII. Interim Lepidus ex citeriore provincia, cum cohortibus legionariis x x x v, magnoque numero equitum et reliquorum auxiliorum, venit ea mente Uliam, ut, fine ullo studio, contentiones Cashi Marcellique componeret. Huic venienti, fine dubitatione Marcellus se credit atque offert: Cashus contra suis se tenet præsidiis; sive eo quod plus fibi juris deberi, quam Marcello existimabat; sive eo quod, ne præoccupatus animus Lepidi effet obfequio adversarii verebatur. Ponit ad Ullam castra Lepidus; neque habet a Marcello quidquam divisi. Ne pugnetur, interdicit: ad exeundum Cassium invitat; sidemque suam in re omni interponit. Quvm diu dubitaffet Cassius, quid sibi faciendum quidve Lepido esset credendum; neque ullum exitum confilii fui reperiret, fi permaneret in fententia; postulat, uti munitiones disjicerentur, sibi liber exitus daretur. Non tantum induciis factis, sed prope jam constituta opera quum complanarent, custodiæque munitionum essent deductæ: auxilia regis in id eastellum Marcelli, quod proximum erat regiis castris, neque opinantibus omnibus, (si tamen in omnibus suit Cassius, nam de hujus huju plur indig majo

cellu Mar Carn prov vit (in h corre viga do, dicti iter exist in pe hibe tand pesta tus; fauci

> perii L que . terife inuti tis co nicio genti mult guæ omn dum eas i liber um r lerite bello deba

nequ

prœli Calvi bus hujus conscientia dubitabatur), impetum secerunt, compluresque ibi milites oppresserunt. Quod nisi celeriter, indignatione et auxilio Lepidi, prælium esset diremptum;

major calamitas effet accepta.

eft)

tutus

xime

cog-

cessi-

acul-

eque

a pa-

oneis

natis,

quam

nifit:

enta-

pedi-

oniu-

logud

ecum

pano-

itates

iones.

rtuna

un-

m co-

uitum

neret.

atque

quod

io ad-

r, in-

fuam

, quid

neque n fen-

liber

pe jam muni-

Mar-

am de

hujus

Ac-

LXIV. Quum iter Cassio patefactum esset; castra Marcellus cum Lepido conjungit. Lepidus eodem tempore Marcellusque Cordubam cum suis proficiscitur; Cassius Carmonam. Sub idem tempus, Trebonius proconful ad provinciam obtinendam venit. De cujus adventu ut cognovit Cashus; legiones, quas secum habuerat, equitatumque in hiberna distribuit; ipse, omnibus suis rebus celeriter correptis, Malacam contendit; ibique, adverso tempore navigandi, naves conscendit: ut ipse prædicabat; ne se Lepido, et Trebonio, et Marcello, committeret: ut amici ejus dictitabant; ne per eam provinciam minore cum dignitate iter faceret, cujus magna pars ab eo defecerat: ut ceteri existimabant; ne pecunia illa ex infinitis rapinis confecta, in potestatem cujusquam veniret. Progressus secunda, ut hiberna tempestate : quum in Iberum flumen, noctis vitandæ caussa, se contulisset; inde, paullo vehementiore tempestate, nihilo periculosius se navigaturum credens, profectus; adversis fluctibus occurrentibus ostio sluminis; in ipsis faucibus, quum neque flectere navem propter vim fluminis. neque directum tantis fluctibus tenere posset, demersa navi, pernit.

LXV. Quum in Syriam Cæsar ex Ægypto venisset; atque ab iis, qui Roma venerant ad eum, cognosceret, literisque urbanis animadverteret, multa Romæ male et inutiliter administrari, neque ullam partem reipublicæ satis commode geri; quod et, contentionibus Tribunitiis, perniciofæ feditiones orirentur; et, ambitione atque indiligentia Tribunorum militum, et qui legionibus præerant, multa contra morem consuetudinemque militarem sierent, quæ dissolvendæ disciplinæ severitatisque essent; eaque omnia flagitare adventum suum videret : tamen præferendum existimavit, quas in provincias regionesque venisset, eas ita relinquere constitutas, ut domesticis dissensionibus liberarentur, jura legesque acciperent, et externorum hostium metum deponerent. Hæc in Syria, Cilicia, Alia celeriter se confecturum sperabat; quod hæ provinciæ nullo bello premebantur. In Bithynia ac Ponto, plus oneris videbat fibi impendere. Non enim excessisse Ponto Pharnacen audierat, neque excessurum putabat; quum secundo prœlio vehementer esse inflatus, quod contra Domitium Calvinum fecerat. Commoratus fere in omnibus civitatibus que majore sunt dignitate, premia bene meritis et

viritim

viritim et publice tribuit : de controversiis veteribus cognoscit ac statuit : reges, tyrannos, dynastas provincia, sinitimosque, qui omnes ad eum concurrerant, receptos in sidem, conditionibus impositis provincia tuenda ac desendenda, dimittit et sibi et populo Romano amicissimos.

LXVI. Paucis diebus in ea provincia confumptis; Sex. Cæfarem, amicum et necessarium suum, legionibus Syriæque præficit; ipse eadem classe, qua venerat, proficiscitur in Ciliciam. Cujus provinciæ civitates omnes evocat Tarfum; quod oppidum fere totius Ciliciæ nobilissimum fortissimumque est. Ibi, rebus omnibus provinciæ et finitimarum civitatum constitutis; cupiditate proficiscendi ad bellum gerendum, non diutius moratur. Magnisque itineribus per Cappadociam confectis, biduum Mazacæ commoratus, venit Comana, vetustissimum et sanctissimum in Cappadocia Bellonæ templum; quod tanta religione colitur, ut facerdos ejus deæ, majestate, imperio, et potentia, secundus a rege consensu gentis illius babeatur. Id homini nobilissimo Lycomedi Bithynio adjudicavit; qui, regio Cappadocum genere ortus, propter adversam fortunam majorum suorum mutationemque generis, jure minime dubio, vetustate tamen intermisso, sacerdotium id repetebat. Fratrem autem Ariobarzanis Ariaraten, quum bene meritus uterque eorum de republica esset; ne aut regni hæreditas Ariaraten follicitaret, aut hæres regni terreret; Ariobarzani attribuit, qui sub ejus imperio ac ditione esset. Ipse iter inceptum simili velocitate conficere cœpit.

LXVII. Quum propius Pontum finesque Gallogræciæ accessissie; Deiotarus, tetrarches Gallogræciæ tunc quidem pene totius, (quod ei neque legibus neque moribus concessum esse ceteri tetrarchæ contendebant), sine dubio autem rex Armeniæ minoris ab Senatu appellatus; depositis regiis insignibus; neque tantum privato vestitu, sed etiam reorum habitu supplex, ad Cæsarem venit, oratum, ut sibi ignosceret, quod in ea parte positus terrarum, quæ nulla præsidia Cæsaris habuisset, exercitibus imperiisque in Cn. Pompeii castris fuisset: neque enim se debuisse judicem esse controversiarum populi Romani, sed parere præsentibus

imperiis."

LXVIII. Contra quem Cæsar, quum "plurima sua" commemorasset "officia, quæ consulei decretis publicis tribuisset; quumque desectionem ejus, nullam posse excusationem ejus imprudentiæ recipere;" coarguisset: "quod homo tantæ prudentiæ ac diligentiæ scire potuisset, quis Urbem Italiamque teneret; ubi Senatus populusque Romanus, ubi Respublica esset; quis deinde post L. Lentulum, C. Marcellum, cellus perio digni tes co candu turum autem ra di omno

unun belloi quam borib diffice belloi effet; in ec fcripf unt; effet fent.' xilia

iotari

LX fi, qu ut fol objice xilia quid rum in fe utiliu fibi, magn Ponto non p miffai quod iffent. blicar que 1 tune i imper Pharm

remiss

cellum, conful effet : tamen se concedere id factum fuperioribus suis beneficiis, veteri hospitio atque amicitia. dignitati ætatique hominis, precibus eorum qui frequentes concurriffent hospites atque amici Deiotari ad deprecandum; de controversiis tetrarcharum postea se cogniturum esse," dixit. Regium vestitum ei restituit. Legionem autem, quam, ex genere civium suorum, Deiotarus armatura disciplinaque nostra constitutam habebat, equitatumque omnem, ad bellum gerendum adducere justit.

cognciæ,

os in

efen-

Sex.

yria-

scitur.

Tar-

for-

finiti-

li ad

neri-

com-

ım in

litur,

ecun-

ni no-

Cap-

ma-

e du-

tebat.

e me-

hære-

Ario-

effet.

ræciæ

qui-

oribus

dubio

depo-

u, fed

atum,

, quæ

que in

dicem

ntibus

'com-

ribuif-

ufatio-

homo

Urbem

us, ubi

Mar-

ellum,

LXIX. Quum in Pontum venisset, copiasque omnes in unum locum coegisset; quæ numero, atque exercitatione bellorum mediocres erant; (excepta enim legione vr. quam secum adduxerat Alexandria veteranam, multis laboribus periculifque functam, multifque militibus partim difficultate itinerum ac navigationum, partim crebritate bellorum adeo diminutam, ut minus mille hominum in ea effet; reliquæ erant 111 legiones; vna, Deiotari; duæ, quæ in eo prælio, quod Cn Domitium fecisse cum Pharnace scripfimus, fuerant): legati a Pharnace missi, Cæsarem adeunt; atque in prim's deprecantur, " ne ejus adventus hostilis esset : facturum enim omnia Pharnacem, quæ imperata esfent." Maximeque commemorabant, "nulla Pharnacem auxilia contra Cæfarem Pompeio dare voluisse; quum De-

iotarus, qui dediffet, tamen ei satisfecisset.

LXX. Cæfar respondit. " se fore æquissimum Pharnaci, fi, quæ polliceretur, representaturus esset." Monuit autem. ut folebat, mitibus verbis legatos; " ne aut Deiotarum fibi objicerent; aut nimis eo gloriarentur beneficio, quod auxilia Pompeio non misssent. Nam se neque libentius facere quidquam, quam supplicibus ignoscere; neque provinciarum publicas injurias condonare iis posse, qui fuissent in se officiosi. Id ipsum, quod commemorassent, officium utilius Pharnaci fuisse, qui providisset ne vinceretur; quam fibi, cui Dii immortales victoriam tribuissent. Itaque se magnas et graves injurias civium Romanorum, qui in Ponto negotiati effent, quoniam in integrum restituere non posset, concedere Pharnaci: nam neque intersectis amiffam vitam, neque exsectis virilitatem restituere posse: quod quidem supplicium gravius morte cives Romani subissent. Ponto vero decederet confestim; familiasque publicanorum remitteret; ceteraque restitueret sociis civibusque Romanis, quæ penes eum essent. Si fecisset; jam tune sibi mitteret munera ac dona, quæ bene rebus gestis imperatores ab amicis accipere consuessent:" miserat enim Pharnaces coronam auream. His responsis datis legatos remisit.

LXXI.

LXXI. At Pharnaces, omnia liberaliter pollicitus; quum festinantem ac properantem Cæsarem spevaret libentius etiam crediturum suis promissis quam res pateretur, quo celerius honestiusque ad res magis necessarias proficisceretur; (nemini enim erat ignotum, plurimis de caussis ad Urbem Cæsarem revocari): lentius agere, decedendi diem postulare longiorem, pactiones interponere, in summa srustrari cæpit. Cæsar, cognita calliditate hominis, quod aliis temporibus natura facere consueverat, tunc necessitate fecit adductus, ut celerius omnium opinione manum confereret.

LXXII. Ziela est oppidum in Ponto, positu ipso, ut in plano loco, satis munitum: tumulus enim naturalis, veluti manu sactus, excelsiore undique sastigio sustinet murum. Circumpositi sunt huic oppido magni multique intercisi vallibus colles: quorum editissimus unus; qui propter victoriam Mithridatis, et infelicitatem Triarii, detrimentumque exercitus nostri, superioribus locis atque itineribus pene conjunctus oppido, magnam in illis partibus babet nobilitatem; nec multo longius millibus passuum 111 abest ab Ziela: Hunc locum Pharnaces, veteribus paternorum selicium castrorum resectis operibus, copiis suis or

mnibus occupavit. LXXIII. Cæfar, quum ab hoste millia passuum v castra posuisset; videretque eas valles, quibus regia castra munirentur, eodem intervallo sua castra munituras, si modo ca loca hostes priores non cepissent, quæ multo erant propiora regis castris; aggerem comportari jubet intra muniti-Quo celeriter collato; proxima nocte, vigilia quarta, legionibus omnibus expeditis, impedimentifque in castris relictis, prima luce, neque opinantibus hostibus, eum ipsum locum cepit, in quo Mithridates secundum prælium adversus Triarium fecerat. Huc omnem comportan aggerem e castris, servitiaque quæ agerent justit; ne quis ab opere miles discederet, quum spatio non amplius mille palsuum intercifa vallis castra hostium divideret ab opere in cepto Cæfaris castrorum.

LXXIV. Pharnaces, quum id repente prima luce animadvertisset; copias suas omnes pro castris instruxit. Quas, interposita tanta locorum iniquitate, consuetudint magis pervulgata militari, credebat instrui Cæsar; vel ad opus suum tardandum, quo plures in armis tenerentur; vel ad ostentationem regiæ siduciæ, ne munitione magis quam manu deseudere locum Pharnaces videretur. Itaque deteritus non est, quo minus, prima acie pro vallo instructa reliqua pars exercitus opus saceret. At Pharnaces, impul-

fus f ctus pauce more dine five one) bant fe, I feend irrid ctati fet; in pr

comr temp gione datio bus pertu primilato, Deori calibe tione

colle

LX dextre um v trude adjuv gantu locum tate. fuorus armis **fuperi** elati, dubit: quas 1 um fu Pharn rum o vivus

LX

fus five loci felicitate: five auspiciis et religionibus inductus, quibus obtemperasse eum postea audiehamus: sive paucitate nostrorum, qui in armis erant, competta; quum more operis quotidiani, magnam illam servorum multitudinem, quæ aggerem portabat, militum esse credidisset : five etiam fiducia veterani exercitus fui, quem (cum legione) x x 11 in acie conflixisse et vicisse legati ejus gloriabantur; simul contemptu exercitus nostri, quem pulsum a se, Domitio duce, sciebat: inito consilio dimicandi, descendere prærupta valle cæpit. Cujus aliquandiu Cæsar irridebat inanem oftentationem, et eo loco militum coarctationem, quem in locum nemo fanus hostis fabiturus esset; quum interim Pharnaces eodem gradu, quo prærupta in prælium descenderat valle, adscendere adversus arduum collem instructis copiis copit.

LXXV. Cæsar, incredibili ejus vel temeritate vel siducia commotus; neque opinans, imparatufque oppressus; eodem tempore, milites ab operibus vocat, arma capere jubet, legiones opponit, aciemque instruit. Cojus rei subita trepidatio magnum terrorem attulit nostris Nondum ordinibus instructis, falcatæ regiæ quadrigæ permistos milites perturbant; quæ tamen celeriter multitudine telorum opprimuntur. Insequitur has, acies hostium; et, clamore sublato, confligitur; multum adjuvante natura loci, plurimum Deorum immortalium benignitate; qui, quum omnibus casibus belli intersunt, tum præcipue eis, quibus nihil ra-

tione potuit administrari.

LXXVI. Magno atque acri prœlio cominus facto; a dextro cornu, quo veterana legio vi erat collocata, initium victoriæ natum est. Ab ea parte quum in proclive detruderentur hostes; multo tardius, sed tamen iisdem Diis adjuvantibus, finistro cornu, mediaque acie, totæ profiigantur copix regis: quæ quam facile subierant iniquum locum, tam celeriter gradu pulsæ premebantur loci iniquitate. Itaque multis militibus partim interfectis, partim suorum ruina oppressis; qui velocitate essugere poterant, armis tamen projectis, vallem transgressi, nihil ex loco superiore inermes proficere poterant. At nostri victoria elati, subire iniquum locum, munitionesque aggredi non dubitarunt. Defendentibus autem iis cohortibus castra, quas Pharnaces præsidio reliquerat; celeriter castris hostium sunt potiti. Intersecta multitudine suorum aut capta, Pharnaces cum paucis equitibus profugit : cui nisi castrorum oppugnatio facultatem attuliffet liberius profugiendi, vivus in Casaris potestatem addictus esset.

LXXVII. Tali victoria, toties victor Cæsar incredibili Bb

; vel ad

entur; vel igis quam que deterinstructa,

quum

ius e-

, quo

fcere-

Tis ad

diem a fru-

uod aeffitate

n con-

, ut in

is, ve-

et mu-

que in-

ui pro-, detri-

que iti-

partibus

um III

aterno-

fuis o.

v castra

a muni-

modo ea

it propi-

muniti-

lia quar-

ue in ca-

bus, eum prælium

mportan

e quis ab

mille pafe

opere in

luce ani-

instruxit.

fuetudine

s, impulfus est lætitia assectus, quod maximum bellum tanta celeritate consecerat. Eratque subiti periculi recordatione lætior, quod victoria facilis ex dissicillimis rebus acciderat. Ponto recepto, præda omni regia militibus condonata, postero die cum expeditis equitibus ipse proficiscitur: legionem vi decedere ad præmia atque honores accipiendos in Italiam jubet: auxilia Deiotari, domum remittit: 11 le-

giones cum Calio Vinciano in Ponto relinquit.

LXXVIII. Ita per Gallogræciam Bithyniamque in Afiam iter facit : omniumque earum provinciarum de controversiis cognoscit et statuit : jura in tetrarchas, reges, civitates distribuit. Mithridaten Pergamenum, a quo rem feliciter celeriterque gestam in Ægypto supra scripsimus, regio genere ortum, disciplinis etiam regiis educatum, (nam eum Mithridates rex Afiæ totius, propter nobilitatem, Pergamo parvulum fecum afportaverat in castra, multosque tenuerat annos), regem Bosphori constituit, quod sub imperio Pharnacis fuerat; provinciasque populi Romani a barbaris atque inimicis regibus, interposito amicissimo rege, Eidem tetrarchiam [legibus] Gallogræcorum, jure gentis et cognationis, adjudicavit, occupatam et poffessam paucis ante annis a Deiotaro. Neque tamen usquam diutius moratus est, quam necessitas urbanarum seditionum pati videbatur. Rebus felicissime celerrimeque confectis, in Italiam celerius omnium opinione venit.

A. HIRTII PANSE

COMMENTARIORUM

DE BELLO AFRICANO

LIBER UNUS.

en promised as the

L' C'Esar, itineribus justis consectis, nullo die interniisto, ad xiv Kal Jan in Lilybæum pervenit:
statimque ostendit, sese naves velle conscendere; quum
non amplius legionem tironum haberet unam, equitesque vix DC. Tabernaculum secundum littus ipsum constituit, ut prope sluctus verberaret. Hoc eo consilio secit,
re quid sibi moræ quisquam fore speraret, et ut omnes
in dies horasque parati essent. Incidit per id tempus, ut
tempestates ad navigandum idoneas non haberet: nihilo
tamen minus in navibus remiges militesque continere,
et nullam prætermittere occasionem prosectionis; quum
præ-

præfer farior levis : c x x, animo gæ ad et legi equitu

quæqu

tur; evium a non lo na pau Siciliar quo ex vem co oft con post die Africæ vento Clupea: plura p quit.

adverfa fecundu

Pifo cur lisper C conveni sentia fi oppidur betque r complen dendum far circu caffra. quod ne quem pe tudoque dederat, rent univ nullum pro certo

tortuitu (

IV. L

præsertim ab incolis ejus provinciæ nunciarentur adverfariorum copiæ, equitatus infinitus, legiones regiæ rv,
levis armaturæ magna vis, Scipionis legiones x, elephanti
c x x, classesque esse complures: tamen non deterrebatur,
animoque et spe considebat. Interim in dies, et naves longæ adaugeri, et onerariæ complures eodem concurrere,
et legiones tironum convenire; in his veterana legio v,

equitum ad 11 millia.

II. Legionibus collectis v1, et equitum 11 millibus; ut quæque prima legio venerat, in naves longas imponebatur; equites autem in onerarias. Ita majorem partem navium antecedere justit, et insulam petere Aponianam, quæ non longe abest a Lilybæo. Ipse, parum commotatus, bona paucorum vendit publice: deinde Allieno prætori, qui Siciliam obtinebat, de omnibus rebus præcipit; et de reliquo exercitu celeriter imponendo datis mandatis, ipse navem conscendit a. d. v1 Kal. Jan. et reliquas naves statim ost consecutus. Ita vento certo, celerique navigio vectus, post diem quartam cum longis paucis navibus in conspectum Africæ venit: namque onerariæ reliquæ, præter paucas, vento dispersæ atque errabundæ, diversa loca petierunt. Clupeam classe prætervehitur; inde Neapolim. Complura præterea castella et oppida non longe a mare relin-

quit.

III. Postquam Adrumetum accessit, ubi præsidium erat adversariorum, cui præerat C. Considius; et a Clupea secundum oram maritimam, cum equitatu Adrumeti, Cn. Pifo cum Maurorum circiter r r r millibus apparuit. Ibi paullisper Cæsar ante portum commoratus, dum reliquæ naves convenirent, exponit exercitum: Cujus numerus in præsentia fuit peditum 111 millia, equitum cL; castrisque ante oppidum positis, sine injuria cujusquam consedit; cohi-Oppidani interim muros armatis betque omnes a præda. complent; ante portam frequentes confidunt, ad fe defendendum: quorum numerus 11 legionum intus erat. Cæfar circum oppidum vectus, natura loci perspecta, redit in castra. Non nemo culpæ ejus imprudentiæque assignabat, quod neque certum locum gubernatoribus præfectifque, quem peterent, præceperat; neque, ut mos iphus confuetudoque superioribus temporibus fuerat, tabellas signatas dederat, ut, in tempore iis perlectis, locum certum peterent universi. Quod minime Cæsarem fesellerar: namque nullum portum terræ Africæ, quo claifes decurrerent, pro certo tutum ab hostium præsidio fore suspicabatur; sed tortuitu oblatam occasionem egressus occupabatur.

IV. L. Plancus interim legatus petit a Cæsare, ut sibi

taetieat.

Aonges,

in

Perfque apebar-

aus,

rege, rum, pofuf-

n se-

JM

intervenit:
quum
quitefconfecit,
omnes
us, ut
nihilo
tinere,
quum
præ-

daret facultatem cum Considio agendi, si posset aliqua ratione perduci ad sanitatem. Itaque data facultate literas tonscribit, et eas captivo dat perferendas in oppidum ad Considium. Quo simul atque captivus pervenisset; sitterasque, ut erat mandatum, Considio porrigere copisset; prius quam acciperet ille, "Unde," inquit, "istas?" Tum captivus, "Imperatore a Castare." Tune Considius, "Unus est," inquit, "Scipio Imperator, hoe tempore, populi Romani." Deinde in conspectu suo captivum statim intersici jubet: literasque nondum persectas, sicut erant fignata, dat homini certo ad Scipionem perferendas.

V. Postquam, una nocte et die ad oppidum consumpta, neque responsum ullum a Considio dabatur; neque ei reliquæ copiæ succurrebant; neque equitatu abundabat; et ad oppidum oppugnandum non satis copiarum habebat, et eas tironum; neque primo adventu convuluerari exercitum volebat; et oppidi egregia munitio, dissicilisque ad oppugnandum erat accessus; et nunciabantur auxilia magna equitatus oppidanis suppetias venire: non est visa ratio ad oppugnandum oppidum commorandi; ne, dum in ea re Cæsar esse allet occupatus, circumventus a tergo ab equi-

tatu hostium laboraret.

VI. Itaque castra quem movere vellet, subito ex oppido erupit multitudo: atque equitatus subsidio uno tempore eis cafu fuccurrit, qui erat miffus ab Juba ad stipendium accipiendum : castraque, unde Cafar egressus iter facere ceperat, occupant : et ejus agmen extremuni insequi cœocrunt. Quæ res quum animadversa effet, subito legionaril eonfiftunt; et equites, quamquam erant pauci, tamen contra tantam multitudinem audaciffime concurrunt. Accidit res incredibilis, ut equites minus xxx Galli, Maurorum equitum is millia loco pellerent, urgerentque in oppidum: Postquam repulsi et conjecti erant intra munitiones, Cafar iter constitutum ire contendit: Quod quum sapins facerent; et modo insequerentur, modo rursus ab equitibus in oppidum repellerentur; cohortibus paucis ex veteranis, quas fecim habebat, in extremo agmine collocatis, et parte equitatus, iter leniter cum reliquis facere cœpit. Ita, quanto longius ab oppido discedebasur, tanto tardiores ad insequendum erant Numidæ. Interim in itinere ex oppidis et castellis legationes venire; polliceri frumentum; paratosque este, que imperasset, facere. Itaque eo de castra posuit ad oppidum Ruspinam, Kal Jan

VII. Inde movit, et pervente ad oppidum Leptin, liberam civitatem et immunem. Legati ex oppido veniunt obviam; "libenter se omnia sactures, que vellet," pollicen-

impofifaceret tus face nullæ, certæ l Cæfar propte contin naves navibi Cæfari nullos ter cor nus de

VII

et in r comme tenda i birium accerfe quas n mul m Sallusti quam : quod il impera ne loc fatio. onibus miferan ca aleb effe ved

IX.
vi cohe
de prid
lbique
profici
perat,
magno
eum id
cua reli
munire

effe inc

X. I

tur.

Itaque centurionibus ad portas oppidi et custodiis impofitis, ne quis miles in oppidum introiret, aut injuriam faceret cuipiam incolæ; non longe ab oppido fecundum littus facit castra. Eodem naves onerariæ, et longæ nonnullæ, casu advenerunt; reliquæ, ut est ei nunciatum, incertæ locorum, Uticam versus petere vise funt. Interim Cæfar a mari non digredi, neque mediterranea petere, propter navium errorem; equitatumque in navibus omnem continere, (ut arbitror, ne agri vastarentur); aquamque in naves jubet comportari. Remiges interim, qui aquatum e navibus exierant, subito equites Mauri, neque opinantibus Cefarianis, adorti, multos jaculis convulnaverunt; nonnullos interfecerunt. Latent enim in infidiis cum equis inter convalles, et fubito exiliant; non ut in campo comi-

nus depugnent.

ra-

Tas

ad

tte-

et;

um

nus

Ro-

rfici

atæ,

pta,

re-

; et

t, et

erci-

e ad

ma-

a ra-

m in

equi-

mido

re eis

m ac-

c cot-

ecce-

marii

r con-

cridit

orum

idum:

Ca-

us fa-

itibus

ranis,

tis, ct

it. I-

tardio-

iere ex

entum;

eo die

, libe-

llicen-

tur.

VIII. Cafar interim in Sardiniam nuncios cum literis. et in reliquas provincias finitimas dimifit; ut fibi auxilia, commeatus, frumentum, fimul atque literas legissent, mittenda curarent: exoneratifque partim navibus longis, Rabirium Postumum in Siliciam ad secundum commeatum accerfendum mittit. Interim cum x navibus longis, ad reliquas naves onerarias conquirendas quæ deerrassent, et simul mare tuendum ab hostibus, jubet proficisci. Item C. Sallustium Crispum prætorem ad Cercinam insulam versus, quam adverfarii tenebant, cum parte navium ire jubet; quod ibi magnum numerum frumentiesse audiebat Hæcita imperabat, itaque unicuique præzipiebat, ut, fieri posset, ne locum excufatio ullum haberet, nec moram tergiverfatio. Ipfe interea ex perfugis et incolis cognitis conditionibus Scipionis, et qui cum eo contra se bellum gerebant; miserari, (regium enim equitatum Scipio in provincia Africa alebat), tanta homines esse dementia, ut mallent regis elle vectigales, quam cum civibus in patria in suis fortunis effe incolumes!

1X. Cæfar ad 111 Non. Jan. castra movet; Leptique vi cohortium præfidio cum Saferna relicto, ipfe rurfus, unde pridie venerat, Ruspinam cum reliquis copiis convertit. Ibique farcinis exercitus relictis, ipfe cum expedita manu proficifeitur circum villas frumentatum; oppidanisque imperat, ut plaustra jumentaque omnia sequantur. magno frumenti invento numero, Ruspinam redit. eum ideirco existimo fecisse, ne maritima oppida post se vacua relinqueret; præfidioque firmata, ad classem receptacula-

X. Itaque, ibi relicto P. Saserna, fratre ejus quem Lepti proximo oppido reliquera: cum legione; jubet com-B b 3

portari ligna in oppidum quam plurima. Ipfe, cum cohertibus vii, quæ ex veteranis legionibus in classe cum Sulpicio et Vatinio rem gesserant, ex oppido Ruspina egresfus, proficifeitur ad portum, qui abest ab oppido millia passium 11; ibique classem sub vesperum cum ea copia conscendit, or nibus in exercitu insciis et requirentibus Imperatoris confilium. Qui magno metu ac triftitia follicitabantur: parva enim cum copia, et ea tironum, neque omni exposita, in Africa contra magnas copias, et insidiofæ nationis, equitatumque innumerabilem, se expositos videbant: neque quidquam folatii in præsentia, neque auxilium in fuorum confilio animadvertebant, nifi in ipfius imperatoris vultu, vigore, mirabilique hilaritate: animum enim altum et ereclum præ se gerebat. Huic aquiescebant homines, et in ejus scientia et contilio omnia fibi procliva omnes fore sperabant.

XI. Cæfar, una nocte in navibus confumpta, jam cœlo albente quum proficifci conaretur, fubito navium pars, de qua timebat, ex errore, eodem conterebatur. Hac re cognita, Cæfar celeriter de navibus imperat omnes egredi, atque armatos in littore reliquos advenientes milites exfectare. Itaque fine mora navibus eis in portum receptis, et advectis militum equitumque copiis, rurfus ad oppidum. Rufpinam redit; atque ibi castris constitutis, ipse cum cohortibus expeditis xxx frumentatum est profectus. Ex eo est cognitum Cæfaris constitum: illum cum classe navibus onerariis, quæ deerrassent, subsidio ire clam hostibus, voluisse; ne casu imprudentes suæ naves in classem adversariorum inciderent: neque eam rem eos voluisse scircti sui milites suissent; ne illi, propter suorum paucitatem, et hostium multitudinem, metu desfuorum paucitatem, et hostium multitudinem, metu desfuencem suissente sui constitutionem.

XII. Interim, quum jam Cæsar progressus esset a castis circiter millia passuum 111; per speculatores et antecessores equites nunciatur ei, copias hostium haud longe a se visas. Et hercle cum eo nuncio pulvis ingens conspici cæptus est. Hac re cognita, Cæsar celeriter jubet equitatum universum, cujus copiam habuit in prasentia non magnam; et sagittarios, quorum parvus e castris exierat numerus, accers; atque ordinatim signa se leniter consequi; ipse antecedere cum paucis armatis. Jamque, quum procul hostis conspici posset, milites in campo jubet galeari et ad pugnam parari. Quorum omnino numerus suit xxx cohortum, cum equitibus co, et sagittariis cl.

XIII. Hostes interim, quorum dux erat Labienus, et duo Pacidii, aciam dirigunt mirabiti lon tudine, non peditum, fed eg
das, e
verant
et der
verant
rat, p
tuit:
cipit,
circun
copiis,

fe more hosting ret: fe latitude equita rare fe agre fe conare levis a rios mos impinterir peditil

verterenim, dato, a tem he ordine ret. E fus, C ani pa paulla puncte circum caucell XVI

acie; faris its roculus mehero miles, x veter na Dec ges." sed equitum confertam: et inter eos, levis armaturæ Numidas, et fagittarios pedites, interposuerant : et ita condensaverant, ut procul Cafariani pedestres copias arbitrarentur: et dextrum ac finistrum cornu magnis equitum copiis firmaverant. Interim Calar aciem dirigit fimplicem, ut poterat, propter paucitatem. Sagittarios ante aciem constituit : equites dextro finistroque cornu opponit : et ita præcipit, ut providerent ne multitudine equitatus hokium circumvenirentur: existimabat enim se cum pedestribus

copiis, acie instructa, dimicaturum.

77-

ul-

ef-

lia

pia

ous

ici-

que

idi-

itos

au-

in

: a.

ca-

nia

celo

pars,

ic re

redi,

ex-

rece-

op-

iple

ctus.

claffe

hosti-

mad-

fcire,

opter

defi-

castris

effores fe vi-

nipict

quita-

on ma-

at nu-

fequi:

procul

et ad

cohor-

et duo

litum,

ted

XIV. Quum utrimque exspectatio fieret; neque Casar fe moveret; et cum fuorum paucitate contra magnam vim hostium artificio magis, quam viribus, decernendum videret : fubito adversariorum equitatus sese extendere, et in latitudinem promovere, collesque complecti, et Cæsaris equitatum extenuare, simulque ad circumeundum comparare fe, coeperunt. Cafariani equites, corum multitudinem ægre sustinebant. Acies interim mediæ quum concurrere conarentur, fubito ex condensis turmis pedites Numidæ levis armaturæ cum equitibus procurrunt, er inter legionarios milites jacula conjiciunt. Hic quum Cæfariani in eos impetum fecissent, illorum equites refugiebant; pedites interim refistebant, dum equites rursus cursu renovato peditibus fuis fuccurrerent.

XV. Cæfar, novo genere pugnæ oblato, quum animadverteret ordines suorum in procurrendo turbari, (pedites enim, dum equites longius a fignis perfequentur, latere nudato, a proximis Numidis jaculis vulnerabantur; equites autem hostium, pilum militis cursu facile vitabant); edicit per ordines, ne quis miles a fignis 1v pedes longius procederet. Equitatus interim Labieni, suorum multitudine confifus, Cafaris paucitatem circumire conatur. Equites Juliani pauci, multitudine hostium defessi, equis convulneratis, paullatim cedere: hostis magis magisque instare. puncto temporis omnibus legionariis ab hostium equitatu circumventis, Cæfarisque copiis in orbem compulsis, intra

cancellos omnes conjecti pugnare cogebantur.

XVI. Labienus in equo, capite nudo, versari in prima acie; fimul suos cohortari: nonnunquam legionarios Cæfaris ita appellare : " Quid tu," inquit, " miles tiro, tam feroculus es ? vos quoque iste verbis infatuavit? In magnum mehercule vos periculum impulit. Misereor vestri." Tummiles, "Non fum," inquit, "tiro, Labiene; fed de legione x veteranus." Tum Labienus," Non agnosco, "inquit, "figna Decumanorum." Tum miles, " Jam me, quis sim, intelliges." Simul cassidem de capite dejecit, ut cognosci ab eopolict;

posset; atque ita pilum viribus contortum dum in Labienum mittere contendit, equi graviter adverso pectori affixit; et ait; "Labiene, Decumanum militem, qui te peut, scito esse." Omnium tamen animi in terrorem conjecti, et maxime tironum: circumspicere enim Cæsarem; neque

amplius facere, nifi hostium jacula vitare.

XVII. Cæfar interim, consilio hostium cognito, jubet aciem in longitudinem quam maximam porrigi; alternis conversis cohortibus, ut una post alteram ante signa tenderet. Ita coronam hostium dextro sinistroque cornu mediam dividit; et unam partem ab altera exclusam, equitibus intrinsecus adortus cum peditatu, telis conjectis in sugam vertit: neque longius progressus, veritus insidias, se ad suos recipit. Idem altera pars equitum peditumque Cæsaris facit. His rebus gestis, et procul hostibus repulsis convulneratisque; ad sua præsidia sese, se, ut

erat instructus, recipere copit.

XVIII. Interim M. Petreius et Cn. Pifo, cum equitibus Numidis Mc electis, peditatuque ejusdem generis satis grandi, ex itinere recta subsidio suis occurrunt. Atque hostes, suis ex terrore firmati, rursusque renovatis animis; legionarios, conversis equitibus, se recipientes, novissimos adoriri; et impedire coperunt, quo minus in cattra se reciperent. Hac re animadversa, Cæsar jubet signa converti, et medio campo redintegrari prælium. Qaum ab hostibus codem modo pugnaretur; nec cominus ad manus rediretur; Cæsarisque equites jumenta ex nausea recenti, sii, languore, paucitate, vulneribus deratigata, ad infequendum hostem perseverandumque cursum tardiora haberent; dieique pars exigua jam reliqua esfet: cohortibus equitibusque circumdatis imperat, ut uno ictu contenderent, neque remitterent, donec uttra ultimos colles hostes repulissent, atque corum essent potiti. Itaque signo dato, quum jam hostes languide tela negligenterque mitterent, subito immittit cohortes turmasque suorum; atque puneto temporis, hostibus nullo negotio campo pulsis post collemque deje-Ais, nacti locum, atque ibi paullisper commorati, ita, ut erant instructi, leniter se ad suas recipiunt munitiones: itemque adversarii male accepti, tum demum se ad sua præfidia contulerunt.

XIX. Interim ea re gesta, et prœlio dirempto; ex adverfariis persugæ plures ex omni genere hominum, et præterea intercepti hostium complures equites peditesque. Ex quibus cognitum est hostium consilium; eos hac mente et conatu venisse, ut, novo atque inustrato genere prœlii, tirones legionariique pauci perturbati, Curionis exemplo,

ab equi dixiffe [rum ad fa victo Quippe quod ai in Afric foos mi fet; ma levifque ano La quites bertinis frenato CXX, fcriptæ fpe atq Gallis libus, peditus ditorib Non. planifi

> ictus e XX fimare ufque tutius fibi fi caftra Rhodi uti, fi tura ir tariifq generi pias : dici, d fuas ci gionui Officir compl teras i nemig fet : p

> > cham

lis occa

e-

f-

it,

et

ne

et

r.

ma

nu

e-

tis

n-

di-

hi-

ut

us

tis

ne

15:

105

CI-

U.

us

-91

iti,

m

ei-

ue

re-

at-

am

m-

ris,

je-

ut

25:

ræ-

CI-

te

Ex

nte

lii,

10,

ab

ab equitatu circamventi opprimerentur: et ita Labienum dixisse pro concione; " tantam sese multitudinem auxiliorum adversariis subministraturum, ut etiam cadendo in ipfa victoria fatigati vincerentur, atque a fuis superarentur." Quippe qui in illorum fibi confideret multitudine: primum. quod audierat Romæ legiones veteranas dissentire, neque in Africam velle transire; deinde, quod triennio in Africa suos milites consuetudine retentos, fideles fibi jam effecisset; maxima autem auxilia haberet Numidarum equitum, levisque armaturæ. Præterea ex suga prælioque Pompeiano Labrenus, quos fecum a Brundisio transportaverat, equites Germanos Gallofque, ibique postea ex hibridis libertinis servisque conscripserat; armaverat, equoque uti frenato condocuerat. Præterea regia auxilia, elephanticxx, equitatosque innumerabilis: deinde legiones, conferiptæ ex cujufquemodi generis, amplius x11 millibus. Hac fpe arque ea audacia inflammatus Labienus; cum equitibus Gallis Germanisque M Dc, Numidarum fine frenis VIII millibus, præterea Petreiano auxilio adhibito equitibus cm, peditum ac levis armaturæ quater tanto, fagittariis ac funditoribus hippotoxotifque compluribus: his copiis pridie Non. Jan. post diem 111 quam Africam attigit, in campis planishimis parissimisque ab hora diei quinta usque ad Solis occasium est decertatum. In eo prœlio Petreius graviter ictus ex acie recessit.

XX. Cæfar, interim castra munire diligentius, præsidia firmare majoribus copiis, vallumque ab oppido Ruspina usque ad mare deducere, et a castris alterum codem; quo tutius ultro citroque commeare, auxiliaque fine periculo fibi succurere possent: tela tormentaque ex navibus in castra comportare; remigum partem ex classe, Gallorum; Rhodiorum, epibatatumque, armare et in castra evocare; uti, fi pollet; eadem ratione, qua adversarii, levis armatura interjectia inter equites fuos interponeretur. Sagittariifque ex omnibus navibus, Itureis, Syriis, et cujufque generis duclis in castra compluribus, frequentabat suas copias : (audiebat enim Scipionem post diem tertium ejus dici, quo prœlium factum erat, appropinquare; copias suas cam Labieno et Petreio conjungere; cujus copiæ legionum vrir et equitum iv millium, effe nunciabintur). Officinas ferrarias instruere; sagittasque, telaque uti sierent complura, curare; glandes tundere; fudes comparare; literas in Siciliam nunciosque mittere, ut fibi crates matetienique congererent ad arietes, cujus inopia in Africa effet : praterea ferrum plumbumque mitteretur. Et animum ctiam advertebat, frumento se in Africa, nisi importatitio, uti non posse: priore enim anno, propter adversariorum delectus, quod stipendiarii aratores milites essent sacti, messem non esse sactam: præterea ex omni Africa frumentum adversarios in pauca oppida et bene munita comportasse, omnemque regionem Africæ exinanisse frumento: oppida præter pauca quæ ipsi suis præsidiis tueri poterant, reliqua dirui atque deleri; et eorum incolas intra sua præsidia coegisse commigrare: agros desertos ac vastatos esse.

XXI. Hae necessitate Cæsar coactus, privatos ambiendo et blande appellando, aliquantulum frumenti numerum in sua præsidia congesserat; et eo parce utebatur. Opera interim ipse quotidie circumire, et alternas cohortes in statione habere, propter hostium multitudinem. Labienus saucios suos, quorum maximus numerus suit, jubet in plaustris deligatos Adrumetum deportari. Naves interim Cæsaris onerariæ errabundæ male vagabantur, incertæ locorum atque castrorum suorum; quas singulas scaphæ adversariorum complures adortæ, incenderant atque expugnaverant. Hac re nunciata Cæsari, classes circum insulas portusque disposuit; quo tutius commeatus supportari

poffet.

XXII. M. Cato interim, qui Utica praerat, Cn. Pompeium filium multis verbis affidueque objurgare non defistebat. " Tuus," inquit. " pater, isthuc ætatis quum esfet, et animadvertiffet Rempublicam ab audacibus sceleratisque civibus oppressam, bonosque aut interfectos aut exilio multatos patria civitateque carere; gloria et animi magnitudine elatus, privatus atque adolescentulus, paterni exercitus reliquiis collectis, pene oppressam funditus et deletam Italiam, urbemque Romanam, in libertatem vindicavit : idemque Siciliam, Africam, Numidiam, Mauritaniam mirabili celeritate aimis recepit. Quibus ex rebus fibi eam dignitatem, quæ est per gentes clarissima notissimaque, conciliavit; adolescentulusque atque eques Romanus triumphavit. Atque ille, non ita amplis rebus patris gestis, neque tam excellenti majorum dignitate parta, neque tantis clientelis nominisque claritate præditus, in Rempublicam est ingressus. Tu contra, et patris nobilitate et dignitate, et per te ipse satis animi magnitudine diligentiaque præditus; nonne eniteris et proficifceris ad paternas clientelas, auxilium tibi Reique publicæ atque optimo cuique efflagitatum ?"

XXIII. His verbis hominis gravissimi incitatus adolefcentulus, cum naviculis cujusquemodi generis xxx, inibi paucis rostratis, profectus ab Utica est in Mauritaniam;

o cuique

regnumque

rum ac um. Po us eum quaret Pompei re male que poi fus con

regnum

crmem.

XXI demon primun commo copiis pasluun cum Ca aut aqu ita omr Cafaria neque a erat; n vagari | Africæ bantur. qui mu piaque aqua di

difficult fpatium que con fidio fur rim et Jubæ eg Cirtamo paucis o Gætulor excedere que rep mnes. flunt

ab Scipi

tius effe

corum |

regnumque Bogudis est ingressus Expeditoque exercitu; numero servorum, liberorum 11 millium; cujus partem incrmem, partem armatum habuerat; ad oppidum Ascurum accedere cæpit: in quo oppido præsidium suit regium. Pompeio adveniente; oppidani, usque eo passi propius eum accedere, donec ad ipsa-portas ac murum appropinquaret; subito eruptione sacta, prostratos perterritosque Pompeianos in mare passim navesque compulerant. Ita re male gesta, Cn. Pompeius silius naves inde avertit; neque postea littus attigit; classemque ad insulas Baleares versus convertit.

XXIV. Scipio interim cum iis copiis, quas paullo ante demonstravimus, Uticæ grandi præsidio relicto, profectus, primum Adrumeti castra ponit : deinde, ibi paucos dies commoratus, noctu itinere facto, cum Petreii et Labieni copiis se conjungit; atque unis castris factis, 111 millia passum longe considunt. Equitatus interim eorum, circum Cæfaris munitiones vagari; atque eos, qui pabulandi aut aquandi gratia extra vallum progressi essent, excipere: ita omnes adversarios intra munitiones continere. Qua re Cafariani gravi annona funt conflictati; ideo quod nondum neque ab Silicia, neque ab Sardinia commeatus supportatus erat; neque per anni tempus in mari classes fine periculo vagari poterant; neque amplius millia passuum vi terra Africæ quoquoversus tenebant; pabulique inopia premebantur. Qua necessitate coacti, veterani milites equitesque, qui multa terra marique bella confecissent, et periculis ino: piaque tali sæpe essent conflictati; alga a littore collecta, et aqua dulci eluta, et ita jumentis esurientibus data, vitam corum producebant.

XXV. Dum hæc ita fierent; rex Juba, cognitis Cæsaris difficultatibus copiarumque paucitate, non est visum dari spatium convalescendi, augendarumque ejus opum. que comparatis equitum magnis peditumque copiis, subfidio suis, egressus e regno, ire contendit. P. Sitius interim et rex Bogud, conjunctis suis copiis, cognito regis Jubæ egressu, propius ejus regnum copias suas admovere: Cirtamque, oppidum ejus regui opulentissimum, adorti, pancis diebus pugnando capiunt: et præterea duo oppida Gætulorum. Quibus quum conditionem ferrent, ut oppido excederent, idque fibi vacuam transderent; conditionemque repudiassent; postea ab eis capti interfectique sunt o-Inde progressi, agros oppidaque vexare non desi-Quibus rebus cognitis, Juba, quum jam non longe ab Scipione atque ejus ducibus abeffet. capit confilium, "fatius esse sibi suoque regno subsidio ire, quam, dum alios

adjuturus

ant, fua latos

Tum

icti.

nen-

por-

enus et in erim æ lo-

m in

pera

xpufulas rtari

comeffet, ifque exilio agni-

deleindiiritarebus

otissiomapatris neque mpu-

digiaque clienuique

doleinibi iam; mque adjuturus proficisceretur, ipse suo regno expussus, forsitan utraque re expelleretur." Itaque rursus se recepit, atque auxilia etiam ab scipione abduxit, sibi suisque rebus timens; elephantisque xxx relictis, suis sinibus oppidisque

suppetias profectus eft.

XXVI. Cæsar interim, quum de suo adventu dubitatio in provincia effet; neque quisquam crederet ipsum, sed aliquem legatum cum copiis in Africam venisse; conscriptis literis circum provinciam, omnes civitates facit de suo adventu certiores. Interim nobiles homines ex suis oppidis profugere, et in castra Cæsaris devenire, et de ad. versariorum ejus crudelitate acerbitateque commemorare coperant. Quorum lacrimis querelisque Cafar commotus; quum antea constitiffet in stativis caftris; aftate inita, cunctis copiis auxilii que accitis, bellum cum adverfariis gerere instituit ; literisque celeriter in Siciliam ad Allienum et Rabirium Postumum conscriptis, et per catasco. pum mitlis, " ut fine mora aut ulla excutatione hiemis ventorumque, quam celerrime exercitus fibi transportaretur, Africam provinciam perire, funditusque everti a suis ini-Quod nift celeriter sociis foret subventum, prater ipfam Africam terram, nihil, ne tectum quidem, quo fe reciperent, ab illorum scelere insidiisque reliquum suturum." Atque ipie in tanta erat festinatione et expectatione, ut postero die, quam missiffet literas nunciumque in Siciliam, classem exercitumque morari diceret, dies noctefque oculos mentemque ad mare dispositos directofque haberet Nec mirum: animadvertebat enim villas exuri, agros vastari, pecus diripi trucidarique, oppida castellaque dirui deserique, principesque civitatum aut interficiaut in catenis teneri, liberos eorum obfidum nomine in fervitutem abripi : iis fe in miseriis suamque fidem implorantibus, auxilio propter copiarum paucitatem esse non posse. Milites interinr in opere exercere : castra munire; turres, castella face e; molesque jacere in mare, non intermittere.

XXVII. Scipio interim elephantos hoe modo condocefacere in ituit. Duas inftruxit acies: unam funditorum
contra elephantos, quæ quafi adverfariorum locum obtineret,
et contra corum freutem adverfam lapillos minutos mitteret: Deinde in ordinem elephantos conflituit; post illos
autem suam aciem instruxit; ut, quum ab adversariis iapides mitti cæpissent, et elephanti perterriti se ad suos
convertifient, rarsus a sua acie lapidibus missis eos converterent adversum hostem: quod ægre tardeque siebat;
eudes enim elephanti, multurum annorum do crina usuque

que ve

XX admin do ma las cur rum fu bi hab dem fe fariana fus fug clitari; spani a far in legionis Meffan demque nenda e fibi. I fuafit ; tranfdei fodibus quum d centuric

XXII tionibus nutis prinunquar ris equiti interim rat Safer pere conmunition et fine quitatus tam turn atque et reliqui prinulation per reliqui prinulation reliqui pr

idque al

XXX. castris pa consump us fieret; que prop faris exe

Postea su

que vetusto vix edochi, tamen communi periculo in aciem

producuntur. XXVIII. Dum hæc ad Ruspinam ab utrisque ducibus administrantur; C. Virgilius Prætorius, qui Thapso oppido maritimo præerat, quum animadvertisset naves singulas cum exercitu Cæfaris, incertas locorum atque castrorum fuorum, vagari; occasionem nactus, navem quam ibi habuit actuariam, militibus complet et fagittariis. dem scaphas de navibus adjungit; ac singulas naves Czsarianas consectari cœpit. Et, quum plures adortus, pulsus fugatusque inde discessisset, nec tamen desisteret periclitari; forte incidit in navem, in qua erant duo Titi Hispani adolescentes, tribuni legionis v, quorum patrem Cæfar in senatum legerat; et cum his T. Salienus, centurio legionis ejusdem; qui M. Messalam legatum obsederat Meffanæ, et feditiofiffima oratione apud eum est ufus; idemque et pecuniam et ornamenta triumphi Cæfaris retinenda et custodienda curaverat; et ob has caussas timebat fibi. Hic, propter conscientiam peccatorum suorum, perfuafit adolescentibus, ne repugnarent, seseque Virgilio transderent. Itaque deducti a Virgilio ad Scipionem, custodibus transditi, et post diem 111 sunt interfecti. Qui quum ducerentur ad necem; petisse dicitur major Titus a centurionibus, uti fe priorem, quam fratrem, interficerent; idque ab eis facile impetrasse, atque ita esse interfectos.

XXIX. Turmæ interim equitum, quæ pro vallo in stationibus esse solebant, ab utrisque ducibus quotidie minutis præsiis inter se pugnare non intermittunt. Nonnunquam etiam Germani Gallique Labieniani, cum Cæsaris equitibus, side data, inter se colloquebantur. Labienus interim cum parte equitatus Leptim oppidum, cui præerat Saserna cum cohortibus 111, oppugnare ac vi irrumpere conabatur: quod ab desensoribus, propter egregiam munitionem oppidi, et tormentorum multitudinem, facile et sine periculo desendebatur. Quod ubi sæpius ejus equitatus sacere, non intermittebat; et quum forte ante portam turma densa adstitisset: scorpione accuratius misso, atque eorum decurione percusso, et ad terram desixo; reliqui perterriti, suga se in castra recipiunt. Quo sacto, postea sunt deterriti oppidum tentare.

XXX. Scipio interim fere quotidie non longe ab suis castris passibus ccc instruere aciem, ac, majore parte diei consumpta, rursus se in castra recipere. Quod quum sapius sieret; neque ex Casaris castris quisquam prodiret, neque propius ejus copias accederet: despecta patientia Casaris exercitusque ejus, universis copiis productis, ele-

Сс

phantifque

in ferimplole non
nunire;
non inindoceitorum
inneret,
is mitillos
riis iad fuos
s con-

iebat:

a usu.

- dac

tan

que

ti-

que

atio.

fed

fcri-

t de

fuis

ad-

orare

nmo-

fariis

Allie-

ven-

retur.

s ini-

prater que se

futu-

ectati-

t, dies

llas ex-

phantisque turritis xxx ante aciem instructis, quam latissime potuit porrecta equitum peditumque multitudine, uno tempore progressus, haud ita longe a Cæsaris castris consti-

tit in campo.

XXXI. Quibus rebus cognitis, Cafar jubet milites qui extra munitiones processerant, quique pabulandi aut lignandi aut etiam muniendi gratia vallum petierant, quæque ad eandem rem opus erant, omnes intra munitiones miputatim modesteque fine tumultu aut terrore se recipere, atque in opere consistere: equitibus autem, qui in statione fuerant, præcipit, ut usque eo locum obtinerent, in quo paullo ante constitissent, donec ab hoste missum telum ad fe perveniret; quod si propius accederetur, quam honestissime se intra munitiones reciperent. Alii quoque equitatui edicit, uti suo quisque loco paratus armatusque præsto esset. At hæc non ipse per se coram, quum de vallo perspecularetur, sed mirabili peritus scientia bellandi, in prætorio fedens, per speculatores et nuncios imperabat, quæ fieri volebat. Animadvertebat enim, quamquam magnis essent copiis adversarii freti, tamen sæpe a se sugatis, pulsis, perterritisque, et concessam vitam et ignota peccata: quibus rebus nunquam tanta suppeteret, exipforum inertia conscientiaque animi, victoriæ fiducia, ut castra sua adoriri auderent. Præterea ipsius nomen auctoritasque, magna ex parte, corum exercitus minuebat auda-Tum egregiæ munitiones castrorum, et valli fossarumque altitudo, et extra vallum styli cæci mirabilem in modum consiti, vel fine defensoribus aditum adversariis prohibebant. Scorpionum, catapultarum, ceterorumque telorum, quæ ad defendendum folent parari, magnam copiam habebat. Atque hæc, propter exercitus sui præsentis paucitatem et tirocinium præparaverat; non hostium vi et metu commotus, patientem se timidumque hostium opinioni præbebat. Neque ideirco copias, (quamquam erant paucæ, tironumque), non educebat in aciem, quod victoriæ suorum disfideret : sed referre arbitrabatur cujusmodi victoria effet futura. Turpe enim fibi existimabat, tot rebus gestis, tantisque exercitibus devictis, tot tam claris victoriis partis; ab reliquis copiis adversariorum suorum ex fuga collectis, se cruentam adeptum existimari victoriam. Itaque constituerat gloriam exsultationemque eorum pati, donec fibi veteranarum legionum pars aliqua in secundo commeatu occurriflet.

XXXII. Scipio interim paullisper, ut ante dixi, in eo loco commoratus, ut quasi despexisse Casarem videretur, paullatim reducit suas copias in castra; et, concione advocata,

de te facit; daturi dire; fatigar quotic ferre; Marii in ej Quori literis fuofq

XX la civ " feq factur fibi pi poffer teret, rebus fium, Quibi cum I parte ire co Acilla quum præfid cere, drume bus co politis

mus, quæste rat con fe fug bus re rarias, in cass Lilyba et equ ac sec quæ n

XX

cis an

C

de terrore suo, desperationeque exercitus Cxsaris verba facit; et, cohortatus suos, victoriam propriam se eis brevi daturum pollicetur. Cxsar jubet milites rursus ad opus redire; et, per caussam munitionum, tirones in labore desatigare non intermittit. Interim Numidx Gxtuli dissugere quotidie ex castris Scipionis; et, partim in regnum se conferre; partim, quod ipsi majoresque eorum beneficio C. Marii usi fuissent, Cxsaremque ejus affinem esse audiebant, in ejus castra persugere catervatim non intermittunt. Quorum ex numero electos homines, illustriores Gxtulos, literis ad suos cives datis, cohortatus, " ut manu sacta se suosque desenderent, et ne suis inimicis adversariisque dicto audientes essent," mittit.

XXXIII. Dum hæs ad Ruspinam fiunt; legati ex Acilla civitate libera, etiam undique, ad Cafarem veniunt; " feque paratos, quæcumque imperaffet, et libenti animo facturos" pollicentur: " Tantum orare et petere ab eo, ut fibi præsidium daret, quo tutius id, et sine periculo, facere possent: se et frumentum, et quæcumque res eis suppeteret, communis salutis gratia subministraturos." rebus facile a Cæsare impetratis, præsidioque dato; C. Mesfium, ædilitia functum potestate, Acillam jubet proficisci. Quibus rebus cognitis; Confidius Longus, qui Adrumeti cum 11 legionibus et equitibus DCC præerat, celeriter, ibi parte præsidii relicta, cum viri cohortibus ad Acillam Messius, celerius itinere confecto, prior ire contendit. Acillam cum cohortibus pervenit. Confidius interim, quum ad urbem cum copiis accessisset, et animadvertisset præsidium Cæsaris ibi esse; non ausus periculo suo rem facere, nulla re gesta pro multitudine hominum, rursus Adrumetum se recipit. Deinde paucis post diebus, equestribus copiis ab Labieno adductis, rurfus Acillanos castris politis oblidere cœpit.

XXXIV. Per id tempus C. Sallustius Crispus, quem paucis ante diebus missum a Cæsare cum classe demonstravimus, Cercinnam pervenit. Cujus adventu, C. Decimius quæstorius, qui ibi cum grandi familiæ suæ præsidio præerat commeatui, parvulum navigium nactus conscendit, ac se sugæ commendat. Sallustius interim prætor a Cercinnatibus receptus, magno numero frumenti invento, naves onerarias, quarum ibi satis magna copia suit, complet, atque in castra ad Cæsarem mittit. Allienus interim proconsul e Lilybæo in naves onerarias imponit legiones x111 et x1v, et equites Gallos dece; sunditorum sagittariorumque mille; ac secundum commeatum in Africam mittit ad Cæsarem: quæ naves, ventum secundum nactæ, 1v die in portum

Cca

ac

paullvocata,

atiffi.

, uno

onsti-

es qui

ut li-

quæ-

es mi-

ipere,

Statio-

nt, in telum

quam

uoque

tufque

de val-

llandi,

mpera-

nquam

se fu-

ignota

, ex i-

cia, ut

aucto.

t auda-

i fosla.

lem in

erfariis

umque

am co-

æfentis

ium vi

m opi-

m erant

victo-

ufmodi

, tot re-

1 claris

fuorum

toriam.

m pati,

[ecundo

ad Ruspinam, ubi Cæsar castra habuerat, incolumes pervenerunt. Ita Cafar duplici latitia ac voluptate uno tempore auctus, frumento auxiliifque; tandem, fuis exhilaratis, annonaque levata, follicitudinem deponit; legiones equitesque ex navibus egressos, jubet ex languore nauseaque reficere; dimitios in castella munitionesque disponit.

XXXV. Quibus rebus Scipio, quique cum co effent comites, mirari et requirere. C. Cafarem, qui ultro confuellet bellum inferre ac lacessere prælio, subito commutatum non fine magno confilio suspicabantur. Itaque ex ejus patientia in magnum timorem conjecti; ex Gatulis duos, quos arbitrabantur fuis rebus amicislimos, magnis præmiis pollicitationibus propofitis, pro perfugis speculandi gratia in Cæfaris castra mittunt : qui, simul ad eum sunt deducti, petierunt ut fibi liceret fine periculo verba proloqui. Potestate facto: "Sepenumero," inquient, " Imperator, complures Gætuli, qui fumus clientes C Marii; et propemodum omnes cives Romani, qui funt in legione iv et vi; ad te voluimus, in tuaque præsidia confugere : sed custodiis equitum Numidarum, quod id fine periculo minus faceremus, impediebamur. Nunc, data facultate, pro fpeculatoribus missi a Scipione, ad te cupidissime venimus; ut perspiceremus, num que fosse aut insidie elephantis ante castra portasque valli factæ esfent; simulque confilia vestra contra easdem bestias, comparationemque pugna cognosceremus, atque ei renunciaremus." Qui collaudati a Cæfare, stipendioque donati, ad reliquos perfugas deducuntur. Quorum orationem celeriter veritas comprobavit: namque postero die ex legionibus iis, quas Gætuli nominaverunt, milites legionarii complures a Scipione in castra Cafaris perfugerunt.

XXXVI. Dum hæc ad Ruspinam geruntur; M. Cato, qui Utica praerat, delectus quotidie libertinorum, Afrorum, servorum denique, et cujusquemodi generis hominum, qui modo per ætatem arma ferre poterant, habere, atque sub manum Scipionis in castra submittere, non intermittit. Legati interim ex oppido Tifdræ, in quo titrici modium millia ccc comportata fuerant a negotiatoribus Italicis aratoribusque, ad Cæsarem venere; quantaque copia frumenti apud se sit, docent; simulque orant ut sibi præsidium mittat, quo facilius et frumentum et copiz suæ conserventur. Quibus Cæsar in præsentia gratias agit, prasidiumque brevi tempore se missurum dixit; cohortatusque, ad suos cives jubet proficisci. P. Sitius interim cum copiis, Numidiæ fines ingressus; castello in monte loco munito locato, in quod Juba belli gerendi gratia et frumentum

ment porta

X quita meat ad re Kal. Darite bus in legion Rufp primu clivit gione paffer præal les fu fingul

> XX adfcer que fa quam xima um f perfpe gionil loco : rat, ji enufq aciequ fus m acie,

mam

verfar fuum anima luos, neceffi perat occurr capere lublid capiur locoqu quo co

XX

mentum et res ceteras quæ ad bellum ufui folent effe, comportaverat, vi expugnando est potitus.

-136

mı.

tis,

Illi-

que

CO-

on-

mu-

e ex

ulis

gnis

ipe-

eum

erba

Im-

i; et

eiv

: fed

inus

fpe-

nus;

antis

nfilia

ugnæ

udati

ledu-

avit:

nina.

castra

Cato,

Afro-

ionii-

ibere,

n in-

titrici

pribus

ue co-

ut fibi

copiæ

s agit,

norta.

n cum

loco

fru-

ntum

XXXVII. Cæfar, postquam legionibus veteranis 11, equitatu, levique armatura, copias fuas ex secundo com. meatu auxerat; naves vi onerarias statim jubet Lilybæum ad reliquum exercitum transportandum, proficisci: ipse vi Kal. Febr. circiter vigilia prima imperat, speculatores ap. paritosque omnes ut fibi præsto esfent. Itaque omnibus infeiis, neque suspicantibus, vigilia tertia jubet omnes legiones ex castris educi, atque se consequi ad oppidum Ruspinam versus, in quo ipse præsidium habuit, et quod primum ad amicitiam ejus accessit: inde parvulam proclivitatem digressus, sinistra parte campi, propter mare legiones ducit. Hie campus mirabili planitie patet millia paffuum xv; quem jugum ingens a mari ortum, neque ita præaltum, velut theatri efficit speciem. In hoc jugo colles funt excelfi pauci; in quibus fingulæ turres, speculæque fingulæ perveteres, erant collocatæ: quarum apud ultimam præsidium et stario fuit Scipionis.

XXXVIII. Postquam Cæsar ad jugum, de quo docui, adscendit; atque in unumquemque collem turres castellaque facere cœpit; atque ea minus semihora essecit; et postquam non ita longe ab ultimo colle turrique fuit, quæ proxima fuit castris adversariorum, in qua docui esse præsidium stationemque Numidarum: paullisper commoratus, perspectaque natura loci, equitatu in statione disposito, legionibus opus attribuit; brachiumque medio jugo, ab eo loco ad quem pervenerat, usque ad eum unde egressus erat, jubet dirigi ac muniri. Quod postquam Scipio Labienusque animadverterunt; equitatu omni ex castris educto, acieque equestri instructa, a suis munitionibus circiter passus mille progrediuntur; pedestremque copiam in secunda.

acie, minus passus c D a castris suis, constituunt.

XXXIX. Cxfar in opere milites adhortari, neque ad-Quum jam non amplius pafversariorum copiis moveri. fuum MD inter hostium aciem suasque munitiones esse animadvertisset: intellexissetque ad impediendos milites. suos, et ab opere depellendos, hostem propius accedere; necesseque haberet legiones a munitionibus deducere: imperat turmæ Hispanorum, ut ad proximum collem propere occurrerunt, præsidiumque inde deturbarent, locumque caperent; eodemque jubet levis armaturæ paucos consequi subsidio. Qui missi celeriter, Numidas adorti, partim vivos capiunt, nonnullos equites fugientes convulneraverunt; locoque sunt potiti. Postquam id Labienus animadvertit; quo celerius iis auxilium ferret, ex acie instructa equitatus.

Cc3

sui prope totum dextrum cornu avertit, atque suis sugientibus suppetias ire contendit. Quod ubi Cxsar conspexit, Labienum ab suis copiis longius jam abscessis equitatus sui alam sinistram ad intercludendos hostes immist.

XL. Erat in eo campo, ubi ea res gerebatur, villa permagna, iv turribus exstructa, quæ Labieni prospectum impediebat, ne posset animadvertere ab equitatu Cæsaris se intercludi. Itaque non prius vidit turmas Julianas, quam suos cædi a tergo sensit : ex qua re subito in terrorem converso equitatu Numidarum, recta in castra fu-Galli Germanique qui restiterant, ex gere contendit. superiore loco et post tergum circumventi, fortiterque refistentes, conciduntur universi. Quod ubi legiones Scipionis, quæ pro caftris erant inftructæ, animadverterunt; metu ac terrore obezeatæ, omnibus portis in sua castra fugere cœperunt. Postea, Scipione ejusque copiis campo collibusque exturbatis, atque in castra compulsis; quum receptui Cæfar cani justisset, equitatumque omnem intra suas munitiones recepisset; campo purgato, animadvertit mirifica corpora Gallorum Germanorumque, qui partim ejus auctoritatem erant ex Gallia secuti, partim pretio pollicitationibusque adducti ad eum se contulerant; nonnulli, qui ex Curionis prœlio capti conservatique, parem gratiam in fide partienda præstare voluerant: Horum corpora, mirifica specie amplitudineque, cæsa toto campo, ac prostrata diverse jacebant.

XLI. His rebus gestis, postero die Cesar ex omnibus præsidiis cohortes deducit, atque omnes suas copias in campo instruxit: Scipio, suis male acceptis, occisis, convulneratifque, intra fuas continere fe munitiones cœpit. far, instructa acie, secundum infimas jugi radices propius munitiones leniter accessit. Jamque minus mille paffuum ab oppido Uzita, quod Scipio tenebat, aberant legiones Julianæ; quum Scipio, veritus ne oppidum amitteret, unde aquari reliquifque rebus sublevari ejus exercitus confuerat; eductis omnibus copiis, quadruplici acie instructa, et instituto suo prima equestri turmatim directa, elephantisque turritis interpofitis armatifque, suppetias ire contendit. Quod ubi Cafar animadvertit; arbitratus Scipionem ad dimicandum paratum, ad fe certo animo venire: in eo loco, quo paullo ante commemoravi, ante oppidum constitit; fuan que aciem mediam eo oppido texit; dextrum finistrum. que cornu, ubi elephanti erant, in conspectu patenti ad-

verfariorum constituit,

XLII. Quum jam prope Solis occasium Cæsar exspectazisiet; neque ex co loco, quo constiterat, Scipionem progred dere aud pide cogn fibio tem ex in diei fuis fuis

tes coh ope procom cen: fole que pari

mife

et L

ravi

phis

due ac t Oct turi vate Qui ejus to f perifect tem quo nare

go,

pro

pote

gredi propius se animadvertisset; locoque magis se desendere, si res coegisset, quam in campo cominus consistere audere: non est visa ratio propius accedendi eo die ad oppidum; quoniam ibi præsidium grande Numidarum esse cognoverat, hostesque mediam aciem suam oppido texisse; sibique dissicile sactu esse intellexit, simul et oppidum uno tempore oppugnare, et in acie in cornu dextro ac sinistro ex iniquiore loco pugnare; præsertim, quum milites a mane diei jejuni sub armis stetissent desatigati. Itaque reductis suis copiis in castra, postero die propius eorum aciem in-

stituit exporrigere munitiones.

XLIII. Interim Considius, qui Acillam et viri cohortes stipendarias Numidis Gætulis obsidebat, ubi C. Messius cohortibus præerat; diu multumque expertus, magnisque operibus sæpe admotis, et iis ab oppidanis incensis, quum prosiceret nihil; subito nuncio de equestri prælio allato commotus; frumento, cujus in castris copiam habuerat, incenso; vino, oleo, ceterisque rebus, quæ ad victum parari solent, corruptis; Acillam, quam obsidebat, deservit: atque, itinere per regnum Jubæ sacto, copias cum Scipione

partitus Adromentum se recepit.

XLIV. Interea ex fecundo commeatu, quem a Sicilia miserat Allienus, navis una, in qua fuerat Q. Cominius et L. Ticida eques Romanus, ab residua classe quum erravisset, delataque esset vento ad Thapsum; a Virgilio scaphis naviculisque actuariis excepta est, et ad Scipionem deducta. Item altera navis triremis ex eadem classe errabunda. ac tempestate ad Ægimurum delata, a classe Vari et M. Octavii est capta; in qua milites veterani cum uno centurione, et nonnulli tirones fuerunt : quos Varus affervatos fine contumelia, deducendos curavit ad Scipionem. Qui postquam ad eum pervenerunt, et ante suggestum ejus constiterunt; " Non vestra," inquit, " sponte vos certo scio, sed illius scelerati vestri imperatoris inpulsu et imperio coactos, cives et optimum quemque nefarie consectari. Quos quoniam fortuna in nostram detulit potestatem; si, id quod facere debetis, rempublicam cum optimo quoque defenditis, certum est vobis vitam et pecuniam do-Quapropter, quid fentiatis, proloquimini."

XLV. Hæc habita oratione, Scipio, quum existimasset pro suo benesicio sine dubio ab iis gratius sibi actum iri, potestatem iis dicendi secit. Ex eis centurio legionis xrv; "Protuo," inquit, "summo benesicio, Scipio, tibi gratias ago, (non enim Imperatorem te appello), quod mihi vitam incolumitatemque belli jure capto polliceris: et forsan isto uterer benesicio, si non ei summum scelus adjungeretur.

Egone

fpectam progredi

en.

xit.

itus

per-

tum

faris

nas,

ter-

fu-

, ex

rque

cipi-

unt;

a fu-

col-

m re-

intra

vertit

artim

o pol-

nulli,

atiam

a, mi-

ostrata

nnibus

n cam-

onvul-

ropius

affuum

egiones

t, unde

confue.

eta, ex

hantif-

ntendit.

eo loce,

nstitut;

iftrum.

Cæ.

Egone contra Cæsarem imperatorem meum, apud quem ordinem duxi; ejusque exercitum, pro cujus dignitate victoriaque amplius xxxvi annis depugnavi; adversus armatusque consistam? Neque ego istud facturus sum; et te magnopere, ut de negotio desistas, adhortor. Contra cujus enim copias contendas, si minus antea expertus es, licet nunc cognoscas. Elige ex tuis cohortem unam, quam putas esse sirmissimam; et constitue contra me: ego autem ex meis commilitionibus, quos nunc in tua tenes potestate, non amplius x sumam. Tunc ex virtute nostra intelliges,

quid ex tuis copiis sperare debeas."

XLVI. Postquam hæc centurio præsenti animo adversus opinionem ejus est locutus; ira percitus Scipio, atque animi dolore incensus, annuit centurionibus quid sieri vellet; atque ante pedes centurionem intersicit, reliquosque veteranos a tironibus jubet secerni. "Abducite," inquit, "istos nesario scelere contaminatos, et cæde civium saginatos." Sic extra vallum deducti sunt, et cruciabiliter intersecti. Tirones autem jubet inter legiones dispertiri; et Cominium cum Ticida in conspectum suum probibet adduci. Qua ex re Cæsar commotus; eos, quos in stationibus cum longis navibus apud Thapsum custodiæ caussa in salo esse justerat, ut suis onerariis longisque navibus præsidio essent; ob negligentiam, ignominæ caussa, dimittendos ab exercitu, gravissimumque in eos edictum proponendum curavit.

XLVII. Per id tempus fere Cæfaris exercitui res accidit incredibilis auditu. Namque, Virgiliarum figno confecto, circiter vigilia secunda noctis, nimbus cum saxea grandine subito est exortus ingens. Ad hoc autem incommodum accesserat, quod Casar non, more superiorum imperatorum, in hibernis exercitum continebat : sed in tertio quartoque die procedendo, propiusque hostem accedendo, castra communiebat : opereque faciendo, milites se circumspiciendi non habebant facultatem. Præterea ita ex Sicilia exercitum transportaverat, ut præter ipsum militem et arma, neque vas neque mancipium neque ullam rem, quæufu militi esse consuevit, in naves imponi pateretur : in Africa autem, non modo fibi quidquam non acquiescerant, aut paraverant; sed etiam, propter annonæ caritatem, ante parata consumpserant. Quibus rebus attenuati, oppido perquam pauci sub pellibus acquiescebant: reliqui, ex vestimentis tentoriolis factis, atque arundinibus scopisque contextis, permanebant. Itaque, fubito imbre grandineque confecuta, gravati pondere, tenebris aquaque omnes subruti disjectique, nocte intempesta, ignibus exstinctis, rebusque ad victum pertinentibus omnibus corruptis, per castra Eade ferun

XI certic bura, ipfe : rore frena turæ ad Sc castri mora caftri fpect. fuipe Polto omn (erat a facto muin verfa acien gius I ratus

> fere, pugn programire, re co fili, p programd re loc

XI

præri erant quem lem, quum locum que t parte mont quum

castra passim vagabantur, scutisque capita contegebant. Eadem nocte, v legionis pilorum cacumina sua sponte arferunt.

em vi-

ar-

t te

ijus icet

pu-

tem

ate,

ges,

rfus

mi-

let:

ete-

ftos

os."

ecti.

ium

aex

ngis uffe-

; 06

citu,

cidit

ecto,

dine

dum

rato-

quar-

, ca-

Sici-

m et

rem,

rant,

ı, an-

pido

x ve-

dine-

mnes

nctis,

per

aftra

XLVIII. Rex interim Juba de equestri prœlio Scipionis certior factus, evocatusque ab eodem literis : præfecto Sabura, cum parte exercitus, contra Sitium relicto; ut, quum ipse aliquid auctoritatis haberet, exercitus Scipionis a terrote Cæfaris liberaretur; cum itt legionibus, equitibufque frenatis occe, Numidis fine frenis, peditibusque levis armaturæ grandi numero, elephantisque xxx, egressus e regno, ad Scipionem est profectus. Postquam ad eum pervenit, castris regiis seorsum positis, cum eis copiis quas commemoravi, haud ita longe ab Scipione confedit. (Frat in castris Cæsaris superiori tempore magnus terror; et, exspectatione copiarum regiarum, exercitus ejus magis fuspenfiore animo ante adventum Jubæ commovebatur. Postquam vero castra castris contulit; despectis ejus copiis, omnem terrorem deponit. Ita, quam antea absens habuerat auctoritatem, eam omnem præsens dimiserat). facto, cuivis facile fuit intellectu, Scipioni additum animum fiduciamque regis adventu. Nam postero die universas suas regisque copias cum elephantis Lx productas in aciem, quam speciosissime potuit, instruxit; ac paullo longius progressus a suis munitionibus, haud ita dio commoratus se in castra recepit.

XLIX. Cæfar, postquam animadvertit Scipioni auxilia fere, quæ exspectasset, omnia convenisse; neque moram pugnandi ullam fore: per jugum summum, cum copiis progredi cæpit; et brachia protinus ducere, et castella munire, propiusque Scipionem, capiendo loca excelsa, occupare contendit. Adversarii, magnitudine copiarum confis, proximum collem occupaverunt; atque ita longius sibi progrediendi eripuerunt facultatem. Ejustem collis occupandi gratia Labienus consilium ceperat; et, quo propio-

re loco fuerat, eo celerius occurrerat.

L. Erat convallis satis magna latitudine, altitudine prærupta, crebris locis speluncæ in modum subrutis; quæ erant transgredienda Cæsari ante, quam ad eum collem, quem capere volebat, perveniretur: ultraque eam convallem, olivetum vetus crebris arboribus condensum. Hie quum Labienus animadvertisset Cæsarem, si vellet eum locum occupare, prius necesse esse convallem olivetum-que transgredi; eorum locorum peritus, in insidiis cum parie equitatus levique armatura consedit: et præterea post montem collesque, equites in occulto collocaverat; ut, quum ipse ex improviso legionarios adortus esset, ex colle

fe equitatus ostenderet; et re duplici perturbatus Cæsar ejusque exercitus, neque retro regrediundi neque ultra procedendi oblata facultate, circumventus concideretur. Cæsar, equitatu ante præmisso, inscius insidiarum, quum ad eum locum venisset; abusi sive obliti præceptorum Labieni, sive veriti ne in sossa equitibus opprimerentur, rari ac singuli de rupe prodire et summa petere collis. Quos Cæsaris equites consecuti, partim intersecerunt, partim vivorum sunt potiti: deinde protinus collem petere contenderunt; atque eum, decusso Labieni præsidio, celeriter occupaverunt. Labienus, cum parte equitum, vix

fuga fibi peperit falutem.

LI. Hac re per equites gesta, Cæsar legionibus opera distribuit; atque in eo colle, quo erat potitus, castra munivit. Deinde ab fuis maximis castris, per medium campum, e regione oppidi Uzitæ, (quod, inter sua castra et Scipionis, in planitie positum erat, tenebaturque a Scipione), duo brachia instituit duci, et ita erigere, ut ad angulum dextrum finistrumque ejus oppidi convenirent. Id hac ratione opus instruebat, ut, quum propius oppidum copias admovisset, oppugnareque copisset; tecta latera suis munitionibus haberet, ne, ab equitatus multitudine circumventus, ab oppugnatione deterreretur; præterea, quo facilius colloquia fieri possent, et, siqui persugere vellent, (id quod antea sæpe accidebat magno cum eorum periculo), tum facile et sine periculo sieret. Voluit etiam experiri, quum propius hostem accessisset, haberetne in animo dimicare. Accedebat etiam ad reliquas caussas, quod is locus depressus erat, puteique ibi nonnulli sieri poterant: aquatione enim longa et angusta utebatur. Dum hæc opera, quæ ante dixi, fiebant a legionibus; interim pars acie ante opus instructa sub hoste stabat. Equites barbari levisque armaturæ, præliis minutis cominus dimicabant.

LII. Cæsar ab eo opere quum jam sub vesperum copias in castra reduceret; magno incursu, cum omni equitatu levique armatura, Juba, Scipio, Labienus, in equites impetum secerunt. Equites Cæsariani, vi universæ subitæque hostium multitudinis pulsi, parumper cesserunt. Qua res aliter adversariis cecidit: namque Cæsar, ex medio itincre copiis reductis, equitibus suis auxilium tulit; equites autem, adventu legionum animo addito, conversis equis, in Numidas cupide insequentes dispersosque impetum secerunt; atque eos convulneratos usque in castra regia repulerunt, multosque ex iis intersecerunt. Quod ni in notem prælium esset conjectum, pulvisque vento status omnium prospectu ossecialet; Juba cum Labieno capti, in

potestatem

poted matu incre gere, terat fifi Se bant.

mini nerai abeff pud fidiai prud ctati

LI

Cæfa LI flinæ parvi Trib fua, Sicili omni velle berta desti pfi fi ceter re m popu per r lis fu nave rio re erciti quan quod exerc ordin ita v aut u milit mode tror, et, qu didit potestatem Cæsaris venissent; equitatusque cum levi armatura, funditus ad internecionem deletus esset. Interim incredibiliter ex legionibus zv et vz Scipionis milites dissugere, partim in castra Cæsaris, partim in quas quisque poterat regiones pervenire: itemque equites Curioniani, dississipioni ejusque copiis, complures se eodem conferebant.

LIII. Dum hæc circum Uzitam ab utrifque ducibus administrantur, legiones duæ 1x et x, ex Sicilia navibus onerariis profectæ, quum jam non longe a portu Ruspinæ abessent, conspicatæ naves Cæsarianas quæ in statione apud Thapsum stabant; veriti ne in adversariorum, ut insidiandi gratia ibi commorantium, classem inciderent; imprudentes vela in altum dederunt. Ac diu multumque jactati, tandem multis post diebus, siti inopiaque consecti, ad

Czfarem pervenerunt.

LIV. Quibus legionibus expositis; memor in Italia pristinæ licentiæ militaris, ac rapinarum certorum hominum; parvulam modo caussulam nactus Cæsar, quod C. Avienus Tribunus militum, x legionis, navem commeatu, familia sua, atque jumentis occupavisset, neque militem unum ab Sicilia sustulisset; postero die de suggestu, convocatis omnium legionum tribunis centurionibufque: " Maxime vellem," inquit, " homines fuæ petulantiæ nimiæque libertatis aliquando finem fecissent; meæque lenitatis, modestiæ, patientiæque rationem habuissent. Sed, quoniam ipfi fibi neque modum neque terminum constituunt; quo ceteri diffimiliter se gerant, egomet ipse documentum more militari constituam. C. Aviene; quod in Italia milites populi Romani contra rempublicam instigasti; rapinasque per municipia fecisti; quodque mihi reique publicæ inutilis fuisti; et pro militibus tuam familiam jumentaque innaves impofuisti; tuaque opera militibus tempore necessario respublica caret: ob eas res, ignominiæ caussa, ab exercitu meo te removeo; hodieque ex Africa abesse, et, quantum potest, proficisci jubeo. Itemque te, A. Fontei, quod tribunus militum feditiofus, malufque civis fuifti; ab exercitu dimitto. T. Saliene, M. Tiro, C. Clusinas; quum ordines in meo exercitu beneficio, non virtute, consecuti, ita vos gesseritis, ut neque bello fortes, neque pace boni aut utiles fueritis; et magis in seditione concitandisque militibus adverfus vestrum imperatorem, quam pudoris modestiæque fueritis studiosiores: indignos vos este arbitror, qui in meo exercitu ordines ducatis; missosque facio, et, quantum potest, abesse ex Africa jubeo." Itaque transdidit cos centurionibus; et, fingulis non amplius fingulis additis

ltra tur.

Latur, llis. partere

vix pera

muamra et ipio-

Id dum atera e cir-

llent, ulo), eriri,

o diis lorant: æc o-

ars adarbari ant.

uitatu quites ubitæ-

Quz edio iequiersis epetum

gia rein notus o-

pti, in

additis servis, in navi imponendos separatim curavit. LV. Gætuli interim perfugæ, quos cum literis mandatisque a Cæsare missos supra docuimus, ad suos cives perveniunt. Quorum auctoritate facile adducti, Cæsarisque nomine persuasi, a rege Juba desciscunt, celeriterque cuncti arma capiunt; contraque regem facere non dubitant. Quibus rebus cognitis; Juba distentus triplici bello, necessitateque coactus; de suis copiis, quas contra Cæsarem adduxerat, vi cohortes in sines regni sui mituit, quæ essent

præfidio contra Gætulos.

LVI. Cæfar brachiis perfectis, promotisque usque eo ut telum ex oppido adjici non posset; castra munit. listis scorpionibusque crebris ante frontem castrorum, contraque oppidum, collocatis; defenfores muri deterrere non intermittit : eoque v legiones ex superioribus castris dedu-Qua facultate oblata; illustriores notissimique, conspectum amicorum propinquorumque afflagitabant, atque inter fe colloquebantur. Quæ res quid ntilitatis haberet, Namque Gætuli ex equitatu regio Cæfarem non fallebat. nobiliores, equitum que præfecti; quorum patres cum Mario ante meruerant, ejusque beneficio agris finibusque donati, post Sullæ victoriam sub Hiempfalis regis erant potestate dati; occasione capta, nocté jam luminibus accenfis, cum equis calonibusque suis circiter mille perfugiunt in Cæsaris castra, quæ erant in campo proxime Uzitæ lo-

LVII. Quod postquam Scipio, quique cum eo erant, cognoverunt; quum commoti ex tali incommodo effent, fere per id tempus M. Aquinium cum C. Saferna colloquentem viderunt. Scipio mittit ad Aquinium, "nil attinere eum cum adversariis colloqui." Quum nihilo minus ejus sermonem nuncius ad se referret; restaretque, ut reliqua, quæ vellet, perageret; viator postea ab Juba ad eum est missus, qui di cret, audiente Saserna, "Vetat te rex colloquii." Quo nuncio perterritus, discessit; et dicto audiens fuit regi. Usu venisse hoc civi Romano miror, et ei qui a populo Romano honores accepisset, incolumi patria, fortunisque omnibus, Jubæ barbaro potius obedientem fuisse, quam aut Scipionis obtemperasse nuncio, aut, casis ejusdem partis civibus, incolumem reverti malle. Atque ctiam superbius Juhæ factum, non in M Aquinium, hominem novum, parvumque Senatorem; fed in Scipionem, hominem illa familia, dignitate, honoribufque præstantem. Nam, quum Scipio fagulo purpureo ante regis adventumuti folitus effet ; dicitur ,uba cum eo egiffe, " non oportere illum codem uti vestitu atque ipse uteretur." Itaque factum Stum Jubæ

LV omnib Ai no ibi con iis infl constit tam m ptiufq acceffi figno e fuis m bat; erant . latus, tergrei adorti davit, Scipio

> dum e hoc m Jubæ ita ext plex e cornib dextro cos int ras. lev frenat niftru fpatium armati aciei o tio; e adver ut, qu nis, p viio cl pertur eo die

> > LX.

ab fini

fore e

LI

DEBELLO AFRIC. LIBER.

Stum est, ut Scipio ad album fese vestitum trausserret, et Jubæ homini superbishimo incertissimoque obtemperaret.

LVIII. Postero die universas omnium copias de castris omnibus deducunt; et supercilium quoddam excelsum nacti non longe a Cæfaris castris, aciem constituunt, atque ibi confistunt. Cæsar item producit copias; celeriterque iis instructis, ante suas munitiones, quæ erant in campo, constitit; sine dubio existimans, ultro adversarios, quum tam magnis copiis auxiliifque regis effent præditi, promptiusque profiluissent, ante se concursuros, propiusque se accessuros. Equo circumvectus, legionesque cohortatus; figno dato, accessum hostium aucupabatur. Ipse enim a fuis munitionibus longius non fine ratione non procedebat; quod in oppido Uzitæ, quod Scipio tenebat, hostium erant cohortes armatæ: Eidem autem oppido ad dextrum latus, ejus cornu erat oppositum : verebaturque ne, si prætergressus esfet, ex oppido eruptione facta, ab latere eum adorti conciderent. Præterea hæc quoque eum caussa tardavit, quod erat locus quidam perimpeditus ante aciem Scipionis, quem fuis impedimento ad ultro occurrendum fore existimabat.

LIX. Non arbitror effe prætermittendum, quemadmodum exercitus utriufque fuerint in aciem instructi. hoc modo aciem direxit. Collocabat in fronte suas et Jubæ legiones: postea autem Numidas in subsidiaria acie ita extenuatos, et in longitudinem directos, ut procul firaplex esse acies media a legionariis militibus videretur; in cornibus autem duplex esse existimabatur. Elephantos dextro finistroque cornu collocaverat, aqualibus inter cos intervallis interjectis: post autem elephantos, armaturas leves, Numidasque substituerat auxiliares. Equitatum frenatum universim in suo dextro cornu disposuerat; sinistrum enim cornu oppido Uzita claudebatur, neque erat spatium equitatus explicandi: propterea Numidas, levisque armaturæ infinitam multitudinem, ad dextram partem fuæ aciei opposuerat, fere interjecto non minus M passuum spatio; et ad collis radices magis appulerat, longiusque ab adversariorum suisque copiis promoverat: id hoc consilio, ut, quum acies duæ inter se concurrissent initio certaminis, paullo longius ejus equitatus circumvectus, ex improviso clauderet multitudine sua exercitum Cæsaris, atque perturbatum jaculis configeret. Hæc fuit ratio Scipionis eo die præliandi.

LX. Cæsaris autem acies hoc modo suit collocata; ut ab finistro ejus coenu ordiar, et ad dextrum perveniam.

Dd .

Habnit

rem Tent eo Baconnon educontque eret, regio Mae dopoccengiunt æ lot, cot, fequen. tinere s ejus reliba ad etat te dicto r, et el patria, m fu-

, cæsis Arque

1, ho-

onem,

ntem.

um u-

ortere

ctum

vit.

da-

er-

que

un-

ant.

cef-

Habuit in finistro cornu legionem 1x, viz : in dextre cornu xxx, xxix: xiii, xiv, xxviii, xxvi, in media a. cie: ipsum autem dextrum cornn, secundam aciem, fere in earum legionum parte cohortium collocaverat; præterea ex tironum legionibus paucas adjecerat : Tertiam autem aciem in finistrum suum cornu contulerat, et usque ad aciei suæ mediam legionem porrexerat, et ita colloca-Id eo converat, uti sinistrum suum cornu triplex esset. filio fecerat, quod fuum dextrum, latus munitionibus adjuvabatur : finistrum autem ut equitatus hostium multitudini refistere posset, laborabat; eodemque suum omnem equitatum contulerat : et, quod ei parum confidebat, præfidio his equitibus legionem v præmiserat; levemque armaturam inter equites interposuerat. Sagittarios varie pas-Imque, locis certis, maximeque in cornibus collocaverat.

LXI. Sie utrorumque exercitus instructi, non plus passuum ccc interjecto spatio, (quod forte ante id tempus acciderat nunquam, quin dimicaretur), a mane usque ad horam x diei perstiterunt. Jamque Cæfar dum exercitum reducere intra munitiones suas coepisset; subito universus equitatus ulterior Numidarum Gætulorumque sine frenis, ad dextram partem se movere, propiusque Cæsaris castra, quæ erant in colle, se conferre cæpit; frenatus autem Labieni eques in loco permanere, legionesque distinere; quum subito pars equitatus Cafaris cum levi armatura contra Gætulos, injusfu ac temere, longius progressi, paludemque transgressi, multitudinem hostium pauci sustipere non potuerunt; levique armatura deferti, ac pulli convulneratique, uno equite amisso, multis equis sauciis, levis armaturæ x x v 1 occifis, ad suos refugerunt. secundo equestri prælio facto, Scipio lætus in castra nocte copias reduxit. Quod proprium gaudium bellantibus fortuna tribuere non decrevit : namque postero die Cafar eum parte equitatus fui, Leptim, frumenti gratia, mifit. In itinere prædatores equites Numidas Gætulosque ex improvifo adorti, circiter centum partim occiderunt, partim vivorum potiti funt. Cæfar interim quotidie legiones in campum deducere, atque opus facere; vallumque et fossam per medium campum ducere: adversariorumque exeurfionibus iter officere, non intermittit. Scipio item munitiones contra facere, et, ne jugo a Cæsare excluderetur, approperare. Ita duces utrique et in operibus occupati erant, et nihilominus equestribus præliis inter se quotidie dimicabant

LXII. Interim Varus classem, quam antea Uticæ hiemis gratia subduxerat, cognito legionis viz et vizz ex Sici-

lia ad bus e progre jus ad naviur comme navibu Cifpius pestate angulu fe long Leptim bus, p fis, vac perfugi drumet univerf portu in

a defen LXII quum o millia p celeriter laves co onscend erritum qui cœpi notus, um verf uem iv us fuis n ea na epugnan rumque, crarunt, plerunt. otuit; at a luce næ eran iis aut f commoral t in caft LXIV.

raliquis d inde ex lia adventu, celeriter deducit; ibique Gatulis remigibus epibatisque complet; infidiandique gratia ab Utica progressus, Adrumetum cum Lv navibus pervenit. jus adventus infcius Cafar, L. Cifpium cum classe xxvit navium ad Thapsum versus in stationem, præsidii gratia commeatus sui, mittit : itemque Q. Aquilam, cum xIII navibus longis, Adrumetum eadem de caussa præmittit. Cispius, quo erat missus, celeriter pervenit. Aquila, tempestate jactatus, promontorium superare non potuit; atque angulum quendam tutum a tempestate nactus, cum classe se longius a prospectu removit : Reliqua classis in salo ad Leptim, egreffis remigibus, passimque in littore vagantibus, partim in oppido victus sui mercandi gratia progresfis, vacua a defensoribus stabat. Quibus rebus Varus ex perfugis cognitis, occasionem nactus, vigilia secunda Adrumeto ex Cothone egreffus, cum primo mane Leptim universa classe vectus, naves onerarias, quæ longius a portu in salo stabant, incendit; et penteres duas, vacuas

a defensoribus, nullo repugnante, cepit.

LXIII. Cæsar interim celeriter per nuncios in castris, quum opera circuiret, certior factus; quæ aberant a portu millia passuum vr: equo admisso, omissis omnibus rebus, teleriter pervenit Leptim: ibique moratus, omnes ut se naves consequerentur; primum ipse navigiolum parvulum onscendit: in cursu Aquilam multitudine navigiorum perterritum atque trepidantem nactus, hostium classen sequi cœpit. Interim Varus, celeritate Cæsaris audaciaque notus, cum universa classe, conversis navibus, Adrumeum versus sugere contendit. Quem Cæsar in millibus pasnum iv consecutus, recuperata quinqueremi cum omnibus suis epibatis, atque etiam hostium custodibus cxxx n ea nave captis, triremem hostium proximam, quæ in epugnando erat commorata, onustam remigum epibatammque, cœpit : reliquæ naves hostium promontorium suerarunt, atque Adrumetum in Cothonem se universæ conblerunt. Cæsar eodem vento promontorium superare non otuit; atque in falo in anchoris ea nocte commoratus, pria luce Adrumetum accedit. Ibique navibus onerariis, næ erant extra Cothonem, incensis; omnibusque reliquis lis aut subductis, aut in Cothonem compulis; paullisper mmoratus si forte vellent classe dimicare, rursus se recit in castra.

LXIV. In ea nave captus est P. Vestrius eques Romanus, P. Ligarius Afranianus; quem Cæfar in Hispania cum liquis dimiferat, et postea se ad Pompeium contulerat; de ex prœlio effugerat, in Africamque ad Varum ve-

Dd a

otidie e hie-

lia

103

fere

ter-

au-

fque

oca-

con-

ad-

tudi-

nem

præ-

e ar-

paf-

rat.

affu-

mpus

ne ad

terci-

uni-

fine

efaris

natus

e dif-

ri ar-

refli,

fusti-

pulli

uciis,

Quo

nocte

is for-

Cæfar

mifit.

x im-

partim

nes in

et fol-

ie ex-

n mu-

eretur,

cupati

nerat : quem, ob perjurium perfidiamque, Cæsar justit ne. cari P. Vestrio autem; quod ejus frater Romæ pecuniam imperatam numeraverat, et quod iple fuam eaussam Cafari probaverat, " fe a Nasidii classe captum, quum ad necem duceretur, beneficio Vari esfe servatum, postea facul-

tatem fibi nullam datam transeundi;" ignovit.

LXV. Est in Africa confuetudo incolarum, ut in agris et in omnibus fere villis, sub terra specus, condendi frumenti gratia, clam habeant; atque id propter bella maxime, hostiumque subitum adventum, præparent. Qua de re Cz. far certior per indicem factus, tertia vigilia legiones 11 cum equitatu mittit a castris suis millia passuum x; atque inde magno numero frumenti onuftos recipit in castra, Quibus rebus cognitis, Labienus, progressus a suis castris millia passuum vii, per jugum et collem, per quem Cafar pridie iter fecerat, ibi castra duarum legionum facit: atque ipfe quotidie existimans Cæsarem eadem sæpe (frumentandi gratia) commeaturum, cum magno equitatu levique armatura infidiaturus locis idoneis confedit.

LXVI. Cafar interim de infidiis Labieni ex perfugis certior factus; paucos dies ibi commoratus, dum hostes quotidiano instituto, sape idem faciendo, in negligentian adducerentur; subito mane imperat porta Decumana legiones se viri veteranas, cum parte equitatus, sequi: atque equitibus præmissis, neque opinantes insidiatores subito in convallibus latentes levi armatura concidit circiter D; reliquos in fugam turpissimam conjecit. Interim Labienus, cum universo equitatu fugientibus suis suppetias occurrit. Cujus vim multitudinis quum equites pauci Cafariani jam sustinere non possent, Casar instructas legiones hostium copiis ostendit. Quo facto, perterrito Labieno a retardato, suos equites recepit incolumes. Postero die Ju-ba Numidas eos, qui loco amisso suga se receperantia

caftra, in cruce omnes fuffixit.

LXVII. Cæfar interim, quoniam frumenti inopia premebatur, copias omnes in castra conducit. Atque prasdio Lepti, Ruspina, Acilla relicto; Cispio Aquilaque classe transdita, ut alter Adrumetum, alter Thapsum mut obsiderent; ipse, castris incensis, zv noctis vigilia, acie in Aructa, impedimentis in sinistra parte collocatis, ex eo io co proficifcitur; et pervenit ad oppidum Agar, quod i Gætulis sæpe antea oppugnatum, summaque vi per ipsu oppidanos erat defenium. Ibi in campo castris unis pofitis, ipfe frumencatum circum villas cum parte exercitu profectus; magno invento hordei, olei, vini, fici numero pauco tritici; atque recreato exercitu; rediit in castra. So

pio i per i milli confi

L milli collo erat : gione Cæfa ac tu IV Vi copii longi naret rere f capto milia Rom. ducti

cipere LX quæ e cum agmii exfifti bus fi vum ; ferre. legion gotio far ex fendi celerit tione, ciunt diti, d equiti fæpiu: et refu lari go fatis 6 conari mnino quarta Jumen pio interim, cognito Cæsaris discessu, cum universis copiis per jugum Cæsarem subsequi cœpit; atque ab ejus castris millia passuum vi longe, trinis castris dispartitis copiis, consedit.

LXVIII. Oppidum erat Zeta; quod aberat a Scipione millia passuum x, ad ejus regionem et partem castrorum collocatum; a Cæfare autem diversum ac remotum, qued erat ab eo longe millia paffuum xvIII. Huc Scipio le-giones II, frumentandi gratia, mist. Quod postquam Casar ex perfuga cognovit; castris ex campo in collemac tutiora loca collocatis, atque ibi præfidio relicto, ipfe Iv vigilia egreffus, præter hostium castra proficifcitur cum copiis, et oppido potitur. Legiones Scipionis comperit longius in agris frumentari: et, quum eo contendere conaretur, animadvertit copias hostium iis legionibus occurrere suppetias; quæ res ejus impetum retardavit. Itaque, capto C. Mutio Regino, equite Romano, Scipionis familiarissimo, qui ei oppido præerat; et P. Atrio, equite Romano, de conventu Uticensi; et camelis xx11 regis adductis; præsidio ibi cum Oppio legato relicto, ipse se re-

cipere cœpit ad castra.

ne-

Ca-

ne-

icul-

agris fru-

time, e Cæ.

es 11

atque

aftra.

castris

1 Ca-

facit:

(fru-

u levi-

rfugis

hoftes

entiant

ana le-

: atque

fubito !

iter D;

Labie-

S Occur-

efariani

nes ho-

pieno ac

die Ju-

crant 11

pia pre-

ie prali-

quilæque

um mid

acie in-

ex co io

quod i

per iplos

unis po-

exercitu

numero

Ara. Sch

LXIX. Quum jam non longe a castris Scipionis abesset, quæ eum necesse erat prætergredi; Labienus Afraniusque: cum omni equitatu levique armatura ex infidiis adorti, agmini ejus extremo se offerunt, atque ex collibus primis exfistunt. Quod postquam Cæsar animadvertit; equitibus suis hostium vi oppositis, sarcinas legionarios in acervum jubet comportare, atque celeriter figna hostibus inferre. Quod postquam cæptum est sieri; primo impetu legionum, equitatus et levis armatura hostium nullo negotio loco pulsa et dejecta est de colle. Quum Jam Cæfar existimasset hostes pulsos deterritosque finem lacessendi facturos, et iter cœptum pergere cœpisset; iterum celeriter ex proximis collibus erampunt, atque eadem ratione, qua ante dixi, in Cæfaris legionarios impetum faciunt Numidæ, levisque armatura, mirabili velocitate præditi, qui inter equites pugnabant, et una pariterque cum. equitibus accurrere et refugere consueverant. Quum hoc sæpius facerent, et Julianos proficiscentes insequerentur et refugerent instantes, propius non accederent, et singulari genere pugnæ uterentur, eosque jaculis convulnerare satis esse existimarent: Cæsar intellexit nihil aliud illos conari, nifi ut se cogerent castra in eo loco ponere, ubi omnino aquæ nihil effet; ut exercitus ejus jejunus, qui a. quarta vigilia usque ad horam x diei nibil gustasset, ac Jumenta siti perirent.

D d 3

LXX

LXX. Quum jam ad Solis occasum effet, et non totos c passus horis iv esset progressus; equitatu suo, propter equorum interitum, extremo agmine remoto, legiones invicem ad extremum agmen evecabat. Ita vim hoitium, placide leniterque procedens, per legionarium militem commodius sustinebat. Interim equitum Numidarum copiæ dextra finistraque per colles pracurrere, coronæque in modum eingere multitudine sua Cæsaris copias; pars agmen extremum infequi. Cæfaris autem non amplius tres aut quatuor milites veterani fi se convertisfent, et pila vigibus contorta in Numidas infestos conjecissent, amplius 11 millium numero ad unum terga vertebant; ac rursus ad aciem passim, conversis equis, se colligebant, atque in spatio consequebantur, et jacula in legionarios conjiciebant. Ita Cafar, modo procedendo, modo refistendo, tardius itinere confecto, noctis hora prima omnes suos ad unum in castris incolumes, sauciis x factis, reduxit. Labienus, eirciter ccc amiffis, multis vulneratis, ac defessis instando omnibus, ad suos se recepit. Scipio interim legiones productas cum elephantis; quos ante cal ra in acie, terroris gratia, in conspectu Casaris collocaverat; reducit in caftra.

LXXI. Cafar contra ejusmodi hostium genera copias suas, non ut Imperator exercitum veteranum victoremque maximis rebus gestis, sed ut lanista tirones gladiatores condocesacere: quo pede se reciperent ab hoste; et quemadmodum obversi adversariis, et in quantulo spatio resisterent; modo procurrerent, modo recederent, comminarenturque impetum; ac prope quo loco, et quemadmodum tela mitterent, præcipere. Mirisice enim hostium levis armatura anxium exercitum nostrum atque sollicitum habebat: quia et equites deterrebat præsium inire, propter equerum interitum; quod eos jaculis intersiciebant: et legionarium militem desatigabat, propter velocitatem; gravis enim armaturæ miles simul atque ab his insectatus constiterat, in cosque imperum secerat, illi ve-

foci cursu sacile periculum vitabant.

LXXII. Quibus ex rebus Cæsar vehementer commovebatur: quia, quodcumque prælium quoties erat commissum, equitatu suo, sine legionario milite, hossium equitatui, levique armaturæ eorum nullo modo par esse poterat. Sollicitabatur autem his rebus; quod nondum hossium legiones cognoverat, et quonam modo sussinere se posset ab coro mocquitatu levique armatura, quæ erat mirisca si legiones quoque accessissent. Accedebat etiam hæc caussa, quod eles hantorum magnitudo multitudoque, militum animos anim
reme
ferat,
cogn
poffe
pars
tela o
ftrido
darer
milit
tem o
cieba
addu

L licita et ex confu perto dolur dum, tificia Itaqu gione ment pias Atque instru invita ducit

timur vimus mittal ftratu que e " Jub præfid adven que ej dum o

Apr. fuis ca um in que ac 05

0-

ni-

la-

co-

co-

ion

tif-

on-

rga , fe

ain

ido,

pri-

is X

ultis

epit.

quos

faris

pias

rem-

adia-

offe;

ipa-

com-

mad-

flium

ollici-

inire,

rficie-

eloci.

ab his

Ili ve-

nove-

mmifquita-

terat.

m le-

let ab

ica h

cauf-

litum

animos detinebat in terrore. Cui uni rei tamen invenerat remedium: namque elephantos ex Italia transportari jusferat, quo et miles noster speciemque et virtutem bestia
cognosceret, et cui parti corporis ejus telum facile adigi
posset; ornatusque ac loricatus quum esset elephantus, qua
pars ejus corporis nuda sine tegmine relinqueretur, ut eo
tela conjicerentur: praterea, ut jumenta bestiarum odorem,
stridorem, speciem, consuetudine captarum non resormidarent. Quibus ex rebus largiter erat consecutus: nam et
milites bestias manibus pertractabant, earumque tarditatem cognoscebant; equitesque in eos pila prapilata conjiciebant; atque in consuetudinem equos patientia bestiarum
adduxerat.

LXXIII. Ob has cauffas, quas supra commemoravi, sollicitabatur Cafar ; tardiorque et confideratior erat factus; et ex pristina bellandi consuetudine celeritateque excesse-Nec mirum : copias enim habebat in Gallia bellare confuetas locis campestribus, et contra Gallos, homines apertos, minimeque infidiofos; qui per virtutem, non per 7 um autem erat ei laborandolum, dimicare confuerunt. dum, ut consuefaceret milites, hostium dolos, insidias, artificia cognoscere; et quid sequi, quid vitare conveniret. Itaque quo hæc celerius conciperent, dabat operam, ut le. giones non in uno loco contineret, fed per cauffam frumentandi, huc atque illuc raptaret; ideo quod hostium copias ab se, suoque vestigio, non discessuras existimabat. Atque post diem 111, productas accuratius suas copias sicut instruxerat; propter hostium castra prætergressus, æquo loco invitat ad dimicandum. Postquam abhorrere eos videt, reducit sub vesperum legiones in castra.

LXXIV. Legati interim ex oppido Vacca, quod finitimum fuit Zetæ, cujus Cæfarem potitum esse demonstravimus, veniunt. Petunt et obsecrant, ut "fibi præsidium mittat: se res complures, quæ utiles bello sint, administraturos." Per idem tempus, se orum voluntate studioque erga Cæsarem transsuga suos cives facit certiores: "Jubam regem celeriter cum copiis suis, antequam Cæsaris præsidium eo pervenitet, ad oppidum adcucurrisse; atque, adveniente multitudine circumdata, eo potitum; omnibusque ejus oppidi incolis ad unum intersectis, dedisse oppidum diripiendum delendumque militibus."

LXXV. Cæfar interim, lustrato exercitu a. d. x11 Kal. Apr. postero die productis universis copiis, progressus a suis castris millia passum v, a Scipionis circiter 11 millium interjecto spatio, in acie constitit. Postquam satis diuque adversarios a se ad dimicandum invitatos supersedere

Pugna:

Te

pid

jug

fuis

in (

bet rat,

es,

fier

diu

ber

mit

ani

con

enn

fuis

def

mir

IV

Ca

pre

cifi

fuu

Cæ

fua

Pac

que

fun

pot

per ner

ver

fret

gili

Th

stra

que

ne

Sci

add

pugnæ animadvertit, reducit copias. Postero die castra movet; atque iter ad oppidum Sarsuram, ubi Scipio Numidarum habebat præsidium, srumentumque comportaverat, ire contendit. Quod ubi Labienus animadvertit; cum equitatu levique armatura agmen ejus extremum carpere cœpit. Atque ita lixarum mercatorumque, qui plaustris merces portabant, interceptis farcinis; addito animo, propius audaciufque accedit ad legiones; quod existimabat milites, sub onere ac sub farcinis defatigatos, pugnare nonposse. Quæ res Cæsarem non fefellerat: namque expeditos ex fingulis legionibus tricenos milites esse justerat; itaque eos in equitatum Labieni immissos, turmis suorum suppetias mittit." Tum Labienus, conversis equis, signorum conspectu perterritus, turpissime contendit fugere; multis ejus occifis, compluribus vulneratis. Milites legionarii ad fua se recipiunt signa, atque iter inceptum ire cœperunt: Labienus per jugum summum collis, dextrorsus procul milites subsequi non desistit.

LXXVI. Postquam Cæsar ad oppidum Sarsuram venit; inspectantibus adversariis, intersecto præsidio Scipionis, quum suis auxilium ferre non auderent; fortiter repugnante P. Cornelio evocato Scipionis, qui ibi præerat, atque a multitudine circumvento intersectoque; oppido potitur. Atque ibi frumento exercitui dato, postero die ad oppidum Tistaram pervenit; in quo Considius per id tempus suerat cum grandi præsidio cohorteque sua gladiatorum. Cæsar, oppidi natura perspecta, atque inopia ab oppugnatione e-jus deterritus; protinus prosectus circirer millia passuum 1v, ad aquam facit castra: atque inde 1v die egressus, redit rursus ad ea castra quæ ad Agar habuerat. Idem facit Sci-

pio, atque in antiqua castra copias reducit.

LXXVII. Thabenenses interim, qui sub ditione et potestate Jubæ esse consuessent, in extrema ejus regni regiome maritima locati; intersecto regio præsidio, legatos ad Cæsarem mittunt: rem a se gestam docent: petunt orantque, ut "suis fortunis de populo Romano, quod bene meriti essent, auxilium serret." Cæsar, eorum consilio probato, Marcum Crispum Tribunum sum cohorte, et sagittariis, tormentisque compluribus, præsidio I habenam mittit. Eodem tempore ex legionibus omnibus milites, qui aut morbo impediti, aut, commeatu dato, cum signis non potuerant ante transire in Africam, ad millia 1v; equites, cD; funditores sagittariique mille; uno commeatu Cæsari occurrerent. Itaque tum his copiis, et omnibus legionibus eductis, sicuterat instructus, viii millibus passum longe, constitit in campo. LXXVIIIs

ftra

Nu-

rta-

tit;

car-

lau-

mo,

abat

non

edi-

ita-

rum

gno-

ere;

legi-

n ire

orfus

enit;

onis,

nante

ue a

titur.

idum

uerat

æfar,

ne e-

Tuum

redit

t Sci-

et po-

regio.

tos ad

orant.

meriti

bato,

tariis,

t. Fo-

morbo

nt an-

litores

t. Ita-

cut c-

b Sci-

mpo.

VIII

LXXVIII. Erat oppidum infra castra Scipionis, nomine Tegea; ubi præsidium equestre, circiter co numero, habere, consueverat. Eo equitatu dextra finistraque directo ab oppidi lateribus; ipfe, legionibus ex castris eductis atque in jugo inferiore instructis, non longius fere mille passus ab fuis munitionibus progressus, in acie constitit. Postquam diutius in uno loco Scipio commorabatur, et tempus diei in otio consumebatur; Cæsar equitum turmas suorum jubet in hostium equitatum, qui ad oppidum in statione erat, facere impressionem; levemque armaturam, sagittaries, funditoresque eodem submittit. Quod ubi cæptum est fieri; et, equis concitatis, Juliani impetum fecissent: Pacidius suos equites exporrigere cœpit in longitudinem, ut haberent facultatem turmas Julianas circumfundere, et nihilo minus fortissime accerrimeque pugnare. Quod ubi Cæsar animadvertit; ccc, quos ex legionibus habere expeditos consueverat, ex proxima legione quæ ei prœlio in acie constiterat, jubet equitatui succurrere. Labienus interim suis equitibus auxilia equestria submittere, sauciisque acdefatigatis integros recentioribusque viribus equites subministrare. Postquam equites Juliani co vim hostium ad Iv millia numero sustinere non poterant, et a levi armatura Numidarum vulnerabantur, minutatimque cedebant; Cafar alteram alam mittit, qui satagentibus celeriter occurrerent. Quo facto sui sublati universi, in hostes impressione facta, in fugam adversarios dederunt; multis occifis, compluribus vulneratis: insecuti per 111 millia pasfuum, usque in colles hostibus adactis, se ad suos recipiunt Cafar in horam x commoratus, ficut erat instructus, se ad fua castra recepit; omnibus incolumibus. In quo prœlio Pacidius graviter pilo per cassidem caput ictus, compluresque duces ac fortissimus quisque interfecti vulneratique funt.

LXXIX. Postquam nulla conditione cogere adversarios poterat, ut in æquum logum descenderent, legionumque periculum facerent; neque ipse propius hostem castra ponere, propter aquæ penuriam, se posse animadverteret; adversarios non eorum virtute considere, sed aquarum inopia fretos, despicere se intellexit: pridie Non. Apr. tertia vigilia egressus, ab Agar xvi millia nocte progressus, ad Thapsum, ubi Vergilius cum grandi præsidio præerat, castra ponit; oppidumque eo die circummunire cæpit, locaque idonea oportunaque complura præsidiis occupare, ne hostes intrare ad se ac loca interiora capere possent. Scipio interim, cognitis Cæsaris consiliis, ad necessitatem adductus dimicandi, ne per summum dedecus sidissimos

fuis

suis rebus Thapsitanos et Vergilium amitteret; confestin Cæsarem per superiora loca consecutus, millia passum

verr a Thapfo binis castris consedit.

LXXX. Erat stagnum falinarum, inter quod et mare angustiæ quædam non amplius mille et quingentos passus intererant; quas Scipio intrare, et Thapfitanis auxilium ferre, conabatur. Quod futorum, Cæsarem non fefellerat: namque pridie in eo loco castello munito, ibique trine præsidio relicto, ipse cum reliquis copiis lunatis castris Thapsum operibus circummunivit. Scipio interim exclusus ab incepto itinere, supra stagnum postero die et nocte confecta, cœlo albente, non longe a castris præsidioque, quod fupra commemoravimus, MD paffibus, ad mare versus consedit, et castra munire cæpit. Quod postquam Cæfari nunciatum est; milite ab opere deducto, castris præsidio Asprenate proconsule cum legionibus ir relicto, ipse cum expedita copia in eum locum citatim contendit; claffisque parte ad Thapsum relicta, reliquas naves jubet post hostium tergum quam maxime ad littus appelli, fignumque fuum observare; quo signo dato, subito clamore facto, ex improvifo hostibus aversis incuterent terrorem; ut perturbati ac perterriti, respicere post terga cogerentur.

LXXXI. Quo postquam Cesar pervenit; et animadvertit aciem pro vallo Scipionis, elephantosque dextro sinistroque cornu collocatos, et nihilo minus partem militem castra non ignaviter munire: ipse, acie triplici collocata; legione decima secundaque, dextro cornu; viii et ix, sinistro; oppositis v legionibus in quarta acie: ante ipsa cornua, quinis cohortibus centra bestias collocatis; sugittariis, sunditoribus, in utrisque cornibus dispositis; levique armatura inter equites interjecta; ipse pedibus circum milites concursans, virtutesque veteranorum præliaque superiora commemorans, blandeque appellans, animos corum excitabat. Tirones autem, qui nunquam in acie dimicassent, hortabatur, ut 'veteranorum virtutem æmularentur; corumque famam, nomen, locumque, victoria parta, cu-

perent possidere."

LXXXII. Itaque in circumcundo exercitum animadvertit hostes circa vallum trepidare, atque ultro citroque pavidos concursare; et modo se intra portas recipere, modo inconstanter immoderateque prodire. Quumque idem a pluribus animadverti cæptum esset; subito legati evocatique obsecrare Cæsarem, " ne dubitaret signum dare; victoriam sibi propriam a diis immortalibus portendi." Dubitante Cæsare, atque corum studio cupiditatique resistente, se tetero de la corum supra estatutante, et et et estatuta de la circumciante de la ci

iam injuf pit. pere vique rent:

milit dato, tendi conci bestia verte in po equit dio d itis, repug

pridie

LX

militi
lepha
inerm
inde g
tique,
hic n
Quem
madv
dat at
pericu
probo
ribus
tus, m

fus ad

LX

do er fubfid fibi pa ingrefi in caft gere, copiis festim collige fugeru

alique

jam atque etiam aciem sustentante; subito dextro cornu, injusiu Cæsaris, tubicen, a militibus coactus, canere cœpit. Quo facto, ab univerfis cohortibus figna in hostem cœpere inferri; quum centuriones pectore adverso refisterent, vique continerent milites ne injustu imperatoris concurre.

rent ; nec quidquam proficerent.

m

TR

re

us

ma

t:

no

ris

u-

Ste

ie,

er-

m

æ.

pfe

af.

OR

ue

ex

er-

er.

ni-

em

ita;

IX,

pla

tta-

que

um

fu-

mun

caf-

tur;

cu-

ver-

pa-

odo

m a

ati-

to-

131-

ite,

etam

LXXXIII. Quod postquam Casar intellexit, incitatis militum animis refisti nullo modo posse; signo Felicitatis dato, equo admisso in hostem contra principes ire contendit. A dextro interim cornu funditores fagittariique concita tela in elephantos frequentes injiciunt. Quo facto, bestiæ, stridore fundarum lapidumque perterritæ, sese convertere, et suos post se frequentes stipatosque proterere, et in portas valli semifactas ruere contendunt, Item Mauri equites, qui in eodem cornu cum elephantis erant, præfidio deferti, principes fugiunt. Ita celeriter bestiis circuitis, legiones vallo hostium sunt potitæ; et paucis acriter repugnantibus interfectis, reliqui concitati in castra, unde

pridie erant egreffi, confugiunt.

LXXXIV. Non videtur esse prætermittendum de virtute militis veterani v legionis. Nam quum in finistro cornu e. lephantus vulpere ictus et dolore concitatus in lixam inermem impetum feciffet, eumque fub pede fubditum,deinde genu innixus pondere suo, proboscide erecta vibrantique, stridore maximo premeret atque enecaret; miles hie non potuit pati, quin se armatum bestiæ offerret. Quem postquam elephantus ad se telo infesto venire animadvertit; relicto cadavere, militem proboscide circumdat atque in sublime extollit armatum. Qui in ejulmodi periculo quum constanter agendum sibi videret; gladio proboscidem, quo erat circumdatus, cædere, quantum viribus poterat, non destitit. Quo dolore adductus elephantus, milite abjecto, maximo cum stridore cursuque conversus ad reliquas bestias se recepit.

LXXXV. Interim Thapso qui erant præsidio, ex oppido eruptionem porta maritima faciunt: et, five ut fuis subsidio occurrerent; sive ut, oppido deserto, suga salutem fibi pararent; egrediuntur. Atque ita per mare umbilici fine ingressi, terram petebant. Qui a servitiis puerisque, qui in castris erant, lapidibus pilisque prohibiti terram attingere, rursus se in oppidum receperunt. Interim Scipionis copiis prostratis, passimque toto campo fugientibus; confeitim Cæsaris legiones consequi, spatiumque se non dare colligendi. Qui postquam ad ea castra, quæ petebant, perfugerunt, ut refectis castris rursus fele defenderent; ducem aliquem requirunt, quem respicerent, sujus auctoritate im-

perioque rem gererent. Qui postquam animadverterunt neminem ibi esse præsidio, protinus armis abjectis in regia castra fugere contendunt: Quo postquam pervenerunt, ea quoque ab Julianis teneri vident. Desperata salute, in quodam colle confistunt; atque armis demislis, salutationem more militari faciunt. Quibus miseris ea res parve præfidio fuit. Namque milites veterani ira et dolore ineenfi, non modo, ut parcerent hosti, non poterant adduci ; fed etiam ex suo exercitu illustres urbanos, quos auctores appellabant, complures aut vulnerarunt aut interfecerunt. In quo numero fuit Tullius Rufus quæstorius ; qui pilo transjectus consulto a milite interiit. Item Pompeius Rufus brachium gladio percussus, nisi celeriter ad Cæfaren adcucurrisset, interfectus esset. Quo facto complures equites Romani senatoresque perterriti, ex prœlio se receperunt; ne a militibus, qui ex tanta victoria licentiam sibi affumpfissent immoderate peccandi, impunitate propter maximas res gestas, ipsi quoque interficerentur. Itaque il omnes Scipionis milites, quum fidem Cæsaris implorarent; inspectante ipso Casare, et a militibus deprecante eis uti parcerent, ad unum funt interfecti.

LXXXVI Cæfar trinis castris potitus, occisisque hostium x millibus, fugatifque compluribus; se recepit, L militibus amislis, paucis sauciis, in castra. Ac statim ex itinere ante oppidum Thapfum constitit; elephantosque Lxiv ornatos armatosque cum turribus ornamentisque capit, captos ante oppidum instructos constituit. Id hoc confilio; si posset Vergilius, quique cum eo obsidebantur, rei male gestæ suorum indicio a pertinacia deduci. Deinde ipse Vergilium appellavit, invitavitque ad deditionem, suamque lenitatem et clementiam commemoravit: quem postquam animadvertit responsum ubi non dare, ab oppido recessit. Postero die, divina re facta, concione advocata; in conspectu oppidanorum milites collaudat : totumque exercitum veteranum donavit; præmia fortissimo cuique ac bene merenti, pro fuggestu tribuit. Ac statim inde digressus; C. Rebello proconsule cum 111 ad Thapsum legionibus, et Cn. Domitio cum 11 Tisdræ, ubi Considius præerat, ad oblidendum relictis; M. Messala Uticam ante præmislo, cum equitatu; ipse eodem iter facere contendit.

LXXXVII. Equites interim Scipionis, qui ex prælio fugerant, quum Uticam versus iter facerent, perveniunt ad oppidum Paradæ. Ubi, quum ab incolis non reciperentur, ideo quod fama de victoria Cæsaris præcucurrisset; vi oppido potiti, in medio foro lignis coacervatis, omnibusque rebus corum congestis, ignem subjiciunt; atque ejus oppi-

di inc que ir fuppli tempo legis J rat; p Bellica ibique autem dorti e faviffe fuum victor postqu dum c domof quum dum d Thi ve finguli

peruni atque i LX niunt : pecuni tatur, i Quoru temque tellexif tribuit. Ipfe, c L. Cæs fine luf pore uf n cubi nondur um ex vulnus islime Uticenf oter eji eliquoi ibus m nterfee et, con at " p di incolas cujusque generis ætatisque, vivos, constrictofque in flammam conjiciunt, atque ita acerbislimo affiiciunt supplicio: deinde protinus Uticam perveniunt. Superiore tempore M. Cato; quod Uticensibus, propter beneficium legis Juliæ, parum in suis partibus præsidii esse existimayerat; plebem inermem oppido ejecerat, et aute portam Bellicam castris fossaque parvula duntaxat munierat; ibique custodiis circumdatis, habitare coegerat : fenatum autem oppidi, custodia tenebat. Eorum castra ii equites adorti expugnare cœperunt, ideo quod eos partibus Cesaris favisse sciebant; ut, eis interfectis, eorum pernicie dolorem fuum ulciscerentur. Uticenses, animo addito ex Cæsaris victoria, lapidibus fustibusque equites repulerunt. Itaque, postquam castra non potverant potiri, Uticam se in oppidum conjicerunt; atque ibi multos Uticenses interfecerunt, domosque eorum expugnaverunt ac diripuerunt. quum Cato persuadere nulla ratione quiret, ut secum oppidum defenderent, et cade rapinisque defisterent; et, quid bi vellent, sciret; sedandæ eorum importunitatis gratia fingulis HS c divifit. Idem Sulla Faultus fecit, ac de fua perunia largitus est: unaque cum iis ab Utica proficiscitur,

atque in regnum ire contendit.

unt

egia

unt,

, in

tio-

rve

in-

uci;

cores

unt.

pilo

Ru-

arem

es e-

rece.

m fi-

opter

ne il

rent;

s uti

hofti-

L mi-

itine-

LXIV

capit,

c con-

antur.

Deinde

m, fu-

quem

oppi-

advo.

t : to-

tiffimo

tim in-

fum le-

nfidius

m ante

ntendit.

elio fu-

iunt ad

rentur,

vi op.

busque

s'oppi-

LXXXVIII Complures interim ex fuga Uticam perveniunt: quos omnes Cato convocatos, una cum cce qui pecuniam Scipioni ad bellum faciendum contulerant, cohortatur, ut servitia manumitterent, oppidumque defenderent. Quorum quum partem affentire, partem animum mentemque perterritam atque in fuga dellinatam habere intellexisset, amplius de ea re agere destitit; navesque iis attribuit, ut, in quas quifque partes vellet, proficisciretur. Ipie, omnibus rebus diligentissime constitutis; liberis suis L. Cæsari, qui tum ei pro quessore suerat, commendatis; et line suspicione, vultu atque sermone quo superiore tempore usus fuerat, quum dormitum isset, ferrum intra clam in cubiculum tulit, atque ita se transjecit. Qui dum anima nondum expirata concidiffet; et, impetu facto in cubiculum ex suspicione, medicus familiaresque continere atque vulnus obligare coepissent ; ipse suis manibus vulnus crudeissime divellit, atque an mo præsenti se interemit. Quem Uticenses, quamquam oderant partium gratia: tamen, propter ejus singularem integritatem, et quod dissimillimus eliquorum ducum fuerat, quodque Uticam mirificis opeibus munierat, turresque auxerat; sepultura afficient Quo nterfecto; L. Cafar, ut aliquid sibi ex ea re auxilii paraet, convocato populo, concione habita, cobortatur omnes it " portæ aperirentur; fe in Cæsaris elementia magnam E e fpem

spem habere." Itaque portis patesactis, Utica egressus, Cafari Imperatori obviam proficiscitur. Messala, ut erat imperatum, Uticam pervenit; omnibusque portis custodias ponit.

LXXXIX. Cæsar interim a Thapso progressus, Uscetam pervenit; ubi Scipio magnum frumenti numerum, armorum, telorum, ceterarumque rerum, cum parvo præsidio habuerat. Id adveniens potitur; deinde Adrumetum pervenit. Quo quum sine more introisset; armis, frumento, pecuniaque considerata; Q. Ligario, C. Considio silio, qui tum ibi suerant, vitam concessit. Deinde eodem die Adrumeto egressus, Livineio Regulo ibi cum legione relicto, Uticam ire contendit. Cui in itinere sit obvius L Cæsar, subitoque se ad genua projecit: vitamque sibi, nec amplius quidquam deprecatur. Cui Cæsar facile, et prosua natura et pro instituto, concessit: item Cæcinæ, C. Ateio, P. Atrio, et L. Cellæ patri et silio, M. Eppio, M. Aquinio, Catonis silio, Damasippique liberis, ex sua consuetudine tribuit: circiterque noctem luminibus accenss Uticam pervenit, atque extra oppidum ea nocte mansit.

XC. Postero die mane oppidum introiit : concione-Uticenses incolas cohortatus, gratias pro que advocata, corum erga se studio agit; cives autem Romanos negotiatores, et eos qui inter ccc pecunias contulerant Varo et Scipioni, multis verbis accufatos, et de eorum sceleribus longiori habita oratione, ad extremum, ut " fine metu predirent,"edicit: " Se eis duntaxat vitam concessurum; bona quidem eorum, se venditurum; ita tamen, ut, qui eorum bona sua redemisset, se bonorum venditionem inducturum, et pecuniam mulche nomine relaturum, ut incolumitaten retinere posset." Quibus metu exsanguibus, ne vitaque es fua promerito desperantibus, subito oblata salute, libento cupidique conditionem acceperunt; petieruntque a Calire, ut universis c c c uno nomine pecuniam imperaret. I taque bis millies sestertio his imposito, ut per triennium fex pensionibus populo Romano solverent; nullo eorum recusante, ac se eodem die demum natos prædicantes, la ti gratias agunt Cæfari.

XCI. Rex interim Juba, ut ex prœlio fugerat, una cum Petreio interdiu in villis latitando, tandem, nocturnis itineribus confectis, in regnum pervenit Atque ad oppidum Zamam, ubi ipfe domicilium, conjuges, liberosque habe bat; quo ex cuncto regno omnem pecuniam, clarissimal que res comportaverat; quodque, inito bello, operibus maximis munierat; accedit. Quem oppidani, antea rumont exoptato de Carsaris victoria audito, ob has caussa oppido prohibuerunt, quod; bello contra populum Romanum suscepto, in oppido Zamæ lignis conjestis, maximam in

media fuper cuncil demu conju Postq pro ir rum I ad su persta ri quo juges quam madve

rem U
manun
teret:
pppidu
domun
Ipfe po
tonten:
plures
quibus
more in
pemodu
arem,

le con

XCI

Tifdræ
præerat
dventu
pre clan
atque in
es in its
ue pots
mam te
mofque
bi ipfu
ertum,
b Sitio
e tanto
eris pr

at, fide

ili tran

medio foro pyram construxerat; ut si forte bello foret superatus, omnibus rebus eo coacervatis, dehinc civibus cunctis interfectis, eodemque projectis, igne subjecto, tum demum se ipse insuper interficeret; atque una cum liberis, conjugibus, civibus, cunctaque gaza regia, ciemaretur. Postquam Juba ante portas diu multumque, primo minis pro imperio egisset cum Zamensibus; deinde, quum se parum proficere intellexisset, precibus quoque orasset uti se ad fuos Deos penates admitterent; ubi eos in fententia perstare animadvertit, nec minis nec precibus siis moveri quo magis se reciperent, tertio petit ab eis, ut sibi conjuges liberosque redderent, ut secum eos asportaret. quam fibi nihil omnino oppidanos responsi reddere animadvertit, nulla re ab iis impetrata, ab Zama discedit; atque ad villam fuam, cum M. Petreio paucisque equitibus, le confert.

XCII. Zamenses interim, legatos de iis rebus ad Cæsarem Uticam mittunt; petuntque ab eo, uti "ante quam rex manum colligeret, seseque oppugnaret, sibi auxilium mitteret: se tamen paratos esse, sibi quoad vita suppeteret, oppidum seque ei reservare." Legatos collaudatos Cæsar domum jubet antecedere, ac suum adventum prænunciare. Ipse postero die Utica egressus cum equitatu, in regnum ire contendit. Interim in itinere ex regiis copiis duces complures ad Cæsarem veniunt, orantque ut sibi ignoseat; quibus supplicibus venia data, Zamam perveniunt. Rumore interim perlato de ejus lenirate elementiaque, propemodum omnes regni equites Zamam perveniunt ad Cæsemodum omnes regni equites zamam pervenium ad Cæsemodum

arem, ab eoque funt metu periculoque liberati. XCIII. Dum hæc utrobique geruntur; Confidius, qui l'isdræ cum familia sua, gladiatoria manu, Gætulisque ræerat; cognita cæde suorum, Domitiique et legionum dventu perterritus, desperata salute, oppidum deserit; seque clam cum paucis barbaris pecunia onulus subducit, tque in regnum fugere contendit. Quem Gætali sui comies in itinere, prædæ cupidi, concidunt; seque in quascumue potuere partes, conferunt. C. Interim Vergilius, postnam terra marique clausus se nihil proficere intellexit; posque aut interfectos, aut fugatos; M. Catonem Uticz bi ipsum manus attulisse; regem vagum, a suisque dertum, ab omnibus adspernari; Saburam, ejusque copias, Sitio esse deletas; Uticæ Cæsarem fine mora receptum; e tanto exercitu reliquas effe nullas, quæ fibi fuisque lieris prodessent: a Canino proconsule, qui eum obsideat, fide accepta, feque et sua omnia et oppidum procondi transdit.

E e z

XCIV.

una cum
unis iti
oppidum
te habe
triffimal
ibus ma
a rumote
la oppi
omanum

mam in

Cæ-

t im-

onit.

etam

rmo-

ofidio

per-

ento,

filio,

m die

e reli-

Cæ.

nec

et pro

C. A.

M. A.

a con-

ccenfis

ias pro

negoti-

t Varo

sceleri.

e metu

um;bo-

i corum

Aurum,

nitatem

aque et

libente

a Cala

aret. l

iennium

nfit.

XCIV. Rex interim Jaba ab omnibus civitatibus exclusus, desperata falute; quum jam cœnatus esset cum Petreio; ut per virtatem interacti esse viderentur serro, inter se depugnant: atque sirmior imbécilliorem, Juba Petreium facile serro consumpsit: deinde ipse sibi quum conaretur gladio transjicere pectus, nec posset; presibus a servo suo impetravit, ut se interseceret; idque obtinuit.

XCV. P. Sitius interim, pulso exercitu Saburæ præsecti Jubæ, ipsoque intersecto; quum iter cum paucis per Mauritaniam ad Cæsarem saceret, sorte incidit in Faustum Afraniumque; qui eam manum habebant qua Uticam diripuerant, iterque in Hispaniam tendebant, et erant numere circiter MD. Itaque celeriter nocturno tempore insidiis dispositis, eos prima luce adortus, præter paucos equites qui ex primo agmine sugerant, reliquos aut intersicit aut in deditionem accipit; Afranium et Faustum vivos gapit cum conjuge et liberis. Paucis post diebus, dissensione in exercitu orta, Faustus et Afranius intersiciuntur. Pompeia cum Fausti liberis, Cæsar incolumitatem suaque omnia concessit.

XCVI. Scipio interim, cum Damafippo et Torquate et Plætorio Rustiano, navibus longis diu multumque jactati, quum Hispaniam peterent, ad Hipponem regium deseruntur, ubi classes P. Sitii per id tempus erat: a qua paucion ab amplioribus circumventa navigia deprimuntur: ibique Scipio cum iis, quos paullo ante nominavi, interiit.

XCVII. Cæfar interim, Zamæ auctione regia facta; bonisque eorum venditis, qui cives Romani contra populum Romanum arma tulerant; premiisque Zamensibus, qui de rege excludendo confilium ceperant, tributis; vectigalibul que regis abrogatis; ex regnoque provincia facta, atque in Crispo Sallustio proconsule cum imperio relicto; ipse Zami egressus, Uticam se recepit. Ibi bonis venditis corum, qui fub Juba Petreioque ordines duxerant; item Thapfitanis B vicefies millia, conventui corum HS tricefies millia, Adrume tanis HStricelles millia, conventuieorum HS quinquagies, mul-& nomine, imponit. Civitates, bonaque corum, ab onta injuria rapinisque defendit. Leptitanos, quorum superior bus annis bona Juba diripuerat; et at senatum questi po legatos, atque arbitris a senatu datis, sua receperant; trid es centenis milibus pondo olei, in annos singulos, multat ideo quod initio, per dissensionem principum, societatea cum Juba inierant, eumque armis, militibus, pecunia juro Tisdritanos, propter humilitatem civitatis, certo at mero frumenti multat.

XCVIII. His rebus gestis, Idibas Jun. Uticæ classes conscendi

eonfo Ibi S copii cumi et an ralibi quod Rom

quum muner contra tatis o bene i Quibu mitteb

quibus tate opi cunia i medio Ita pat copia; contrar

II. C

bus ant ficiendu a Cn. I quibus ri bæ capi vincia po Cn. Pom Pompeiu verifimil gatos an Maximu equitater quos cel que; ut

conscendit, et post diem 111 Caraleis in Sardiniam pervenit. Ibi Sulcitanos, quod Nasidium ejusque classem receperant ; copiifque juverant, HS centis milibus multat; et pro decumis octavas pendere jubet : bonaque paucorum vendit; et ante diem 111 Kal. Quinct. naves conscendit; et a Caralibus fecundum terram provectus, duodetrigefimo die, eo guod tempestatibus in portubus cohibebatur, ad urbem Romam venit.

INCERTI AUCTORIS DE BELLO HISPANIENSI

LIBER UNUS.

D'Harnace superato, Africa recepta: qui ex iis presliis cum adolescente Ca. Pompeio profugissent : quum et ulterioris Hispaniæ potitus esset: dum Cæsar muneribus dandis in Italia detinetur; quo facilius præsidia contra compararet Pompeius, in fidem uniuscujusque civitatis confugere cœpit. Ita partim precibus, partim vi, hene magna comparata manu, provinciam vastare cœpit. Quibus in rebus, nonnalle civitates sua sponte auxilia mittebant: item nonnuilæ portas contra cludebant. quibus fiqua oppida vi ceperat; quum aliquis ex ea civitate optime de Cn. Pompeio meritus civis esset, propter pecuniæ magnitudinem aliqua ei inferebatur caussa, ut, eo de medio sublato, ex ejus pecunia latronum largitio sieret. Ita paucis commodis hoste hortato, majores augebantur copie: ideoque crebris nunciis in Italiam missis, civitates contrariæ Pompeio auxilia fibi depostulabant.

II. C. Cafar dictator 111, designatus 1v, multis itineribus ante confectis, quum celeri festinatione ad bellum conficiendum in Hispaniam venisset; legati Cordubenses, qui a Cn. Pompeio discesserant, Cesari obviam veniunt. A quibus nunciabatur, " nocturno tempore oppidum Cordubæ capi posle; quod, nec opinantibus advertariis ejus, provincia potitus esfet; simulque quod tabellarii capti esfent, qui a Cn. Pompeio dispositi omnibus locis erant, qui certiorem Cn. Pompeium de Cæfaris adventu faceient." Multa piæterea verifimilia proponebant. Quibus rebus adductus; quos le-gatos ante exercitui præfecerat, Q. Pedium et Q. Fabium Maximum de suo adventu facit certiores; ut, quem sibi equitatem ex provincia fecissent, præsidio mitterent. Ad quos celerius, quam iph opinati funt, appropinquavit : at-

que, ut ipfe voluit, equitatum fibi prasidio habuit. -

E e 3

III.

tque in fe Zami um, qui tanis H Adrume gies, mul ab onia uperion inelli pa at; trick multat cietaten

CX.

Pe.

in-Pe-

CO-

15 2 t.

ecli . Lau-

n A. diri-

mere fidis

Mites it aut

gapit

ne in

npeix

tiamo

rquate

actati,

eferun

au ciora

ibique

a ; bo-

opulum

qui de

galibuf

elaffer afcendi

nia juvo

certo nu

III. Erat idem temporis Sextus Pompeius frater, qui cum præsidio Cordubam tenebat, quod ejus provinciæ caput effe existimabatur. Ipse autem Cn. Pompeius adolescens, Ullam oppidum oppugnabat; et fere jam aliquot mensibus ibi detinebatur. Quo ex oppido, cognito Cefaris adventu, legati, clam præsidia Cn. Pompeii, Cæsarem quum adisfent, petere cœperunt, ut fibi primo quoque tempore subfidium mitteret. Cæsar eam civitatem omni tempore optime de populo Romano meritam esse sciens, xi cohortes fecundà vigilia jubet proficifci, parique equites aumero; quibus præfecit hominem ejus provinciæ notum, et non parum scientem, L. Julium Paciecum Qui quon ad Cn. Pompeii præsidia venisset, incidit idem temporis ut tempestate adversa vehementique vento afilictaretur: qua vi tempestatis ita obscurabatur, ut vix proximum cognoscere postet. Cujus incommodum, summam utilitatem ipsis præbebat. Ita quum ad eum locum venerunt, jubet binos equites incedere, et recta per adversariorum præsidia ad oppidum contendere. Mediisque ex præfidiis quum quærcretur, " qui effent;" unus ex nostris respondit, ut" fileat verbum facere; nam id temporis conari ad murum accedere, ut oppidum capiant;" et partim tempestate impediti vigiles non poterant diligentiam præstare, partim illo responso deterrebantur. Quum ad portam appropinquassent, signo dato, ab oppidanis sunt recepti; et pedites equitesque, clamore facto, dispositis ibi partim qui remanfere, eruptionem in adversariorum castra secerunt. Sie illud quum inscientibus accidisset; existimabat magna pars hominum qui in ils castris fuissent, se prope captos effe.

IV. Hoc misso ad Ullam præsidio, Cæsar, ut Pompeium ob ea oppugnatione deduceret, ad Cordubam contendit. Ex quo itinere loricatos viros sortes cum equitatu ante præmisti; qui simul in conspectu oppidi se dederunt, in equis recipiuntur. Hoc a Cordubensibus nequaquam poterat animadverti. Appropinquantibus, ex oppido bene magna multitudo ad equitatum concidendum quum existet loricati, ut supra scripsimus, ex equis descende runt, et magnum prælium secerunt; se, ut ex infinita hominum multitudine pauci in oppidum se reciperent. Hoc timore adductus Sextus Pompeius literas stratri mist, ut "celeriter sibi subsidio veniret, ne prius Cæsar Cordubam caperet, quam ipse illo venisset." Ita Cn. Pon peius, Ulla prope capta, diteris stratris excitus, cum copiis ad Cordu-

bam iter facere copit.

V. Cafar, quum ad flumen Bætim venisset, neque pro

pter plend tripa one quun ratio que ! idem tenti quot fupe tenti dum angu guita tem Ita d poffe

> V quos flum firmi quur angu ad C pugn peio jus 11 occu pia i Hic bula quot faris

quoc

trans
Ateg
nitio
fueru
mont
divid
ad fle
oppie

fuger

pter altitudinem fluminis transire posset; lapidibus corbes plenos demisit; ito, insuper ponte facto, copias ad castra tripartito transduxit. Tenebant adversus oppidum e regione pontis trabes, ut fupra scripsimus, bipartito. quum Pompeius cum suis copiis venisset, ex adverso pari ratione castra ponit. Cæsar, ut eum ab oppido commeatuque excluderet, brachium ad pontem ducere cœpit. idem conditione Pompeius. Hic inter duces duos fit contentio, uter prius pontem occuparet : ex qua contentione quotidiana minuta prælia fiebant; ut, modo hi, modo illi, superiores discederent. Quæ res quum ad majorem contentionem venisset, ab utrifque cominus pugna inita; dum cupidius locum student tenere, propter pontem coangustabantur; et sluminis ripis appropinquantes, coangustati præcipitabantur. Hic alteri alteris non solum mortem morti exaggerabant, sed tumulos tumulis exæquabant. Ita diebus compluribus cupiebat Cæfar, fi qua conditione posset adversarios in æquum locum deducere, et primo quoque tempore de bello decernere.

VI. Quum animadverteret adversarios minime velle; quos ideo a via retraxerat, ut in æquum deduceret; copiis flumen transductis, noctu jubet ignes fieri magnos. firmislimum ejus præsidium Ateguam proficiscitur. quum Pompeius ex perfugis rescisset; ea die, per viarum angustias, carra complura multasque balistas retraxit, et ad Cordubam se recepit. Cæsar munitionibus Ateguam oppugnare, et brachia circumducere cœpit : cujus rei Pompeio quum nuncius effet allatus, eo die proficiscitur. jus in adventum, præsidii caussa, Cæsar complura castella occupavit, partim suo equitatu, partim ut pedestris copia in statione et in excubitu castris presidio esse possent. Hic in adventu Pompeii incidit, ut matutino tempore nebula effet crassissima : itaque in illa obscuratione, cum aliquot cohortibus et equitum turmis circumcludant Cæfaris equites, et concidunt, sic, ut vix in ea cæde pauci ef-

fugerent.

um

put ens, bus

ntu,

dif-

fub-

pore

CO-

00.

n, et

uuin

is ut

mum

ilita-

runt,

orum

is re-

onari

tem-

estare,

m ap-

ti ; ct

partim

fece.

mabat

prope

peium

teneit.

u ante

ant, in

am po-

oppido

quum

fcende-

ita ho-

. Hoc

ifit, ut

rdubam

s, Ulla

Cordu.

ue pro-

pics

VII. Insequenti nocte castra sua incendit Pompeius, et trans slumen Salsum per convalles castra inter duo oppida Ateguam et Ucubim in monte constituit. Cæsar in munitionibus, ceterisque quæ ad oppidum oppugnandum opus suerutt, aggerem vineasque agere instituit. Hæc loca sunt montuosa, et natura edita ad rem militarem; quæ planisse dividuntur, Salso slumine; proxime tamen Ateguam, ut ad slumen sint circiter passum duo milia. Ex ea regione oppidi, in montibus castra habuit posita Pompeius in conspectu utrorumque oppidorum; neque suis ausus est sub-

sidio venire. Aquilas et signa habuit xIII legionum: sed, ex quibus aliquid sirmamenti se existimabat habere, duz suerunt vernaculz, quz a Trebonio transsugerant, et una sacta ex coloniis quz suerunt in his regionibus; quarta suit Afraniana, ex Africa, quam secum adduxerat; reliquzex sugitivis auxiliares consistebant: nam de levi armatura et equitatu, longe et virtute et numero nostri erant superiores.

VIII. Accedebat huc, ut longius bellum duceret Pompeius; quod loca funt edita, et ad castrorum munitiones non parum idonea. Nam fere totius ulterioris Hispania regio, propter terræ fæcunditatem, inopem difficilemque habet oppugnationem, et non minus copiosam aquationem. Hic etiam, propter barbarorum ciebras excursiones, omnia loca, quæ sunt ab oppidis remota, turribus et mu-nitionibus retinentur; et, sicut in Africa, rudere, non tegulis, teguntur : simulque in his habent speculas, et, propter altitudinem, longe lateque prospiciunt. Item oppidorum magna pars ejus provinciæ montibus fere munita, et natura excellentibus locis est constituta; ut simul additus adscensusque habeat difficiles. Ita ab oppugnationibus natura loci destinentur, ut civitates Hispaniæ non facile ab hostibus capiantur : id quod in hoc contigit bello. Nam ubi inter Ateguam et Ucubim, quæ oppida fupra funt scripta, Pompeius habuit castra constituta, in conspectu duorum appidorum; ab suis castris circiter milia passuum 17, grumus est excellens natura, qui appellatur Castra Posthumiana:ibi præsidii caussa castellum Cæsar habuit constitutum.

et quod remotum erat a castris Cæsaris, animadvertebat loci dissicultatem; et, quod slumine Salso intercludebatur, non esse commissurum Cæsarem, ut in tanta loci dissicultate ad subsidium submittendum se mitteret. Ista fretus opinione, tertia vigilia prosectus, castellum oppugnare cæpit, ut laborantibus succurreret. Nostri, quum appropinquassent, clamore repentino, telorumque multitudine, jactus facere cæperunt; uti magnam partem hominum vulnetibus afficirent. Quo-peracto, quum ex castello repugnare cæpissent, et majoribus castris Cæsari nuntius esset allatus, cum 111 legionibus est prosectus. Et quum ad eos appropinquasset, suga perterriti multi sunt intersecti, complures capti; in quibus duo*. Multi præterea armis explures capti; in quibus duo*.

uti fugerunt ; quorum scuta funt relata Lxxx.

X. Infequenti luce Arguetius ex Italia cum equitatu venit; is figna Saguntinorum retulit v, quæ ab oppidaniscepit. Suo loco præteritus est, quod equites ex Italia cum Asprenate ad Cæsarem venissent. Ea nocte Pompeius can

fira fi Rex i dum legion

fus pex of fire a milit tertia mult offus C. H

X

ab eveni Pedi femi terfe daba fira conf terit ceru goar

dani

face

feri

mul

pit ci i deje us, bus legi ocus die posi

die oris fuai

adf

stra sua incendit, et ad Cordubam versus iter facere cœpit. Rex nomine Indo, qui cum equitatu suas copias adduxerat; dum cupidius agmen adversariorum insequitur, a vernaculis

legionariis exceptus eft, et interfectus.

X1. Postero die equites nostri longius ad Cordubam verfus persecuti sunt cos, qui commeatus ad castra Pompeii
ex oppido portabant: ex iis capti L cum jumentis ad nostra adducti sunt castra. Eodem die Q. Marcius, tribunus
militum qui fuisset Pompeii, ad nos transfugit. Et, noctis
tertia vigilia, in oppido acerrime pugnatum est; ignemque
multum miserunt; sic ut et omne genus, quibus ignis per jastus solitus est mitti, exerceretur. Hoc præterito tempore,
C. Fundanius eques Romanus ex castris adversariorum ad

mos transfugit.

ed,

luæ

ma

arta

ECX

: 6.

res.

m-

nes

SIL

que

tio-

nes,

mu-

te.

oro-

pi-

ita,

itus

na-

e ab

ubi

pta,

rum

mus

:ibi

ura,

ebat

tur,

icul-

S C-

cœ-

pin.

ilne-

nare

alla-

s ap-

om-

ex-

ve-

is ce-

cum

is ca-

Ara.

XII. Postero die ex legione vernacula milites sunt capti ab equitibus nostris duo, qui dixerunt se servos esse : quum venirent, cogniti funt a militibus, qui antea cum Fabio et Pedio fuerant, et a Trebonio transfugerant. Eis ad ignofcondure nulla est data facultas; et a militibus nostris interfecti funt. Idem temporis, capti tabellarii, qui a Corduba ad Pompeium missi erant, perperamque ad castra nostra pervenerant; præcisis manibus, missi sunt facti. Pari consuetudine, vigilia secunda, ex oppido ignem multum teloruraque multitudinem jactando, bene magnum tempus consumpserunt; compluresque vulneribus affecerunt. Præterito noctis tempore, eruptionem in legionem fextam fecerunt, quum in opere noftri distenti essent; acriterque pugoare coeperunt: quorum vis repressa a nostris, eth oppidani superiore loco defendebantur. L, quum eruptionem facere copissent, tamen virtute militum nostrorum, etfi inferiore loco premebantur, tamen repulfi adversarii bene multis vulneribus affecti in oppidum se contulerunt.

XIII. Postero die Pompeius ex castris suis brachium cœpit ad slumen Salsum facere: et quum nostri equites pauci in statione suissent a pluribus reperti, de statione sunt dejecti, et occis tres. Eo die A Valgius, senatoris silius, cujus frater in castris Pompeii suisset, omnibus suis rebus relictis, equum conscendit, et sugit. Speculator de legione secunda Pompeiana captus a militibus, et intersecus est: idemque temporis glans missa est inferipta; "quo die ad oppidum capiendum accederent, sese scutum esse positurum." Qua spe nonnulli, dum sine periculo murum adscendere, et oppidum potiri posse se sperarent, postero die ad murum opus sacere cœperunt, et bene magna prioris muri pars dejecta est. Quo sacto ab oppidanis, ac si suarum partium essent, conservati, "misso sacere loricatos,

quique

quique præsidii caussa præpositi oppido a Pompeio essent," orabant. Quibus respondit Cæsar, "se conditiones dare, non accipere, consuevisse." Qui quum in oppidum revertissent, relato responso, clamore sublato, omni genere telorum emisso, pugnare pro muro toto cæperunt: propter quod sere magna pars hominum, qui in castris nostris essent, non dubitarunt, quin eruptionem eo die essent sacturi. Ita, eorona circumdata, pugnatum est aliquamdiu vehementisseme; simulque balista missa a nostris turrem dejecit: qua adversariorum, qui in ea turre suerant, v dejecti sunt; et

puer qui balistam solitus erat observare.

XIV. Eo præterito tempore, Pompeius trans flumen Salfum castellum constituit; neque a nostris prohibitus: falsaque illa opinione gloriatus est, quod prope in nostris partibus locum tenuisset. Item insequenti die eadem consuetudine dum longius prosequitur, quo loco equites nostri stationem habuerant; aliquot turmæ cum levi armatura, impetu sacto, loco sunt dejectæ; et propter paucitatem nostrorum equitum, simul cum levi armatura inter turmas adversariorum protritæ. Hoc in conspectu utrorumque castrorum gerebatur: et majore Pompeiani exsultabant gloria, longius quod nostris cedentibus prosequi cæpissent.
Qui quum aliquo loco a nostris recepti essent, ut consuessent,
ex simili virtute clamore sacto, aversati sunt prælium sacere.

XV. Fere apud exercitus hæc est equestris prælii confuetudo. Quum eques ad dimicandum, dimisso equo, cum pedite progreditur; nequaquam par habetur. Id quod in hoc accidit certamine. Quum pedites ex levi armatura lecti, ad pugnam, equitibus nostris nec opinantibus venifsent; idque in prœlio animadversum esset; complures equites descenderunt. Ita exiguo tempore eques pedestre, pedes equestre prælium facere cæpit; usque eo, ut cædem proxime a vallo fecerint. In quo prœlio adverfariorum ceciderunt cxx111; compluresque armis exuti, multi vulneribus affecti, in castra funt redacti : nostri ceciderunt 111; faucii x11 pedites, et equites v. Ejus diei insequenti tempore, pristina consuetudine, pro muro pugnari cœptum Quum bene magnam multitudinem telorum ignemque nostris defendentibus injecissent; nefandum crudelissimumque facinus funt aggressi; in conspectuque nostro hospites, qui in oppido erant, jugulare, et de muro præcipites mittere cœperunt, sicut apud barbaros : quod post hominum memoriam nunquam est factum.

XVI. Hujus diei extremo tempore, a Pompeianis clam [ad] nostros tabellarius est missus, ut ea nocte turres aggeremque incenderent, et 111 vigilia eruptionem facerent.

Ita ig gnem et in piæqu calcata (quæ crant vestim de fad existin ibat fl nantil præda perun transf fuillet nus fe quare recepi ta præ

> XV. fitano dem I Cn. P tua vi nestæ Roma pernic profpe dam c fusten telorur tua vii petimi civium præstit

lation

rius 7
non e
Quod
eduxit
rem.
fugit;
fet, fue

XV.

t,'?

er-

te-

ter

nt, Ita,

III-

qua

et

Sal-

fal-

ar-

luc-

sta-

im-

00-

ad-

ca-

glo-

ent.

ent,

cere.

on.

cum

d in

tura

enif-

es t-

ftre,

dem

rum

vul-

runt

ienti

tum

nem-

liffi-

cipi-

ho-

clam

gge-

ent.

Ita

Ita igne telorumque multitudine jacta, quum bene magnem partem muri confumpfiffent, portam, quæ e regione et in conspectu Pompeii castrorum fuerat, aperuerunt; copiæque totæ, eruptionem fecerunt; secumque extulerunt calcatas ad fossas complendas, et harpagones ad casas (quæ stramentitiæ ab nostris hibernorum caussa ædificatæ erant), diruendas et incendendas; præterea argentum, et vestimenta; ut, dum nostri in præda detinerentur, illi, cæde facta, ad præfidia Pompeii se reciperent : nam, quod existimahat eos posse conatum essicere, nocte tota ultra ibat flumen Salsum in acie. Quod factum, licet nec opinantibus nostris elle gestum; tamen virtute treti, repulfos, multisque vulneribus affectos, oppido represserunt; prædaque et armis eorum funt potiti; vivosque aliquos ceperunt, qui poftero die sunt interfecti. Eodemque tempore transfuga nunciavit ex oppido, Junium, qui in cuniculo fuisset, jugulatione oppidanorum facta, clamasse; " tacinus se netandum, et scelus fecisse : nam eos nihil meruisse, quare tali porna afficerentur, qui eos ad aras et focos suos recepissent ; eofque hospitium scelere contaminasse:" multa præterea dixisse: qua oratione deterritos, amplius jugulationem non fecifie.

XVII Ita postero die Tullius legatus cum C. Antonio Lussitano venit, et apud Cæsarem verba secit: "Utinam quidem Dii immortales secissent, mt tuus potius miles, quam Cn. Pompeii, factus essem; et hanc virtutis constantiam in tua victoria, non in illius calamitate præstarem: cujus sunestæ laudes quippe ad hanc sortunam reciderunt, ut cives Romani, indigentes præsidii, et propter patriæ luctuosamperniciem, dedamur hostium numero: qui neque in illius prospera acie primam sortunam, neque in adversa secundam obtinuimus victoriam: qui legionum tot impetus sustentantes, nocturnis diurnisque operibus gladiorem ictus telorumque missus expectantes, victi, et deseiti a Pompeio, tua virtute superati, salutem a tua clementia deposicimus; petimusque, ut, qualem te gentibus præstitisti, similem in civium deditione præstes "" Et, qualem," ait, "gentibus me præstiti, similem in civium deditione præstes."

XVIII Remissis legatis, quum ad portam venisset; Tiberius Tullius, quum introeuntem C. Antonius insecutus non esset, revertit ad portem, et hominem apprehendit. Quod Tiberius quum sieri animadvertit, sinu pugionem eduxit, et manum ejus incidit. Ita resugerunt ad Casarem. Eodemque tempore signifer de legione prima transfugit; et nunciavit, "quo die equestre prælium sactum esset, suo signo perisse homines xxxv; neque licere castris

Ca.

Cn. Pompeii nunciari neque dici, perisse quemquam "Servus. cujus dominus in Cafaris castris fuisset, uxoremque et filium in oppido reliquerat, dominum jugulavit : et ita clam a Cæsaris præsidiis in Pompeii castra discessit, et indicium glande feriptum misit, per quod certior fieret Cafar, quæ in oppido ad defendendum compararentur. Ita, literis acceptis, quum in oppidum revertissent qui mittere glandem inscriptam solehant, insequenti tempore duo Lufitani fratres transfugæ nunciarunt quam Pompeiis concionem habuisset: " quoniam oppido subsidio non posset venire, noctu ex adversariorum conspectu se deducerent ad mare versum :" unum respondisse, "ut potius ad dimicandum descenderent, quam fignum fugæ oftenderent;" tun qui ita locutus effet, jugulatum. Eodem tempore tabellarii ejus deprehenfi, qui ad oppidum veniebant; quorum literas Casar oppidanis objecit; et, qui vitam sibi peteret, juffit turrem ligneam oppidanorum incendere : id fi fecifset, ei se promisit omnia conce vrum : quod difficile erat factu, ut eam turrem fine periculo quis incenderet. Ita** facturus de ligno, quum propius accessisset, ab oppidanis est occifus. Eadem noche transfuga nunciavit. ompeium et Labienum de jugulatione oppidanorum indignatos esse.

XIX. Vigilia secunda, propter multitudines telorum, turris lignea, quæ nostra fuisset, ab imo vitium fecit, vique ad tabulatum fecundum et tertium. Eodem tempore, pro muro pognatum acerrime : et turem nostram, ut superiorem, incenderunt ideirco quod ventum oppidani fecundum habverunt. Insequenti luce materfamilias de muro se dejecit, et ad nos transsliit; dixitque, " se cum familia consitutum habuile et una transfugerunt ad Cæsarem; illam oppressam et jugulatam "Hoc praterea tempore tabella de muro funt dejectæ, in quibus scriptum est inventum: "L. Minutius Czfari: Si mibi vitam tribues, quoniam ab Cn. Pompeio sum desertus; qualem me illi præstiti, tali virtute et constantia futurum me in te effe præstabo." Eodem tempore oppidanorum legati, qui antea exierant, Cæfarem audierunt; " fi fibi vitam concederet, sese insequenti die oppidem esse dedituros." Quibus respondit, " se Cafarem esle, sidemque præstaturum." Ita ante diem x1 Kalend. Martii, oppido potitus, Imperator est appellatus.

XX. Et l'empeius, ex perfugis quum deditionem oppidi factam effe Teiffet, castra movit Ucubim versus; et circum ea loca castella disposuit, et munitionibus se conti-Cafar movit, et propius castra castris connere copit tulit. Eodem tempore mane loricatus unus ex legione vernacula ad nos tranfugit, et nunciavit, Pompeium oppi-

danos gentia itemqu tempor fus in jugulat turion vernac congre Ea noo vernac

> XX riorum citer x nullos quitibu fecuri res Cæ ex qui

absciffa

XX Burfay uti ren Cn. Po multa rentur. fuiffen ire in Quoru quum illi de Duo r lerunt. qui qu effe g concui ei man vix pe gatum state d to; qu pore,] magna interfe terito

Bona 1

er.

que ita

in-

Ca-

Ita,

tere

Lu-

on-

offet

tad

can-

tun

larn

lite-

eret,

ecif-

erat

Ita**

danis.

eium

ese.

, tur-

o que

, pro

Derio-

ndum

le de-

con-

illam

llæ de

" L.

b Cn.

virtute

mpore

erunt;

m effe

emque

do po-

m op-

us; et

conti-

con-

ne ver-

oppi-

dandi

danos Ucubenses convocasse, iisque imperavisse, ut, diligentia adhibita, perquirerent, qui essent suarum partium, itemque adversariorum victoriæ fautores." Hoc præterito tempore, in oppido, quod suit captum, servus est prehensus in cuniculo, quem supra demonstravimus dominum jugulasse: is vivus est combustus. Idemque temporis centuriones loricati viri ad Cæsarem transsugerunt, ex legione vernacula; et equites nostri cum adversariorum equitibus congress sunt, et saucii aliquot occiderunt ex levi armatura. Ea nocte speculatores prehensi servi iii, et unus ex legione vernacula; servi sunt in crucem sublati; militi, cervices abscisse.

XXI. Postero die equites cum levi armatura, ex adversariorum castris ad nos transsugerunt. Et eo tempore circiter x1 equites ad aquatores nostros excucurrerunt: nonnullos intersecerunt, item alios vivos abduxerunt. Ex equitibus capti sunt equites v111. Insequenti die Pompeius
securi percussit homines Lxx1v, qui dicebantur esse fautores Cæsaris victoriæ. Reliquos in oppidum jussit deduci,
ex quibus essugerunt cxx, et ad Cæsarem venerunt.

XXII. Hoc præterito tempore, qui in oppido Ategua Bursavolenses capti sunt, legati prosecti sunt cum nostris, uti rem gestam Bursavolensibus refereent, quid sperarent de Cn. Pompeio, quum viderent hospites jugulari : præterea multa scelera ab iis sieri qui præsidii caussa ab his reciperentur. Qui quum ad oppidum venissent; nostri, qui fuissent equites Romani et senatores, non sunt ausi introire in oppidum, præterquam qui ejus civitatis fuillent. Quorum responsis ultro citroque acceptis et redditis, quam ad nostros se reciperent, qui extra oppidum fuissent, illi de præfidio insecuti, ex aversione legatos jugularunt. Duo reliqui, qui ex eis fugerunt, Casari rem gestam detulerunt. Et speculatores ad oppidum Ateguam miserunt: qui quum certum comperissent legatorum responsa ita esse gesta, quemadmodum illi retulissent; ab oppidanis concursu facto, eum, qui legatos jugulasset, lapidare, et ei manus intentare coperunt; "illius opera se perisse." Ita vix periculo liberatus, petiit ab oppidanis, ut ei liceret legatum ad Cæsarem proficisci; illi se satisfacturum. state data: quum inde esset profectus; præsidio comparato; quum bene magnam manum fecisset; et nocturno tempore, perfallaciam, in oppidum effet receptus; jugulationem magnam facit : principibusque, qui sibi contrarii fuissent, interfectis, oppidum in suam potestatem recipit. Hoc præterito tempore, servi transfugæ nunciaverunt, oppidanorum bona vendi; nec cui extra vallum licere exire, nill difcinctum;

einctum; ideircoque, ex quo die oppidum Ategua effet captum, metu conterritos complures profugere in Bethuriam, neque fibi ullam spem victoriæ propositam habere; ut si quis ex nostris transfugerit, in levem armaturam conjici.

eumque nons mplius xv1 accipere.

XXIII Insequenti tempore Cæsar castris castra contulit, et brachium ad flumen Salsum ducere cœpit. Hic dum in opere nostri distenti essent, complures ex superiore loco adversariorum decucurrerunt: nec detinentibus ** nostris, multis telis injectis, complures vulneribus affecere. Hie tamen, ut ait Ennius, nostri cessere parumper. que, præter consuetudinem, quum a nostris animadversum esset cedere; centuriones ex legione v flumen transgress duo, restituerunt aciem; acriterque eximia virtute plures quum agerent, ex superiore loco multitudine telorum alter eorum concidit. Ita, quum is compar prælium facere cœpisset, et quum undique se circumveniri animadvertisset, parumper ingressus pedem offendit. concidentis viri casu passim audito, quum complures adversariorum concursum facerent, equites nostri transgressi interiore loco adversarios ad vallum agere cœperunt. Ita, dum cupidius intra præsidia illorum student cædem facere, et turmis et levi armatura sunt interclusi. Quorum nis fumma virtus fuisset, vivi capti essent; nam et munitione præhdii ita coangustabantur, ut eques spatio intercluso vix se defendere posset. Ex his, utroque genere pugnæ, complures funt vulneribus affecti; in quis etiam Clodius Aqui-Inter quos ita cominus est pugnatum, ut ex nostris, præter 11 centuriones, fit nemo desideratus, gloria se esse-

XXIV. Postero die ab Soricaria utrorumque convenere copiæ. Nostri brachia ducere cœperunt. Pompeius quum animadverteret castello se excludi Aspavia, quod ab Ucubi millia passuum v distat; hæc res necessario devocabat ut ad dimicandum descenderet: neque tamen æquo loo fui potestatem faciebat, sed ex grumo excelsum tumulum capiebat, usque eo, ut necessario cogeretur iniquum locum Quo facto, quum utrorumque copiæ tumulum excellentem petissent, prohibiti a nostris sunt, dejectique planitiæ: quæ res secundum nostris efficiebat prælium Undique autem cedentibus adversariis, nostri magna in Quibus mons, non virtus, faluti fuit cæde versabantur. Quo subsidio tune, nisi advesperasset, a paucioribus nostri omnique auxilio privati effent. Nam ceciderunt ex levi a matura, cccxxiv; ex legionariis, cxxxviii; præterquan quorum arma et spolia sunt allata. Ita pridie 11 centurionum turion XX

dem lo bantur commi tum co rantibi ti infe candur et plat dubio fcende dens v tare co fus. cie nol rocitas fpecta: princip nem b fuarun que vo dimica dis inf fet pro fum, 1 caussa ftros e cupidi dederu

> tis ami XX millia ræ mil bellius quos, tes Ro fent, u Modiar fugifie tebat I prout : pulsos rent, fem.

> cere, i

effet huri-

e; ut njici,

ontu-

dum

eriore

ecere.

Ita-

erfum

fgreffi

e plu-

lorum

n face.

imad-Hujus

res ad-

nsgressi

facere, facere,

nitione

uso vix

e, com-

s Aqui-

nostris,

se effe-

nvenere is quum

nod ab

vocabat

quo loco

umulum

n locum

umulum

ejectique

agna in

uti fuit

s nostri

levi ar

terquam

rionum

turionum interitio, hae adversariorum pæna est litata. XXV. Insequenti die, pari consuetudine, quum ad eundem locum ejus prælidium venisset, pristino illo suo utebantur instituto : nam, præter equites, nullo loco æquo se committere audebant. Quum nostri in opere essent, equitum copiæ concursus facere cœperunt : simulque vociferantibus legionariis, quum locum efflagitarent, ut consueti insequi existimare possent se paratissimos esse ad dimicandum, nostri ex humili convalle bene longe funt egressi, et planitie in æquo loco constiterunt. Illi tamen procul dubio ad congrediendum in æquum locum non funt aufi descendere, præter unum Antistium Turpionem, qui, fidens viribus, ex adversariis sibi parem esse neminem cogitare copit. Hic, ut ferther, Achillis Memnonisque congresfus. Q. Pompeius Niger, eques Romanis Italicenfis, ex acie nostra ad congrediendum progressus est. Quoniam ferocitas Antistii omnium mentes converterat ab opere ad spectandum, acies sunt dispositæ: nam inter bellatores principes dubia erat pofita victoria, ut prope videretur finem bellandi duorum dirimere pugna. Ita avidi cupidique suarum quisque partium [**expertorum virorum fautorum-que voluntas habebatur. Quorum virtute alacri quom ad dimicandum in planitiem se contulissent, scutorumque laudis infignis præfulgens opus cælatum; quorum ** pugna efset prope profecto dirempra, nisi, propter equitum concessum, ut supra demonstravimus, levis armatura præsidii caussa non longe ab opere castrorum constitisset]. stros equites in receptu, dum ad castra redeunt, adversarii cupidius sunt insecuti; universi, clamore facto, impetum dederunt. Ita metu perterriti, quum in fuga essent, mul-tis amissis, in castra se recipiunt.

XXVI. Cxfar, ob virtutem, turmæ Cassianæ donavit millia x111, et præsecto torques aureos 11, et levi armaturæ millia x Hoc die A. Bæbius, et C. Flavius, et A. Trebellius, equites Romani Astenses, argento prope tecti equos, ad Cæsarem transsugerant: qui nunciaverant, "equites Romanos conjurasse omnes, qui in castris Pompeii essent, ut transitionem facerent; servi indicio omnes in custodiam esse conjectos; e quibus, occasione capta, se transfugisse." Item hoc die litteræ sunt deprehensæ, quas mittebat Ursaonem Cn. Pompeius: "S. V. G. E. V. Essi, prout nostra felicitas, ex sententia adversarios adhuc propulsos habemus; tamen, si æquo loco sui potestatem facerent, celerius, quam vestra opinio fert, bellum confecissem. Sed exercitum tironum non audent in campum deducese, nostrisque adhuc freti præsidiis bellum ducunt: nam

Ff 2

fingulas

fingulas civitates circumfident : inde sibi commeatus capiunt. Quare et civitates nostrarum partium conservabo. et bellum primo quoque tempore conficiam. Cohortes in animo habeo ad vos mittere. Profecto nostro commeatu

privati, necessario ad dimicandum descendent."

XXVII. Insequenti tempore, quum nostri temere in opere distenti essent; equites in oliveto, dum lignantur, in terfecti funt aliquot. Servi transfugerunt, qui nunciarerunt, a. d. 111 Nonarum Martii, prœlio, ad Soriciam qued factum est, ex eo tempore metum esse magnum ; et Attium Varum circum castella præesse. Eo die Pompeius castra movit; et contra Hispalim in oliveto constitit. Cæsar priufquam eodem est profectus, luna hora eireiter vi vifa est. Ita castris motis Ucubim, præsidium, Pompeius quod reliquit, justit ut incenderent; et, deusto oppido, in castra majora se reciperent. Insequenti tempore Ventisponte oppidum quum oppugnare copisset, deditione facta, iter fecit in Carrucam; contraque Pompeium castra posuit. Pompeius oppidum, quod contra fua præsidia portas clausisset, incendit: milesque, qui fratrem suum in castris jugulasset, interceptus est a nostris, et fusti percusius. Hinc itinere facto, in campum Mundensem quam esset ventum, castra contra Pompeium constituit.

XXVIII. Sequenti die, quim iter facere Cafar cum copiis vellet, renunciatum est ab speculatoribus, Pompeium de 111 vigilia in acie stetisse. Hoc nuncio allato, vexillum proposuit. Idcirco enim copias eduxerat, quod Urfaonentium civitati, qui erant fautores, antea litteras miserat; " Cæfarem nolle in convallem descendere, quod majorem partem exercitus tironem haberet." Hæ litteræ vehementer confirmabant mentes oppidanorum. Ita hac opinione fretus, totum se facere posse existimabat. Etenim et naturi loci defendebatur, et ipfius oppidi munitione, ubi castra habuit constituta : namque, ut superius demonstravimus, loca excellentia tumulis contineri * * *: [Interim nulla

planities dividit.]

XXIX. Sed ratione nulla placuit taceri id, quod eo incidit tempore. Planities inter utraque castra intercedebat, circiter millia passum v; ut auxilia Pompeii duabus defeaderentur rebus, oppido excelfo et loci natura. Hinc dirigens proxima planities aquabatur: cujus decurfum antecedebat rivus, qui ad eorum accessum summam efficiebat loci iniquitatem; nam palustri et voraginoso solo currens erat ad dextrum. Et Cafar, quum aciem directam vidisset, non habuit dubium, quin media planitie in æquum ad dimicandum adversarii procederent. Hoc erat in omne

um co tatum optan tum e nulli mniu iffet, proce ros; non a farii p Interd dition confu oppid quum non d

B

ea au: stra p Ita, q propin fuperi Cafar quius homir piebar Hæcn as tim ferent cum p funm legio, more

XX

equita

loco f bat ab prope mor, pari e quum miffu Dextr qui,

adveri

XX

um conspectu. Huc accedebat, ut locus illa planitie equitatum ornaret, et diei Solisque serenitas : ut mirificum et optandum tempus prope ab Diis immortalibus illud tributum effet ad prælium committendum. Nostri lætari, nonnulli etiam timere; quod in eum locum res fortunæque omnium deducerentur, ut, quidquid post horam casus tribuisset, in dubio poneretur. Itaque nostri ad dimicandum procedunt : id quod adversarios existimabamus esse facturos; qui tamen a munitione oppidi mille passibus longius non audebant procedere; in quo fibi prope murum adverfarii prœliandum constituebant. Itaque nostri procedunt. Interdum æquitas loci adversarios efflagitabat, ut tali conditione contenderent ad victoriam : neque tamen illi a fua consuetudine decedebant, ut aut ab excelso loco aut ab oppido discederent. Nostri pede presso propius rivum quum appropinquaffent, adversarii patrocinari loco iniquo non definunt.

XXX. Erat acies XIII aquilis constituta, quæ lateribus equitatu tegebatur, cum levi armatura millibus v 1. Præterea auxiliares accedebant, prope alterum tantum. stra præsidia Lxxx cohortibus, et v111 millibus equitum. Ita, quum in extrema planitie iniquum in locum nostri appropinquaffent, paratus hostis erat superior; ut transeundi superius iter vehementer esset periculosum. Quod quum a Cafare effet animadversum; ne quid temere culpa sua sequius admitteretur, eum locum definire cæpit. Quod quum hominum auribus effet objectum; moleste et accrbe accipiebant se impediri, quo minus prælium conficere possent. Hæc mora adversarios alacriores efficiebat; "Cæsaris copias timore impediri ad committendum prælium." Ita se efferentes, iniquo loco sui potestatem faciebant, ut magno cum periculo accessus eorum haberetur. Hic Decumani funm locum cornu dextrum tenebant, finistrum 111 et v legio, itemque cetera auxilia et equitatus. Prælium clamore facto committitur.

XXXI. Hic etsi virtute nostri antecedebant, adversarii loco superiore desendebantur acerrime, et vehemens siebat ab utrisque clamor, telorumque missu concursus; sic, ut prope nostri dissiderent victoria: congressus enim et clamor, quibus rebus maxime hostes conterrentur, in collatu pari erant conditione. Itaque ex utroque genere pugna, quum parem virtutem ad bellandum contulissent, pilorum missu sixa cumulatur et concidit adversariorum multitudo. Dextrum demonstravimus Decumanos comu tenuisse; qui, etsi erant pauci, tamen, propter virtutem, magno adversarios timore eorum opera afficiebant; quod a suo

Ff3

loco

abo, es in neatu

ca-

in oiavequed Atti-

Attius ca-Cæfar I vifa

quod castra oppi-

ecit in ius opcendit: ceptus

n cam.

um co-

Urfaoniferat; najorem ementer one fre-

naturi i castra avimus, n nulla

d eo incedebat, s defeninc dirim antefficiebat lo curirectam æquum

omni-

loco hostes vehementer premere coperunt; ut ad subsidi. um, ne ab latere nostri occuparent, legio adversariorum transduci cœpta sit ad dextrum. Quæ simul est mota, equitatus Cefaris finistrum cornu premere copit. At ii eximia virtute prœlium facere incipiunt, ut locus in acie ad subfidium veniendi non daretur. Ita, quum clamori effet intermixtus gemitus, gladiorumque crepitus auribus oblatus; imperitorum mentes timore præpediebat, Hic, ut ait Ennius, pes pede premitur, armis teruntur arma. Adversariosque vehementissime pugnantes, nostri agere coperunt : quibus oppidum fuit subsidio. Ita ipsis Liberalibus fusi fugatique non superfuissent, nisi in eum locum consugillent, ex quo erant egressi. In quo prœlio ceciderunt millia hominum circiter xxx, et si quid amplius; præterea Latienus, Attius Varus; quibus occifis utrisque funus est factum : itemque equites Romani, partim ex urbe, partim ex provincia, ad millia 111. Nostri desiderati ad hominum M, partim peditum, partim equitum; faucii ad D. Adversariorum aquilæ sunt ablatæ x111, et signa, et fasces. Præterea duces bellixvi i capi funt. Hos habuit res exitus.

XXXII. Ex fuga hac quum oppidum Mundam fibi constituissent prasidium nostri cogebantur necessario cos circumvallere. [Ex hostium armis, pro cespite cadavera collocabantur; scuta et pila pro vallo; ** insuper occisi; et gladii, et mucrones, et capita hominum ordinata, ad oppidum conversa; universa hostium timorem, virtutisque infignia ** proposita viderent; et vallo circumcluderentur adversarii: * * ita Galli tragulis jaculisque oppidum ex holtium cadaveribus funt circumplexi, oppugnare cœperunt] Ex hoc prœlio Valerius adolescens Cordubam cum paucis equitibus fugens, Sexto Pompeio qui Cordubæ fuisset, rem gestam refert. Cognito hoc negotio; quos equites, quod pecuniæ fecum habuit, eis distribuit; et oppidanis dixit, se de pace ad Cæsarem proficisci; et secunda vigilia ab oppido discessit. Cn. Pompeius autem cum equitibus paucis, nonnullisque peditibus ad navale præsidium parte altera Carteiam contendit; quod oppidum abest a Corduba, millia passuum cexx. Quo quum ad octavum milliarium venisset; P. Calvitius, qui castris antea Pompeii præpositus effet, ejus verbis nuncium mittit; " quum mious belle haberet, ut mitterent lecticam, qua in oppidum deferri possit." Litteris missis, Pompeius Carteiam defertur. Qui illarum partium fautores erant, conveniunt in domum, quo erat delatus; (qui arbitrati funt clanculum venisse); ut ab eo, quæ vellet, de bello requirerent. Quum frequentia convenissent, de lectica Pompeius corum in fidem confugit.

XXXIII.

Corde paver "no Ita pu et cass tinora miliar nam sterne fentia nam etempo

binus.

XX oppid in cass Pomp feripta Pomp dere c nam (Occup legion rent h **Supera** præter pido p munit et, be

precati fet, C. ftra ac peiana recepti qui Po tota L taniam rum, a fitanor noctu portas

XX

XX ciarun Cæfari XXXIII. Cæfar, ex prœlio Munda munitione circumdata, Cordubam venit: qui ex cæde eo refugerant, pontem occupaverunt. Quum eo effet ventum, conviciari cœperunt, "nos ex prœlio paucos superesse: quo consugeremus?" Ita pugnare cœperunt de ponte Cæsar slumen transjecit, et castra posuit. Scapula, totius seditionis samiliæ et libertinorum caput, ex prœlio Cordubam quum venisset, familiam et libertos convocavit, pyram sibi exstruxit, cœnam afferri quam opimam imperavit, item optimis insternendum vestimentis: pecuniam et argentum in præsentia samiliæ donavit. Ipse de tempore cœnavit; resinam et nardum idemtidem sibi insundit. In novissimo tempore servum jussit, et libertum, qui suisset ejus concubinus, alterum se jugulare, alterum pyram incendere.

fidi-

rum

, e-

acie

mori

ibus

c, ut

Ad-

œpe-

libus

onfu-

erunt

æter-

funus

par-

omi-

. Ad-

asces.

xitus.

con-

os cir-

a col-

fi; et

id op-

ue in-

rentur

hofti-

runt.

pau-

fuillet,

quites,

nis di-

vigilia.

nitibus

parte

rduba,

iarium

politus

habe-

possit."

llarum

10 erat

ab eo,

conve-

XIII.

XXXIV. Oppidani autem, simul Cæsar castra contra oppidum posuit, discordare coeperant usque eo, ut clamor in castra nostra perveniret fere, inter Cæsarianos et inter Pompeianos. Erant hic legiones, quæ ex perfugis conscriptæ; partim oppidanorum servi, qui erant a Sexto Pompeio manumiffi; tunc in Cæsaris adventum descendere coeperunt. Legio x111, oppidum defendere coepit: nam quum jam repugnarent, turres ex parte et murum occuparunt. Denuo legatos ad Cæfarem mittunt, ut fibi legiones subsidio intromitteret. Hoc quum animadverterent homines fugitivi, oppidum incendere coperunt. , Qui superati a nostris, fant interfecti hominum millia xxii; præterquam extra murum qui perierunt. Ita Cæfar oppido potitus. Dum hic detinetur; ex prœlio quos circummunitos superius demonstravimus, eruptionem secerunt; et, bene multis interfectis, in oppidum sunt redacti.

XXXV. Cæsar Hispalim quum contendisset, legati deprecatum venerunt. Ita, quum oppidum sese tueri dixisset, Caninium legatum cum præsidio intromittit: ipse castra ad oppidum ponit. Erat bene magna intra Pompeianarum partium multitudo, quæ Cæsaris præsidium
receptum indignabatur; clam quod, Philo quidem, ille,
qui Pompeianarum partium susset defensor accerrimus (is
tota Lusitania notissimus erat); hic clam præsidio in Lusitaniam proficiscitur; et Cæcilium Nigrum, nomine Barbarum, ad Lenium convenit; qui bene magnam manum Lusitanorum haberet. Reversus, in Hispalim oppidum denuo
noctu per murum recipitur: præsidium vigilesque jugulant,

portas præcludunt, de integro pugnare cæperunt.

XXXVI. Dum hæc geruntur, legati Carteienses renunciarunt, quod Pompeium in potestatem haberent; quod ante Cæsari portas præclusissent, illo benesicio suum malesicium

existimabant

existimabant se lucrifacere. Lusitani Hispali pugnare nullo tempore desistebant. Quod Cæsar quum animadverteret, si oppidum capere contenderet, ut homines perditi incenderent, et monia delerent; ita confilio habito noctu, patitur Lusitanos cruptionem facere: id quod confulto non existimabant fieri. Ita erumpendo naves, quæ ad Bætim flumen fuiffent, incendunt Nostri dum incendio detinentur; ilii profugiunt, et ab equitibus conciduntur. Quo facto, oppido recuperato, Astam iter facere cœpit : ex qua civitate, legati ad deditionem venerunt. Mundensesque, qui ex prælio in oppidum confugerant, quum diutius circumfiderentur, bene multi deditionem faciunt; et, quum essent in legionem distributi, conjurant inter se, ut, noctu signo dato, qui in oppido fuiffent, eruptionem facerent : illi, cædem in castris administrarent. Hac re cognita, insequenti nocte, vigilia tertia, tessera data, extra vallum omnes sunt conci-

XXXVII. Carteienses duces, dum Cæsar in itinere reliqua oppida oppugnat, propter Pompeium dissentire cæperunt. Pars erat, quæ legatos ad Cæsarem miserat; pars, qui Pompeianorum partium sautores essent. Seditione concitata, portas occupant: cædes sit magna: saucius Pompeius naves xxx occupat longas, et profugit. Didius, qui Gadis classi præfuisset; ** ad quem simul nuncius allatus est, confestim sequi cæpit; partim peditatibus et equitatibus ad persequendum celeriter iter faciens. Item rv die, navigatione consecta, consequuntur. Qui imparati a Carteia profecti sine aqua suissent, ad terram applicant. Dum aquantur, Didius classe occurrit, naves incendit non-

nullas capit.

XXXVIII. Pompeius cum paucis profugit, et locum quendam munitum natura occupat. Equites et cohortes, quæ ad persequendum missæ essent, speculatoribus ante missis, certiores siunt; diem et noctem iter faciunt. Pompeius humero et sinistro crure vehementer erat faucius. Huc accedebat, ut etiam talum intorfisset: quæ res maxime impediebat. Ita lectica a turre qua esset allatus, in ea ferebatur. Lusitanus more militari quum a Cæfaris præsidio suisset conspectus, celeriter equitatu cohortibusque circumcluditur. Erat accessus loci difficultas: nam ideixeo quod propter suos a nostro præsidio suisset conspectus, celeriter munitum locum natura, ceperat fibi Pompeius, quem vix magna multitudine * * *. ducti homines ex superiore loco defendere possent, subeuntes in adventu nostri depellentur telis; quibus cedentibus, cupidius insequebantur adversarii, et confestim tardabant ab acc magno pari au go dirig fent. fidium

et into que pro culo fal undiqua uxiliis in fpel non fac interfici die Id. fpectun

XL.

fupra (recepit duxit. fe recep fe repo tuendas crebras pugnis rant pa um rep omniu: Didius Lufitar lo ad p dum p cumver interfic fuerant in falo remis p Lufitan palim r

oppugn cum fer magna, cuperan vivos c

DE BELLO HISP. LIBER. 345

ab accessu. Hoc sæpius facto, animadvertebatur nostro magno id sieri periculo. Opere circummunire instituit; pari autem et celeri festinatione ercum munitiones in jugo dirigunt, ut æquo pede cum adversatiis congredi possent. A quibus quum animadversum esset, suga sibi præ-

fidium capiunt.

fi

.

ır'

.

lii

p-

e,

œ-

n-

le-

to,

em

te,

ci-

re-

cœ-

ars,

one

cius

ius,

lla-

qui-

IV

rati

ant.

on-

cum

rtes,

ante

om-

cius.

ma-

atus,

hor-

as:

iflet

erat

De-

eun-

bus.

pant

ab

XXXIX. Pompeius, ut supra demonstravimus, saucius, et intorto talo, ideireo tardabatur ad sugiendum: itemque propter loci dissicultatem, neque equo neque vehiculo saluti sux præsidium parare poterat. Cædes a nostris, undique administrabatur, exclusa munitione, amissique auxiliis. Ad convallem autem atque exesum locum, ut in speluneam, Pompeius se occultare cæpit; ut a nostris non facile inveniretur, niss captivorum indicio. Ita ibi intersicitur. Quum Cæsar Gadibus esset: Hispalim, pridie Id. Aprilis, caput allatum, et populo datum est in con-

spectum.

XL. Interfecto Cn. Pompeio adolescente; Didius quem supra demonstravimus, illa affectus lætitia, proximo se recepit castello, nonnullasque naves ad reficiendum sub-Lusitani, qui ex pugna superfuerunt, ad signum se receperunt; et, bene magna manu comparata, ad Didium se reportant. Huic etsi non aberat diligentia ad naves tuendas, tamen nonnunquam ex castello propter corum crebras excursiones ejiciebatur; et sic prope quotidianis pugnis infidias ponunt, et tripartito figna distribuunt. rant parati, qui naves incenderent; incensisque qui subsidi. um repeterent : ii sie dispositi erant, ut, a nullo conspecti omnium, ad pugnam contenderent. Ita, quum ex castello Didius ad propellendum processisset cum copiis, signum a Lufitanis tollitur, naves incenduntur; fimulque qui e castello ad pugnam processerant, eodem figno fugientes latrones dum persequentur, a tergo infidiæ clamore sublato circumveniunt. Didius magna cum virtute cum compluribus interficitur: nonnulli ea pugna scaphas, quæ ad littus fuerant, occupant: item complures nando, ad naves, quæ in salo fuerunt, se recipiunt: anchoris sublatis, pelagus remis petere coperant; que res eorum vite subsidio fuit. Lusitani præda potiuntur. Cæsar a Gadibus rursus ad Hispalim recurrit.

XLI. Fabius Maximus, quem ipse ad Mundæpræsidium oppugnandum reliquerat, operibus assiduis**; hostesque circum sese interclusi, inter se decernere; sacta cæde bene magna, * * eruptionem saciunt. Nostri ad oppidum recuperandum occasionem non prætermittunt; et reliquos vivos capiunt, xxv millia. Ac deinde Ursaonem proficis-

cuntur :

346 INCERTI AUCTORIS, &c.

fcuntur; quod oppidum magna munitione continebatur, fic, ut ipse locus non solum opere, sed etiam natura editus, ad oppugnandum hostem abverteret. Huc accedebat, quod aqua. præterquam in ipfo oppido, non erat. Nam circumcirca rivus nufquam reperiebatur, propius millia paffuum viii, quæ res magno erat adjumento oppidanis. Tum præterea accedebat, ut agger materiesque, unde solitæ sunt turres agi, propius millia passuum vi non reperiebantur. Ac Pompeius, ut oppidi oppugnationem tutiorem efficeret, omnem materiem circum oppidum succisam intro congessit. Ita necessario deducebantur nostri, uta Munda, quam pro-

xime ceperant, materiem illo deportarent.

XLII. Dum hac ad Mundam geruntur et Urfaonem; Cæsar, quum a Gadibus ad Hispalim se recepisset, insequenti die, concione advocata, commemorat; " Initio quæsturz suz, cam provinciam ex omnibus provinciis peculiarem sibi constituisse; et, quæ potuisset, eo tempore bene-ficia largitum esse: insequenti prætura, ampliato honore, vectigalia, quæ Metellus imposuisset, a Senatu petisse, et eis pecuniis provinciam liberaffe; simulque patrocinio sufcepto, multis legibus ab fe in Senatum inductis, simul publicas privatafque cauffas, multorum inimicitiis fulceptis, defendisse: suo item in consulatu absentem, qua potuiffet, commoda provinciæ tribuiffe : eorum omnium commodorum effe et immemores et ingratos in fe, et in populum Romanum, hoc bello, et in præterito tempore, cognoffe Vos, jure gentium," inquit, "et civium Romanorum inflitutis cognifis; more barbarorum, populi Romani Magistratibus sacrosanctis manus sæpe et sæpius attulistis: luce clara Cassium in medio foro nefarie interficere voluistis: Vos ita pacem semper odistis, ut nullo tempore legiones desint Populi Romani in hac provincia haberi: Apud vos beneficia pro maleficiis, maleficia pro beneficiis habentur : Ita neque in otio concordiam, neque in Privatus bello virtutem, ullo tempore retinere potuistis. ex fuga Cn. Pompeius adolescens à vobis receptus, fasces imperiumque fibi arripuit : Multis interfectis civibus, auzilia contra populum Romanum comparavit: agros vestramque provinciam vestro impulsu depopulavit. in quos vos victores existimabatis? An, me deleto, non animum advertebatis, x habere legiones populum Romanum, quæ non solum vobis obsistere, sed etiam cœlum diruere possent? Quorum laudibus et vittute" * * * [Desunt reliqua.] 21 OC 62

Nomi &c. S. C

A Car Acilla / Adduaf Adrume Aduatic Adui. p Agimui Æginiu Agypti Ætolia. Agar. o Agendia Alba. o Albici.

Alefia, Man Alexand Allobro Alpes, 1 Amaget Amanti Amanu Ambari Ambial

de Vi

credit Ambiar Ambib: Ambiv: Ambiv: Ambra Amphi Amphi Anartes tum.

Anas. fl Ancalit

Nomina

Nomina populorum, oppidorum, fluviorum, &c. quæ apud Cæsarem reperiuntur, a S. CLARKIO ordine alphabetico digesta.

A Carnania, regio Epiri. Carvi.
Achaia. reg. Peloponnesi. Carvi.
Acilla sive Acholla. urbs Africa.
Adduassubis. vide Dubis.
Adrumetum oppid. Afr Toulba, in a Naturnetta.

Aduatici. vide Atuatici.

Adui. pop Galliæ. l' Autunois.

Agimurus. infula maris Africi. la Galetta.

Æginium. oppid. Theffaliæ.

Ægyptus.

ur,

tus,

ım-

um um lunt

Ac effit. pro-

em:

nse-

quæ-

ulia-

ene-

sore,

e, et

fuf-

fi-

s ful

quæ

nium

n po-

, cog.

orum

Magi-

liftis :

re vo-

npore

beri:

bene-

que in

rivatus

faices

is, au-

ftram-

Os VOS

Atolia, regio Gracia. Artinia. Al. il Despotato.

Agar. oppid. Africæ. nescitur. Agendicum. urbs Senonum. Sens. Alba. oppid. Latii, in Italia. Albano.

Albici. pop. Galliæ. Qui fint, nescitur. Quibusdam, ceux de Viviers.

Alcsia, sive Alexia. Mandubiorum oppidum. Alise. Vide Mandubii.

Alexandria. urbs Ægypti. Scanderia.

Allobroges. Sabaudi.

Alpes, montes.

Amagetobria. urbs Galliæ. nescitur.

Amantia. oppid Macedoniæ. Porto Raguseo.

Amanus. mons Syriæ. M. di Scanderona.

Ambarri. pop. Galliæ. incertum.

Ambialites pop. Galliæ. ceux de Lamballe en Bretagne. Sed creditur corruptum ex Ambiani.

Ambianum. oppidum Belgarum. Amiens.

Ambibari. pop. Galliæ. ceux d'Ambie en Normandie.

Ambivareti. pop. Galliæ. les Vivarais.

Ambivariti. Brabantini. incertum.

Ambracia. urbs Epiri l'Arta.

Amphilochi. pop Epiri. Anfiloca.

Amphipolis. urbs Macedoniæ. Christopoli seu Emboli.

Anartes, pop. Germaniæ Walachi, Servii, Bulgari. incer-

Anas. fluv. Hispan. Gaudiana five Rio Roydera.

Ancalites, Britanni. The bundred of Henley, Camdeno.

Ancona.

adveræ non ffent!

mina

Ancona. urbs Italiæ. Ancona. Andes. pop. Galliæ, le Duche

Andes. pop. Galliæ. le Duche d'Anjou. Antiochia. urbs Syriæ. Antachia.

Antuates. vide Nantuates.

Apollonia. urbs Macedoniæ. Piergo.

Aponiana. infula prope Lilybæum, promontorium Siciliæ.

Apfus. fluv. Macedoniæ. Afpro. Al. Ureo. Al. Spirnaza.

Apulia. reg. Italiæ. Puglia.

Aquilaria. opp. Africæ, prope Clupeam.

Aquileia, urbs Italiæ. Aquilegia. Aquitania, regio Galliæ. Guienne.

Arar. fluv. Galliæ. la Saone, vel Sone.

Arduenna, filva. Forest d'Ardenne.

Arecomici. vide Volcæ.

Arelate. urbs Galliæ. Arles.

Arminium. urbs Italiæ. Rimini.

Armenia minor. regio Afiæ. Aladuli.

Armoricæ civitates. la Bretagne.

Arretium, urbs Hetruriæ in Italia. Areze.

Arverni. pop. Galliæ, le pays d'Auvergne.

Asculum. opp. Italiæ. Ascoli.

Ascurum oppid. maritim. Mauritaniæ.

Asparagium. oppid. Macedoniæ.

Aspavia. oppid. Hispan. Bæt. Espejo.

Asta. oppid. Hispan. Bæt. Massa de Asta. Al. Xerez de la Fontera.

Ategua. oppid. Hifpan. Bæt. Tebala Veja.

Atrebates. pop. Gall. le pays d'Artois. Atuatici. Leodienses. Al. le comte de Namur. Al. Bosleduc.

Atuatuca. pag. Belgii. Tongren. Tungri.

Avaricum. urbs Aquitaniæ. Bourges.

Aulerci Eburovices. pop. Galliæ. le pays d'Eureux, en Normandie.

Aulerci Diablintes. pop. Galliæ. regio dicta le Perche.

Aulerci Cenomanni. pop. Galliæ. le pays du Maine.

Aulerci Brannovices. pop. Galliæ. la Morienne.

Ausci. pop. Galliæ. ceux d'Auchs, vel Aux en Gascogne.

Aufetani. pop. Hifpaniæ fub Pyrenæis.

Auximium. oppid. Italiæ. Ofimo five Ofmo.

Axona. fluv. Gall. Belg. Aifne.

B.

Bacenis. filva German. Thuringer Waldt. Al. der Hartz Waldt.

Bætis. fluv. Hifpan. Guadalquiver.

Bæturia. vide Bethuria.

Bagra Balea Batav Belge

No.
Bellov

Bessi.
Bethu

Beton

Bibra Bibra

Bibro Bigeri inc

Bithy Bithu Boii. Bofph

Brant Bratif

Britan

Bullis Burfa

Buth

Cabill Cader Cadu Cree Calag

Caleto Calyo Came

Cano Canta Canta

Canu Capp Capu

Caral

Bagrada. fluv. Africæ prope Uticam. Baleares infulæ. Majorca et Minorca. Batavorum infula. pars Geldriæ. Betuwe.

Belge. les Pays-Bas.

Bellocassi sive Velocasses. pop. Galliæ. le Pays de Bayeus en Normandie. Al. le Vexin.

Bellovaci. pop. Galliæ. le Beauvaisis.

Besli. pop. Thracia.

Bethuria, regio Hispan. Lusit. Estremadura.

Betones sive Berones. pop. Hispan. Tarracon. Birones. Bibracte. urbs Æduorum. Bevray d'Autun. Al. Beurect. Al.

Beaulne.

ici-

Nor-

ariz

ada.

Bibrax. Rhemorum oppid. Braine five Brefne. Al. Bray.

Bibroci. Britanni, the hundred of Bray. Camd.

Bigerriones. pop. Galliæ, le Comte de Bigorre en Gascogne, incertum.

Bithynia. regio Afiæ.

Bithuriges. pop. Galliæ. le Ducke de Berri.

Boii. pop. Galliæ, les Bourbonnois.

Bosphorus, regio prope Pontum Euxinum.

Brannovices. vide Aulerci.

Bratispantium, opid. Bellovacorum. Bezuvais.

Britannia.

Brundifium. urbs Italia. Brindifi.

Brutii. pop. Italiæ Calabri.

Bullis. opid. Macedoniæ.

Bursavolenses. pop. Hispan. Bet. Creduntur iidem qua Ursaonenses.

Buthrotum. urbs Epiri. Butrinte five Betronto.

C

Cabillonum urbs Galliæ. Chalons fur Saone.

Cadetes, pop. Galliæ. nescitur,

Cadurci. pop Galliz. le pays de Quercy.

Cerefi. pop. Belgii. incertum.

Calaguritani. pop. Hisp. Tarracon. Calaborra

Caletes, pop. Gallix. le pays de Calx en Normandie. Calydon, urbs Ætoliæ. Aytor.

Camerinum. urbs Umbriæ, in Italia. Camerino.

Candavia. reg. Macedoniz. la Canovia.

Canopus, urbs Ægypti. Bochir.

Cantabri. pop. Hisp. Tarracon. Biscaya.

Cantium. pars Britanniæ. Kent.

Canufium. urbs Apulia in Italia. Canofa.

Cappodocia. reg. Afiæ.

Capua. urbs Italia. Capoa.

Carales. Sardiniæ urbs. Cagliari.

Carcafe.

Carcafo, urbs Gall. Carcafone.
Camona, oppid, Hispan. Bæt. Carmone.
Carnutes, pop. Galliæ. le pays du Chartrain.
Carrucca. oppidum Hispan. nescitur.
Carteia oppid. Hispan. Algeziva. Al. Tarifa.

Cafilinum. oppid. Italiæ. Caftelluzzo.

Caffi, Britanni. The hundred of Caifbow. Camd.

Castulonensis faltus, urbs Hispan. Tarracon. Castona la vieja. Castra Posthumiana, oppid. Hispan. Bæt. Castro el Rio. Catuaci. pop. Galliæ. ceux de Douay. Sed creditur corruptum

ex Atuatici.

Caturiges. pop. Gallix. le pays d'Embrum. Al. Charges. Cebenna, mons. vide Gebenna.

Celtæ. pop. Galliæ.

Celtiberia. reg. Hispan.

Cenimagni. Britanni. Iceni. Camd. Suffelk, Norfolk, et Cambridgesbire.

Cenomanni, pop. Galliæ, le pays du Maine five Mans.

Centrones, pop. Galliæ. le pays de Tarantaife. Centrone, Nerviorum clientes, pop. Belgii. ceux de Courtrey. Al. de S. Truyen. Gandavenses.

Cerauni, montes Epiri, Monti di Cimera. Cercina, infula Afr. Chercara, Cercare.

Cherronesus, penins. Afr. prope Alexandriam.

Cherusci, pop. Germaniæ. Lunenburgenses. Al. Mansfelders.

Cilicia. reg. Asiæ min. la Caramanie. Cimbri, pop. Germaniæ. Jutlanders.

Cinga. fluv, Hifpan. Cinca five Senga. Cingulum, oppidum Piceni, in Ital. Cingoli.

Cirta, oppid Afr. Constantina. five Consantina. Al Tadel.

Clupea, urbs Afr. marit. Quipia. Cocosates, pop. Galliz. nescitur. Comana, Pontica. Com sine Tabachzan.

Comana, Cappadociæ Arminacha. Compsa, urbs Ital. Conza sive Consa.

Condrufi five Condrusones: pop. Belgii. Condrotz.

Confluens Mofæ et Rheni. Coblentz.

Corcyra, infula Epiri. Corfu.

Corduba, urbs Hifpan. Bæt. Cordeva.

Corfinium. oppid Pelignorum, in Ital. St Pelino. Al. Pentina, vicus Aprutii.

Corneliana Castra. urbs. Afr. inter Carthaginem et Uticam.

Cofanum. urbs Calabriæ, in Ital. Coffane.

Cretenfes. ceux de l' Isle de Candie.

Curiofolia, pop, Gallia, Cornonalle en Bretagne.

Cycla

Daci. Danul Darda

Deceti Delph

Delta. Diabli

Dubis. Durati

Duroc Dyrrh

Eburo

Elaver Eleuth Elis. u Elufat

Epheli Epida Epirus Eflui.

e: Eufub

Fanun Frenta

Gabal Gadita Gallia Gallog

> Garite Garoc de

Garun Garun Geben Genah

Genev

Cyclades

Cyclades. inf. Ægæi maris. l'Ifolc dell' Archipelago. Cyprus. inf. Cypro.

Daci. Transylvani, Moldavi, et Valachi.

Danubius, fluv. Donaw.

Dardani. pop. Myfiæ. Rafcia, et pars Servie.

Decetia. opp. Galliæ. Decife fur Loire. Delphi. urbs Achaiæ. Delfo. Al. Salona.

Delta. pars Ægypti, in oftiis Nili,

Diablintes. pop. Galliæ. regio dicta le Perche. Al. Di ableres en Bretagne. Al. Linter, Brabantiæ.

Dubis. fluv. Burgundiæ. le Doux.

Duratium. vulgo, urbs Galliæ, in Pictaviensi provincia Sed apud Cæsarem revera est nomen viri nobilis.

Durocortorum. urbs Galliæ. Reims.

Dyrrhachium. urbs Macedoniæ. Darazzo. Drazzi.

E

Eburones. pop. Belgii. Tongres. Al. Liegeois.

Eburovices. vide Aulerci Elaver. fluv. Galliæ. Allier.

Eleutheri. vide Cadurci et Sueffiones.

Elis unbs Pelanonness Relaiedere

Elis urbs Peloponnefi. Belvedere. Elufates. pop. Galliæ. le pays d'Enfe en Gascogne.

Ephefus urbs Afiæ. min Efefo. Figena.

Epidaurus, urbs Dalmatiz marit. Ragufa. Dobronicha.

Epirus regio Græciæ. Chimera er Larta.

Estui. pop. Gall. ceux de Seez. Sed potius creditur corruptum ex Ædui.

Lufubii. creditur corruptum ex Unelli vel Lexovii.

F

Fanum. urbs Umbriæ, in Italia. Fano.

Frentani. pop. Italiæ.

C

Gabali, pop. Galliæ. le pays de Givaudan. Gaditani pop. Hispan. ceux de Cadis.

Galli.
Gallogræcia. regio Afiæ min. Galatia.

Garites. pop. Galliæ. le pays de Gavre, five Gavarden. Al.

Garoceli, sive Graioceli. pop. Galliæ. cenx de Mont Cenis. Al. de la Val de Morienne. Al. du Monte Geneure.

Garumpa fluv. Galliæ la Garronne.

Garumni pop. Gallia, circa Garumnam.

Gebenna. Montagnes de Cevennes.

Genabum, opp. Gallix, Orleans. Geneva.

G 2

Genulus,

ntins,

14.

um

am-

ey.

rt.

cam.

ades

Genusus. fluv. Mecedonia.

Gergovia, Boiorum et Arvernorum. urbes Galliæ. incertum? Germania.

Getuli, pop. Africa.

Gomphi. opp. Theffaliæ. Gonfi.

Gorduni. pop. Belgii. Gandavenses. Al. ceux de Courtrey, in-

Graioceli. vide Garoceli.

Grudii, Nerviorum clientes. pop. Belgii. ceux de Bruges, Al. de Louvain.

H

Haliacmon, fluy, Macedoniæ.

Harudes, pop. Germaniæ, nescitur. Helvetii. les Suisses.

Helvii. pop. Galliæ. le pays de Vivarez.

Heraclea Sentica. oppid. Macedoniæ.

Hyrcinia filva, in Germania. Forest de Boheme. olimmulto amplior.

Herminius, mons Luftania. Monte Armino. Al. Monte della Strella.

Hibernia.

Hippo. urbs Africa Bona.

Hifpalis, urbs Hifpan, Bat. Sevilla.

Hispania.

Jacetani vide Lacetani.

Judertini (five Hiadertini). Jadera urbs Illyrici. Zara.

Iberus. fluv. Hifpan. Taracon. Ebro.

Iccius five Itius portus. oppid. Gal. Viffent, five Witfant. Al. Gala's.

Igilium il Giglio. l'Isle du Lys, in Mari Tyrrheno.

Iguvium urbs Umbriæ, in Italia. Gubio.

Horda, urbs Hifpan, Tarracon, Lerida

Illurgavonenses. pop Hispan. prope Iberum.

Illyricum, Schavonia.

Illurgis. oppid, Hifpan. Bæt. Illera.

Illa, infula maris Illyrici. L'Ha.

Italica. urbs Hispan. Bæt. Sevila le veja. Al. Alcala del Ris. Ituræa. reg. Palæstinæ.

Jura. mons. Gall. le Mont Juras.

Lacetani. pop. Hifpan. sub Pyrenxis. Larinates. Larinum. urbs Ital. Larino .

Larissa. urbs Thesial. Larizza.

Latobriges, five Latobrigi. nescitur,

Loman

Lema Lemo Lemo Leniu

Lepo Lepti Leva

Leuci Lexo Libur Liger

Lilyb Limo Lingo

Liffu Luca Luce

Lufit Lute

Mace Mage Mala Mana Marc Mari

Marfi Maff Mati Mati

Maui Maz Medi Mede Meld

Melo Men: tur

Meil. Meti Con

Metr Mity Mon Mor

Mof Mun

Lemanus lacus. le Lac de Geneve. Lemovices. pop. Gall. le Limofin. Lemovices Armorici. ceux de St Paul de Leon. Lenium oppid. Lusitan. nescitur. 1110 eng combigati Lepontii incolæ vallis Levontinæ, inter Alpes. Leptis oppid. Afr. Lebeda five Lepeda. Levaci. pop. Belgii incertum. Leuci pop. Gall. Belgicæ le Toulois. Lexovii. pop. Gall. Lisieux en Normandie, le Lieuvin. Liburni. pop. Illyrici. Ligeris. fluv. Gall. le Loire. Lilybeum, promont Sicilia. Capo Coco. Al. Capo Boco. Limo five Limonum, urbs Gall. Poiliers. Lingones pop Gall. ceux de Langres. Des paged mil Lucani. pop. Italiæ. Luceria. urbs Ital Lucera. Lufitania Portugal. Lutetia Paris.

metolanomore increte e v d Macedonia. Magetrobia sive Amegetrobia. urbs Gal. incertum. Malaca, urbs Hifpan Bæt. Malaga. Mandubii. pop. Gall. vide Alexia. l'Auxois en Bourgogne. Marcomanni, pop German. Marck. Al. Bohomia. Marrucini. pop Aprutii, in Italia. Marsi: pop. Ital. Dacato de Marsi. Massisco. urbs Gall. Massen.
Matisco. urbs Gall. Mascon.
Matrona, sluv. Gall. la Marne. Mauritania. reg. Africa. Barbarie. Mazaca, urbs Cappadociæ. Tifaria. Mediomatrices. ceux de Metz en Lorraine. Medobrega. urbs Lufitan. Armenna. Meldæ. ceux de Meaux. Sed creditur corruptum ex Belgæ. Melodunum, oppid. Gall. fupra Lutetiam. Melun. Menapii, pop. German, in ora Flandriz miritima. incer-Messana. urbs Sicilia. Messina. Metiofedum, oppidum Gall. ad Sequanam infra Lutetiam. isil .gog .un Metropolis. urbs Theffaliæ, inter Pharfalum et Gomphos. Mitylena urbs Lesbi in f. Metelin. Mona, inf. Man Al. Anglesey, minus recte. Morini. pop. Gall ceux de Terouanne en Artois. Mosa fluv. Gall. Belgien, la Meufe. Munda, urbs Hifpan. Munda. Al. Ronda la Veja.

G g 3

Nabatai.

tfant.

m.

in-

ulto

della

Nabatæi. pop. Arabiæ. Nannetes. pop. Gal. ceux de Nantes. Nantuates pop. Gall. Incertum. Narbo. urbs Gall. Narbonne. Naupactus, urbs Ætoliæ. Lepanio. Neapoli, urbs Ital. Napali. Neapolis, urbs Afr. inter Clupeam et Adrumetum. Nemetes. pop. German. ceux de Spire. Nemetocenna. oppid. Belgii. incertum. Quibusdam, Arras. Nervii. le Haynault. Al. ceux de Tournay. Incertum. Nicopolis. oppid. Armin. min. Gianich. Al. Choirme. Nilus, fluv. le Nil. Nitiobriges. pop. Gall. l' Agenois. Naricum, five Noreia urbs German. Nuremberg. Incertum Noviodunum Sueffionem. Soiffons. Noviodunum Æduorum. la ville de Nevers. Noviodunum Belgarum. Noyon. Noviodunum Biturigum. Neuvy five Neufuy. Numidæ. pop. Africæ. Nymphæum, promontiorum Macedon. in confinibus Illy. rici.

Obucula, oppid. Hispan. Bæt. incertum. Ocelum, oppid. Alpinum Gal. Exilles. Al. Oulx. Octodurus, oppid. Helvet. Martinach. Martigny, St. Maurice, Octogefa, oppid. Hifpan. Tarracon. Mequinenza. Orchomenus, oppid. Bæotiæ. Orcomeno. Oricum, oppid. Epiri. Orco. five Orcha. Ofcenses, pop. Hifpan. Tarracon. Olismii, pop. Gall. incertum.

Pæmani. ceux de Pemont, in territorio Leodienfi. incertum. Palæpharfulus. vide Pharfalus. Palæste. oppid. Epiri, prope Oricum. Parada. oppid. Africæ non longe ab Utica. Parætonium. urbs Afr. marit. Alberton, five Berton. Parifii, l'Isle de France. Parthi. pop. Aliæ. Parthini. pop. Macedoniæ. Peligni. pop. Ital. in Aprutio. Pelulium. urbs Ægypti. Belbais. Pergamus. urbs Mafiæ. Pergamo. Petra. oppid. Macedoniæ. Petrogorii, reg. Gall. le Perigord. Pharfalus. urbs Theffalix. Farfa.

Pharus.

NO

Ph arus. Picenun Pictone Piruftx. Pifauru Pleumo Pontus. Posthur Precian Provinc Ptolem Pyrena

> Raveni Raurac Rhedo Rhemi Rhenu Rhoda Rhodii Roma.

> > Rufpir Ruthe

Sabis. Sagun Salona Salfun Samai Santo Sardin Sarfur Scaldi Sedur Sedul Segni Segor Segov Segul Senoi

Sefur Sibut Sicili

Sicor

Sequ

Sequ

Pharus. olim infula Egypti. Farion. Picenum. reg. Italia. la Marca d' Ancona. Pictones, pop. Galliæ. le pays de Poitou. Piruftæ. pop. Illyrici. Albanefi. incertum. Pifaurum, urbs Umbriæ in Italia. Pefaro. Pleumofii. pop. Belgiæ circa Tornacum. incertum. Pontus. reg. Afiæ, ad mare Euxinum. Posthumiana castra. vide Castra. Preciani pop. Galliæ. Precins. incertum. Provincia Romanorum. la Provence. Ptolemais, urbs Africæ St Jean d' Acre. Pyrenæi montes.

Arras.

rtum.

Illy.

urice.

tum.

arus.

Ravenna urbs Italiæ Ravenna. Rauraci, pop. Helvetiis finitimi ceux de Bale. Rhedones pop Galliæ. ceux de Rennes en Bretagne. Rhemi. por. Galliæ. le Remois. Rhenus, fluv. le Rhein. Rhodanus, fluv. Galliz. le Rhone. Rhodii. ceux de Rhodes. Roma.

Ruspina urbs Africæ marit. Souse. Al Mahadia. Rutheni pop. Gallie la Rouergue le Rodais.

Sabis. fluv. Belgii Sambre. Saguntini. pop. Hifpan. Tarracon. Morvedie. Salonæ urbs Dalmatiæ. Salona. Al. Spalatro. Salfum fluv Hifpan. Bæt. Rio Salado, five Guadajos. Samarobriva. pagus Galliæ Belgicæ. Amiens. Santones, pop. Galliz. la Saintongue. Sardinia infula. Sardegna. Sarfura oppid Afr. nescitur. Scaldis. fluv. Belgii I' Escaut. Scheld. Seduni. pop Galliæ le haut Valais. Sedufii. pop. Germaniæ. nescitur. Segni. pop. Belgii. nescitur. Segontiaci, Britanni incertum-Segovia urbs Hispan Bæt. Segovia la menor. Segusiani. pop. Galliæ. le Lyonnois. Senones. pop. Galliæ le Senonois.

Sequana, fluv. Galli. la Seyne. Sequani. pop. Gallia. la Franche-Comte. Sefuvii pop Galliæ. ceux de Seez. incertum. Sibutzates. pop. Gallia. le pays de Buch. incertum. Sicilia. infula.

Sicoris fluv. Catalonia. Segre.

Sigambri

Sigambri five Sicambri. pop. Germaniæ. nescitur.
Silicensis, sluv. Hispan. Bat Rio de las Algamidos. Al.
creditur corruptum ex Singuli; Xenil.
Soricaria. oppid. Hispan. nescitur.
Soritia. oppid. Hispan. nescitur.
Sotiates, vel Sontiates pop. Galliæ. Solz. le pays alenteur
d' Aire.
Suediones pop. Galliæ le SciTumia

Suessiones. pop. Galliæ le Soissonnois. Suevi. pop. Germaniæ. Schwaben. Suicitani. pop. Sardiniæ. Sulmo. urbs Italiæ. Sulmona. Syria.

T

Tamesis. fluv. Britann. Thames.

Tarbelli. pop. Galliæ, prope Pyrenwos montes. eeux d'An et de Bayone au pays de Lubourd.

Tarracina oppid. Italiæ.

Tarraconenles. Tarraco. urbs Hifpan. Tarragone.

Tarfus. urbs Ciliciæ. Tarfo.

Tarusates. pop. Galliæ. le Teursan incertum. Tauris insula in mari Illyrico nescitur. Taurois castellum prope Massiliam.

Tectofages, vide Volca.

Tegea. oppid. Africæ nescitur. Tenchteri pop. Germaniæ nescitur.

Tergestini. ceux de Trifle. in confinibus Istriæ et Carne-

Teutoni. pop. Germaniæ. Teutsch.

Thabena. urbs Africæ.

Thapfus. oppid. Africæ mant.

Thebæ. urbs Bæotiæ. Tiba five Stibes.

Thessalia regio Macedonia.

Thurii, five Turii. pop. Italia. Torre Brodogneto.

Tigurinus pagus. Canton de Zurich. Al ceux d'Avenches.

Tisdra, sive Tisdrus, urbs Africæ. Cairoan. Tolosates, pop. Galliæ. ceux de Thoulouse.

Tralles urbs Afiæ. min, in Lydia. Chora.

Treviri, le Trevirois, ceux de Triers.

Triboces, sive Triboci. pop. German. Alface.

Trinobantes pop. Britann. Middlesex.

Tulingi. pop. German. incertum.

Turinus ager. vide Thurii.

Turones. pop. Galliæ, la Touraine.

V

Vacca. oppid Africæ, nescitur. Vahalis, sive Walis, sluvius. pars Rheni. Wael.

Vangione

Va

Va

Ut

Uc

Ve

Ve

Ve

Vo

V

V

V

Vangiones, pop. German. Wormes.

Varus, fluv. Gall. le Var.

C.

d'Ays

Carne.

cs.

gione

Ubii, pop. German. ceux de Cologne. Ucubis, oppid. Hispan. Bæt. Lucubi.

Velauni, pop. Galliæ le Velai.

Vellaunodunum, oppid. Gall. Auxerre. Al. Casteau Landon.

Al. Villeneuve en Loraine. Al. Veron.

Vellocasses, vide Bellocasses.

Veneti, pop. Gall. Vannes en Bretagne. Ventispone, oppid. Hispan. nescitur.

Veragri, pop. Gall. le pays de Gavot. Al Chablais.

Verbigenus, sive Urbigenus pagus. pop. Helvet. le pays alen-

Veromandui, pop. Gall. le Vermandois.

Versaonenses, vide Ursaonenses.

Vesontio, urbs Gall. Bezancon.

Vetiones, pop. Hispan. Extremadura.

Vibo ad fretum. oppid. Italiæ, prope fretum Siculum. Vienna, urbs Gall. Narbonensis. Vienne en Dausine.

Ula, sive Ulia. oppid. Hispan. Bæt. Monte major. Al. Vaene. Al: Vilia.

Unelli, pop. Gall. nescitur.

Vocates, pop. Gall. in finis Lapurdensium. Buchs. in-

Voconti. pop. Gall. ceux de Die en Daufine. et de Vaison au Comptat de Venisse.

Vogesus, le Mont de Vague en Lorain. Al. de Faucilles.

Volcæ Arecomici et Tectofages. pop. Gall. le bas et le han Languedoc.

Urfao, oppid. Hispan. Bæt. Offuna.

Usceta, oppid. Afr. nescitur.

Usipetes, pop. German. incertum. Otica, urbs Afr. Biferte.

Uxellodunum. oppidum Gall. incertum. Quibusdam. Usseldun.

Uzita, oppid. Afr. incertum.

X

Xantones, vide Santones.

7.

Zama, urbs Afr. Zamora. Zetta. oppid. Afr. marit. Zerbi. Ziela, sive Zela. urbs Ponti.

FINIS.

res is multiplications inc.

and the second of the second o

21 OC 62

The state of the s

Totales of A bridge of all

The state of the s

